

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**FİRDEVSÎ-İ RÛMÎ SÜLEYMÂN-NÂME-İ KEBİR 78. CİLT
(İNCELEME-METİN-DİZİN)**

ABDULSAMET DEMİRBAĞ

DOKTORA TEZİ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

OCAK 2022

**T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Doktora Tezi

**FİRDEVSÎ-İ RÛMÎ SÜLEYMÂN-NÂME-İ KEBÎR 78. CİLT
(İNCELEME-METİN-DİZİN)**

Tez Yazarı

Abdulsamet DEMİRBAĞ

Danışman

Prof. Dr. Bahir SELÇUK

OCAK 2022

ELAZIĞ

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Doktora Tezi

Başlığı: FİRDEVSÎ-İ RÛMÎ SÜLEYMÂN-NÂME-İ KEBÎR 78. CİLT
(İNCELEME-METİN-DİZİN)

Yazarı: Abdulsamet DEMİRBAĞ

Tez Önerisi Tarihi: 03.10.2019

Savunma Tarihi: 13.01.2022

TEZ ONAYI

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü tez yazım kurallarına göre hazırlanan bu tez aşağıda imzaları bulunan jüri üyeleri tarafından değerlendirilmiş ve akademik dinleyicilere açık yapılan savunma sonucunda **OYBİRLİĞİ** ile kabul edilmiştir.

Danışman: Prof. Dr. Bahir SELÇUK
Fırat Üniversitesi, İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi

İmza

Onayladım

Başkan: [Metin girmek için buraya tıklayın veya dokunun.](#)
Fırat Üniversitesi,

Onayladım

Üye:
Fırat Üniversitesi,

Onayladım

Üye:
Fırat Üniversitesi,

Onayladım

Üye:
Fırat Üniversitesi,

Onayladım

Üye:
Fırat Üniversitesi,

Onayladım

Bu tez, Enstitü Yönetim Kurulunun ...../...../20..... tarihli toplantısında tescillenmiştir.

İmza

Prof. Dr. Murat SUNKAR
Enstitü Müdürü

BEYAN

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım “ FİRDEVSÎ-İ RÛMÎ SÛLEYMÂN-NÂME-İ KEBÎR 78. CİLT (İNCELEME-METİN-DİZİN)” Başlıklı Doktora Tezimin içindeki bütün bilgilerin doğru olduğunu, bilgilerin üretilmesi ve sunulmasında bilimsel etik kurallarına uygun davrandığımı, kullandığım bütün kaynakları atıf yaparak belirttiğimi, maddi ve manevi desteği olan tüm kurum/kuruluş ve kişileri belirttiğimi, burada sunduğum veri ve bilgileri unvan almak amacıyla daha önce hiçbir şekilde kullanmadığımı beyan ederim.

13.01.2022

Abdulsamet DEMİRBAĞ

ÖN SÖZ

Klasik Türk edebiyatı tarihî süreç içerisinde manzum ve mensur sahada yazılan eserlerle birlikte adından sıkça söz ettirmiştir. Yapılan bu çalışmalar edebiyatın bu alanına zenginlik ve renklilik katmıştır. Türk edebiyatının bu dalı her ne kadar manzum türleri çağrışırsa da mensur türlerin de bu edebiyat dalının bir parçası olduğu bilinen bir gerçektir. Özellikle bu dönemde İslamî konuların ve Arap, Fars edebiyatlarının etkisiyle mensur sahada güzide eserlerin oluşturulduğu görülmektedir. Nitekim çalışmamıza konu olan Firdevsî-i Rûmî'nin *Süleymân-nâme-i Kebîr* adlı eserinin 78. cildi, genelde nesir türünde bir eser olmakla birlikte manzum türün örneklerini de bünyesinde bulundurmaktadır. Eserde temelde Hz. Süleyman'ın hayatı ele alınmış olmakla birlikte çok farklı alanlara ait konular da işlenmiştir. Çeşitli konuların bir araya getirilmiş olması, esere kaynak bir eser olma hüviyetini kazandırmıştır.

Firdevsî-i Rûmî'ye ait *Süleymân-nâme-i Kebîr*'in cilt sayısı hakkında farklı bilgiler bulunsa da çeşitli kütüphanelerde 81 cildinin olduğu bilinmektedir. Çalışmamıza konu olan *Süleymân-nâme-i Kebîr*'in 78. cildi de Topkapı Sarayı Müzesi, Yazma Eserler Kütüphanesi, Hazine Kitaplığında bulunan H1537 numaralı nüshasıdır. Eserin bu ciltten önceki ve sonraki ciltlerinin pek çoğunun çalışılmış olması dolayısıyla 78. cilt tercih edilmiş, böylece bir bütünlük sağlanmaya çalışılmıştır.

Çalışma giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde müellif Firdevsî-i Rûmî'nin hayatı, edebî şahsiyeti ve eserleri hakkında bilgiler verilmiştir. Birinci bölümde eserin tanıtımı ve incelemesi, ikinci bölümde ise çalışmanın çeviri yazısına yer verilmiştir. Eserin sonunda özel adlarla ilgili bir dizin oluşturulmuş, metnin tıpkıbasımından sayfa örnekleri çalışmanın sonuna eklenmiştir. Çalışmanın çeviri yazısı yapılırken göz önünde bulundurulmuş hususlar metin öncesinde verilmiştir.

Çeviri yazısı yapılan bu ve benzeri eserlerin Türk edebiyatı ve kültürü açısından önemi göz ardı edilemez. Bu düşünceyle zorlu bir süreç sonunda ortaya çıkan, alana katkı sağlayacağını düşüncesiyle de sıkıntılarımızı unutturan bu çalışmanın hazırlanma aşamasında yardımlarını esirgemeyen ve yol gösteren danışman hocam Prof. Dr. Bahir SELÇUK'a, tezinin oluşmasında büyük emeği olan ilk danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Sevim BİRİCİ'ye, kıymetli hocalarım Prof. Dr. Ali YILDIRIM, Prof. Dr. Yüksel ARSLANTAŞ, Doç. Dr. Sıtkı NAZİK ve Dr. Öğr. Üyesi Nizamettin ÇELİK'e teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca akademik çalışmalarım süresince bana destek olan aileme de şükranlarımı sunarım.

Abdulsamet DEMİRBAĞ

ELAZIĞ, 2022

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
BEYAN	I
ÖN SÖZ	II
İÇİNDEKİLER.....	III
ÖZET	VIII
ABSTRACT	IX
TRANSKRİPSİYON ALFABESİ.....	X
KISALTMALAR.....	XI
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Çalışmanın Konusu ve Amacı	1
1.2. Çalışmanın Önemi, Kapsamı ve Yöntemi	2
1.3. Firdevsî-i Rûmî'nin Hayatı, Edebî Kişiliği ve Eserleri.....	2
1.3.1. Hayatı	2
1.3.2. Edebî Kişiliği.....	4
1.3.3. Eserleri.....	5
1.3.3.1 Süleymân-nâme-i Kebîr.....	5
1.3.3.2 Firâset-nâme	11
1.3.3.3 Münâzara-i Seyf ü Kalem.....	11
1.3.3.4 Terceme-i Câme-şûy-nâme.....	12
1.3.3.5 Kutb-nâme	12
1.3.3.6 Hayât ü Memât	12
1.3.3.7 Pend-nâme-i Eflâtun	12
1.3.3.8 Kitabü'l-Mevâiz.....	12
1.3.3.9 Satranç-nâme-i Kebîr.....	12
1.3.3.10 Kıssanâme-i Süleymân aleyhi's-selâm	13
1.3.3.11 Tâli'-i Mevlûd-i Kebîr.....	13
1.3.3.12 Hadîs-i Ahsen.....	13
1.3.3.13 Davet-nâme	13
1.3.3.14 Tuhfetü'l-hâdî	13
1.3.3.15 Silâhşor-nâme.....	14
1.3.3.16 Fâl-ı Kur'ân.....	14
1.3.3.17 Şerh-i Hadîs-i Erba'în	14
1.3.3.18 Tecnîsat-ı Süleymân u Belkıs-nâme.....	14
1.3.3.19 Teşhîsü'l-İnsân	14
1.3.3.20 Süleymân-nâme Muhtasarı.....	14
2. SÜLEYMÂN-NÂME-İ KEBÎR'İN 78. CİLDİNİN TANITIMI VE İNCELENMESİ	15
2.1. Genel Özellikler	15
2.2. İmla Özellikleri	15
2.3. Muhteva	20
2.3.1. Şahsiyetler	20

2.3.2. Eserde Yer Alan Hikâyelerin Özetleri.....	20
2.4. Dil	31
2.5. Üslup.....	34
2.5.1. Tahkiye Tekniği.....	34
2.5.2. Edebî Sanatlar.....	36
2.5.3. Atasözü ve Deyimler	38
2.5.4. Manzum Metinler	39
3. SÜLEYMÂN-NÂME-İ KEBÎR'İN 78. CİLDİNİN ÇEVİRİ YAZISI	43
3.1. Metnin Hazırlanmasında İzlenen Yöntem	43
3.2. Metin.....	44
3.2.1. Süleymân-nâmenüñ Üç Yüz Seksen Altıncı Meclisinüñ Zikrindedür.....	50
3.2.2. Tersiden-i Halk-ı 'Âlem Ez Siyâset-i Süleymân (a.s.)	51
3.2.3. Der-Beyân-ı Takşim-i Mâl-ı Kays Şâh [bâ-] Süleymân Nebî 'Aleyhi's-selâm.....	63
3.2.4. Mütəhayyir Şoden-i Bülbül be-Cemâl-i Belkîs	66
3.2.5. Şeh-bâz[-râ] ez-Firistâden-i Belkîs-i Ya' fur [be-'Akeb-i] Hüdhüd.....	67
3.2.6. Der-Beyân-ı Hâlâş Yâften-i Hüdhüd der-Dest-i Şeh-bâzân	68
3.2.7. Hâlâş Şoden-i Hüdhüd ez-Dest-i Şeh-bâzân	69
3.2.8. Tazarru' Kerden-i Şeh-bâzân be-'Ukâb	71
3.2.9. 'Afv Kerden-i 'Ukâb Cürm-i Şeh-bâzân	72
3.2.10. Der-Sebeb-i Şıfat-ı Zengîyân be-Kavl-i Lokmân 'Aleyhi's-selâm	74
3.2.11. Der-Beyân-ı Feysâgüris-ı Hakîm.....	74
3.2.12. Der-Şıfat-ı Kavm-i Hâbeş be-Kavli Feylesof Hakîm.....	75
3.2.13. Der-Beyân-ı Ta'n Kerden-i Nâsen Hakîm	76
3.2.14. Der-Beyân-ı Goften-i Nu'mân Şâh be-Melik-i Hâbeş Būdend ez-'Acâyib-i Senāvîr ber-Bādvār-ı Cebel-i Kırād.....	77
3.2.15. Āgâh Şoden-i Süleymân ez-Āmeden-i Senāvîr	79
3.2.16. Der-Beyân-ı Cevâb Dāden-i Atlas Harîr.....	80
3.2.17. Der-Beyân-ı Ta'n Kerden-i Penbe vü Harîr Kettân-râ.....	82
3.2.18. Der-Beyân-ı Ta'n Kerden-i Kettân-râ Eb[r]işim.....	83
3.2.19. Der-Beyân-ı Āmeden-i Sinnevr-i Zebād be-Dergâh-ı Süleymân 'Aleyhi's-selâm	83
3.2.20. Der-Beyân-ı Āmeden-i Tekvîn-i Senāvîr be-Hāzret-i Süleymân 'Aleyhi's-selâm	85
3.2.21. Der-Beyân-ı Cevâb Dāden-i Tekvîn be-Hāzret-i Süleymân 'Aleyhi's-selâm	85
3.2.22. Der-Tefāvut-i Gurbeyân.....	86
3.2.23. Der-Beyân-ı Nev'-i Nişân-ı Senāvîr-i Diğer.....	88
3.2.24. Der-Beyân-ı Muṭî' Şoden-i Süleymân Serheng-i Senāvîr-i Zebād	92
3.2.25. Der-Beyân-ı Temsîlât-ı Dāsitan-ı Māzî	97
3.2.26. Der-Beyân-ı Meclis-i Āhîr	98
3.2.27. Süleymân-nâmenüñ Üç Yüz Seksen Yedinci Meclisinüñ Zikrindedür	100
3.2.28. Dāsitan-ı Süleymân-ı Cağî ve Każiyye-i Re'îs-i Senāvîr	101
3.2.29. Der-Beyân-ı Takrîr-i Muşannif-i Kitâb.....	109
3.2.30. Der-beyân-ı Āgâh Şoden-i Süleymân 'Aleyhi's-selâm ez-Āmeden-i Hüdhüd..	111

3.2.31. Hışm Kerden-i Hazret-i Süleymân 'Aleyhi's-selâm be-Hüdhüd	112
3.2.32. Der-Beyân-ı Aqvâl-i Müfessirîn	113
3.2.33. Der-Beyân-ı Ğamz Kerden-i Süleymân-râ	114
3.2.34. Der-Beyân-ı Tāvus ki Ğamz Kerd	115
3.2.35. Der-Beyân-ı Ğamz-ı Ğurâb.....	116
3.2.36. Der-Beyân-ı Ğamz-ı Hurûs.....	118
3.2.37. Te'dīb Kerden-i Süleymân be-Hurûs.....	118
3.2.38. Der-Beyân-ı Kışsa-i Hüdhüd	119
3.2.39. Der-Beyân-ı Ğāh Şoden-i Hüdhüd ez-ğammāzân-ı Murğân.....	120
3.2.40. Der-Âmeden-i Yerbū' u Cürd ü Färe [be-]Süleymân Şikâyet Kerden ez-Senāvîr-i Ber-bād	122
3.2.41. Der-Ķāziyye-i Mûşân.....	123
3.2.42. Der-Beyân-ı Ğāh Şoden-i İşân	123
3.2.43. Der-Beyân-ı Mûşân be-Dergâh-ı Süleymân 'Aleyhi's-selâm.....	129
3.2.44. Der-Beyân-ı Münâzara-i Gurbe Re'îs-i Senāvîr	130
3.2.45. Der-Beyân-ı Şikâyet Kerden-i Kavm-i Habeş ez-Mûşân.....	131
3.2.46. Kışsa-i Rüstem ve Ķāziyye-i Ferâmerz	132
3.2.47. Der-Beyân-ı Ceng-i Rüstem ve Ķahhâr-ı Tinnîn-Ten-i Nüh-Ser.....	134
3.2.48. Dîden-i Şamâgür Şekl-i Rüstem u Ferâmerz	137
3.2.49. Şekl-i Ferâmerz Dîden Şamâgür	137
3.2.50. Der-Beyân-ı Mukâbele Şoden-i Ferâmerz ve Şamâgür	139
3.2.51. Der-Beyân-ı Ķāziyye-i Sürh-bād ve Fitne-i Racîm	141
3.2.52. Der-Beyân-ı İgvâ Kerden-i Racîm be-Sürh-bād	144
3.2.53. Kışsa-i Süleymân Nebî 'Aleyhi's-selâm ve Ķāziyye-i Yerbū' Färe Şikâyet Kerden-i ez-İşân ez-Dest-i Senāvîr	152
3.2.54. Der-Beyân-ı Temsilât-ı Dâstân-ı Mazî	154
3.2.55. Der-Beyân-ı Meclîs-i Âhîr	155
3.2.56. Süleymân-nâmenûn Üç Yüz Seksen Sekizinci Meclîsünün Zikrindedür	157
3.2.57. Der-Beyân-ı Süleymân ve Ķāziyye-i Segân ve Münâzara Kerden-i Sebük Har-güş	159
3.2.58. Der-Beyân-ı Ta'n Kerden-i Har-güş Kilâb-râ.....	167
3.2.59. Der-Beyân-ı Kışsa-i Ķâhîr Bin Sâm-ı Süvâr.....	172
3.2.60. Lâf Der-Pîl Pây-ı Hindî.....	173
3.2.61. Der-Beyân-ı Rezm Kerden-i Ķâhîr	173
3.2.62. Der-Beyân-ı Âmeden-i Taymûs-ı Perî ve Ğāh Şoden-i Ķâhîr ez-Ahvâl-i Rüstem ü Ferâmerz	178
3.2.63. Der-Beyân-ı Niyyet Kerden-i Ķâhîr Reften be-cānib-i Rüstem.....	180
3.2.64. Der-Beyân-ı Kışsa-i Süleymân ve Ķāziyye-i Bağbānî.....	185
3.2.65. Kışsa-i Laklak u 'Uşfûr Mücâdele Kerden-i İşân.....	189
3.2.66. Cevâb Dâden-i 'Uşfûr be-Laklak.....	190
3.2.67. Cevâb Dâden-i Laklak 'Uşfûr-râ.....	191
3.2.68. Der-Beyân-ı Cevâb Dâden-i 'Uşfûr be-Laklak.....	192
3.2.69. Der-Beyân-ı 'Azamet-i Dîvân-ı Süleymân ('a.s.).....	194

3.2.70. Der-Beyân-ı Meşâf-ı Zubâb	197
3.2.71. Der-Beyân-ı Meşâf-ı Hayvânât-ı Kibâr	198
3.2.72. Der-Beyân-ı Temsilât-ı Dâstân-ı Mażî	202
3.2.73. Der-Beyân-ı Meclis-i Âhîr	203
3.2.74. Süleymân-nâme'nin Üç Yüz Seksen Tokuz Meclisünün Zikrindedür.....	204
3.2.75. Der-Beyân-ı Kışsa-i Hümâ ve Każiyye-i 'Ukâb [u] Hüdhüd.....	206
3.2.76. Der-Beyân-ı Münâzara-i 'Ukâb ve Tavşancıl.....	210
3.2.77. Der-Beyân-ı 'İtâb Kerden-i 'Ukâb ve Tavşancıl.....	211
3.2.78. Der-Beyân-ı Nifâk Kerden-i Murgân berâ-yı Hüdhüd.....	212
3.2.79. Der-Beyân-ı Reften-i Murgân be-Cânib-i Hüdhüd	213
3.2.80. Der-Beyân-ı İğvâ-yı Tâvus	213
3.2.81. Der-Beyân-ı Cevâb Dâden-i Hüdhüd be-Tâvus-râ	214
3.2.82. Der-Beyân-ı Ta'n Kerden-i Laklak be-Hüdhüd-râ.....	215
3.2.83. Cevâb Dâden-i Hüdhüd be-Laklak-râ.....	215
3.2.84. Der-Beyân-ı Ta'n Kerden-i Şeh-bâz be-Hüdhüd	216
3.2.85. Der-Beyân-ı Ta'n Kerden-i Büm be-Hüdhüd-râ.....	216
3.2.86. Der-Beyân-ı Ta'n Kerden-i Hüdhüd-râ be-Hurûs.....	217
3.2.87. Der-Beyân-ı Âmeden-i Bülbül be-Pîş-i Hüdhüd	218
3.2.88. Der-Beyân-ı Mükâleme Kerden-i Hüdhüd ve Bülbül.....	219
3.2.89. Naşîhat Dâden-i Bülbül be-Hüdhüd-râ	219
3.2.90. Âmeden-i Hüdhüd be-Dergâh-ı Süleymân	220
3.2.91. Der-Beyân-ı Zîhn ü İdrâk-i Hüdhüd	221
3.2.92. Âmeden-i Hüdhüd be-Pîş-i Süleymân ('a.s.)	221
3.2.93. Der-Beyân-ı 'İtâb Kerden-i Süleymân ('a.s.) be-Hüdhüd.....	222
3.2.94. Der-Beyân-ı Cevâb Dâden-i Hüdhüd be-Hazreti Süleymân 'Aleyhi's-Selâm...	223
3.2.95. Der-Beyân-ı 'İtâb Kerden-i Süleymân ('a.s.) be-Hüdhüd.....	224
3.2.96. Şefkat Kerden-i Süleymân ('a.s.) be-Hüdhüd-râ.....	225
3.2.97. Der-Beyân-ı İ'timâd Kerden-i Süleymân [be-]Hüdhüd	233
3.2.98. Der-Beyân-ı Kışsa-i Melik-zâde-i Mağribî ve Każiyye-i Yerû'âm bin Nuvât ..	243
3.2.99. Kışsa-i Süleymân ve Każiyye-i Hüdhüd	250
3.2.100. Der-Beyân-ı 'Özr H'âsten-i 'Şeh-bâzân ez-Hazreti Süleymân ('a.s.).....	266
3.2.101. Der-Beyân-ı Temsilât-ı Dâstân-ı Mażî	272
3.2.102. Der-Beyân-ı Meclis-i Âhîr.....	273
3.2.103. Süleymân-nâmenün Üç Yüz Toksanıncı Meclisinün Zikrindedür.....	274
3.2.104. Der-Beyân-ı Münâzara-i Şeh-bâz u Hurûs	277
3.2.105. Der-Beyân-ı Ta'n Kerden-i Hurûs Şeh-bâz-râ.....	281
3.2.106. Ender Şîfat-ı Dîvân-ı Saltanat-ı Süleymân ('a.s.)	282
3.2.107. Ender Şîfat-ı Hüsn-i Belkîs ve der-Zenân-ı Pârsâyân.....	284
3.2.108. Der-Beyân-ı Belkîs Perîşân-Dil Şoden ez Rubûden-i Hüdhüd	286
3.2.109. Der-Beyân-ı 'Înâd Kerden-i Belkîs Vezîr-râ	287
3.2.110. Der-İğvâ Kerden-i İblîs.....	288
3.2.111. Kışsa-i Süleymân Şalavâtu'llâhi 'Aleyhi.....	292
3.2.112. Kışsa-i Süleymân-ı'n-Nebiyy 'Aleyhi's-selâm	298

3.2.113. Kışsa-i Rüstem-i Tehemten ve Kışsa-i Ferāmerz ve der-Beyān-ı Ğurbet-i Īşān	300
3.2.114. Der-Beyān-ı Hile-i Tağtağa-i ‘Ayyār.....	304
3.2.115. Kışsa-i Belkīs ve Kažiyye-i Afitāb-Perestān	309
3.2.116. Ğazab Kerden-i Süleymān (‘a.s.) Belkīs-rā	314
3.2.117. Kışsa-i Hümā Āmeden be-Dergāh-ı Hāzret-i Süleymān (‘a.s.) Haber Kerden ez-Cāsūs-i Belkīs	315
3.2.118. Der-Beyān-ı Da‘vet Kerden-i Süleymān Müvekkel-i Cinniyān	318
3.2.119. Der-Beyān-ı Āverden-i Müvekkel-i Ervāh be-Cāsūsān-ı Belkīs Āverden be-Dergāh-ı Süleymān (‘a.s.).....	318
3.2.120. Takrīr Kerden-i Loḵmān ‘Aleyhi’s-Selām Ahvāl-i ‘Işk be-Ḳavl-i Hükemā ve ‘Uḵalā	326
3.2.121. Der-Beyān-ı Maḥbūbān-ı Envā‘ Şoden ve Muḥabbet-i Elvān Būden be-Ḳavl-i Hükemā Hikmet Çist	331
3.2.122. Der-Beyān-ı Temsilāt-ı Dāstān-ı Māzī	335
3.2.123. Ender Münacāt-ı Firdevsī der-Ḥatm-i Kitāb	338
4. SONUÇ	345
KAYNAKLAR.....	347
DİZİN.....	349
TIPKIBASIM (ÖRNEK SAYFALAR)	356
ÖZ GEÇMİŞ	

ÖZET

FİRDEVSÎ-İ RÛMÎ SÜLEYMÂN-NÂME-İ KEBÎR 78. CİLT (İNCELEME-METİN-DİZİN)

Abdulsamet DEMİRBAĞ

Doktora Tezi

FIRAT ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimleri Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Ocak 2022, Sayfa: xi + 359

Türk edebiyat tarihi açısından önem arz eden şahsiyetlerden biri olan Firdevsî-i Rûmî, XV. yüzyılın ikinci yarısıyla XVI. yüzyılın ilk yarısında yaşamıştır. Kaleme aldığı telif ve tercüme eserlerinin sayısının çokluğu üretken bir yazar olduğunu göstermektedir. Bu eserler içerisinde 81 cildi tespit edilebilen *Süleymân-nâme-i Kebîr* onun en önemli eseri sayılmaktadır. Eserde Hz. Süleyman'ın menkıbelerinin yanı sıra tarih, felsefe, tıp, ahlak, astroloji, tasavvuf, peygamber kıssaları yer almaktadır.

Bu çalışmada Topkapı Sarayı Müzesi, Yazma Eserler Kütüphanesi, Hazine Kitaplığı, H1537 numaralı bölümde kayıtlı olan *Süleymân-nâme-i Kebîr*'in 78. cildi ele alınmıştır. Çalışmanın giriş bölümünde Firdevsî-i Rûmî'nin hayatı ve edebî şahsiyeti ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Birinci bölümde Süleymân-nâme-i Kebîr'in 78. cildinin tanıtımı ve incelenmesi yapılmış, ikinci bölümde ise eserin çeviri yazısına yer verilmiştir. Eserin genel olarak değerlendirildiği sonuç kısmından sonra özel adlarla ilgili dizin oluşturulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Firdevsî-i Rûmî, Süleymân-nâme, hikâye, çeviri yazı, inceleme, metin.

ABSTRACT
**FİRDEVSÎ-İ RÛMÎ SÜLEYMÂN-NÂME-İ KEBÎR VOLUME 78 (REVIEW,
TEXT, INDEX)**

Abdulsamet DEMİRBAĞ

Ph.D. Thesis

FIRAT UNIVERSITY
Graduate School of Social Sciences

Turkish Language and Literature

January 2022, Pages: xi + 359

Firdevsî-i Rûmî, a key figure in the history of Turkish literature, lived between the late 15th and early 16th century. The high number of copyrighted and translated works he wrote indicates that he is a prolific writer. Among these, with 81 volumes, *Süleymân-nâme-i Kebir* is considered as his most important work. In addition to the legends of Prophet Solomon, *Süleymân-nâme-i Kebir* includes history, philosophy, medicine, morality, astrology, mysticism, and stories of other prophets.

In this study, the 78th volume of *Süleymân-nâme-i Kebir*, which is registered in the Topkapı Palace Museum, Manuscripts Library, Treasury Library, section H1537, was discussed. In the introduction part of the study, information was given about the life and literary personality of Firdevsî-i Rûmî and his works. In the first section, the 78th volume of *Süleymân-nâme-i Kebir* was introduced and analyzed, and in the second section, the translation of the work was given. After the conclusion part, in which the work is evaluated in general, an index was created about proper names.

Keywords: Firdevsî-i Rûmî, *Süleymân-nâme*, narrative, transcription, review, text.

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

ا (ā)	a, ā	ص	ş
ا (ā)	a, e, ı, i, u, ü	ض	ž, ɖ
ب	b, p	ط	ṭ
پ	p	ظ	ẓ
ت	t	ع	ʿ
ث	ṯ	غ	ğ
ج	c, ç	ف	f
چ	ç	ق	q
ح	ḥ	ك	k, g, (ñ)
خ	ḫ	ك	ñ
د	d	ل	l
ذ	ẓ, ḏ	م	m
ر	r	ن	n
ز	z	و	v, u, ū, ü, o, ö
ژ	j	ه	h, a, e
س	s	لا	la, lā
ش	ş	ی	y, ı, i, ī
		ء	ʾ

KISALTMALAR

Kısaltmalar

‘a.s.	: aleyhi’s-selâm
Bil.	: Bilimler
C.	: Cilt
Ens.	:Enstitü
Hiz.	: Hazreti
haz.	: Hazırlayan
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
Sos.	: Sosyal
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TİSAV	: Türkiye ve Türk Dünyası İktisadî ve Sosyal Araştırmalar Vakfı
Üni	: Üniversite
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğerleri
yk.	: Yaprak
Yay.	: Yayını, Yayınları

1. GİRİŞ

XV. yüzyıl, Osmanlı Devleti'nde siyasi çalkantıların var olduğu bir dönem olmasına rağmen bu yüzyılda kültür ve medeniyet alanındaki gelişmelerin devam ettiği görülmektedir. Osmanlı Devleti'nin parlak dönemlerinden biri olan bu yüzyılda II. Murat, Fatih Sultan Mehmet, II. Bâyezîd ve Yavuz Sultan Selim gibi devlet yöneticileriyle kültür ve medeniyet alanındaki gelişmeler hız kazanmıştır. Bu dönemde yöneticilik yapmış şahsiyetlerin şair ve müelliflere desteği Türk edebiyatı açısından kıymetli eserlerin ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Bu dönemde Ahmed-i Dâ'î, Şeyhî, Necâtî Bey, Ahmed Paşa gibi şairlerin yanı sıra hem devlet adamı olup hem de şairlik görevi üstlenmiş Avnî mahlaslı Fatih Sultan Mehmet, Adlî mahlaslı II. Bâyezîd ve Sultan Cem gibi önemli şairler de yetişmiştir. Bu yüzyılda şiirde klasik Türk şiirinin izlerini görmekle beraber mensur eserlerde dinî, tasavvufî ve ahlaki konuların ön planda olduğu görülmektedir. Manzum eserlerden ziyade mensur ederlerde sade Türkçenin ön planda tutulduğu görülmektedir. Özellikle de Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethetmesiyle İstanbul ilim, irfan yuvası hâline gelmiş; ilim alanındaki mümtaz şahsiyetler İstanbul'a davet edilmiş ve bu alanda hizmeti olan şahsiyetler korunmuştur.

XV. yüzyılda nesir sahasında telif ve tercüme eserler kaleme alan şahsiyetlerin başında Firdevsî-i Rûmî gelmektedir. Çalışmamıza konu olan *Süleymân-nâme-i Kebîr*'in Fatih Sultan Mehmet döneminde yazılmaya başlandığı ve II. Bâyezîd döneminde bitirilip padişaha sunulduğu bilinmektedir. Eserin cilt sayısı hakkında farklı rivayetler olsa da eserin 81 cildinin elde olduğu bilinmektedir. Mensur bir şekilde kaleme alınan manzum metinler de içeren eser, Hz. Süleyman'ın hayatı etrafında şekillenmiştir. Ancak eserde tıp, tasavvuf, astroloji, hikmet, peygamber kıssaları gibi konular da ele alınmıştır. Netice itibarıyla bu eser, bünyesinde farklı alanlara ait bilgiler içeren önemli bir eserdir.

1.1. Çalışmanın Konusu ve Amacı

Firdevsî-i Rûmî tarafından kaleme alınan *Süleymân-nâme-i Kebîr*, II. Mehmed, II. Bâyezîd ve I. Selim dönemlerinde yazılmıştır. Eser Hz. Süleyman'ın hayatı ve saltanatı çerçevesinde astroloji, felsefe, tarih, hikmet, peygamber kıssaları, tasavvuf ve hekimlik ile ilgili çeşitli bilgiler veren kapsamlı bir kaynaktır. Müellifin bu eseri oluştururken Firdevsî'nin *Şeh-nâme*'sinden de yararlandığı görülür. Sade bir dil ile yazılmış eserin cilt sayısı hakkında farklı rivayetler bulunmaktadır. Cilt sayısının 366 olduğu hakkında bilgiler bulunan eserin mevcut cilt sayısı 81'dir.

Tez çalışmamız, *Süleymân-nâme-i Kebîr*'in 78. cildinin metin ve incelemesi üzerinedir. Bu cilt Topkapı Sarayı Müzesi, Yazma Eserler Kütüphanesi, Hazine Kitaplığında H1537 numarada kayıtlıdır. Eser 143 varaktan oluşmaktadır. Bu ciltte Hz. Süleyman'ın hayatından kesitler, Hüdhüd'ün Belkıs'ı müşahade ettikten sonra gördüklerini Süleyman Peygamber'e anlatması, destansı kahramanların devler ile mücadeleleri, misk kedileri hakkında bilgiler, tıp ve peygamber kıssaları... yer almaktadır. Bu cilt üzerine yaptığımız metin-inceleme çalışması ile 81 ciltten oluşan eserin bir cildi daha ilim dünyasının hizmetine sunulmuş olacaktır.

1.2. Çalışmanın Önemi, Kapsamı ve Yöntemi

Süleymân-nâme-i Kebîr'in 78. cildinde Kur'an-ı Kerim'de isimleri geçmeyen peygamberler, isimleri pek bilinmeyen mitolojik kahramanlar, astroloji ve tıp alanlarına dair bazı dikkat çekici bilgiler, insan dışı birtakım varlıklara dair bilgiler bulunmaktadır. Dolayısıyla çalışmamızla bu tür bilgiler ilim erbabının istifadesine sunulmuş olacaktır. Çalışmanın birinci bölümünde eserin tanıtımı ve incelenmesi, ikinci bölümünde ise eserin çeviri yazısı yapılarak eserin hem daha kolay okunması sağlanacak hem de eserin içeriği ile ilgili yeni bilgiler ile bu alanda çalışma yapanların hizmetine sunulacaktır.

Bu eser üzerine yapılan çalışma sürecinde ilk önce müellif ve eserleri hakkında yapılmış çalışmalar taranmıştır. Bu bağlamda kitaplar, makaleler, web siteleri, YÖK'ün elektronik tez sistemi, veri tabanları ve kütüphane katalogları taranmıştır. Ayrıca metnin çeviri yazısı yapılırken basılı ve elektronik sözlüklerden faydalanılmıştır.

1.3. Firdevsî-i Rûmî'nin Hayatı, Edebî Kişiliği ve Eserleri

1.3.1. Hayatı

Hayatı hakkında kaynaklarda fazla bir bilgi bulunmayan Firdevsî-i Rûmî, XV. yüzyılın ikinci yarısıyla XVI. yüzyılın başlarında yaşamıştır. Firdevsî-i Rûmî, Köprülü'ye göre (1996: 127-128) 857 (1453)'de Edincik'te (Aydıncık) doğmuştur. Firdevsî-i Rûmî ve Firdevsî-i Tavîl adlarıyla bilinmektedir. *Süleymân-nâme-i Kebîr*'in 25 ile 26. ciltlerinde ise müellifin adı Orhan bin Genek olarak geçmektedir. (Genç, 1995:11) *Latîfî Tezkiresi*'nde (İsen, 1999:178, Canım, 2018:403-405) Bursalı olduğu ve tarihçiler arasında Uzun Firdevsî ismiyle bilindiği zikredilmektedir. Banarlı'ya göre ise (1971:503) Firdevsî-i Rûmî, 1453 yılında Bursa'da doğmuş, şair Melîhi'den aruz dersleri almış ve yeterli düzeyde bir ilim tahsil etmiştir. Kınalızâde Hasan Çelebi'nin *Tezkiretü's-Şu'arâ*'sında ise (Sungurhan, 2017:659) Bursalı olduğu ve Uzun Firdevsî ismiyle tanındığı ve Sultan Bâyezîd Han adına *Süleymân-nâme* adlı üç yüz seksen ciltlik bir kitap yazdığı kendisi hakkındaki bilgiler arasındadır. Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*'nde (Kurnaz ve Tatcı, 2009:357) Firdevsî-i Rûmî'nin Bursalı olduğunu dile getirmiştir.

Doğum yeri ve ismi konusunda farklı bilgiler bulunan Firdevsî-i Rûmî'nin ailesi hakkında ise şöyle bir bilgi bulunmaktadır: Fuad Köprülü'nün İstanbul kitapçılarından birinde gördüğü *Süleyman-nâme* adlı eserdeki bilgiye göre Firdevsî'nin büyük ceddî Gazi Genek Bey, Sultan Alâeddin Selçukî'nin hizmetinde bulunmuş ve Osman Gazi'nin Bilecik'i almasıyla ona intisap etmiştir. Sonrasında kendisine dirlik olarak verilen Sultanöyüğü'nde (Eskişehir) bir cami ve hamam yaptırmıştır. Mimari özelliği olmayan bu mescidin ve aynı adı taşıyan mahallenin 1980'li yıllara kadar Eskişehir'de bulunduğu bilinmektedir. Gazi Genek Bey'in oğlu İlyas Bey ise Orhan Bey döneminde Gelibolu sancak beyi olmuş; oğlu Hızır Bey, I. Murad döneminde Sultanöyüğü'ne sancak beyi tayin edilmiştir. Hızır Bey'in oğlu Bazarlı Bey ise Yıldırım Bâyezîd döneminde kahramanlıklar göstermiş, oğlu Hacı Genek Bey de İstanbul'un fethinde bulunmuştur. Hacı Genek Bey'in yapmış olduğu hizmetlerine karşılık Edincik kendisine zeâmet olarak verilmiştir. Firdevsî ise Hacı Genek Bey'in oğludur. (Köprülü, 1996:127-128)

Farklı eserlerden elde edilen bilgilere göre Firdevsî hayatını Edincik, Bursa, Manisa ve civarında geçirmiş olmakla birlikte bir dönem İstanbul'da da bulunmuştur. Gençlik dönemlerinden

itibaren bir taraftan tarih, kısas, hendese ve ilm-i nücum gibi konulara ilgi duyan müellif, diğer taraftan tasavvufa ilgi duymaya başlamıştır. Böylece Simavlı Nakşî şeyhi Abdullâh-ı İlâhî'ye¹ bağlanmış ve tasavvufa yönelmiştir. (Köprülü, 1996:128) Birçok ilim dalına merak salan Firdevsî-i Rûmî'nin *Latîfî Tezkiresi*'nde yer alan bilgiye göre tarih alanında da derin bir bilgiye sahip olduğu dile getirilmiştir. Ayrıca Sultan Bâyezîd'in emri doğrultusunda *Süleymân-nâme* adlı eserini nazım ve nesir şeklinde kaleme aldığı, bu eserin 360 cilt hâlinde yazıldığı bilinmektedir. Rivayete göre Sultan Bâyezîd 360 ciltlik bu eserin İslam dinine uymayan, abartılı bulduğu ve yanlış olan bölümlerini yaktırmış, geriye 99 ciltlik kısmı kalmıştır. Firdevsî yaşanan bu hadiseye üzülererek Firdevsî Tusî gibi padişah hakkında uygun olmayan birkaç beyit söyleyerek Acem diyarına gitmiştir. (Canım, 2018:403-405)

Firdevsî-i Rûmî'nin ölümü ile ilgili de Latîfî (İsen, 1999:178) müellifin *Süleyman-nâme* adlı eserini II. Bâyezîd'in isteğiyle onun adına nazım ve nesir olarak üç yüz altmış cilt şeklinde kaleme aldığını ancak Sultan Bâyezîd eseri beğenmeyerek seksen cildi seçip geri kalan ciltleri yaktırınca Firdevsî'nin İranlı Firdevsî gibi İran'a gittiğini, orda öldüğünü ve mezarının da orda olduğunu söylemektedir. Bursalı Mehmed Tâhir de (Kurnaz ve Tatçı, 2009:357) 366 ciltten oluşan *Süleymân-nâme* adlı eserini II. Bâyezîd'e sunduğunu, eserin 80 cildinin padişah tarafından seçilmesine üzüldüğünü, bir manzume yazarak İran'a gittiğini ve orada öldüğünü kaleme almıştır. Köprülü ise (1996:128) 909'da (1503) *Satranç-nâme* adlı eserini Balıkesir'de yazdığını, *Süleyman-nâme*'nin 81. cüzünde yazdıklarını ve Hayât u *Memât* risâlesinde verdiği bilgileri göz önünde bulundurarak onun 1512'den sonra İstanbul'da bulunduğunu dile getirmektedir. Firdevsî'nin muhtemelen daha sonraki yıllarda doğu ülkelerine gittiğini ve orada öldüğünü söylemektedir. Ancak *Süleymân-nâme-i Kebîr*'in 81. cildinde geçen ifadelerde Firdevsî-i Rûmî'nin Yavuz Sultan Selim döneminde de *Süleymân-nâme-i Kebîr* adlı eserini yazmaya devam ettiğini görmekteyiz. Bu husus onun II. Bâyezîd döneminde ülkeyi terk etmediğini göstermektedir. *Süleymân-nâme-i Kebîr*'in 405. meclisinde; “ed-du‘â-yı pâdişâh es-selâm el-misl ü ebu‘l-hayrât ve‘l-hasenât mürebbi‘l-gurebâ bilâdü‘l-‘ulemâ es-sultân ibnû‘s-sultân Selim Han eta‘ullâhu ‘ömrühü... Süleyman-nâmenin te‘lifini bir ‘âdil ve kâmil pâdişâhın devâm-ı devletinde 81. cildin tamamlanmasını müyesser itti. Yavuz Sultân Selim’in ‘am ve ‘inayetiyle Anadolu vilâyetinde Karaside şehr-i Balıkesirde ikâmet edip halvet hâlinde, makâm-ı ‘uzlette, huzûr-i kalb ile teskin olup bu kitabın te‘lifine çalışıyorum ümidde ki tamâm ide...” ifadelerinden Firdevsî-i Rûmî'nin Osmanlı coğrafyası içerisinde bulunduğunu ve *Süleymân-nâme*'nin 81. cildini de Balıkesir'de yazdığını görmekteyiz. Ancak nerede vefat ettiği ise bilinmemektedir. (Büke, 2015:4) Ölüm tarihi olarak kaynakların 1512 tarihini göstermelerine karşılık bu tarihin şüpheli olduğu da bilinmektedir. Ölüm yerinin Balıkesir olabileceği hususu *Latîfî Tezkiresi*'nde geçen Firdevsî'ye ait bir mersiye tasvir edilmiş, ölüm yerinin burası olabileceği bilgisi düşünülmüştür. (Biçer, 2005: 45)

¹ Molla İlâhî veya Abdullah Simavî olarak da bilinmektedir. Kütahya'nın Simav kasabasında doğmuştur. İstanbul'da Zeyrek Medresesi'nde ders almıştır. Simav'da Nakşiliği yaymaya başlamış, şöhreti İstanbul'a kadar yayılmıştır. Daha sonra Manisalı Kazasker Çelebi Muhyiddin'in daveti üzerine İstanbul'a gelmiştir. Burada da irşad görevini devam ettirmiştir. Özellikle Anadolu ve Rumeli bölgesinde vahdet-i vücûd düşüncesinin yayılmasında etkisi çok büyüktür. En meşhur müridleri Emîr Ahmed-i Buhârî, Muslihuddin Tâvîl ve Âbid Çelebi'dir. Yazmış olduğu Türkçe eserlerinin XV. yüzyıl Türk nesri açısından önemli olduğu bilinmektedir. (Kara Mustafa, Algar Hamid, 1988:110-112)

1.3.2. Edebî Kişiliği

Kaleme aldığı eserlerin sayısı düşünüldüğünde müellifin üretken bir kişi olduğu görülür. Müellifin öğrenim hayatı, Melihî ile Molla İlâhî'den aldığı derslerden ibaret değildir. Her alanda bilgi sahibi olmayı isteyen Firdevsî'nin kitaplara karşı bir ilgisinin olduğu ve kendisine ait bir kütüphanesinin olduğu bilinmektedir. (Biçer, 2005:20) Bu husus müellifin çok okuyan, yazan ve araştıran bir özelliğinin olduğunu ortaya koymaktadır.

Süleymân-nâme-i Kebîr'in 78. cildinden elde ettiğimiz bilgiler ışığında Firdevsî-i Rûmî'nin eserinde kullandığı manzumelerden anlaşıldığı kadarıyla şairlik yönü vasat kabul edilmektedir. Şiirlerindeki duygu yoğunluğunun zayıflığı ve aruz veznini kullanımındaki hatalar bu durumun göstergesidir. Ancak muhtevası gereği bilgi verici özelliği öne çıkaran eserde didaktik üsluptan dolayı lirizmin doğal olarak geri planda kalmış olduğu gerçeğini göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Diğer taraftan eserdeki manzumelerin mensur metinlerdeki yeknasaklığı bertaraf ettiği ve mensur kısımlarla güçlü bir uyum içinde olduğu da unutulmamalıdır. Devrin geleneksel dil ve üslubu, şairin sade dil ve üslubu ile şekillenmiş eserde Türkçe kelimelerin yaygınlığı dikkat çeker. Köprülü de (1996:128) onun sade dil kullanımına işaret eder. Eserinde Arapça ve Farsça metinlere yer vermesi müellifin bu alanlarda eğitim aldığını göstermektedir. Ancak bu bölümlerde görülen özellikle imla hataları onun güçlü bir eğitim almadığının göstergesi gibidir. Nitekim *Kutb-nâme* (2a) adlı eserinde;

Ne 'arûz u nahv okıdum ne ho sarf

Cehlile itdüm hebâ 'ömri telef (Olgun ve Parmaksızoğlu, 2011:2)

yer alan bu mısralar, müellifin Arapça eğitimi ve manzumeleriyle ilgili söylediklerimizi ispatlar niteliktedir.

Firdevsî-i Rûmî, eserlerini edebî bir lisan ile kaleme almıştır. Eserlerinde, duyduğu her bilgiyi değil tarih kitaplarını inceleyerek elde ettiği bilgileri kullanmıştır. Bazı konularda ise kendi görüşlerine yer vermiştir. (Biçer, 2005:6-7) Özellikle de *Süleymân-nâme* adlı eserinde tarihî olay ve şahsiyetlere yer vermesi, olaylar arasında bağlantı kurması kendisinin tarih alanındaki kabiliyetini ortaya çıkarmaktadır. Eserlerinin muhtevasında farklı bilim dallarına ait bilgilerin bulunması ise okuyucu nezdinde merak uyandırmaktadır. Örneğin *Süleymân-nâme* adlı eserinde Hz. Süleyman'ın hayatının yanında tarih, tasavvuf, tıp, astroloji, felsefe gibi çeşitli alanlarda bilgilere yer vermesi de bunun kanıtıdır.

İçerdiği konuların çeşitliliği, akıcı ve yalın dil ve üslubu *Süleymân-nâme*'yi ilgi çekici bir eser kılmıştır. Eserde peygamberler tarihine ait çeşitli kıssalar, özellikle Fars mitolijisine ait anlatılar dikkat çekmektedir. Özellikle Fars kültür ve edebiyatına ait zengin muhteva, sıkça başvurulan devrik cümle yapıları ve ki'li cümleler, eserin genel anlamda bir çeviri olduğu izlenimini vermektedir.

Firdevsî-i Rûmî, *Süleyman-nâme Muhtasarı* adlı eserinde eserlerini yazarken devrin yöneticilerinin emirlerine ve Osmanlı Devleti'nin politikasına uygunluğundan bahsetmiştir. Saraydan aldığı her türlü desteği dile getirmiş kendisini destekleyen devlet adamlarına övgüler yağdırmıştır. Yazdığı eserlerini devlet eliyle Osmanlı coğrafyasının muhtelif yerlerine ulaştırmayı başarmıştır. (Biçer, 2005:21-22) Eserlerinde farklı konulara değinen müellifin, güçlü bir ehl-i beyt

sevgisinin olduğunu söylemek mümkündür. *Kutb-nâme* (52b)'de geçen şu mısralarda bunu görebilmekteyiz:

Hayder-i Kerrâr-ı Hakdur pehlevân u ber-güzîn

Müctebâ vü Murtezâ vü muktedâ vü nâmdâr

“Hel etâ” şânında geldi bu hadîs-i kudsdür

“Lâ fetâ illâ ‘Ali lâ seyfe illâ Zülfekâr”

Kurratü’l-‘ayn-i Muhammeddür Hüseyin ile Hasen

Seyyideyn ü bihtereyn ü envereyn-i ihtiyâr (Olgun ve Parmaksızoğlu, 2011:103)

1.3.3. Eserleri

Hayatı hakkında kaynaklarda farklı bilgiler bulunan Firdevsî-i Rûmî'nin eserlerinin sayısı hakkında da çeşitli ve çelişkili bilgiler söz konusudur. Bursalı Mehmet Tahir (1972:105) Firdevsî'nin on dört, Franz Babinger (1982:35) dört, İbrahim Olgun ve İsmet Parmaksızoğlu (1980:17-18) on altı eseri hakkında bilgi vermişlerdir. Müellifin kendisi, 72 eseri olduğunu söylemişse de bu eserlerin birçoğu hâlen gün yüzüne çıkarılabilmiş değildir. (Akt. Büke, 2015: 6)

Yaşamı boyunca manzum ve mensur birçok eser kaleme alan Firdevsî-i Rûmî'nin eserleri şunlardır:

1.3.3.1 Süleymân-nâme-i Kebîr

Firdevsî-i Rûmî'nin tanınmasını sağlayan en önemli eseridir. Eser *Süleymân-nâme* adıyla da bilinmektedir. Fatih Sultan Mehmet, II. Bâyezîd ve Yavuz Sultan Selîm dönemlerinde yazılmıştır. Eserin esas konusu Hz. Süleyman'ın hayatına dair olmakla birlikte tarih, ahlak, felsefe, ilm-i nücûm, tıp, tasavvuf gibi çeşitli konuları da kapsamaktadır. Farklı alanlara ait konuların eserde ele alınmış olması, eserin ansiklopedik bir mahiyet kazanmış olduğunu göstermektedir. Müellifin böyle bir eser yazacağı fikrini *Kutb-nâme* (145b) eserinde şu mısralarda görmekteyiz:

Kim Süleymân-nâmesin itmege derc

Hükûm-i Hâkan birle iderdüm ‘ömri harc

Himmet iderse bana mâlik-rikâb

Var ümidim âhir ola ol kitâb (Olgun ve Parmaksızoğlu, 2011:289)

Eserin hangi tarihte yazıldığında dair kaynaklarda herhangi bir bilgi yoktur. Cilt sayısı ile ilgili ise kaynaklarda farklı bilgiler yer almaktadır. Latîfî (Canım, 2000: 425) ve Gelibolulu Âlî (İsen, 1994: 160) eserin 360 cilt olduğunu söylerken; Beyânî (Kutluk, 1997: 203) ve Hasan Çelebi (Kutluk, 1981: 745) 380 cilt; Kâtib Çelebi (Balci, 2007: 822) ise 330 cilt olduğunu dile getirmektedir. Firdevsî-i Rûmî de *Münazara-i Seyf ü Kalem* adlı eserinde *Süleymân-nâme*'sini 366 cilt olarak yazmayı düşündüğünü belirtmiştir. Ayrıca *Süleymân-nâme-i Kebîr*'in 34 ve 35. ciltlerinde Firdevsî'nin eserini bin sekiz yüz otuz beş meclis ve üç yüz altmış altı cilt şeklinde yazacağını belirtmiştir. (Akt. Eren, 2018:6) Ancak mantık açısından düşünüldüğünde 366 ciltlik bir eserin yazılması insan ömründe imkânsız gibidir. Fatih Millet Kütüphanesi'nde bulunan 81. cildinin 25b (3b) varağındaki sebep-i telifte yer alan bilgiye göre de eserin 99 cilt ve 495 meclisten müteşekkil olduğu yazılmaktadır. Ayrıca Üniversite Kütüphanesi TY 715'te bulunan muhtasar *Süleymân-nâme*'ye göre eserin esmâ-i hüsnâ adedince 99 cilt olarak tasarlandığı belirtilmiştir. Dolayısıyla her gün bir cüz okunması kaydıyla yılda okunacak cüz sayısının 366 olacağı ve bu

rakamın bundan ötürü kullanılmış olabileceği de göz önünde bulundurulmalıdır. (Genç, 1995:13-14)

Bugün çeşitli kütüphanelerde nüshaları bulunan eserin cilt sayısı ise 81'dir. 81. cildin 1. Selîm'e dua ve sena ile başlamış olması müellifin II. Bâyezîd'in ölümünden sonra da Osmanlı ülkesinde bulunduğunun kanıtı sayılmaktadır. (Köprülü, 1996:128) Banarlı'ya göre (1971:503) *Süleymân-nâme-i Kebîr* adlı eserin müellifin tanınmasında önem arz ettiği dile getirilmiştir. Sade bir dille kaleme alınan bu eserin dinî-tarihî-destani özelliklerinin olduğu göze çarpmaktadır. Özellikle eserde Turan kahramanlarının hikâyesi özellikle de Alp Er Tunga'nın menkıbeleri dikkat çekmektedir.

Süleymân-nâme-i Kebîr'in günümüzde birçok kütüphanede nüshaları bulunmaktadır. Elde bulunan nüshaları şunlardır:²

1. Cilt	Gotha, Numara 111
2. Cilt	Gotha, Numara 111; Süleymaniye, Hacı Mustafa Efendi, Numara 4863
3. Cilt	Vaticano-Turco, Numara 28, 16. yy.; Süleymaniye, Hacı Mustafa Efendi, Numara 4863
4. Cilt	Vaticano-Turco, Numara 28; Süleymaniye, Hacı Mustafa Efendi, Numara 4863
5. Cilt	Vaticano-Turco, Numara 28; Topkapı Sarayı Müzesi, Hazine 1525, Harekeli nesih, 21 satır, 1544'te kopya edilmiş, 5-6-7-8-9-10-11-12-13 cilt toplam 388 yk.
6. Cilt	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1525, Harekeli nesih, 21 satır, 1544'te kopya edilmiş.
7. Cilt	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1525, Harekeli nesih, 21 satır, 1544'te kopya edilmiş; Török F. 2, Macaristan İlimler Akademisi Kütüphanesi, 7-13 cilt toplam 360 yk.
8. Cilt	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1525, Harekeli nesih, 21 satır, 1544'te kopya edilmiş; Török F. 1-2, Macaristan İlimler Akademisi Kütüphanesi, h. 968 kayıtlı, 8-15 cilt toplam 406 yk.
9. Cilt	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1525, Harekeli nesih, 21 satır, h. 1544'te kopya edilmiş; Török F. 1-2, Macaristan İlimler Akademisi Kütüphanesi, h. 968 kayıtlı.
10. Cilt	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1525, Harekeli nesih, 21 satır, 1544'te kopya edilmiş; Török F. 1-2 Macaristan İlimler Akademisi Kütüphanesi, h. 968 kayıtlı.
11. Cilt	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1525, Harekeli nesih, 21 satır, 1544'te kopya edilmiş; Török F. 1-2 Macaristan İlimler Akademisi Kütüphanesi, h. 968 kayıtlı.
12. Cilt	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1525, Harekeli nesih, 21 satır, 1544'te kopya edilmiş; Török F. 1-2 Macaristan İlimler Akademisi Kütüphanesi, h. 968 kayıtlı.
13. Cilt	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1525, Harekeli nesih, 21 satır, 1544'te kopya edilmiş; Török F. 2 Macaristan İlimler Akademisi Kütüphanesi, h. 968 kayıtlı.
14. Cilt	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1526, 21 satır, 14-15-16-17-18-19-20 cilt toplam 321 yk.; Török F. 1 Macaristan İlimler Akademisi Kütüphanesi, h. 968 kayıtlı.
15. Cilt	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1526, 21 satır; Török F. 1 Macaristan İlimler Akademisi Kütüphanesi, h. 968 kayıtlı.
16. Cilt	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1526, 21 satır.
17. Cilt	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1526, 21 satır; Török F. 3 Macaristan İlimler Akademisi Kütüphanesi, 17-18 cilt toplam 100 yk.
18. Cilt	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1526, 21 satır; Török F. 3 Macaristan İlimler Akademisi Kütüphanesi, 17-18 cilt toplam 100 yk.
19. Cilt	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1526, 21 satır.
20. Cilt	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1526, 21 satır.

² *Süleymân-nâme-i Kebîr*'in nüshaları hakkında bilgi veren bu tablo (Büke, 2015: 10-20)'den alınmıştır.

21. Cilt Üniversite Kütüphanesi, T.M.9884
22. Cilt Üniversite Kütüphanesi, T.M.9884
23. Cilt Üniversite Kütüphanesi, T.M.9884
24. Cilt Üniversite Kütüphanesi, T.M.9884
25. Cilt Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1527, 1544 tarihli, 21 satır Topkapı Müzesi Kütüphanesindeki 25-26-27-28-29-30. ciltler toplam 306 yk.; Török F. 4 Macaristan İlimler Akademisi Kütüphanesi, Hicri 1103 (1594) kayıtlı, Macaristan'daki 25-26-27-28-29-30. ciltler toplam 307 yk.; Üniversite Kütüphanesi, T.Y.9884.
26. Cilt Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1527, 1544 tarihli, 21 satır Topkapı Müzesi Kütüphanesindeki 25-26-27-28-29-30. ciltler toplam 306 yk.; Török F. 4 Macaristan İlimler Akademisi Kütüphanesi, Hicri 1103 (1594) kayıtlı, Macaristan'daki 25-26-27-28-29-30. ciltler toplam 307 yk.; Üniversite Kütüphanesi, T.Y.9884.
27. Cilt Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1527, 1544 tarihli, 21 satır Topkapı Müzesi Kütüphanesindeki 25-26-27-28-29-30. ciltler toplam 306 yk.; Török F. 4 Macaristan İlimler Akademisi Kütüphanesi, Hicri 1103 (1594) kayıtlı, Macaristan'daki 25-26-27-28-29-30. ciltler toplam 307 yk.; Üniversite Kütüphanesi, T.Y.9884.
28. Cilt Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1527, 1544 tarihli, 21 satır Topkapı Müzesi Kütüphanesindeki 25-26-27-28-29-30. ciltler toplam 306 yk.; Török F. 4 Macaristan İlimler Akademisi Kütüphanesi, Hicri 1103 (1594) kayıtlı, Macaristan'daki 25-26-27-28-29-30. ciltler toplam 307 yk.; Üniversite Kütüphanesi, T.Y.9884.
29. Cilt Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1527, 1544 tarihli, 21 satır Topkapı Müzesi Kütüphanesindeki 25-26-27-28-29-30. ciltler toplam 306 yk.; Török F. 4 Macaristan İlimler Akademisi Kütüphanesi, Hicri 1103 (1594) kayıtlı, Macaristan'daki 25-26-27-28-29-30. ciltler toplam 307 yk.; Üniversite Kütüphanesi, T.Y.9884.
30. Cilt Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1527, 1544 tarihli, 21 satır Topkapı Müzesi Kütüphanesindeki 25-26-27-28-29-30. ciltler toplam 306 yk.; Török F. 4 Macaristan İlimler Akademisi Kütüphanesi, Hicri 1103 (1594) kayıtlı, Macaristan'daki 25-26-27-28-29-30. ciltler toplam 307 yk.; Üniversite Kütüphanesi, T.Y.9884.
31. Cilt Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1528, 21 satır, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde bulunan 31-32-33-34-35-36. ciltler toplam 378 yk.; İstanbul Belediye Yazmaları, B.26 (M.Cevdet)
32. Cilt Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1528, 21 satır, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde bulunan 31-32-33-34-35-36. ciltler toplam 378 yk.; İstanbul Belediye Yazmaları, B.26 (M.Cevdet)
33. Cilt Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1528, 21 satır, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde bulunan 31-32-33-34-35-36. ciltler toplam 378 yk.; İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, T.Y.9884, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde bulunan 33-34-35-36. Ciltler toplam 264 yk.
34. Cilt Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1528, 21 satır, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde bulunan 31-32-33-34-35-36. ciltler toplam 378 yk.; İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, T.Y.9884, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde bulunan 33-34-35-36. ciltler toplam 264 yk.
35. Cilt Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1528, 21 satır, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde bulunan 31-32-33-34-35-36. ciltler toplam 378 yk.; İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, T.Y.9884, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde bulunan 33-34-35-36. ciltler toplam 264 yk.
36. Cilt Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1528, 21 satır, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde bulunan 31-32-33-34-35-36. ciltler toplam 378 yk.; İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, T.Y.9884, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde bulunan 33-34-35-36. ciltler toplam 264 yk.

37. Cilt Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1529, 21 satır, 17. yüzyıl kopyası, Hazine 1529'daki ciltlerin toplam varak sayısı 383'tür; Manisa İl Halk Kütüphanesi, Akhisar Zeynelzade Koleksiyonu, 45 Ak Ze 226, 21 Satır, 1212 (1797) tarihli Çili Zeynel b. Hacı Ali adına vakıf mührü vardır. Manisa nüshasının toplamı 766 yk.
38. Cilt Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1529, 21 satır, 17. yüzyıl kopyası, Hazine 1529'daki ciltlerin toplam varak sayısı 383'tür; Manisa İl Halk Kütüphanesi, Akhisar Zeynelzade Koleksiyonu, 45 Ak Ze 226, 21 Satır, 1212 (1797) tarihli Çili Zeynel b. Hacı Ali adına vakıf mührü vardır. Manisa nüshasının toplamı 766 yk.
39. Cilt Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1529, 21 satır, 17. yüzyıl kopyası, Hazine 1529'daki ciltlerin toplam varak sayısı 383'tür; Manisa İl Halk Kütüphanesi, Akhisar Zeynelzade Koleksiyonu, 45 Ak Ze 226, 21 Satır, 1212 (1797) tarihli Çili Zeynel b. Hacı Ali adına vakıf mührü vardır. Manisa nüshasının toplamı 766 yk.
40. Cilt Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1529, 21 satır, 17. yüzyıl kopyası, Hazine 1529'daki ciltlerin toplam varak sayısı 383'tür; Manisa İl Halk Kütüphanesi, Akhisar Zeynelzade Koleksiyonu, 45 Ak Ze 226, 21 Satır, 1212 (1797) tarihli Çili Zeynel b. Hacı Ali adına vakıf mührü vardır. Manisa nüshasının toplamı 766 yk.
41. Cilt Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1529, 21 satır, 17. Yüzyıl kopyası, Hazine 1529'daki ciltlerin toplam varak sayısı 383'tür; Manisa İl Halk Kütüphanesi, Akhisar Zeynelzade Koleksiyonu, 45 Ak Ze 226, 21 Satır, 1212 (1797) tarihli Çili Zeynel b. Hacı Ali adına vakıf mührü vardır. Manisa nüshasının toplamı 766 yk.
42. Cilt Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1529, 21 satır, 17. yüzyıl kopyası, Hazine 1529'daki ciltlerin toplam varak sayısı 383'tür; Manisa İl Halk Kütüphanesi, Akhisar Zeynelzade Koleksiyonu, 45 Ak Ze 226, 21 Satır, 1212 (1797) tarihli Çili Zeynel b. Hacı Ali adına vakıf mührü vardır. Manisa nüshasının toplamı 766 yk.
43. Cilt Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1530, 21 satır, Hazine 1530'daki kayıtlı ciltlerin toplam varak sayısı 382'dir; Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1531, 21 satır, Hazine 1531'deki ciltlerin toplam varak sayısı 367'dir.
44. Cilt Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1530, 21 satır Hazine 1530'daki kayıtlı ciltlerin toplam varak sayısı 382'dir; Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1531, 21 satır, Hazine 1531'deki ciltlerin toplam varak sayısı 367'dir.
45. Cilt Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1530, 21 satır Hazine 1530'daki kayıtlı ciltlerin toplam varak sayısı 382'dir; Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1531, 21 satır, Hazine 1531'deki ciltlerin toplam varak sayısı 367'dir.
46. Cilt Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1530, 21 satır Hazine 1530'daki kayıtlı ciltlerin toplam varak sayısı 382'dir; Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1531, 21 satır, Hazine 1531'deki ciltlerin toplam varak sayısı 367'dir.
47. Cilt Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1530, 21 satır Hazine 1530'daki kayıtlı ciltlerin toplam varak sayısı 382'dir; Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1531, 21 satır, Hazine 1531'deki ciltlerin toplam varak sayısı 367'dir.
48. Cilt Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1530, 21 satır Hazine 1530'daki kayıtlı ciltlerin toplam varak sayısı 382'dir; Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1531, 21 satır, Hazine 1531'deki ciltlerin toplam varak sayısı 367'dir.
49. Cilt Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1532, 21 satır, Hazine 1532'deki ciltlerin toplam varak sayısı 459'dur; Török F. 5-10 Macaristan İlimler Akademisi Kütüphanesi, 460 yk.
50. Cilt Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1532, 21 satır, Hazine 1532'deki ciltlerin toplam varak sayısı 459'dur; Török F. 5-10 Macaristan İlimler Akademisi Kütüphanesi, 460 yk.
51. Cilt Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1532, 21 satır, Hazine 1532'deki ciltlerin toplam varak sayısı 459'dur; Török F. 5-10 Macaristan İlimler Akademisi Kütüphanesi, 460 yk.
52. Cilt Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1532, 21 satır, Hazine 1532'deki ciltlerin toplam varak sayısı 459'dur; Török F. 5-10 Macaristan İlimler Akademisi Kütüphanesi, 460 yk.

53. Cilt Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1532, 21 satır, Hazine 1532'deki ciltlerin toplam varak sayısı 459'dur; Török F. 5-10 Macaristan İlimler Akademisi Kütüphanesi, 460 yk.
54. Cilt Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1532, 21 satır, Hazine 1532'deki ciltlerin toplam varak sayısı 459'dur; Török F. 5-10 Macaristan İlimler Akademisi Kütüphanesi, 460 yk.
55. Cilt Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1533, 21 satır; Hazine 1533'teki ciltlerin toplam varak sayısı 488'dir.
56. Cilt Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1533, 21 satır; Hazine 1533'teki ciltlerin toplam varak sayısı 488'dir.
57. Cilt Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1533, 21 satır, Hazine 1533'teki ciltlerin toplam varak sayısı 488'dir; Török F. 14 (Macaristan), Macaristan'daki 57-58-59. ciltlerin toplam varak sayısı 221'dir.
58. Cilt Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1533, 21 satır, Hazine 1533'teki ciltlerin toplam varak sayısı 488'dir; Török F. 14 (Macaristan), Macaristan'daki 57-58-59. ciltlerin toplam varak sayısı 221'dir.
59. Cilt Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1533, 21 satır, Hazine 1533'teki ciltlerin toplam varak sayısı 488'dir; Török F. 14 (Macaristan), Macaristan'daki 57-58-59. ciltlerin toplam varak sayısı 221'dir.
60. Cilt Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1533, 21 satır; Hazine 1533'teki ciltlerin toplam varak sayısı 488'dir.
61. Cilt Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1534, 21 satır; Hazine 1534'teki ciltlerin toplam varak sayısı 500'dür.
62. Cilt Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1534, 21 satır; Hazine 1534'teki ciltlerin toplam varak sayısı 500'dür.
63. Cilt Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1534, 21 satır; Hazine 1534'teki ciltlerin toplam varak sayısı 500'dür.
64. Cilt Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1534, 21 satır, Hazine 1534'teki ciltlerin toplam varak sayısı 500'dür; Török F. 11, Macaristan'daki 64-65-66. ciltlerin toplam varak sayısı 276'dir.
65. Cilt Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1534, 21 satır, Hazine 1534'deki ciltlerin toplam varak sayısı 500'dür; Török F. 11, Macaristan'daki 64-65-66. ciltlerin toplam varak sayısı 276'dir.
66. Cilt Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1534, 21 satır, Hazine 1534'deki ciltlerin toplam varak sayısı 500'dür; Török F.11, Macaristan'daki 64-65-66. ciltlerin toplam varak sayısı 276'dir.
67. Cilt Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, K.892, 16. yüzyıl kopyası; Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1535, 21 satır; K.892'deki ciltlerin toplam varak sayısı 470, Hazine 1535'deki ciltlerin toplam varak sayısı 595'dir.
68. Cilt Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, K.892, 16. yüzyıl kopyası; Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1535, 21 satır; K.892'deki ciltlerin toplam varak sayısı 470, Hazine 1535'deki ciltlerin toplam varak sayısı 595'dir.
69. Cilt Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, K.892, 16. yüzyıl kopyası; Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1535, 21 satır; K.892'deki ciltlerin toplam varak sayısı 470, Hazine 1535'deki ciltlerin toplam varak sayısı 595'dir.
70. Cilt Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, K.892, 16. yüzyıl kopyası; Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1535, 21 satır; K.892'deki ciltlerin toplam varak sayısı 470, Hazine 1535'deki ciltlerin toplam varak sayısı 595'dir.
71. Cilt Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, K.892, 16. yüzyıl kopyası; Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 17.1535, 21 satır; K.892'deki ciltlerin toplam varak sayısı 470; Hazine 1535'deki ciltlerin toplam varak sayısı 595'dir. Edebiyat Fakültesi TDE Bölümü Kütüphanesi, numara 4008; numara 4008'de kayıtlı olan 71-72- 73. ciltlerin toplam varak sayısı 125'tir.

72. Cilt Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, K.892, 16. yüzyıl kopyası; Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 17.1535, 21 satır; K.892'deki ciltlerin toplam varak sayısı 470; Hazine 1535'deki ciltlerin toplam varak sayısı 595'dir. Edebiyat Fakültesi TDE Bölümü Kütüphanesi, numara 4008; numara 4008'de kayıtlı olan 71-72- 73. ciltlerin toplam varak sayısı 125'tir.
73. Cilt Edebiyat Fakültesi TDE Bölümü Kütüphanesi, numara 4008; numara 4008'de kayıtlı olan 71-72-73. ciltlerin toplam varak sayısı 125'tir. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1536, 21 satır; Hazine 1536'da kayıtlı olan 73-74-75-76. ciltlerin toplam varak sayısı 469'dur. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1231, 21 satır. Hazine 1231'de kayıtlı olan 73-74-75- 76.ciltlerin toplam varak sayısı 357'dir.
74. Cilt Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1536, 21 satır; Hazine 1536'da kayıtlı olan 73-74-75-76. ciltlerin toplam varak sayısı 469'dur. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1231, 21 satır. Hazine 1231'de kayıtlı olan 73-74 75-76. ciltlerin toplam varak sayısı 357'dir; Hüseyin Kocabaş Kitaplığı Türkçe Yazmaları, S.H.M.H.K.Yaz. 361, 17 satır, 74-75-76 ciltleri içeren bu nüshanın varak sayısı 127'dir .
75. Cilt Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1536, 21 satır; Hazine 1536'da kayıtlı olan 73-74-75-76. ciltlerin toplam varak sayısı 469'dur. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1231, 21 satır. Hazine 1231'de kayıtlı olan 73-74-75-76. ciltlerin toplam varak sayısı 357'dir. Bu cildin Bib1. Nationale, n suppl. 1293 ve Uppsala numara 196'da bir nüshası daha vardır. Berlin numara 470'de kayıtlı oldu oldu zannedilen nüsha sorgulanmış, böyle bir kaydın olmadığı teyit edilmiştir.
76. Cilt Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1536, 21 satır; Hazine 1536'da kayıtlı olan 73-74-75-76. ciltlerin toplam varak sayısı 469'dur. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1231, 21 satır. Hazine 1231'de kayıtlı olan 73-74 75-76.ciltlerin toplam varak sayısı 357'dir.
77. Cilt Török F. 12, Macaristan İlimler Akademisi Kütüphanesi, 118 varak; Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1537, 21 satır, Hazine 1537'de kayıtlı ciltlerin toplam varak sayısı 534'tür.
78. Cilt Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1537, 21 satır, Hazine 1537'de kayıtlı ciltlerin toplam varak sayısı 534'tür. Török F. 13, Török F. 13'te kayıtlı olan ciltlerin toplam varak sayısı 409'dur.
79. Cilt Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1537, 21 satır, Hazine 1537'de kayıtlı ciltlerin toplam varak sayısı 534'tür. Török F. 13, Török F. 13'te kayıtlı olan ciltlerin toplam varak sayısı 409'dur.
80. Cilt Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1537, 21 satır, Hazine 1537'de kayıtlı ciltlerin toplam varak sayısı 534'tür. Török F. 13, Török F. 13'te kayıtlı olan ciltlerin toplam varak sayısı 409'dur.
81. Cilt Fatih Millet Kütüphanesi, Ali Emiri numara 317/116, 123 yk.

Süleymân-nâme-i Kebîr'in bazı ciltleri üzerine tespit ettiğimiz çalışmaları ise şu şekilde sıralayabiliriz:

Abul, Y., *Süleymân-nâme-i Kebîr (47. cilt) Metin Tenkidi ve İnceleme* (Celal Bayar Üni., Sosyal Bil. Ens., Yüksek Lisans Tezi), Manisa, 2004, s. 246.

Akay, A., *Firdevsî Süleymân-nâme (44. cilt) Metin ve Filler Üzerine Bir İnceleme* (İstanbul Üni., Sos. Bil. Ens., Doktora Tezi), İstanbul, 1990, s. 203.

Aksoy, M., *Uzun Firdevsî'nin Süleymân-nâme'sindeki Destan Unsurları, C.1 (Giriş-İnceleme)* (Ege Üni., Sos. Bil. Ens., Doktora Tezi), İzmir, 2000, s. 710.

Büke, H., *Firdevsî-i Rumî, Süleymannâme (38. Cilt) Dil özellikleri, Metin, Söz dizini* (Süleyman Demirel Üni., Sos. Bil. Ens., Doktora Tezi), Isparta, 2015, s.1223.

Çatıkkaş, M. Atâ, (haz.) (2009); *Firdevsî-i Rûmî Süleymân-nâme-i Kebîr*, TDK Yay., Ankara.

Çelik, Z., *Firdevsî-i Rûmî'nin Süleymannâme Yazmasının (81.cilt) (82b-123b yk.) Bilimsel Yayını ve Üzerinde Dil İncelemeleri* (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üni., Sosyal Bil. Ens., Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2010, s. 647.

Ekşioğlu, S., *Firdevsî-i Rûmî Süleymân-nâme- Cilt 11 (Dil İncelemesi-Metin-Dizin)* (Atatürk Üni., Türkiyat Araştırmaları Ens., Doktora Tezi) Erzurum, 2018, s. 888.

Erdem, M.D., *Kitâb-ı Kissanâme-i Süleymân Aleyhisselâm Üzerine Söz Dizimi Çalışması* (Süleymânâme 74. cilt) (Ondokuz Mayıs Üni., Sosyal Bil. Ens., Doktora Tezi) Samsun, 2005, s. 703.

Eren, H., *Firdevsî-i Rûmî Süleymân-nâme-i Kebîr-34-35. Ciltler (İnceleme-Metin-Dizin)* (Hacettepe Üni., Sosyal Bil. Ens., Doktora Tezi), Ankara, 2018, s. 529

Genç, G., *Firdevsî-i Rûmî Süleymân-nâme (25 ve 26. ciltler) Giriş-Metin-Sözlük* (Marmara Üni., Sosyal Bil. Ens., Doktora Tezi), İstanbul, 1995, s. 423.

Gök, A., *Firdevsî-i Rûmî, Süleymân-nâme-i Kebîr (37. cilt) İnceleme, Tenkitli Metin* (Süleyman Demirel Üni., Sosyal Bil. Ens., Doktora Tezi), Isparta, 2019, s. 297.

Güleç, H., *Firdevsî-i Rûmî'nin, Süleyman-name'si 42. Cilt-Dasitan-ı Ceng-i Aheng-i Efresiyab-ı Türk-Üzerinde Bir Metin İncelemesi* (Ege Üni., Sosyal Bil. Ens., Doktora Tezi) İzmir, 1994, s. 170.

Jafarova, İ., *Firdevsî-i Rûmî'nin Süleyman-nâme-i Kebîr'i (63. cilt) İnceleme-Metin-Dizin* (Marmara Üni., Türkiyat Araştırmaları Ens., Doktora Tezi), İstanbul, 2010, s. 666.

Kaynak, F., *Firdevsî-i Rûmî, Süleymân-nâme-i Kebîr (32. cilt) Giriş, Tenkitli Metin, Dizin* (Giresun Üni., Sosyal Bil. Ens., Yüksek Lisans Tezi), Giresun, 2020, s. 517.

Özyaşamış Şakar, S., *Firdevsî-i Rûmî'nin Süleymân-nâme Yazmasının (81. Cilt, 28 yk.) Bilimsel Yayını ve Üzerinde Dil İncelemeleri* (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üni., Sosyal Bil. Ens., Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2003, s. 375.

Şan, A., *Firdevsî-i Rûmî, Süleyman-nâme-i Kebîr (39. cilt) İnceleme-Transkripsiyonlu Metin* (Süleyman Demirel Üni., Sosyal Bil. Ens., Yüksek Lisans Tezi), Isparta, 2019, s. 282.

Şimşek, Y., *Firdevsî-i Rûmî, Süleymân-nâme-i Kebîr'i (76. cilt) Giriş, Ses Bilgisi, Tenkitli Metin, Sözlük* (Ondokuz Mayıs Üni., Sosyal Bil. Ens., Yüksek Lisans Tezi), Samsun, 2013, s. 760.

Usta, H.İ., *Firdevsî-i Rûmî, Süleymân-nâme-i Kebîr İnceleme-Metin- Sözlük* (Ankara Üni., Sosyal Bil. Ens., Doktora Tezi) Ankara, 1995, s. 752.

Vanlı, M., *Firdevsî-i Rûmî, Süleymân-nâme-i Kebîr (8.-9.ciltler) (İnceleme-Metin)* (Erzincan Üni., Sosyal Bil. Ens., Yüksek Lisans Tezi), Erzincan, 2012, s. 576.

1.3.3.2 Firâset-nâme

II. Bâyezîd'in tahta çıkmasından önce Balıkesir'de iken yazılmış bir eserdir. *Süleymân-nâme* ve *Münâzara-i Seyf ü Kalem* adlı risalesindeki kayıtlara göre Firdevsî-i Rûmî'nin böyle bir eseri yazdığı bilinmektedir. Eserin nüshası bilinmemektedir. (Köprülü, 1996:129)

1.3.3.3 Münâzara-i Seyf ü Kalem

Firdevsî-i Rûmî'nin en önemli eseri sayılan *Süleymân-nâme-i Kebîr*'in bir parçası sayılmaktadır. Çünkü eserde Hz. Süleyman'ın etrafında gelişen hadiseler ve divanında bulunan

devlet adamlarının münazaraları anlatılmaktadır. Telif tarihi 1503 olan eser, 53 varaktan müteşekkil olup harekeli nesih yazısıyla istinsah edilmiştir. (Tanyıldız, 2017:17-18) Köprülü ise (1996:129) bu eserin Balıkesir’de yazıldığını ve eserin bir nüshasının Millet Kütüphanesinde olduğunu dile getirmektedir.

1.3.3.4 Terceme-i Câme-şûy-nâme

Terceme-i Câme-şûy-nâme’de çeşitli kumaşlarda yer alan lekeler, bu lekelerin temizliği, kumaş çeşitleri ve temizlik maddeleri ile ilgili bilgiler verilmiştir. 18 varaktan oluşan bu eser, Manisa İl Halk Kütüphanesi, 2730 numarada kayıtlıdır. Nesih yazı türünde yazılmış olan eserin her sayfasında 19 satır yer almaktadır. (Özyaşamış Şakar, 2009:VIII) Nasîrüddîn-i Tûsî’ye ait olduğu bilinen bu eser, Firdevsî tarafından 1508 tarihinde Türkçeye çevrilmiştir. (Köprülü, 1996:129)

1.3.3.5 Kutb-nâme

Miladi 1503 yılında yazılmış olan bu eser, tarihî bilgileri ihtiva etmesi bakımından önemlidir. Eserde birbirine zıt temalar kullanılmış ve II. Bâyezîd devrinde vuku bulmuş olaylar anlatılmıştır. Olaylar destansı bir anlatımla zikredilmiş, 1501 yılında meydana gelen Midilli hadisesi gerçeğe yakın bir şekilde tasvir edilmiştir. Eserin genelinde verilen bilgilerden hareketle müellifin devrin tarihine hâkim olduğunu söylememiz mümkündür. II. Bâyezîd dönemi için önemli bir kaynak olan bu eser 146 yapraktan oluşmuş, her sayfada 13 mısra yer almıştır. (Olgun ve Parmaksızoğlu, 2011: XIX-XXIII) Köprülü ise (1996:129) eserde II. Bâyezîd, Şehzade Korkut, Hamza Bey ve Kemal Reis’in kahramanlıklarının mübalağalı bir şekilde anlatıldığını dile getirmiştir.

1.3.3.6 Hayât ü Memât

Farsçadan tercüme edilmiştir. Ahlaka ve tasavvufa dair bilgilerin yer aldığı bu eser, Firdevsî tarafından İstanbul’da 1508 yılında kaleme alınmıştır. (Köprülü, 1996:129) Eserin bir nüshasının Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi bölümü, 2333 numarada kayıtlı olduğu bilinmektedir. Kitabın başında *Hayat u Memât* ismi yazılı iken sonunda ise *Hayat-nâme* ismi yazılıdır. Firdevsî’nin hayatının son dönemlerinde yazılan bu eserin, kitabın sonundaki tarih bölümü silindiğinden hangi tarihte istinsah edildiği bilinmemektedir. (Akay, 1990: XVI)

1.3.3.7 Pend-nâme-i Eflâtun

Farsça’dan Türkçe’ye çevrilen küçük bir risaledir. Sağlık ve temizlik konularında bilgilerin yer aldığı bu eserin nüshası bilinmemektedir. (Köprülü, 1996:129)

1.3.3.8 Kitabü’l-Mevâiz

İslam ahlakı ile ilgili olan bu eser, Firdevsî-i Rûmî adına İstanbul Büyükşehir Belediye Kütüphanesi, Muallim Cevdet Bölümü’nde, 297.9 numarada kayıtlıdır. (Biçer, 2005:74)

1.3.3.9 Satrañç-nâme-i Kebîr

Satranç oyununun tarihçesi ve tekniği hakkında bilgi veren bu eser, 1503 yılında Balıkesir’de yazılmıştır. Manzum-mensur bir şekilde yazılmış eserin Nuruosmaniye Kütüphanesinde bulunan nüshasından başka Berlin ve Münih kütüphanelerinde de birer nüshası vardır. Müellif, kırk kadar eseri olduğunu bu kitabında belirtmiştir. (Köprülü, 1996:129)

1.3.3.10 Kıssa-nâme-i Süleymân aleyhi's-selâm

Müellifin *Süleymân-nâme* adlı eserinden önce bu eseri Balıkesir'de yazdığı bilinmektedir. Mensur bir şekilde kaleme alınan bu eserin bir nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesindedir. (Köprülü, 1996:128) Bu eserin Hz. Süleyman'ın hayatını konu edinmesi açısından müellifin ilk denemesi olduğu bilinmektedir. Eserin başında ve sonunda bir kaside yer almaktadır. Her bir sayfası 21 satırdan oluşan eser, 357 yapraktır. (Olgun ve Parmaksızoğlu, 2011:XVII)

1.3.3.11. Tâli'-i Mevlûd-i Kebîr

Eserin Himmet BÜKE tarafından tespit edilmiş bir nüshası mevcuttur. Bu nüsha, Millî Kütüphane, Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi, 06 Hk 3204'te, 1386 DVD numarasıyla kayıtlı olan nüshadır. Eser II+3I+X yapraktan ve her bir sayfa 15 satırdan oluşmaktadır. Nesih yazısıyla yazılmıştır. Ib-II bölümünde Arapça dualar, sonda II-IVa bölümünde ise şiirler ve notlar yer almaktadır. IVb bölümünde ise bazı çiçek adları ile ilgili bir açıklama yer alırken; Va-Xa bölümünde Hata, Hattın ve Türkistan âlimlerinin on iki yılı bir devir sayıp ve her yılı bir hayvanla adlandırdıklarına dair bir metin vardır. Xb de bir şiir bulunmaktadır. (Büke, 2015:43)

1.3.3.12 Hadîs-i Ahsen

Münâzara-i Seyf ü Kalem adlı eserin mukaddimesinde yer alan bilgiye göre bu eser Balıkesir'de yazılmıştır. (Köprülü, 1996:129) Büke ise (2015: 29-30) *Münâzara-i Seyf ü Kalem*'de bahsedilen bu eserin, başka kaynaklarda geçmediğini dile getirmiştir. Bu durum da eserin varlığı konusunda bir belirsizlik ortaya çıkarmıştır.

1.3.3.13 Davet-nâme

İlm-i nücûm ve ulûm-ı garîbe hakkında bilgiler veren bu eser, mensur bir şekilde kaleme alınmıştır. Mukaddime bölümünden anlaşıldığına göre 1488 yılında Balıkesir'de yazılmıştır. Eserin Arapça ve Farsça bazı eserlerden tercüme yoluyla hazırlanmış olduğu bilinmektedir. II. Bâyezîd'e sunulmak üzere kaleme alınan eserde çoğu burçlara ait 145 resim şekil bulunmaktadır. Bilinen tek nüshası altı bölümden ibaret olup İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde kayıtlıdır. (Köprülü, 1996:128) Eserde burçlar, büyü, tılsım, simya ilmi, gök cisimleri, melekler, cinler, periler hakkında bilgiler bulunmaktadır. Eserin bilim tarihi, dinler tarihi ve ilm-i nücûm tarihi açısından önemli olduğunu söylememiz mümkündür. Ayrıca eserde klasik Türk edebiyatı ile ilgili bilgi ve terimlere yer verilmesi, eserin edebî bir değerinin olduğunu da göstermektedir. (Biçer, 2005:59)

1.3.3.14 Tuhfetü'l-hâdî

Abdullâh-ı İlâhî'nin menkıbelerinin anlatıldığı bu eser, *Hakâyık-nâme* ve *Hakikat-nâme* adlarıyla da bilinmektedir. Eserin Ankara Milli Kütüphanede ve Süleymaniye Kütüphanesinde çeşitli nüshaları vardır. Firdevsî bu eserini, Hazine Darbaşı Ali Ağa'nın oğlu Mehmed Bey'e armağan olarak kaleme almıştır. (Köprülü, 1996:129) 21 varaktan oluşan bu eser Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa bölümü, 1399 numaralı bölümde kayıtlıdır. (Akay, 1990: XIX) Bu eserde kâinatın sırrı, insanın mahiyeti ve ibadetlerin kabulü gibi tasavvufî konulardan bahsedilmiştir, Mevlana, Sadreddîn-i Konevî ve Muhyiddîn İbn Arabî gibi mümtaz şahsiyetlerden kıssalara yer verilmiştir. (Biçer, 2005:69)

1.3.3.15 Silâhşor-nâme

Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde bir nüshası bulunan bu eseri, yirmi bir sayfa hâlinde Wickerhauser yayımlamıştır. Schlehta Wssehrd ise Almancaya çevirmiş daha sonra da R. Bonelli tarafından ikinci defa neşredilmiştir. (Köprülü, 1996:129) Eserde silahların tanıtımı, çeşitleri, nasıl kullanılacağı hakkında kapsamlı bilgiler verilmiştir. *Musallah-nâme* adıyla da bilinen bu eserin, Osmanlı Devleti'nin fetihleri dönemine denk gelmesi ve yaşanan dönem hakkında fikirler beyan etmesi açısından önemli olduğunu söylememiz mümkündür. (Biçer, 2005:56)

1.3.3.16 Fâl-ı Kur'ân

Bu eserin, İstanbul Üniversitesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar 816 numaralı bölümde olduğu bilinmektedir. Harekeli nesih yazısıyla yazılmış, 1487-1488 yılında Farsça'dan tercüme edilerek İbrahim Paşa'ya sunulmuştur. Eserin konusu, Kur'an-ı Kerim'den fal açmaya dairdir. (Aksoy, 2000: 44)

1.3.3.17 Şerh-i Hadîs-i Erba'în

Eserin kırk hadis tercümesi olduğu bilinmektedir. Eserde Arapça yazılan hadislerin açıklamaları Farsça verilmiştir. Millet Yazma Eser Kütüphanesindeki nüshanın varak sayısı 5 olup her bir varak 17 satırdan oluşmaktadır. Bu nüsha 297.3 arşiv ve AEfrs6 demirbaş numarasıyla Millet Yazma Eser Kütüphanesinde; bir diğer nüsha ise Büke tarafından tespit edilmiş, Atıf Efendi Yazma Eser Kütüphanesi, 34 Atf 2846/9 arşiv numarasıyla kayıtlıdır. Bu nüsha Firdevsî adına kayıtlıyken Millet Kütüphanesindeki nüsha ise Firdevsî-i Rûmî, İlyas b. Hızır adıyla kayıtlıdır. (Büke, 2015:32)

1.3.3.18 Tecnîsat-ı Süleymân u Belkıs-nâme

Eserin ismi konusunda bir belirsizlik söz konusudur. Yapılan çalışmalarda *Tecnîsât-ı Süleymân* veya *Süleymân-nâme vü Belkıs-nâme* olarak iki ayrı eser şeklinde tanıtılmıştır. Yine bu eserin *Tecnîsât* ve *Belkıs-nâme* isimleriyle ele alındığı da bilinmektedir. (Büke, 2015:31)

1.3.3.19 Teşhîsü'l-İnsân

Farsçadan Türkçeye tercüme edilen bu eser, Ahmed Paşa'ya sunulmuştur. Eserin nüshası İstanbul Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Semineri Kitaplığında bulunmaktadır. Telif tarihi H. 886 (M.1481) olan eserin varak sayısı 143'tür. Harekeli nesih yazısıyla yazılmıştır. (Akay, 1990: XVIII)

1.3.3.20 Süleymân-nâme Muhtasarı

Firdevsî-i Rûmî'nin tarihçiliği hakkında ön bilgi veren bu eser, müellifin *Süleymân-nâme-i Kebîr*'inde en fazla bahsettiği eseridir. Yazısı silinmiş olan bu eserin tarih kaydı okunamamaktadır. Eserin iki nüshasının var olduğu bilinmektedir. Bu nüshalardan biri İstanbul Millet Kütüphanesi 949.6 numarada; diğeri ise İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi 297.91 numarada kayıtlıdır. Ayrıca bu eserin *Süleymân-nâme-i Kebîr*'in bir nüshası olma ihtimali de vardır. (Biçer, 2005:56)

2. SÜLEYMÂN-NÂME-İ KEBÎR'İN 78. CİLDİNİN TANITIMI VE İNCELENMESİ

2.1. Genel Özellikler

Süleymân-nâme-i Kebîr, XV. yüzyılın ikinci yarısında Firdevsî-i Rûmî tarafından kaleme alınmış bir eserdir. Eserin yazılış tarihi tam olarak bilinmemektedir. Eserin tespit edebildiğimiz iki nüshası bulunmaktadır. Üzerinde çalıştığımız nüsha Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1537'de kayıtlıdır. Nüshanın yer aldığı yazmada 77, 78, ve 79. ciltler bir arada bulunmaktadır. Varak numaraları 77. ciltten başlatılmıştır. Üç cildin toplam varak sayısı 534'tür. 78. cilt 143 varaktan oluşmaktadır. Varaklar 21 satırdan oluşmakta; hikâye başlıkları, ayet ve hadisler, manzumeleri gösteren ibareler kırmızı mürekkep ile yazılmıştır. Eserin ikinci nüshası ise Macaristan İlimler Akademisi Kütüphanesi Török F. 13'te kayıtlıdır. Buradaki ciltlerin toplam varak sayısı 409'dur. Bu nüshayı temin etmek için görüşme gerçekleştirilmiş olsa da bir sonuç elde edilememiştir.

Çalışmamıza konu olan *Süleymân-nâme-i Kebîr*'in 78. cildi 143 varaktan oluşmaktadır. Eser harekeli yazı şeklinde, nesih yazı türünde kaleme alınmış ancak yaklaşık 40 varaklık bölüm harekesiz bir şekilde yazılmıştır. Her sayfada 21 satır bulunmaktadır. Eser genel anlamda mensur olsa da oldukça fazla manzumeye yer verilmiş bu yönüyle manzum-mensur bir eser ortaya konulmuştur. Manzum metinlerin mensur bölümlerde anlatılan konuyu destekleyip pekiştirmek ve metni tekdüzelikten kurtarmak amacı güttüğü söylenebilir.

Eser, Neml suresi'nin 30-31. olan "*İnnehu min Süleymâne ve innehu bi'smi'llâhi'r-rahmâni'r-rahîm. Ellâ te'lû 'aleyye ve etû'nî muslimîn*" ayetleriyle başlamaktadır.

Eser meclislere ayrılmış, 386. meclis ile başlamış, 390. meclis ile son bulmuştur. Bu meclisler içerisinde farklı başlıklar yer almıştır. Metinde yer alan bu Farsça başlıklarda, anlatılacak konu hakkında bilgi verilmiştir. Söz konusu bu başlıkların tamamı 125 tanedir.

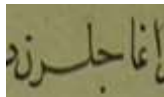
"*Der-Beyân-ı Takşîm-i Mâl-ı Kays Şâh [bâ-] Süleymân Nebî 'Âleyhi's-selâm*" (10a/12)
"*Der-Beyân-ı Feyşâgûris-[ı] Hakîm*" (15b/5)

2.2. İmla Özellikleri

Eski Anadolu Türkçesi dil özelliklerin görüldüğü eserde harekeli ve harekesiz yazının kullanılmış olması farklı imla özelliklerini ortaya çıkarmıştır.

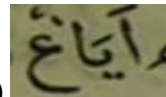
Eserde yer alan imla özelliklerinden bazılarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

Bazı kelimelerde ön ses olan a ünlüsü, genellikle üstünlü elif ya da medli elif şeklinde yazılmıştır.

ağaçların

(73a/2)

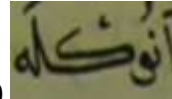
ayağ

(31a/7)

anı

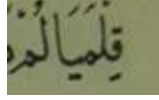
(82a/7)

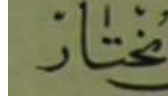
anuñla

(27a/1)

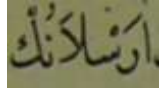
Kelimelerin iç seslerinde bulunan a ünlüsü, genellikle üstünlü yazılmıştır.

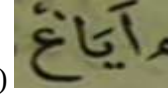
kılmayalum (6b/5)

muhtār (3a/4)

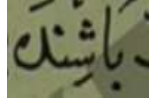

arslanuñ (33a/3)

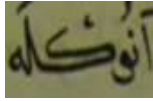

ayağ (31a/7)

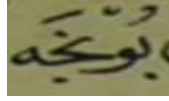
Bazı kelimelerin sonunda yer alan a ünlüsü, hâ-i resmiyye ve üstün harekesi ile yazılmıştır.

başında (10b/8)

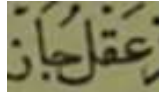

anuñla (27a/1)

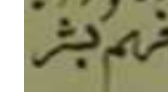

bunca (118a/1)

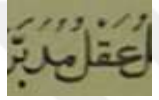
Eserde zaman zaman Farsça terkiplerin ötreyle gösterildiği kullanımlara rastlanmaktadır. Bu tür ibareler atıf terkibi şeklinde değil izafet olarak gösterilmiştir.

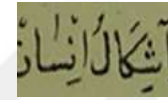
'aql-ı cān (1b/3)

fehmi-i beşer (1b/3)

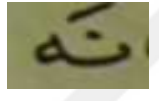

'aql-ı müdebbir (1b/5)

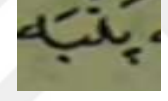

eşkâl-ı insān (1b/9)

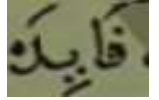
Kelimelerin son ünlüsü olan e ünlüsü genellikle hâ-i resmiyye ve üstün harekesi ile gösterilmiştir.

ne (23a/2)

penbe (20a/2)

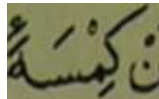

fāyide (21b/7)

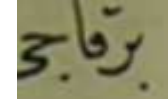

niçe (94a/2)

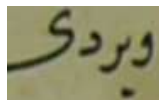
Kelimelerin son seslerinde bulunan ı ve i ünlüsü için ye harfi ile esreli kullanım göze çarpmaktadır.

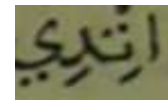
kimseyi (17b/3)

birkaçı (48a/1)

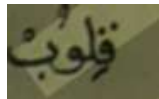

virdi (48a/7)

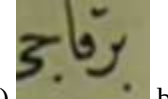

itdi (18b/6)

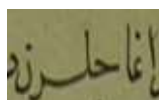
Türkçe kelimelerin sonunda yer alan b ve p harfleri genellikle be harfiyle; c ve ç harfleri ise cim harfiyle yazılmıştır. Ancak metnin çeviri yazısı yapılırken p ve ç şeklinde okunmuştur.

kılup (18b/2)

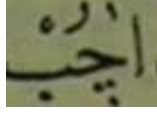
birkaçı (48a/1)

ağaçların (73a/2)

üç (33a/2)

açup

(36b/3)

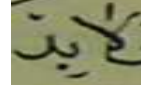
hiç

(45a/5)

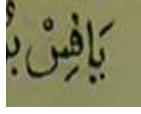
Metinde Eski Anadolu Türkçesi'nin etkisiyle bazı kelimelerdeki ünlülerin yazımında/harekelendirilmesinde farklılıklar söz konusudur. Ayrıca harekelerin, harflerin eksik veya yanlış yazılmasından dolayı metinde yazım yanlışları mevcuttur³. Bu türden kelimelerden bazılarının yazımı aşağıdaki gibidir:

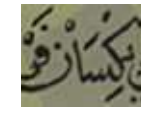
müftāḥ < miftāḥ (7b/8)

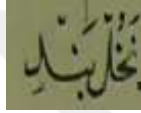
lā-bid < lā-büd (10a/1)

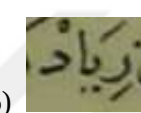
Yāfis < Yāfes (17a/1)

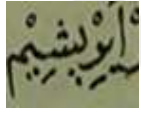
yiksān < yeksān (16b/5)

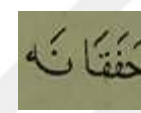
naḥul-bend < naḥl-bend (3a/6)

zibād < zebād (17b/18)

ebrīšim < ibrišim (19b/16)

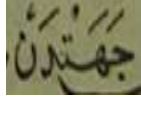
ḥafeḳāna < ḥafeḳāna (21b/14)

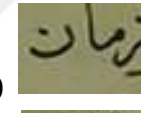
zübān < zebān (29a/8)

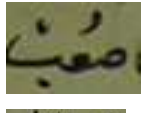
sıcan < sıçan (43a/2)

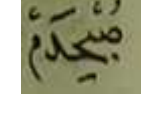
cehetden < cihetden (33b/17)

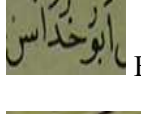
zimān < zamān (43b/2)

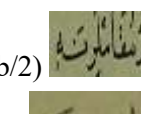
şu'b < şa'b (24a/71)

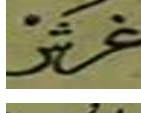
şubḥ-ı dem < şubḥ-dem (31a/4)

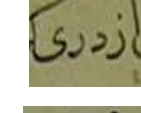
Ebū Ḥuddās < Ebu Ḥaddās (40b/2)

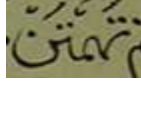
muḳāmlarına < maḳāmlarına (38b/17)

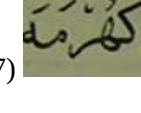
ğarş < arş (114a/14)

ezderī < ejderī (75a/5)

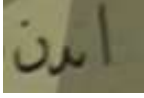
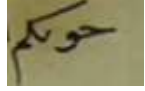
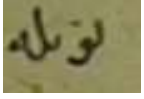
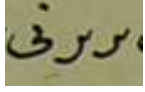
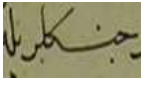
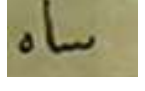
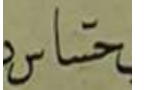
tuhumten < tehemten (122b/7)

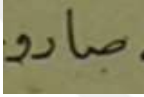
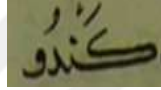
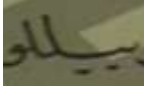
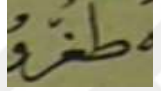
Kührem < Kehrem (6a/8)

Harekenin kullanılmadığı bölümlerde bazı kelimelerde harflerin noktalarının yanlış yazıldığı veya kullanılmadığı görülmektedir. Netice itibarıyla kelimelerin cümle içerisindeki anlamlarına bağlı kalınarak kelimelerin orijinal hâli esas alınmıştır.

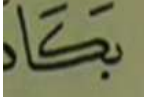
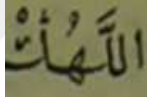
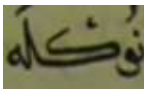
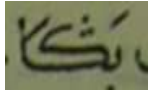
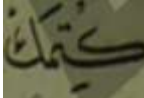
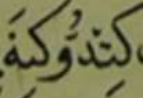
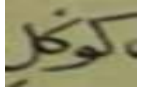
³ Bu tür durumlarda kelimelerin orijinal hâli esas alınmıştır.

	andan	(53b/3)		çünkü	(52a/3)
	böyle	(75a/2)		birbirini	(45a/4)
	çetükleriyle	(43b/4)		şāh	(52a/5)
	Cessās	(47b/11)			

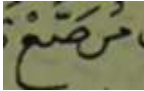
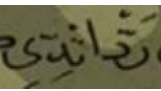
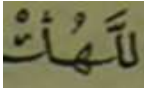
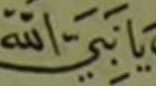
Metinde kelimelerin son seslerindeki u ve ü ünlüsünü göstermek için vav harfî ya da bazen de ötreli vav kullanılmıştır

	şaru	(62b/2)		kendü	(27b/1)
	billü	(67b/1)		toğru	(100b/1)

Nazal (ñ) harfinin ve g ünsüzünün yazımında kef harfî kullanılmıştır.

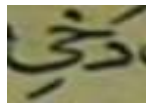
	baña	(12a/3)		Allāhuñ	(18/3)
	anuñla	(27a/1)		baña	(19b/2)
	gitmek	(24b/2)		gitdüğine	(82a/21)
	gibi	(78a/6)		göñli	(84b/17)

Bazı kelimelerin yazımında şedde kullanılmıştır.

	muraşşa‘	(36b/1)		redd itdi	(123b/5)
	Allāhuñ	(18/3)		Yā Nebiyya’llāh	(23a/2)

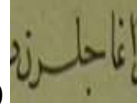
Metinde kalınlık-incelik uyumunun örnekleri görülmektedir.

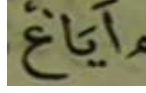
dahı

(94a/4)

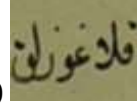
ağaçların

(73a/2)

ayağ

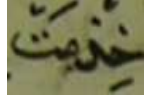
(31a/7)

kulağuzluk

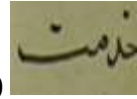
(72b/6)

Metinde bazı kelimelerin farklı yazım şekilleri göze çarpmaktadır. Farklı yazım şekilleri olan kelimelerin çeviri yazıda birliktelik oluşturması için orijinal yazım şekilleri esas alınmıştır.

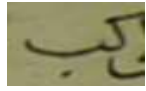
hizmet <hidmet

(31a/5)

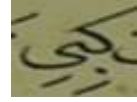
hidmet

(72b/5)

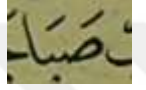
gibi

(78a/6)

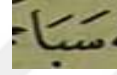
gibi

(109a/2)

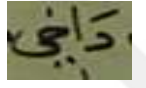
Şebā<Sebā

(85a/12)

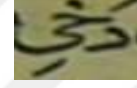
Sebā

(93b/8)

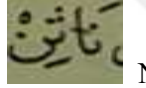
dāhı<dahı

(30a/21)

dahı

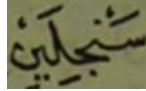
(94a/4)

Nāşin<Nāşen

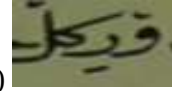
(39b/16)

Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde kullanılan bazı eklerin metin içerisinde kullanıldığı görülmektedir.

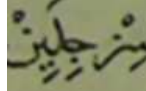
sencileyin

(24b/4)

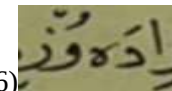
virgil

(3a/3)

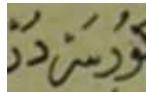
sizcileyin

(20a/16)

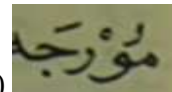
idevüz

(84b/6)

göriserdür

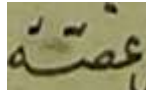
(89b/7)

mūrca

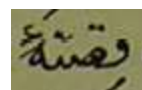
(36a/2)

Hâ-yı resmiye ile biten bazı kelimelerde belirtme ekini göstermek için hemze (') kullanılmıştır.

ğuşsa' i <ğuşsayı

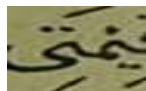
(56b/14)

kışsa' i <kışsayı

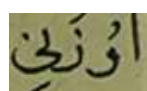
(122b/3)

Türkçe kelimelere zaman zaman nispet eki getirildiği görülür.

kıymetī

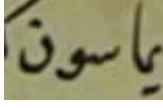
(104b/18)

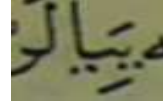
uzunī

(100a/16)

Manzum metinlerde aruz imlasına rastlanmaktadır. Türkçe kelimelerde imale yapılan bazı “i” ünlüleri “ye” ile, “e” ünlüleri de “elif” ile yazılmıştır.

yemesün (45a/19)

yiyeler (36a/2)

2.3. Muhteva

Süleymân-nâme-i Kebîr’in 78. cildi, Hz. Süleyman etrafında şekillenmiş olayları esas almakla birlikte farklı konuları işleyen hikâyelere yer verdiği için muhteva açısından zengin bir eserdir. Mensur bir şekilde kaleme alınan bu hikâyelerin, manzumelerle desteklenmiş olması esere sürükleyicilik kazandırmıştır. Farklı zaman dilimlerine ait dinî, tarihî ve mitolojik olayların yer aldığı hikâyelerde pek çok şahsiyetin öne çıktığı görülmektedir. Kur’an-ı Kerim’de ismi geçen ve geçmeyen peygamberler, destan kahramanları, farklı isimlerde melekler, mitolojik kuşlar, mitolojik kahramanlar... eserde sıkça yer almaktadır. Eserdeki şahıs ve varlıkların bazılarının ismi kaynaklarda geçmekle beraber bazılarının isimlerine ise ilk defa bu eserde rastlanmaktadır. Bu durum müellifin hayal gücü ile ilgili olabilir. Pek çok hikâye alegorik özellik arz etmektedir.

2.3.1. Şahsiyetler

Eserde Hz. Muhammed, Hz. Âdem, Hz. Nuh, Hz. İdris, Hz. Yakûb, Hz. Yusuf, Hz. Eyyüb, Hz. Musa, Hz. İsa, Hz. Süleyman, Nâsen Peygamber, Kâz Peygamber, Uyâser Peygamber, Hz. İshak, Hz. İbrahim, Hz. İsmail, Hz. Salih ve Hz. Hûd gibi peygamber isimlerinin geçtiği görülmektedir. Ayrıca peygamber olduklarına dair rivayetler bulunan Hz. Hızır ve Lokman Hâkim’in de isimleri eserde zikredilmiştir. Eserin mukaddime bölümünde Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali gibi dört büyük halifenin yanında; Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin gibi ehl-i beyt büyüklerinin ismi de geçmektedir. İskender, Feridun, Sultan Bâyezîd, Numan Şah, Oklîm, Keykubad eserde geçen hükümdarlardandır. Eserde Eflatun, Batlamyus, Feysâğûrîs, Ahmedî, Nesîmî, Şeyhî, Nizâmî, Câmî, Şeyhî de ismi geçen şair ve filozoflardan bazılarıdır. Firdevsî-i Rûmî’nin eserini oluştururken *Şehnâme*’den faydalandığını söylememiz mümkündür. Bunun neticesinde Feramerz, Ehremen, Rüstem, Samâğûr dev, Çelkûk dev, Kakhâr-ı tinnîn-ten-i nüh-ser, Berrân dev, Garrân dev, Salsâl dev, Kaskas cin, Ekvân ifrit, Yerûâm bin Nuvât gibi mitolojik kahramanlara da eserde yer verilmiştir. Eserde başta Hüdühüd, Şehbaz, Ukkab, Baykuş, Horoz, Sunkur, Tavus, Laklak, Serçe, Şahin olmak üzere pek çok hayvan olay kahramanı olarak konuşturulmuştur. Dolayısıyla eserde, oldukça zengin ve renkli olaylara ve bu olaylarda boy gösteren gerçek veya sembolik kahramanlara yer verilmiştir.

Sürh-bâd yanınca dem çekişüp açuşup giderlerdi. Birbirile kelimât iderlerdi. Esnâ-yı kelâmda racîm ayıtdı: “Yâ Sürh-bâd, şimdi senüñ Demür-bâdla ve Ekvân-ı ifritle ve Şalşal-ı dîvle bunca leşker çeküp tinnîn-ten-i nüh-ser işüdüp âgâh ola. Kõrhusundan gözi kararup gün gözine siyâh ola. Muķâbil ve mu’arız olmayup kaçsa gerek. (54a/4-5-6-7)

2.3.2. Eserde Yer Alan Hikâyelerin Özetleri

Firdevsî-i Rûmî eserinde Hz. Süleyman’ın hayatının bir bölümüne yer vermiştir. Bir peygamber ve devlet yöneticisi olarak karşımıza çıkan Hz. Süleyman’ın saltanatı, adaleti ve

yöneticiliği farklı hikâyelerle ele alınmıştır. Bunun yanında farklı konuları bünyesinde barındıran hikâyelere de eserde yer verildiği görülür.

Eserde yer alan hikâyelerin özetleri aşağıda sıralanmıştır:

Tersîden-i Halk-ı ‘Âlem ez Siyâset-i Süleymân (a.s.)

Bu hikâyede Hz. Süleyman’ın siyasetinden halkın çekindiğinden, adaletli bir yönetim anlayışına sahip olmasının kendi zamanındaki adaletsizlikleri ortadan kaldırdığından bahsedilmiştir. Hz. Süleyman’ın Habeş meliki Numan Şah’a nasihatte bulunduğu görülmektedir. Ayrıca Numan Şah, kapısının tılsımlı olduğu bir şehirden Hz. Süleyman’a bahsetmiş, şehrin fethi için Hz. Süleyman’ın söz konusu şehre geldiği anlatılmıştır. Allah’ın yardımı ve Kehrem-i Âdî, Kahtân Arabî gibi kahramanların sayesinde tılsımlı kapıdan içeri girilmiş, şehir fethedilmiş ve karşılarına çıkan kıymetli eşyaların varlığına hayran kalınmıştır.

Der-Beyân-ı Takşîm-i Mâl-ı Kays Şâh [bâ-] Süleymân Nebî ‘Aleyhi’s-selâm

Bu hikâyede Kays Şah’ın hazinesinin ele geçirilmesi, taksim edilmesi anlatılmaktadır. Ganimetin taksimatı bitince yola çıkan Hz. Süleyman’ın iki hüdhüd kuşunun konuşmalarına şahit olduğu ve bunların konuşmalarından Hüdhüd’ün izinsiz Seba şehrine gittiğini öğrenmiştir. Bundan sonraki bölümde hikâyenin yönü Hüdhüd ile Seba şehrinin melikesi Belkıs’a gelmiş ve Hüdhüd’ün Belkıs’ın sarayında gördükleri karşısında hayranlığı anlatılmıştır.

Mütehayyir Şoden-i Bülbül be-Cemâl-i Belkıs-râ

Hüdhüd’ün Belkıs’ın güzelliğini gördükten sonra şaşkın bir duruma düştüğünden bahsedilmiştir. Böyle bir güzelliği Hz. Süleyman’a haber vermesi gerektiğini düşünen Hüdhüd, bunu delillendirmek için Belkıs’ın yüzüğünü kaçarır.

Şeh-bâz[ra] ez-Firistâden-i Belkıs-i Ya‘fur [be-‘Akeb-i] Hüdhüd

Bu bölümde Hüdhüd’ün Belkıs’ın yüzüğünü alması ve bu hadiseye şahit olan Belkıs’ın şaşkınlığı anlatılmaktadır. Bu olayın ardından Belkıs, kuşlarını Hüdhüd’ün ardından göndererek yüzüğünü getirmelerini emretmiştir. Bundan sonraki bölümde Hüdhüd ile Belkıs’ın kuşlarının gökyüzünde birbirlerini takip etmeleri anlatılır. Hikâyenin son bölümünde ise zor durumda kalan Hüdhüd’ün Allah’a yakarışı anlatılmıştır.

Der-Beyân-ı Halâş Yâften-i Hüdhüd der-Dest-i Şeh-bâzân

Bu bölümde Hz. Süleyman emri altında olan kuşlardan Hüdhüd’ü bulmalarını istemiştir. Bu görev için Hz. Süleyman’ın Ümmü’l-Cevâb, İmâme Kebûter ve Fâhte-i Sûhte’yi görevlendirdiği anlatılmıştır.

Halâş Şoden-i Hüdhüd ez-Dest-i Şeh-bâzân

Şehbâzların elinden Hüdhüd’ün nasıl kurtulduğu, Hz. Süleyman ve Belkıs tarafından gönderilen kuşların gökyüzündeki mücadeleleri anlatılmaktadır. Ukab’ın Belkıs’ın yüzüğünü ele geçirdiği ve Hüdhüd’den Hz. Süleyman’dan izin almadan niçin böyle bir işe kalkıştığını sorduğu anlatılmıştır.

Tazarru‘ Kerden-i Şeh-bâzân be-‘Ukâb

Bu hikâyede şehbâzların yakalanması ve kurtulmaları için Ukab kuşuna yalvarışları anlatılmaktadır.

‘Afv Kerden-i ‘Uḳāb Cürm-i Şeh-bāzān-[rā]

Şehbâzların suçunun Ukab tarafından affedildiği anlatılmaktadır. Sonrasında ise kovalamaca esnasında kaybolan Belkıs’ın yüzüğünü bularak kuşların hep birlikte Hz. Süleyman’ın bulunduğu yere doğru uçmaya başladıkları dile getirilmiştir.

Der-Beyān-ı Bahş-i Hükemā be-Sebeb-i Ḳavm-i Habeş

Bilginlerin Habeş kavmi hakkında verdiği bilgiler yer almaktadır. Numan Şah tarafından Hz. Süleyman’a Habeş memleketi hakkında bilgiler verilmiş, Hz. Süleyman ise Lokman Hekim’in Habeşli olduğunu söyleyerek kendisinin Habeş memleketinden bahsetmesinin daha doğru olacağından bahsetmiştir.

Der-Sebeb-i Şıfat-ı Zengīyān be-Ḳavl-i Loḳmān ‘Aleyhi’s-selām

Lokman Hekim, Habeşlilerin siyah renkli oluşunun sebeplerini dile getirmiştir.

Der-Beyān-ı Feysāgûris[-ı] Ḥakīm

Bu hikâyede Feysāgûris-ı Hâkīm, Lokman Hekim’in Habeşliler hakkında söylediklerini tasdik etmiştir.

Der-Şıfat-ı Ḳavm-i Habeş be-Ḳavl-i Feylesof Ḥakīm

Habeş halkının yaşantısı, dış görünüşleri, sularının ve ağaçlarının az olduğu hakkında bilgiler verilmiştir. Ayrıca Lokman Hekim’in Habeşli olduğu söylenmiş ve bu halkın hor görülmemesi gerektiği vurgulanmıştır.

Der-Beyān-ı Ta‘n Kerden-i Nâsen Ḥakīm

Nâsen Peygamber, Habeş halkının siyahlığının ikliminden değil, Yaradan’ın takdiri neticesinde olduğundan bahsetmiştir. Her yerde hem siyah hem de beyaz tenlilerin olduğu anlatılmıştır. Nâsen Peygamber, anlattığı bu hadiseyi somutlaştırmak için Hz. Nuh ile oğulları arasında geçen bir olayı anlatma gereği duymuştur.

Der-Beyān-ı Goften-i Nu‘mān Şāh be-Melik-i Habeş Būdend ez-‘Acāyib-i Senāvīr ber-Bādvār-ı Cebel-i Ḳırād

Numan Şah, Hz. Süleyman’a Cebel-i Kırād dağında bulunan kediler hakkında bilgi vermiş, bu yerin görülmesinin önemli olduğu üzerinde durulmuştur. Hz. Süleyman’ın buraya geldikten sonra gece boyu gördüğü kedilerin renginden ve sesinden etkilendiği anlatılmıştır.

Āgāh Şoden-i Süleymān ez-Āmeden-i Senāvīr

Hz. Süleyman’ın otağına çekildikten sonra pamuk ve ipeğin hâl diliyle konuştuğu bölümdür. Pamuk bezi ipekten kullanışlı olduğunu, cennetten geldiğini, ölen kişilere kefen olduğunu söyleyerek faydalı olduğundan bahsetmiştir.

Der-Beyān-ı Cevāb Dāden-i Aṭlas Ḥarīr

Bu bölümde ise ipeğin pamuğun söylediklerine karşı verdiği cevap konu edilmiştir. Kendisinin cümle insanların giydiği elbiseler içerisinde en güzeli olduğu, Hz. Eyüp’ün mucizesi olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca ipeğin nasıl meydana geldiğine dair bilgiler verilmiştir. Sonrasında ipek ile pamuğun münazarasına bu kez de keten katılmıştır. İkisinin de gereksiz yere tartıştığını, kendisinin de birçok yerde kullanıldığını dile getirmiş ancak edep gereği sessiz kalınması gerektiğinden bahsetmiştir.

Der-Beyân-ı Tâ'n Kerden-i Penbe vü Harîr Kettân-râ

Bu bölümde pamuk ile ipek, ketene zayıf yönlerinin olduğunu, bundan ötürü haddini bilmesi gerektiğini dile getirmiştir.

Der-Beyân-ı Tâ'n Kerden-i Kettân-râ Eb[r]îşim

Bu hikâyede keten bezinin ipeği yediğinden bahsedilmiştir.

Der-Beyân-ı Âmeden-i Sinnevr-i Zebâd be-Dergâh-ı Süleymân 'Aleyhi's-selâm

Bu hikâyenin başında zebad kedilerinin kokusunun zararlarından bahsedilmiş, miskin tıp bilimi açısından faydaları üzerinde durulmuştur.

Der-Beyân-ı Âmeden-i Tekvîn-i Senâvîr be-Hâzret-i Süleymân 'Aleyhi's-selâm

Hiz. Süleyman'ın yanına gelen Sinnevr-i Tekvîn'den, Sinnevr-i Tekvîn'i gören Hiz. Süleyman'ın şaşkınlığından bahsedilmiştir. Hikâyenin son bölümünde Sinnevr-i Tekvîn, kedilerin reisinin Hiz. Süleyman ile görüşmek istediğini dile getirmiştir.

Der-Beyân-ı Cevâb Dâden-i Tekvîn be-Hâzret-i Süleymân 'Aleyhi's-selâm

Hiz. Süleyman'ın Sinnevr-i Tekvîn'in gördükten sonra etkilendiği, ismini sorduğu ve kendisi hakkında bilgi istediği anlatılmıştır. Sinnevr-i Tekvîn de ismi ve yardımcıları hakkında bilgiler vermiştir.

Der-Tefâvut-i Gurbeyân

Hiz. Süleyman, tekvîn Tâ'âhâ'il'den kedilerin farklılıkları ile ilgili bilgi almıştır. O da kedilerin üç şekilde ele alınabileceğini, bu konuyu açıklarken Hiz. Nuh tufanından örnekler verdiği anlatılmıştır. Şeytanın gemiye nasıl girdiği, gemide rahat durmayıp çeşitli hilelerde bulunduğu bahsetmiştir.

Der-Beyân-ı Nev'-i Nişân-ı Senâvîr-i Diğer

Bu bölümde Dahhak zamanındaki vahşi kedilerin varlığından bahsedilmiştir.

Der-Beyân-ı Bağ-ı Süleymân Çağı

Zebad kedilerinin reisinin Hiz. Süleyman'ın daveti üzerine kendisini ziyaret ettiği anlatılmıştır. Bu ziyarette Hiz. Süleyman ile birlikte divanda bulunanlardan, zebad kedilerinin reisinin edep ve erkân ile divanda yerini almasının şaşkınlığından bahsedilmiştir.

Der-Beyân-ı Muṭî' Şoden-i Süleymân Serheng-i Senâvîr-i Zebâd

Hiz. Süleyman, kediler hakkında merak ettiği bilgileri kedilerin reisi Ebû Haddâs'a sormuş o da sorulan bu sorulara edep içerisinde cevaplar vermiştir.

Dâsitân-ı Süleymân Çağı ve Kâziyye-i Re'is-i Senâvîr

Hiz. Süleyman, kedilerin reisi tarafından verilen cevapları dinledikten sonra onlara bir zarar gelmeyeceği taahhüdünde bulunmuştur. Daha sonra kedilerin faydaları hakkında kedilerin reisi bilgiler vermiş, zebad kedilerinin niçin yaratıldığından bahsedilmiştir.

Der-Beyân-ı Takrîr-i Muşannif-i Kitâb

Bu bölümde kedilerin niçin yaratıldığına dair bilgiler mevcuttur.

Der-beyân-ı Âgâh Şoden-i Süleymân 'Aleyhi's-selâm ez-Âmeden-i Hüdhüd

Hiz. Süleyman, güvercinlerin Hüdhüd hakkında gördüklerini anlatmalarını istediği bölümdür. Güvercinler de Hiz. Süleyman'ın izni olursa Hüdhüd'ü getirdiklerini ve kendisinin huzuruna çıkarmak istediklerini anlatırlar.

Hışm Kerden-i Hâzret-i Süleymân 'Aleyhi's-selâm be-Hüdhüd

Hiz. Süleyman'ın izinsiz Seba şehrine giden Hüdhüd'e kızgınlığından bahsedilmiştir.

Der-Beyān-ı Aḳvāl-i Mūfessirīn

Bu bölümde bazı ulemalar, Hz. Süleyman'ın izinsiz giden Hüdüh'd'e vereceği cezayı konuşmuşlardır.

Der-Beyān-ı Ğamz Kerden-i Süleymān-rā

Bu hikâyede kuşların reislerinin Hüdüh'dü Hz. Süleyman'a garmazladıkları anlatılmıştır.

Der-Beyān-ı Tāvus ki Ğamz Kerd

Tavus kuşunun Hüdüh'dü Hz. Süleyman'a kötülediğinden bahsedilmiştir.

Der-Beyān-ı Ğamz-ı Ğurāb

Bu bölümde baykuş ve karganın Hüdüh'dü Hz. Süleyman'a kötülediğinden bahsedilmiştir.

Der-Beyān-ı Ğamz-ı Hurūs

Horozun Hüdüh'dü kötülemek için Hz. Süleyman'ın meclisine geldiği anlatılır.

Te'dīb Kerden-i Süleymān be-Hurūs

Hz. Süleyman'ın horoza tepkisi ve horozun Hz. Süleyman'dan affını istemesi anlatılmıştır.

Der-Beyān-ı Kışsa-i Hüdüh

Bu bölümde güvercinlerin reisi Humāme-i Felegi'nin, Hüdüh'dü uyardığı ve Hz. Süleyman'ın kızgınlığı anlatılmaktadır.

Der-Beyān-ı Ğāh Şoden-i Hüdüh ez-Ğammāzān-ı Murġān

Bu hikâyede kuşların Hüdüh'dü korkuttuğundan, Hz. Süleyman'ın kendisine olan kızgınlığından bahsedilmiştir. Ancak bülbülün diğer kuşların aksine Hüdüh hakkında olumlu cümleler sarf ettiği görülür.

Der-Āmeden-i Yerbū' u Cürd u Fāre [be-]Süleymān Şikāyet Kerden ez-Senāvīr-i Ber-bād

Hz. Süleyman ve kedilerin divanda bulundukları esnada Ebu'l-Haysem isimli kedinin av dönüşü kedilerin reisi Ebû Haddāsa yaşadıklarını anlatarak farelerin Hz. Süleyman'a kendisinden şikâyet gelebileceğinden bahsedilmiştir.

Der-Ḳāziyye-i Mūşān

Kedilerin fareleri avladıkları hadise anlatılmıştır.

Der-Beyān-ı Ğāh Şoden-i İşān

Ra'n isimli tavşanın Hz. Süleyman'ın meclisinde bulunan kedileri farelerin reisi Zağbed'e haber vermesi ve farelerin korkuya kapılması anlatılmıştır. Sonrasında ise farelerin kedileri şikâyet etmek için Hz. Süleyman'ın yanına geldiği, bu defa da kedilerin nasıl bir korkuya kapıldığı anlatılmıştır.

Der-Beyān-ı Mūşān be-Dergāh-ı Süleymān 'Aleyhi's-selām

Bu hikâyede farelerin kedileri şikâyet etmek için Hz. Süleyman'ın dergâhına geldiği anlatılmaktadır. Hz. Süleyman, hadiseyi farelerin reisi ve kedilerin reisi Ebû Haddās'dan dinledikten sonra bir karara varacağından bahsetmiştir.

Der-Beyān-ı Münāzara-i Gurbe Re'is-i Senāvīr

Farelerin reisi kedilerin kendilerine saldırdıklarını, etlerini yediklerini, bu durumdan tüm farelerin rahatsız olduğunu dile getirmiştir. Hz. Süleyman'dan kedilerin bu saldırgan tavırlarına engel olunması istenmiştir.

Der-Beyân-ı Şikâyet Kerden-i Kavm-i Habeş ez-Müşân

Kedilerin reisi farelerin zararlı bir hayvan olduğunu, bu durumdan Habeş kavminin muzdarip olduğunu dile getirmiştir. Hz. Süleyman, bu hususu teftiş etmek için Habeş kavminden bilgi almış ve farelerin kendilerine de çok zarar verdiklerini işitmiştir.

Kıssa-i Rüstem ve Kazıyye-i Ferâmerz

Rüstem, Ferâmerz ve Uccâc'ın gökyüzünden yeryüzünü seyrettikten sonra gördükleri karşısındaki şaşkınlıkları anlatılmaktadır. Sonrasında ise yeryüzüne indikleri yerde gördükleri keçi ve koçları okla vurduktan sonra ziyafet çektikleri anlatılmıştır.

Der-Beyân-ı Ceng-i Rüstem ve Kahhâr-ı Tinnîn-Ten-i Nüh-Ser

Kahhâr-ı tinnîn ten-i nüh-ser'in düştüğü kuyudan Cessâs tarafından kurtarılması, Rüstem ile savaşmak için Cessâs adındaki devî Billur dağına göndererek asker toplaması anlatılmıştır.

Diden-i Samâgûr Şekl-i Rüstem u Ferâmerz

Bu bölümde Samâgûr adındaki devin Rüstem'in ardına düştüğü, Cihannümâ dağında oğluyla beraber Rüstem'i gördüğü, Rüstem'in nasıl bir pehlivan olduğunu seyrettikten sonraki şaşkınlığı anlatılmaktadır.

Şekl-i Ferâmerz Diden Samâgûr

Samâgûr'un Rüstem'in oğlu Ferâmerz'i gördükten sonra onun nasıl güçlü ve heybetli bir pehlivan olduğu, Samâgûr ile yanındakilerin Rüstem ve Ferâmerz ile yapacakları cenkten önceki hazırlıkları anlatılmıştır.

Der-Beyân-ı Muḳâbele Şoden-i Ferâmerz ve Samâgûr

Ferâmerz ile Samâgûr'un karşılıklı meydan okumaları sonucu Ferâmerz'in Berrân ve Garrân adındaki devleri mağlup etmesi, Samâgûr adındaki dev ile cengi anlatılmıştır. Cengin sonunda Rüstem ve oğlu Ferâmerz'in bu savaştan galip ayrıldıklarından bahsedilmiştir.

Der-Beyân-ı Kazıyye-i Sürh-bâd ve Fitne-i Racîm

Bu bölümde şeytanın yoldaşlarından olan Demür-bâd ve Sürh-bâd'ın Hz. Süleyman'a inanarak onun tarafına geçtiği ve şeytanın bu durumdan muzdarip olduğu anlatılmıştır.

Der-Beyân-ı İğvâ Kerden-i Racîm be-Sürh-bâd

Şeytanın Sürh-bâd için hazırladığı hile anlatılmıştır.

Kıssa-i Süleymân Nebî 'Aleyhi's-selâm ve Kazıyye-i Yerbû' Fâre Şikâyet Kerden-i ez-İşân ez-Dest-i Senāvîr

Farelerin Hz. Süleyman'a kedileri ve insanları şikâyet ettiği, Hz. Süleyman'ın da fareleri dinledikten sonra onları uyardığı ve kimseye zarar vermemek şartıyla serbest bıraktığı anlatılmıştır.

Der-Beyân-ı Süleymân ve Kazıyye-i Segân ve Münâzara Kerden-i Sebûk Har-guş

Hz. Süleyman ve hizmetinde bulunan Kilâd-ı Barçalı'nın tebdil-i kıyafet dışarı çıkması, köpeklerin Kilâd-ı Barçalı'ya saldırması anlatılmıştır. Hz. Süleyman'ın bu olay karşısında köpeklerin yanına gittiği ve köpeklerin sahiplerine nasıl sahip çıktığını onların dilinden işittiğinden bahsedilmiştir.

Der-Beyân-ı Münâzara-i Kilâb

Bu hikâyede köpek ile tazilerin tartıştığı, köpek ve tazilerin olumlu ve olumsuz yönlerini dile getirdiği anlatılmıştır. Hikâyenin sonraki bölümünde Hz. Süleyman'ın dervişler ile köpeklerin

vasıfları üzerine konuştuğu, Hz. Süleyman'ın dergâhına sığınan tavşanın köpeklerin tehdidine maruz kaldığı anlatılmıştır.

Der-Beyân-ı Ta'n Kerden-i Har-güş Kilâb-râ

Tavşanın köpeklerin hakaretine maruz kaldıktan sonra köpekleri azarladığı, köpeklerin de bu duruma karşılık verdiği anlatılmıştır.

Der-Beyân-ı Kışsa-i Kâhir Bin Sâm-ı Süvâr

Bu hikâyede Kâhir bin Sâm-ı Süvâr'ın Kahkaha-yı Zengî'yi mağlup ettiği ve Hurşid Şah tarafından ödüllendirildiği anlatılmaktadır.

Lâf Der-Pîl Pây-ı Hindî

Pîl pây-ı Hindî'nin Kahka-yı Zengî'ye Kâhir'i mağlup edeceğinden bahsedilmiştir.

Der-Beyân-ı Rezm Kerden-i Kâhir

Kâhir bin Sâm-ı Süvâr ile pîl pây-ı Hindî'nin cengi, Kâhir bin Sâm-ı Süvâr'ın pîl pây-ı Hindî'yi ve Kahka-yı Zengî'yi nasıl öldürdüğü anlatılmaktadır.

Der-Beyân-ı Âmeden-i Taymûs-ı Perî ve Âgâh Şoden-i Kâhir ez-Ahvâl-i Rüstem ü Ferâmerz

Taymûs-ı Perî'nin Rüstem'in düştüğü durumu Kâhir'e haber verdiği, kendisiyle birlikte Rüstem'i kurtardığı anlatılmıştır.

Der-Beyân-ı Niyyet Kerden-i Kâhir Reften be-cânib-i Rüstem

Kâhir'in Kahka-yı Zengî'yi Hurşid Şah'a teslim ettiği, Hurşid Şah'dan izin alarak Rüstem'i kurtarmaya gittiği anlatılmıştır. Hikâyenin son bölümlerinde ise Kâhir'in Rüstem'i kurtarmaya giderken karşılaştığı ejderha ile yaptığı cenkten bahsedilmiştir.

Der-Beyân-ı Kışsa-i Süleymân ve Kâziyye-i Bağbânî

Hz. Süleyman'ın Numan Şah'ın vesilesiyle yaşlı bir adamın bahçesini ziyaret ettiği, bahçe sahibinden duyduklarının kendisini etkilediği, bahçe sahibine verdiği hediyeler anlatılmıştır.

Kışsa-i Laqlağ u 'Uşfûr Mücadele Kerden-i İşân

Hz. Süleyman, yaşlı adamın bahçesinden dışarı çıktıktan sonra leylek ile serçenin konuşmalarını işitmiş, bu konuşmalarda leylek ve serçe kendilerinde bulunan olumlu olumsuz yönlerini anlatmışlardır.

Cevâb Dâden-i 'Uşfûr be-Laqlağ

Bu bölümde serçenin leyleğin konuşmasına verdiği cevaplardan bahsedilir.

Cevâb Dâden-i Laqlağ 'Uşfûr-râ

Serçenin leyleği yermesinden sonra leyleğin serçeye verdiği cevaplar anlatılmıştır.

Der-Beyân-ı Cevâb Dâden-i 'Uşfûr be-Laqlağ

Bu bölümde serçenin yaratılan her nesnenin bir faydasının olduğunu söylemesiyle leyleğin kendisi hakkındaki konuşmalarını çürüttüğünü görmekteyiz.

Der-Beyân-ı 'Azamet-i Dîvân-ı Süleymân ('a.s.)

Hz. Süleyman'ın divanının tasviri yapılmıştır. Her kesimden bir vekilin divanda usulca bulunmasından bahsedilerek Hz. Süleyman'ın sahip olduğu güç anlatılmak istenmiştir.

Der-Beyân-ı Meşâf-ı Zubâb

Bu bölümde sineklerin Hz. Süleyman'ın divanındaki meşguliyetleri anlatılmıştır.

Der-Beyān-ı Meşāf-ı Hayvānāt-ı Kibār

Hız. Süleyman'ın divanındaki büyük hayvanların nasıl yer edindiğı, giyimleri, dış görünüşleri, hâl ve hareketleri anlatılmıştır.

Der-Beyān-ı Kışsa-i Hüma ve Kazıyye-i 'Ukāb [u] Hüdhd

Hız. Süleyman'ın Hüdhd'ü bulmak için Ukab'ı görevlendirmesi, Ukab'ın yola çıktıktan sonra Hüma ile karşılaşması, Hüma'nın Ukab'a kâinattaki bazı unsurlara dair bilgi vermesi ve Ukab'ın Hüdhd'ü görmesi anlatılmıştır.

Der-Beyān-ı Münāzara-i 'Ukāb ve Tavşancıl

Bu hikâyede Ukab'ın Hüdhd hakkındaki sitemi Tavşancıl'a anlatılmış ve aralarındaki diyaloglardan bahsedilmiştir.

Der-Beyān-ı 'İtāb Kerden-i 'Ukāb ve Tavşancıl

Hız. Süleyman'ın kendisi hakkındaki düşünceleri öğrenen Hüdhd'ün, korkuya kapılması anlatılmıştır.

Der-Beyān-ı Nifāk Kerden-i Murğān berā-yı Hüdhd

Kuşların Hüdhd hakkındaki bozgunculukları anlatılmıştır.

Der-Beyān-ı Reften-i Murğān be-Cānib-i Hüdhd

Kuşlar, Hız. Süleyman'ın kızgınlığından Hüdhd'e bahsetmiş ve Hüdhd'ün korkması istenmiştir.

Der-Beyān-ı İğvā-yı Tavus

Tavus, iyilik yapar gibi görünerek Hüdhd'ün gözünü korkutmuş, kendisinin Hız. Süleyman'ın huzuruna çıkmaması gerektiğinden bahsetmiştir.

Der-Beyān-ı Cevāb Dāden-i Hüdhd be-Tavus-rā

Bu bölümde Hüdhd'ün Tavus'un hilesi, ikiyüzlülüğü hakkındaki söylemlerinden bahsedilmiştir.

Der-Beyān-ı Ta'n Kerden-i Laklak be-Hüdhd-rā

Hüdhd'ün Tavus hakkında söylediklerini işiten Laklak'ın, kendisinin de Hız. Süleyman'dan izinsiz gitmesinin büyük bir hata olduğunu söylemesi konu edilmiştir.

Cevāb Dāden-i Hüdhd be-Laklak-rā

Laklak'ın söyledikleri karşısında Hüdhd'ün incindiğı anlatılmıştır.

Der-Beyān-ı Ta'n Kerden-i Şeh-bāz be-Hüdhd

Sunkur, Hüdhd'ün yanına gelerek Hız. Süleyman'dan izinsiz başka bir yere gitmesinin hata olduğunu dile getirmiştir.

Der-Beyān-ı Ta'n Kerden-i Büm be-Hüdhd-rā

Baykuşun Hüdhd'ü ayıpladığından bahsedilmiştir.

Der-Beyān-ı Ta'n Kerden-i Hüdhd-rā be-Hurūs

Horoz, Hüdhd'ün Hız. Süleyman'dan izinsiz yanından ayrılmasının hata olduğunu dile getirmiş; bu konuşmalardan incinen Hüdhd'ün yaptığı konuşmalardan bahsedilmiştir.

Der-Beyān-ı Āmeden-i Būlbūl be-Pīş-i Hüdhd

Bu hikâyede kuşlardan bazılarının Hüdhd'e haksızlık ettiğinden, Būlbūl'ün Hüdhd hakkındaki olumlu düşüncelerinden bahsedilmiştir.

Der-Beyân-ı Mükâleme Kerden-i Hüdhüd ve Bülbül

Bülbül'ün söylediklerini yanlış anlayan Hüdhüd'ün Bülbül'e söyledikleri, Bülbül'ün söylemlerinde dostane bir tavrın olduğunu anlaması dile getirilmiştir.

Naşihat Dâden-i Bülbül be-Hüdhüd-râ

Bülbül'ün dost olduğunu anlayan Hüdhüd'ün, Bülbül'e duyduğu minnet ifadesi anlatılmıştır.

Âmeden-i Hüdhüd be-Dergâh-ı Süleymân

Hiz. Süleyman'ın divanında tüm kuşların yerini aldıktan sonra Hüdhüd'ün gelmesini bekledikleri anlatılmıştır.

Der-Beyân-ı Zihn ü İdrâk-i Hüdhüd

Bu bölümde Hüdhüd ile güvercinin konuştuğu, Hiz. Süleyman'ın köpekler hakkında olumlu karar almasını güvercinden duyan Hüdhüd'ün sevindiği anlatılmıştır. Hiz. Süleyman'ın sadık bir hayvan olan köpek hakkındaki bu kararı, Hiz. Süleyman'a sadık olan Hüdhüd'ü de umutlandırmıştır.

Âmeden-i Hüdhüd be-Pîş-i Süleymân ('a.s.)

Tavşancıl'ın Hüdhüd'ü Hiz. Süleyman'ın yanına getirdiği, geç kaldığı için affını istediği anlatılmıştır.

Der-Beyân-ı 'İtâb Kerden-i Süleymân ('a.s.) be-Hüdhüd

Hiz. Süleyman'ın yanından izinsiz ayrılan Hüdhüd'e, Hiz. Süleyman'ın kızgın olduğu anlatılmıştır.

Der-Beyân-ı Cevâb Dâden-i Hüdhüd be-Hâzreti Süleymân 'Aleyhi's-Selâm

Hiz. Süleyman'ın hiddeti karşısında Hüdhüd'ün korktuğu, Allah'a niyaz ettiği konu edilmiştir.

Der-Beyân-ı 'İtâb Kerden-i Süleymân ('a.s.) be-Hüdhüd

Hüdhüd'ün affedilmesinin ancak geçerli bir nedeninin olmasına bağlı olduğundan bahsedilmiştir.

Şefkat Kerden-i Süleymân ('a.s.) be-Hüdhüd-râ

Hüdhüd'ün çok korktuğunu gören Hiz. Süleyman'ın Hüdhüd'e acıdığı, merhamet ettiği anlatılmıştır. Hüdhüd Seba vilayetine gittiğini, Belkis isminde bir melike gördüğünü, Belkis'in saltanatını Hiz. Süleyman'a anlatmış; Hiz. Süleyman da duydukları karşısında Belkis'i görmeden ona âşık olmuştur. Sonrasında Hüdhüd'ün nasıl Seba şehrine gittiği kendi dilinden anlatılmıştır. Son bölümde ise Belkis'in hüdhüd tarafından Seba şehri hakkında bilgiler verilmiştir.

Der-Beyân-ı İ'timâd Kerden-i Süleymân [be-]Hüdhüd

Hüdhüd ile Belkis'in hüdhüd Seba şehrinin güzelliklerini Hiz. Süleyman'a anlatmış, Belkis'in sarayının ihtişamı ve güzelliğinin anlatıldığı bölüm dikkat çekmiştir. Ayrıca Belkis'in hüdhüd Belkis'in saltanatını methederken; Hiz. Süleyman'ın hüdhüd de Hiz. Süleyman'ın saltanatını methetmiştir. Hüdhüd'ün dilinden bunları dinleyen Hiz. Süleyman'ın Hüdhüd'e duyduğu güvenden bahsedilmiştir.

Der-Beyân-ı Kışsa-i Melik-zâde-i Mağribî ve Kâziyye-i Yerü 'âm bin Nuvât

Melik-zâde-i Mağribî'nin gördüğü rüya üzerine denize atladığı, Hâce-zâde ile denizde yaşadıkları konu edilmiştir. Ayrıca farklı şekilleri olan yaratıkların saldırısına uğradıkları, Melik-zâde-i Mağribî ve yanındakilerin gemi ile giderken önlerine çıkan adada durdukları, burada gül adı verilen yaratıklarla mücadeleleri anlatılmıştır.

Ƙışsa-i Yerû‘âm bin Nuvât

Yerû‘âm bin Nuvât ile Gazanfer-i Cihân-suz’un cengi, Yerû‘âm bin Nuvât’ın cengi kazandığı ve Gazanfer-i Cihân-suz’un askerlerinin savaş meydanından kaçtığı anlatılmıştır.

Ƙışsa-i Süleymân ve Ƙaẓiyye-i Hüdhüd

Bu hikâyenin ilk bölümlerinde Hz. Süleyman’ın hüdhüdü ile Belkıs’ın hüdhüdünün Belkıs’ın sarayına nasıl gittiği anlatılmıştır. Hüdhüd Belkıs’ın sarayına geldikten sonra şahit olduğu Belkıs’ın saltanatını ve güzelliğini, hizmetinde bulunanların kusursuzluğunu Hz. Süleyman’a anlatmış; gördüklerine delil olarak Belkıs’ın yüzüğü ile hüdhüdünü Hz. Süleyman’a getirdiğinden bahsetmiştir.

Der-Beyân-ı ‘Özr H’âsten-i ‘Şeh-bâzân ez-Ĥazreti Süleymân (‘a.s.)

Hüdhüd’e kötülük yapmak isteyen şehbazların Hz. Süleyman’dan affını istediği, Hüdhüd’ün şehbazlardan kurtulmak için Hz. Musa’dan öğrendiği duayı okuduğu ve Hz. Süleyman’ın duydukları karşısındaki şaşkınlığı anlatılmıştır. Ayrıca Hz. Musa döneminde yaşayan ‘Ûc bin ‘Unuk’un nasıl öldürüldüğü de bu bölümde dile getirilmiştir.

Der-Beyân-ı Münâzara-i Şeh-bâz ve Ĥurûs

Şehbazların, horozun vakitsiz ötmesinden duydukları rahatsızlık, Cebrail’in Hz. Âdem’e cennetten bir horoz getirdiği ve o gün Şit Peygamber’in doğduğu dile getirilmiştir. Bundan ötürü horoz kendisinin cennetten geldiğini, Hz. Süleyman’ın müezzini olduğunu söylerken; şehbazlar ise horozun cennetten gelmiş olmasının önemli olmadığını, ilim ve marifet sahibi olmanın önemli olduğunu söylemişlerdir.

Der-Beyân-ı Ta‘n Kerden-i Ĥurûs Şeh-bâz-râ

Horozun şehbazların bu konuşmalarının ardından onlara olan kızgınlığı ve şehbazları yediği anlatılmıştır.

Ender Şıfat-ı Dīvân-ı Saltanat-ı Süleymân (‘a.s.)

Bu bölümde Hz. Süleyman’ın divanında bulunan kişilerden, düzen ve tertipten, oturma kurallarından bahsedilmiştir.

Ender Şıfat-ı Hüsn-i Belkıs ve der-Zenân-ı Pârsâyân

Hz. Süleyman, Hüdhüd’den Belkıs hakkında bildiklerini tekrar anlatmasını istemiş, ayrıca İslami kaynaklarda hayırlı olan kadınlardan bahsedilmiştir.

Der-Beyân-ı Belkıs Perîşân-Dil Şoden ez Rubûden-i Hüdhüd

Belkıs’ın yüzüğünü Hüdhüd’ün aldığı, bu duruma şahit olan Belkıs’ın üzgün olduğundan bahsedilmiştir. Ayrıca Belkıs’ın şehrin ileri gelenlerini bir araya topladığı, yüzüğün akıbeti hakkında fikirlerin ortaya konulduğu dile getirilmiştir.

Der-Beyân-ı ‘Înâd Kerden-i Belkıs Vezîr-râ

Hz. Süleyman hakkında duydukları karşısında onu görmek isteyen Belkıs’ın hicap duyduğundan bu kararından vazgeçtiği, vezirinin Hz. Süleyman hakkında söyledikleri karşısında inadını sürdürdüğü anlatılmıştır.

Der-İğvâ Kerden-i İblîs

Şeytanın Hz. Süleyman için yaptığı hilelerden bahsedilmiştir.

Dîden-i Şeh Perûş-i Perî Dīvân-ı Süleymân (‘a.s.)

Belkıs’ın, yüzüğünün akıbetini bilmek için Şeh Perûş-ı Perî’yi Hz. Süleyman’ın yaşadığı yer olan Habeş memleketine gönderdiği anlatılmıştır.

Ḳıṣṣa-i Süleymān Ṣalavātu'llāhi 'Aleyhi

Hız. Süleyman'ın Belkıs'ın aşkından dolayı kötü bir durumda olduğu, Belkıs'ı daha iyi tanımak için Numan Şah'tan Belkıs'ın soyu, saltanatı ve vasıfları hakkında bilgi aldığından bahsedilmiştir. Özellikle Numan Şah'ın Belkıs'ın güzelliğini tasvir ederken teferruatlı bir bilgi vermesi dikkat çekicidir. Hikâyenin son bölümünde Belkıs'ın hükmettiğı Yemen ve Taif memleketleri hakkında bilgiler verilmiştir.

Ḳıṣṣa-i Süleymānu'n-Nebiyy 'Aleyhi's-selām

Bu bölümde Numan Şah Belkıs'ın tahtından, divanından, gücünden, sarayından ayrıntılı bir şekilde Hız. Süleyman'a bilgi vermiştir.

Ḳıṣṣa-i Rüstem-i Tehemten ve Ḳıṣṣa-i Ferāmerz ve der-Beyān-ı Ğurbet-i İṣān

Bu hikâyede Samâğûr devin şeklinin tasvir edildiğı, Rüstem ile Samâğûr devin cengi, Rüstem'in Samâğûr devî mağlup etmesiyle Kahhâr-ı tinnîn-ten-i nüh-ser'in ve yardımcılarının Rüstem'e saldırdığı, Rüstem'in yenildiğı, oğlu Ferāmerz'in ise savaş meydanından kaçırıldığı anlatılmıştır.

Der-Beyān-ı Hîle-i Tağtağa-i 'Ayyār

Tağtağa-i Ayyār tarafından Kahhâr-ı tinnîn-ten-i nüh-ser'in pusuya düşürölmesi sonucu Rüstem'in kurtarıldığından bahsedilmiştir.

Ḳıṣṣa-i Belkıs ve Ḳaṣiyye-i Afitāb-Perestān

Belkıs'ın güneşe tapmasını duyan Hız. Süleyman'ın bu duruma üzüldüğü, güneşe tapmanın kimlerin âdeti olduğundan bahsedilmiştir. Su, toprak, ateş, ay, güneş ve yıldızlar hakkında bilgiler verilmiş, Belkıs'ın zamanında Seba halkının güneşe taptığından bahsedilmiş, güneşe tapma konusunda Belkıs ile Seba şehrinin ileri gelenleri hakkında bilgiler verilmiştir.

Ğazab Kerden-i Süleymān ('a.s.) Belkıs-rā

Hız. Süleyman'ın Belkıs'ın güneşe tapmasını duyanca hiddetlendiğı, Belkıs'ın memleketine giderek onu hak dine davet edeceğı, davete uymazsa o şehre gazap edeceğı anlatılmıştır.

Ḳıṣṣa-i Hüma Āmeden be-Dergāh-ı Hāzret-i Süleymān ('a.s.) Haber Kerden ez-Cāsūs-i Belkıs

Hüma kuşunun Belkıs'ın kaybolan yüzüğünün akıbetini soruşturmak için Şeh Perûş-ı Perî'yi Habeş memleketine gönderdiği haberini Hız. Süleyman'a söylemek için dergâha geldiğı konusu işlenmiştir.

Der-Beyān-ı Da'vet Kerden-i Süleymān Müvekkel-i Cinniyān

Hüma kuşunun söylediklerini duyan Hız. Süleyman'ın cinlerin vekillerini huzura çağırması anlatılmıştır.

Der-Beyān-ı Āverden-i Müvekkel Ervāh be-Cāsūsān-ı Belkıs Āverden be-Dergāh-ı Süleymān ('a.s.)

Hız. Süleyman Belkıs'ın casuslarından olan Şeh Perûş-ı Perî'yi ve yanındakileri vekil tayin edilen cinlerden bulup getirmelerini istediğinden, Hız. Süleyman'ın Belkıs'ın güneşe tapmasından dolayı üzgün olduğundan bahsedilmiştir. Ayrıca cinlerin Şeh Perûş-ı Perî'yi bulup Hız. Süleyman'ın dergâhına getirdiğı, Hız. Süleyman'ın Belkıs'ın aşkıdan dolayı kötü bir hâlde olduğı ve bu durumu Lokmān Hekim ve Nāsen Peygamber ile paylaştığı anlatılmıştır.

Takrîr Kerden-i Lokmân ‘Aleyhi’s-Selâm Ahvâl-i ‘Işk be-Ḳavl-i Ḥükemā ve ‘Uḳalā

Bu bölümde Lokmân Hekim’in aşk hakkında verdiği bilgilerden bahsedilmiştir.

Der-Beyân-ı Maḥbûbân-ı Envā’ Şoden ve Miḥabbet-i Elvân Bûden be-Ḳavl-i Ḥükemā Ḥikmet Çîst

Lokmân Hekim, aşkın türleri hakkında ayrıntılı bilgiler vermiş, hakiki ve mecazi aşk hakkında açıklamalar yapmıştır.

Ender Münâcât-ı Firdevsî der-Ḥatm-i Kitâb

Firdevsî’nin eserini bitirirken Allah’a yakarışı ve duaları yer almaktadır.

Der-Du ‘â-i Padişâh-ı İslâm ve’l-Müslimîn E‘azâ’llâhu Enşārehu

Bu bölümde Sultan II. Bâyezîd için edilen duaya yer verilmiştir.

2.4. Dil

Firdevsî-i Rûmî’nin en kapsamlı ve en önemli eseri sayılan *Süleymân-nâme-i Kebîr* dil ve üslup açısından son derece önemli bir eserdir. Mensur olmakla birlikte manzum metinlerin de sıkça yer aldığı eser, Eski Anadolu Türkçesinin dil özelliklerini taşımaktadır.

Eser genel anlamda incelendiğinde sade bir dil kullanımı göze çarpmaktadır. Konuşma dilinin canlılık ve samimiyetini aksettiren bu dil, eserin anlaşılabilirliğine ve etkileyiciliğine katkı sunmaktadır.

Ḥükemā ḳavlince Âşaf bin Berḥiyâ ol ḳapu naḳşından remze tıyıcak dönüp Süleymân nebîye ayıtdı: “Yâ Nebiyya’llâh, eger ki bu tılsımı açmak dilersen bir âdeme dahı kıymak gerekdür. Andan bir merdâne er gerekdür kim bu nerdübânun üzerine top incek ḳorḳmaya. Süre vara ol topı tuta. Tâ kim bu tılsımı bozıla.” didi. Andan Süleymân ‘aleyhi’s-selâm emr itdi. Yine bir ḡulâm dahı geldi. Buyurdi kim: “Yâ ḡulâm, ḳorḳma bu nerdübâne çık görelüm. Ḳapu açılur mı açılmaz mı?” diyicek. (8b/8-9-10-11-12)

Mensur metinlerde kullanılan sade ve yalın dilin manzum bölümlerde de devam ettirildiğini söylemek mümkündür.

Yâ Süleymân dünyede var mı ‘acâyib görmedün

Baḥr u berde ḳalmışdur hîç ḡarâyib görmedün

Rub ‘-ı meskûnı tamâmet kem gezersin bâdıla

Bunca yokdur bir ‘acâyib kim arayıp görmedün (3b/6-7)

Eserde yer yer Arapça ve Farsça ibareler de bulunmaktadır. Bu husus Firdevsî-i Rûmî’nin Arapça ve Farsça alanında eğitim aldığını göstermektedir.

Câ`et ma ‘al-eşfeyni fî hevdeci

Yuzcâ ilâ’l başîrete ecnâdehâ (34a/18)

Âmeden-i Hüdhüd be-Dergâh-ı Süleymân (88a/17)

Müellifin eserin giriş ve son bölümlerinde diğer bölümlere nazaran daha ağır ve sanatlı bir dil kullanmayı tercih ettiğini görmekteyiz.

*Zat-ı pākūñ vaşfına ırmez muḳādīr ü kıyās
Ḥikmetūñ sırrına ırışmez ‘aḳl-ı cān fehmi-beşer*

*Mülkiñe yokdur şerīk Allāhu vahde lā şerīk
Mālikü’l-mülk ü ebedsin Ḥayy u Ḳayyūm u Naşar*

*Ḳudretüñse bī-ḳiyās u raḥmetüñse bī-‘aded
Mülketünse lā fenā vü ‘izzetüñ olmaz keder (1b/3-4)*

*Ve şenāyā-esās ol Ḥalīḳ-ı cinn ü ünās üzerine olsun ki Vāḥid ü Ferd ü Şamed baḥşāyende vü
baḥşāyış-ger velem yelid velem yuleddür. Velem yekun lehu kufuven eḥaddür. Bu Firdevsī-i ḥakīri
bir ‘ādil ü kāmīl ü fāşıl u ‘āḳıl server-i cihān Süleymān-ı zamān Sikender-i devrān ‘aşrında feşāḥat
u ‘ibādet erzānī kıldı kim efḍal-i selāṭīn, ḥāḳān-ı ‘ālem, ‘ādil-i a ‘zam, melik-i mü‘eyyed, muẓaffer-
i manşūr-ı mu‘azzam, şeref-i mülūku’l-ümem, mevlā[‘t] Türki [ve]’ ‘Arab ve’l-‘acem, zahīru’l-
islām, naşīru’l-enām, zīyā’ud-devle, bahā’u’l-milleti, melce’u’l-ümmeti, celālu’l-mülki, tācu’l-
islām-ı vel Müslimīn. (142b/1-2-3-4-5)*

Eserde manzum ve mensur kısımlarda Türkçe tamlama isim ve sıfat tamlamalarının yanında Arapça ve Farsça terkiplere de yer verdiği görülmektedir. Üç dile ait terkip yapıları sıkça iç içe kullanılmıştır. Bu terkipler ve bu terkipleri oluşturan kelimeler okuyucu kitlesinin anlayabileceği düzeydedir. Söz konusu bu tamlamalardan bazıları aşağıda sıralanmıştır:

Arapça Tamlamalar

*...rāḥatu’l-ervāḥ... (120a/11)
...nāḳışu’l-‘aḳl... (116a/7)
...nāḳışatu’l-‘aḳl... (116a/8)
...fevḳa’l-‘alā... (122b/8)
...Āḳıbetü’l-emr... (26b/1)
...müsebbibü’l-esbāb... (15b/11)
...ḳadīmu’z-zamān... (17b/10)
...şakḳu’l-ḳamer... (2a/9)*

Farsça Tamlamalar

*...faşīḥ-lisān u şīrīn-zebān... (115b/21)
...ser-defter-i aḥlāḳ-ı ḥamīd... (20b/11)
Metinde Farsça üçlü ve dörtlü tamlamalar da kullanılmıştır.
...mülūku’l-ṭavāyif-i pehlevān-ı rüy-ı zemīnleriyle... (115a/21)*

Metinde Türkçe kelimelerin Farsça terkip içerisinde kullanıldığı görülmektedir.
mü‘ezzin-i biñ bir ümmet (114b/19)

Eserde yapı, anlam ve öge dizilişi bakımından zengin Türkçe cümle örneklerine rastlanır. Söz konusu cümle çeşitlerinden bazıları aşağıda sıralanmıştır:

*Ma ‘şūḳuñ zıkrını çok kıılır. (136a/5-6) (Basit cümle)
Bedenüñ ve cesedüñ ḥayātı anuñla olur. (137a/19) (Basit cümle)*

Andan saḳalın ağıza alup gögsin gerüp baş cevāb ayıtdı ki: “İy yırtıcı, nefis-i hevāsında uçucu, kanlar içici, cānlar alup kanlar dökmege ağız açıcı, cābirler ve ḳahhār u zālīm ecirler, iy ḥod-bīn ve müfsid ü müdbirler, ben ol pāk ü tāhir evḳāt u şalātı bildürmege ḥāzır ḥurūsam. (114b/16-17-18-19) (**Girişik birleşik cümle**)

Ḥükemā ḳavlince ḳaçan ki Süleymān ‘aleyhi’s-selām Ḳays Şāhuñ bu levḥ-i ḥaṭṭın Loḳmān okuyup ki dinledi rūhiçün du ‘ā kıldı. (10a/12-13) (**Ki’li birleşik cümle**)

Nāsen Peygāmbere (‘a.s.) incinmegile ayıtdı: “Yā Nebiyya’llāh, bu Belkīs ‘ışḳını gönülden sür ki ‘ışḳ kişiyi derde mübtelā kılar. (135a/20-21) (**İç içe birleşik cümle**)

Eyle olsa sen benüm guşşam yimezsın. (135b/10-11) (**Şarḥ birleşik cümle**)

“Yā Ṭaymūs-ı perī, ne kim dirseñ sözüñ ḥaḳdur. ‘Ömürden zamān ecilden emān bulursāḳ şubḥ-dem señünle gidelüm, varalum, Rüstem naẓarına irelüm. Düşmānlarına ḳılıç uralum, erlige cevāb virelüm. (68b/5-6-7) (**Sıralı cümle**)

Ez-în-cānib Ḥurşid Şāh leşkeri daḥı pehlevāna arḳa virdiler, düşmān ‘askerin araya alup kırdılar. Süñüler şanup sīneler ve bağıranlar söğüşüp tīg-ı teberlerle çalışdılar. Birbirinden baş u cān alışdılar. Leşleri vü başları raḥşelerden şalışdılar. Gürz-i şalıḳlar birle fark üzere döğüşdiler. Pehlevānlar ulu ün gözedüp baş cān almağa üşdiler. Ve muḥanneşler ḳaçacak yirler gözedüp sıvışdılar. (68b/20-21;69a/1-2) (**Sıralı cümle**)

Çün uyandı, bu düşi erine diyüvirdi. (121a/ 20-21) (**Cümle başı edatları ile kurulan cümle**)

Çün seḥer vakti yitdi. (26b/8-9) (**Cümle başı edatları ile kurulan cümle**)

Ḥükemā ḳavlince ḥakīm Ḳayḳādūs bunda ḳuyı dibinde, Belkīs daḥı ḥātem guşşasıyla ıztırābda. (118b/16) (**Eksilteli Cümle**)

Ve Ḥabeş memleketi daḥı cehennem ejdehāsi şerrinden pāk gönülleri Süleymān devletinde feraḥnāk oldu. (3a/12) (**Fiil cümlesi**)

Eyle olsa her kişiyi ḳonşusından şormak lāzımdur. Zīrā kim kişi muşāḥibinden ma’lūm olur. Devlet anuñ ki eyüler ile muşāḥabet ide. (119a/17-18) (**Didaktik cümle**)

İmdi yā Nu’mān Şāh, şimdiden soñra ‘adl ü dād eyleyüp memleketüñ ma’mūr kılar. (3a/16) (**Emir cümlesi**)

Üçünci ‘acāyib budur ki müşg zebādı çetükleri vardur. (3b/4-5) (**İsim cümlesi**)

Ve yine ol mermerlerüñ her biri bir dürlü birbirine beñzemez. (4a/20-21) (**Olumsuz cümle**)

Ḳaşrun dārına naẓār urdılar. (4b/6) (**Olumlu cümle**)

Süleymān nebī ‘aleyhi’s-selām köprü başındaḳı kara taşı ve taşdaḳı sikkeyi, demürden çeküci göricek Āşafa eydür: “Bunlar nedür ve bunlaruñ remzi var mıdur, yoḥsa ‘abeş yire mi ḳonılmışdur?” (5a/2-3-4) (**Soru cümlesi**)

Mūsā ‘aşāsın eline aldı. (132b/2) (**Kısa cümle**)

Hikāyelerde birkaç kelimeden oluşān cümlelerin yanında fiilimsilerle uzatılmış uzun cümle örneklerine de rastlanır.

Süleymān ḥazreti (‘a.s.) böyle **diyicek** Şeh Perüş daḥı ‘aḳlın başına **derüp** gözin **açup** Süleymānuñ mübārek cemālini müşāhede **kırup** salṭanatın ‘azameṭin memleketin ma’deletin şevketin şalābetin başında, ḳudret tācın elinde, Mūsā ‘aşāsın ve çigninde Nūḥ Necī ḥazreti na’līnin ve kendüye fermān **olan** berr ü baḥruñ biñ bir ümmetin ve ḥāzır olan maḥlūḳātın keşretin ins ü cinnüñ ictimā’in ünsiyyetin ve hevāda ḳuşlar ḳanad **açup** uçuşup sāyebān dutduḳı zīnetin ve

yiryüzinde yürüyen vühūşuñ ülfetin ve her birisinin mizācın māhiyyetin **görüþ** teferrüc ki kıldı Süleymān peygāmerüñ ('a.s.) hıdmetin **bilüp añladı**. (133b/6-7-8-9-10-11-12) (Uzun cümle)

2.5. Üslup

Süleymān-nāme-i Kebîr'in 78. cildindeki hikâyeleri üslup bakımından incelemek müstakil bir çalışma gerektirecek düzeydedir. Bu nedenle bu bölümde sadece hikâyelerdeki belirgin bazı üslup özelliklerine dikkat çekilecektir.

Manzum bölümlerin sonunda Hz. Muhammed'e salavat istenmesi, Peygamber sevgisinin canlı tutulduğunun göstergesidir.

Diñle imdi bir 'acāyib kışşāyı iy nāmver

Lîki virgil hoş şalāvat Muştafāya yādigār (4a/4)

Eserde tıpla ilgili bazı bilgiler verilmiştir. Bazı hastalıkların tedavisi için verilen bu bilgiler, eserin çok yönlülüğünü ortaya koymaktadır.

Eger göz otlarına karışdurup isti 'māl itseler, gözi kavî eyleye ve aqlığın gidere. Eger pîrlere ve yaş mizāclu kişilere koçulatsalar fāyideler ve gözde^{olan} yillü gidere. Ve dahı kabz ide ve beñzi şarullığın gidere ve ağılu cānverler zararın def' ide. Eger ezüp bevaşıra dürtsele fāyide ideveremez. Fikirleri gidere, feraḥ eyleye. Eger ezüp ḥafekāna ursalar gāyet fāyide ide. Mücerrebdür. (21b/11-12-13-14-15)

2.5.1. Tahkiye Tekniği

Eserde iç içe geçmiş hikâyeler bulunmaktadır. Dolayısıyla müellifin bir olay üzerine anlattığı hikâyeyi beklenmedik bir yerde bitirip başka bir olayın hikâyesine geçmesi okuyucunun merakını canlı tutmuş, böylece eserin okunması noktasında sürükleyicilik söz konusu olmuştur.

Ḥükemā kavlince Süleymān ḥazreti 'aleyhi's-selām bunda Nu'mān Şāhla kelimāt itmekde Habeş memleketinüñ 'acāyiblerinden ḥaber şorup ol dahı ğarāyibler söyleyüp sözün işitmekde ve anuñla iḥtilāf itmekde. Ammā ki bizüm kışşamız ez-ān-cānib Hüdhüdle Belķisa geldi. (10b/20-21; 11a/1)

Hikâyelere geleneksel halk hikâyelerindeki gibi birtakım klişelerle başlandığı görülür.

Ḥükemā kavlince Süleymān ḥazreti 'aleyhi's-selām Nu'mān Şāh ağzından bu 'acāyibātı kim işitdi varup her birini görmesine heves itdi. Bes Aşaf bin Berḥiyā buyurdi ki: "Yehüyāda 'begler begiyle bi-sāṭ bekleyüp gözedeler ve kendüsi şubḥ-dem Nu'mān Şāh didügi 'acāyibleri görmege gide." (3b/8-9-10)

Hz. Süleyman'ın hayatından bahsedilirken dinî kaynaklarda kaydedilen birtakım kıssaların yanında zaman zaman mitolojik anlatılara ve sıra dışı olaylara da yer verildiği görülür.

Andan 'Uḳḳāb Hüdhüde ayıtdı: "Yā peyk-i Süleymān iy çāpuk-ı murğān, niçün Süleymān dergāhından icāzetsüz gitdüñ? Ve çerisin şusuz koyup nicesin helāk itdüñ. Anı bilmez misin ki pādişāhlar hıdmetinde kusūr komaḥ cāyiz degüldür. Ve sözlerin sımak dahı olmaz ki pādişāhlaruñ sözi sözlerün pādişāhıdur. (13b/18-19-20-21)

Eserde destansı bir anlatım göze çarpmaktadır.

Şöyle kim kılıç şapuldisından ok şakuldısından gürzler küpüldüsinden teberler düpüldüsinden at fil tabl gürüldüsünden zurna ve nefir firuldusından zemîn-i zamān çarḥ-ı asumān iñledi ve gümlledi. Ve hoş tıyūr mesnedinden mār mūr maḥ'adından yelekledi. On dört kez yüz biñ

kılıç katından çıkup rezm-gāh içi elmās şu 'lesinden tatdı. Ol kadar er kırıldı kim kan seyl gibi yürüdi. Hūn bihāri hevāya ağup kara bulutlayın kat kat olup tırdı. At tartağından gerd gubār üç asmāna erdi. Oğlu atadan ana oğuldan bî-haber oldı. Boz at kara at tozdan yek reng oldı. Ādem kanından dilāverler bebr ü pelenge döndi. (69a/3-4-5-6-7-8-9)

Farklı zaman dilimlerinde yaşamış şahsiyetlerin ve yaşanmış olayların, anlatılan hikâyeye bağlı olarak anlatılması ise müellifin olaylar arasındaki bağlantı kurma gücünü ortaya çıkarmaktadır.

Hükemā kavlince Süleymān nebī hāzretine 'aleyhi's-selām yerbū' hūddan fāre şınf şikāyet itmekde. Ammā ki bizüm kışşamuz ez-ān-cānib Zāl destān oğlu Rüsteme geldi. 'Uccāc hevā-yı fenāda giderdi. Nite? Ol zamān ki 'Uccāc-ı dīvden rüy-ı zemīn zulmāt şeklinde göründüğüne sebeb neyidüğünü bilecek ta 'accüb kılup dağı yine sū'āl itdi ki: "Beni oğlum Ferāmerz ile arkañıza alup gökyüzine böyle ziyāde uçduğunuza sebeb nedür?" (46a/5-6-7-8-9)

Anlatılan hikâyeye bağlı kalınarak kıssadan hisse çıkarma gayesiyle didaktik bir üslup kullanıldığı görülmektedir. Didaktik bir üslup kullanma özelliği hem manzum hem de mensur bölümlerde kullanılmıştır.

Dinle imdi n'olıser bu kışşayı

Vir şalāvat def' idüben guşşayı (12a/9-10)

Ve ammā ki sinnevür-zebād dağı neden yaradıldığını taqrır kıl işidelüm. Bilelüm ki bilürle bilmez bir degüldür. Nite ki Allāh te'ālā Kelām-ı Kādīminde buyurur ki: Kul hel yestevīyellezīne ya 'lemūne vellezīne lā ya 'lemūn." (33a/5-6-7)

Eserin bazı bölümlerinde müellifin tasvirli anlatıma yer verdiğini görmekteyiz. Eserin içeriğine bağlı kalınarak herhangi bir olayın anlatımında en ince ayrıntılara kadar anlatılan mekân veya varlıklar tasvir edilmiştir.

Hükemā kavlince Süleymān nebī begleriyle ol kaşr-ı mu 'allāyı tolaşup güneş maṭla 'ına karşı kaşruñ kapusına geldiler ki yek yerden kapuya karşı şaf bağlayup tırdılar. Kaşrun dārına nazār urdılar. Gördiler kim ol handak üzre bir muhkem köprü düzmişler. Rāst kubbeniñ kapusına geçer. Andan kubbe kapusı dağı bir 'acāyib yapı kim hīç gözler görmüş degül. Nite? Evvel kavs-i kuzaḥ mişāl bir kemer bağlamışlar. Yeşil yeşimile kızıl mercāndan andan kemer ortasında çār rükün perdār çitmişleridi. Dürli ehcārdan ol çeḥār rükün dāre çinī pülāddan iki kanat kapu düzmişler. (4b/4-5-6-7-8-9)

Eserde olay tasviri örneklerini de görmekteyiz. Olay tasviri genelde cenk meydanlarındaki mücadelelerin anlatıldığı bölümlerde geçmektedir.

Pıl-pāy-ı Hindī dağı bir pīle süvār olup baḥr-ı kaṭrān gibi zengī çerisi yürüyüp bezmgāh yirine gelüp şaf alay düzedüp hāzır tırdılar. Zengīler çerisinden cübbe vü cevşen, kılıç, bıçak vü reze, kolçaq ziyāsından yiryüzi bedr-i münire döndi. (66a/14-15-16)

Hükemā kavlince andan Kāhīr bildi ki pehlevān-ı şāhib-kırān-ı zamāndur. Pülād kalқан karşı virince pıl-pāy-ı Hindī Kāhīriñ kalқанı göbegine bir darb eyle urdı ki gürz şadāsından yerler deprenüp zelzeleye gökler velveleye geldi. (67a/10-11-12)

Eserde diyalog tekniği örneklerine rastlanılmaktadır.

Kaḫāsından Āşaf bin Berḫiyā çağırdı kim: "Yā 'Āmir, köprüye kadem başmışken yine niçün döndüñ?" 'Āmir Halebī ayıtdı: "Bu muhkem köprü kadem başduğum dem şöyle deprendi kim köprü

üzülür, şuya düşer şandım.” Âşaf bin Berhıyâ ayıtdı ki: “Korkma, bu köprü üzülür köprü degüldür. Saña şöyle görünür, tılsımdur. Allāha sığın yüri, üşenme. (5a/13-14-15-16)

Pes Süleymān hâzreti ‘aleyhi’s-selām bunları görüp teferrüc idüp ayıtdı: “İy hâkîmler, bunların bir remzi var mıdur ola, yoksa hemān bir zînet için mi itdiler ola?” Süleymān nebî eyle diyicek Lokmān Hâkîm ayıtdı: “Yâ Nebiyya’llāh, elbette bu remzi var ola. Bir lahza şabr kılûñ, görelüm.” didi. (9a/1-2-3)

2.5.2. Edebî Sanatlar

Müellif, sözün etkisini arttırmak amacıyla manzum ve mensur bölümlerin bazı yerlerinde edebî sanatlara başvurmuştur. Özellikle eserde “telmih, teşbih, nida, intak, tenasüp, tezat, cinas, mübalağa ve seci” gibi edebî sanatların kullanımına sıkça yer verilmiştir. Bunun yanında manzum kısımlarda cinas kullanımının dikkat çektiği söylenebilir. Çalışmada dikkat çeken sanatlardan bazılarını şöyle örneklendirebiliriz:

Telmih

Aşağıdaki beyitlerden ilk beyitte Hz. Nuh’un tufanı ile Hz. İbrahim’in ateşe atılması; ikinci beyitte ise Hz. Âdem’e şeytan tarafından yasak meyvenin yedirilmesi hadisesine telmih yapılmıştır.

Şāhib-i Tūfān Nūhî hürmeti

Nārı gök iden Halîlūñ ‘izzeti (12b/8-9)

Tutdı o dînsiz çünkü kîni Âdeme

Buğdayı yedürdi uğratdı gama (53a/6)

Teşbih

Aşağıdaki beyitlerden ilk beyitte sevgilinin yüzünün peri, melek ve güneşe; kaşının ise hilale benzetilmesiyle teşbih sanatına başvurulmuştur. İkinci beyitte ise yüzün gündüze, alnın aya benzetildiğini görmekteyiz.

İy perî-peyker melek-manzar saña kimdir beşer

İy hilâl-ebrû meger sensin felekde şems-rû (2b/18)

Didiler ki yüzi gündüz alnı māh

La ‘li aḥmer gögsi aḳ zülfi siyah (14b/8)

Ve kulakları hirmen gibi burnı degirmen oluḡı gibi yüzi ḳara ābnûsa beñzer. Filde oturuşu Ḳārûn pîl-ten gibi gürz şalışı Behmen-i Tûsa beñzer. (67a/7-8)

Yukarıdaki cümlede kulakların hirmene, burnun degirmen oluḡuna, yüzün kara kara ābnûsa, fil üzerindeki oturuşun Kârûn pîl-ten’e, gürz sallayışının ise Behmen-i Tûs’a benzetildiğini görmekteyiz.

Nida

Aşağıdaki cümle ve mısra da iy server ve yâ İlāhî sözcükleriyle seslenme de bulunularak nida sanatına başvurulmuştur.

“İy server, gel bu demürden çeküci getir, görelüm.” (6a/6)

Yâ İlāhî cümlesine rahmet it (29a/3)

İntak

Metinde insan dışı varlıkların konuşmalarına sıkça yer verilir. Hühüd kuşunun Belkısı gördükten sonra onun güzelliği hakkında konuşması intak sanatına örnektir.

“Yā Yā ‘fūr, cemāl-i Belkısı gördüm. Beşer degül ol illa melek-i kerimeye beñzer. Belki hod-melek olmaz ammā ki perī-peyker melek-manzar alb-i selīm u alīm ve lutf u delime beñzer.(11b/20-21)

Hühüd kuşunun Hz. Süleyman’dan izinsiz bir şekilde Seba ülkesine gitmesi ve Hz. Süleyman’dan affını istemesi de bu sanata örnektir.

İy Süleymān-ı zamān ıll-ı İlāh

Lutf idüp ‘afv eyle itdümse günāh (89a/12)

Tenasüp

Aşağıdaki beyitlerden ilk beyitte şāh, tāt, devlet sözcükleri; ikinci beyitte ise hasm, leşker, şāh ve sipāh sözcüklerinin bir arada kullanılması tenasüp sanatına örnek teşkil etmiştir.

Her ki cāndan şāhına idmet ılır

Şek degül ki tāt ile devlet bulur (14a/3)

Haşmıçün leşker çeküp cem ‘itse şāh

Yüz kezin yüz biñ olur atlu sipāh (28a/21; 28b/1)

Tezat

Aşağıdaki beyitlerden ilk beyitte şāh-bende, idmet-himmet; ikinci mısradaki yer alan düşmen-dost sözcükleri arasında tezatlık söz konusudur.

Şāha ‘adl ü bendeye idmet gerek

Bendeye şehden dahı himmet gerek (14a/5-6)

Eski düşmen olmaya tātze dost (62b/17)

Cinas

Cinas, yazılış ile söylenişleri aynı olan veya birbirine çok benzeyen kelime ve kelime gruplarının bir ifade içinde kullanılmasıdır. Cinaz, hem anlam hem de ahenkle ilgili bir sanat olup söz konusu bir ifadede cinasın bulunması için en az iki söz arasında benzerlik olmalıdır. (Şenödeyici vd., 2015:152) Süleyman-nāme-i Kebir’de müellifin cinas sanatının kullanımına fazlaca yer verdiğini görmekteyiz. Bu durum müellifin cinas sanatına ayrı bir önem verdiğinin göstergesidir.

Aşağıdaki ilk beyitte kusūr sözcükleri arasında cinas sanatı yapılmıştır. İlk mısradaki köşkler anlamında kullanılan kusūr sözcüğü; ikinci mısradaki eksiklik anlamında kullanılmıştır. İkinci beyitte ise az durur ile azdurur sözcükleri arasında cinas sanatı yapılmıştır. İlk mısradaki az durur sözcüğü sayıca az olduğu anlamında kullanılırken; ikinci mısradaki ise kışkırtmak anlamında kullanılmıştır.

Yapdurupdur kendü çün zerrīn kuşūr

K’ehl-i cennet bulmadı anda kusūr (14b/11)

Gerçi maħbūb aña beñzer az durur

Līkin āh Belkısı İblīs azdurur (97b/15)

Mübalağa

Aşağıdaki beyitlerden ilk beyitte pîl-pây-ı Hindî'nin heybetinden Merrih yıldızının inci dökmesi, hücum etmesinden Simurg kuşunun Kaf dağına kanadını dökmesi mübalağa sanatına başvurulduğunun göstergesidir. İkinci beyitte ise ejderhanın boyunun Elbürz dağına, gözlerinin ise on Merrih yıldızına benzetilmesiyle mübalağa sanatına başvurulmuştur.

Heybetimden gökde Merrîh dür döker
Şavletimden Kāfa sîmurğ per döker (66b/6)

Kāddi beñzer kūh-ı Elbürze anuñ
Gözleri deh Merrîhî ılduz anuñ (70b/15)

Ol kadar çağrışup feryād itdiler gözleriniñ her yerinin ol kadar kan baş dökdüler ki cebel-i Senāvîr etegi şahrāsını baħr-ı 'ummān itdiler. (44a/12-13)

Yukarıdaki cümlede çok fazla kan akıtılması hadisesi, büyük denizle eş değer tutularak mübalağa sanatına başvurulmuştur.

Seci

Secî, Lügatte “kumru, güvercin gibi kuşların nağmelerini tekrarlayarak ötüşü” anlamına gelmektedir. Ayrıca “kastetme”, “bir yola gitme”, “dişi deve homurtusu”, “arı vızıltısı”, “madeni para veya mühür üzerindeki yazı” anlamları da bazı sözlüklerde geçmektedir. Terim anlamı olarak “nesirdeki kaftıye” şeklinde bilinen seci, nesirde kelimeler, kelime grupları, cümlecik veya cümlelerin sonlarında görülen ses benzeşmesidir. Seci, en az iki kelimedede olabileceği gibi sınırsız sayıda kelime arasında da olabilmektedir. (Okuyucu, Kartal, Köksal, 2011:21-22) Eserde birçok sanatlı söyleyişe yer verildiği gibi seci sanatının kullanımına da yer verilmiştir.

*Hükemā kavlince çünkim iki düşmān 'askeri birbirine mukābil ki **turdılar** evvel meydāna kim gire diyü göz **urdılar**. (66a/19-20)*

*Ez-în-cānib Hürşîd Şāh leşkeri dahı pehlevāna arka **virdiler**, düşmān 'askerin araya alup **kırdılar**. Süñüler şanup sîneler ve bağıranlar söğüşüp tîğ-ı teberlerle **çalışdılar**. Birbirinden baş u cān **alışdılar**. Leşleri vü başları rahşelerden **şalışdılar**. Gürz-i şalıklar birle fark üzere **dögüşdiler**. Pehlevānlar ulu ün gözedüp baş cān almağa **üşdiler**. Ve muħannesler kaçacak yirler gözedüp **sıvışdılar**. (68b20-21;69a/1-2)*

*Evvel şāfda enbiyā vü evliyā vü etkıyā, ikinci şāfda 'ulemā vü hükemā vü füzelā **turdılar**. Üçüncü şāfda server-i ⁽⁸⁾ selāṭīn ümerā ve vüzerā **oşurdılar**. (72a/7-8)*

2.5.3. Atasözü ve Deyimler

Gündelik dile ait özellikleri aksettiren eserdeki hikâyelerde Türkçe deyim örneklerini görmek mümkündür.

*ehl-i dānişle ittifāk **el bir ider**. (118/13)*
*belā arusu **başına üşdi**. (71b/18)*
***el urup** Ferāmerze bir dem kılup ceng itdiler. (50b/21)*
***Pes** ba 'zumuz kaçmağa **yüz dutdılar**. (26b/5)*
Sözün etkisini arttırmak amacıyla metinde ikilemelerin kullanımına sıkça rastlanmaktadır.
*Gördi Belķīs yüzün oldum **yüz-be-yüz** (11a/18)*
***hırāmān hırāmān** şalınup...(36b/12)*

Eserde anlatılan konuyu desteklemek ve özetlemek amacıyla hikâyelerin sonunda Arapça atasözleri ve kelâm-ı kibârların kullanımı göze çarpmaktadır.

*Ve 'l-uzunu ta 'aşşaka kable 'l- 'ayni ehyānān.*⁴(11b/13)

*Ḥilmu 'l-mer 'i 'avnuhu.*⁵(13a/12)

*Kelāmu 'l-mülūk-i mülūk 'l-kelām.*⁶(14a/1)

*Rütbetu 'l- 'ilmi 'ale 'r-rutebi.*⁷(15a/11)

*El-ḥasūdu lā yesūd.*⁸(23a/21)

*Silāḥu 'd-ḍu 'afā 'i e 'ş-şikāyetu.*⁹(27b/17)

Eserde anlatılanları pekiştirmek amacıyla Kur'an-ı Kerim'den konuyla ilgili ayetler bazen kısmen bazen de tam olarak iktibas edilmektedir.

*Yezīdu fī 'l-ḥalkı mā yeşā 'u.*¹⁰(16b/4)

*İnnahu min Süleymāne ve innahu bi 'smi 'llāhi 'r-raḥmāni 'r-raḥīm Ellā te 'lū 'aleyye ve 'tūnī müslimīn.*¹¹(29b/19-20)

Māliye la erā 'l-Hüdhüde ⁽¹⁶⁾ *em kāne mine 'l-gā 'ibīn. Lā u 'azzi bennehu 'azāben şedīden ev le ezbeḥennahu ev le ye 'tiyennī bi sulṭānin mübīn.*¹²(36a/15-16)

*Fe-men ya 'mel-miskāle zerratin ḥayran yerah ve men ya 'mel-miskāle zerratin şerran yerah*¹³(40a/13)

*İzā cā 'e eceluhum lā yestā 'ḥirune sā 'aten ve lā yestaḳdimūn.*¹⁴(58b/15-16)

*Küllü nefsin zā 'ikatu 'l-mevt.*¹⁵(74b/1)

2.5.4. Manzum Metinler

Süleyman-nāme-i Kebîr, mensur bir eser olmakla birlikte içerisinde birçok manzum örnek de barındırmaktadır. Eserde “nazm, şi'r, ruba'î, nazm-ı tecnîs ve gazel-i tecnîs” şeklinde farklı başlıklar altında manzumelere yer verilmiştir. Kaside, gazel ve mesnevi nazım şekillerinin yer aldığı eserde en fazla mesnevi nazım şeklinin yer aldığı görülmektedir. Ancak birçok manzume örneğinin eserde yer alması, eserin mensur olma özelliğine gölge düşürmemektedir. Kaleme alınan bu manzumelerin anlatılan konu ile bağlantılı verilmesi, esere akıcılık kazandırdığı gibi anlatılan konuyu da somutlaştırmıştır. Eserde şiirlerin tamamına yakını Türkçe verilmiş olmakla birlikte az da olsa Arapça ve Farsça şiir örneklerine de rastlanır. Eserdeki şiirlerin 183'ü *fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün*, 108'i *fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün*, 1'i *mefā 'ilün mefā 'ilün mefā 'ilün mefā 'ilün*, 1'i de *mefā 'ilün mefā 'ilün fe 'ülün* kalıbıyla yazılmıştır.

⁴ Bazen göz görmeden kulak âşık olur.

⁵ Kişinin yumuşaklığı, ona yardımcıdır.

⁶ Sultanların sözleri, sözlerin sultanıdır.

⁷ İlim rütbesi, bütün rütbelerin üzerindedir.

⁸ Haset eden mutlu olmaz.

⁹ Zayıfların silaḥı, şikâyetir.

¹⁰ Hamd, gökleri ve yeri yoktan var eden, melekleri ikiye, üçer, dörder kanatlı elçiler kılan Allah'a mahsustur. O dilediği kadar fazlasını da yaratır. Kuşkusuz Allah her şeye kadirdir. (Fâtır: 35/1)

¹¹ Mektup Süleyman'dan gelmekte, rahmān ve rahīm olan Allah'ın adıyla başlamaktadır; 'Bana üstünlük taslamayın, gelip bana teslim olun'denilmektedir. (Neml: 27/30-31)

¹² Süleyman kuşları gözden geçirdi ve "Hüdhüdü niçin göremiyorum; yoksa kayıplara mı karıştı?" diye sordu. "Ya bana açık bir gerekçe getirir veya onu şiddetle cezalandırırım ya da onu boğazlarım!" (Neml: 27/20-21)

¹³ Kim zerre miktarı hayır yapmışsa onu (karşılığını) görür. Kim de zerre miktarı şer işlemişse onu (karşılığını) görür." (Zilzâl: 99/7-8)

¹⁴ Her ümmetin bir eceli vardır. Ecelleri gelince ne bir an geri kalırlar ne de bir an ileri gidebilirler. (A'râf: 7/34)

¹⁵ Her canlı ölümü tadacak ve sonunda dönüp huzurumuza geleceksiniz. (Ankebût: 29/57)

Müellifin manzumelerin vezni konusunda pek başarılı olmadığı görülmektedir. Manzumelerdeki tef ile eksikliği, sıkça zihafa başvurulması bu durumun göstergesidir.

Çeviri yazı kısmında vezin konusunda tutarsızlık bulunan bazı mısralara müdahale edilerek ekleme ve çıkarmalar yapılmıştır.

Manzumelerdeki aruzla ilgili hususları aşağıdaki şekilde örneklendirmek mümkündür:

Hîç birinüñ rızkın alup yimedük

Sögüp ilenüp [de] nesne dimedük (45a/20)

Gökde¹⁶ *evrenile itdüm ceng men*

Yoksa nedür dīv [ü] ifrīt ehremen (50a/2-3)

Metinde pek çok yerde imaleye yer verilmiştir.

Böyle diyüp itdi Hüdhüd çok niyāz

Gözlerinden ağıdup seyl-āb ol (90a/17)

Manzumelerde sıkça zihafa başvurulmaktadır. Eserde zihafın kullanıldığı beyitlerden bazıları aşağıda verilmiştir.

Ṭūṭ-i Hindī ötüp şakır idi

Ḥaḳḳa tesbīhin kamu okur idi (80b/14-15)

Cinnī yirden çıkdı inüp gökden melek

Ḥidmet itdiler bulup andan dilek (81a/3)

Medli hece kullanımına sıkça rastlanmaktadır.

Līki virgil sen şalavāt Ahmede

Rahmet ide tā saña ol kār-sāz (84a/18)

Gāh *düşnām idene hīl'at virür*

Gāh *alkış idene çok let urur (84b/20)*

Vaḳtsüz *öten hurūs öldürdiler*

Ben ḥod ezān okudum vaḳtsüz nā-gāh (38a/7)

Ulama kullanımının zengin örneklerine rastlanmaktadır.

Andan okusun Süleymān-nāmesin

Kerem idüben dil ü cān hengāmesin (81b/17)

Ḥükm idüp başını yāḥū kesdürem

Mūrca ini ḳapusına aşduram (36a/1-2)

¹⁶ Vezin gereği “gökde” sözcüğünden sonra gelen “uçar” sözcüğü mısradan çıkarılmıştır.

Vezin gereği ünlü ile biten bir sözcükle kendisinden sonraki ünlü ile başlayan sözcüğün ünlülerinin sıkça bitleştirildiği hece düşmeli ulamalara çok sık rastlanmaktadır. Söz gelimi aşağıdaki mısra da vezin gereği “*Süleymānı itmedi*” sözcükleri “*Süleymān’itmedi*” şeklinde okunmalıdır.¹⁷

Şeh Süleymānı itmedi kimse zebūn

Lîki bunlar itdi ‘aciz hoş-nihād (52b/6)

Aşağıda da vezin gereği “*altı oldu*” sözcükleri “*alt’oldu*” şeklinde okunmalıdır.

Hakka minnet meclisüm iy nîk-nām

Üç yüzile seksen altıoldı tamām (28b/15)

Eserin manzum bölümlerinde tamlamada hece düşmeli ulama örneklerine rastlanılmaktadır.

*Kim muvahhîd mü’min olan **sünnet-i Aḥmed** tutdılar. (127b/17)*

Eserde anlatılan konulardan sonra gelen beyitlerin sayısı farklılık arz etmektedir. Bu durum anlatılan hikâyenin içeriği ile ilgili olduğu gibi müellifin tasarrufu ile de ilişkilidir. Eserin giriş bölümünde beyit sayısı fazla iken diğer bölümlerdeki beyit sayılarının standart olmadığı görülür.

Nazm

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

Böyle dimiş hikmetiyle ol tılsım anda düzen

Fethini zikr eylemiş imlā kılpup haṭṭın yazan

Tā tılsımı fethine gelince anuñ bu şehriyār

Çekmeye zahmet ziyāde bürdüre tizcek yüzün (6a/1-2)

Süleyman-nāme-i Kebîr’de yer alan manzumelerde her çeşit kafiye örneği bulmak mümkün olsa da en fazla mürdef kafiye yer verildiği görülür.

Her ne hay kim aluben virür nefes

Bu hevāla dirlik ider bîş ü bes (128b/7) (Kafiye-i mücerrede)

Kim kapuñdan özge yokdur baña cā

Devlet anuñ kapuña itdi ilticā (132a/8) (Kafiye-i mücerrede)

Niçeme kim gerdiş ide nüh felek

İns ü cin çaker ola dā ī melek (132a/10) (Kafiye-i mücerrede-iltizām)

‘Ākil u fāzıl olan şābir durur

Gāzib u tiz-nefs olan cābir durur (130b/17) (Kafiye-i müessese)

Kendü eliyle zenbîl urup dāyim ol

Arpa kuruşın yirdi olup şāyim ol (81a/5-6) (Kafiye-i müessese)

¹⁷ Çeviri yazı kısmında bu tür uygulamalara sıkça yer verildiği için sözcüklerin imlasına müdahale edilmemiş ve dipnot düşülmüştür.

*Sehvile itdük bî-nihāyet her **günāh***

*‘Afvile lutf eyile iderüz her **gün āh** (141b/9) (Cinaslı kafiye, mürdef kafiye)*

Kenz-i bahrî ‘ışk olur didi o yār

Olma dehr-i ‘ışkile cānuñ oyar (111a/11-12) (Cinaslı kafiye, mürdef kafiye)

*Hüsni gökçek hulkıdur gāyet **laṭf***

*Muhsinedür müşfiḳadur hem **zarīf** (14b/9)(Mürdef kafiye)*

*Bağrımız kanın içer olunca **huşk***

*Kim biḥār-ı hūnumuzdur anda **müşg** (45a/18) (Mukayyed kafiye)*

*Rub- ‘ı meskūn içre kılan ḍarb u **harb***

*Kabz u başt elinde olan şarkla **ḡarb** (9b/9) (Mukayyed kafiye)*

Kafiye hususunda zaman zaman çeşitli kusurlara rastlanır.

*Elli biñde[n] artuğıdır **beglerüm***

*Tiğ-zen ḳal ‘a-güşā **serverlerüm** (9b/13-14)*

*İylügi bilmek gerekdür **merd olan***

*Gerçi bilmez nā-ehil nā-**merd olan** (69b/1)*

3. SÜLEYMÂN-NÂME-İ KEBÎR'İN 78. CİLDİNİN ÇEVİRİ YAZISI

3.1. Metnin Hazırlanmasında İzlenen Yöntem

- 1- Uzun ünlüleri göstermek için uzun ünlü harflerin üzerlerine (-) işareti konulmuştur.
- 2- Farsça kelimelerde “vâv-ı ma‘dûle” “~” şeklinde gösterilmiştir.
- 3- Metindeki varak numaraları [8a], [5b] şeklinde köşeli ayraç içinde verilmiştir.
- 4- Metinde satır numaraları ⁽³⁾, ⁽⁸⁾, ⁽²¹⁾ şeklinde ayraç içerisinde ve üst simge ile gösterilmiştir.
- 5- Ayet, hadis ve kelâm-ı kibârların yazımında transkripsiyon harfleri kullanılmış, metinde italik olarak yazılmış ve günümüz Türkçe karşılıkları dipnotta gösterilmiştir.
- 6- Metinde tespit edilen eksik kısımlar [] köşeli parantez içerisinde metne eklenmiştir.
- 7- Metinde yer alan bazı kelimelerin harekelerinin ve noktalarının yazılmadığı tespit edilmiştir. Çeviri yazıda birliktelik oluşturmak adına bu tür kelimelerin orijinal hâli esas alınmıştır.
- 8- Metinde özel isimler ile bazı kelimelerin farklı yazım şekilleri bulunmaktadır. Bu tür kelimelerin orijinal hâli tercih edilmiştir.
- 9- Bazı özel isimlerde ve hâ-yı resmiye (•) ile biten kelimelerde belirtme eki yerine çoğu zaman hemze (ء) kullanılmıştır. Bu tür durumlarda herhangi bir işaret kullanılmadan belirtme eki doğrudan yazılmıştır.
- 10- Farsça izafet terkiplerinin imlasında orijinal metne sadık kalınmıştır.
- 11- Kelime sonlarında yer alan Türkçe -(I)b ekinin yazımında -(Ip) kullanımı tercih edilmiştir.
- 12- Metinde Arapça ve Farsça kelime ve ibarelerde hareke ile ilgili hatalar mevcuttur. Bu durumda kelimelerin orijinal yazımı esas alınmıştır.
- 13- Manzum bölümlerdeki vezin hataları dipnotta belirtilmiştir.
- 14- Özel isimler büyük harfle yazılmış, bunlardan sonra gelen ekler kesme işaretiyle ayrılmamıştır.
- 15- Metinde zaman zaman anlama katkı sunmak amacıyla bazı noktalama işaretleri kullanılmıştır.
- 16- Metinde okunamayan veya okunuşundan emin olunmayan kelimeleri göstermek için soru (?) işareti kullanılmıştır.
- 17- Metinde diyalogları belirtmek için iki nokta ve tırnak işareti kullanılmıştır.
- 18- Vezin gereği bazı manzumelerde sözcük sonundaki ünlü ile sonraki sözcüğün başındaki ünlüler bitişik okunmuştur.

- 19- Orijinal metinde kırmızı mürekkep ile yazılan bölümler çeviri yazıda kalın karakterle (bold) gösterilmiştir.
- 20- Orijinal metinde ayın ve mim harfleriyle kısaltması verilen (a.m.) aleyhi's-selâm ibaresi (a.s.) şeklinde yazılmıştır.
- 21- Şiirlerdeki zihaf lar eğik karakterle (italik) olarak gösterilmiştir.
- 22- Orijinal metnin yer aldığı nüshada 78. cilt müstakil olarak numaralandırılmadığı için tarafımızdan varak numarası verilmiş ve çeviri yazı da buna göre düzenlenmiştir (1b-143b).

3.2. Metin

[1b] *İnnehu min Süleymāne ve innehu bi'smi'llāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm. Ellā te'lū 'aleyye ve'tū'nī muslimīn.*¹⁸

[fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

(1) İy cemālūñ pertevinden nūr-ı Aḥmed zerre-eşer
Ve'y celālūñ âteşinden nār-ı Mūsādur şerer

Heşt cennet 'izzetün ḳadri ḳatında mezra'a
(2) Heft dūzaḥ ḳahruñ odı ocağından bir maḳar

Tūr-ı Mūsā ḳudretūñ Ḳāfı ḳatındadır kelīl
İbni Sīnā kibriyāñuñ vaşfına olmuşdur ḥaşar

(3) Zāt-ı pākūñ vaşfına irmez meḳādīr ü ḳıyās
Ḥikmetūñ sırrına irişmez 'aḳl-ı cān fehmi-i beşer

Mülkiñe yokdur şerīk Allāhu vaḥde¹⁹ lā şerīk
(4) Mālīkū'l-mülk-i ebedsin Ḥayy u Ḳayyūm u Naşar

Ḳudretūñse bī-ḳıyās u raḥmetūñse bī-'aded
Mülketūñse lā-fenā vü 'izzetūñ olmaz keder

(5) Fā'il-i 'aḳl-ı müdebbir mübdi'-i nefsi-i şerīf
Bā'is-i çarḥ-ı kebūd u mücid-i şems ü kamer

Dergehūñde ider tazarru' el açup dervīş ü şāh
(6) Ol livā-i milki ister bu rızā-i Ḥaḳ umar

¹⁸ Mektup Süleyman'dan gelmekte, rahmān ve rahīm olan Allah'ın adıyla başlamaktadır; 'Bana üstünlük taslamayın, gelip bana teslim olun'denilmektedir. (Neml: 27/30-31)

¹⁹ Vezin gereği "vaḥdehu" sözcüğü "vaḥde" şeklinde düzeltilmiştir.

Ḳādir ü Ḳayyūm u Ḥaḳsın ḳudretüñ ḳabzında hep
‘Arş u ferş u fevḳ u taht u şark u ğarb u baḥr u ber

(7) Tağda āhū zikri yā Hū bağda tīhū nuṭḳ-ı Hū
O hezār-destān hezār yek nām-ı ismüñ zikr ider

Cümle zerrāt-ı semāvāt arz u ḳaṭrāt-ı baḥir
(8) Külli vü cüz’i okur tevḥidüñ ider mā-ḥazer

Zikr-i bük-ı Ḥayy u Bākī ol Ḥuzādur lem-yezel
Ġāfir ü baḥşende baḥşâyışger ü şeh dādger

(9) Zī muşavver şāni’ ol ki ḳudretiyle nuṭfeden
Bī-ḳalem bī-reng ider eşkāl-i insān[1] şuver

Lafz-ı künden ḳudretiyle ḥādiş oldı kāyināt
(10) Mā-ı tıyndan ḥikmetiyle eyledi gūyā ol beşer

Seng-i ḥāre içre luṭfı gevher ider şeb-nemi
Baḥr içinde şun’ı kılar ḳaṭreyi cevher dürer

(11) Ney nebātı ḥāk içinde faẓl birle buldı anuñ
Ta’biye zenbūre şehdi bezl ider şem’i peper

Ġāva ‘anber baḥş ider āhūya nāfe müşg-i Ğīn
(12) Ḥāke ‘aḳl u cān virüp balçığ ider ḥarmān u ter

Seng içinde kirme virür ḳūt şuda murgā ḥūt
Berg-i tutı atlas ider ḥāki ma’den içre zer

[2a] (1) Ḥaḳ anuñdur mülk anuñ ‘izzet anuñdur emr anuñ
Raḥmetidür bī-‘aded faẓlına yok ḥad bī-şumar²⁰

Bu şıfatlar zātile budur Ḥaḳuñ şeksüz yakīn
(2) Görinen keşret olur andan hemān zerre-eşer

İnḥiṭātdandur müberrā vaḥdet eyvān-ı ‘azīm
Keyf [ü] kemdendür mu’arrā ḳudret erkānı ki var

²⁰ Metinde şeklinde yazılmıştır.

(3) Aḥmed u Maḥmūd u Kāsım enbiyānuñ serveri
Müftî-i ders-i ḥaḳīḳat ma‘den-i faẓl u hūner

Maṭla-‘ı şubḥ-ı nübüvvet māhitāb-ı mürselîn
(4) Seyyid-i İslām şerī‘at muḳtedā ḥalka vezer

Hem nizām-ı Ka‘be-i a‘zam faḥr-i ‘ālem pāk-dîn
Hem imām-ı Kuds-i Akşā ekmel-i ḥayru’l-beşer

(5) Zāt-ı pāki *vedḍuḥā*²¹ ‘anber saçı *velleyl*²² anuñ
Şadr *elem neşrah lekedür*²³ çeşmi *māzāga’l-başar*²⁴

Ḥazret-i yek-tā‘i bî-yār ol ḥabīb-i dü cihān
(6) Ḥazret-i Dārā-i Dāver ol ḥabīb a‘lem züfer

Rü‘yeti *innā fetahna*²⁵ o nebiyy-i seyf-i dîn
‘Askeri *innā kefeynādur*²⁶ muẓaffer rāh-ber

(7) Lî-ma‘a’llāh bārigāhında ol durur faḥr-i cihān
Şāhib-i tāc-ı le-‘*amruk*²⁷ şāh-ı şer‘i nāmver

Lā-yezālūñ pertevidür ol cemāl-i ber-kemāl
(8) Zü‘l-celālūñ maẓharıdur çarḥ-ı ḥoḳḳada o güher

Pertevi envār-fezāsıyla etḳıyādur muḳtebes
Mekteb-esrār ‘ilmiyle müstefid ehl-i nazar

(9) Tıtdı mu‘ciz birle ‘ālem tıldı dünyāya ümmeti
İtdi engüştile gökde bedri ol şaḳḳu’l-kamer

Kıldı çünki kurb-ı *ev ednāya*²⁸ irmege heves
(10) Buldı *sübhānellezī esrāya*²⁹ ḳutlu rāh baṭar

Rūḥ-ı Kudsī olmışıdi öñince anuñ ḥāşıye-dār
‘Akl-ı küle de aña piyāde kim rikābında yiler

²¹ Yemin olsun, kuşluk vaktine; (*Duhâ*: 93/1)

²² Yemin olsun, bürüyüp örttüğünde geceye; (*Leyl*: 92/1)

²³ Senin kalbini açıp genişletmedik mi? (*İnşirâh*: 94/1)

²⁴ Göz ne kaydı ne de hedefinden şaştı. (*Necm*: 53/17)

²⁵ Şüphesiz biz sana apaçık bir fetih verdik (*Fetih*: 48/1)

²⁶ Allah’ın yanında başka bir tanrı daha edinen o alaycılara karşı biz senin yanındayız. Onlar ileride anlayacaklar! (*Hicr*: 15/95-96)

²⁷ (Ey resulüm!) Hayatına yemin olsun ki onlar, sarhoş (sersem) hâlleriyle saçmalayıp duruyorlardı. (*Hicr*: 15/72)

²⁸ Öyle ki, iki yay kadar hatta daha yakın oldu. (*Necm*: 53/9)

²⁹ Bir gece, kendisine bazı âyetlerimizi gösterelim diye kulunu Mescid-i Harâm’dan çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ’ya götüren Allah eksikliklerden münezzehtir. O, gerçekten her şeyi işitmekte ve görmektedir. (*İsrâ*: 17/1)

(11) Bulıcaḡ *ṣūimme denāya*³⁰ pes sebīl ol nūr-ı pāk
Lev denevtü³¹ diyü ḡaldı Cebrā'ıl açmadı per

Hazret-i Hakkā ol ḡabīb eyleyicek cāndan şürü'
(12) Tarfetü'l-'ayn içre kıldı *Ḳābe Ḳavseyne*³² güzer

Gāh *Tāhā*³³ buldı gāh *Yāsīn*³⁴ idüp Hakkdan nidā
Gāh *elem neşrah leke*³⁵ vü *veḡḡuḡā*³⁶ geldi ḡaber

(13) Geh Ra'ūfun urdı adın geh didi aña Kerīm
Gāh şāhid geh Sirāc u geh Münīr elfāz ider

Halkına ta'zīm idüp Hakk dir *le-ft ḡulḡın* 'azīm³⁷
(14) ḡulḡına lāyık ḡalāyık pes nicesi medḡ ider

Münkir olsa Bū Leheble n'ola kāfır Ermenī
K'oldı şāhid şıḡına cāmid şecer birle ḡacer

(15) Salṡanatla olmişiken dü cihān faḡr ol ḡabīb
Mülk ü mālī terk idüben faḡrile itdi ol faḡir

Çār aşḡāb evveli Şıddıḡ ol dündār-ı pīr
(16) Şāniyā Fārūḡ emīre'l-mü'minīn oldur 'Ömer

Şālīṡā 'Oşmān-ı Zī'n-nūreyn kātib vaḡy-emīn
Rābī'ı Kerrār-ı ḡaydar Murtaḡādur şīr-i ner

(17) *Hel etā*³⁸ ḡaḡḡında geldi *lā-fetā*³⁹ şānında anuñ
Kāşif-i sırr-ı ḡilāfet pehlevān-ı nāmver

Sırr-ı büstān-ı İmāmet Şeh ḡasan sultān-ı dīn
(18) Şem'ı eyvān-ı risāletdür Hüseyin ḡayru'l-beşer

³⁰ Sonra yaklaştıkça yaklaştı. (Necm: 53/8)

³¹ Metinde şeklinde yazılmıştır. Miraçta Cebrail'in "Lev denevtü enmiletten le'hteraktü: Eğer ben, bir parmak ucu kadar daha yaklaşırsam yanarım" sözünden iktibastır.

³² Öyle ki iki yay kadar hatta daha yakın oldu. (Necm: 53/9)

³³ *Tā-hā* (*Tāhā*: 20/1)

³⁴ *Yā-sīn* (*Yāsīn*: 36/1)

³⁵ Senin kalbini açıp genişletmedik mi? (*İnşirāḡ*: 94/1)

³⁶ Yemin olsun, kuşluk vaktine; (*Duhā*: 93/1)

³⁷ Sen büyük ahlak sahibisin.

³⁸ Gerçek şu ki, insanın yaratılış tarihinde onun henüz anılan bir şey olmadığı bir dönem gelip geçmiştir. (*İnsān*: 76/1)

³⁹ Ali'den başka yiğit, zülfikārdan başka kılıç yoktur.

O Resûlün âline evlâdına aşhâbına
Cân u dilden şad şalavât⁴⁰ şad hezâr u şad hezâr

(19) Men muhibb-i hânedânem var Yezîde la'netüm
K'ol durur evlâda düşmen kim budur Mervân-ı har

Rahmetin Hakkun dilersen cânile Firdevsî sen
(20) Şevkıla zıkr eyle dâyim Ahmedî her şeb seher

Sünnetin dut şer'ine gir tâ sa'âdet bulasın
Kim anuñ şer'ne giren 'uqbâda menzile irer

(21) Zıll-ı Sübhân âl-i 'Osmân Şâh Sultân Bâyezîd
Şeh Süleymân-mân Sikender-der Ferîdün-şâh-fer

Şâh-ı devran [u] zamâne mâlik-i mülk-i cihân
[2b] (1) Kayşer u Behmen-nezâre Kisri-şeh-i dâdger

Kihterîn hâdim derinde Erdevân Sâm-ı Süvâr
Kemterîn çâker harîminde kazâyile kader

(2) Sâye-i Yezdân muẓaffer-fer Ferîdün-ı zamân
Şâh-ı gerdün-rif'at u kişver-güşâ vü tâcver

Hâk-i pâyuñdur ridâ-i gerden-i hurşîd u mâh
(3) Feyz-i cûduñdur ğidâ-i dâye-i tohm u semer

Tîġuñuñ gitse hayâli kalb-i fıtrat içre eger
Kalmaya 'âlemde zinde mürd ola ervâh-ı suver

(4) Her ne ser ki ol hevây-ı hâk-i pâke koşdı baş
Hem-çü nergis batn-ı mâderden toġar ol tâcver

Şad hezârân sâl u mâh yilse felek sür'atle eger
(5) Devlet-i bahtı celâliñ meddine şanma irer

Ser-firâz oldı sinânuñ mişli geçdi şadra h'ış
Hidmetüñde her ki Hâtem bağlanur neyveş kemer

⁴⁰ Metinde şeklinde yazılmıştır.

(6) Şeb-revāne be's-i 'adlün virmese ārām-ı h'āb
Bulmayup yāver olurdu zerd-reng çün kamer

Her kaçan meddāh açar evşāf-ı vaşfuña dehān
(7) Pes revān dile gelürler şüret-i dīvār der

Āb-ı tīguñ oldu rūşen-tīz ü tā hattā kim ol
Haşmı bī-ser kılup ol dem hūn-ı seyle ğarķ ider

(8) Şuya rūh akrā-yı (?) lafzun nuţkı nisbet oldısa
Şerm idüp şudan diler lezzet müdām anı şeker

İy melik çarķ-istimālet şāh-ı Merrīh-intikām
(9) Āfitāb-ı tāb-hātır Müşterī-i rāy-hātar

İy zamān-ı 'adlün içre baħr u ber ma'mūr u mülk
V'ey ki seyr-i küllmūñ esrārıdur her nef'u zar

(10) Devr-i 'adlūñ içre olupdur rūzigāruñ fitne-sūz
Āsumāndur nā'ib-i hurşīd-i 'ālem sāyever

Yā 'akılsın pāk ü tāhir hem-çü 'İsā bī-gümān
(11) Yā muqaddes rūh özüñdür urınur şekl-i beşer

İy ki 'ālī dergehüñdür maķşad-ı cümle mülūk
V'ey ki a'zam āsitānuñ oldu erkān-ı maķar

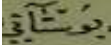
(12) Ĥusrev-i gerdūn-Bījen hurşīd-i tāli' meh-cemāl
'Adlūñ eyyāmında āhū berre esed pistānı⁴¹ emer

Meh-melek şems-i felek görmez nazīrūñ gözleyüp
(13) Yā Süleymānsın Sikender yā Ferīdūn tācver

Ĥilm ü mihri ĥidmetüñde kuşanur kāf u kemer
Mihri-i cāh u ĥidmetüñden çarķ urınur tāc-ı zer

(14) Şaf-der-i maşrıķ sipeh-dār-ı mu'azzam kām-kār
Dāver-i mutlak-zamān Dārā-muzaffer nāmver

Mūrçeñ Firdevsīdür k'armağānı pāy-ı melaķ
(15) İy Süleymān tuħfe mūr ma'zūr dut işbu ķadar

⁴¹ Metinde şeklinde yazılmıştır.

Tā kıyāmet devletile pāyidār ol tūr ebed
Baht u devlet maḥrem olsun hem-demūñ feth ü zafer

(16) Haḳḳa minnet bu Süleymān-nāmesi oldu mezīd
Şāh sultān Bāyezīd ki ol durur ehl-i hüner

3.2.1. Süleymān-nāmenūñ Üç Yüz Seksen Altıncı Meclisinūñ Zikrindedür

[fā ‘ilātūn fā ‘ilātūn fā ‘ilātūn fā ‘ilūn]

(17) Lāle-ḥaddūñ misk-ḥaṭṭuñ gülde ḳomaz reng [ü] bū
Serv-ḳaddūñ ayağın öpüp sürer yüzünü su

(18) İy perī-peyker melek-manzar saña kim dir beşer
İy hilāl-ebrū meger sensin felekde şems-rū

Küfr-i zülfūñ görse rāhīb gelse Sinden diye ha
(19) Nūr-ı ḥüsnūñ görse zāhid çağıra mescidde Hū

Hic mubaşşır diḳḳatile irmez dehānuñ sırrına
Nitekim bilūñ nişānın göz göremez zerre mū

(20) İy Hızır-şüret leb-i la‘lūñ ḥayātın şun baña
Zulmet-i hicrūñde ḳoma çün Sikender ḳaygulu

Ḳan yudup ol dem ḡamuñdan k’eyledi ḡamzeñ şehīd
(21) Sīnemi ḳanumla ḳoy⁴² ḳanlı dimezem sen de yu

Yā sevindür vaşluñile yāḥūd öldür itme nāz
Yāḥūd göñlüm vir alup ‘aşḳuñı menden tiz ko

[3a] (1) Zerdile hicrūñde göñlüm eyle dutdı ünsi kim
K’olmadı ḡamdan cüdā bir dem cihānda ol tünd-ḥū

Şerbet-i la‘lūñ uma düşdüm şaçuñ bendine āh
(2) İy ṭabīb eyle devā ki ‘aşḳuñile oldum delü

Ḳo mecāzı sözi diñle bu Süleymān-nāmeyi
Ma‘rifetden gör ne dir Firdevsī añla guft u gū

(3) Līki virgil cān u dilden ḥoş şalavāt Aḥmede
Tā kim Allāḥ rāzı ola ḥazretūñden iy ulu

⁴² Metinde şeklinde yazılmıştır.

3.2.2. Tersiden-i Halk-ı 'Älem Ez Siyâset-i Süleymân (a.s.)

(4) Loğmân ibni 'Âd ol hâkîm üstâd vezîr Süleymân ol nebî fâzıl ehl-i 'irfân kavlince râviyân-ı ahbâr u naqlân-ı muhtâr (5) bu Süleymân-nâme-i Kebîrde anuñ gibi şahîh rivâyet kıılır ki ve Eflâtûn-ı Yûnânî ki üstâd-ı Sikender hâkîm u şâdık (6) ve tabîb-i hâzîk u kâmil ü hünerdür. Bes ol ser-defter-i hükemânun ekmeli vü kümelânun naqlince suhenmendân-ı füzelâ ve nühûl-bend-i (7) şu'arâ bu târîh-i a'zamda anuñ bigi şahîh melîh hikâyet kıılır ki nite? Kaçan ki Süleymân nebî 'aleyhi's-selâm cehennem (8) ejdehasın kızıl qarıncalara emr idüp üzerine üşürüp bağrın bağırsağın etin yidürüp karnın deşüp biñ bir ümem, Süleymândan (9) hazân gibi ditreşüp kan kaşanup câbirler yırtıcı cânverler ve şâh-ı mârânile olan ejdehâ ve tinnîn ve nehengler ve yırtıcı (10) cânverler serhengleri bebr ü şîr ü pelengler dîv ü 'ifrit ü gül-ı yâbânile çağrışup ayıtdılar ki: (11) "El-emân el-emân yâ Süleymân-ı zamân." diyüp emân isteyüp Süleymân siyâsetinden korkup zâlimler ve mazlûmlara te'addî itmege (12) tevbe-i naşûhî tekrar itdiler. Ve Habeş memleketi dahı cehennem ejdehası şerrinden pâk gönülleri Süleymân devletinde ferahnâk oldı. (13) Zîrâ memleketün şebâtı 'adliledür. Nite kim dimişlerdür: *Şebâtu'l-mülki bi'l-'adli*.⁴³ Andan Süleymân Peygâmbere ('a.s.) (14) Habeş meliki Nu'mân Şâha ayıtdı: "Yâ Melik-i Habeş, minnet Hudâyâ ki cehennem ejdehası şerrinden sizleri hâlâş (15) itdük. Ümîzvârdur ki Hâk dîne girüp Müselmân olduğunuz sebebiyle cehennem 'azâbından dahı emîn olasız. (16) İmdi yâ Nu'mân Şâh, şimdiden soñra 'adl ü dâd eyleyüp memleketün ma'mûr kııl. Mazlûmlara şefkat idüp (17) zâlimlere hâkâret idüp dergâhdan sürüp mağhûr kııl. Velî senden temennâmuz budur ki bu Habeş vilâyetinde 'acâyibden (18) ğarâyibden görecek ne vardur? Taqrîr it işidüp bilelüm. Görmelüyise varup teferrûc idüp seyrân kıılalum." diyüp (19) Süleymân nebî sükût idicek Nu'mân Şâh, ayağ üzre kalkup devâm-ı devletine du'â, eyyâm-ı rif'atine şenâ kıılup (20) ayıtdı ki: "Yâ Nebiyya'llâh, cihân sarâyında ne 'acâyib ola ki 'âlî-hazretün görmemiş ola. Velî bu diyârda bir (21) virân şehr vardur. Ba'zı yiri harâb ba'zı yiri ma'mûr. Velî binâsında ğarâyib şan'atlar var. Ğarîb binâ [3b] (1) yapmışlar ve kapusunda dahı tılsımât düzetmişler. Hiç bir kimse anı bozup feth idemez. Ve içindeki esbâbı ele getüremez. (2) Eger ki kadem-rence kıılup rahşa süvâr olup varup seyr itseñüz olur. Ve andan ğayrı bu diyârda bir 'acâyib (3) nesne vardur." Süleymân Peygâmbere 'aleyhi's-selâm ayıtdı ki: "Nite?" Nu'mân Şâh eydür: "Ata iki günlük (4) yolda bir virân şehr vardur kim kadîm zamândan kalmış içinde bûzîne vardur. Üçünci 'acâyib (5) budur ki müşğ zebâdî çetükleri vardur bî-nihâyet, anları dahı yâ Nebiyya'llâh varup görmelüdür."

Nazm

[fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]

(6) Yâ Süleymân dünyede var mı 'acâyib görmedün

Bahr u berde kıalmamışdur hiç ğarâyib görmedün

(7) Rub'-ı meskûnı tamâmet kim gezersin bâdile

Bunca yokdur bir 'acâyib kim arayıp görmedün

⁴³ Mülkün devamı adaletledir.

Nesr Hükemā kavlince ⁽⁸⁾ Süleymān hāzreti ‘aleyhi’s-selām Nu‘mān Şāh ağzından bu ‘acāyibātı kim işitdi varup her birini görmesine ⁽⁹⁾ heves itdi. Pes Āşaf bin Berhıyāya buyurdı ki: “Yehūyāda’ begler begiyle bisāt bekleyüp gözedeler ve kendüsi ⁽¹⁰⁾ şubh-dem Nu‘mān Şāh didügi ‘acāyibleri görmege gide.” Pes ol gün vaqıt şām olmağın dīvānı tağıtdı. ⁽¹¹⁾ Halvet-i hāşına girüp ‘ibādet-i Hakkā meşgūl oldu. Ve dīvān halkından yitmiş iki dürlü millet, yüz yigirmi ⁽¹²⁾ dört dürlü şıfat maḥlūkāt, biñ bir ümmet cinsi cinsiyle dīvān-ı Süleymāndan mekānlu mekânına ⁽¹³⁾ tağılup ki giderlerdi ikin ikin olup Süleymānuñ saltanatın añup birbiriyle kelecı iderlerdi. ⁽¹⁴⁾ Eydürlerdi ki: “Hak tebareke ve te‘ālā celle celāluhu bu Dāvud oğlı Süleymāna ne ‘azīm ulu saltanat ⁽¹⁵⁾ virmiş ki biñ bir ümem hayl u haşem hükmine munḳād tahtına merkeb bād olduğından ğayrı qarınclar dañı hükmine ⁽¹⁶⁾ çaker olup anuñ gibi ‘azīm ejdehānuñ üzerine çekirge üşer gibi üşdiler. Şarmaşık gibi şarmaşdılar. ⁽¹⁷⁾ Ol za‘ıflıgıle anuñ bigi ‘aşī ve cebbār nefsi ejdehānuñ ān-ı vaqt içinde etin yiyüp karnın deşdiler. Habeş ⁽¹⁸⁾ leşkerini sivrisiñek cündi şıyup tağıtdüğünden bu artuk oldu diyüp tañlaşurlardı. **Ve Şāh-ı Mārān** ⁽¹⁹⁾ evrenleri şu‘bānīn hayyāt u afā‘ī vü ‘aḳārīb u müziyāt ve hezār-pā vü haşerāt qarınca za‘ıfūñ ol ‘azīm ejdehāy ⁽²⁰⁾ yidüğün ki gördiler ğāyet qorquben birbirine sūñup yüzlerin yire sürdiler. Dillerince çağırışup tüşgirişup ⁽²¹⁾ el-emān el-emān yā Süleymān-ı zamān.” diyüp dileyü başladılar.

Nazm

[fā ‘ilātūn fā ‘ilātūn fā ‘ilātūn fā ‘ilūn]

Şeh Süleymāndan be-cānib halk-ı ‘ālem ne ki var
[4a] ⁽¹⁾ Dehşet itdi biñ bir ümmet berri baḥrī āşikār

Kurd koyunla qardaş oldu keklige şeh-bāz dost
Gurbe mūş elin yalayup ḥidmet itdi ihtiyār

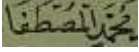
⁽²⁾ Tağda āhūy ⁽³⁾ şikār etmeyüben bebr ü peleng
Mūrī hırş incitmedin barışdı mūrçeyile mār

Şeh gerek ki hem-çü Sultān Bāyezīd ide ‘adil
⁽³⁾ Halkı şād olup tamām ma‘mūr ola milk ü diyār

Hak te‘ālā devletini dāyım itsün tā haşir
‘İzz ü baht u saltanatla tahta olsun pāyidār

⁽⁴⁾ Diñle imdi bir ‘acāyib kışşayı iy nāmver
Liki virgil hoş şalavāt Muştafāya yādigār

Nesr Hükemā kavlince kaçan ki ⁽⁵⁾ Süleymān hāzreti ‘aleyhi’s-selām bu vechile ‘adl ü dād idüp dīvān ki kurdı nübüvvet tahtına çıkup qarār ⁽⁶⁾ itdi. Benī İsrāīlūñ on iki biñ mu‘cizātı zāhir olmuş enbiyāsı etkıyāsı miḥrāblu miḥrābına geçüp ki oturdılar ⁽⁷⁾ evvel Ādem āḥir Muḥammedü’l-Muştafā⁴⁴ ḥātem cemī‘ gelecek peygāamberler ervāḥına şalavāt virüp Allāha tekbir getürdiler. ⁽⁸⁾

⁴⁴ Metinde şeklinde yazılmıştır.

Andan ümerā vüzerā gelüp tapu kılup ma‘al-kışsa çünkü dīvān tırdı. Andan Habeş meliki Nu‘mān Şāh gelüp ⁽⁹⁾ hıdmete yüz sürdi. Zerrīn kürsiye geçüp begleriyle nazarına karşı oturdılar. H‘ān-sālār⁴⁵ daḥı h‘ān-ı ⁽¹⁰⁾ Süleymānı getürdiler. Yiyildi, içildi, pīrlar dilinden du‘ālar dilenüp çavışlar ağzından alkışlar virildi. ⁽¹¹⁾ Andan Süleymān nebī dīvānı taḡıtdı. Ol ‘acāyibleri görmege niyyet itdi. Andan rikābın dutup ⁽¹²⁾ Süleymān nebī ḥink-i İshāka devletile süvār olup Habeş meliki Nu‘mān şāh kulaḡuz olup server-i selāṭīnleri ⁽¹³⁾ bilesince alup Loḡmān Ḥakīmle cemī‘ ḥükemā sağınca şolunca bilesince yürüyüp ol ‘acāyibleri görmege ⁽¹⁴⁾ gitdiler. Nīm çāşt vakti olunca gelüp ol vīrān şehre yitdiler. Andan Nu‘mān Şāh ilerü gelüp Süleymān ḥazretine ⁽¹⁵⁾ du‘ā kılup ayıtdı: “Yā Nebiyya‘llāh, ol mu‘teber şehir budur ki görinür.” diyüp ḥaber viricek andan Süleymān peygāmber ⁽¹⁶⁾ ‘aleyhi’s-selām nazar idüp gördi ki beş fersaḡ miḡdārı yerde barḡ gibi bir nesne barḡır. Andan Süleymān ⁽¹⁷⁾ nebī ‘aleyhi’s-selām ḥink-i İshākdan inüp Yūşa‘ bin Nūn atına binüp ve cemī‘ begler daḥı raḡşların ⁽¹⁸⁾ deḡişüp ḥabāb binüp becid sürüp gitdiler. Ol raḡşında görinen billūra yetdiler. Nazar kılup gördiler ki ⁽¹⁹⁾ üstādlar bir ulu dāyire idüp ḥandaḡ ḡazmışlar. İçi tolu şu ḥandaḡ ortasında yüz yitmiş mermer direkler ⁽²⁰⁾ üzere bir ‘acāyib ṭāḡ ḡubbe baḡlamışlar. Şöyle mu‘teber bünyāddur kim ḡaşr-ı müşeyyeden nişān vurur. Ve yine ⁽²¹⁾ ol mermerlerüñ her biri bir dürlü birbirine beñzemez. Ve her biriniñ uzunı yetmiş ḡulacidi. Her [4b] ⁽¹⁾ birin ḡırḡ kişi ḡücile ḡulaca alurdi. Ve ol ḡubbenüñ yapısında taşlar varidi kim ḡırḡ ellişer adım ve ḡubbenüñ ⁽²⁾ üsti aḡ billūrle pūşide olmışidi. Ancılayın mu‘teber ḡaşra ḥiç deriçe ve revzene ḡomamışlardı.

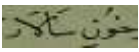
(3) Nazm

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

Bir ‘aceb ḡaşr u laṭīf ḥoş müntehā
K’anca Şeddād urmadı zībā binā

(4) Gerçi devrān eylemiş bir bir ḡarāb
Līki mişlin görmemiş çeşm-i semā

Nesr Ḥükemā ḡavlince Süleymān ⁽⁵⁾ nebī begleriyle ol ḡaşr-ı mu‘allāyı tolaşup ḡüneş maṭla‘ına ḡarşı ḡaşruñ ḡapusına geldiler. Giñ yerden ḡapuya ⁽⁶⁾ ḡarşı şaf baḡlayup tırdılar. ḡaşrun dārına nazar urdılar. Gördiler kim ol ḥandaḡ üzre bir muḡkem köprü düzmüşler. ⁽⁷⁾ Rāst ḡubbenüñ ḡapusına geçer. Andan ḡubbe ḡapusu daḥı bir ‘acāyib yapu kim ḥiç ḡözler görmüş deḡül. Nite? ⁽⁸⁾ Evvel ḡavs-i ḡuzah mişāl bir kemer baḡlamışlar yeşil yeşimile kızıl mercāndan. Andan kemer ortasında çār rükn ⁽⁹⁾ ber-dār çatmışlaridi dürlü aḡcārdan. Ol çeḡār rükn dāra çīnī pūlāddan iki ḡanat ḡapu düzmüşler bend ü bend-keşleri ⁽¹⁰⁾ sīm ü zerden mīḡ ve mismār yirine la‘l [u] yāḡūtılar ornatmışlar. Dürlü taşdan ḡaşdan ḡapular üzre ⁽¹¹⁾ ḡalkalar dāyire ḡılmışlar. Taş u ḡaş şu‘lesinden ol ḡubbeye bakanuñ ḡözleri ḡamaşur. Süleymānile selāṭīnler ⁽¹²⁾ ol muşanna‘ munakḡaş müzehheb ḡapunuñ yapusın bir zamān teferrüc kılup tırdılar. ḡapunuñ önünde bir ‘aceb ⁽¹³⁾ nesne gördiler. Nite? Aḡ ḡümüşden bir arslan düzmüşler. Başı kızıl altundan ḡözleri ⁽¹⁴⁾ ḡüher şeb-çerāḡdan ḡaşıḡ ḡapusınıñ önünde yüzen ḥandaḡdan ḡeçen köprüye dutmuşdur. Yalın ⁽¹⁵⁾ ḡümile durur. Şanasın kim cānludur. Süleymān Peygāmber anı ḡoricecek eydür: “‘Acabā bunı bu resme ki üstād ⁽¹⁶⁾ yapmış hezār

⁴⁵ Metinde şeklinde yazılmıştır.

taḥsīn ammā ki remzi ne ola?” diyicek Baṭlamyūs Ḥakīm eydür: “Yā Süleymān nebī, ol ḳapu ⁽¹⁷⁾ önünde tūran arslan şekil bu ḳubbenūñ tılsımıdır. Anuñçün yönin bu köprüye karşı tūtup tūrur. ⁽¹⁸⁾ Yürün köprünün berü başına varalum, görelüm. Tılsımāt nişānesinden hiç nesne var mıdır?” didi. ⁽¹⁹⁾ Ḥakīm şöyle diyicek Süleymān nebī ‘aleyhi’s-selām ḥükemāyile vüzerāyile rahşlarından inüp ḥandaḳ ⁽²⁰⁾ köprüsünün berü başına vardılar. Gördiler kim köprünün berü başın bir muḥkem ḳara taşa berkitmişler. ⁽²¹⁾ Ve ol ḳara taşuñ ḳaḳ ortasında ādem ḳavlince ola ḳara demürden bir sikkeyi ol taşa tūkumışlar. **[5a]** ⁽¹⁾ Yarusı taşdan taşra görünür ve yine ol taş yanında bir ‘acāyib demürden çeküç ḳomışlar, tūrur. ⁽²⁾ Velī ḡāyet ulu şol deñlü kim yidi deḡirmen taşınca ola. Süleymān nebī ‘aleyhi’s-selām köprü başındaḡı ⁽³⁾ ḳara taşı ve taşdaḡı sikkeyi, demürden çekücü göricek Āşafa eydür: “Bunlar nedür ve bunlaruñ remzi ⁽⁴⁾ var mıdır, yoḥsa ‘abeş yire mi ḳonılmışdır?” Āşaf bin Berḥıyā eydür: “Yā Nebıyya’llāh, bunlar tılsım nişānidur. ⁽⁵⁾ Bir ciḡerdār kimse olsa bu köprüye ḳadem başsa görseñüz.” diyicek Süleymān nebī ‘aleyhi’s-selām emr itdi. ⁽⁶⁾ Bir ciḡerdār kimse bulup getürdiler. Adına ‘Āmir Ḥalebī dirler. Āşaf bin Berḥıyā ayıtdı: “Yüri, bu ⁽⁷⁾ köprüye tūḡru git. Tā kim varup bu ḳubbenūñ ḳapusın aç görelüm, içinde ne vardur. Ve-lākin ⁽⁸⁾ ihtiyāt birle yüri. Tā kim tılsımdan saña zarar irişmeye.”

Nazm

[fā ‘ilātūn fā ‘ilātūn fā ‘ilātūn fā ‘ilūn]

⁽⁹⁾ Ġāfil oldur ihtiyāt içinde ola iy pür hüner

Şaḡ selāmet olup aña irmeye ne ki zarar

Çünki şartdır ādemīye ihtiyāt iy nāmver

⁽¹⁰⁾ İhtiyāt içinde ola taḳdīr olan gerçi irer

Nesr Ḥükemā ḳavlince Āşaf bin Berḥıyā söziyle ⁽¹¹⁾ ‘Āmir Ḥalebī yürüyüp köprünün berü başına varup ihtiyāt birle ḳadem başdı. Köprüye ḳadem başduḡı dem ⁽¹²⁾ köprü oynadı. Köprü oynayıcak ḳaşr ḳapusındaḡı arslan ḥarekete gelüp deprendi. Köprüye ⁽¹³⁾ ḳadem başan kimesne daḡı ḳorḳdı. Ayaḡını köprüden giderdi. Ḳafāsından Āşaf bin Berḥıyā çaḡırdı kim: ⁽¹⁴⁾ “Yā ‘Āmir, köprüye ḳadem başmışken yine niçün döndüñ?” ‘Āmir Ḥalebī ayıtdı: “Bu muḥkem köprü ḳadem başduḡum ⁽¹⁵⁾ dem şöyle deprendi kim köprü üzülür şuya düşer şandum.” Āşaf bin Berḥıyā ayıtdı ki: “Ḳorḳma, bu köprü ⁽¹⁶⁾ üzülür köprü degüldür. Saña şöyle görünür, tılsımdur. Allāha şıḡın yüri, üşenme. Üç ḳadem köprü ⁽¹⁷⁾ üzerine yüri. Ammā dördüncü ḳademde tūr, görelüm tılsım ne ḥareket ider.” diyicek ‘Āmir Ḥalebī üñüldi. ⁽¹⁸⁾ Diline ism-i a’zam alup köprüye bir ḳadem urdı. Velī köprü tılsımı yine şöyle oynadı. ‘Āmir Ḥalebī ⁽¹⁹⁾ vehminden ḥazān yapraḡı gibi ditredi. Ammā ki kendüyi taḡıtmadı, ḳaşr ḳapusına ḳarşı naẓar ḳıldı. Gördi ki ⁽²⁰⁾ arslan ḥarekete gelüp cānluleyin cūnbüş itdi. Buḡur ‘Āmir Ḥalebī ikinci ḳadem ilerü başdı. Yine ol ⁽²¹⁾ arslan başını şalup ḥamle ḳıldı. Yirinden götürölüp sürdi. ‘Āmir Ḥalebī daḡı arslan kendüye **[5b]** ⁽¹⁾ gelür göricek ḳafāsına kendüyi pertāb itdi. Girüsine düşdi. Ol arslan gelüp aḡız açup pençeleriyle ⁽²⁾ ‘Āmir Ḥalebīyi ḳadem başduḡı yire irüp kendüyi urdı. Başındaḡı ḳara taşı pençesiyle tūtup aḡzıyla ⁽³⁾ ışırdı. Yine dutup ḳıçın ḳıçın ḳaşr ḳapusında köprüye ḳarşı tūrdı. Süleymān ḥazreti ḥükemāyile anı ⁽⁴⁾ göricek ol tılsımı düzen üstāda taḥsīn itdiler. Andan ‘Āmir Ḥalebīyi āferīnlediler kim ancılayın tılsım önünde ⁽⁵⁾ cüst u çābük ayrıldı. Pes yidi kez ‘Āmir Ḥalebī ol tılsımı tecrube ḳıldı. Arslan daḡı ḥışmile gelüp

⁽⁶⁾pençesiyle ol kara taşı çarpup veznile yine varup yirinde tırdı. Süleymān nebī ‘aleyhi’s-selām ⁽⁷⁾ hükemāyile ol tılsım şan‘atına hayrān olup kaldılar.

Nazm

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

İtdi taḥsīn ol tılsımı düzene ol şehriyār

⁽⁸⁾ Kim komış devrān içinde kendüzinden yādigār

Dür-feşān kāmīl gerek ki soñına kıya nişān

Nüşāsin tārīḥ idine ḥalk-ı ‘ālem rūzgār

⁽⁹⁾ **Neṣr** Hükemā kavlince Süleymān nebī dönüp Loḳmān Ḥakīme sū‘āl itdi. Ayıtdı: “Yā Ḥakīm, Āşafī ‘Āmir Halebī ⁽¹⁰⁾ bu tılsımı yidi kez tecrube kılup gördiler ki bu köprüden bu arslan kimseyi geçüp kapuya varmağa komaz. Açıla ⁽¹¹⁾ içerü girevüz. Ne vardur görüp teferrüc kılavuz. İmdi bu tılsım fethine bir çāre olmazise içümüzde bu kaşruñ ⁽¹²⁾ ḥasreti ḳalur.” didi. Andan Āşafī Loḳmān Ḥakīm eydür: “Yā Süleymān, bu köprü başı berkilü taşdağı demür kazuk kim ⁽¹³⁾ vardur bu tılsımuñ fethi andadur.” didiler. Daḥı Süleymān nebī ile ol taşuñ ve ol demür çekücün üzerine ⁽¹⁴⁾ gelüp yir yir nazar kıldılar. Gördiler kim ol demür çekücde birkaç satır yazılı ḥoş-rūşen ḳazılı. ⁽¹⁵⁾ Loḳmān Ḥakīm ilerü varup ol ḥaṭṭı muṭāla‘a kılup ne dilce olduḡın bilüp ⁽¹⁶⁾ Süleymāna beyān itdi. Ayıtdı ki: “Yā Süleymān-ı zamān, bu ḥaṭṭı bu çeküce yazan dimiş ki: ‘İy cihān ⁽¹⁷⁾ mülkin seyr iden, ‘ömür devletine ḡirre olan, dilerseñ kim bu tılsımı açasın, evvel bir kişi bu çeküci götürsün, sikke ⁽¹⁸⁾ üzerine tutup tırsun. Bir kişi daḥı bu köprüye yürüsün. Ol tılsım arslanı daḥı hareket kılup ⁽¹⁹⁾ sürüp köprü ortasına irdügi dem ol sengin çeküci götürüp tıran kişi taşdağı demür ⁽²⁰⁾ sikkeyi çekücile bir kez ursun. Çekücile sikkeyi eger urursa tılsım taşnıfı şöyledir ki ⁽²¹⁾ ol arslan sürüp gelürken köprüden ḥandaḳ içine düşer. Eger sikkeyi çekücile urmazise arslan sürüp **[6a]** ⁽¹⁾ köprüye ḳadem başan kişiyi pençesiyle çeker, şuya bıraḡur.”

Nazm

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

Böyle dimiş ḥikmetiyle ol tılsım anda düzen

⁽²⁾ Fethini zikr eylemiş imlā kılup ḥaṭṭın yazan

Tā tılsımı fethine gelince anuñ şehriyār

Çekmeye zahmet ziyāde bürdüre tızcek yüzin

⁽³⁾ **Neṣr** Hükemā kavlince Loḳmān Ḥakīm ol çekücdeki ḥaṭṭı bu vechile ⁽⁴⁾ ki beyān eyledi Süleymān Peyḡāmbere ‘aleyhi’s-selām işidüp şād oldu. ⁽⁵⁾ Ayıtdı: “Eger bu beyān-ı vākıa‘ ḡāyet ḥūbdur.” diyüp emr itdi. Serverlerden Kehrem-i ‘Ādī gelmedi. ⁽⁶⁾ Eydür: “İy server, gel bu demürden çeküci getir, görelüm.” diyicek Kehrem-i ‘Ād daḥı ilerü gelüp sebük-bār alup ⁽⁷⁾ ol mu‘teber çeküci bismi’llāh diyüp yirinden götürdi. Baş üzre birkaç şalup çignine tutup tırdı. ⁽⁸⁾ Süleymān Peyḡāmbere ‘aleyh serverlerle Kehreme taḥsīn itdiler. Bildiler kim çeküci ol sikkeye urabilir. ⁽⁹⁾ Andan Süleymān nebī ayıtdı: “Yā server, yüri yine köprü üzerine birkaç ḳadem yüri.

Arslan yine ⁽¹⁰⁾ gelür mi? Görelüm.” diyicek Kehrem[-i] ‘Ādī dahı köprüye gelüp bir kadem kim başdı tılsım arslanı ⁽¹¹⁾ yine harekete gelüp hamle eyledi. İkinci kadem başıcağ arslan buğur pençesin yayup kuyruğın çenber ⁽¹²⁾ kıldı. Üçüncü kadem başıcağ arslan yirinden götürölüp sürdi. Köprüden toğru Kehrem[-i] ‘Ādī gitdi. ⁽¹³⁾ Rāst köprünün ortasına irdüğü vaqt Loğmān-ı Hākīm Kehrem-i ‘Ādīye işāret kıldı. Ol dahı ⁽¹⁴⁾ ol sengin çekücile ol demür sikkeyi bir kez şöyle urdı kim sikkeyi taşa gark oldu. Tılsım arslanı ⁽¹⁵⁾ dahı süregelürken köprüden handağ içindeki şuya düşdi. Arslan şuya düşicek handağ dahı ⁽¹⁶⁾ mahv oldu, gitdi. Süleymān nebī ‘aleyhi’s-selām anı görüp şād oldu ve ol tılsım düzenüñ ⁽¹⁷⁾ ervāhını şādile şād kıladup, tahsīnledi. Andan Süleymān ‘aleyhi’s-selām vüzerāyıla köprüden geçüp kaşruñ ⁽¹⁸⁾ kapusına geldi, tırdı. Nazar urdı, gördi kim kubbe kapusına on iki ayak nerdübān çıkup her ayağı ⁽¹⁹⁾ bir dürlü taşdan şöyle taşlar kim kimi billür kimi mercān kimi yeşim kimi ıştahır kimi dehne kimi Mekkī kimi Medenī ⁽²⁰⁾ kimi ma‘cūnı. Andan Süleymān hāzreti ‘aleyhi’s-selām Kehrem-i ‘Ādīye eydür: “İy server, yūri kubbenüñ kapusına çık, ⁽²¹⁾ gör. Berkilü midür yohsa şöyle yapılı mıdur?” didi. Andan Kehrem dahı kendüyi cem‘ kılop kapuya çıkan **[6b]** ⁽¹⁾ nerdübānuñ evvelinci ayağına kadem başdı kim çıkabaşduğı dem nerdübān ayağı yire batdı. Yerden yükseklegen ⁽²⁾ yire batdı. Kehrem-i ‘Ādī anı göricek, yine vehm alup tırdı. Loğmān Hākīm çağırdı. Eydür: “İy server, ⁽³⁾ korkma bir ayağına dahı kadem baş.” didi. Kehrem-i ‘Ādī dahı nerdübānuñ bir ayağına yine kadem başdı. Ol ⁽⁴⁾ ayağı dahı yire batdı. Bir ayağına dahı kadem başdı ol dahı yire batdı. Kışsayı dırāz ⁽⁵⁾ kılmayalum. Kehrem-i ‘Ādī ne kadar nerdübāne kadem başdıysa bir bir yire yaturdı. Ammā ki yine nerdübān ⁽⁶⁾ hemān on iki ayak görünürdi. Bir ayağı yire batduğca bir ayağı yukarudan yine peyda olurdı. Ne ⁽⁷⁾ kadar kim Kehrem-i ‘Ādī cehd kıldı ol nerdübāndan kaşr kapusına çıkamadı. Zīrā nerdübān üstād ⁽⁸⁾ şan‘at birle işlemişidi.

Nazm

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

Eyle şan‘at birle bünyād eylemiş üstād anı

⁽⁹⁾ Kimse hergiz bozamazidi anuñ bünyādını

Bağlamışdı ‘ilmile bir tılsımı anı beyān

Kim bozulmayup haşır halkı añaydı adını

⁽¹⁰⁾ **Neşr** Hükemā kāvlince Kehrem-i ‘Ādīle nerdübāna çıkmağdan ‘āciz kalıcağ Süleymānile serverler dahı ⁽¹¹⁾ köprüden geçüp kubbe kapusına geldiler. Nerdübāna nazar urdılar. Gördiler kim on iki ayak nerdübān tırdı. ⁽¹²⁾ Dönüp Süleymān nebī Loğmān Hākīme ayıtdı: “Yā Hākīm, bu nerdübānuñ şan‘atı ne ola kim bir ayak ⁽¹³⁾ yukarudan yine çıkar?” diyicek Hākīm ayıtdı: “Yā Süleymān, bu nerdübānuñ dahı tılsımı vardır. Bir dem şabr ⁽¹⁴⁾ kıl, tefeħhuş kılalum. Görelüm bu dāyire nerdübān tılsımına nisbet nesne var mıdur?” dedi. Loğmān Hākīm şöyle ⁽¹⁵⁾ diyicek Süleymān nebī ‘aleyhi’s-selām hükemāyile kapunuñ yapısı teferrücine tırdılar. Kubbe kapusın kaşr yapusını ⁽¹⁶⁾ ve handağ dāyiresini nazardan geçürüp göz terāzūsına urdılar. Gerek kim ortasında demürden zencīrle ⁽¹⁷⁾ bir ‘acāyib müdevver top aşmışlar. Şöyle mu‘allağ tırdı. Kubbe üzere ol topı kemerde mu‘allağ göricek ⁽¹⁸⁾ ayıtdılar: “‘Acabā bu top bunda niçün mu‘allağ tırdı?” didiler. Yohsa buncılāyın kemerde zīnetiçün ⁽¹⁹⁾ şöyle mücellā toplar ta‘līk kıldılar. Ve yāhūd bir hāleti var mıdur ola?” diyicek Loğmān Hākīm ayıtdı: ⁽²⁰⁾ “İy hākīmler, varise bu kaşruñ tārīhi şol topda

yazılıdır.” didi. Ammā ki yine tecrîbe kılalum, görelüm.” ⁽²¹⁾ diyüp Kehrem-i ‘Ādīye Loḳmān Ḥakīm emr itdi: “Yūri yine yā pehlevān, nerdübāne ḳadem baş görelüm. [7a] ⁽¹⁾ Kıyāsımız rāst gelür mi?” diyicek Kehrem ‘Ādī dahı nerdübāne ḳadem başdı. Yine bir ayağı yire batdı. ⁽²⁾ Loḳmān Ḥakīm Süleymān nebīyle ve bākī ḥükemāyle gözleşüp turlardı. Anı gördiler ki mu‘allaḳ top ⁽³⁾ bir kıraṭ miḳdārı yuḳaru çekildi. İkinci ayak nerdübāne başıcaḳ top bir kıraṭ dahı ḳalkdı. ⁽⁴⁾ Buḡur bildiler kim nerdübān tılsımı topdadur. Andan yine Kehrem-i ‘Ādī be-cid be-cid nerdübāna ⁽⁵⁾ ayak kim başardı bir ayak nerdübān yire batardı. Nerdübān batduḡınca top zencīrle kıraṭ kıraṭ ⁽⁶⁾ kemere çıkardı. Anca kim top kemerüñ ortasına irdi. Kehrem-i ‘Ādīye Loḳmān Ḥakīm eydür: “İy server, ⁽⁷⁾ tūr, nerdübāna dahı ḳadem başma kim tılsım topı veznile ḳarārına irdi. Topdan saña bir zarar ⁽⁸⁾ irmesün.” didi. Kehrem-i ‘Ādī dahı nerdübān üzre tırdı. Süleymān ile Āşaf ve Loḳmān topı vezne ⁽⁹⁾ urdılar. Gördiler kim top ol ḳavs-i ḳuzaḥ mişālī kemerüñ rāst ḳuflı taşına mismārleyn yapışup ⁽¹⁰⁾ tırdı. Andan Loḳmān Ḥakīm Āşaf eydür: “Bu topla nerdübānuñ tılsımı nice idicek görünür?” diyicek ⁽¹¹⁾ Āşaf ayıtdı: “İy zū-fünün-ı cihān bir ḳadem dahı yine nerdübāna başıncak lā-būd görünürdi. Zīrā ki ⁽¹²⁾ görmez misin ki nerdübāna ḳadem başduḡça top varup kemere nice irüp tırrur. Bir ḳadem dahı başıncak ⁽¹³⁾ top yirinden üzölür, iner, nerdübān üzerindeki ḳişiye ḥurd kılrur. Yā bir dürlü dahı ḥaṭā ider. Bes ⁽¹⁴⁾ yā Ḥakīm, bu tılsıma ne senüñ ve ne benüm ne ḡayrı kimsenüñ evmekile sırrına ‘aḳlı irişmez. Ammā ⁽¹⁵⁾ ki bu işde ivmemek gerekdür. Tā kim ziyān irişmeye.”

Nazm

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

Her bir işde eydür tanı kāmīlān İdrīsveş⁴⁶

⁽¹⁶⁾ Her işi ta ‘cīlile cāhil dutar İblīsveş

Şah naḳıldür çün dinür eş-şabru miftāḥu ‘l-ferec⁴⁷

Yā Süleymān ivme imdi kıll ḥazer taḳdīsveş

⁽¹⁷⁾ **Neşr** Ḥükemā ḳavlince Āşaf şöyle diyicek Loḳmān Ḥakīm bu zamān topını vezne kıllup Kehrem-i ⁽¹⁸⁾ ‘Ādīye eydür: “Nerdübāndan ḳademüñ gıder.” didi. Kehrem-i ‘Ādī dahı nerdübāndan indi. Top yine kemere ⁽¹⁹⁾ ḳuflinden zencīr aşıḡa indi. Evvelki ḳarārına gelüp mu‘allaḳ tırdı. Andan Süleymān Peyḡamber eydür: “Yā Ḥakīm, ⁽²⁰⁾ bu tılsımı Kehrem-i ‘Ādīden ḡayrı kimsede tecrîbe kılalum. Top kemer ḳufline varıcaḳ bir ḳadem dahı nerdübāna ⁽²¹⁾ başduralum.” diyüp bir ‘abeş kimesne bulup ḡulām cinsinden getürdiler. Lokmān Ḥakīm ayıtdı: “Yā ḡulām, yūri. [7b] ⁽¹⁾ Bu nerdübāndan çık. Bu ḳubbe ḳapusına var gör ki berkilü midür? Velī yā ḡulām, sen nerdübāna ayak başıncak ⁽²⁾ nerdübān ayak ayak yatıserdür. Ḳorḳma üşenme be-cid çıkmaḳ ardınca ol.” didi. Andan ḡulām dahı ⁽³⁾ yürüdi. Nerdübāna ḳadem başdı. Bir ayak yire batdı. Top dahı zencīrle çekilüp bir kıraṭ yuḳaru ⁽⁴⁾ gitdi. ḡulām anca ḳadem başdı kim top kemer ḳufline varup tırdı. Buḡur ḡulām bī-ḡaber bir ḳadem ⁽⁵⁾ dahı başdı. Anı gördiler kim ol pūlād top köprüden boşandı itdi. Nerdübān üzerindeki ḡulāmı ⁽⁶⁾ depere şöyle urdı kim ḥurd ḥaşḥaş kıldı. Top kemerden boşandı, zencīrle çekilüp yine kemerde bayağı ⁽⁷⁾ ḳarārına çıkup tırdı. **Pes** Süleymān nebī ‘aleyhi’s-selām bu ḡālī göricek ta ‘accüb kıllup Āşafa ve Loḳmāna eydür: “Yā ⁽⁸⁾ ḡakīmler, bu tılsım ne ‘aceb müşkil

⁴⁶ Bu mısırada vezin bozuktur.

⁴⁷ Sabır, zaferin anahtarıdır.

tılsımdur? ‘Acabā bunun fethine miftāh bulına mı?’ didi. Andan Loḳmān Hākīm ayıtdı: ⁽⁹⁾ “Yā Süleymān-ı zamān, ‘ālī himmetūn şöyle dut kim bu tılsımı açavuz, andan gidevüz. Eger ki Hāk te ‘ālā rāst getirürse.” ⁽¹⁰⁾ diyüp Āşaf la topı ve nerdübānı göz terāzūsına urup fikr-i ferāset bahırına taleb tırdılar. Ḳubbeyi ⁽¹¹⁾ temāşa eylediler. Loḳmān Hākīm nazar kılup gördi kim ol ḳubbe ḳapusınıñ üstinde yine bir ḳubbe naḳş ⁽¹²⁾ kılınışlar. Ve ḳapusını daḳı ol ḳubbe mişāl düzmişler. Nite? Şöyle bir kemer kemerden aşığa bir top asılı ve yine ol ⁽¹³⁾ ḳapunuñ öninde on iki ayak nerdübān, nerdübāndan bir kişi ḳapuya çıkarken aşığa asılı turan inmiş, ⁽¹⁴⁾ nerdübāndan çıkan kişinin depesine doḳunmuş. Nite kim ol ḳaşr ḳapısı düzülmüş, ḳapu üzre daḳı ⁽¹⁵⁾ şöyle yazılmış. Velī ol naḳşa yazılı top inüp nerdübān üzerindeki naḳşa kim doḳunmuş ⁽¹⁶⁾ top ḳonduğı yerden deprenmedi. Bir ādem şeklin daḳı naḳş itmişler. Sūra varmış ol topı ⁽¹⁷⁾ tutmuş turur. Loḳmānile Āşaf anı göricek Süleymān ḥazretine gösterdiler. Ayıtdılar: “Yā Nebiyya’llāh, Hākḳuñ ⁽¹⁸⁾ ‘ināyetinde tılsım remzin bildük.” Süleymān ḥazreti ‘aleyhi’s-selām ayıtdı: “Nice remzi bildüñüz? Bize daḳı gösterüñ, ⁽¹⁹⁾ görelüm.” didi. Andan Āşaf ayıtdı: “Yā Nebiyya’llāh, ḳubbe ḳapusınıñ üstün taşına nazar ḳılūñ görüñ ⁽²⁰⁾ ki ne naḳş kılınışlar?” Süleymān nebī ‘aleyhi’s-selām anı göricek ayıtdı: “İy Hākīm, bu ḳubbe ḳapusında bu ḳubbenüñ ⁽²¹⁾ ḳapusın naḳş kılınışlar. Ne hoş beñzetmişler. ‘Acabā niçün yazdılar, ola?’ didi. Andan Loḳman ayıtdı: **[8a]** ⁽¹⁾ “Yā Nebiyya’llāh, ol kemerden inüp nerdübān üzerindeki ādem naḳşını doḳunup ḥurd kılan topı bir şekil daḳı tutup ⁽²⁾ turur. İmdi yā Resūla’llāh, ol şekil topı tutup tırdıḳıñıñ işāreti budur kim bu kemerdeki top daḳı tılsım ḳuvvetiyle ⁽³⁾ inüp nerdübān üzerinde ādemi urup ḥurd idicek cehd kılup süre varup ol topı dutıcak top ⁽⁴⁾ yine kemere çıkmaz. Tılsım durur nerdübān daḳı yire batmaz. Ḳapuya çıkulur, ḳapu daḳı açılur. Nite kim ḳubbe ḳapusındaki ⁽⁵⁾ yazılı ḳapunuñ ḳapısı açık tururdu.” Hākīm şöyle diyicek Süleymān daḳı fikre vardı gördi kim ⁽⁶⁾ Loḳmān yine bir fikre ve bir remze muṭṭalı olupdur kim hezārān Cimşid-i zamān ol firāsetde ‘ācizdür.

Nazm

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

⁽⁷⁾ Müşkilātı ḥall iderken cümle ne varsa ol hākīm
Aña çāre bulmayuben çekdi zaḥmet key delim

Gör ne kāmiller gelüpdür bu cihānuñ mülkine

⁽⁸⁾ K’oldı ḥayrān ‘ilmine Loḳmān-ı fāzıl ol ‘ālīm

Nesr Hükemā ḳavlince Āşaf bin Berḥiyā ol ḳapu naḳşından remz ⁽⁹⁾ tuyıcaḳ dönüp Süleymān nebīye ayıtdı: “Yā Nebiyya’llāh, eger ki bu tılsımı açmak dilerseñ bir ādeme daḳı kıymak gerekdür. ⁽¹⁰⁾ Andan bir merdāne er gerekdür kim bu nerdübānuñ üzerine top inicek ḳorḳmaya. Sūra vara ol topı tuta. ⁽¹¹⁾ Tā kim bu tılsım bozıla.” didi. Andan Süleymān ‘aleyhi’s-selām emr itdi. Yine bir ḡulām daḳı geldi. ⁽¹²⁾ Buyurdi kim: “Yā ḡulām, ḳorḳma bu nerdübāna çık görelüm. Ḳapu açılur mı açılmaz mı?” diyicek ḡulām ⁽¹³⁾ daḳı ḥāzır baş olup tırdı. **Pes** Süleymān ḥazreti ‘aleyhi’s-selām ayıtdı: “Yā serverler, bir dilāver ⁽¹⁴⁾ er gerekdür ki kemerden inen topı ḳorḳmaya tuta, tura.” didi. Andan serverlerden **Ḳaḥṭān** ‘**Arabī** ⁽¹⁵⁾ ilerü gelüp baş ḳoyup eydür: “Yā Süleymān-ı zamān ben ḳuluña i’timād iderseñ top indüğü vaktin ⁽¹⁶⁾ Hāk rāst getirürse tutayın.” diyicek Süleymān ḥazreti ayıtdı: “Yā Ḳaḥṭān, eger topı tutacak olursañ ⁽¹⁷⁾ serverler içinde bir sikke ḳorsın.” didi. Andan

Kahtān şığandı, sermendi topı gözleyüp tırdı. ⁽¹⁸⁾ Pes Āşaf dahı ol gulāma eydür: “Yā gulām, yūri. Bu nerdübāndan kubbe kapusına çık gör. Velī iy ⁽¹⁹⁾ gulām, sen nerdübāne kadem başdukça nerdübān ayak ayak aşğa batsa gerekdür. Sakın vehm itme. Kapuya ⁽²⁰⁾ çıkmak ardınca ol.” dedi. Andan gulām dahı varup nerdübāna ayak başdı. Nerdübān bir ayak yire ⁽²¹⁾ batdı. Top dahı zencīrile çekilüp bir kırat mıkdarı kemere çıkdı. Gulām dahı anca çıkdı kim **[8b]** ⁽¹⁾ top yine kemerūn kufline irüp tırdı. Gulām bir kadem dahı ziyāde başdı. Top yirinden boşandı. İnüp ⁽²⁾ nerdübān üzerindeki gulāmuñ depesine şöyle dokundı kim hırd haşhāş eyledi. Andan ol top ⁽³⁾ zencīrile kemere kalkınca Kahtān ‘Arabī sūra varup ol mu‘teber pūlād topı kollarıyla kucaklayup ⁽⁴⁾ berk tutdı. Tırdı komadı kim yine yukaru ağa top dutılacak kubbenūñ kapısı açıldı. İki kanad ⁽⁵⁾ kapu iki tarafa gidüp tırdı. Süleymānile cemī‘ serverler, selātinler anı görüp Āşaf ve Loqmāna andan Kahtāna tahsīn ⁽⁶⁾ itdiler. Andan Süleymān hazreti ‘aleyhi’s-selām serverlerle kapu açıldığına şād olup yürüdiler. Andan nerdübāndan ⁽⁷⁾ kubbe kapusına çıkdılar. Kubbeye girdiler. Gördiler kim kubbe içi bir ‘acāyib kaş-
 ı ‘ālī dört eyvān birbirine ⁽⁸⁾ karşı Şeddādī. Andan dört eyvān ortasında bir zerrīn taht kurulu dil-
 şādī. Andan ol kaşruñ ⁽⁹⁾ dört dīvārı kubbesinūñ saǵfı şöyle müzehheb münakkaşdur kim bakıcağ
 gözler kamaşur. Ve ferşi dahı ⁽¹⁰⁾ ak gümüşden döşenmiş dürlü dürlü şan‘atlarla. Andan Süleymān
 hazreti ‘aleyhi’s-selām ol kaşruñ içinde ⁽¹¹⁾ müzehheb münakkaş göricek bir zamān turup teferrüc
 kıldılar. Andan ol zerrīn tahtuñ kenarına geldiler. Gördiler ⁽¹²⁾ taht üstinde bir mu‘teber şāh şeklin
 düzmişler. Gümüşden elleri ve barmakları altundan, dınağları ağ yākūtdan, ⁽¹³⁾ gözleri gevherden,
 tutakları la‘lden, dişleri dūr-dānelerden düzmişler. Diri vaz‘ında oturur. Ve yine ⁽¹⁴⁾ ol şāh şeklūñ
 kucağında bir ma‘şūm oğlan şekliñ düzmişler. Şaṇasın bir sultān, oğlını kucağına alup ⁽¹⁵⁾ baǵrına
 başup durur. Taht üzre dirileyin ol şāh şekli-i ‘abūs kamtarīra urunmış. Andan ol şāh şeklinūñ ⁽¹⁶⁾
 karşusunda bir siyah ‘Arab şeklin düzmişler. Pūlāddan elinde bir cām tutmuş turur. Ol ‘Arab şekli
⁽¹⁷⁾ şöyle korkunç peyker kim görenler vehm alır. Dahı ol ‘Arab şeklinūñ saǵında ve şolında on iki
⁽¹⁸⁾ hādīm şeklin düzmişler. Kimi mercāndan, kimi yākūtdan, kimi billūrdan, kimi ma‘cūndan, kimi
 altundan, kimi ⁽¹⁹⁾ gümüşden düzülüp durur. Ve yine her bir hādīm şeklinūñ elinde kiminūñ sīm sīnī
 içi tolu altun ve kiminūñ ⁽²⁰⁾ elinde altun sīnī içi tolu ağ incü, kiminūñ elinde yeşil yeşimden sīnī içi
 tolu kızıl yākūtdan dirileyin ⁽²¹⁾ tutup tururlar. Ol ‘Arab şekle karşı eyle şankim bir pādīşāha māl
 getirüp duhūle durdılar, ola. **[9a]** ⁽¹⁾ Pes Süleymān hazreti ‘aleyhi’s-selām bunları görüp teferrüc
 idüp ayıtdı: “İy hākīmler, bunlaruñ bir remzi var mıdur ⁽²⁾ ola, yohsa hemān bir zīnet için mi itdiler
 ola?” Süleymān nebī eyle diyicek Loqmān Hākīm ayıtdı: “Yā Nebiyya’llāh, elbette ⁽³⁾ bu remzi var
 ola. Bir lahza sabr kılūñ, görelüm.” dedi. Dahı Hākīm ol zerrīn taht üzre çıkdı. ⁽⁴⁾ Ol şāh şeklinūñ
 boynında bir altun levh gördi. Alup Süleymān hazretine getürdi. Süleymān nebī dahı ⁽⁵⁾ gördi kim
 bir yanında birkaç şatır yazı yazmışlar. Hüb-rūşen kızmışlar. Ve bir yüzinde dahı on bir çoç ⁽⁶⁾
 şeklin kılmışlar. Choç üzre rāst bir ‘aşkar insān şeklin nakş kılmışlar. Bir elinde bir ilan yalñ ⁽⁷⁾ kılıç
 dutar ve bir elinde bir tāt dutmuş. Bir elinde tāsile od, birinde bir keltek, birinde bir kemer, birinde
⁽⁸⁾ bir kamçı, bir elinde bir cārūb dutar. Velī başına bir sekmān geymiş ve yine çoçuñ saǵrısı üzre
 bir hūb ⁽⁹⁾ ādem şeklin nakş kılmışlar. Bir eli sinesine urmuş bir eline bir şaru cām almış yüzine
 karşı tutmuş ⁽¹⁰⁾ dirileyin turur. Yine çoçuñ başı üzre güneş cirmin yazmışlar. Ve çoçuñ sinesine bir
 hūb ‘avret ⁽¹¹⁾ şüretin nakş kılmışlar. Elinde çeng dutar, şanki diridür. Çengin çalar çengine baş ⁽¹²⁾
 salar. Ve bir dahı yine çoçuñ kuyruğı üzre bir dīvān şeklin yazmışlar. Bir elinde defter ve bir ⁽¹³⁾
 elinde kalem karşı defterine nesne yazarleyin turur. Yine çoçuñ elinde kamer cirmin nakş kılmışlar.
⁽¹⁴⁾ Süleymān nebī ‘aleyhi’s-selām tamām levhūñ üzerindeki ol yidi dürlü şekli bir zamān turup
 teferrüc ⁽¹⁵⁾ kıldı. Düzen üstāda tahsīn itdi. Andan ol menkūş levhi Süleymān hazreti ‘aleyhi’s-selām

(16) Loḳmān Ḥakīme şundı. Eydür: “Yā Ḥakīm, gör ki bu levḥa ne ‘aceb şekiller yazmışlar.” didi. Andan Loḳmān (17) daḥı ‘izzetile levḥi Süleymān elinden alup naẓar kı lup şekilleri gördi. Süleymāna beyān kıldı. Eydür: “Yā Nebiyya’llāh, (18) evvel bu ḳoç şeklin kim naḳş kılmışlar on iki burūcuñ ibtidāsı Ḥamel burcına işāretdür. Ḳoç boynı (19) üzre naḳş olan yir Hindū kim altı eli var Zuḥal adlu yılduza işāretdür. Arḳasındaḡı şekil kim (20) bir elinde kılıç bir elinde kesük baş dutar Merrīḥe işāretdür. Şaḡrısında olan şekil kim cām dutar (21) Müşteriye işāretdür. Başındaḡı ḥod yakīn şems cirmidür. Sīnesindeki ‘avret şekli [9b] (1) kim elinde çeng vardur, Zühreye işāretdür. Kıyruḡı üzre şāḥib-defter ‘Uṭāride işāretdür. Ḳoç (2) alnında müdevver şekil Ḳamerdür. Yā Süleymān, bu yidi yılduz şeklin bu Ḥamel burcı üzre naḳş (3) kıldıklarunun işāreti budur kim yidi yılduz şark burcında ya’ni Ḥāmelde iken bu tāriḥi bu levḥa (4) yazup bu tılsımı düzen bu ḳasrı būnyād kılmışlar dimekdür.” diyüp buḡur Loḳmān-ı zamān levḥün (5) bir yüzindeki ḥaṭṭa naẓar kıldı. Ne dilce olduḡın bildi. Süleymān ḥazretine beyān kıldı:

(6) Naẓm

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

Şeh Süleymāna du‘ā kı lup ziyād
Böyle didi anda Loḳmān ibni ‘Ād

(7) Şöyle bil kim iy emir-i tācver
Böyle yazmış ḥaṭṭını ol pür-hüner

İy cihānı seyr iden mālīk olan
(8) Salṭanatla bu diyār içre gelen

Dünyā ḥalkın emrine me’ mūr iden
‘Ādlile ‘ālemleri ma’ mūr iden

(9) Rub-‘ı meskūn içre kılan ḍarb u ḥarb
Kabẓ u başt elinde olan şarkla ḡarb

Bil ki bendüm Şāḥ-ı Ḳays-ı ibni Ḥām
(10) ‘Ammum olur Nūḥuñ oḡlı bil ki Sām

Ḥām öliceḳ baña ḳaldı memleket
Bu Ḥabeş mülkin idindüm baña taḥt

(11) İşbu şehri kim görürsin sen ḥarāb
Ṭutmuş ādem yirini būm u ḡurāb

Çün kılıçla fetḥ itdim kışverīn
(12) Zabṭ kıldım baḥr u berri her birin

Çünki devrāndur murādum bu sipihr
Hükm kıldım tā ki yapıldı bu şehir

(13) Heft kişver halkını sürüp tamām
Yapdurup şehir eyledüm baña maķām

Elli biñde[n] artuğıdır beglerüm
(14) Tığ-zen kal‘a-güşā serverlerüm

Her birisi başına çāker ‘alem
Çākerī yüz biñ sipāhī bış ü kem

(15) Bir vezīrüm vardı kāmīl hoş hakīm
Bu tılısmāt ‘ilmi içre key ‘alīm

Cedd-i a‘lāsı İdrīsidi ol nebī
(16) Görmışidi ne ki var ‘ilm-i hey‘ī

Çün bu şehri yapuben itdüm tamām
‘Ays u nüş itdim oluben şād u kām

(17) Yüz yıl elde dutuben la‘līn kadeh
‘Ays u nüş itdim olup bunda feraḥ

Bezmüm içre Zühreyidi çeng-zen
(18) Rezmüme Merrīḥ olurdu tığ-zen

Meclisümüñ şem‘isiydi māh-tāb
Kaşımuñ cāmı olurdu āfītāb

(19) Gencimüñ olup ‘Uṭārid kātibi
Küncüme keyvān iderdi ḥidmeti

Şoḥbetümde Müşterī şunardı cām
(20) Çarḥ-ı Tūsun ḥükmüme olurdu rām

İşbu şehri kim görürsin üstüvār
‘Ays iderdüm bunda ben leyl ü nehār

(21) Çün cihānda bizüm oldu tāt u taḥt
Ḥidmet itdi cümle şāh u nīk ü baḥt

Üç yüz[e] irince ‘ömrüm güneşi
[10a] ⁽¹⁾ Bes ğurüb itmek diler budur işi

‘Ömr-i māhum bulıcağ bedr-i kemāl
Bes kemāl ardınca irer lā-büd zevāl

⁽²⁾ Kim cihān hālī budur ‘ilme’l-yakīn
Her kemālūñ var zevālī olur yakīn

Hīn-i mevte yakın oldu hāzretüm
⁽³⁾ Hasta düşdüm gitdi çünkim sıhhatum

Nabżumı dutdı hākīm itmez ‘ilāc
Didi kim bozuldı şāhā bu mizāc

⁽⁴⁾ Dır vaşıyyet ķo ki şāhā irdi mevt
Belki taḥķīķ gider elden tāc u baḥt

Bes vaşıyyet eyle kıldum genci hep
⁽⁵⁾ Tābūtumla ide defne ḥoş ‘aceb

Bes sözümi dutıben cümle hākīm
Bu tılısmı işler ol ‘ālem ‘alīm

⁽⁶⁾ Tā ki pinhān qala bunda işbu genc
Fethini itmeye bunun pīr u genc

Ol hākīme Ağniyānūs olur ad
⁽⁷⁾ Bu tılısmı bağladı ol ḥoş-nihād

Qaldı genc ü qaldı māl u memleket
İntikāl itdi oğlumuza saltanat

⁽⁸⁾ Sinle içre ben kuruben taḥtgāh
Mülke āḥir kimse oldu pādişāh

Böyle durur ‘ādet-i devr āsiyāb
⁽⁹⁾ Cismi toprak şehir ider āḥir ḥarāb

Mülk ü mālā ğarre olma key saķın
Çün eceldür saña senden key yakın

(10) Hükümüne fermāniken kavm-i Habeş
Toprağ oldu döşegüm yaşduk da taş

Ben yimedüm māl eriñdüm saña genc
(11) Sen yedür ben çekeyin derdile renc

Böyle diyüp āhir itmiş ol kelām
Vir şalavāt Muştafāya hem selam

3.2.3. (12) Der-Beyān-ı Taḫsīm-i Māl-ı Ḳays Şāh [bā-] Süleymān Nebī ‘Aleyhi’s-selām

Hükemā kavlince kaçan ki Süleymān ‘aleyhi’s-selām Ḳays Şāhuñ bu levḥ-i (13) ḥaṭṭın Loḳmān okuyup ki dinledi rūhiçün du‘ā kıldı, daḥı el yüze (14) sürdi. Andan ol mālī ḡanīmet baḥş idüp **bir baḥşın** Habeş fuḳarāsına kısmet itdiler. **İkinci** baḥşı Āşafa (15) gönderdi. Server-i selātınler pehlevān-ı rüy-ı zemīnler ve leşker ḥalkına ḥall u ḥāline göre baḥş (16) itdiler. **Üçüncü** baḥşın Ḳuds-i mübāreke gönderdi. Zīrā ki Mısır sultānı defter kılup anda olan begler (17) vüzerāya fuḳarāya ve Hārūn oğlanlarından ne kadar sādāt varise ve Mescid-i Aḳşāda ne kadar mücāvīr (18) varise kısmet itdiler. Ve andan sonra Süleymān ḥazreti ‘aleyhi’s-selām ol bī-ḥad māl dan (19) hīç nesne ḳabūl itmedi. Andan Loḳmān Ḥakīme emr itdi. Ol genc-ḥānenüñ māl ların aldıḳdan soñra (20) zerrīn tābūt ile Ḳays ibni Ḥām pādīşāhuñ tacını almayup yirinde ḳoyup yine ol bozılan tılsımları (21) Feysāḡüris-[ı] Tevhīdī ve Batlamiyūs Ḥakīm ve feylesof-i ekber bir yire gelüp ittifāḳ idüp ‘alet’t-tertīb [10b] (1) ol tılsımāt lar bī-ḳusur düzüp evvelkileyin itdiler. Tā kim **Ḳays ibni Ḥām** pādīşāhuñ cevherī tācina, zerrīn (2) tābūtına, sīmīn şuffesine, yeşil zümür ridīn ḳubbesine kimesne daḥl itmeye. Tā ḥalk-ı cihān dimeyeler ki Süleymān nebīyi (3) gör kim geldi bir pādīşāhuñ daḥmesin bozdı. Ve definesi gencinde olan gencīneyi alup zabt itdiler. Tılsımāt ın (4) yirine ḳoymayup mezār un açuḳ ḳoyup gitdi.

Nazm

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

Ad u sanın gözleyüben ol cihānuñ serveri
(5) İtdi ma‘mūr ol mezarı yapdu yıḳduḡı yiri

Tā zamān u ḥalk işidüp aña taḥsīn ideler
K’itdi ‘adline muvāfıḳ işi Ḥaḳ peygamberi

(6) **Neşr** Hükemā kavlince kaçan kim Süleymān nebī ḥazreti ‘aleyhi’s-selām ol ḡanīmet māl ın taḫsīm idüp (7) daḥı **Ḳays ibni Ḥām** pādīşāhuñ mezār-ı tılsımāt ı hükemāya emr idüp ‘ale’t-tertīb yirlü yirine ḳoyup daḥı ol (8) aradan Süleymān nebī ata binüp sürüp otaḡına giderken gördi ki bir ağacuñ başında bir çift hüdhüd dişilü (9) erkeklü yönini birbirinden yaña dönüp erkek Süleymānı görüp dişisine ayıtdı: “Bu gelen pādīşāh peygām bere (10) beñzer. ‘Acebdür Süleymān degülise?” Dişisi dönüp ayıtdı ki: “Neden dirsın? Süleymānuñ taḥt ın yıl götürür. (11) Bu ḥod ata binüp gider.”

diyicek erkegi dönüp ayıttı: “Bilmez misin Süleymānidüğün ki yüzi yüzinden ‘ālem münevver ⁽¹²⁾ olmuşdur. Mürselinden ğayrıdan bunuñ emşālī nūr bırakmaz.” diyicek dişisi ayıttı: “Rāst dirsın ki zamānede ⁽¹³⁾ Süleymāndan ğayrı nebī mürsel yokdur. Bu gelen oldur. Ammā ki Hüdhdüde bile degül. Niçün görünmez?” Erkek ⁽¹⁴⁾ ayıttı: “Hüdhdüde ben gördüm.⁴⁸ Bir gögercinle ki Sebā memleketine giderlerdi. Ammā bilmezem ki Süleymān hāzreti ⁽¹⁵⁾ hıdmete mi göndürdi yoħsa kendüne mi gider?” diyüp bular söyleşdüğini Süleymān işidüp Hüdhdüdüñ ⁽¹⁶⁾ Sebā memleketine gitdüğün bilüp ğāyet mużtaribu’l-hāl olup andan gelüp otağına inüp konıp ⁽¹⁷⁾ dahı Hābeş meliki Nu‘mān Şāhı kığırdu ve cemī‘ hāzır olan maħlūkāt begleri yerlü yirine ⁽¹⁸⁾ gelüp oturdılar. Ve ħ‘ān-sālār dahı ħ‘ān-ı Süleymānı getürdiler.

Nazm

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

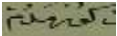
Şeh Süleymān hāzreti bunda yiyüben içmede

⁽¹⁹⁾ Şāh-ı Nu‘mān birle şöhet eyleyüp hoş geçmede

Dinlegil Belķis Hüdhdüdden hikāyet imdi sen

Vir şalavāt kāhil olma ‘ışkla ağız açmada

⁽²⁰⁾ **Neşr** Hükemā kavlince Süleymān hāzreti ‘aleyhi’s-selām bunda Nu‘mān Şāhla kelimāt itmekde Hābeş ⁽²¹⁾ memleketinüñ ‘acāyiblerinden haber sorup ol dahı ğarāyibler söyleyüp sözün işitmekde ve anuñla ihtilāf itmekde. Ammā ki **[11a]** ⁽¹⁾ bizüm kışşamuz **ez-ān-cānib** Hüdhdüle Belķisa geldi. Nite? Ol zamān ki Belķis manzara karşısında kaşruñ ⁽²⁾ ğarbından yaña serv üzerinde konup yönini Belķis kaşrına dutup nazar kim itdi nā-gāh anı gördi kim ⁽³⁾ güneş kim neyyir-i ā‘zamdur. Ğarba ğurub itmege yakın kim oldı Belķis yirinden gümüş tamlası gibi tırdı. ⁽⁴⁾ Gelüp manzaraya çıkdı. Dahı ğarba bağıdı. Andan ay yüzünden niķāb şehābı def‘ idüp güneş muķābelesinde gelüp ⁽⁵⁾ güneşe secde itdi. Dahı baş kaldurup barmağından bir la‘līn kaşlu zerrīn yüzüğü vardı. Çıkarup manzara dāyiresine ⁽⁶⁾ kodı ki ol hātemüñ taşu kaşında güneş cirmi yazılmışıdı. Ve pūlād tığıla kazılmışıdı. Her gāh ki Belķis güneşe ⁽⁷⁾ secde ider olsa ol hātemi nazarına karşı güneş muķābelesinde kordı. Dilince şemse münācāt kılup ⁽⁸⁾ şems-perestler tarīķınca tesbīh okurdu. Ol hātemi nazarına koduğūñ aşlı olıdı kim demek isterdi ki: ⁽⁹⁾ “İy şems, sen benüm mevlām olasın ki saña tıparum ve hātemümde senüñ şeklüñ yazdurduğum budur ki senüñ ⁽¹⁰⁾ muķıbbūñem.” demek ma‘nāsıdı. Ve Belķis her kaçan ki güneşe secde itse üç biñ üç yüz miķdārı ⁽¹¹⁾ pādīşāh kızları bilesince secde iderlerdi. Pes ol hinde Hüdhdüde nazar kılup cemāl-i Belķis ki gördi ⁽¹²⁾ bir mihre beñzer ki zevālī yok. Kendüzi hūr-i firdevsīye beñzer vişālī yok. Kaşları kemānına cihānlar ⁽¹³⁾ kurbān, ğamze-i peykānına fidī kılur ‘aşıkları cān, şehlä gözleri çün Türkī kemāndur. Yāhūd iki ⁽¹⁴⁾ mestūr ki yatdukları gülzār-ı güneş hüsni şevķından şermsār lāle la‘līn lebinden hecıldür. Yañağı hırşīd-i ⁽¹⁵⁾ enver, dehānı zerreden dahı kemter, lebi kānından tamar āb-ı hayvān, hüsne hayrān kalur hūr u rızvān, leāfetde ⁽¹⁶⁾ gevhlerden tāb, hālāvetde şekerden alınmış.

⁴⁸ Metinde şeklinde yazılmıştır.

Nazm-ı Tecnîs-i Tâ'm

[fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilün]

Manzaradan bakdı Hüdhüd ne görür

(17) Pencereden gözleşüp gögsin gerer

Çün nazâr kılp aña açdı başar

Bâl u per şalmayuben hayret başar

(18) Gördi Belkîs yüzün oldum yüz-be-yüz

Didi hûb ins ancağ ola şems ü yüz

Ğonce-leb gül-ruh semenden güşı vār

(19) Bir 'aceb cevher idinmiş güşvār

Şaç sünbül çeşm nergis serv boy

Hâli fülful zülfı 'anber müşgi bûy

(20) Gökde müştâk aña mihir ü Müşterî

Yirde 'uşşâk aña yüz biñ müşterî

Zülfı Şâm alnı Mısır Hindü bigi

(21) Şaçı dām ol murğ-ı cāna beñ bigi

Mû-miyânından dahı ince beli

Hem dehânına iremez 'akl u bili

[11b] (1) Kând-ı Mısrî la 'li yâ âb-ı hayât

Teşne Hızrı kandurur virüp hayât

Aña nisbet hûr u ğilmân gör gine

(2) Hûr-i cennet 'aşık anuñ görkine

Gün cemâline mu'arız âyîne

Nev-hilâli ta'n ider çarh âyîne

(3) Her kılına saçınuñ dîvâne biñ

Her kılına hândurur dîvâne biñ

Cem' kılmış ulu hânlar kızını

(4) Vecde gelmiş güneş andan kızını

Gerçi kılmış nev-hilāl ağ alnı hūr
Lîki işi güne tapmak fi'li hūr

(5) Şemse tapdı tolayınca Kâfda gün
Halk öpdî elin anuñ gün-a-gün

Ol cemâl-i şemse ayuñ kaldı taña
(6) Tâ leyâl-i şeb geçer irer taña

Şubh olıcağ dirdi Hüdhüd ögini
Bir tolucağ yirde gözler öñini

(7) Gördi Belkîs ister ü güne tapa
Diledi ol ins özüne ola hoş tapa

Şeh Süleymân hazretine kıla 'arz
(8) Tâ Müselmân ola halkı tûl-ı 'arz

Çün teferrüc itdi hūr u uçmağı
Añdı soñ uc itdi şâha uçmağı

(9) Şeh Süleymândan yaña açup peri
Şād u handā[n] gitdi hem çün o perî

3.2.4. Mütehayyir Şoden-i Bülbul be-Cemâl-i Belkîs

(10) Hükemâ kâvlince kaçan kim Hüdhüd cemâl-i Belkîsî ki müşâhede itdi andan fikre varup ayıtdı: “Bu hüsn-i sûret ⁽¹¹⁾ bu şekil, sîret beşerde bulunmaz. Varise bu perî-zâdedür. Eger ki Süleymân hazreti bunun evşâf-ı hamîdesin ki ⁽¹²⁾ güş ide şübhe yok ki henüz gözleri cemâl-i Belkîsî görmedi kulakdan ‘âşık olup visal ⁽¹³⁾ talebinde cüş u huruş ide. Nite kim dimişlerdür: ***Ve'l-uşunu ta 'aşşaka kable'l- 'ayni ehyânân.*** ⁴⁹ Ammâ baña ⁽¹⁴⁾ lâzım gelen budur ki Süleymân hazretine varup Belkîsuñ hüsnün takrîr idicek benden nişâne vü delîl ⁽¹⁵⁾ taleb itse gerek. Hîç bundan efđali yokdur ki Belkîsuñ hâtemin kapup götürem, Süleymân nazarına ⁽¹⁶⁾ yitürem. Ve Belkîsuñ Hüdhüdin dahı bilemce iltem ki baña şâhid ve delîl ola.” diyüp def'î kanad ⁽¹⁷⁾ açup uçup manzara dâyiresine geçüp hâtem tırdığı yiri seçüp ağızcuğın açup bakup ⁽¹⁸⁾ andan hâteme varup yüz sürüp öpdî. Dahı def'î ağızına alup kapdı ve girüsine dönüp manzaradan ⁽¹⁹⁾ uçup kaçdı. Gelüp Belkîs Hüdhüdi kunduğı serv şâhı üzerine geçdi ve hâtemi şâh üzerinde koyup ⁽²⁰⁾ dile gelüp kažiyyeden söz açdı. Ayıtdı: “Yâ Yâ fūr, cemâl-i Belkîsî gördüm. Beşer degül ol illa melek-i kerîmeye ⁽²¹⁾ beñzer. Belki hod-melek olmaz ammâ ki perî-peyker, melek-manzar, kalb-i selim u halim ve luţfu delime beñzer. [12a] ⁽¹⁾ Eyle olsa bildüm ki Süleymân hazreti buna ‘âşık olacağdur. Salţanat kuvvetiyle lâ-büd alacağdur. Belkîs ucından ⁽²⁾ bizüm mertebemüz yücelecekdür. Süleymân dergâhında her birimiz hâş olacağdır. İmdi hâtem-i Belkîs ben kapdum ki ⁽³⁾ baña delil ola. Velî luţf it. Benümle sen dahı

⁴⁹ Bazen göz görmeden kulak âşık olur.

bile git. Sözüme şahid olasin.” diyüp ol kadar nâliš u tazarru‘⁽⁴⁾ kıldı ki âhirü’l-emr kendüye râzı idüp per açup uçuşup gıtdiler. Birbirine muvâfaqat itdiler. Belkîs Hüdühüdi⁽⁵⁾ Süleymân Hüdühüdünüñ cinsi olduğı ecilden sözün şımayup per açup bile uçdı. Zîrâ ki⁽⁶⁾ her kuş cinsiyle uçucıdur. Nite kim dimişlerdür: *Küllü fâ’rîn yeğîru mea şâkiletihi.*”⁵⁰

Nazm

[fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün]

⁽⁷⁾ Çünki iki hüdühüd açışup kanad
Müttefik olup uçar bunlar ziyâd

Şeh Süleymân Hüdühüd anuñ mahremi
⁽⁸⁾ Ağzına alup uçardı hâtemi

Pes Süleymân cânibine uçdılar
Tâ hevâ-yı âsumâna geçdiler

⁽⁹⁾ Lîki Belkîsden kıluben ihtiyât
Ġamgîn olup itmediler hîç neşât

Dinle imdi n’oliser bu kışşayı
⁽¹⁰⁾ Vir şalavât def’ idüben ġuşşayı

3.2.5. Şeh-bâz[-râ] ez-Firistâden-i Belkîs-i Ya’fur [be-‘Akeb-i] Hüdühüd

Hükemâ kavlince Belkîs hâtemin alup⁽¹¹⁾ bunlar uçup gitmekde Sebâ memleketinde per açup Habeş vilayetine geçmekde. Ammâ ki bizüm kışşamız⁽¹²⁾ **ez-în-cânib** Belkîsa geldi ki güneşe tapup tazarru‘ kılup münâcât iderken ve hâtemin manzarda şems nazârına⁽¹³⁾ karşı koyup ‘arz-ı hâcât iderken nâ-gâh gördi kim hüdühüd şekil bir kuşcuğaz ammâ ki başında tâcı var⁽¹⁴⁾ tâvus tâcına koyup hâtemini manzaradan çabiklikle ağzına alup per açup uçup gitdi. Ġâyet ta’accüb itdi.⁽¹⁵⁾ Dahı kaşr kapusından taşra çıkdı. Çevre bâğ içine ol âhû gözleriyle şîrâne dutup bakdı. Dahı gördi ki⁽¹⁶⁾ ol kuşcağuz bir hüdühüdün yanına varup şâh üzerinde kondı. Ve ağzındağı hâtemi şâh üzerine⁽¹⁷⁾ koyup ötüşdiler. Andan bu hâtemi ağzına alup ikisi bile uçdılar. Meger ki Belkîs gerçi⁽¹⁸⁾ melike idi ammâ ki atası Yeşûh gibi şikâr dostıdı. Dâym şikâr kılurdı ve kapusunda⁽¹⁹⁾ artuk şâhîncisi vardı. Def’i haber gönderdi. Zeğanosdan ve şeh-bâzdan ve pervâzcı şeh-bâzlardan üsküfin⁽²⁰⁾ alup hevâya şalıverdiler. Şol kaşdıla kim bunlar hevâya pervâz urup Hüdühüdi göreler, ele⁽²¹⁾ getürüp şikâr ideler. Tâ kim hâtem-i Belkîs bulına. Pes şâhînlerin şâhînciler ki hevâya şaldılar. **[12b]**⁽¹⁾ Pervâz urup hevâya çıkdılar. Sebâ vilâyetinüñ etrâfına bakdılar. Gördiler ki bir çift hüdühüd per açışup pervâz⁽²⁾ uruşup Habeş vilayetine toğru giderler. Hemân-dem ‘akabınca bir nicesi ‘azm idüp uçdılar. Ol kadar ki dört⁽³⁾ şâhîn içinde seçilüp hüdühüdlerüñ ‘akablarınca yitdiler. Bu hüdühüdler dahı uçup giderken ‘arz-ı Süleymân iderken⁽⁴⁾ yırtıcı kuşlar kanadları ġijıldusın işitdiler. Dönüp

⁵⁰ Her kuş, kendi tarzıyla uçar.

ardlarına bakup nazar itdiler. Gördiler ki dört ⁽⁵⁾ cān alıcı şeh-bāz birbirinden kiçirek pervāz urup kanad açışup uçup gelürler. Hemān-dem Süleymān Hüdühüdi ⁽⁶⁾ ‘aķabından düşmān irdüğün ki gördi ğāyır kimesneden cān bulmayup Rabbine münācāt ⁽⁷⁾ kılup

Nazm

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

Ġayrısından bulmayuben çāre bes
Hāķķa Hüdühüd nāliş itdi ol nefes

⁽⁸⁾ Didi yā Rab Ādem u Hāvā hāķı
‘Arş-ı a‘zam cennet-i me‘vā hāķı

Şāhib-i Tūfān Nūhı hürmeti
⁽⁹⁾ Nārı gök iden Hālilūn ‘izzeti

Yūsufa hasret çeken Ya‘ķüb içün
Derdile şabır kılan Eyyüb içün

⁽¹⁰⁾ Hāzret-i Mūsā içün olur Kelīm
‘İsā çünkim hayy ider görse remīm

Şeh Süleymān hāteminūn ‘izzeti
⁽¹¹⁾ Bahş oluben ism-i ‘a‘zam hürmeti

Yerdeki insāniçün sācid saña
Gökdeki revhāniçün hāmid saña

⁽¹²⁾ Ben za‘īfem çün Süleymān ķāşıdı
Bu toġanlardan hālāş it Hüdühüdi

Böyle diyüp nāliş itdi anda İbük
⁽¹³⁾ Diñle imdi kışşa nedür yā melük

Līki luţf it sende bu dem bā-şafā
Vir şalavāt ber-revān-ı Muştafā

3.2.6. ⁽¹⁴⁾ Der-Beyān-ı Hālāş Yāften-i Hüdühüd der-Dest-i Şeh-bāzān

Hükemā kavlınce Hüdühüd bu vechile Allāhu te‘ālāya münācāt idicek ⁽¹⁵⁾ Hāķ te‘ālā du‘āsın müstecāb def‘ine sebebi ‘Uķāb kıldı. Nite? ⁽¹⁶⁾ Meger ki Hüdühüd Süleymān nebī hāzreti ‘aleyhi’s-selām ‘Uķābile gögercini ve Fāhṭeyi Hüdühüd ⁽¹⁷⁾ ‘aķabınca göndermişdi ki ķanda ise bulup getüreler. Pes emr-i Süleymān mücibince yırtıcı kuşlaruñ re‘isi ‘uķķābı ⁽¹⁸⁾ Ümmü’l-Cevāb ve dāne

tartıcı kuşlar bigi ‘İmāme Kebüter ve Hüdühüdün musâhibni Fâhte-i Sühte kanad açışup ⁽¹⁹⁾ uçuşup hevâ-yı fenâya geçüşup etrâfı her cânibine bağışup tâ ‘ale’s-şabâh ağışama dek bu ‘amel üzerine ⁽²⁰⁾ şarkı ve ğarby üç güne dek seyrân itdiler. Dördüncü gün olıcağ hevâ-yı fenâda kürre-i nesīm yöresinde kara bulutlar ⁽²¹⁾ arasında göğercin gözcilik idüp etrâf-ı ‘âlemi gözedürken Sebâ memleketi cânibinden aña [13a] ⁽¹⁾ kiçirek kuşcuğazlar kanad açup uçuşup kaçışurlar. Habeş memleketine toğru gelüp geçüşürler. Velî bunların ‘ağabınca dört ⁽²⁾ nefer şâhîn şâh-bâzlar kanadlar şalışurlar. Urup pervâzlar bu bir çift kuşcuğazları kovup giderler kim ⁽³⁾ şikâre getüreler. Çünkim göğercin bunları gördi ‘acabâ neyiki diyüp hevâ-yı fenâdan süzölüp râst ⁽⁴⁾ bunların üzerine indi. Yakın gelüp Hüdühüdi görüp bilüp şeh-bâzlardan yaña döndi. Bu gelen ⁽⁵⁾ dört şeh-bâzların ikisi göğercini görüp Hüdühüdi terk idüp ‘ağabınca gittiler. Ve şeh-bâzuñ ⁽⁶⁾ ikisi dağı Hüdühüdi dağı gözetdiler. Ammâ ki göğercin ol iki şeh-bâzuñ önlerine düşüp ⁽⁷⁾ uçup ‘Uğâb cânibine kaçdı ki ol ‘uğâb bir yüce taş kulesinde çıkup aşağı şahrâya ⁽⁸⁾ bakup gözedürken göğercin ittifâk şeh-bâzlar arasından önlerine düşüp ‘Uğâb tırdığı ⁽⁹⁾ yire gelüp dilince şakıyup ötdi. Ve mantıku’t-tayrca ayıtdı: “Hüdühüdi buldum. Dört şâhîn ⁽¹⁰⁾ kovalayup giderler. Kanad açup uçup önlerine varup göründüm. Ol dört nefer şâhînün ikisi budur ki ⁽¹¹⁾ beni görüp ‘ağabumca geldiler. Ne tıurursın kim erlik demidür. Beni bunlardan ħalâş it Hüdühüdi anlardan. ⁽¹²⁾ Mu ‘âvin ol ki kişiyi ħilm mu ‘âvindür. Nite kim dimişlerdür: *Ĥilmu’l-mer’i ‘avnuhu.*”⁵¹

⁽¹³⁾Nağm

[fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilün]

Çün tıyürün seyyidisın yâ ‘Uğâb
Ğoma bâzı Hüdühüd itmeye ‘iğâb

⁽¹⁴⁾ Çünki atyâr içre sensin ser-firâz
Hüdühüdi kırtar kim incitmeye bâz

Ğara bulut mişli kıldurup kanad
⁽¹⁵⁾ Kıaynağ ur şeh-bâza cismini kanad

Ellerinden Hüdühüdi al kılup ħalâş
K’ol Nebî kıatında olasın sen de ħâş

⁽¹⁶⁾ Luğf it imdi dut sözümi bu zamân
Hüdühüdi incitmeye tâ bir toğan

3.2.7. Ĥalâş Şoden-i Hüdühüd ez-Dest-i Şeh-bâzân

⁽¹⁷⁾ Ĥükemâ kavlince kaçan ki göğercinün sözünü ki ‘Uğâb işitdi bu şeh-bâzlara ki göz urup gördi ⁽¹⁸⁾ hemân-dem kıara bulut kanadlarını yelken gibi gerdi. Ve demür lenger kıynaklu pençelerin kendüye çekdi. ⁽¹⁹⁾ Dağı ħışımlu yıldırım gibi kanad bükdi. Başın seren gibi kıaldurup dümen gibi

⁵¹ Kişinin yumuşaklığı, ona yardımcıdır.

kuyruk dutup gıjlayup ⁽²⁰⁾ uçdı. Ol gögercinleri kıovan şeh-bāzlaruñ ki üzerine geçdi anlar dañı gögercinleri şikârimuzdur diyüp ⁽²¹⁾ kıovup gelürken nâ-gâh yitişüp ‘Uķābuñ şalâbetin kıanadlar büküp açışın yıldırım gibi uçuşın görüp [13b] ⁽¹⁾ ‘uķāb-ı felek şanup kaçdılar. Geldükleri yire dönüp geçdiler. Velî ne dönüp kaçmak ki ‘Uķāb bunlaruñ ⁽²⁾ ‘aķabından yitüp ikisin iki pençesine alup eyle dutup muhkem şıkdı kim ikisinüñ dañı cānı çıkdı. Andan ⁽³⁾ bunları bırağup gögercinüñ ‘aķabına düşüp uçup gitdi. Gelüp Hüdühüdi kıovup giden şeh-bāzlara irüp ⁽⁴⁾ Hüdühüdi görüp hamlle itdiler. Velî ‘Uķāb henüz gelmedin bu iki şeh-bāz ki hüdühüdlere kıoyup gitdiler. Ğāyet ⁽⁵⁾ yakın yitüp katı zebün itdiler. Tā hattā Hüdühüdi-i Süleymān ki hātem-i Belķis götürürdi zerrîn sengîn ⁽⁶⁾ cevher miskîn mühri götürmeden ağzı ağrıyup yorulup diledi kim Belķis hüdühüdi Ya ‘fūra hātemi şuna, ⁽⁷⁾ ol dañı götür. İttifāk hātemi Hüdühüd ağzına virürken düşürdiler. ‘Aķābınca inmege dañı şeh-bāzlardan ⁽⁸⁾ üşendiler. Dañı şeh-bāzlar la ‘lin yüzügi ki gördiler kıızıl et şanup Hüdühüd cānibin kıoyup ikisi bile ⁽⁹⁾ yüzüğe indiler. Birbirinden öñürdi almağa ivişdiler. Yüzügi kıaynağıla kıapup kıovuşdılar. ‘Aķıbet birisi hātemi ⁽¹⁰⁾ yire düşmedin kıapdı. Ol bir şeh-bāz dañı et şanup şikâr elinden almağa kıaşd itdi. Bular ⁽¹¹⁾ bu eşnāda ceng iderken ‘Uķāb dañı gelüp yitdi. Hemān-dem hātem dutan şāhını sağ kıaynağına ⁽¹²⁾ alup ve bir şāhını dañı şol kıaynağına alup getirünce Hüdühüdi-i Süleymān dönüp bakup yırtıcı kıuşlar ⁽¹³⁾ serhengi ‘uķāb **Ümmü’l-Cevāb** bilüp mantıķu’t-ı tayrca Rabbine şükür kıılup def’î ‘Uķābdan yaña döndi. Kıanad ⁽¹⁴⁾ açup uçup üstüne indi. Ve ‘Uķāb dilince çağırup ayıtdı: “İy server-i Süleymān ve iy reīs-i murğān ⁽¹⁵⁾ u serheng-i perān, zīnhār bu şeh-bāzları pençeñile şıkup öldürme ki Süleymān dergāhında bize gereklüdür.” ⁽¹⁶⁾ diyüp uçup ‘Uķāb yanına vardı. Avucunu öpdı. Andan kıanadcuğıyla ‘Uķābuñ yilegin şıgayup ⁽¹⁷⁾ arķasın yapıdı. ‘Uķāb dañı şafā geldüñ yā Hüdühüd, diyüp nüvāht itdi. Andan hevādan ⁽¹⁸⁾ yiryüzine indiler. Hābeş vilāyeti sınırında bir seng-i hār üzerinde kıondılar. Andan ‘Uķāb Hüdühüde ⁽¹⁹⁾ ayıtdı: “Yā peyk-i Süleymān iy çāpük-ı murğān, niçün Süleymān dergāhından icāzetsüz gitdüñ? ⁽²⁰⁾ Ve çerisin şusuz kıoyup nicesin helāk itdüñ. Anı bilmez misin ki pādişāhlar hıdmetinde kıusūr ⁽²¹⁾ kıomāķ cāyiz degıldür. Ve sözlerin sımaķ dañı olmaz ki pādişāhlaruñ sözi sözlerüñ pādişāhıdır. Nite kim [14a] ⁽¹⁾ dimişlerdür: **Kelāmu’l-mülūki mülūku’l-keām.**”⁵²

Nāzm

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

Eyu yatlu her ne dirse pādişāh

⁽²⁾ Hükminü tutmaķ gerek bende sipāh

Pādişāha bendesi olunca rām

Dergehinde hāş olur kıalmaz u ‘ām

⁽³⁾ Her ki cāndan şāhına hıdmet kıılır

Şek degül ki tācile devlet bulur

Pādişahdur kıudret-i Hāķ sāyesi

⁽⁴⁾ Hıdmetidür dü cihān ser-māyesi

⁵² Sultanların sözleri, sözlerin sultanıdır.

Kān-ı devlet pādişāh kapusıdur
Zerle hil'at virici tapusıdur

(5) Bende kārūñ şāhına me'mūr ola
Şeh ki 'adliyle cihān ma'mūr ola

Şāha 'adl ü bendeye hıdmet gerek
(6) Bendeye şehden dahı⁵³ himmet gerek

Hıç şenā'at itmeye hem-çün İbük
Bī-icāzet gitmeye hem-çün İbük

(7) Böyle diyüp Hüdühde kakır 'Ukāb
Verhem idüp ötügen şakır 'Ukāb

Dinle imdi ne diyiser Hüdühdi
(8) Vir şalavāt liki yād [it] Ahmedi

3.2.8. Tazarru' Kerden-i Şeh-bāzān be-'Ukāb

Hükemā kavlınce kaçan ki 'Ukāb (9) Hüdühde bu vechile 'ikāb şitāb kim itdi ve Hüdüh dahı mukābelesinde kim cevāb itdi 'Ukāb (10) Hüdüh sözün şavāb görüp hāl dilince sorup kažiyyesin teftiş itdi. Hüdüh dahı (11) ser-güzeştin ta'bır kılup takrır itdi. Ve andan hātemi yokladı. 'Ukāb şāhınlerden sorup teftiş (12) itdi. Ayıtdılar ki: “Yā 'Ukāb, şol vaktin ki senün heybetünı ve gelişünı gördük. Şeh-bāziken şikārūñ (13) olup ki ele girdük. Hemān-dem hiss ü idrākümüzi şaşurduk. Ağzumuzdan hātemi düşürdük. İmdi lutf (14) idüp bizi azād kıl. Egerçi ki bizden korkmazsın veli Allāhdan kork. Kanumuz dökme ki Çalabdan (15) korkan ğayrısından [emin] olur. Halk arasında 'izz ü devlet bulur. Nite kim dimişlerdür: *Hifi'llāhe* (16) *te'men ğayrehu.*”⁵⁴

Nazm

[fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

Hāzretündür çünki 'Ukāb-ı emir
Hışmı terk it bizlere olup dest-gir

(17) Kanumuz dökmeklige itme heves
Tā ki senden şakir ola Hāq Qadır

Cānumuz āzād kıl şād olalum
(18) Hıdmetüne yüz sürelüm ir ü dir

⁵³ Vezin gereği “dahı ve şehden” sözcüklerinin yerleri değiştirilmiştir.

⁵⁴ Allah'tan kork, başkasından emin ol.

3.2.9. ‘Afv Kerden-i ‘Uḳāb Cürm-i Şeh-bāzān

Hükemā kavlince ol şeh-bāzlar böyle ⁽¹⁹⁾ diyicek ‘Uḳāb daḥı bunlara ‘ahd eyle itdürdi ki Süleymān dergāhına bile varup kaçmayalar. Andan ‘Uḳāb ⁽²⁰⁾ bunları koyıvirdi. Cemī‘ ḥātemi aramağa meşğul oldılar. Daḥı arayurak ḥātemi bir ḥār u ḥāşāk ⁽²¹⁾ arasında buldılar. Feraḥ kesb idüp şādılık kıldılar. Andan kanadın açışup gökyüzine **[14b]** ⁽¹⁾ geçişüp ‘azm-i Ḥabeş itdiler. Öñlerince ‘Uḳāb ‘akablarınca şeh-bāzlar uçuşup Süleymān Hüdḥüdün Belḳīs ⁽²⁾ Hüdḥüdi Ya‘fūrı ortaya aldılar. Daḥı Süleymān dergāhına varmağa iḳdām kıldılar. ‘Uḳābile Hüdḥüd ki ⁽³⁾ hevāda uçardı ‘Uḳāb ser-güzeştinden ḥaber sorup söz açardı. Hüdḥüd daḥı faşīḥ ⁽⁴⁾ lisān birle dile gelüp evvel İblīsüñ iğvāsından soñra Belḳīsuñ salṭanat u zevk u şafāsından ⁽⁵⁾ taḳrīr kılup beyān iderdi. Ol iki şeh-bāzile Hüdḥüd-i Belḳīs işidüp Hüdḥüdün sözünü taşdıḳ ⁽⁶⁾ kılup şehādet iderlerdi. Ve andan anlar daḥı dile gelüp mantıḳu’t-ṭayrca Belḳīsuñ evşāf-ı ⁽⁷⁾ ḥamīdesin zıkr idüp cemālın, kemālın, memleketin, salṭanatın, ma‘rifetin, ma‘deletin söyleyüp taḳrīr kılup ⁽⁸⁾ rivāyet iderlerdi.

Nazm

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

Didiler ki yūzi gündüz alnı māh

La‘li aḥmer gögsi aḳ zülfi siyāh

⁽⁹⁾ Ḥüsni gökçek ḥulḳıdur ḡāyet laṭīf

Muḥsinedür müşfiḳadur hem zarīf

Anadan cin atadan nesli beşer

⁽¹⁰⁾ Ḥayrı koyup itmedi dünyāda şer

Hükmine maḥkūm olur ḥalk-ı Sebā

Çok melekler ‘ışkına oldu mübtelā

⁽¹¹⁾ Yapdurupdur kendü çün zerrīn ḳuşūr

K’ehl-i cennet bulmadı anda ḳusūr

Yok ḳusūrı kimse itmez hīç ṭapa

⁽¹²⁾ ‘Ayb budur līk kılar şemse ṭapa

Nāḳışa ‘avret dur[ur] çün bu‘l-fuḍūl

Ḥalk-ı Ḥālīḳ bildi eder küfri ḳabūl

⁽¹³⁾ **Der-Beyān-ı Baḥş-i Hükemā be-Sebeb-i Ḳavm-i Ḥabeş** kavlince Hüdḥüd ‘Uḳābile buncılayın kelimāt idüp ser-güzeştin ⁽¹⁴⁾ beyān itmekde. Ammā ki bizüm ḳışşamız **ez-ān-cānib** Süleymān Peyḡāmbere ⁽¹⁵⁾ geldi ki Ḥabeş meliki Nu‘mān Şāhile bilād-i Ḥabeşden söz açup kelimāt iderdi. Ve Ḥabeş vilāyetinde olan ⁽¹⁶⁾ ‘ḡarāyib cānverlerden ḥikāyet iderdi. Ve eydürdi ki: “Yā Nebiyya’llāh, bu bizüm ḥükm itdügümüz bilād-ı Ḥabeş ⁽¹⁷⁾ ḡāyet ma‘mūr u mu‘azzamdur. Ve hem vāsi‘ memleketdür. Şimāl tarafında olan vilāyet ser-ḥaddi bir bir memleketine varıncadur. Ve ⁽¹⁸⁾

şarkısının sınırı zeng iklimine varıncadır kim sınırında vâkı‘ olan şehre bilād-ı Zenc dirler. Ekşer halkı Naşrānīdūr, ⁽¹⁹⁾ Müslimi azdur. Halkı ziyāde çokluğdur ve zirā‘ at idecek yirleri vāfīrdūr. Lākin ‘imāretleri azdur. Zīrā ki ⁽²⁰⁾ şahrālarında şu azdur, beriyyelikdūr. Yağmuru az yağar, yiri toyurmaz, hazine bağlamaz. Anuñiçün bınarları ⁽²¹⁾ yokdur. Şu olmadığı sebebden yimiş dağı olmaz. Hemān hūrmāyile buğday u üzüm ü meviz **[15a]** ⁽¹⁾ ü enār olur. Ol dağı şu olduğu yircügezlerde. Ve geydükleri cümle penbedür, kettān olmaz. Zīrā ki kettān, şuyile ⁽²⁾ hāşıl olur.”

Nazm

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

Yā Nebiyya’llāh bilürsin bī-gümān

Kim şuyile hāşıl olur būstān

⁽³⁾ Her nebāta şu durur viren hayāt

Şuşuzın olmazımış gül gülsitān

Nesr Hükemā kavlince Nu‘mān ⁽⁴⁾ Şāh böyle diyicek Süleymān ayıtdı: “Yā Nu‘mān Şāh, size fahr bu yiter kim benüm üstādum Loqmān Hākīm ⁽⁵⁾ bu Habeş diyārındandır.” diyüp Süleymān nebī Loqmān Hākīmī ta‘rīf idicek Feysāgüris-ı Hākīme güç geldi. ⁽⁶⁾ Dağı dönüp Süleymān hazretine ayıtdı: “Yā Nebiyya’llāh, bir müşkilimüz vardır, ma‘lūmumuz degüldür. Buyuruñ Loqmān ⁽⁷⁾ Hākīm hall itsün.” diyicek Süleymān ‘aleyhi’s-selām Loqmānuñ yüzine bakup işaret, Feysāgürisuñ ⁽⁸⁾ ta‘nın beşāret itdi. Andan Loqmān Hākīm kıssaya muttālī olup yönüni Feysāgüris Hākīmden ⁽⁹⁾ yaña dönüp ayıtdı ki: “Şor baña müşkilün her ne ise ki Hāk te‘ālā baña ‘ilm-i hikmeti keşf itdi. Sencileyin ⁽¹⁰⁾ kesbile itmedüm. Şükür ol Hudāya ki ser-defter-i hükemā vü re’īs-i ‘ulemā olmuşam. Ve ‘ilmün kadrini ‘ālem içre bilmişem ki ⁽¹¹⁾ ‘ilmün ‘ālī mertebetdūr. Nite kim dimişlerdür: **Rütbetu’l- ‘ilmi ‘ale’r-rutebi.**”⁵⁵

Nazm

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

⁽¹²⁾ Ben faķīre çünki o Rabbu’l- ‘ibād

Keşfile bildürdise hikmet ziyād

İller içre medh idüp biliş ü yād

⁽¹³⁾ Dir ki üstād oldı Loqmān ibni⁵⁶ ‘Ād

Hazretüñdür gerçi ki şāhib-kemāl

Kesbile itdün ‘ilim tahsıl ziyād

⁽¹⁴⁾ Kesbile zahmet çeküp bulan kemāl

Bir degüldür keşfile itme kıl u kāl

⁵⁵ İlim rütbesi, bütün rütbelerin üzerindedir.

⁵⁶ Vezin gereği “bin” sözcüğü “ibni” şeklinde düzeltilmiştir.

Hikmet-i Haḳ ‘ilmile k’itdi naṣīb
(15) Oldı şākirdüm yirinde hep ṭabīb

Böyle diyüp anda Loḳmān-ı Hākīm
Oldı sākin vir şalavāt sen delim

3.2.10. (16) Der-Sebeb-i Şıfat-ı Zengīyān be-Ḳavl-i Loḳmān ‘Aleyhi’s-selām

Hükemā ḳavlince aralarından bu ḳadar bahş geçdükden soñra Süleymān ḥazreti (17) bildi ki aralarında ‘adāvet oldı. İkinin daḥı ḥil’atledi. Naṣīhat (18) ḳılup istimāletledi. Andan Feysāgüris-ı Tevhīdī Loḳmān Hākīme ‘aleyhimā’s-selām sū’āl ḳılup ayıtdı ki: (19) “Yā Hākīm, ḥaber vir baña ki nedendür ki sizün mevlüduñuz yirünñ bu Habeş memleketi ḥalkı siyāh olmaḳ (20) nedendür?” cevāb virüp ayıtdı ki: “Güneş ḥarrı ziyāde ve hevāsı ḡāyet ıssı olduḡından. Zīrā kim Allāhu (21) te’ālā hevāyı muḥtelif yaratdı ve her yiriñ bir dürlü hevāsı vardur. Anuñ te’sīrine muvāfıḳ ol yirünñ [15b] (1) ādemīsi ve ma’denünñ eczā-i ḥāk arasında aña nisbet cevherī ve gevherī olur. Zīrā ki ḥallāḳ-ı ‘ālem (2) dūnyāyı esbāb üzerine yaratmışdur. Her nesnede bir sebep ḳomışdur.” didi.

Naẓm

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

(3) Hikmet içre gerçi bu k’itdüm beyān
Haḳ bilür ammā nedür zāhir nihān

Bir rivāyetdür k’ider anı ḥākīm
(4) Yoḥsa taḥḳīḳ añlayumaz ins ü cān

Şāni’ün şun’ından olmaz kimse āḡāh
Zīrā ḳādir ḳudretidür key cihān

3.2.11. (5) Der-Beyān-ı Feysāgüris-ı Hākīm

Hākīm ḳavlince Loḳmān Hākīm böyle diyicek Feysāgüris-ı Tevhīdī ayıtdı: (6) “Yā Loḳmān, rāst buyurursın. Ḡayrı ḥükemānuñ ḳavli budur ki zıkr itdün. Ammā ki şāḥiḥ ḳavl budur ki (7) Rūm ḥalkı be-ḡāyet aḳ tenlü ve uzun saçlu, ḳara gözlü, kızıl gül beñizlü, uzun boylu ve ince billü ve şovuk (8) sözlü olduḡına delīl ü hikmet budur ki hevāsı ḥūbdur, mu’tedildür. Ne ziyāde ıssı olur ve ne ḥod ḳış (9) şovuk olur. Anuñçündür ki ḳadd ü ḳāmetleri laṭīf ü ḥüsünleri gökçek beyāz u şāḥiḥ ü mihribān olur. (10) Zīrā ki yirlerinünñ yaylaḡı yazın şovukdur ve ḳış ḳışlayacak hevāsı mu’tedildür ve şuları şovukdur. Anuñçündür ki (11) ādemīsi gökçek olur. Müsebbibü’l-esbāb ki Allāhu te’ālādur **celle celāluhu** her tāyife kim yaradur hevāsına göre şekil (12) şemāyīl bağlar. Şāni’ün şun’ı zāhir olmaḡıçün ve andan geçse ‘Arab vilāyeti Rūma nisbet ıssı yirdür ve şusızlıḳdur. (13) Ḥalkı gendüm-gündür. Güneş ḥarāretinden ve ‘Arab vilāyetine nisbet Habeş vilāyeti ḡāyet ıssıdır. Anuñçündür ki (14) ḥalkı ‘Araba nisbet siyāhdur. Ve Habeş ḥalkına nisbet bu Habeş vilāyetinünñ şarkīsı ki bilād-ı Zence varıncaya (15) dek iki aylık yoldur. Uzunluḡı ve eni iki aylık yoldur. Şimālisi Yemen milkine

ulaşır. Şarkîsi Nûbe⁵⁷ (16) ulaşır ve ğarbîsi yine Hâbeşdür. Ammâ bilâd-ı Zencuñ halkı Hâbeş memleketi halkına göre siyâhdur. Anuñçündür ki (17) zeng ikliminde güneş harâreti çokdur. Ğâyet ıssı olduğı ecilden renkleri âdemlerinüñ siyâh olduğı andandur. (18) Ve karalıkları dağı sözüme şâhiddür.”

Nazm

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

Milk-i Rūma ırağ oldıysa güneş

(19) Halkı hūb u beñzi ağ kara kaş

Bu güneş harrine yakın oldısa

Key katı esved olur kavm-i Hâbeş

3.2.12. (20) Der-Şıfat-ı Kavm-i Hâbeş be-Kavli Feylesof Hakīm

Hükemâ kavlince Feysâğüris-ı Tevhîdî böyle diyicek Feylesof ayıtdı: “Yâ (21) Hakīm, egerçi rast dırsın bu kavmüñ siyâh oldukları güneş te’sîrinden [16a] (1) ve yirlerinüñ hevâsındandır. Ve dağı cemi’ karalar Güş ibni Cân neslindendir. Şuları azdur, ağaçları azdur. (2) Hükemâ zu’m eylediler kim halkuñ şerîrüdür. Hattâ anlara sibâ-ı ins dirler. Hâbeş zence maşşûşdur. Levn (3) kara olmak, saçları kıvırcık olmak, burunları yaşı olmak, tutakları kalın olmak, elleri ayakları (4) yarılmak, gövdeleri kıkmak, dâyim ferah olmak, ‘ağılları az olmak, birbirin yimek ve ekseri ‘uryân (5) olmak ve işlerinde hiç ğamlu olmamak. Ba’zı hükemâ ayıtmışlar ki kalblerünün kanlarının i’tidâlındandır. (6) Ba’zı ayıtmışlar ki her gice süheyl yıldızı toğar üzerlerine. Ol ferahlıkları andandur ve kanları (7) i’tidâlî dağı andandur. Ve iklimlerinüñ ‘acâyibleri çokdur ve altın çokdur. Ve iklimlerine varanuñ (8) göñli ceng ister. Hevâları yâbis olduğıün zenûc zengîler dimekdür. Bizüm iklim’e gelseler (9) mizâcları istikâmet virür. Ve pâdişâhlarınuñ adına Oklîm dirler. Cemî’i bilâd-ı Zence mâlikdür. (10) Üç yüz biñ ‘askere kâdirdür. Ekser tavarları şıgırdur. Anuñle ceng iderler. Et, deve, katır az olur. (11) Şerî’atları işleri yokdur. Pâdişâhları siyâsetiyle zabt olurlar. Fîl zurrâfa anda çokdur. Ve ‘acâyib (12) ‘âdetler vardır. Eger begleri cebr eylese öldürürler ve neslinden kimse beg itmezler. Dirler ki: ‘Melik (13) zulm eylese yirle göği yaradan Allâhuñ halîfesi olmak câyiz degüldür.’ Ve dağı Hindüstân kuzundan bir (14) şarâb iderler ki dârû-yı hoş-ber gibi ‘aklı giderür. Düşmanların anuñle feth iderler. Bu ‘acebdür ki (15) yirlerinde altın çoğiken bezekleri demürdür. Dirler ki: Demürden şeytân kaçır ve hem şecâ’at getürür (16) ki erenlerüñ yarağı demürdür. Dağı şıgırlarınüñ gözleri ‘akîka beñzer. Deve gibi çöker, yükledürler, (17) yine kalkır. Fîle iş işletmezler. Etin yiyüp kemügin şatarlar. Kemükleri dişleri zenciden gelür. Fîl dişinüñ (18) ‘adedi elli batmandan yüz batmana varıncaya dek olur. Yâ Nebiyya’llâh, bu muğaddimeden maşşûd budur ki cihân (19) sarâyında memleket çok ve her bir memlekete güneşün te’sîri irişür. Ba’zı vilâyet yakın olduğı cihetden (20) harr-i şems ziyâde te’sîr itdüğü sebebden halkı siyâh olur. Ve ba’zı yirler güneşe ırak olduğı sebebden (21) şovuk olur. Halkı ak tenlû olur. Pes Hâk te’âlâ biñ bir ümemi ki yaratdı her birisin bir hey’etde bir şıfatda [16b] (1) dürütdi. Tâ kim ol kâdirün kudreti ma’lûm şan’atı zâhir olsunçün. Ammâ ki Hâk te’âlâ celle celâluhu hiç (2) nesneyi güzâf

⁵⁷ Metinde şeklinde yazılmıştır.

yaratmamışdır. Siyāh olmağın Hābeş kavmini yirmeñüz ki Loḳmān gibi reīs-i üstād ⁽³⁾ Hābeş kavmindendir. Pes ma‘lūm oldu ki her kişiye ḥor bakmak olmaz ki bir kişinin bir kişi üzerine faḫl vardır ⁽⁴⁾ ki bizüm üstümüze Loḳmānuñ artuḳ bilmeklige. Nite kim Kelām-ı Qādīm içre gelür ki: *Yezīdu fī’l-ḥalḳı mā yeşā’u.*⁵⁸

Nazm

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

⁽⁵⁾ Halk-ı ‘ālem ne ki var dünyāda biñ bir dürlü ümem
Bir degüldür küllī yeksān farkı vardır añla hem

Bir degül nā-dān u dānā ehli nā-ehli hem

⁽⁶⁾ Her cihetle her birinüñ farkı vardır bīş ü kem

3.2.13. Der-Beyān-ı Ta‘n Kerden-i Nāsen Hākīm

Hükemā kavline kaçan ki feylesof-i ekber bu vechile ⁽⁷⁾ hikmet mücibince Hābeş kavminüñ ve zengibār ehlinüñ aḥvālların zıkr itse ve daḫı Feysāgüris-ı Tevhīdī ⁽⁸⁾ ve Loḳmān Hākīm ve cemī‘ ḥāzır olan reīsü’l-ḥükemā zengilerinüñ siyāh çerde olduḡın güneş ⁽⁹⁾ ḥārrinden tutduḡına hükemānuñ Nāsen Peyḡamber ki Benī İsrāīl peyḡamberlerinin ulusudur ⁽¹⁰⁾ ve Süleymān Peyḡamber ‘aleyhi’s-selāmuñ ‘ammūsudur, ḡazaba gelüp ḳaḳıdı. Ayıtdı: “Çünkü ādemī-zāduñ ve ⁽¹¹⁾ ḥayvānātuñ siyah-çerde olduḡı āfītāb ḥārrinden olıcak gerekidi ki ‘Arabistānda aḳ tenlü ādemiler ⁽¹²⁾ ve sīmīn-ten maḥbūbeler dūrimeyeyidi. Ve Rūm vilāyetinde daḫı gendūm-gūn insān vūcūda gelüp ⁽¹³⁾ yūrimeyeyidi. Ve ḥayvān arasında siyāh reng esb ü ester ve ḳoyun vu ḳuzu anasından dūrimeyeyidi. ⁽¹⁴⁾ Ve ḳara ḳuzgunlar u ḳara bataḳlar fī’l-cümle siyāh tenlü behāyim ve siyāh yūnlü atyār olmayaydı. Anı bilmez misin ⁽¹⁵⁾ bes ma‘lūm oldu ki güneş ḥārrinden degüldür? İllā kim cemī‘i ḥūkm-i Bārīdür ki taḳdīru’llāhdur. Eyle olsa ⁽¹⁶⁾ gerekidi. Kitāblarda oḳımaduñuz mı? Nūḫ Peyḡamber ‘aleyhi’s-selām kaçan ki tūfāndan ḥalāş oldu ⁽¹⁷⁾ seksen iki nefer kişile kūh-ı ‘Arafāta ki geldi ve aḫşāb-ı sefīnesi ki irüp Nūḫa buluşdı. Andan şoñra ⁽¹⁸⁾ Nūḫ Peyḡamber diledi ki oḡullarına cihānı ḳısmet ide. Ve bunlaruñ bilesince ādem ḳoşa. Tā ki cihān milki anlaruñ ⁽¹⁹⁾ neslinden ma‘mūr ola. Pes Nūḫ cihānı üç baḫş itdi. Nite? Meger ki Nūḫ Peyḡamberüñ dört oḡlı ⁽²⁰⁾ varidi. Birisi ki ḳāfirdi ki Ken ‘āndur. Tūfānda helāk oldu. Zīrā ki gemiye girmedi. Üç oḡlanları ⁽²¹⁾ bākī ḳalmışlardı. Dīnine girüp Mūsūlmān olmuşlardı. Birisünüñ adı Sām ikincisinüñ Hām üçüncinüñ adı [17a] ⁽¹⁾ Yāfes. Bu üç oḡlı Nūḫuñ ḥidmetinde iken ittifaḳ Nūḫ Peyḡambere dūnyā ḥalḳı īmāne gelmeyüp tūfāndan ⁽²⁾ helāk olduklarına acıyup ḳırḳ gün gice ve gündüz yatmayup uyumayup Allahu te‘ālāya ⁽³⁾ ‘ibādet ḳılup istedi kim cihān milki zūrri[ye]tile ma‘mūr ola. Ḥaḳ te‘ālā emr itdi ki cihānı oḡullarına baḫş ⁽⁴⁾ ide. Nūḫ nebī du‘āsı müstecāb olduḡın bilüp Ḥaḳ te‘ālāya şūḳūr ḳılup ḳırḳ gün uykusuz ḳalmışıdı. ⁽⁵⁾ Uyḳuya vardı. Nā-gāḫ ḳatı yil esdi. Nūḫuñ etegi açıldı. Şöyle kim sırrı göründi. Hām anı görüp güldi. ⁽⁶⁾ Yāfes adlu oḡlı ḳarındaşı Hāmuñ güldüḡine ḳaḳıyup başın şaldı. Yüzine bir ḳaç sille urdı. Ulu ḳarındaşları ⁽⁸⁾ Sām görüp yirinden defī ḫurup atasınuñ sırrını örtüdi ve bunları her birinden ayırup naḫīhat itdi. ⁽⁹⁾ Ammā Nūḫ Peyḡamber ‘aleyhi’s-selāmu[ñ] oḡulları ḡavḡāsından uyanup Sāmdan ḫaber şordı. Ol daḫı vāḳı ⁽¹⁰⁾ olan ḳaḫıyyeyi taḳrīr itdi. Nūḫ daḫı oḡlı

⁵⁸ Hamd, gökleri ve yeri yoktan var eden, melekleri iḳşer, üçer, dörder kanatlı elçiler ḳılan Allah’a mahsustur. O dilediḡi kadar fazlasını da yaratır. Kuşkusuz Allah her şeye kadirdir. (Fâtır: 35/1)

Hāma güldüğüün incinüp ayıtdı: “Yā Hām, nite ki sen benüm ⁽¹¹⁾ sırrum görüp setr itmeyüp güldüñise, Haḫ te‘ālā yüzüñi kara eylesün. Ve gelecek zürriyātuñ daḫı ⁽¹²⁾ yüzleri yu, cemī‘ gövdeleri kara kopsun.” diyüp şıdkıle duā‘ itdi. Hāmuñ Haḫ emriyle def‘ī nūrı ⁽¹³⁾ kara oldı. Ve oğlanları daḫı soñra kara koptı. Andan Nūh Necī oğlu Yāfese ayıtdı: “Çünkü ⁽¹⁴⁾ sen benüm sırrum örtmege kibr itdüñ, örtmedüñ. Dilerem ki senüñ zürri[ye]tüñ cebbār u ‘āşī ⁽¹⁵⁾ bed-nefs müdbir kopsunlar.” diyüp du‘ā itdügi ecilden ‘Ādiler, Nemrūdiler, Fir‘avniler anuñ neslinden ⁽¹⁶⁾ koptılar. Ve andan Nūh Peygāmbere Necī oğlu Sāma ayıtdı: “Yā ciger-küşem, nite kim sen benüm sırrımı örtdüñ, Haḫ te‘ālā ⁽¹⁷⁾ senüñ cemī‘i ‘aybuñ örtsün. Ve senün daḫı oğlanlarıñ daḫı cümlesi settār-şıfat mürseller şāhib-sa‘ādetler ⁽¹⁸⁾ olsunlar.” diyüp ḫayr du‘ā itdi. Daḫı cihān sarāyın üç baḫş itdi. **Evvel Sebā Hāndī cenūbıdır ve Hindi ⁽¹⁹⁾ ve Sindi ve Keşmīri ve Sevīdān Sa‘īdi ve Ḥabeşi ve Zengüñ Bārī ve Ġazā** anı Hām adlu oğluna virdi. ⁽²⁰⁾ Karalar atası oldı. **Ve andan Şarkı ve Deşti ve Kıbçaḫı ve Rūs-i ḫāveri** Yāfes adlu oğluna virdi. ⁽²¹⁾ Türk ü Moğol atası o kaldı. Yāfes **ve andan Şāmı, Mağribi ve Ḥicāzı ve Yemeni ve Feleşṭini, Başra, Ḥorasān** añuludur, buğdayı eklüdür.

Nāzm

[fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün]

İş bu sözde maḫsūd oldur pādişāh

[17b] ⁽¹⁾ Hām olıncaḫ ol zamānda rū-siyāh

Zürriyātı koptı kara zengī heb

Eyle ḫalk itdi ḫamusın ol Çalab

⁽²⁾ Ne ḫadar kim varise ḫavm-i Ḥabeş

Cümle Hāmuñ neslidür yavuz yavaş

Çünkü Nāsen ol Nebiyy-i Haḫ Resül

⁽³⁾ Böyle diyüp oldı sākin pür-uşül

Şeh Süleymān işidüp taḫsīn ider

Māni‘ olan kimseyi teskīn ider

⁽⁴⁾ Zīrā bildi ol durur rāst u kelām

Vir şalavāt Muşṭafāya hem selām

3.2.14. Der-Beyān-ı Goften-i Nu‘mān Şāh be-Melik-i Ḥabeş Būdend ez-‘Acāyib-i Senāvīr⁵⁹ ber-Bādvār-ı Cebel-i Ḳirād

⁽⁵⁾ Hükemā ḫavlince ḫaçan ki Nāşen Peygāmbere ‘aleyhi’s-selām, Nūh Peygāmbere ⁽⁶⁾ oğlu Hāmuñ ḫāziyyesin ehl-i sünnet ḫavli üzere beyān kim itdi Süleymān ḫazreti ‘aleyhi’s-selām işidüp

⁵⁹ “Sinnevr” (kedi) sözcüğünün çoğulu olan “senānīr” (kediler) sözcüğü metinde yazıldığından metne bağlı kalınmıştır.

(senāvīr) şeklinde

(7) söz budur ki diyüp taḥsîn kıldı. Andan Ḥabeş meliki Nu‘mān Şāha ayıtdı: “Yā melik-i Ḥabeş, ol didüğüñ (8) ‘acāyiblerüñ birisin gördük. Velī ikisi daḥı kandaşdur? Kulağuz ol, varalum görelüm.” diyicek. Melik-i Ḥabeş (9) baş urup du‘ā kılup ayıtdı ki: “Yā Nebiyya’llāh, ikinci ‘acāyib didüğüm cebel-i Kırād dur. Velī gāyet şa‘b (10) tağdurur, sengistāndur. Ol tağ eteginde kaḍımu’z-zamāndan kalmış bir ‘azīm şehir vardır. Ol şehirde ol kadar (11) meymūnlar vardır, nihāyeti yokdur. Ve içlerinde bir melikleri vardır ki cümlesi emrine çāker ü fermān-berdür. (12) Yıldan yıla anlara zevāde virürüz. Biñ muzır kuru üzüm ve biñ muzır noḥud ve yigirmi biñ muzır bākılla (13) anlar alup kabūl iderler. Bes andan şoñra memleketümüze kadem başmayup begleriyle maḳāmlarına dönüp (14) giderler. Vaḳtī ki va‘de eyyāmı gelse begleriyle şehirden çıkup vilāyet serḥaddine gelürler. Zevāde isteyüp çağrışup (15) ğulūv kılurlar. Zevādelerin virseñ alup giderler. Virmeseñ memleket incidüp fesād iderler. Velī eger varmağa niyyetüñüz (16) varise taḥtuñuzı yil götürüp varasız. Görecek ‘acāyiblerdür. **ikinci** ‘acāyib daḥı cebel-i Senāvīr (17) dirler, bir tağ vardır. Anuñ içi tolu kedilerdür. Her birisi misk ider. Ya‘nī ki deri zebād olur. Şöyle hoş-büdür. (18) Ol zebād ki misk koḥusın başdurur.” Süleymān nebī ‘aleyhi’s-selāmu būzīne ala. Sinnevri işidüp görmesine (19) heves idüp diledi ki varup seyrān kıla. Pes devletile ḥink-i İshāka süvār olup Nu‘mān Şāhı kulağuz (20) kılup raḥş-ı raḥşān sürüp yiye içe, kona göçe üç gün gitdiler. Dördünci gün çīn şehirden bir (21) tağ görüñdi. Nu‘mān Şāh ayıtdı: “Yā Nebiyya’llāh, ol cebel-i Senāvīr bu tağdur. Velī gāyet şa‘bdur, sengistāndur. **[18a]** (1) Atıla çıkılacak yir degüldür. Meger yayaḳ çıkıla.” diyicek Süleymān nebī ‘aleyhi’s-selām ayıtdı: “Bizüm cānverler ayağına (2) varmaḳ ḥācetümüz degüldür. Bizi otlu yire iltüp ḳondur. Ben anları Allāhuñ emriyle ayağuma getürürem.” diyüp (3) gelüp ol tağ etegine çayır u çimen ü sūnbūl arasında laṭīf bīñar u āb-ı revān yöresinde otağ-ı (4) Süleymānīyi ḳurdılar. Sāyebānlar çeküp sera-perdeler urdılar. Andan server-i selāṭīnler rikābın tutup (5) Süleymānı atdan aşığa indürdiler. Devletile otağına ḳondurdılar. El ḳavşurup ḥidmetine ayağın tırdılar. (6) Andan Süleymān Peyğāmbere ‘aleyhi’s-selām mehterlere emr itdi. Zerrīn kürsiler getürdiler. Sağ tarafda Nu‘mān (7) Şāh ḥāzır olan ümerāyile geçüp oturdılar. Ve şol tarafda Nāşen Peyğāmbere ki mevcūd olan enbiyā vü etkīyā (8) ve Loḳmān Ḥakīmle re‘īsü’l-ḥükemā şadırlu şadırında diz çöküp pehlevānlar ayağın durdılar. Andan ḥ‘ān-ı Süleymān (9) geldi, yinildi, du‘ā dinildi. ‘Aḳabınca şeker şerbetleri içildi. ‘Alā rağm-ı rūzigār Süleymān (10) devletinde hoş geçildi. **Ammā ki** Süleymān Peyğāmbere ol gün daḥı şāyımidi ve aḥşam yakın (11) ḳılmışıdi. Dīvānı dağıtdı. Nāşen Peyğāmbere bir nice enbiyā ile ve Loḳmān Ḥakīmle ḥāzır olan ḥāşlarıyla (12) aḥşam namāzın kılup evrād okıyup du‘ā kılup namāz u niyāzdan olup daḥı dönüp Loḳmān Ḥakīmle (13) otaḳdan taşra çıkup ay ayduñına ḳarşu ol sinnevri olduğı yüce tağa naḳar kılup baḳdılar. ‘Acāyib ünler (14) geldi. İşidenler müteḥayyir ḥayrān oldu. Şöyle kim Dımişkī tās ötüşleyin seb‘ u esed na‘re uruşleyin yiriyirin (15) bī-ḳıyās āvāzeler geldi. Halk ‘acebleyüp ol tağdan yaña baḳışdılar. Gördiler ki bu āvāze andan gelür. Ve hem (16) ol tağduñ kubbeleri aralarından şevḳları görindi ki gāḥ şu‘le virür şevḳı görinür gāḥ nā-bedīd (17) olur. Süleymān Peyğāmbere ta‘accüb idüp Nu‘mān Şāhı ḳıgırttı: “Andan bu görinen āvāzeleri ol şa‘şa‘ay (18) nedür?” diyü sū‘āl itdi. Nu‘mān Şāh du‘ā kılup cevāb virüp ayıtdı ki: “Yā Nebiyya’llāh, yüce tağdan gelen (19) şadālar ol zebād kedileridür ki çeri görüp mavlaşurlar. Ve görinen şevḳuñ daḥı aşlı bu ki (20) kediler ki sağ u şol yürürken dönerler. Tüleri geceyile böyle şevḳ virür.” diyicek Süleymān ta‘accüb (21) idüp bir zamān bunları baḳup seyrān itdi. Andan Süleymān ‘aleyhi’s-selām begleri selāmlayup **[18b]** (1) otağına girüp yatsu namāzın kılup daḥı evrād okıyup namāzdan fāriğ olup iki rek‘at ḥācet namāzın (2) kılup du‘ā diledi ki zebād sinnevriñ daḥı Ḥaḳ te‘ālā kendüye fermān kıla. Andan nübüvvet ḥātemin bi’smi’llāhi (3) diyüp eline aldı. Yed-i ḳudretile ḥātemüñ ḳaşı taşında

menkûş olan esmâ' -i Allâhuñ toközuncı ismin ⁽⁴⁾ okıyup sibâ' sınıfı hayvânât üstüne müvekkel olan 'aşkar-ı 'â'li da'vet itdi. Ol dağı ızın-ı ⁽⁵⁾ Rabbânî birle nazarına geldi. Selâm virüp el kavşurup hıdmete hâzır oldı. Andan Süleymân Peygâmbir ⁽⁶⁾ 'aleyhi's-selâmu hükm itdi ki sinnevr-i zebâdî üzerine hâkim olan Tekvîne hükm ide. Şubh-dem ⁽⁷⁾ nazarına getüre. 'Ale't-ta'cîl bu hıdmeti bitüre. Andan müvekkil sibâ' emr-i Süleymâniye imtişâl gösterüp ⁽⁸⁾ bî-nizâ' icâzet alup ol gice gitdi. Emr-i Rabbânî birle Tekvîn-i Sinnevri hâzır itdi. Emr-i Süleymânî söyledi. ⁽⁹⁾ Dağı kendü hıdmet-i Hakkâ gitdi. Andan Sinnevri Tekvîn dağı ol gice şubh oluncaya dek sinnevri zebâd ⁽¹⁰⁾ ser-neferlerin bir yire cem' idüp getürdi. Çın sehergâh oluncaya dek sürüp tağ etegine indürüp Süleymân ⁽¹¹⁾ nebî konduğı yire yitürüp ol yirde olan sinnevriñ serheng Süleymân geldügin Tekvîn ağzından işidüp ⁽¹²⁾ bunca zamândan berü irkilmiş sinnevri gâliye miskini yaşşı yapraklara koyup pençeleriyle yaprakları dürüp ⁽¹³⁾ büküp yaprağıñ ucunı ağzına alup getürdiler. Süleymân dergâhına karşı bir pāk yire ⁽¹⁴⁾ getürüp yığa yığa kodılar. Şöyle şabâh oluncaya dek ol tağıñ kedileri ol kadar zebâd-miskin ⁽¹⁵⁾ getürdiler ki kara tağ gibi yığıldı. Ol kadar ki hadd ü nihâyeti yogıdı.

Nazm

[fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilün]

⁽¹⁶⁾ Eyle bî-had geldi kim misk-i zebâd
Şark u garba koşısın iletirdi bād

Şan cihânda kalmadı hiç gâliye
⁽¹⁷⁾ Eyle çokluk gelmişdi key ziyād

3.2.15. Āgâh Şoden-i Süleymân ez-Āmeden-i Senāvîr

Hükemâ kavlince sinnevri zebâdî ⁽¹⁸⁾ ol gice şubha dek zebâd miskîn yığmağda kedilerün kimi tağdan inüp misk getürmekde ⁽¹⁹⁾ kimi götürüp yine tağa ağmağda Yılduzlar dağı ol gice felek yüzinde gözciler dürüp bakup ⁽²⁰⁾ ay dağı 'âleme ziyâ virmek için toğmağda. Ammâ ki bizüm kıışşamız **ez-ân-cānib** Süleymân hâzretine geldi ki ⁽²¹⁾ ol gice halvet otağına girüp şubha dek 'ibâdet iderken Tivrât u Zebûr okıyup Rabbine münâcât **[19a]** ⁽¹⁾ iderken anı işitdi. Otağıñ örtüsü ki yeşil atlasdan idi ve aşarı lāciverd idi renginde ⁽²⁾ penbe bizinden idi. Hâl diliyle penbe bizi kabarıp incinüp gāzabından a'zâ' -i re'îs tuleri ⁽³⁾ til til olup hallâc kırışinden atılmış penbe gibi atlas üzerine atılup hitâb 'itâb kılup ⁽⁴⁾ verhem birle ayıtdı ki: "İy keşbek nicesi, ad idinen otağ atlasınıñ ne haddündür kim benüm başum üzre çıksın. ⁽⁵⁾ Egerçi şüretâ ben faķîrem, kemterem, penbeden doķınmış aştarâm velî ben men ol penbe aşlıyam ki encîr südinden ⁽⁶⁾ duriyüp bitmişdür kim Ādem Şafî Havvâ ile uçmakdan çıkıcağ ol encîr yaprakların setir püş itmişdür. ⁽⁷⁾ Benüm aşlum cennetîdür. Çıraqlara delîl olan men penbeyem ve Tivrât u Zebûruñ haţtı benüm cinsüm özine ⁽⁸⁾ kitâbet olunur. Ve men ol penbeyem ki eyimme-i ehl-i dînün başında 'imâmesi ve dūlbendiyem. Ve şehidlerün ⁽⁹⁾ sa'îdlerün kefeni ve efgendesiyem. Ve maķbūblaruñ libâsı tolaması bendiyem. Bes sen ne keşbek gāyır ve ne ⁽¹⁰⁾ böcek kuşundusı zâyidsin ki edebsüzlik idüp üstün yanuma geçüp gerçi gūstâhlık itdün. ⁽¹¹⁾ İllâ ki 'aceblemezem. Zîrâ ki cevher, şadef ü gevher keş ü deryâ kağırında mütemekkin sâkin olur. Cevz ü çöp ⁽¹²⁾ hâr u hâşâk deryâ yüzine çıkup cevher üzerine gezüp ilgen olur."

Nazm

[fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün]

(13) Gerçi kâtib yazar *ihlâş* üzre hanum *tebbeti*
Çok durur *tebbetden ihlâsuñ* velî hâşiyyeti

N'ola kim dürri şadef üstine çıksa şu çapup
(14) Gevherüñ ammâ cihânda key cihândur kıymeti

Gerçi kındıl içre şuyuñ üstine çıkar duhun
Lîki yağdan şunuñ artuğdur iken hâşiyyeti

(15) Penbeyem kim ol bihiştten çıkdı ezel aşlum benüm
Anuñiçün olmışıdur enbiyānuñ hil'ati

Zemzeme batmış harīmüñ aşlı ben penbe durur
(16) Şarınur mü' min imāmem gözleyüben sünneti

Hublaruñ pirāhenī maḥbūbeler derligi men
Hâş u kütñye viren ben penbeyemdür zîneti

(17) Çün harīri ehl-i sünnet giymezi u olur harām
Penbeye niçün ziyāde itmeyeler rağbeti

Böyle diyüp urdı lâfı kabarup penbe hemān
(18) Dinle ne dir ebrīşimde vir şalavāt key katı

3.2.16. Der-Beyân-ı Cevāb Dāden-i Aṭlas Harīr

Hükemā kavlince penbe aştārı (19) kabarup kalkup koyup kendüye hāl dilince 'itāb itdügi otak örtüsü atlas işidüp gāzabından (20) beñzi şararmışiken dönüp tebessüm idüp diş üşidüp dahı hāl dilince til til dillerin (21) uzadup meşdüde girilmiş göğüs görüp penbe aştārına verhem kılup 'itāb idüp [19b] (1) ayıtdı ki: “İy nebāt aşlı hubāb cinsi penbe aştārı kabarup şişüp didi kim ne haddüñdür ki yüz (2) burardup göz ağardup baña hitāb ve 'ināyet kılasın. Anı bilmez misin ki cemī' ādemī-zādüñ (3) eşrefü'n-nāsuñ giydükleri libāsuñ gāyet nefisi benem. Cinsüm yüz atlas hārirdür. Velī aştār senüñ (4) şıñfuñ penbe doğunmuş penbe bizleridür. Eger senüñ aşluñ cennetī ise benüm cinsüm şıñfı a'lātı (5) Eyyüb Peygāamberün 'aleyhi's-selām mu'cizātıdır. Eger ki baña böcek kuşundusı ve kelebek şıkundusı dirseñ (6) ādemī ki eşref-i maḥlūkātıdır aşlı menidür, menşe'i nuṭfedür ki ana rahminden meniden hāşıl olur. (7) Çünkü 'ālem mevcüda gelüp vücüd kim bula ma'rifet issi tarīkāt ehli kāmīl olur. Fī'l-cümle eger hayvān u (8) eger insān ve ger behāyim ser-cümlesi iki kısımdur. Ya budur ki toğrucıdır, emzürücüdür kim anlaruñ kulaqları (9) uzundur. İkinci kısmı ki yumurdlayıcıdır. Ve yavrusı yumurddan çıkıcıdır, yavrulayıcıdır. Ol cinsüñ kulağı (10) yiri olur ammā kulağı olmaz. Bu ikisinden gayrı zubāb şıñfı ve hevām cinsi vardır ki ne yumurdlayıcıdır (11) ve ne yavru başdurur ve ne toğurup bisleyicidir. İllā ki ağzından ba'zı qarınca gibi dendān

dānelerin ⁽¹²⁾ dökücüdür. Ve ba‘zı be- tarīķı’s-sebīl cerāde gibi tohum dökücüdür. Nite kim cümlesinden ⁽¹³⁾ birisi ki benüm ceddüm atlas böcegidür ki pāk u temyīz tohumdan insān ki eşref-i maḥlūkāt⁽¹⁴⁾dur. ⁽¹⁴⁾ Anuñ koltuğı altında ḥarāret ġarīziyyesiyle deprenüp vücūda gelür. Tut yaprağın yiyüp ⁽¹⁵⁾ dilince Allāha şükürin diyüp secdeye varup ‘ākıbet velī ni‘ metūñ menfa‘atine yaramağıçün yidüğü ni‘ metūñ ḥaqqın ⁽¹⁶⁾ edā kılmağıçün Ḥaqquñ kudreti birle qazzāz dükkānın kırarlar. Ebrīşim tillerin meşdüd gibi gererler. Ve çünki ⁽¹⁷⁾ rişte-i ‘ömrin tamām iderler. Dünyā ni‘ metinden el çeküp, āḥirete göz yumup fānī ‘ālem kendülere ḥarām ⁽¹⁸⁾ kılup kendü nefsleriçün gür-ḥāne bünyād idüp maḥkām düzedürler. ‘Akıbet **Mūtū ḳable en[te] mūtū**^{60 (19)} mūcibince ölmezden öñdün ölürler.”

Nazm

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

Ölmedin ölmek gerekdür kişi bes

⁽²⁰⁾ K’āḥiretde ol murādın bula bes

Ölmedin ölen kişi āḥir olmaya

Ku[r]b-ı Ḥaqqdan ol daḥı dūr olmaya

⁽²¹⁾ Ölmedin ölen durur dirlik bulan

Ol ikilikden geçüp birlik bulan

Şaḥ kelām aña budur ki söyledüm

[20a]⁽¹⁾ Ölmedin [evvel] ölen ḥālin[i] şerḥ

Böyle diyüp anda atlas u ḥarīr

Sākin oldu vir şalavāt yā müşīr

⁽²⁾ **Nesr** Ḥükemā kavlince penbe aştarele atlas-ı ḥarīr ḥāl dilince bu vechile ki münāza‘a vü muvāza‘a ⁽³⁾ kılicaḳ meger ki otağ-ı Süleymānuñ üzerinde kettānile koyun yūñinden dokınmış otaḳ kolañları ⁽⁴⁾ varidi ki ‘ādetdür otaḳlarıñ kolañile muḥkem şarup kuşadurlar. Bes kolañ yūñüne maḥrem ⁽⁵⁾ olan kettān ilügi kāl yüzinden ḥāl yüzinden zebān-i rīsimān avadup kettān çiçegi gözleriyle ⁽⁶⁾ gözedüp penbe ile ebrīşime ‘itāb u ḥitāb kılup ayıtdı ki: “Niçün kendüñüzi görüp birbirüñüze ⁽⁷⁾ dil-azārlıḳ idüp ceng idersiz. Men ki kettānem maḥbūblaruñ pīrāhaniken maṭlūb merḡūbları sīne vü ⁽⁸⁾ bersiye olucı terligi dāmeniken ve ḥarīr ḳumāşlaruñ altı esbābı rīsimānīken ve iplik ḳadīfenüñ ⁽⁹⁾ ḥarīr-i maḥremi ve maḳramalarda sen penbenüñ hem-demiken kendümi görmeyüp otağ-ı Süleymānī ⁽¹⁰⁾ üzerinde edebümle sūkūna varmışamdur. ‘**Ale’l-ḥuşuş ki** bāni kettānuñ toḥmı yağı mesācid ü cāmī’lerde ve medāris ü ⁽¹¹⁾ maḥfillü cevāmī’lerde ḳanādīl içinde yanup sen penbenüñ diline virürken ve Tevrāt u Zebūr okuyan ⁽¹²⁾ ehlu’llāhuñ şavmī’aların rüşen kılup ziyā virürken ve benüm duhnumla daḥı ⁽¹³⁾ senderūsar bişüp Çīn naḳḳāşlarıñ naḳşın şudan şaḳlayup mücellā iderken ve daḥı ⁽¹⁴⁾ aña beñzer men kettānuñ rīsimānında ve ḳumāşlarında ve nāzūk bezlerinde ve maḳramalarında erkān-ı devletüñ ⁽¹⁵⁾ ārzūsı olup cinsümle muşāḥābet iderken ve ḳanādīlde yanan duhnum şevḳına ⁽¹⁶⁾ ehl-i şavāmī’ ve ‘ubbād-ı cevāmī’ ve zühḥād-ı cāmī’ giceler

⁶⁰ Ölmeden önce ölünüz.

şubha dek Hakkâ ta‘ât iderken sizcileyin fahr⁽¹⁷⁾ kılmayup ceng ü cidâl itmezem. Süleymân nebî huzurında edeb terk idüp kıl u kâl itmezem. Bundan ki⁽¹⁸⁾ siz mucâd kılup edeb beklemezsin. Anı bilmez mi ki aşhâb-ı tarîkat u ahhâb-ı hakikat u⁽¹⁹⁾ erbâb-ı ma‘rifet nâzarında edebden gökçek nesne yokdur. Nite kim dimişlerdür ki: ⁽²⁰⁾ *El-edebu hayrun mine’d-dersi*.⁶¹

Nazm

[fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilün]

Cümlesinden bu edeb ‘ilme’l-yağın

⁽²¹⁾ Yigdür olma bî-edeb gâyet sağın

Var edeble nefsünü te’dfib kıl

Kim edebsüzde olmaz u imân u dîn

3.2.17. [20b] ⁽¹⁾ Der-Beyân-ı Ta‘n Kerden-i Penbe vü Harîr Kettân-râ

Hükemâ kavlince kettânla atlas harîr-i kettân kolañından bu vechile ⁽²⁾ ta‘n gûne ‘itâb u hitâb işidincek ikisi dahı muhtaribu’l-hâl olup gâzabından penbe kabarup kettân ⁽³⁾ üzerine atılup ve atlas harîrünü dahı hışmından beñzi şararup gözleri kızarup ikisi rîsimânları ⁽⁴⁾ gibi dil-dırâzlığı idüp hâl dilince ayıtdılar kim: “İy gök gözlü, iti söz, za‘îf bellü, uzun dillü ⁽⁵⁾ kettân yüz fettân senün ne haddün var ki bize ta‘n idesin. Sen ol kettân degül misin ki belünden ⁽⁶⁾ orağile iki keseler. Ve demedüğü suya başarlar ve ağaç tokucıyla seni döğüp hurd u haşhâş iderler. ⁽⁷⁾ Ve demür taraqlara urup kettânu ki diderler ve andan hınzır kılı furuçasıla tenugi kıl kıl tararlar. ⁽⁸⁾ İbligün egirüp kazanlarda bişürüp ve bāzū ki tokudup taşlara çarparlar. Tohumuñ alup odlara ⁽⁹⁾ yakarlar. Andan bunca ‘azânlar ki çekdün, belâ balçıklarına çökdün. Şimdi otağ kolañı olup ⁽¹⁰⁾ üstümüze çıkdunise kendün bir nesnemi şanursın ki hayâsuzluk idüp söze geldün. Anı bilmez misinki ⁽¹¹⁾ ser-defter-i ahlak-ı hamîde vaqti ki mehâsini siyer-i pesendide hayâdur. Nite kim hadîs-i kudside gelür ki ⁽¹²⁾ eydür: *El-hayâ’u hayrun külluhu ve’l-hayâ’u lâ ye’tî illâ bi’l-hayr*. ”⁶²

Nazm

[fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilün]

Bunca tokmak yidi iy kettân başuñ

⁽¹³⁾ Gelmedi inşâfa hîç fettân başuñ

Göz göğerdüp uzadırsın baña dil

Âh sözün bilmez n’idem mestân başuñ

⁶¹ Metinde şeklinde yazılmıştır. “En hayırlı ders, edeptir.”

⁶² Hayanın hepsi hayırdır, haya ancak hayır kazandırır.

3.2.18. ⁽¹⁴⁾ Der-Beyān-ı Ta‘n Kerden-i Kettān-rā Eb[r]iṣim

Hükemā kavlince ki kettāna atlas hāriri ve penbe aštār ta‘n kılıcağ ⁽¹⁵⁾ otak kolañında koyun yūñi ğazaba geldüğinden cismi kılları ef‘ī mār gibi baş kaldurdılar. Andan hāl ⁽¹⁶⁾ diliyle ‘itāb kılup didi ki: “Yā böcek kuşundusı ve kelebek şıkındusı cife aşlı ebrīşim, ne kendüñi görürsin ⁽¹⁷⁾ ki ola seni geymek hārāmdur. Gerçi kim hārīr [ü] atlassın. Ammā kim Fir‘avn libāsısın, senüñ ne miğdāruñ var. İy cife ki ⁽¹⁸⁾ kendüñi göresin ve atlasuñ gögsini gōñ göresin. **Ve yā ol penbe** uçmağdan çıkağına en-nāsu ⁽¹⁹⁾ ma‘a‘l-libās⁶³ olduğı ecilden halk-ı ‘ālem aña gōñül yağduğına ne fahr idersin. İblīs şeytān u tāvusile ⁽²⁰⁾ ılan dağı uçmağdan çıkdılar. **Gele ben koyun yūñin** gör ki koyunum uçmağdan çıkdı. Ādem Peyğāmbere ‘aleyhi’s-selām ⁽²¹⁾ yūñini kırkdı ve Havvā ‘aleyha’s-selām egirdi. Ve Şīt Peyğāmbere dokudı. Ehlu’llāhuñ ‘abāsı, Hālilu’llāhuñ **[21a]** ⁽¹⁾ ‘imāmesi ve ‘ubbāduñ ve zūhhādūñ libāsı bān yūñi aşıldur. **Huşūsā kim siz nebātsız ben hayvān** neslīm ⁽²⁾ koyunum. Kurbān lahm-ı insān olurken ve ‘abā-puş ehlu’llāhu benümle fahr kılup sen ebrīşimden hārāmdur diyü ⁽³⁾ iğmāz u i‘rāz iderken sizlere nisbet bu kadar fevāyidüm iken imāme-i etkīyā vü fukarā-yı evliyāyiken ve seccāde-i enbiyā iken ⁽⁴⁾ kendümi görüp kıl u kāl, akrānumla ceng ü cidāl itmeyüp hālüm bilüp Hākka tevekkül kılup sükūt itmemişdür. ⁽⁵⁾ Zīrā ki erbāb-ı ‘aql u aşhāb-ı naql katında kendü sırrını fāş itmek cāyız degül. Zīrā her kişi kendü sırrın şaklamaya. ⁽⁶⁾ Āher nefsuñ sırrın şaklamaz. Nite kim dimişlerdür: **Men lem yumūt sirrehu yumūtu sirruhu.** ⁶⁴ Ve bir yirde dağı **men eḏā‘a** ⁶⁵ **sirrehu** ⁽⁷⁾ **eḏā‘a nefsehu.** ⁶⁶

Nazm

[fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün]

Sırruñı fāş itme vü kılma nizā‘

Dosta dinse düşmen ider istimā‘

⁽⁸⁾Sözüñi dilden çıkısa ile duyulur⁶⁷

Küllü sırrın cāveze‘l-eşneyni şā‘⁶⁸

3.2.19. Der-Beyān-ı Āmeden-i Sinnevr-i Zebād be-Dergāh-ı Süleymān ⁽⁹⁾ ‘Aleyhi’s-selām

Hükemā kavlince ol gice penbeyile hārīr münāzara kim kıldı Hāzret-i Süleymān işidüp ‘ibret aldı. Şabāh kim ⁽¹⁰⁾ oldı Süleymān Peyğāmbere ‘aleyhi’s-selām yirinden turup tāze şudan āb-dest alup şubh namāzın kılup namāzdan ⁽¹¹⁾ niyāzdan fāriğ olup hāşlariyle bile taşra çıkdılar. Cebel-i Senāvīr etegindeki şahrāya baqdılar. Gördiler ki ⁽¹²⁾ ol kadar zebād-miskini yığmışlar ki nihāyeti yok. Ve çev[re]sin senāvīr-zebādī ihāta ⁽¹³⁾ idüp yönlerin kendülerden yaña dönüp dururlar. Ğaliye misk koğusı ‘ālemi tutmuş bilesince olan ⁽¹⁴⁾ maḥlūkuñ dimāğların hoş-būsı mu‘aṭṭar itmiş. Bu eşnāda iken Loğmān Hākīmile Feyşāğüris-ı Tevhīdī gelüp ⁽¹⁵⁾ tapu kıldılar. Ve zebād-ı senāvīr

⁶³ İnsanlar, giysisi ile bilinir.

⁶⁴ Her kim sırrını öldürmezse, sırrı onu öldürür.

⁶⁵ Metinde şeklinde yazılmıştır.

⁶⁶ Kim sırrını ziyan ederse, nefsiyi ziyan etmiş olur.

⁶⁷ Bu mısırda vezin bozuktur.

⁶⁸ İki kişi tarafından bilinen her sır yayılır.

geldüğün müjde kıldılar. Ammā ki Süleymān Peyğāmbēr ‘aleyhi’s-selām cemī’ hūkemāya ⁽¹⁶⁾ nazar itdi. Gördi ki burunların dıkaşılar, andan Süleymān Peyğāmbēr ‘aleyhi’s-selām sebebin şordı. ⁽¹⁷⁾ Anlar daḥı du‘ā kılup cevāb virdiler ki: “Bu zebād-miskinūñ қоһусı erlige gemdür. Şol kadar zarar ⁽¹⁸⁾ vardır ki bir kimesne kendüden yaşlu ḥatunile yatsa anuñ bedeni hevāsı vü nefesi menisinūñ ḥazīnesin ⁽¹⁹⁾ ekseri beñzinūñ rengin giderür. Kuvvetini yirinden irer. Şol bahāristanda zümrüdün yapraḡdan libās u zebercedden ⁽²⁰⁾ atlasdan ḡabā giyen direḡtānuñ ḥazān yili ne vechile yapraḡın döküp rengin taḡayyür iderse anuñ gibi ⁽²¹⁾ zararı vardır.”

Naẓm

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

Yā Süleymān bil ki bu misk-i zebād
Çok ‘acāyib zararı vardır key ziyād

[21b] ⁽¹⁾ Çünkü gördi işbu miski iy hümām
Қоһıсı zararın bilüp anuñ tamām

Burnumuza tutduğumuza sebab
⁽²⁾ Zarrı ırmeye bize iy luṭf-ı Rab

Böyle diyüp bu zamān cümle ṭabīb
Oldı sākin vir şalavāt yā Ḥabīb

⁽³⁾ **Neṣr** Hūkemā kavlince kaçan ki hūkemā böyle cevāb virdise Süleymān yine buyurdı ki: ⁽⁴⁾ “Ḥaber virūñ baña ki nāfenūñ қоһусınıñ nef’i artuḡdur, yoḡsa zebāduñ.” Loḡmān Ḥakīm ayıtdı ki: “Yā Resūla’llāh, müşḡūñ ⁽⁵⁾ қоһусı ādemūñ dimāḡın ter kılur. Hem ḡabīb қоһulardan pāk ider. Erlige gemdür, kanı kurudur, bedeni süst ider. ⁽⁶⁾ Velī zebāduñ tazesı olsa be-ḡāyet nef’i çokdur.” Süleymān didi ki: “Nite?” Loḡmān Ḥakīm didi ki: “Misk ḡalbi ⁽⁷⁾ kavī ider, bahādır ider. Eger ma‘cūna karşıdurup yiseler ziyāde fāyide ide. Eger ezüp a‘zāya dürtsele ⁽⁸⁾ kızdurup kavī eyleye. Eger azcuḡ zanbaḡ yaḡıyla zekere dürtsele cimā’a kavī ola ve meni tiz gele. Ağızda çok ⁽⁹⁾ dutmayalar ki ağız қоһусın yaramaz eyler. Ve eger қоһulasalar dimāḡda olan şovuk zahmetlere fāyide ide. Uḡunmaḡı ve kuvvet ⁽¹⁰⁾ sāḡıt olmaḡı giderür. Bārī mercimek kadar misk-i ber-ā-beri za‘ferānile ezüp buruna ṭamlatsalar şovukdan ⁽¹¹⁾ olan baş ağrısına fāyide ide ve dimāḡı kavī eyleye. Eger göz otlarına ḡarışdurup isti‘māl ⁽¹²⁾ itseler, gözi kavī eyleye ve aḡlığın gidere. Eger pīrlere ve yaş mizāclu kişilere қоһulatsalar fāyideler ve gözde ⁽¹³⁾ olan yillü gidere. Ve daḥı ḡabẓ ide ve beñzi şarulığın gidere. Ve aḡulu cānverler zararın def’ ide. Eger ⁽¹⁴⁾ ezüp bevāşıra dürtsele fāyide ideveremez. Fikirleri gidere, feraḡ eyleye. Eger ezüp ḡafeḡkāna ⁽¹⁵⁾ ursalar ḡāyet fāyide ide. Mücerrebdür.

Naẓm

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

Gerçi alçaḡdur begüm misk-i zebād
⁽¹⁶⁾ Liki nef’i çokdur anuñ key ziyād

Böyle diyüp anda Loḳmān ibni ‘Ād
Sākin oldu vir şalavāt hoş-nihād

3.2.20. ⁽¹⁷⁾ Der-Beyān-ı Āmeden-i Tekvīn-i Senāvīr be-Ḥazret-i Süleymān ‘Aleyhi’s-selām

Ḥükemā kavlince Süleymān ḥazreti ‘aleyhi’s-selām ḥükemāyile misk ḥāşşasın ⁽¹⁸⁾ söyleşürken Sinnevr-i Tekvīn ḥalḳ gözinden nihān Süleymān ‘ayninde ‘ayān ⁽¹⁹⁾ nazarına gelüp tekvīn dilince selām virüp devām-ı devletine du‘ā vü eyyām-ı rif‘atine senā kılup ayıtdı ki: “Yā ⁽²⁰⁾ Nebiyya’llāh, müvekkil-i sibā‘ ma‘rifetiyle emrūñ mūcibince zebād-senāvīr re‘īsi serhengleriyle cem‘ itdüm. ⁽²¹⁾ Nazarūña gelmek diler. Ne buyurursız?” diyicek Süleymān ḥazreti ‘aleyhi’s-selām Tekvīn-i Senāvīre [22a] ⁽¹⁾ nazar kılur. Gördi ki bir ‘aceb şekil. Eli ayağı başı gözi muṭlak sinnevre beñzer. Velī arslan ⁽²⁾ göğüslü ve iki elleri var. Ādem eli gibi ayakları, dırnaḳları, pençeleri sinnevri pençeleri gibi ve başında ⁽³⁾ bir zerrīn tācı var. Ve sağ elinde kudret āteşinden bir ḥarbe dutar ve şol elinde bir deste reyāḥīn ⁽⁴⁾ tutar. Velī yapraḳları yāsemīn yapraḳına beñzer. Süleymān ḥazreti ‘aleyhi’s-selām mübārek ⁽⁵⁾ eline şundı ki ayıtdı: “Yā Nebiyya’llāh, ma‘zūr dut ki bu reyḥān dahı sencileyin bir şāḥib-kerāmet ⁽⁶⁾ şāḥib-sa‘adet Süleymān-ı zamān bāḡında bitmişdür ki va‘desi tamām olıcaḳ felek-i ḡaddāruñ ḥāke yeksān itmişdür.”

⁽⁷⁾ Nazm

[fā ‘ilātūn fā ‘ilātūn fā ‘ilātūn fā ‘ilūn]

Bir Süleymān bāḡı içinde bitdi bu reyḥānı bil
Ḥake yeksān itdi cismin ne felek devrānı bil

⁽⁸⁾ Çok Süleymān ḥātemin yutdı deñiz içre semek
Çok Süleymān taḥtını virdi yile gerdān bil

Ne Süleymānlar gelüpdür bu cihān milkine kem
⁽⁹⁾ Şarḳ u ḡarba ḥükm iderken virdi soñra⁶⁹ cānı bil

3.2.21. Der-Beyān-ı Cevāb Dāden-i Tekvīn be-Ḥazret-i Süleymān ‘Aleyhi’s-selām

Ḥükemā kavlince ⁽¹⁰⁾ senāvīr-i Tekvīn böyle diyicek Süleymān Peyḡāmbere ‘aleyhi’s-selām reyḥānı alup ḳoḳuladı. Gördi ki ⁽¹¹⁾ rāyihāsı nāfe-çīn ḳoḳusına beñzer. Velī rengi lāciverdī ve çiçekleri ḳatmar nergise beñzer, ⁽¹²⁾ şehlä reñginde. Velī şāfi altun gibi şevḳ virür. Süleymān ‘aleyhi’s-selām ta‘accüb idüp şordı ki: ⁽¹³⁾ “Yā senāvīr-i Tekvīn, ḥaber vir baña ki ismūñ nedür ve bu elūñde tutduḡun ḳılıcuñ aşlı nedür? Ve bu ⁽¹⁴⁾ elūñde ki reyḥānı ḳanḡı bāḡdan getürdüñ ve ol bāḡ-ı Süleymān didüḡüñ ḳandadır? Ve ol Süleymān ⁽¹⁵⁾ ne Süleymāndur?” cevāb virdi kim: “Yā Nebiyya’llāh, benüm ādum sinnevri-i **Ṭā‘āḥā’ıldür**. Ḥaḳ sübhānehu ve te‘ālā sinnevri ⁽¹⁶⁾ cinsi ḥalḳ idelden ben za‘īfī emri-i Rabbānī sibā‘ üzerine müvekkil olan melek-i ‘Aşḳarsā’ili tekvīn ⁽¹⁷⁾ nasb

⁶⁹ Vezin gereḡi “soñra” sözcüḡünden sonra gelen “ol” sözcüḡü mısradan ḳıkarılmıştır.

itmişdür. Senāvīr üzerine ve benüm hükümünde nice yüz biñ tekvīnler vardır. Eyle tekvīnler ⁽¹⁸⁾ her birisünün hükminde yidi kerre yüz biñ cin re'islerine hüküm ider. Yidişer kerre yüzbiñ tekvīnler vardır. ⁽¹⁹⁾ Anlaruñ dağı ser-cümlesine üç tekvīn hüküm iderken anlaruñ dağı hükmi izz-i Rabbānī benüm ⁽²⁰⁾ elümdedür. **Evvelki** tekvīnün adına **Serķasā'ıl** dirler. Bu cem' idüp getürdügüm zebād-ı senāvīri cinsi zabt ⁽²¹⁾ ider. Anlara hüküm ider. **İkinci** tekvīnün adına **Hemrākıl** dirler. Ol dağı hükminde olan tevābī' ile deşt-i yabānī **[22b]** ⁽¹⁾ olan çetükler şıfına nāzirdür. **Üçünci** tekvīn adına **Erķıl** dirler. Ol dağı hükminde olan tekvīnlerle ve cin ⁽²⁾ re'isleriyle insāna mūnis olan av gurbelerine nāzirdür. Zīrā ki yā Nebiyya'llāh, sinnevr cinsi üç nev'dür: 'Biri aşıldür ⁽³⁾ ki aşıl cinsidür ve insāna mūnisdür. Haşāretiden müziyātdan ıssını saķınur. Enīsdür ve tabī'atı pāk ⁽⁴⁾ laţif u nefisdür. **İkinci** nev'i deşt ü yabānīdür. Vahşidür, seb'veş yırtıcıdır. Vaķtı kim ādem āvāzın işitmese ⁽⁵⁾ ĥar-gūşa tavşan gelse mecāl vermeyüp 'aķabından irer dutar. Yir ġāyet çabuk cüst yügrükdür. **Üçünci** nev'i ⁽⁶⁾ sinnevrün bu miskī kedisidür ki cüssede anlardan büyükdür ve nef'i artuķdur.”

Nazm

[fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

⁽⁷⁾ Ne ķadar varsa senāvīr ü zebād
Mu'teberdür cümlesinden key ziyād

N'ola kıymet bula eger işbu çetük
⁽⁸⁾ Çün naşīb itdi [bunı] Rabbu'l-'ibād

3.2.22. Der-Tefāvut-i Gurbeyān

Hükemā kavlince kaçan ki zebād u sinnevr ⁽⁹⁾ tekvīn **Tā'āhā'ıl** böyle diyicek Süleymān Peyġāmbēr 'aleyhi's-selām bu hikmet-āmīz sözleri dinleyüp ⁽¹⁰⁾ 'ibret alup dağı şordı ki: “Kediler üç nev' olmasına sebep ve her biri bir dürlü olmasına cihet ⁽¹¹⁾ nedür?” diyüp su'āl idicek ol dağı cevāb virüp ayıtdı ki: “Yā Nebiyya'llāh, ol vaķtın ki tufān-ı Nūh ķopdı ⁽¹²⁾ Ĥaķ te'ālānuñ emriyle Nūh Necī berde olan dört yüz bir dürlü maĥlūkātuñ her birisinden uşahından ⁽¹³⁾ irisinden birer çift alup gemisine koydı. Bunlaruñ nesli munķatı' olmasun içün. Ve çünki ⁽¹⁴⁾ yeryüzünü tufān baĥrı bürüdi. Yiryüzünde kıridan eser kalmadı. Nūh gemisinde ve sefinede ⁽¹⁵⁾ olan ĥalkdan ġayrısı yerlerde olan cümlesi ġarķa vardılar. Meger ki şeytān-ı racīm 'aleyhi'l-la'ne ĥimār ⁽¹⁶⁾ dutup eline yapışup bile girmişidi. Sebeb bu idi ki tufāndan önürdi Nūh ĥalkı gemiye koyarken nevbet ⁽¹⁷⁾ ĥimāre degdi. Nūh Necī ĥaruñ yularına yapışup gemiye çekdi. İblīs dağı ĥaruñ kıyruġına yapışdı ⁽¹⁸⁾ çekdi. Dermānde ĥaruñ kıyruġından şeytān taşra çekdi. Nūh yularından gemiye çekdi ĥar tākāt ⁽¹⁹⁾ getürmeyüp dizin çökdi. Nūh Necī ayıtdı: “Yā aĥmak nā-dān merkeb ve iy cāhil ü cilt merkeb, gemiye girseñe. ⁽²⁰⁾ Niçün girmezlenürsin? Cānuñ ġarķdan kırtarsaña.” diyüp Nūh verhem idicek şeytān-ı la'ın fırsat ⁽²¹⁾ bulup ġanīmet gördi. Merkebi gemiye itivirüp 'aķabınca cüst bile girdi. Nūh Necī nażar kılup İblīs-i **[23a]** ⁽¹⁾ la'ini gördi. İtāb u 'ikāb kılup ayıtdı: “Yā mel'un, seni gemiye kim koydı.” diyüp verhem kılup diledi ki gemiden ⁽²⁾ çıkara. İblīs ayıtdı: “Yā Nebiyya'llāh, ne ġāzab idersin. Senün icāzetünle gemiye girdim.” Nūh didi ki: “Delīlün ne?” ⁽³⁾ İblīs-i pūr-telbīs cevāb virdi ki: “Sen dimedün mi yā aĥmak nā-dān merkeb gemiye girseñe. Niçün ⁽⁴⁾ girmezlenürsin? didün. Ben dağı gelüp girdüm.” Nūh ayıtdı: “Yā İblīs-i pūr-telbīs, yā ĥabīs ü ĥasīs, ben ĥod ol ⁽⁵⁾ sözi

merkebe söyledüm. Seni ben kanda gördüm ki bühtân idersin.” İblîs ayıtdı: “Ben saña bühtân itmezem, ⁽⁶⁾ toğru söylerem. Meger ki sen merkebe bühtân itmişsin. Andan geçse baña zîrâ benden aḥmak nâ-dân merkeb ⁽⁷⁾ cîlf ü cāhil mürekkeb yokdur. Bunca biñ biñ yıllar yirde gökde Allāhu te‘ālāya ‘ibādet itdüm. Bir laḥza ⁽⁸⁾ namāz u niyāzdan ferāgat itmeyüp Rabbime münācāt itdüm. Dergāh-ı Hākka kurbīyet bulmuşiken cemī‘ melā’ ike ⁽⁹⁾ arasında muḥarrebu’l-ḥazret olmuşiken Cān bin Cān kavmine ḥalīfe olup ḥükm kılmışiken ‘ākıbet Ādem Şafī ⁽¹⁰⁾ alnında nūr-ı Muḥammedi göremedüm. Nūr-ı Muḥammedī envār birle sırr-ı eḥadiyyete iremedüm. Tā‘atüme ğarre olup dergāhdan sürilüp ⁽¹¹⁾ merdūd oldum. Pes benden aḥmak ‘ālemde kim ola ki bunca biñ yıllık ‘ibādetini bir nazarda yile virdüm. Ve merkebe ⁽¹²⁾ niçün cāhil diyesin kim enbiyānuñ ve etḳiyānuñ merkebidür.”

Nazm

[fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün]

Gözde ḥür olsa ne ⁽¹³⁾ var merkeb ḥimār
Kim ḥaḳīḳat mu‘teberdür iy kibār

Hîç behāyim içre yokdur ḥar gibi
⁽¹⁴⁾ Bir cefā-keş yük çekici ḥür u zār

İssi ne virse ‘alef ḳānī‘ durur
Az u öz itse gerekdür iḥtiyār

⁽¹⁵⁾ Zerre deñlü kimseye itmez zarar
Lîk ider zar ger kebîr ü ger şığār

Böyle diyüp anda şeytân-ı racīm
⁽¹⁶⁾ Oldı sākin Nūḥ önünde şermsār

Vir şalavāt ber-revân-ı Muştafā
Kör ola şeytân-ı bed-baḥt nâ-be-kār

⁽¹⁷⁾ **Nesr** Ḥükemā kavlince kaçan ki Nūḥ Necī ‘aleyhi’s-selām İblîsüñ sözün kim işitdi ayıtdı: “Yā ⁽¹⁸⁾ müfsid, eger dilerseñ ki gemiden çıkarmayam, zinhār gemide kimseye ağu virme. Şerr u şūr fesād torğurma.” diyicek ⁽¹⁹⁾ İblîs daḥı sākin oldı. Gemi daḥı şu üzerinde on iki gün tamām ki yürüdi bir gün İblîs ḥasedinden ⁽²⁰⁾ rāḥat olmayup fikir eyledi ki kimi ğarḳ kıla. Ādemüñ zürriyâtı helāk ola. Zîrâ kim ḥased bir rencdür ⁽²¹⁾ kim cānsuz cesed olmayunca ol rencden ḳurtılmaz. Nite kim dimişlerdür: *El-ḥasūdu lā yesūd.*⁷⁰ Andan İblîs pür **[23b]** ⁽¹⁾ telbîs, bir gün İblîs fırsat bulup yırtıcı cānverler tırduğı yire vardı. Bir çift ḥınzîr gördi. Bunları ⁽²⁾ göricek cānı sevindi. Kulaḳlarına yapışup burunların odı Hāk te‘ālānuñ ḳudretiyle bunlar ağız açup aḳsurdı. ⁽³⁾ Burunlarından birer sıçan çıkup düşdi. İrkek ḥınzîrdan irkek, dişisinden dişi peydā olup düşdiler. ⁽⁴⁾ Def‘î geminüñ taḥtasını deşdiler. Nūḥ Peyğāmbere görüp ğāyet incindi. Nübüvvet ḳuvvetiyle bildi ki bu fesādı İblîs

⁷⁰ Haset eden mutlu olmaz.

(5) turgurdu. Turup arslanlar yanına vardı. Bismi'llāh diyüp alınların şıgayup şefkat itdi. Arslanlar da(6) Nūh ayağına yüzlerin sürüp 'izzet itdi. Andan ağız açup arslanlar tüşgirişdiler. Irkek arslanuñ burnından (7) irkek çetük ve dişisinüñ burnından dişi çetük düşüp ol sıçanlaruñ ko(8)husın alup kovalaşdiler. Sıçanlar (8) da(9) hıznır karnı altına girüp sögüşdiler. Da(10) arslanlar yanına varup anları ögüşdiler. Çünkü kırk gün tamām (9) oldı. Nūh Necī gemisi 'Arafāt tağı üzerine geldi. Ba(11)hr-ı tūfān def' oldı. Nūh, gemiden halkını ki seksen iki (10) kişi idi cümlesin kuruya çıkarup 'aşūr orucın dutup bayram itdiler. Andan soñra bu dört yüz bir dürlü (11) perī cānverleri Nūh Necī 'aleyhi's-selām gemisinden çıkarup tağıtdı. Cinsi cinsiyle her biri bir yire (12) gitdiler. Anda mekān dutup çiftlenüp nesilleri üreyüp çoğaldılar. Velī ol bir çift fāre gitmeyüp 'Arafātda bir delük (13) içine girüp zamānile üreyüp ve çetükler da(14)hı birbirine karılup çoğaldılar. Pes bu aşıl olan çetüklerüñ ki Ādemle (14) mūnisdür. Anlaruñ cedd-i a'lāsı arslan burunlarından çıkan çetüklerdür ki Nūh Necī mu'cizātiyle zuhūra geldiler.

(15) Naẓm

[fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün]

Pes çetük arslana olduğı karīb
Aşlı bu şerh eyledüm rāst u 'acīb

Gerçi kūtāh-kad durur yok heybeti

(16) Liki beñzer şire anuñ hey'eti

Ne kadar varsa esed hāşiyyeti
Nısfı vardur gurbede de gāyeti

(17) Gurbeyi kiçi diyüp görme vü ħor
Çünkü var hāşiyyeti anuñ bī-kuşur

Ḳaddi n'itsün kişide olmasa hüner
(18) Sırf ḳaddi n'idelüm virmez semer

Böyle diyüp anda Tekvīn ol zamān
Sākin oldı vir şalavāt sen cihān

3.2.23. (19) Der-Beyān-ı Nev'-i Nişān-ı Senāvīr-i Diğer

Hükemā kavlince kaçan ki Senāvīr-[i] tekvīni bu üç cins sinnevrüñ bir nev' aşı budur ki (20) taḳrīr eyledi zıkr itdüğüm tafşıl mūcibince ta'bīr eyledi. Yine Süleymān Peyğāmbere 'aleyhi's-selām sinnevrüñ (21) **ikinci** nev'i ki deştüdür anuñ da(1)hı aşlın teftiştir idüp su'āl idicek Tekvīn-i sinnevr cevāb virüp ayıtdı ki: [24a] (1) "Yā Nebiyya'llāh, vaḳti ki Ḍaḥḥāk zālīm zulmile cihānı dutdı. Ve halk anuñ zulmından kaçup nicesi şa'b yirlerde (2) sengistānlar arasında vaṭan tutdı. Rivāyet iderler ki Ḍaḥḥāk nā-pāküñ kışşası ḥod ma'lūm taḳrīr (3) ḥācet degül. Biñ yıl bir gün ki 'ömri oldı. On sekiz biñ pāre şehir-i memleket vilāyet anuñ zulmı (4) ucundan ḥarābe vardı. Da(1)hı ol zamānda şehrin kendin koyup

giden halkuñ tavarını rûzîni alurdu. ⁽⁵⁾ Nışfin dağı şāhib alurdu, gidemezdi. Çoğı yirinde kalurdu. Şığırları ve atları kūhistāna düşüp ıssuz yirlere ⁽⁶⁾ ādem eli irmez şa‘blık yirlerde yürürlerdi. Çiftlenüp üreyüp vahşî olurlardı. Pes bu yabān atları vü yabān ⁽⁷⁾ şığırları ve vahşî cānverler, vahşî çetükler ol zamāndan kaldı. Ve ammā ki çetük vahşî dağı üç nev‘ olur. ⁽⁸⁾ Nite kim bundan aqdem kitābda ba‘zı takrîr olmışdur. Lāzım geldüğü tekrār ta‘bîr olmışdur. Pes bilmek ⁽⁹⁾ gerek ki çetük üç nev‘dür ki ikisi müvekkel-i senāvîr ağızından zıkr olundu. **Üçünci** nev‘ dağı Dahhāk mārı ⁽¹⁰⁾ zamānında zulmından şehir halkı tağılup kūhistāna gidüp çetükleri evlû evinde kalup zamānile vahşî olup dişisiyile ⁽¹¹⁾ irkek qarılup çetükler hāşıl oldu.”

Nazm

[fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün]

Bildüğümüz bu ki itdük biz naķil
Tārīh ⁽¹²⁾ ehli böyle dir k’olur ‘akıl

Hem bu naķl olur be-gāyet key şarīh
Tutdı maķbûl işbu naķlî her faşīh

⁽¹³⁾ Söz gerekdür ola rāst iy tācver
Kim şahīh olan haberdür dür güher

Böyle diyüp anda Loķmān ibni ‘Ād
⁽¹⁴⁾ Oldı sākin şāh önünde o hoş-nihād

Şeh Süleymān gūş idicek sözüni
İtdi şād u āferīnle özini

⁽¹⁵⁾ Virdi hil‘at at u milk ü zerle sīm
K’oldı rāzî pādīşāhdan ol hākīm

Şeh gerek kān-ı seḥā vü pür kerem
⁽¹⁶⁾ Halkına eksük itmeye vire direm

Hem-çü Sultān Bāyezīd ide seḥā
Vir şalavāt müzdine kılup du‘ā

⁽¹⁷⁾ Der-Beyān-ı Bāğ-ı Süleymān Cağı⁷¹

Hükemā kavlince senāvîr-i Tekvîni vahşî tekvîn dağı beyān idicek Süleymān ḥazreti ‘aleyhi’s-selām yine ayıtdı ki: “Yā Tekvîn-i senāvîr, sinnevür üç cins olur diyü ikisin beyān ⁽¹⁹⁾ itdüñ. Bu zebād sinnevri dağı beyān eyle diñleyelüm.” diyicek du‘ā kılup ayıtdı ki: “Yā Nebiyya’llāh, ḥikmeti ⁽²⁰⁾ Loķmān ağızından diñlemek hoşterdür. Senāvîr-i zebād ve re’is

⁷¹ Metinde şeklinde yazılmıştır.

serhengleriyle nazaruña geliyorur. ⁽²¹⁾ Anlardan teftiş itmeklik efdaldür.” diyicek H  zet-i S  leym  n ‘aleyhi’s-sel  m ma  b  l görüp emr eyledi ki **[24b]** ⁽¹⁾ varup sen  v  r-i zeb  d re’  si serhengleriyle nazarına getüre. Pes Tekv  n-i sen  v  r dağı ic  zet alup ⁽²⁾ gitmek dileyicek S  leym  n h  zreti ‘aleyhi’s-sel  m get  rdi  i rey  h  n   şord  . Tekv  n ayıtdı: ⁽³⁾ “Y   Nebiyya’ll  h, ol zam  n   dem d  ny  ya henüz gelmed  n nesliyle d  ny   t  l  mad  n All  hu te’  l   d  ny   sar  y  na ⁽⁴⁾ bir ma  l  k get  rd   ki anlara kavm-i Ca  ı dirlerdi. Devr  nlar  n  n   a  ında sencileyin bir S  leym  n geldi. ⁽⁵⁾   zn-i H  k birle n  b  vv  t h  teminin eline aldı. Bi  n bir ümmete h  k  m kıldı. Yıl ser  rini götürüp şark u ⁽⁶⁾   arb   seyr iderken Hind  st  n vil  yetin t  laşup gün gibi devr iderken bir la  f yir gördü. Ol yiri ⁽⁷⁾ ba   u b  st  n eyledi.   zerine bekçi cinniler k  d  . T   ki i  ine kimse girmeye. Hem Tekv  nile mel  ’iked  n ⁽⁸⁾ ğayrı kimse i  ine giremez. Anu  n uzunluğı kırık mild  r. Evvel d  v  ru  n iki ucından bir ta      ⁽⁹⁾ ih  ta itmiş  d  r. şanasın ki ol dağı a   d  v  rdur. Bir p  re taşdan ol b  st  n  na kimse girmiş deg  ld  r. ⁽¹⁰⁾ Girmez dağı bir ş  retile d  zmişlerd  r ki hiç   dem  -z  d varmaz. Ol d  v  ru  n dibinden bir ‘az  m ⁽¹¹⁾ şu şaşar gel  rmiş. Vaktinde ol şu yemişler getürür. Ol kavm   gemiler d  zmişlerd  r. P  diř  hu  n m  vekkelleri ⁽¹²⁾ zevr  klar içinde oturm  şlardur. H  f  z iderler yemiş vaktinde. Ol yimişlerden h  rmenler iderler vaktinde. Amm   ⁽¹³⁾ bu  ı S  leym  n Ca  ı ol cinlere   řmarlam  řdur.   z  yi’ olmasun ins  na naş  b olsun. Anlar dağı alu  nuz ⁽¹⁴⁾ diyüp cev  b virüp ic  zet alup devletine du’   kılup andan edebile d  v  n-ı S  leym  n  den   k  p halk ⁽¹⁵⁾ gözinden    yib olup ma   am  na gitdi. Andan S  leym  n h  zreti ‘aleyhi’s-sel  m devletile ⁽¹⁶⁾ d  v  n-h  nesine varup S  leym  nlik ta  t  na geçüp kar  r itdi. Kend  yile bilesince olan N  řen Pey   amber ⁽¹⁷⁾ ve K  z Pey   amber ve Uy  řer Pey   amber ‘aleyhimü’s-sel  m Lokm  n H  k  mle ve Feys     r  s-ı Tevh  d   ⁽¹⁸⁾ ile geçüp sedirlerinde oturdılar. Andan şonra melik-i H  beř Nu’m  n ř  h dağı h  z  r olan ‘Arab u ⁽¹⁹⁾ ‘Ureb   begleriyle ve oturan serverleriyle S  leym  n Pey   ambere karşu řa   k  lda zerr  n s  m  n ⁽²⁰⁾ şandallar üzerinde geçüp oturdılar. Ve on iki bi   zerr  n kemed kuşakluk kıllar taşıt kaf  s  nda ayağın ⁽²¹⁾ d  rdiler. Ellerin ti   u tebere kem  n u sipere urdılar. Ve altı yüz altmış altı h  n-r  z cell  dlarla b  d-p  y   **[25a]** ⁽¹⁾ med  n   d  v  n kapus  nda h  z  r baş olup ayağın t  rdiler. Andan şonra S  leym  n h  zretiyle anda bile bevv  b ⁽²⁾ h  cc  b altun g  miş degeneklerin t  yanup ve    v  řlar haber-nir  n   b  klarin ellerine alup d  v  n ⁽³⁾ halkın yaşadılar. Ve kapu    n  n a  uk t  tdiler. Ol zeb  d-sen  v  ri gelmeğe a  uk yol k  dılar. Ve dağı ol ⁽⁴⁾ S  leym  n   t  ri  ku  n ve ol s  lt  n   yolu  n iki t  raf  na řa   u şol sip  h   k  l olup şaf d  zetdiler. ⁽⁵⁾ çünki d  v  n   r  yende oldu. Cem  ’ halku  n yönü sen  v  rden ya  na olup S  leym  n h  zretine nice ⁽⁶⁾ gele buluşa diyü yol gözetdiler. **Ez-  n-c  nib** Sinnevr-i tekv  n dağı sen  v  r re’  sine varup S  leym  n sel  m  n ⁽⁷⁾ virüp derg  h  na da’vet itdi. Re’  s-i sen  v  r ř  d olup dilince All  h  na ş  k  r kılup Tekv  ne ⁽⁸⁾ ‘izzet kılup minnet itdi. Bilesince olan sen  v  r serhenglerin  n ekşerini ol y    lup t  ran ⁽⁹⁾ zeb  d-miski yanında k  yup bir nice serhengler girüp S  leym  n nazarına geldi. Çünki derg  ha ya  n ⁽¹⁰⁾ irdi. Bilesince gelen serhengleri dağı kapu  n taş yüzinde k  d  . Dağı derg  hdan içerü S  leym  n ⁽¹¹⁾ d  v  n  na ki n  zar urdı bu iki t  raf  a k  l olan sip  h   ki bakıp gördü baş eg  p h  l diliyle bunlara ⁽¹²⁾ sel  m virdi. Ve çünki ta  ta ya  n irdi. Sedir     nde baş k  yup yüzin yire sürdü. Dağı a  z  ndan ⁽¹³⁾ p  y-taşıt ken  r  nda bir a   ř  h mühre k  d  . Vel      yet b  y  k m  hreyi k  yup kışın kışın girüsine ⁽¹⁴⁾ gidüp tekr  r baş k  yup dağı baş kıldurup sinnevr dilince S  leym  n  n dev  m-ı devletine du’  , eyy  m-ı rif’atine ⁽¹⁵⁾ şen   kılup ayıtdı ki:

Nazm

[fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün]

Hakka minnet iy emir-i ins ü cān
Hazretün gördük virürken 'ömr-i emān

(16) Dergehüni çün ziyāret eyledük
Cāna minnet bile işāret eyledük

Hazretüñdür çünki Hak peygāmbəri
(17) Biñ bir ümmet halkınuñ hem serveri

Zī nebī ki hizmetün ider melek
Zī melek kim gözedür emrün felek

(18) Bu ne 'izz ü bu ne milk ü bu ne çāh
K'izn-i Hakla çākerekdür māsivā

Bu ne şahlık saña bende Cem Kubād
(19) Bu ne milk ki götürür tahtuñ bād

Çün naşīb itdi saña Hak hātemi
Çāker itdün halkı tutdñ 'ālemi

(20) Saña hem-tā gelmeye sultān bil
Kim götürür tahtuñı göklerde yıl

Bahr u berde çākerün biñ bir ümem
(21) Halk-ı 'alem leşkerün hayl u haşem

Hācetüm Hakdan budur k'iy şehriyār
Tā kıyāmet devletiyle ol bahtiyār

[25b] (1) Ol Huzānuñ hakkı iy bu'l-beşer
Men senāvīr ulusına kıl nazār

Neşr Hükemā kavlince kaçan ki (2) senāvīr re'is[i] bu vechile du'ā kılup Süleymāna ki alkış itdi andan baş aşağı şalup sükūta (3) varup edeble qarār itdi. **Ez-in-cānib** Süleymān hazreti 'aleyhi'selām bu zebād-senāvīrlerine ki (4) nazār kılmışidi cemī'isi divrigi şeklinde alaca ve illā ki bu gelen senāvīr re'isinün (5) tüsi rengi kardan ak ve-lākin kuyruğı ve ayakları ve kulakları ve burnı siyāh şekil gökçek (6) edebi laţif getürdigi ejdahā şāh mühresine beñzer. Andan Süleymān hazreti Ahī Melīhe emr itdi. (7) Bir zerrīn şandalı getürdiler. Süleymān nazarında kodılar. Senāvīr re'is edeble kürsī üzerinde çömelüp (8) iki elcügüzin tayanup oturdı. Andan Süleymān hazreti 'aleyhi's-

selām buyurdu. Sinnevrüñ öñüne gümüş ⁽⁹⁾ tebsi ile bir bişmiş tavuğ kodılar. Ni‘meti görüp dilince bismi‘llāh diyüp bir kanadcuğını ucundan ⁽¹⁰⁾ kemürdi. Dağı ayağ üzerine kalçup dilince ni‘met şükrin diyüp Süleymān hāzretine du‘ā kıldı ⁽¹¹⁾ ayıtdı ki:

Nazm

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

İy emīr-i ins ü cinn ü sāye-i Perverdigār
Devletiyle ‘izz ü baḥş u ‘ömrün olsun bī-şumār

⁽¹²⁾ Baḥr yerde biñ bir ümmet ni‘metüñ yiyüp müdām
Tā kıyāmet salṭanatla dāyim olğıl pāyidār

Haḳḳa minnet kim ⁽¹³⁾ mübārek yüziñi gördük bugün
Var ümīzüm ḥidmetüñe yüz sürem leyl ü nehār

3.2.24. Der-Beyān-ı Muṭī‘ ⁽¹⁴⁾ Şoden-i Süleymān Serheng-i Senāvīr-i Zebād

Hükemā kavlince kaçan ki Süleymān hāzreti ‘aleyhi’s-selām senāvīr ⁽¹⁵⁾ re’isinüñ bu edeb erkānın ki gördi ḥayvānuñ bu kadar ḥiss ü idrāki olduğın ta‘accüb itdi. Andan ⁽¹⁶⁾ Aḥī Melīḥ tebsi ile tavuğı sinnevr öñinden götürdi ve dımışķī tasile nazarına şu getürdi. Sinnevr ⁽¹⁷⁾ içmedi. Ḥamd ḥaḳķı edā idüp ağız açdı. Andan Aḥī Melīḥ suyu dağı giderdi. Ba‘de’t-te‘ām ⁽¹⁸⁾ Süleymān hāzreti ‘aleyhi’s-selām senāvīr re’isi söze çekelüp dilince ayıtdı ki: “Yā senāvīr ⁽¹⁹⁾ re’isi, hoş geldüñ, şafā geldüñ. Merḥabā, biz dağı Süleymānlıgumuza salṭanatın āḥer yirde koyup sizi ⁽²⁰⁾ görmege müştāk olup geldük. Bi-ḥamdi’llāh ki seni gördük. Velī bu edeb erkān ki ⁽²¹⁾ sende var gördüm, ḡayrı ḥayvānda ol kadar görmedüm. İmdi sana bir kaç sū’ālüm var. Baña ḥaber vir. [26a] ⁽¹⁾ Evvel bu ki aduñ nedür? Ve senüñ tūsüñ aḳ cinsüñe beñzemezsın ve ḥūyuñ laṭīf. İmdi bize anı beyān it ki ⁽²⁾ bu senāvīr şıfına sen re’is olduğuna ḥikmet nedür? Ve bu getürdüğün şāḥ mühre kanda bulduñ? Bize ḥaber ⁽³⁾ vir ve dağı cihānuñ aḥvālinden ve ‘ömrüñün eṭvālinden söyle görelüm, ne mertebede kimsesin. ⁽⁴⁾ Aña göre saña rağbet kılalum ki her şaḥşuñ neydüğü ma‘rifetinden, lisānından ma‘lūm olur. Ḥırķāsından, ⁽⁵⁾ taylasānından degül. Nite kim dimişlerdür: **El-mer’u maḥfiyyun taḥte lisānihi lā ṭaylesānihi.**”⁷² diyicek senāvīr re’isi cevāb ⁽⁶⁾ virüp ayıtdı ki: “Yā Nebiyya’llāh, benüm adum **Ebū Ḥaddāsdur.** İskender-i Kübrā du‘āsile bunca ‘ömür sürdüm. ⁽⁷⁾ Minnet ol Ḥuzāya ki āḥir vaktinde mübārek yüzüñi gördüm. Yā Nebiyya’llāh, benüm bu kadar ‘ömür sürdüğüme ⁽⁸⁾ sebeb bu ki çünkü İskender-i Zu’l-ḳarneyn ki İskender-i Kübrādur, nesebi meşhūr ki İskender ⁽⁹⁾ bin ‘Abdullāh ibni Ḍaḥḥāk bin Sām bin Nūḥ Peyğāmberdür. ‘Aleyhi’s-selām dört yüz yıl ‘ömür sürmegile ⁽¹⁰⁾ İbrāhīm Peyğāmbere imān getürmegile müşriklere kılıç urup küfür zulumātın cihāndan götürmegile ⁽¹¹⁾ bulut taḥtını izn-i Rabbānī birle diledüğü yire yitürmegile meğārib u meşārık arasın tutdı. Kāfdan ⁽¹²⁾ kafa ‘ālemi tutup ḥükm itdi. Lākin Süleymān taḥtın yil āşikāre götürdüğü bigi götürmezdi. ⁽¹³⁾ Vakti ki leşkerin bir yirden bir yire iletmek dilese bilesince olan enbiyā vü eṭkiyā’ ile iki reka‘at ⁽¹⁴⁾ ḥācet namāzın kılup şıdkile Allāh hāzretine du‘ā idüp evvel Ādem āḥir Muḥammed ḥātem cemī’ gelmiş ⁽¹⁵⁾ gelecek mürsel peyğāmbەرler ervāḥına şalavāt virüp Allāha tekbīr getürürdi. Hemān-dem ⁽¹⁶⁾ ‘ināyet-i Ḥudā vü mu‘cizāt-ı Muḥammed Mustafā birle

⁷² Bir kişi taylasānında degil, dilin altında gizlidir.

‘ālemi bulutlar kaplayup göz gözi göremeyüp ⁽¹⁷⁾ Sikender-i Kūbrā ‘askeri haymelü haymesine girüp oturlardı. Ve çünki müddet zulumâtı ⁽¹⁸⁾ geçürdi. İskenderle begleri gözlerin açarlardı. Görürlerdi leşkerini âdem cemī‘ hayli vü haşem ⁽¹⁹⁾ kaṭār u meḥār hayme vü ḥārgāh ṭabl u ‘ālem diledükleri yirde turlar. İskender-i Kūbrā du‘āsını ⁽²⁰⁾ müstecāb olduğın ki gördi şād olup secde-i şükür kılurdi. İsmā‘īl Peygāmbere daḥı İskender-i ⁽²¹⁾ Kūbrāyile ekşeri bile olup ḡazā kılurdi. Ve anuñ yüzi şuyına Allāhu te‘ālā İskender-i Kūbrā du‘asın **[26b]** ⁽¹⁾ müstecāb kılurdi. Āḳıbetü’l-emr ‘askerin bir gün bir memlekete yitdi. Bu cebel-i Senāvir etegine ⁽²⁾ ‘askerin kondurdi. Mehterler otağın kırup begler rikābın dutup ki atdan indürdiler. Pes ⁽³⁾ biz daḥı senāvir serhengleriyle bir yire gelüp ḥāl dilince danışduk. İş soñın yine varur şanışduk. ⁽⁴⁾ Gördük ki bu leşker bizi şikār itse gerek. Nicemüzi kırup tār u mār itse gerek. ⁽⁵⁾ **Pes** ba‘zumuz kaçmağa yüz dutdılar. Kaçup gitdiler ve ba‘zumuz şa‘b yirlere varup cenge niyyet itdiler. Ve ol ⁽⁶⁾ vaktin senāvir serhengi Āḥer sinnevridi. Sikendere ṭā‘āt itmedi. **Ammā ki** bir cemā‘at benüm sözüm tutdılar. ⁽⁷⁾ Ḥāl dilince ne naşihat itdümise işitdiler. Zebād-miskinden cem‘itdiler. Daḥı ol gice şabāḥa dek ⁽⁸⁾ ol cem‘ olan miski taşıyup Sikender konduḡı şahrāya iletduk. Daḥı çevresin ihāṭa itduk. Çün şehir ⁽⁹⁾ vakti yitdi, kūs-i Sikenderi ‘azametle ötdi. Begler çerisin cem‘ itdi. Sikender çin şehirden ⁽¹⁰⁾ rahşına bindi. Şikār kaşdına çerisin cem‘ idüp gelüp üstümüze yitdi. Gözciler bizi ⁽¹¹⁾ görüp aña haber virdi. Çerisin turgurdi. Bir nice ḥāşlarıyla sürüp üzerümüze geldi. Yakın ⁽¹²⁾ iricek bizi korkup kaçmasun diyüp İskender begleriyle atlardan inüp yayaḡ yürüyüp ⁽¹³⁾ yanumuza gelüp daḥı iki zerrīn kürsī kodılar. Birisine geçüp kendü oturdi ve birinde bir pīr-i ‘azīz diz ⁽¹⁴⁾ çöküp karar itdi. Bākī serverleri dilāverleri karşıasına şaf dutup ayağın turdılar. **Andan** biz daḥı ⁽¹⁵⁾ nazar kılup ‘ilme’l-yakīn bildük ki bu zerrīn kürsī üzerine geçüp cevherī tāk örünüp yidi ⁽¹⁶⁾ iklīm ḥarācī deḡer ḥil‘āt geyüp oturan bu leşkerüñ melikidür. Ve ol sağ tarafında ‘ac ābnūs ⁽¹⁷⁾ şandal üzerinde diz çöküp turan yüzi nūrlu pīr ‘azīz bu şāhuñ vezīridür. Ve leşkerini bu melik ⁽¹⁸⁾ ırakda koyup üstümüze yalūñuz gelduḡı bizi korkmasun diyü ri‘āyet itdügüdür. Ve kürsiye ⁽¹⁹⁾ geçüp bize karşı oturduḡı bizi gelüp buluşsun içün şefa‘at itdügüdür. **Pes** eyle olsa bu ⁽²⁰⁾ senāvirüñ önüne düşüp nazarına varduk. Daḥı yüzümüzi yire sürdük ve dilümüzce du‘ā kılup emān diledük. ⁽²¹⁾ Bizüm mavlaşup söyleşdügümüzi emān dileyişdügümüzi İskender fark itmeyüp dönüp ol şol tarafındaḡı yüzi **[27a]** ⁽¹⁾ nūrlu kişiye bakup nazar itdi. Ādem dilince bir zamān anuñla söyleşdi. Bilmezüz ki ne haber ⁽²⁾ itdi. Andan ol yüzi nūrlu pīr, ‘ākıl yüzünü bizden yaña dönüp senāvir dilince ayıtdı: “Yā senāvir ⁽³⁾ serhengleri, içüñüzde re‘īs kimise nazaruma gelsün ki añunla haberüm var. Ve hīç üşenmeñüz ⁽⁴⁾ ki bu melik İskender-i Kūbrādur. ‘Ālimdür, sizi incitmez. Ben isem Ḥalīlū’r-Raḥman oḡlı İsmā‘īl ⁽⁵⁾ Peygāmbere. Sizlere nazarum var, şefkāt itdüm.” diyüp dilümüzce söyleyicek senāvir şınıfından hīç birisi uşaḡı ⁽⁶⁾ irisi ilerü varmağa korkdı. Sikenderden zarar ire diyü bakdı. İllā ki men kemīne İsmā‘īl ⁽⁷⁾ Peygāmbereñ ‘aleyhi’s-selām yüzi nūriñ ki gördüm zarar gelmeyeceḡin bilüp nazarına vardum. Yüz ⁽⁸⁾ yire sürdüm, başın kaldurup sinnevr dilince bu vechile alkış virdüm. Ve ayıtdum ki:

Nazm

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

⁽⁹⁾ Ḥaḡḡa minnet k’ol durur Rabb u Ḳadīm

Kim sizi gösterdi⁷³ nesl-i İbrāhīm

⁷³ Vezin gereḡi “gösterdi” sözcüḡünden sonra gelen “iy” sözcüḡü mısradan çıkarılmıştır.

Haşşa kim mu‘cizle bildüñ dilümüz
(10) Muṭṭali‘ olduñ neyise bilümüz

Çün sizi gösterdi Haḫ ‘azze ve cel
Şek degül ki müşkilümüz ola ḫal

(11) Çün mübârek yüzüñi gördüm bu dem
Milkümüze ḫayrile başduñ ḫadem

Haşşa kim İskender-i Kübrâyı hem
(12) Devletüñde gördük iy nîk-râyı hem

Ḥod ne var anca zamānuñ serveri
Ho[d] ne vardur sence Haḫ peygamberi⁷⁴

(13) Böyle ta‘rîf eyleyüp k’itdüm du‘ā
Kendü daḫı itdi du‘ā ḫılup ṣenā

Nesr Hükemā ḫavlince yā Süleymān ⁽¹⁴⁾ ibni Dāvud bi-ḫaḫḫı Yezdān-ı Ma‘būd çünki İbrāhīm Peygāmbere ‘aleyhi’s-selām ol nebiyy-i muṭahhar, feşāḫatüm belāḡatüm ki ⁽¹⁵⁾ işitdi daḫı yakınına kıḡırup arḫam şıḡayup şefḫāt itdi. Daḫı ayıtdı ki: “Yā sinnevr serheng[i], bu cebel-i ⁽¹⁶⁾ Senāvirde cinsünüñ çok mıdır?” **cevāb** virdüm: “Şol ḫadardur kim ḫaddi yoḫdur.” Yine şordı ki: “Niçün ⁽¹⁷⁾ görünmezler, ḫanda gitdiler?” Ayıtdım ki: “Sizüñ ‘askerden ḫorḫup ḫaçan taḡ kulesine yüz tutdılar.” ⁽¹⁸⁾ Yine şordı ki: “Yā niçün ḫaçmaduñuz siz?” Ayıtdım ki: “Ādemüñ eli üstündür. Bizi şikār ideceḡüñüzü ⁽¹⁹⁾ bildük. Zebād-müşḡini cem‘ itdük. Şefā‘at dileyü naḫaruñuza geldük. Bize şefā‘at ḫıl ki ⁽²⁰⁾ dimişlerdür: ‘*Eṭ-ṭālibun bi-vāsıṭeti’ş-şafī‘i yeşlu ilā merāmihî ve ṭalebihî kemā enne’ṭ-ṭāire bivāsıṭeti’l-cenāḫi*’ ⁽²¹⁾ yeşlu ilā meṭ‘amihî ve meşrebihî.” ⁷⁵ Ma‘nī budur ki eydür: *Çünki bir kimesneye eli altındāḡınuñ ḫāceti düşer. Anuñ ḫācetin dilile [27b] ⁽¹⁾ ref‘ etmek olmaz. Dostluḡ oldur ki ḫācetin bitüre. Ancılayın ki ḫuş yāl-ı ‘āzīm şalup kendü ⁽²⁾ ḫış murādınca baḫş ider demek olur.*”

Nazm

[fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün]

Böyle diyüp virdümise şaḫ ḫaber
(3) Ol Nebīye eyledi sözüñ eşer

Cān u dille pes muḫib olup baña
Şefḫāt idüp eyledi bir ḫoş-naḫār

⁷⁴ Vezin gereḡi her iki mısradā geçen “ne ḫod” sözcüklerinin yerleri deḡiştirilerek “ḫod ne” şeklinde yazılmıştır.

⁷⁵ Bir kuşun kanatlarıyla yiyeceḡine ve içeceḡine ulaşması gibi talip olan da şefaatçinin aracılıḡıyla meramına ve isteḡine ulaşır.

⁽⁴⁾ **Nesr** Andan yā Nebiyya’llāh, çünkü İsmā’il Peygāmbere ‘aleyhi’s-selām benüm ma’kül sözüm ki işitdi ⁽⁵⁾ yönüni İskenderden yaña dönüp insān dilince aña haber virüp beyān itdi. Andan yine İsmā’il ⁽⁶⁾ Peygāmbere baña dönüp ayıtdı: “Yā senāvir serhengi, elünden gelür mi ki birkaç senāvir gönderesin, varup ol ⁽⁷⁾ kaçan senāvirleri yirlü yirine getüreler. Hiç İskenderden korkmayalar ki ben dilek itdüm yüzünüz şuyına ⁽⁸⁾ anlaruñ günāhlarından vazgeçdi. Ve sizi incitmemege and içdi.” diyicek yüz süriyüp evvel İskenderuñ ⁽⁹⁾ hāk-i pāyın urdum. Andan gelüp İsmā’il Peygāmbere qademinde baş koyup du‘ā itdüm. Ayıtdum ki: “Yā Nebiyya’llāh, hiç şek ⁽¹⁰⁾ şühem kalmadı ki sen Hāk peygāmbersin. Minnet ol Huzāya ki bizi İskender leşkeri ayağı altında helāk ⁽¹¹⁾ olmağdan kurtarduñ. Şefkāt itdüñ. **Ammā** ki temennāmuz senden budur ki dest-i haṭṭuñla yazup bir nişāne vüresin. ⁽¹²⁾ Ve üzerine hem kendü aduñ ve hem İskenderuñ ismin yazup nişān urasın. Ve diyesin ki bizi ādemī-zāddan ⁽¹³⁾ kimse incitmeye. Tā kim biz daḥı ol nişānı saklayup hıfz idüp gizleyevüz. Üstümüze ādemī-zād ⁽¹⁴⁾ leşkeri geldügin ki görüp gözleyevüz. Vakti ki bizi incitmek isteyeler ol nişānı gösterüp ⁽¹⁵⁾ emīn olavuz. Ve dilümüzce sizi ḥayır du‘ādan aṇup yād kılavuz. Luṭf idüp bu za‘ifleruñ şikāyetin ⁽¹⁶⁾ diñle ki silāhı za‘ifleruñ şikāyetdür. Qavīlere lāzım olan ‘afv-ı ‘ināyetdür. Nite kim dimişlerdür: ⁽¹⁷⁾ **Silāhu’q-ḡu ‘afā’i e’s-şikāyetu.**”⁷⁶

Nazm

[mefā’ilün mefā’ilün fe’ülün]

Bu yoḥsullar k’ider saña şikāyet

Kerem kıl eylegil ‘avn-ı ‘ināyet

⁽¹⁸⁾ Eger himmet ideriseñ ‘adūdan

Cihān içre oliserüz selāmet

Nesr “Yā Nebiyya’llāh, benüm sözüm ⁽¹⁹⁾ İsmā’il Peygāmbere ki işitdi dönüp İskendere ‘aleyhimā’s-selām insān dilince naḳl itdi. İskender ⁽²⁰⁾ reyime āferīn kılup aḥsen gördi. Bir levḥ-i zerrīne ‘ahd kātibine nāme yazup tīg-ı pūlādla haṭṭını zergere ⁽²¹⁾ qazdurup İsmā’ille kendüsi ismini çizdürüp getürüp İskender-i Zu’l-qarneyn izniyle İshāk **[28a]** ⁽¹⁾ Peygāmbere baña teslīm itdi. Ve senāvir-i zebād re’isligin daḥı baña virüp ta’zīm itdi. Andan dönüp ⁽²⁾ İsmā’il Peygāmbere bir ḥayır du‘ā temennā itdüm ki ‘ömrüm ziyād ola. ‘Ākıbetüm ḥayr bir zamān kim yaş yaşayup ⁽³⁾ cihānda sürdüm. Devr pes ol peygāmbere ve nebiyy-i muṭahhar, el getürüp İskenderle baña ḥayır du‘ā itdiler. Tā kim biz daḥı ⁽⁴⁾ icāzet alup gitdük. Gelüp vaṭanumuza yitdük. İskender daḥı leşkerin çeküp gitdi. ⁽⁵⁾ Senāvir cinsi cem‘ olup her birisi levḥa ki naḳar itdiler lā dimeyüp İsmā’il Peygāmbere mu‘cizātıyla ⁽⁶⁾ ben za‘ifüñ emrine itā‘at itdiler.”

Nazm

[fā’ilātün fā’ilātün fā’ilün]

Ol Nebī kim itdise ḥayr-ı du‘ā

Ömrümi ⁽⁷⁾ itdi ziyāde ol Hudā

⁷⁶ Zayıfların silahı, şikāyettir.

Ol zamāndan bu zamāndan hemīn
Men senāvīr üstüne oldum emīn

⁽⁸⁾ Geçdi bunuñ üzerine rüzigār
Ādemīden her ne gelse şehriyār

Levh-i İsmāīli iderdüñ ⁽⁹⁾ aña ‘arz
Kim anı göstermegidi bize farz

Levhı alup çünki ol da қorudı
⁽¹⁰⁾ Vazgelüp bizden hemān ol қorıdı

Şoñra meymūnlar begi tıydı anı
Çekdi ⁽¹¹⁾ leşker üstümüze ol denī

Bizde leşker cem‘ idüp varduķ aña
Altı gün ceng eyledük öñden ⁽¹²⁾ şoña

Ġālib oldı ‘ākıbet cünd-i kıred
Yakdı yıkdı ilümüzi bī-‘aded

Levhumuz elden aluben ⁽¹³⁾ gitdiler
Olmayacak çok meḥāyif itdiler

Böyle diyüp o[l] senāvīr ulusı
İtdi zār efḡānile anda ⁽¹⁴⁾ besi

Şeh Süleymān ḥazreti bildi tamām
Levhı meymūn alup itmiş intikām

Didi levḥiçün yime ⁽¹⁵⁾ ḡam bu zamān
Kim alam meymūndan anı ol şād-mān

Ḥātırı sinnevrüñ olmışken melūl
Ḥoş tesellā ⁽¹⁶⁾ itdi anı Ḥaķ Resūl

Böyle olur beglik ü ‘adl ü nizām
K’ide yoḥsul özün ⁽¹⁷⁾ el-Ḥaķ şād u ḡām

Şeh gerek ki ‘ādil ü fāzıl ola
Tā ki mazlūm dilegi ḥāşıl ola

Şāh ⁽¹⁸⁾ gerek kim ola çün Hān Bāyezīd
K'ide alķış aña şāhile 'abīd

Şāh olaldan ⁽¹⁹⁾ 'āleme ol şehriyār
'Adlile ābād olupdur bu diyār

Eyle ma'mūr oldı hānum milk-i Rūm
Kim ⁽²⁰⁾ kefareçün bulunmaz zāğ u būm

Bu Sitanbūl eyle ābād oldı bil
Şehr-i Mısır kendi Bağdād oldı bil

⁽²¹⁾ Yüz 'imāret biñ ola hāmmāmı var
Halvetinde elli sīm endāmı var

Haşmıçün leşker çeküp [28b] ⁽¹⁾ cem' itse şāh
Yüz kezin yüz biñ olur atlu sipāh

Koruya gönderse er Hān Bāyezīd
⁽²⁾ Haymeden rūy-ı zemīn olur sepīd

Er yazup bahra donatsa şāh gemi
Keştīden görünmeye deryā nemi

⁽³⁾ Baħşış idüp kıllara açsa aya
Şark ğarbuñ mālı varmaz bir aya

Hak te'ālā devletin itsün ziyād
⁽⁴⁾ Tā kıyāmet devletiyle bākī yād

Dā'ī dūr Firdevsī ider aña du'ā
Her haşardan şaklasun anı Hudā

⁽⁵⁾ Turduğunca bākī bu kevn ü fesād
Bākī ola Şeh Muhammed bin Murād

3.2.25. Der-Beyān-ı Temsilāt-ı Dāsiřan-ı Māzī

[fā 'ilātūn fā 'ilātūn fā 'ilūn]

⁽⁶⁾ Bu Süleymān kışşasın itdükse gūş
Saña senden dinle bir destān hoş

⁽⁷⁾ Ol Habeş iklīmidür milk-i cihān
K'oldı ol kūh-ı Senāvīr mekān

Ol senāvīr ulusı⁷⁷ sende nefes

⁽⁸⁾ Yırtıcı vü ıartıcı cīre heves

Mürşid-i kāmildür İsmā‘īl bil

Sende mürşīd hīdmetine bağla bil

⁽⁹⁾ Cürmüne tevbe kılup itme günāh

Tā günāhuñ ‘afv ide āhīr İlāh

Şeh Süleymān dergehidür āhīret

⁽¹⁰⁾ Niyyet-i halkuñ añadur ‘ākıbet

Ṭālīb ol mürşīd iden maṭlūbı sen

Levhveş tā k’alasın mektūbı sen

⁽¹¹⁾ Dünyede itdūñise şālīh ‘amel

Ḳutarur mektūbī irmeye halel

Ḥayr u şerrūñ yazılıser bitide

⁽¹²⁾ Ḥayrın işle ḥayrın Allāh bitide

Gerçi ten fānī olur yoḳdur gümān

Līki bākī kalur añla işbu cān

⁽¹³⁾ Ten ḳafeşdür çıḳmayınca murğ-ı rūḥ

Bākī milkden aña açılmaz fütūḥ

Ġām degül tebdīl olursa şuretūñ

⁽¹⁴⁾ Daḥı yigrek ḳıla şānī ‘hey’ etūñ

Gelmesün Firdevsñnūñ sözi ba‘īd

Vardur āyet oḳı min *halkın cedūd*⁷⁸

3.2.26. ⁽¹⁵⁾ Der-Beyān-ı Meclis-i Āhīr

[fā ‘ilātūn fā ‘ilātūn fā ‘ilūn]

Ḥaḳḳa minnet meclisüm iy nīk-nām

Üç yüzile seksen altı oldı tamām

⁷⁷ Vezin gereği “ulusıdır” sözcüğü “ulusı” şeklinde düzeltilmiştir.

⁷⁸ O dilerse sizi yok eder ve yerinize yenilerini yaratır. (Fâtır: 35/16)

(16) Çün 'ināyet itdi Hāk celle celāl
Söyledüm şîrîn risāle emlah kelām

Nice yüz pāre kitābdan intiḥāb
(17) Bu Süleymān-nāmeyi itdüm kām-yāb

Bu Süleymān kışşasın bilür faşîḥ
Kizbî yoḡdur rāst olur cümle şaḥîḥ

(18) Ç'emrine māmuridi biñ bir ümem
Cem' idüben ins ü cin ḥayl u ḥaşem

Taḥtına merkeb olup bād-ı şimāl
(19) 'Ālemi seyrān iderdi māh u sāl

Ol yire kim Şeh Süleymān vardı bil
Ne Sikender ne Ferīdün irdi bil

(20) Şek getürme okı Sikender-nāmesin
Tā bilesin neyse anuñ hengāmesin

Dün Süleymān-nāmeyi okı tamām
(21) Tā cihān ḥālın bilesin nīk-nām

Rub'-ı meskūn şarḡ u ġarb u kūh-ı Kāf
Saña ma'lūm ola küllī şanma lāf

[29a] (1) Līk umar Firdevsī senden bir du'ā
Ḥayrile añ ki raḥmet ide ol Ḥudā

İy Şamed⁷⁹ ki lem yelidsin⁸⁰ bī-bedel
(2) Lā-şerīk ü lā-naẓīr ü bī-ḥalel

Ol Muḥammed ḥürmetiçün yā İlāh
'Afv kıl Firdevsī kim itdi günāh

(3) Okuyana yazana diñleyene
Ḥabṭın ıslāḥ idüben añlayana

⁷⁹ Hiçbir şeye muhtaç olmayan.

⁸⁰ Doğmamıştır.

Yâ İlâhî cümlesine rahmet it
(4) Meskenin dâru's-selâm cennet it

Cennet olmak dileriseñ ger maķâm
Vir şalavât Muştafâya hem selâm

3.2.27. (5) Süleymân-nâmenüñ Üç Yüz Seksen Yedinci Meclisinüñ Zikrindedür

[fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilün]
Nuţka gel iy tüt-i şekker-şiken
Söze gel iy sebze-puş la'lin-dehen

(6) Çünki sensin 'andelib-i nağme ger
Şîrîn elfâzuñ durur şehd ü şeker

(7) Nuţka gel lutf eyle iy şîrîn-zebân
Kim hayıfdur bu beyân kıla nihân

Söz demekde çün senüñ devr-i zamân
(8) Nuţka gel virmişiken devrân emân

'Âkılıseñ fırsatunu itme fevt
K'añsuz irer çün bilürsin derde mevt

(9) Kim ber-â-ber daş dutan eflâkile
Yirde yatur işbu tîre hâkile

Göklere İdrîsveş kaçsañ eger
(10) Hızır olup âb-ı hayât içseñ eger

Hikmet-i Lokmânile itseñ 'amel
Çâre yokdur irişür saña ecel

(11) Mergi başmaz ejdehâ-yı Mûsîde
Mergi def' itmez du'â-yı 'İsîde

Tîr-i mevt atsa kazayile kader
(12) Cevşen-i Dâvudîden ider güzer

Kanıya Firdevsî Tûsî Enverî
Kanı Selmân H'âcû Hâfız Ezherî

(13) Nice sa‘dī tālī‘in naḥs itdi çarḥ
Nice ḥākān nazmını tebs itdi çarḥ

Dökdi cām-ı Aḥmedī çok tīre ḥāk
(14) Çok Nesīmī sīnesini itdi çāk

Ḳanıya Şeyḫī Nizāmī pūr hūner
Nice gevher şāḫibi ol nāmver

(15) Nazmı virmişken cihāna ḥoş nizām
İtdi ecel⁸¹ daḥı zecr ü intikām

Ḳanı Cāmī yāhū Şeyḫī ehl-i kemāl
(16) Ḥüsrevī Şīrīniçün dirken maḳāl

Aldı tāk u ḥırķasın anuñda çarḥ
Ṭatlu sözün eyledi anuñda ḳalḥ

(17) Sañada Firdevsī ḳalmaya cihān
Līki ḳāle sözlerüñ bākī hemān

Furşatuñ fevt itme varken rūzigār
(18) Nuṭķa gel ki ḳāle sözün yādigār

Ḥalkdan ammā bu durur maḳsūd tām
Diyeler ki e’s-şalāt u ve’s-selām

3.2.28. (19) Dāsītān-ı Süleymān-ı Caḡī ve Ḳāziyye-i Re’īs-i Senāvīr

Ol re’īsü’l-ḥükemā ḳavlince ki Loḳmān ibni ‘Āddur ki (20) ser-cümle ḥükemādan ‘ömri ve ‘ameli ziyāddur ki İskender ki Süleymān yüzlerini görmışdür ḳāziyye-i Süleymāndan (21) bu maḥalda eyle ḥaber virmışdür. Ve daḥı İskender üstadı Eflātūn-ı Yūnānī eṭibbānuñ ḥalīfesi ve cihānuñ [29b] (1) ehl-i ‘irfānı böyle naḳl itmişdür ki ḳaçan ki senāvīr serhengleri re’īs-i **Ebū Ḥaddās** Süleymān ḥazretine ‘aleyhi’s-selām (2) kendünün ‘ömr-i eṭvālinden ve İskenderle İshāk Peygāmbere ‘aleyhimā’s-selām ḳālinden, ef‘ālinden, nik ü ḥişālinden kemāl (3) birle ḥikāyet ḳılup taḳrīr itdiyse ve meymūnlar levḫi alduḡın söyleyüp şikāyet ḳılup geçen ḳāziyyeyi tefsīr itdise (4) Süleymān ‘aleyhi’s-selām bunları ḥoş görüp ri‘āyet itdi. Āşafa buyurdi: “Bir levḫ-ı zerrīn üzerine dīvān yazıcısı (5) **Elī ḥuruf bin Sīsā** nübüvvet ḥātemin resm idüp ve bir yüzinde ‘ahd-nāme yazdı. Ve zerrger pūlād tıḡile ol (6) ḥuṭūṭı çizdi, ḳazdı. Andan ol zerrīn levḫa dört yirden ebrīşim birle bend-keşler idüp ol sinnevr serhengi (7) **Ebū Ḥaddās** boynına taḳdılar. Tā ki Süleymān ḥazretinün zamānında ve soñında ādemī-zādda ve āḥerde kimse anları (8) incitmeye. Ve Ḥabeş meliki kim olursa her yıl

⁸¹ Vezin gereḡi “ecel” sözcüḡünden sonra gelen “aña” sözcüḡü mısradan çıkarılmıştır.

anlara beş biñ koyun ve beş biñ keçi kırbân idüp postın ⁽⁹⁾yüzüp leşlerin vireler. Anlar dañı ħora geçürüp âdemî-zâdı incitmeyüp kendü ħâllerinde olalar. Ve ⁽¹⁰⁾dañı bir yirden ki tâcir gelse zebâd-miskini cem' idüp tağ etegine getüreler. Ve ol tâcirler dañı anuñ ⁽¹¹⁾kıymetince cânverler etlerini cem' idüp ol zebâd yanında gündüzin koyup geceyle yanından gideler. Eger ⁽¹²⁾şöyle ki kediler behâsını begenürlerse koyup zebâd-miskini cânverler etlerin alup gideler. Eger ⁽¹³⁾begenmezlerise etleri qabûl itmeyeler. Tâcirler şubh-dem gelüp dañı ziyâde kılalar. Ammâ be-şart-ı ân ki eger ⁽¹⁴⁾tâcir ve eger bâzırgân ħaddinden tecâvüz itmeyeler bâzârlarını Ħağ üzerine ideler. Ve ol 'ahd-nâme-i ⁽¹⁵⁾Süleymânıñ dañı ibtidâ terkinu bu Süleymân-nâme muqaddemâ taşnîf iden Lokmân Ħakîm 'İbrî dilince ⁽¹⁶⁾Süleymân ağızından işitdüğü gibi kitâbına taştîr itmiş. Bu kitâbı soñra 'İbrî dilinden Yûnân ⁽¹⁷⁾diline te' lîf iden Eflâtûn-ı Yûnânî Yûnân dilince tercüme kılup tefsîr itmiş. **Ba' de ez-ân** lisân-ı ⁽¹⁸⁾Yûnânîden zebân-ı Fursa tercüme iden Seyyid-i Neşr-i Bağdâdî 'Arab dilince bu 'ahd-nâmeyi bu vechile ⁽¹⁹⁾takrîr itmiş ki **'ahd-nâme-i Süleymân ĩnest: ĩnnehu min Süleymâne ve ĩnnehu bi'smi'llâhi'r-raĥmâni'r-raĥîm** ⁽²⁰⁾ Ellâ te'lû 'aleyye ve'tûnî müslimîn.⁸² El-ĥamdulî'llâhî'llezî ev cede şemâniyete 'aşere elfen envâ'ân ve eşĥâşân min ⁽²¹⁾'âlimi'l-ğaybi bi emrihi ĥamden lâ yetanâhî⁸³'adâ ve eĥşâ'en ve edârâtî's-seyyârati bi edâreti'l-feleki'd-devvârî bi kudretihi **[30a]** ⁽¹⁾leylen ve nehâren ve ĥalağa mine't-turâbi âdeme ve minhu Ħavvâ ĥubbân lehu ve enîsâ. Ve ehleke qavme Ħûdin bi rıhın şarşarin 'aleyhim seĥĥarehâ ve ce'ala ⁽²⁾li-ibrâhîme nâre 'uddeten cenneten⁸⁴ ve riyažen ve e'azzu kelîmuhu Mûsâ nâde ce'ale lehu fî'l-yemmi tarîkân beyyinen⁸⁵ ve eğrakâ fî'l-baĥri 'aduvvuhu muĥtemân ⁽³⁾vâsiĥan sübhâne'l-lezî lâ şerîke le-hu velâ vezîre le-hu velâ bedele velâ's-sultâne'l-lezî lâ mekân le-hu velâ müşîre le-hu velâ ⁽⁴⁾ĥalele le-hu mâliki'l-mülûki huvâ'llâhu'l-lezî lâ zevâle li-mülkihi velâ nokşâne ve fî ĥazretihi ke-deryâkûm mine'l-meşâni⁸⁶ ⁽⁵⁾Sikender ü Süleymânı ve ba'du fe-hazâ kitâbun min zıllı'l-ma'bûdi ve'l-meliku'l-maĥmûdi Süleymân bin Dâvud ilâ seyyid-i senâvir-[i] ⁽⁶⁾zebâd ki ismidür Ebû Ħaddâs bu 'ahd-nâmeyi zerrîn levĥa qalem birle yazılup tîğ-ı pûlâdile çizilüp qazılup ⁽⁷⁾virildi. Mâ-dâm ki bu senâvir-i zebâd aşlı Ħabeş kavmine ve aĥer qavme zararları ki toqunmaya. Zeng-bâr ⁽⁸⁾ĥalkı dañı bunları şikâr kılup incitmeyeler. Ve bizüm devrânumuzdan soñra cihân sarâyına gelen server ü selâtinler ⁽⁹⁾ve pehlevân-ı rûy-ı zemînler bunların üzerine 'askerle gelüp at ayağına başdurup acıtmayalar. ⁽¹⁰⁾Ve Ħabeş kavmi melikleri dañı yıldan yıla bunlara zevâde vireler. Ve bu çetükler dañı ol gelen ni'met ü ⁽¹¹⁾nüzûluñ kıymetine göre ĥidmet 'ivaż ideler. Ve her tâcir ki bunlara gele. Getürdüğü zevâdeyi bir tağ eteginde ⁽¹²⁾her kişi ĥişşesini ayru ayru koyalar, dañı gideler. Bu çetükler dañı getürdükleri metâ'larına göre anlar dañı ⁽¹³⁾ziyâde miskini getürüp yanlarına yıǵalar. Müşteri olan metâ'lu metâ'ına nişân ideler, dañı gideler. Çünki ⁽¹⁴⁾ol gece geçüp 'ala's-sabâĥ ki ola tâcirler getürdükleri metâ'larınuñ yanındağı miski göreler. ⁽¹⁵⁾Bahâsınca metâ'ların koyup miski alup

⁸² Mektup Süleyman'dan gelmekte, rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla başlamaktadır; 'Bana üstünlük taslamayın, gelip bana teslim olun'denilmektedir. (Neml: 27/30-31)

⁸³ Metinde şeklinde yazılmıştır.

⁸⁴ Metinde şeklinde yazılmıştır.

⁸⁵ Metinde şeklinde yazılmıştır.

⁸⁶ Hamd, onun emriyle gayb âleminde on sekiz bin çeşit âlemi ve insanı yaratan, saymakla bitmeyen gezegen ve felekleri kudretiyle deveran ettirene olsun. Ve hamd, gece ve gündüzü ve topraktan Âdem'i yaratan ve Âdem'den ona aşk ve dost olarak Havva'yı yaratana olsun. Hud Kavmine şiddetli bir rüzgâr ile boyun eğdiren, İbrahim'in ateşini cennete ve bahçeye çeviren ve nida ederek Musa'yı koruyan ve onun elini apaçık bir yol kılan ve düşmanını denizde boğup onu güvenle taşıyana hamd olsun. O, ortağı, yardımcısı ve karşılığı olmayan ve mekândan münezzeħ olan ve işaret edilemeyen, eksikliği olmayan her türlü eksiklikten münezzeħtir. Malik'ül-Mülktür. O, mülkü zevale ve noksana uğramayan hazinesi deryalar gibidir.

gideler. Eger degülise ne miski ne metā‘ı alup gide. Ve ⁽¹⁶⁾ çünkü gündüz gidüp gece ola. Çetükler gelüp yirindeki miski göreler, müşterī kabûl itmiş. Eger ⁽¹⁷⁾ müşterī olurlarsa miske dahı misk katarlar. Ve eger ki metā‘ı bahāsınurlarsa miski alup gideler. Şubh-dem ⁽¹⁸⁾ təcirler gelüp göreler. Eger dahı misk katıldıysa metā‘ bahāsınca oldıysa miski alup metā‘ı ⁽¹⁹⁾ koyup gideler. Eger metā‘ yanında misk yoğise metā‘ın alup gideler. Eger metā‘ yanında ⁽²⁰⁾ misk varise bahāsınca ise miski alup gideler. Üç güne dek bu vechile ideler. Ve andan soñra ⁽²¹⁾ tağılup dahı gideler.

Nazm

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

Bu rūzāne yazılup ‘ahd-nāme pes
Virdi sinnevre Süleymān hoş nefes

[30b] ⁽¹⁾ Var kıyās it Şeh Süleymān nāmver

Nice a‘zam pādīşahdı al ‘iber

Cümle hayvānuñ dilin bilürdi ol

⁽²⁾ ‘Adl ü dādı anlara kılurdi ol

Biñ bir ümmet içre iderdi ‘adl ü dād

K’ola andan rāzı yā Rabbu’l-‘ibād

⁽³⁾ Şeh gerek ki ‘adl kılup dād ide

Milkini ma‘mūr hoş ābād ide

Tā ki andan rāzı ola cümle halk

⁽⁴⁾ Āhıretde dahı rahmet ide Hāk

Nesr Hükemā kavlince kaçan ki bu ahd-nāmeyi yazup çizüp tamām idüp ⁽⁵⁾ sinnevır serheng boynına ki tağdılar andan soñra şād olup pāy-taht öñüne gelüp yüz sürüp dahı baş ⁽⁶⁾ kaldurup ayıtdı: “Yā Nebiyya’llāh, bu luṭf u kerem ki Allāhiçün itdün, gāyet kerem kılup senāvır neslini hoş tıtdıñ. ⁽⁷⁾ Ammā ki kemāl-i luṭfuñdan bu benümle gelen benüm cinsim senāvır aşlına bu levḥ üzerine meşṭūr olan ‘ahd-nāmeyi ⁽⁸⁾ dillerince okıyup tağdır kıl ki bunlara cins halkıyla ve cemī‘ ādemī-zādla bizüm aramızda emrūñle olan ⁽⁹⁾ ‘ahd u peymānı işitsünler. Aña göre min ba’d hükemānuñ mūcibince ādemī-zādile düzenlik itsünler. Zīrā ki senāvır ⁽¹⁰⁾ cinsi hayvān-tab’dur. Bunlar levḥ yazusını okuyup işidüp fehm itmezler. Ve-lākin ḥazretüñ ağızından bu ⁽¹¹⁾ ‘ahd-nāmeyi ki işideler tā olunca anuñla ‘amel ideler.” diyüp tazarru‘ temelluḥ itdi. Süleymān nebī ‘aleyhi’s-selām ⁽¹²⁾ sözün ma‘kūl görüp nübüvvet kürsisi üzre ayağ üstüne kalkup yönüni kıbleden yaña dönüp zıkr ⁽¹³⁾ olan ‘ahd-nāme mūcibince senāvır cinsine çağırup ḥitāb itdi. Loḳmān Hākīm eydür: “Cebel-i Senāvır kulesi ⁽¹⁴⁾ Süleymān oturduğı yirden dört fersaḥ yir vardı ki Hākkuñ ‘ināyeti Süleymānuñ mu‘cizātı birle yıl Süleymān ⁽¹⁵⁾ nebī sözünü senāvır kulaklarına ırgürüp cümlesi Süleymānuñ sözün işitdiler. Dillü dilince du‘ā itdiler. Andan Süleymān ⁽¹⁶⁾ nebī emriyle ol gün aḥşama dek ol olan zebād-miskini cemī‘ getürüp tağlar gibi yığın yığın yıgdılar. ⁽¹⁷⁾ Ve Hābeş meliki təcirleri ‘ahd-nāme

mücibince koyun keçi getürüp zebād-müşgin alup bāzār itdiler. ⁽¹⁸⁾ Ve Habeş meliki Nu‘mān Şāh daḥı emr itdi. Emr-i Süleymān mücibince beş biñ koyun beş biñ keçi cem‘ idüp Allāh içün ⁽¹⁹⁾ kurbān idüp postların yüzüp ol tağ etegine iletdiler. Senāvīr re‘īsi **Ebū Haddās** daḥı Süleymāndan ⁽²⁰⁾ icāzet alup varup senāvīr serhenglerine buluşdı. Andan ol kurbān olan yire vardı. Zebād ⁽²¹⁾ kedileri daḥı tağ kullisine varup çıkdılar. Süleymāndan yaña baqdılar, leşkeri gördiler. Yügrüşüp **[31a]** ⁽¹⁾ inüp geldiler. Beglerin görüp ‘izzet kıldılar. Andan senāvīr serhengi Ebū Haddās senāvīr serhenglerini ⁽²⁾ cem‘ itmege hükm ü hükümet itdi. Her birisini cemā‘atına göre kurbān etlerinden kısmet itdi. ⁽³⁾ Anlar daḥı naşıblü naşıbin alup gitdiler. Dillerince Allāha şükür Süleymāna du‘ā itdiler. Andan begleri ⁽⁴⁾ şubh-dem yine Süleymān nazarına geldi. Du‘ā kılıp ayıtdı: “Yā Nebiyya’llāh, ben şimden soñra ‘ālī-nażaruñdan ⁽⁵⁾ ayru olmazam. Qanda giderseñ bile giderem. Olinca saña ḥidmet iderem.” diyüp du‘ā kılıcaḥ Süleymāna ⁽⁶⁾ ol söz hoş gelüp nefsin qabūl itdi. İcāzet alup yine kavmi arasına gitdi. Ol gidicek ⁽⁷⁾ Lokmān-ı Hākīm ayağ üzerine qalkup du‘ā idüp ayıtdı ki: “Yā Nebiyya’llāh, birkaç nesne müşkülümüz ⁽⁸⁾ vardır ki ehl-i ḥikmet gerekdür ki anı bile ve ḥikmet kitāblarına naḥıl kıla.” Süleymān ⁽⁹⁾ didi ki: “Nite?” Hākīm eydür: “Yā Nebiyya’llāh, **evvel** müşkülümüz bu ki çetüğüñ ḥāşiyeti serhenglerinden ⁽¹⁰⁾ teftiş idesin bilevüz. **İkinci** müşkülümüz bu ki vaḳti ki kış āḥirinde senāvīre şehvet ğalebe ⁽¹¹⁾ ider. Ol māddenüñ acısından çağırur, feryād ider, tā ol mādde gidinceye dek. **Üçünci** müşkülümüz ⁽¹²⁾ bu ki ba‘zı çetük yavrusın yidüğüñ sebe[b]in dilerüz ki bilavuz diyicek.” Süleymān Peyğāmbir ⁽¹³⁾ sözünü ma‘kūl görüp müsellemler tutdı. **Ez-ān-cānib** sinnevr serhengi senāvīr serhengleri ⁽¹⁴⁾ içine ki gelüp yitdi kendü Süleymānile gidecegin bunlara beyān kılıp ve Süleymān ⁽¹⁵⁾ levḥi vezīrine teslim idüp yirine naşb itdi. Daḥı biñ miqdarı zebād-miski serhenglerini ⁽¹⁶⁾ bilesince alup ol gün kuşluk vaḳtine deġin Süleymān nazarına gelüp yitdi. ⁽¹⁷⁾ Süleymān nebī daḥı ‘aleyhi’s-selām senāvīr serhenginden çetüğüñ ḥāşiyetini **sū’āl** itdi. ⁽¹⁸⁾ **Cevāb** virüp ayıtdı ki: “Yā Nebiyya’llāh, çetüğüñ ḥāşiyeti çokdur. Biz ḥayvān-ṭab‘uz ⁽¹⁹⁾ bilmezüz. Velī senāvīr-i Tekvīninden sū’āl it ki anuñ ‘ömri bizden artuḳdur ve tecribesi ⁽²⁰⁾ çokdur.”

Nazm

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

Yā Süleymān iy emīr-i kām-yāb

Kimse virmez bu su’ālüne cevāb

⁽²¹⁾ Liki tekvīn eyle da‘vet yā Resūl

Kim cevābuñ vire iy mālik-rikāb

Nesr Hükemā [31b] ⁽¹⁾ kavlince kaçan ki Süleymān ḥazreti ‘aleyhi’s-selām bu sözi ki işitdi Allāhuñ emri birle ⁽²⁾ Tekvīn-i senāvīri da‘vet itdi. Hāzır gelüp ḥidmetine du‘ā kılıp yüz sürdi. Andan Süleymān ⁽³⁾ ḥazreti çetük ḥāşiyetin şordı. Ol daḥı **cevāb** virdi. Ayıtdı: “Yā Nebiyya’llāh, eger kedinüñ ⁽⁴⁾ süñüğüñ iligin cerci[r]ler şuyile qarışdurup ısıcaḥ kılsalar bögrek ağrısına ve daḥı taḳtīr ⁽⁵⁾ bevle fāyide ide. Eger kim yā Süleymān, kedinüñ qarnı içindekini alup yükülmüş ‘avret ⁽⁶⁾ altına tütse itseler der-ḥāl ḥamlinden āsān kırtıla. **Eger ki** ki yā Nebiyya’llāh, kedinüñ odın ⁽⁷⁾ alup kuḥl idüp göze çekseler bīnā kıla. Eger zanbaḳ yağıyla qarışdurup bir kişinüñ ⁽⁸⁾ burnına ṭamzursalar taḳvāya fāyide ide. **Eger ki** yā Süleymān, kedinüñ ödün tuzile ⁽⁹⁾ ve zīre ile qarışdurup bir kişinüñ

cerāhātına dürtseler fāyide kıla. **Eger ki** yā Nebiyya’llāh, kedinūñ ⁽¹⁰⁾ etin mafāşıl ağrısına ursalar fāyide ide. **Eger ki** yā Süleymān, kedinūñ etini bişürüp ⁽¹¹⁾ niķrīze tili kılsalar fāyide ide. **Eger ki** kedinūñ dimāğın alup şāh safram şuyile ķarışdurup ve ⁽¹²⁾ zanbak yağın aña damzura dahı ıssı kıla. Dahı iķe bağır ağrısına fāyide ide. Ağrısın sākin kıla. ⁽¹³⁾ **Eger ki** yā Süleymān, kedinūñ tezegini aş yağıyla ķarışdurup ol kişinūñ tenine ⁽¹⁴⁾ dürtse ki ısıtması vardır ol vaktin dürtse ki nevbetidür ayruķ dutmaya. **Eger ki** ⁽¹⁵⁾ yā Süleymān, kedinūñ tezeğin ‘avret altına tütse kıla ölmüş oğlanın bırağa. **Eger ki** ⁽¹⁶⁾ yā Nebiyya’llāh, kedinūñ yüregın kendüde götürse eyü merd ola. Ve dahı yā Nebiyya’llāh, **eger ki** ⁽¹⁷⁾ ķetük etin yiseler sihr eşer kılmaya. Eger ki yā Süleymān, kedinūñ talağın müsteħaẓa ⁽¹⁸⁾ ‘avret taķınsa ķanı kesile. **Eger ki** yā Nebiyya’llāh, iki gözın ķurudup kedinūñ buħūr itseler ne ⁽¹⁹⁾ ĥācet isterise ķazā ola. **Ve eger ki** yā Süleymān, kedinūñ yüregın götürseler götürēn ⁽²⁰⁾ kişi geceyle ķorkmaya ve derisin götürēn kimesneye düşmen zafer bulmaya. **Ve eger ki** yā Nebiyya’llāh, kedinūñ ⁽²¹⁾ beynisin buħūr itseler rahimde olan meniye ķıkara. **Ammā ki yā Süleymān, bir kedi kim bir beñsüz siyāh ola anuñ [32a]** ⁽¹⁾ ĥāşşası dahı ġayırdur. Nite? **Eger ki** ķara kedinūñ yüregın derisiyle sağ ķola bağlasalar her nirede kim ⁽²⁾ varsa kimse anı görmeye. **Eger ki** kanın göze koysalar gündüz nice görürse gece dahı eyle ⁽³⁾ göre. Ve cinnīyi perīyi göre. **Ve dahı** ķara kedinūñ yüregın kendüde götürse dükeli baħadırlar ⁽⁴⁾ andan ķorkalar ve dükeli ādemler arasında şirīn ola. Ve ķanğı ‘avrete cimā’ iderse ol ‘avret aña ⁽⁵⁾ yār ola. Mā-dām ki ol kişi diridür andan artuķ kişiyi sevmeye. **Eger** ķara kedinūñ dilin ⁽⁶⁾ başmağa koyalar ya tōn iķine koysalar dükeli cānverler andan kaçalar ve hem aña musaħħar olalar. **Ve eger** ⁽⁷⁾ bir kişi dilese kim uyur kişinūñ ġōñlinde ne vardır bile kedinūñ yatduğı yirden ve yāħūd ⁽⁸⁾ oturduğı yirden bir avuķ toprak alup ol uyur kişinūñ üzerine şaça hemān sāt söze gelüp ⁽⁹⁾ uyurken ol kişiyi ġōñlindekin diye. **Eger** ķara kedinūñ kanın yüzine tāmzursalar ⁽¹⁰⁾ kıl bitmeye. **Eger gözın** götürseler begler ü pādişāhlar cümle anuñ fermānında olalar. Bi-emri’llāhi te’ālā.”

⁽¹¹⁾ **Nāẓm**

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

Pes ķetükler ĥāşşası ün itdüm beyān
Efđalin Allāh bilür yokdur ġümān

Böyle ⁽¹²⁾ diyüp hirrenūñ Tekvīni pes
Sākin oldu ĥoş edeble o nefes

Şeh Süleymān ol emīr-i nāmver
⁽¹³⁾ Dinleyüp Tekvīn ki aldı şāħ ĥaber

Döndi Loķmān ĥāzretine söyledi
Evvel āħir cümlesin şerħ eyledi

⁽¹⁴⁾ Ćünkü sırra vāķıf oldu ol ĥakīm
Pes ĥavāş eşyāya yazdı ol selīm

Bu havāş eşyā kitābı k'āşikār
(15) Şeh Süleymāndan alupdur yādigār

Ger behāyim ger ma'ādin yā nebāt
Baħr u yirde ne ki varsa iy pāk-zāt

(16) İzn-i Hākla Şeh Süleymān azreti
Cümle şey' ūñ bildi ne māhiyyeti

Hük̄m idüp Loqmāna anı inşā ider
(17) Nef' ü zarrın neyse hep imlā ider

Tā ki mü'min fāyidesin göreler
Müzdine anuñ şalavāt vireler

(18) Müstemi'sen sözüme iy reh-nümā
Şeh Süleymān rūhiçün eyle du'ā

Vir şalavāt Aħmede daħı ziyād
(19) İde rahmet tā saña Rabbu'l-'ibād

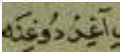
Nesr Hükemā avlince Tekvīn-i senāvīr çetük āşiiyyetin ⁽²⁰⁾ bu vechile ki beyān itdi andan Peygāmberr 'aleyhi's-selām ba'zı çetük yavrusın yidüğine ⁽²¹⁾ ikmet nedür ve ādem gibi āğız [yu]duğına⁸⁷ ve ādem gibi elin yüzün yuduğına ve şıġanup sermendüğine **[32b]** ⁽¹⁾ sebeb nedür? **Ve daħı** bize çetüğüñ havāşın beyān kılduñ. Ve 'acāyib u ġarāyibin 'ayān eyleyüp aber vir." diyicek du'ā ⁽²⁾ kılp ayıtdı ki: "Yā Nebiyya'llāh, cümle-i 'acāyibinden **birisi** budur ki Allāhu te'ālā gözinde udret uşurlabın ⁽³⁾ omışdur. Ayuñ bedrin naķşın gözler. Şöyle ki ay bedr olsa kedinüñ daħı gözleri bebegi ya'nī ⁽⁴⁾ kim āġ şarusı ve arası ki aña 'Arapça adaķā dirler ki nūr ol siyāh içindedür. Nite kim rūh[-ı] ⁽⁵⁾ ayvānī ki hükemā avlince andur ki ol anuñ mebdē' i yürek içindeki andur. Ve rūh-ı insānīnūñ ⁽⁶⁾ aşlı menşe' i ol yürekdeki ara kan içindedür.

Nazm

[fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün]

Şöyle bil kim iy emīr-i şehriyār
(7) Rūh-ı insānī yaratdı Kirdigār

Bil kim ol ħūnī siyāh içindedür
Andadur ervāh nūr eyle ki ⁽⁸⁾ var

⁸⁷ Metinde şeklinde yazılmıştır.

Nesr Yâ Nebiyya'llâh, bu muḳaddime baş itdüğümüzden maḳşûd bu ki nûr-i siyâh içinde olur. Anuñçün ⁽⁹⁾ cemî' gözlerün ḥalkası siyâhdur. **Pes** çetüğüñ daḥı gözleri nûrî ki ḥadaḳası siyâhında nûrî ki ⁽¹⁰⁾ olur vaḳti ki ay bedr olsa kedinün gözleri ḥadaḳası nûrlu daḥı müdevver rûşen olur. Vaḳti ki ⁽¹¹⁾ felekde kamer incelse çetüğüñ daḥı gözleri ḥadaḳası nûrî za'îf olur. Vaḳti ki muḥâḳı nokşân ⁽¹²⁾ içinde olsa kedinün daḥı gözleri nûrî ḡâyet küçük olur. Ve daḥı yâ Nebiyya'llâh, çetüğüñ gözlerinün ⁽¹³⁾ ḥadaḳası usturlâb gibidür. Vâkti ki seḥergâh âfitâb tulu' olup 'âlem-i münevver ki ⁽¹⁴⁾ ekser çetüğüñ gözlerinün ḥadaḳası daḥı müdevver olur. Güneş garba ḡurûb itdükçe ḥadaḳası ⁽¹⁵⁾ müdevveriken incelüp elif gibi olup vaḳti ki olur. Âfitâb tamâm ḡurûb itse yine ḥadaḳası ⁽¹⁶⁾ şu' lelenür. Anuñ sebebi sinnevr esedden ḥil'at olduḡı ecilden ve esed şemse tâbî' ⁽¹⁷⁾ olduḡı cihetden sinnevr ḥadaḳasında Allâhu te'âlâ ol ḥâşşayı ḳomışdur." diyüp Tekvîn-i ⁽¹⁸⁾ senâvîr sâkin oldı.

Nazm

[fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilün]

Böyle diyüp anda Tekvîn-[i] senâvîr iy hümâm

⁽¹⁹⁾ Pes edeble sâkin oldı âḥir idüp şah kelâm

Lîki ḥâmûş olmayuben luṭf idün eylük kerem

⁽²⁰⁾ 'Âşkile virün şalavât Muştafâya hem selâm

Nesr Hükemâ ḳavlince ⁽²¹⁾ ḳaçan ki senâvîr-i zebâd tekvîn[i] **Tâ'âhâ'îl** üç cins çetüklerün her birisinün ḥâşiyetlerin **[33a]** ⁽¹⁾ mâhiyetlerin tamâm ḥaḳîḳatlarıyla Süleymân ḥazretine beyân ki ḳıldı andan Süleymân Peyḡamber 'aleyhi's-selâm ⁽²⁾ **sû'âl** ḳılıp ayıtdı ki: "Yâ Tâ'â[hâ]'îl, bu üç ḳısım çetüklerün ḥâşiyetin mâhiyyetin taḃî'atin ki beyân eyledün ⁽³⁾ Nûḥ Neccînün 'aleyhi's-selâm ḥükm-i Yezdânî izn-i Rabbânî birle gemideki fârelerden incinüp arslanuñ burnın ⁽⁴⁾ şıḡayup Ḥaḳ te'âlâ arslana aḡırmaḳ virüp ḳudretiyle çetükleri burnından yir idüp zuhûra getürdünüz. ⁽⁵⁾ Beyân itdün diñledük. Öñdüsüyle vahşî gurbe neden yaradulduḡın tamâm añladuḳ. Ve ammâ ki sinnevür ⁽⁶⁾ zebâd daḥı neden yaradulduḡın taḳrîr ḳıl, işidelüm. Bilelüm ki bilürle bilmez bir degüldür. Nite ki ⁽⁷⁾ Allâh te'âlâ Kelâm-ı Ḳadîminde buyurur ki: **Ḳul hel yestevîyellezîne ya 'lemüne vellezîne lâ ya 'lemün.**"⁸⁸

⁽⁸⁾ **Nazm**

[fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilün]

Böyle diyüp Şeh Süleymân ḥazreti

İtdi Tekvîne be-ḡâyet 'izzeti

⁽⁹⁾ Eyle kim Tekvîni 'izz ü şâd ider

Ḥazrete ider du'âla ḥürmeti

⁸⁸ (Bu adam mı) yoksa âhiret kaygısıyla ve rabbinin rahmetine nâil olma ümidiyle gece vakitlerinde secde ederek, ayakta durarak kendini ibadete veren kişi mi (daha iyi)? "De ki: "Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu!" Doğrusu ancak akıl iz'an sahipleri bunu anlar. (Zümer: 39/9)

Nesr Hükemā kavlince Hazret-i ⁽¹⁰⁾ Süleymān ‘aleyhi’s-selām böyle diyicek Tekvīn-i Senāvīr **Tā’ahā’il** du’ā kılup ayıtdı ki: ⁽¹¹⁾ “Yā Nebiyya’llāh, kaçan ki Nūh Necī zamānında izn-i Rabbānī hükmi-i Yezdānī birle o çetüğü kim hilkāt olup ⁽¹²⁾ durdı eyle kesegen gerek elinden huld ve fāre şerrinden rāhat kim oldılar dāyim Nūh Peygāmberi (‘a.s.) ⁽¹³⁾ du’ādan yād rūh-ı revānın şād iderlerdi. Zīrā ki çetük nesli Nūh zamānından evvel yoğıdi. ⁽¹⁴⁾ Ammā ki **fāre** ve huld **ve cürd**⁸⁹ ve kesegen aşlı kadīm zamānda çoğıdi. Zīrā at ehli ve şehir kend halkı anbarları ⁽¹⁵⁾ dutup zahire yığanları kesegen elinden ‘āciz olurlardı. Semmi fāre ile elden geldükçe def kılurdu. ⁽¹⁶⁾ Çünkü tūfān-ı Nūh ki oldı ve anuñ devrānı ki geçdi tā kim nice peygāmberler gelüp gitdükden soñra Şālih ⁽¹⁷⁾ Peygāmber geldi. ‘Aleyhi’s-selām deveyi taşdan mu‘cizātile çıkarup mu‘cizātı ‘āleme münteşir olıcağ rūzigārile ⁽¹⁸⁾ Habeş diyārına geldi. Halkını Haq dīne da‘vet itdi. Bu kavim dağı fāre-yi huld cürd elinden şikāyet itdiler. ⁽¹⁹⁾ Ayıtdılar ki: “Gerçek peygāmberseñ bizi kesegen şerrinden hālāş eyle. Saña imān getürelüm. Zīrā ki ⁽²⁰⁾ bu yirde çetük besleyimezüz ki çetük bizi kesegen şerrinden kurtara.” Şālih Peygāmber ‘aleyhi’s-selām ayıtdı: ⁽²¹⁾ “Niçün bu yirde çetük besleyimezsiz?” Ayıtdılar ki: “Üç nesneden ötürü: **Evvel** bu ki bu yir gāyet ıssı olduğu ecilden **[33b]** ⁽¹⁾ kedinuñ mizacı harre duymaz helāk olur. **İkinci** bu yirüñ kesegeni fārretu’l-misk ‘Arab tavşanı gibidür. Her birisi ⁽²⁾ büyükdür. Ev çetüğü anuñ yağına pençe urup çāk kendüyi helāk şerlerinden yiryüzünü pāk ⁽³⁾ idemezler. **Üçünci** bu yirüñ ekşer halkı güçküncidür. Ekşer halkınuñ vağanları da kum içinde durur. ⁽⁴⁾ Ev çetüğüne tīmār idemezler.” diyicek Şālih Peygāmber bunlara: “Gelüñ sırru’llāha imān getürüñ. ⁽⁵⁾ Ben sizüñ derdünüze dermān ideyin.” diyicek ayıtdılar: “Hoş imān getürelüm. Eger ki mu‘cizātile ⁽⁶⁾ bir cānver elin şıgayup burunlarından çetük geldügin ki görevüz, Müselmān olup ⁽⁷⁾ hāk-i pāyuna yüz sürevüz.” diyicek Şālih peygāmber ‘aleyhi’s-selām rızā virdi. Varup iki ⁽⁸⁾ dāne vaşak cānverlerin getürdiler. Bunların burunlarından şıgayına bunlar akrānī çetükler getürüp ⁽⁹⁾ görelüm diyicek Şālih Peygāmber ‘aleyhi’s-selām iki rek‘at hācet namāzın kılup Rabbine ⁽¹⁰⁾ münācāt itdi. Haq te‘ālā du‘āsın Şālih Peygāmberüñ kabūl kıldı. Andan Şālih Peygāmber yerinden ki ⁽¹¹⁾ turup Hazret-i Muhammed ervāhına biñ bir kerre şalavāt getürdi. Mübarek eliyle ⁽¹²⁾ ol vaşakların alınların şıgādı. Bi-izni’llāhi te‘ālā ol vaşaklar ağırdu. Burunlarından sinnevīr- ⁽¹³⁾ zebād geldi. Dişisinden dişi erkeğinden erkek ol halk bu mu‘cizī görüp imāna geldiler. ⁽¹⁴⁾ Andan Şālih Peygāmber ‘aleyhi’s-selām emr itdi. Ol vaşakları çetükleriyle getürdiler. Bu sengistāna ⁽¹⁵⁾ getürdiler. Fārretu’l-miske yakın olmağıçün andan ol çetükler karılup kırk yıla degin ⁽¹⁶⁾ ürediler ve çoğaldılar. Bu tağları tutup aldılar. Çünkü fārretu’l-miski ki bu çetükler yidiler. Bunlardan ⁽¹⁷⁾ zebād miski hāşıl oldı.

Nazm

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

İşbu sinnevīr zebād iy tācver

Mu‘ciz-i Şālih olupdur yād-gār

⁽¹⁸⁾ Ol Nebī mu‘cizidür sinnevīr hep

Añla tahkīk imdi budur şah-haber

⁸⁹ Metinde şeklinde yazılmıştır.

3.2.29. Der-Beyân-ı ⁽¹⁹⁾ Takrîr-i Muşannif-i Kitâb

Kitâb-ı Hurzum Şâhda gelür ki **Restetâlis** Hâkîmden sū'âl ⁽²⁰⁾ itdiler ki çetüğün hâşşası nedür? Cevâb virdi: “Hâşşası budur ki şâhibini vü hânedânını ⁽²¹⁾ haşerâtdan şâkınur. Ve zararı budur ki nefs-i âdeme tâ'sîr idicek barş rencin getürür. Kediye pis **[34a]** ⁽¹⁾ dimegün aşı odur. İmdi nefsinden ihtirâz itmek gerekdür. Ammâ beslemesi câyizdür. Ve Kitâb-ı Hayât-ı Hayvânâtda ⁽²⁾ gelür ki: “Bir ‘Arab bir çetük tıttı. Çetük nedür bilmezdi. Bir kişiye şordı. Bu nedür?” didi. Ol kişi ⁽³⁾ didi ki: “Sinnevürdür.” Birine dağı şordı. Didi ki: “Hânda‘dur.” Birine dağı şordı. Ol dağı didi ki: ⁽⁴⁾ “Haytaldur.” Birine dağı şordı. Didi ki: “Ekdem.” ‘Arab, çetüğü bāzāra şatmağa iletti. Neye virürsin didiler. ⁽⁵⁾ Didi ki: “Yüz dirheme.” Didiler ki: “Hây bunuñ bahāsını buçuğ dirhemdür.” ‘Arab, çetüğü yabāna atdı. ⁽⁶⁾ Didi ki: “La‘net buña. Adı ne çok ve bahası ne az.” **Hâzret-i Resûl’illâh** buyurdi ki: “Âhîr haşr ⁽⁷⁾ olan Müzîne kabîlesinden iki kişidür ki kabri bir tağ altında yedi çıkalar. İki bile ⁽⁸⁾ halkuñ yurduna geleler, kimse görmeyeler. Birbirine diye ki halk evlerinde ola ve aralarında ⁽⁹⁾ dağı kimse bulmayalar. Dîlgüler çetükler göreler ki atlara binmişler. Birbirine diyeler ki: ⁽¹⁰⁾ “Halk bāzār yerine vardı, ola.” diyüp varalar. Anda dağı bulmayalar. Şehre geleler göreler ki ⁽¹¹⁾ iki firişte var. Firişter bunlaruñ yüzi üstüne sürüyü mahşere getüreler. **Ve dağı** ⁽¹²⁾ Rüknu‘d-devlenüñ bir çetüğü varidi. Meclisde bile ulurdı. Aşhâbından birisi katına gelmek dilese mecāl ⁽¹³⁾ bulmasa nâme yazardı, bu çetüğün boynuna bağlardı. Çetük alup içeri giderdi. Rüknu‘d-devle ⁽¹⁴⁾ ruğ‘ay alup okurdi. Cevâbın yazar yine çetüğün boynına bağlardı. Alur çıkardı. Zîrâ ki ⁽¹⁵⁾ hayvânât arasında çetük zarîfdür. Kaçan eline ya burnına nesne bulaşsa ta‘âmdan gayrı nesneden ⁽¹⁶⁾ ağzı lu‘âbılayur ve dağı kış âhîrinde şehveti galebe ider. Ol maddenüñ acısından çağırur. Tamâm ⁽¹⁷⁾ ol mādde gidince acıkşa dişisi yavruların yirdirler. Muhabbetinden yir. Nite ki dimişlerdür: ⁽¹⁸⁾

Şi‘r

Câ‘et ma‘al-eşfeyni fî hevdecin

Yuzcâ ile‘l-başîreti ecnâdehâ⁹⁰

⁽¹⁹⁾ **ya‘nî** demek olur ki geldi ‘avret başmağıyla hevdec içinde hevdec keçi mahaffedur ki deve götürür, ⁽²⁰⁾ sürer. Bu ‘avret leşkerini Başraya

Şi‘r

Ke ennehâ fî fi‘lihâ hirretün

⁽²¹⁾ Yurîdu en te‘kule evlâdeha⁹¹

ya‘nî budur ki bu fi‘linde ol çetüğe beñzer ki yavrusın yimek ister. **[34b]** ⁽¹⁾ İşeyicek sidüğini örter. Tâ ki sıçan koğusundan kaçmaya fîl çetüğü görse kaçar. **Ve dağı** bir kerre ⁽²⁾ leşkerini şıdılar. Çetüğü fîle karşı çıkarmağıla fîller kaçdı. Leşker şındı. Ammâ ki gurbe-i ⁽³⁾ vahşî dirler bir cânver vardur, illâ ki çetük kısmından degüldür. Kanadı vardur yarasa kanadı gibi ⁽⁴⁾ kulağı dibinden kuyruğına dek deri olur. **Meşel** bir nesneyi arturmak dilese ol eksilse dirler ki ke ennehu ⁽⁵⁾ sinnevîr Abdullâh ya‘nî Abdullâh çetüğüne beñzer. Nite kim dimişlerdür:

⁹⁰ Metinde beytin anlamı verilmiştir.

⁹¹ Metinde beytin anlamı verilmiştir.

Şi'r

(6) Kesinnevir 'Abdullāhi bī'e⁹² bi dirhemin
Şağiren felemmā şebbe bī'e bi kırātın⁹³

ya'nī demek olur ki 'Abdullāh (7) çetügi gibi bir dirheme şatıldı. Küçücük iken vakti ki büyüdi büyüdi bir habbeye şatıldı. Nite ki (8) dinilmişdür:

Şi'r

Re eyte'n-nāse yezdādüne yevmen
Fe yevmān fī'l-cemīli ve ente tanķuşu⁹⁴

(9) **ma'nī** bu ki halkı gördüm ki günden güne artar. Eyü işde sen eksilürsin.

Şi'r

(10) Ke-mişli'l-hirreti fī şıgārı yuğālā
Bi-hi hattā izā mā şebbe yerķuş⁹⁵

Ya'nī çetük gibi ki küçücük iken behāsi (11) kız olur. Kaçan büyüye yigit ola, ucuz olur. **Ve dahı** çetüğün cümle haşşasından birisi dahı budur ki (12) saçın gözedür. İncindügi yirde olmaz. Bir nesneyi degicek şāhibin aña incindügi bilse artuk degmez. **Meger ki** (13) Kādī Şureyh zamānında bir kediye iki kişı da'vī itdiler. Kedi ķangıñıza uyarsa anuñdur, diyü hüküm itdiler. (14) **Ve dahı** kedinün eti harāmdur. Sibā'dan olduğı için Hāzret-i Resūl şalla'llāhu 'aleyhi vesellem yimesin. (15) Ve bey'in harām itdi. Ya'ni pāk dutup ādemlere etin yimesin ve bey'ini men' itdi. **Meşel** dirler ki kediden (16) tiz kapıcıdur ve alıcıdur. **Ve dahı** çetüğün bir nice hūsī ādeme beñzer aķsurur, esner, gerinür. Eliyle nesne yir. Bir yılda (17) iki kez toğurur, elli gün ķarnında götürür.

Nazm

[fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

Pes çetükler aşlı bu ki söylenüp oldu beyān

(18) Yazdum aşlı birle ola tā ki varsa men hemān

Müstemi'den budur ammā kim tevaķķu' olınan

Muştafānuñ rūķına (19) vire şalavāt bu zamān

Nesr Hükemā kavlince çünkü senāvīr-i Tekvīn **Ṭā'āhā'il** zebād-ı sinnevri neden yaradılduğın (20) şorup Süleymān hāzreti 'aleyhi's-selām bilicek kelimātına taķsīn itdi. Aña icāzet virdi. Hıdmet-i Hāķķa (21) gitdi. Andan Süleymān ('a.s.) Loķmān-ı Hāķīme emr itdi. Havāş-ı eşyā kitābına çetük cinsin üç nev' olduğın [35a] (1) ve her nev'un tabi'atın hāşiyetin Tekvīn söyleyüp

⁹² Metinde şeklinde yazılmıştır.

⁹³ Metinde beytin anlamı verilmiştir.

⁹⁴ Metinde beytin anlamı verilmiştir.

⁹⁵ Metinde beytin anlamı verilmiştir.

cümlesini Tekvîn ağzından kaleme getirüp inşâ itdiler. Tâ ki ⁽²⁾ soñ gelen hükemâ havâş-ı eşyâya nazar kı lup muṭallî‘ olup Süleymân Peygâmberruhına hâyır du‘â kı lalar.

Nazm

[fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilün]

⁽³⁾ Şöyle bil kim iy emîr-i a‘zam-ı mâlik-riḳâb
Bir du‘â çün söylenüp te’lif olur cümle kitâb

Bu kitâba anuñ içün ⁽⁴⁾ elli yıl çekdüm emek
Kim ide Firdevsî için hayr-ı du‘â şeyh u şâb

3.2.30. Der-beyân-ı Āgâh Şoden-i Süleymân ‘Aleyhi’s-selâm ez-Āmeden-i ⁽⁶⁾Hüdhüd

⁽⁵⁾ Hükemâ kavlince çünki çetükler havâşından ve anlaruñ mâhiyyetinden emerceleri hakkında re’îsü’l-hükemâ ve Tekvîn-i senâvîr bu vechile takrîrler itdiler. Süleymân hâzreti ‘aleyhi’s-selâm bunlaruñla ⁽⁷⁾ kelimât kı larken nâ-gâh Hüdhüdi aramağa giden gögercinler serhengi **Hümâme-i Felegi** hevâ yüzinden uçagelüp ⁽⁸⁾ yiryüzine indi. Dergâh önüne kondu. Dahı yönini Süleymândan yaña döndi. Devâm-ı devletine ⁽⁹⁾ du‘â kı lup ayıtdı ki:

Nazm

[fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilün]

İy emîr-i ins ü cinn ü mâlik-i milk-i cihân
Tâ kıyâmet devletiyle sür ‘ömür yaşa cihân

⁽¹⁰⁾ Biñ bir ümmet hükmüne fermân olupdur çâkerüñ
Dâ‘iyem ider du‘â bu ben gögercin her zamân

Nesr Hükemâ kavlince ⁽¹¹⁾ Süleymân kebûteri görüp ayıtdı: “Kandan gelürsin ve Hüdhüdden ne haber bilürsin?” diyicek gögercin cevâb ⁽¹²⁾ virüp ayıtdı ki: “Yâ Nebiyya’llâh, çünki nazâruñdan ‘Uḳâbile ve fâhte ile kanad açup uçup ki gitdükden ‘âlem-i ⁽¹³⁾ etrâfi seyrân itdük. Eşerin görmedük. Uçmağdan ‘âciz olduk. Yir üzerine inüp bir püşte üzerine konduk.” ⁽¹⁴⁾ Andan ‘Uḳâb baña ayıtdı: “Sen cümlemüzden avcısın, felek yüzine çık yiryüzine bak. Şâyed Hüdhüdi göresin.” ⁽¹⁵⁾ diyicek ben dahı kanad açup uçup küre-i nesîme geçdüm. Yiryüzine göz urdum. Süleymân cânibinden yaña ⁽¹⁶⁾ Hüdhüdi gelür gördüm. Yanınca bu Hüdhüd bilesince uçar. Velî ‘aḳabınca dört şeh-bâz uçuşup kanad ⁽¹⁷⁾ açışup Hüdhüdi yoldaşıyla kovalaşurlar. Birbirinden ögürdi. Tâcın koyup hırkasın soymağa ivesürler. ⁽¹⁸⁾ Anı görüp ben dahı kanad açup uçup şeh-bâzlar önüne geçüp göründüm. Şeh-bâzlaruñ ba‘zı Hüdhüdi ⁽¹⁹⁾ görüp baña uydılar. Önlerince kaçup ‘Uḳâba iletdüm ve Hüdhüdi gördüğümünden hayr itdüm. ⁽²⁰⁾ ‘Uḳâb bu sözleri ki işitdi kara bulut kanadlarını kaḳdı, açup uçup hevâya çıḳdı. Şeh-bâzlar ⁽²¹⁾ üzerine sürüp ikisin iki kaynağına alup pençesiyle şıḳdı. Andan şeh-bâzlaruñ tağıtdı, çıḳdı. **[35b]** ⁽¹⁾ Leşlerin yire atdı. Uçup Hüdhüdün ardından yetdi. O şeh-bâzları tağıtdı ve kimin tutdı ve Hüdhüdi ⁽²⁾ ḫalâş itdi. Devletün sāyesinde sağ esen gelivürürler ki dergâhuña yüz süreler ve mübârek yüzünü ⁽³⁾ göreler. ‘Ālî hâzretünü ziyâret kı lalar. Hâzretün dahı

ol za‘îfleri ziyâret kıla kim za‘îfi ziyâret ⁽⁴⁾ kılmak tevazu‘ dandur. Nite kim dimişlerdür: **Ziyâretu‘du‘afâ‘i mine‘t-tevâzu‘**.⁹⁶

Nazm

[fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün]

⁽⁵⁾ Yâ Süleymân devletünde bu zamân
Sağ esen Hüdühüd gelivürür hemân

Kendüyle bir dahı Hüdühüd bile
⁽⁶⁾ Mahrem olmuş anuñ ile ol hele

Gelişi bād-ı şabādan anlaruñ
Enişi bād-ı hevādan anlaruñ

⁽⁷⁾ Lîki ‘Ukâb irüp itmese meded
Bâz iderdi Hüdühüdi cānsız cesed

Dört nefer uymış idi aña toğan
⁽⁸⁾ Hüdühüd önce kaçup iderdi figân

Lîki şāhum kalmış idi katı az
Kim ireydi Hüdühüde şāhîn bâz

⁽⁹⁾ Ne ho hırka kalur idi ne ho tāk
Etini şāhîn yiyüp olmazdı aç

Himmetünde yarı kıldı aña Çalab
⁽¹⁰⁾ Yoḥsa ‘Ukâb arada oldu sebab

Böyle diyüp ol Kebüter anda pes
Sākin oldu ol edeble hoş-nefes

⁽¹¹⁾ Sākin olma lîki bu dem bā-şafā
Vir şalavāt ber-revân-ı Muştafā

3.2.31. Hışm Kerden-i Hâzret-i Süleymân ‘Aleyhi’s-selām be-Hüdühüd

⁽¹²⁾ Hükemā kavlince kaçan ki Kebüter Hüdühüdün sağlığından haber ⁽¹³⁾ virdi Süleymân hâzreti ‘aleyhi’s-selām incinüp ayıtdı: “N’olaydı ‘ukâblar anı şeh-bāzlar elinden almayaydı ⁽¹⁴⁾ ki ol merdūd hāneye bu eylügeni kılmayaydı ki hācet vaktinde icāzetsüz dergāhumdan gitdi. ‘Askerümi

⁹⁶ Zayıfları ziyaret etmek, tevazudandır.

(15) şusuzluk yirde buñaltdı. Ol kudret təcın ki başına urmış ol təc aña lāyık degül imiş ki (16) miqdārın bilmedi. Ve her kim sa‘adetsüz olsa devlete irse akrānlarına āfet irmiş. Nite kim dimişlerdür: (17) **Devletu’l-efdāl-i āfetu’r-ricālī.**⁹⁷ Eyle olsa ben Hüdühde ‘ahd itmişem ki eger baña bir hüccetile gelmez ise (18) aña katı ‘azāb kılam. Zīrā ki hīç ben anı hıdmete göndermedüm. Kendü rāyile icāzetsüz gitdi. Pes (19) andum yerine gelmek içün aña bir ‘azāb iderem ki and sımağ cāyız degüldür kim kişinüñ imānı andından (20) bilinüz. Nite kim dimişlerdür: **İmānu’l-mer’i yu’rafu [bī]-eymānihi.**”⁹⁸

Nazm

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

Yā Kebüter tīz varup di ol ‘Ukāb

(21) Hüdühdi tīz getüre kıla ‘iķāb

Yırtıcıya yāhū yūñin ditdürem

Mesken-i zenbüre anı atduram

[36a]⁽¹⁾ Üşüben aru etin kıla ğıdā

Bir dahı destürsuzın kanda ğide

Hükm idüp başını yāhū kesdürem

(2) Mūrca ini qapusına aşduram

Üşüben qarınca yiyeler etin

Bir dahı terk itmeye şeh hıdmetin

(3) Böyle diyüp Şeh Süleymān-ı zamān

Hükm ider ki getüre ‘Ukāb hemān

Çün Kebüter işidür şāhuñ sözün

(4) Hüdühdün ğāyet esirgedi özin

3.2.32. Der-Beyān-ı Aķvāl-i Müfessirīn

Tefāsīrde gelür ki ihtihāf-ı ‘ulemādur (5) ki ol katı ‘azāb niteligi içinde müfessirlerüñ ba‘zı ayıtdı: “Süleymānuñ aña ‘azābı ol idi kim anuñ kuyruğın ve (6) kanadın ve tūsin yoldurdu. Andan anı qarınca evine bırağdura kim ısıralar. Dağhāk ayıtdı: “Yūñin yoldurup iki (7) ayağın bağlayup güneşe bırağdura.” Mağtel ayıtdı: “Süleymān hāzreti didi. Yırtıcı kuşlara hükm idem. Yūñünü (8) yolalar ve andan cellāda virem. Tenine kağrān dürtüp güneş harrine qarşu kıya.” Bir niceler ayıtdı: “Anı cinsinden (9) ayıram didüğü olur. **Muḥaşşal-i kelām** budur ki Süleymān hāzreti ‘aleyhi’s-selām aña bir ‘azab va‘de kılmışdur. (10) Nite kim Kelām-ı Qadīmde ve Kitāb-ı Kerīm içre gelür ki: **Feķāle**

⁹⁷ Devletin efdali, kişilerin belasıdır.

⁹⁸ Kişinin imanı, yeminiyle bilinir.

*māliye lā erā'l-Hüdhüde em kâne mine'l-gā'ibîn. ⁽¹¹⁾ Lā u 'azzî bennehu 'azāben şedīden ev le ezbeħannehu ev le ye 'tiyennī bi-sulṭānīn mübīn.*⁹⁹

Nazm

[fā 'ilātūn fā 'ilātūn fā 'ilātūn fā 'ilūn]

⁽¹²⁾ Şeh Süleymān hāzreti eyle itmişdi niyyeti
Hüdhüd eger gelüben getürmezise hücceti

Bir 'azāb ide ⁽¹³⁾ 'uḳūbet birle kılup şiddeti
Kim қalan murḡān görüben ala vehm ü 'ibreti

3.2.33. Der-Beyān-ı Gamz Kerden-i Süleymān-rā

⁽¹⁴⁾ Hükemā kavlince çünki Süleymān 'aleyhi's-selām Hüdhüdün ḡāyet **bi-ḥaḳḳ-ı Hüdhüd** olup icāzetsüz ⁽¹⁵⁾ gitdüğine kaçıldı. Nite kim Kelām-ı Kādīm ve Kitāb-ı Kerīm içre gelür kim: *Māliye la erā'l-Hüdhüde ⁽¹⁶⁾ em kâne mine'l-gā'ibîn. Lā u 'azzî bennehu 'azāben şedīden ev le ezbeħennahu ev le-ye 'tiyennī bi-sulṭānīn mübīn.*¹⁰⁰ ⁽¹⁷⁾ Kaçan kim Süleymān nebī 'aleyhi's-selām Hüdhüd ḥaḳḳına bu vechile hüccetsüz gelürse 'azāb-ı şedīd idem ⁽¹⁸⁾ diyü 'ahd itdüğün Hümāme Hüdhüde karşı atyār uluları kim işitdiler Hüdhüdün dergāh-ı ⁽¹⁹⁾ Süleymānīde ḥāş olduğın kim istemeyenler fırsat bulup dilediler kim Süleymān hāzretine Hüdhüdi ⁽²⁰⁾ gamz ideler. 'Azāba uğratmasına remz ideler. Andan Hüdhüdün 'adūları ḥubūbāt yayan dāne ⁽²¹⁾ tartan kuşlar, re'īs-i Tāvusī nazarına vardılar. Anı daḥı uydurup hevādan yiryüzine indiler. **[36b]** ⁽¹⁾ Pāy-taht kenārında kondılar ve yönlerin Süleymāndan yaña kondılar. Ve Tāvus daḥı cimşīd-i muraşşa 'tācın ⁽²⁾ başına alup lāciverdī altunlı çine şalup Cibrīl-i Emīn gibi kanadların açup merkez-i tahtına çıkup ⁽³⁾ dilince Süleymāna du'ā kılup ağız açup ayıtdılar:

Nazm

[fā 'ilātūn fā 'ilātūn fā 'ilūn]

Yā Süleymān-ı emīr-i kām-yāb
⁽⁴⁾ Baḳḏür döndükçe çarḥ-ı āsiyāb

Çünki Hüdhüd bī-icāzet gitdise
Lāyık ola itmek aña pes 'azāb

⁽⁵⁾ Bende şāḥuñ ḥidmetinden kaçsa pes
İtse lāyık pādīşāh aña 'ikāb

Böyle diyüp Hüdhüdi Tāvus pes
⁽⁶⁾ Şeh Süleymāna itdi gamzı bī-ḥisāb

⁹⁹ Süleyman kuşları gözden geçirdi ve "Hüdhüdü niçin göremiyorum; yoksa kayıplara mı karıştı?" diye sordu. "Ya bana açık bir gerekçe getirir veya onu şiddetle cezalandırırım ya da onu boğazlarım!" (Neml: 27/20-21)

¹⁰⁰ Süleyman kuşları gözden geçirdi ve "Hüdhüdü niçin göremiyorum; yoksa kayıplara mı karıştı?" diye sordu. "Ya bana açık bir gerekçe getirir veya onu şiddetle cezalandırırım ya da onu boğazlarım!" (Neml: 27/20-21)

Hüdhüd olmuşdur be-gāyet ehl-i ‘ucb
K’anca kibr itmez ola Efrāsiyāb

(7) Kibr ü ‘ucb ider kişi āhīr helāk
Nite kim hāydar didi okı kitāb

*Helāku’l-mer’i ft’l- ‘uchi*¹⁰¹

3.2.34. (8)Der-Beyān-ı Tāvus ki Ğamz Kerd

Hükemā kavlince Tāvus ğamz idicek tūtī-’i Hindūstānī ol bülbul-i (9) Sindustānī dahı hülle-sebzī qabasın çignine alup siyāh nūr bahş ridāsın boynına şalup ayağına hınnā (10) yakmış Rūm mahbūbları gibi hezār dürlü nāz u şive ile yerinden тұrup Süleymān ‘aleyhi’s-selām meclisine (11) gelüp ilerü varup şehlā gözlerin süzüp zümür-rūd libāsın çigninde per-dāht idüp düzüp la‘lin lebine (12) bir kaçre sükkeri hāmavī alup kebk ref-tāruveş hıramān hıramān şalınup kuşlar şaffından çıkup (13) meclis-i Süleymāna geldi. Ağzındağı sükkeri edeble pāy-taht kenārında kodı. Sağ kanadın Hızr-ı ‘alī gibi (14) yukaru kaldurup ve şol kanadın seccāde-i İlyās gibi yire döşeyüp tevażzu‘ yüzünü serīre sürüp (15) edeble yerinden тұrup baş kaldurup Süleymāna du‘ā kılup feşāhāt belāğatla dile gelüp ayıtdı kim:

(16) **Naẓm**

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

İy emīr-i vahş u tayr ins ü tuyūr
Pāyidār ol devletiyle sür duhūr

(17) Şeh bilür bu tūtī-’i şīrīn-zebān
Hāzrete kılur du‘āyı her zamān

Hüdhüde işitdü ñe olmuş ğaẓab
(18) Lāyık aña eyleseñ hānum te‘ab

Gerçi himmet itdük aña hırқа tāt
K’oldı mesken ābnūs-la aña ‘āc

(19) Himmet itdük līki bilmez himmetün
Pes ‘aceb mi terk iderse hıdmetün

Hüdhüdi luṭf eyle te’ dīb eylegil
(20) Nefs-i ahlākını tehzīb eylegil

¹⁰¹ Kişinin helakı, kibri nedeniyledir.

Zîrâ kim oldı tekebbür ol İbük
Geydi tâcî kimseye egmez İbük

⁽²¹⁾ Çün tevâzu‘la bulıyuz ululuk
Hem tekebbürlikden olur ululuk

Nite kim neşr-i lâlîde gelür: [37a] ⁽¹⁾ Murtażānuñ naqlidür kâmil bilür. *Sümuvvu ‘l-mer ‘i fî‘t-tevâzu* ¹⁰²

Böyle diyüp itdi ğamız tûtî pes
⁽²⁾ Vîr şalavât Aḥmede iy bîş ü bes

3.2.35. Der-Beyân-ı Ğamz-ı Ğurâb

Hükemâ kavlince tûtî ‘akabından ⁽³⁾ ğurâb-ı rû-siyeh dahı gözine lâyıķ, ğamzine muvâfık, gönlinde şerre mülâyim haberler düzedüp atyâr ⁽⁴⁾ ulularını Ḥannâs-ı Vesvâs gibi uğrun uğrun cüstlık idüp gözedüp işitdüĝin Süleymân (‘a.s.) ⁽⁵⁾ ḥazretine ‘arz itmege dîvâna giderken Hüdḥüdün kışşasına vâkıf olup fırsat bulup ⁽⁶⁾ ilerü gelüp faşîḥ-zebân birle ayıtdı ki:

Naẓm

[fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilün]

İy emîr-i vaḥş u tayr-ı kām-yâb
⁽⁷⁾ Yüz sürüp ider du ‘â dâ ‘î Ğurâb

Hüdḥüdi geç-rev günâh itdiyse ger
Yiridür k’ola aña bî-‘ad ‘iḳâb

⁽⁸⁾ Bende şāhuñ ḥidmetini itse terk
Her cihetle müsteḥıķ ola ‘itâb

Çün Süleymân ḥidmetin itmez İbük
⁽⁹⁾ Cismini ḥarķ itse cāyız pes şihâb

Key katı kâzib olur ḥānum İbük
Lâyıķ ol itseñ siyâset yâ enâb

⁽¹⁰⁾ Kim yalancınun kerâmet olmaya
Murtażānuñ naqlidür okı kitâb

¹⁰² Kişinin yüceliği, tevazusu nedeniyledir.

*Lā kerāmete li'l-kāzibi*¹⁰³

(11) Böyle diyüp oldı sākin ol Ğurāb
Vir şalavāt Muştafāya bul şevāb

Nesr Hükemā kavlince Ğurāb (12) dahı Hüdühüdi ğamz idicek Baykuş dahı meşāyihāne hırka-
i Şāmī çignine şalup genc-i hālvette (13) sālīkāne muķīm olup *naḥnu ḳasemnā*¹⁰⁴ āyetin dilde evrād
idüp okurken kısmetine rāzı ve ḳānī' ve şākır (14) olup ötüp şakırken giceyle **ugu** kuşından
Süleymānuñ Hüdühüde ğaḳab itdüĝin ki işitdi (15) feraḥ-kesb idüp dişin işitdi. Dahı yirinden tırup
perr u bāl açup gitdi. Süleymān ḫāzretine gelüp (16) yitdi. Ve ağız açup devletine du'ā idüp didi kim:

Nazm

[fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün]

Böyle diyüp itdi alkış murğ-ı büm
(17) İy emīr-i şark u ğarb u şāh Rüm

Bī-icāzet gitmiş işitdüm İbük
'Āşī olmuş devlete ol baht-ı şüm

(18) Şeh gerek aña siyāset eyleye
İtmeye artuḳ kişīye tā hücüm

Şeh bilür bed-bahta eylük eylemek
(19) Lāyık olmaz yavuzı yavuzdan um

Kīne-dār u kīne-sāz olup İbük
K'ol cihetden ğamĝn olur key hümüm

(20) Kīn dutan eyülere bī-dīn olur
Kim kitābda böyle dir ehl-i 'ulüm

*Veylun li-men veterā'l-eḫrār*¹⁰⁵

(21) Böyle diyüp anda baykuş ol zamān
Hüdühüdün ḳatline ider ğāyetde hüm

Diñle imdi n'oliserdür ḳışşāyı
[37b] (1) Vir şalavāt Aḫmede sen rahmet um

¹⁰³ Yalancı için keramet yoktur.

¹⁰⁴ Rabbinin rahmetini paylaşdırmak onlara mı düşmüş? Dünya hayatında onların geçimliklerini biz paylaştırdık. Bir kısmı diğerini istihdam etsin diye kimini kiminden derecelerle üstün kıldık. Rabbinin rahmeti onların biriktirdiklerinden daha hayırlıdır. (Zuhuruf: 43/32)

¹⁰⁵ Hürleri yalnız bırakanlara yazıklar olsun.

3.2.36. Der-Beyān-ı Ğamz-ı Hurūs

Hükemā kavlince baykuş ‘aķabınca Hurūs daķı ⁽²⁾ maţbaķ-ı Süleymānī haremnde çifti olan taķuklarla şalınup seyrān idüp gezüp yürürken, başında ⁽³⁾ yāķūt-ı aķmer tācın urunup muraşşa ‘envā’ rengin cübbesin çignine şalup yürinürken nā-gāh ⁽⁴⁾ işitdi ki Hüdühde Süleymān ‘aleyhi’s-selām hāzreti incinüp ‘azāb-ı şedīd itmege ‘ahd ⁽⁵⁾ itmiş. Andan Hurūs daķı ezān vaķtı gözedüp tırurken gün ķubbe-i felege dikilüp öyle ⁽⁶⁾ namāzı vaķtı yaklaşduķınleyin çifti taķuklar birle ‘işret ve hātūnlar ile cem’ olup mücāma ‘at itmesini ⁽⁷⁾ koyup Süleymān dergāhına segirdüp gitdi. Ve bir güllü yir ve topraklı makām bulup humār-şıfat ⁽⁸⁾ aķnayup ya ‘ni ki teyemmüm ile tahāretlenüp ğusl idüp sürüp dergāh-ı Süleymāniye geldi. Daķı müezzın var. ⁽⁹⁾ Taķt-ı Süleymānuñ üçünci yanına çıkup ezān okuyup maķām-ı ‘ırāķda āvāz itdi. Andan mantıķu’t-tayrca du ‘ā ⁽¹⁰⁾ kılup bu vechile ser-āĝāz itdi.

Nazm

[fā ‘ilātūn fā ‘ilātūn fā ‘ilātūn fā ‘ilūn]

Didi ezān okudukça ‘arş ayaĝında Hurūs

⁽¹¹⁾ Devletiyle şādumān ol görmegil ğuşşa vü ĝam

Hem-demūñ olup melāyik merkebūñ bād-ı felek

‘Ālemi Ķāfdan Ķafā seyrān kıl olma ‘abūs

3.2.37. ⁽¹²⁾ Te’ dīb Kerden-i Süleymān be-Hurūs

Hükemā kavlince Süleymān hāzreti Hurūsūñ şadāsın kim işitdi dönüp ⁽¹³⁾ ‘arşa nübüvvet başarıyla nazār itdi. Gördi ki ‘arş ayaĝı altında Hurūs levh-ı maķfūza nazār itmiş göz urur. ⁽¹⁴⁾ Ve kanadların kaldurup hāzırlıķıle tırur ki öyle vaķtı yetişse ezān okuya. Andan Süleymān hāzreti Hurūsa ⁽¹⁵⁾ ‘itāb kılup ayıtdı ki: “Yā murĝ-ı zānī, mest ü maķmūr mü’ezzın gibi niçün vaķitsiz bekledūñ? Anı bilmez misin ki ‘arş-ı ⁽¹⁶⁾ ‘azīm altındaĝı Hurūs işāret-i İsrāfīl ile vāktindeki ezān okıyup bekler. Ve yiryüzündeki ne ķadar beñsüz ⁽¹⁷⁾ aķ hurūs lar varise izn-i Rabbānī birle işidürler. Ezān okıyup ötüşürler ve andan soñra ĝayr-ı aķer hurūs lar ⁽¹⁸⁾ daķı işidüp ezān okurlar. Bundan gelür ki sen vaķtı olmadın ezān okuyasın ‘ale’l-huşūş ki ⁽¹⁹⁾ dergāhda bāk viresin. Eger bilüp itdūñse ‘azāba müsteķik olduñ. Ve eger ki sehville itdūñse yine ⁽²⁰⁾ ĝünah-kār olduñ. İmdi yā Hurūs, beher-hāl itdūĝūñ ĝünāha tevbe kılup terk itmekde zarīf ol. ⁽²¹⁾ Dergāhumda yine hāş u şerīf ol. Nite kim dimişlerdür: *Tazarraf bi terki’z-zunūbi.*”¹⁰⁶

Nazm

[fā ‘ilātūn fā ‘ilātūn fā ‘ilātūn fā ‘ilūn]

[38a] ⁽¹⁾ Böyle diyüp Şeh Süleymān virür aña naşh u pend

Tā Hurūs anı dutup dergehde ola sūdmend

Ķutmazise tācın alup saķalın kese anuñ

⁽²⁾ Mahmūzın çıkarup ura ayaĝına daķı bend

¹⁰⁶ Ğünahları terk etmede, zarīf ol.

Nesr Hükemā kavlince Süleymān hazretinün ‘aleyhi’s-selām Hurūs gāzabın ⁽³⁾ ki bildi günāhına tevbe istiğfār idüp dahı serir-i mezelletde yüzünü sürüp baş kaldurup du‘ā kılp ⁽⁴⁾ ayıtdı: “Yā Nebiyya’llāh, egerçi mü’ezzın-[i] murğānam velī haqīkatda cāhil ü nā-dānam. Ma’lūmuñuzdur ki ⁽⁵⁾ zühdi ‘āmīnün delāletdür. Zīrā ki cāhilün işi her bār bed‘atdür. Nite kim dimişlerdür ki: ⁽⁶⁾ *Zühdu’l-‘āmīyyi muqilletun.*” ¹⁰⁷

Nazm

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

Ben bilürem gerçi itdüm çok günāh
Lāki lutf it eyle ‘afv-ı pādīşāh

⁽⁷⁾ Vaqtsüzün öten hurūs öldürdiler
Ben hōd ezān okudum vaqtsüz nā-gāh

3.2.38. Der-Beyān-ı Kışsa-i Hüdhdūd

⁽⁸⁾ Hükemā kavlince Süleymān nebī hazreti ‘aleyhi’s-selām Hurūsı te’dīb itmekde naşihāt virüp hilāfın ⁽⁹⁾ tehzīb itmekde. Ammā ki bizüm kışşāmuz **ez-ān-cānib** Hüdhdūde geldi. Nite? Çünkü Hüdhdūdi ⁽¹⁰⁾ ‘Ukāb şeh-bāzlar elinden hālāş itdi. Humāyı kanadı altına alup Süleymān cānibine giderler. ⁽¹¹⁾ Ve Sebā melikesi haber açup cemālinden kemālinden nakl idüp feşāhāt u belāgāt ile ser-güzeştini ⁽¹²⁾ ‘Ukāba Hüdhdūde ‘ikāb kılam diyü ta’bīr iderken nā-gāh anı gördiler ki humāme-i kebūteri ⁽¹³⁾ gögercinler ser-neferi **Humāme-i Felegi** Süleymān cānibinde Habeş memleketi tarafından per açub perrān olup ⁽¹⁴⁾ geldi. Hüdhdūde ‘Ukāba mantıku’t-ṭayrca selām virüp ‘izzet kıldı. Andan sağ kanadı ucın ⁽¹⁵⁾ şunup Hüdhdūde görüşdi. Murğān dilince hāl u hātır şoruşdı. Andan ayıtdı ki: ⁽¹⁶⁾ “Yā Hüdhdūd, Süleymān nebī dergāhında ‘aleyhi’s-selām bir iş itdün ki ne başuñdağı ⁽¹⁷⁾ üveysi tācuña lāyıkdur ve ne hōd arkaña şalduğūñ hüccāc ihrāmına muvāfıkdur ki ⁽¹⁸⁾ Süleymān nebī bigi mürsel peygāamberün hīdmetini terk ve nefsün hevāsına uyup yabāna ⁽¹⁹⁾ gitdün. Bilmez misin ki hevā-yı nefse uyan rāhat olmaz. Nite kim dimişlerdür: ⁽²⁰⁾ **Hevāke hevāke testerihu.** ¹⁰⁸ Haq bilür ki Süleymān nebī hazreti ‘aleyhi’s-selām senüñiçün eyle hışm ⁽²¹⁾ itdi ki biñ bir ümmete dahı eyle hışm itmemişdür. Eger benüm sözüm dutariseñ bunların **[38b]** ⁽¹⁾ elinden hālāş olmağ dilerseñ uçup kaç. Süleymāna bile varma. Kenār gözet ki selāmet ⁽²⁾ tonı eskimez. Nite ki dimişlerdür: **sevābu’s-selāmeti lā yublā.** ¹⁰⁹ İmdi yā Hüdhdūd, benüm saña itdügüm ⁽³⁾ naşihatı tut ki seni hayra delālet idicidir. Yāruñam, düşmenün degülem. Nite kim dimişlerdür: ⁽⁴⁾ **Hayri’l-eşhābi men dellehu ‘ale’l-hayri.**” ¹¹⁰

Nazm

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

Kim seni hayra delālet eyler ol
⁽⁵⁾ Belki dostuñdur şefā‘at eyler ol

¹⁰⁷ Avamın zühtü, aldaticıdır.

¹⁰⁸ Nefsın arzularından sakın ki rahatı bulasın.

¹⁰⁹ Selamet elbiseleri, eskimez.

¹¹⁰ Arkadaşların en hayırlısı, hayrı gösterendir.

Düşmenüñdür seni şerre yiltleyen
İhtiyâ't it kim şefâ'at eyler ol

3.2.39. ⁽⁶⁾ Der-Beyân-ı Āgâh Şoden-i Hüdhüd ez-ğammāzân-ı Murğân

Hükemâ kavlince kaçan ki Hüdhüd, kebüter Humâme-i Felegi nutkın ⁽⁷⁾ kim işitdi Süleymānuñ 'aleyhi's-selām hışmın bilüp dahı baş kaldurup ayıtdı kim: ⁽⁸⁾ "Süleymān nebî hod mürsel peygāmberdür. Bu kaçan ola ki bî-sebeb baña zulm itmege 'ahd eyleye. ⁽⁹⁾ Şol vaqt ki baña 'azâb teve'ud ide. Hiç istiğnâ itmedi." Hüdhüd eyle diyicek seyyidu't-tuyûr ⁽¹⁰⁾ 'Ukâb ayıtdı: "Belî Süleymān 'aleyhi's-selām teve'ud itdügi vaqtin ayıtdı. Eger ki bu Hüdhüd ⁽¹¹⁾ baña bu 'özü-i vâzihla gelmeye aña 'azâb kılup zebh idem diyüp va'de kıldı." diyicegüz. ⁽¹²⁾ Bu Hüdhüd bunlaruñ sözün işidüp şâd olup gönülden Allāhu te'âlāya şükr itdi. Andan kebüter ⁽¹³⁾ önlerince ve Belkîs hüdhüdi Ya'fûr yanlarınca ve şeh-bâzlar 'akablarınca uçup gitdiler. 'Azm-i Süleymān ⁽¹⁴⁾ itdiler. **Ez-ân-cānib** Hüdhüdi Süleymān hâzretine gamz iden atyâr enîsleri Süleymān hâzretine ne kadar ⁽¹⁵⁾ yavuzlayup gamz itdilerse hiç bir nesne cevâb virmedi. 'Ākıbet ol kadar didi ki: "Hüdhüd ⁽¹⁶⁾ gelsün, şorum. Ne muşâlihdeymiş görelüm. Aña göre 'âmil olam." diyüp sükût ⁽¹⁷⁾ idicek bunlar Süleymān nebînuñ 'aleyhi's-selām Hüdhüde himmeti vardur, tahkîk bildiler. Mağâmlarına ⁽¹⁸⁾ varup sükût kıldılar. Velî hasedlerinden hiç rāhat olımadılar. Nite kim dimişlerdür: **Lā rāhate** ⁽¹⁹⁾ **li-ğammāzîn.**¹¹¹ Her ne kadar kim hayr-endîş atyâr uluları bunlara naşîhat itdilerse gelün bu hasedi ⁽²⁰⁾ terk idün Hüdhüdle dostlık kılup 'ahd-i muhkem berkidün. Zîrâ ki hased bir rencdür ki hasüdi ⁽²¹⁾ rāhat itmez. Nite kim dimişlerdür: **Leyse li'l-hasüdi rāhatun.**¹¹²

Nazm

[fâ 'ilātün fâ 'ilātün fâ 'ilün]

Gerçi atyâr ulusu her ne ki var

[39a] ⁽¹⁾ Çok naşîhat¹¹³ eylediler mâ-ħazar

Lîkin aşşı kılmadı ne menfa'at

Yokdurur düşmenlige bir maşlahat

⁽²⁾ Hâsidân ki kaşdile ider hased

Nâşihan nuşhla aña bulmaz meded

Nite kim Kerrâr-ı Haydar lâ-fetâ

⁽³⁾ Buyurupdur Şeh 'Aliyy-i Murtażâ

Li-küllin 'adâvetin maşlahatun illâ 'adâvetu'l-ħasüdi¹¹⁴

Hükemâ kavlince ⁽⁴⁾ zîkr olan atyâr uluları bu vechile Süleymāna gamz idicek her biri bir dürlü kıluyup helâk ⁽⁵⁾ itdürmesine zemm idicek bülbül-i şürîde-dil, 'aşık-ı gülîstân u âşüfte-i ehl-i dil kuşlaruñ her birine ⁽⁶⁾ ta'n idüp ayıtdı ki: "Yâ murğân-ı ġammāzân, sizlere lâyıķ mıdur ki kendü

¹¹¹ Kaş ve göz işareti yapanın, rahatı yoktur.

¹¹² Haset edenin, rahatı yoktur.

¹¹³ Vezin gereği "naşîhatlar" sözcüğü "naşîhat" şeklinde düzeltilmiştir.

¹¹⁴ Haset düşmanlığı hariç, bütün düşmanlıklarda fayda vardır.

cinsüzüñüzi Hâzret-i ⁽⁷⁾ Süleymāna ‘aleyhi’s-selām ğamz idesiz? Anı bilmez misiz ki Süleymān hâzreti dergāhında Hüdühüd ⁽⁸⁾ anuñ içün hâş oldu ki emrinde tecāvüz itmedi. Bî-icâzet dergāhından gitmedi. Zerrece ⁽⁹⁾ şenâ‘at u kaçrece muhâlefet itmedi. Ve hem itmez dağı anuñ gıtdüğine lâ-büd bir sebep vardur ki ⁽¹⁰⁾ hikmetden hâlî degüldür. İnşâ‘allāhu’l-‘azîz göresiz ki Hüdühüd bir hüccet ve delîl birle ⁽¹¹⁾ gelse gerek. Muḳarrebü’l-hâzret olsa gerek. Pes bu takdîrcesizlere lâyıḳ mıdur ki Hüdühüdün zemmine ⁽¹²⁾ meşğûl olasız ki zemmâmlıḳdan yavuz fi‘il yokdur. Nite kim dimişlerdür: **Zu’s-şey’i mine’l-iştigābeti.**¹¹⁵ ⁽¹³⁾ Ne var ki her biriñüz seyyidü’t-tuyûr olsa lâzım-ı küllî buyidi kim Hüdühüdün dostlığına göre ⁽¹⁴⁾ dostluḳ idüñ. Lâzım idi kim hükemâ eydür: “Dostlarıñ göñlin ele getür, büstânın şatarsañ da ⁽¹⁵⁾ ğam degül, tek yârile yâr ol, aḡyârıñ baḡrını yar. Ammâ ki şimdiki zamâne dostları âdem yayucu ⁽¹⁶⁾ ḳurda beñzer ki ğaybetünde etüñ çeynemüğe fırsat isterler. Ve-lâkin yüzüne karşı koyun gibi ⁽¹⁷⁾ yüzün yire sürüp tevâzzu‘ idüp selîm ḳalbile dururlar. Ve âher kimsenüñ ğaybetinde destânlar düzedüp ⁽¹⁸⁾ saña naḳl iderler. Nâzaruñdan gidiceñ seni dağı âher kimseye naḳl iderler. Zîrâ ḥasûduñ ḥasedi ⁽¹⁹⁾ bir rencdür ki oñulmaz, tâ cesed olmayınca. Ve ḥasûduñ anuñ içün râḥatı yokdur. Dâyim e’d-dehr zahmetdedür. ⁽²⁰⁾ Nite kim dimişlerdür: **Lâ râḥate li-ḥasûdin.**”¹¹⁶ diyüp andan dönüp Laḳlaḳa ayıtdı: “Yâ şeyḥ, tıyursın ⁽²¹⁾ şeyḥ-ı murğân olasın revâ mıdur ki Hüdühüd ḥaḳḳında ḥased ḳılasın? Bilmezem sen ki ḥasûduñ [39b] ⁽¹⁾ cānı veylün nārına giriftâr olacaḳdur. Nite kim dimişler: **Veylun li’l-ḥasûdi min ḥasedihi.**”¹¹⁷ Ve-lâkin ⁽²⁾ yâ Laḳlaḳ-ı zühd-i nâ-pâḳ gibi ḥırḳa-i sipîdi giymişsin. Velî başuñda fınduḳ ḳadar beynüñ yokdurur. ⁽³⁾ Şoḡan gibi ḳat ḳat ḥırḳañ var. Saña Hüdühüd ḥaḳḳında ğamz itmek mürüvvetuñe lâyıḳ mıdur? Mürüvvetsüzde ⁽⁴⁾ ḥod-dîn olmaz. Nite kim dimişlerdür: **Lâ dîne li-men lâ men müruvvete le-hu.**”¹¹⁸ diyüp Laḳlaḳa ol ḳadar ta‘addi itdi ⁽⁵⁾ kim Tāvusile Kerkes ve Ḥurûs ve Bayḳuş bülbül-i mestüñ ta‘nından ḳaçdılar. Dîvân-ı ⁽⁶⁾ Süleymāniden yürüyüp çıkup ḳanadlu ḳanadın açup uçdılar. Süleymān serîri üstüne hevâda ⁽⁷⁾ ḳanad ḳanada çatup baş başa idüp sâyebân ḳuran murğân şâfına geçdiler. Pervâze durdılar. Hüdühüd ⁽⁸⁾ ne cānibinden gele diyü göz ḳulaḳ urdılar. Bülbül-i nîm mest dağı bunlarıñ şâfdan ḳaçduḡın görüp ⁽⁹⁾ per açup pervâz urup Hüdühüdi ḳarşulayu gidüp naşîḥat itmege râḡıb oldu.

Nazm

[fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilün]

⁽¹⁰⁾ Hüdühüd-i nîm-mesti gör kim nice dostluḳ itdi pes
Hüdühüdün ḥâsidlerin Hâḳ sözile taḡıtdı pes

⁽¹¹⁾ Bülbülü gūyâ olduḡıçün ‘âşık u şâdık şarîḥ
Cümle ümmet içre olupdur sevgülü şîrîn şarîḥ

¹¹⁵ Bir şeye sahip olmak, bozgunculuğa sebebiyet verir.

¹¹⁶ Haset edene rahat yoktur.

¹¹⁷ Kıskançlığından dolayı hasetçiye yazıklar olsun.

¹¹⁸ Mertliği olmayanın, dini yoktur.

3.2.40. Der-Āmeden-i Yerbū⁽¹²⁾ u Cürd ü Färe [be-]Süleymān Şikāyet Kerden ez-Senāvīr-i Ber-bād¹¹⁹

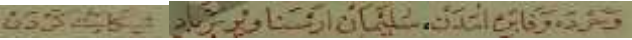
⁽¹³⁾ Hükemā kavlince Bülbül per açup Hüdhüde karşı gitmekde ve Laklakla Tāvus, Baykuş, Sunkur, Hurūs Hüdhüdün yolın gözetmekde her birisi ğaybetine ⁽¹⁴⁾ dāsītān düzetmekde. Ammā ki bizüm kışşamuz **ez-ān-cānib** Süleymān hāzretine geldi. Bu eşnāda aḥşam oldu. ⁽¹⁵⁾ Andan Süleymān hāzreti vaqt-i şām olduğın görüp dīvānı tağıtdı. Mā'-ı tāhirden tā vużū' kıluben ⁽¹⁶⁾ hāşlarıyla ḥalvetde aḥşam namāzın kıldı. Andan yatsuya degin Nāşen Peygāmbere ve Lokmān Hākīm birle ⁽¹⁷⁾ ve Uyāşer Peygāmbere ve Kāz Peygāmbere¹²⁰ Tevrīt ve Zebūr okıyup zıkr u tesbīhe meşgūl oldılar. Çünki ⁽¹⁸⁾ yatsu namāzın dahı kıldılar. Namāzdan niyāzdan fāriğ olup du'ā kılup el yüze ki sürdiler andan Süleymān nebī ⁽¹⁹⁾ 'aleyhi's-selām bunlara icāzet virdi, dağılup gittiler. Kendüsi turup ḥalvet-i hāşına varup ⁽²⁰⁾ şubḥā dek 'ibādetde meşgūl oldu. **Ez-īn-cānib** senāvīr re'isi Ebū Haddās dahı Süleymān hāzreti ⁽²¹⁾ 'aleyhi's-selām dīvān içre 'izzet ve ḥürmet idüp tururken dīvān-ı Süleymāna göz ururken gördü kim **[40a]** ⁽¹⁾ vaqt-i şām irdi. Süleymān Peygāmbere 'aleyhi's-selām yirinden Mūsā 'aşāsın eline alup dīvānı ⁽²⁾ tağıtdı. Süleymāndan 'aleyhi's-selām icāzet alup senāvīr serhengleri ile mekānına kendi ⁽³⁾ şadrına geçüp kulak kuyruk kaldurup ayaklarının üzerine çöküp ellerin söledüp arslan gibi yirinde karār ⁽⁴⁾ itdi. Andan çevresinde ne kadar çetükler varise yirlü yerine geçüp oturdılar. Şikār etlerin yiyüp ⁽⁵⁾ Süleymān hāzretine söz açup ḥāl dilince memleketin 'azametinin saltanatın söyleşdiler. Ve insanile kendüler ⁽⁶⁾ arasında olan şulḥı añup du'ā itdiler. Ve ayıtdılar ki: "Allāhu te'ālānuñ rahmeti muşlihleredür ve hışmı ⁽⁷⁾ müfsidleredür. Nite kim dimişlerdür: *Ene rahmetun lil-muşlihīne ve naḳmetun li'l-müfsidīne.*"¹²¹ diyüp bunlar söyleşince ⁽⁸⁾ Ebu'l-Heyşem dirler, bir çetük varidi. Cüst u çabuk fehmidān müdrik ilerü gelüp dilince senāvīr ⁽⁹⁾ re'is[i] Ebū Haddāsa du'ā kılup ayıtdı ki: "Üç gündür ki şikārgāha gitmişdüm ki bir nev' ⁽¹⁰⁾ olunca illā ki bunların 'askerine tuş geldüm ki baña cümley-i ḥizān itdiler. Kaçan gücüle kurtuldum. ⁽¹¹⁾ Acebdür ki eflār (?) Süleymān hāzretine bizden şikāyete gelmezlerse zīrā ki anlara çok idüp ⁽¹²⁾ incidüp nicesünün yeyüp içdüpdürür. İmdi itdüğün kişi eyü yavuz bulsa gerek. Kavluhu te'ālā: ⁽¹³⁾ *Fe-men ya 'mel-miškāle zerratin ḥayran yerah ve men ya 'mel-miškāle zerratin şerran yerah*¹²² mücibince hüküm yirine gelse gerekdürür."

⁽¹⁴⁾ **Naẓm**

[mefā 'ilün mefā 'ilün mefā 'ilün mefā 'ilün]

Baña gönlüm anuñ bigi ider ḥānum şehādetler
Süleymāna kesegenler ider bizden şikāyetler

⁽¹⁵⁾ Kim itmişüz biz anlara katı zulm u meḥāyifler
Süleymān yirine kırsa bize kılmur risāyetler

¹¹⁹ Metinde şeklinde yazılmıştır.

¹²⁰ Metinde şeklinde yazılmıştır.

¹²¹ Ben ıslah ediciler için rahmet ve bozguncular için de gazabım.

¹²² Kim zerre miktarı hayır yapmışsa onu (karşılığını) görür. Kim de zerre miktarı şer işlemişse onu (karşılığını) görür. '' (Zilzāl:99/7-8)

3.2.41. Der-Ḳāziyye-i Mūṣān

(16) Ḥükemā kavlince çetükler bunda havfda bizüm kıssamuz kesegenlere geldi. Nite? Ol envā' dürlü kesegenler bir yire (17) cem' olduklarınıñ aşlı buyidi ki cebel-i Senāvirün garbīsinden yaña bir şahrā-yı hāmūn varidi. Anda (18) envā' dürlü yerbū' şınfı ve fāre cinsi çoğidi. Şöyle ki haddi nihāyeti yoğidi. Ve bu zebād kedileri dāyim (19) ol şahrāya varurlar idi. Şikār ala getürüp yirlerdi. Ḥalıka şükürin dirlerdi. Ve bu yerbū' ile zubābına (20) ve cürd şınfı ve fāre aşlı bu kediler qorhısından yirleri delüp yire geçerlerdi. Ve bunların ortasında (21) Ceyhūn-miṣāl bir şu vāridi. Yılda üç ay miḳdārı ol geçid virürdi. Ve zebād-miski sinnevleri şuyı [40b] (1) geçmezlerdi. Bunların qanın şorup içemezlerdi. Zīrā ki çetük şınfı hergiz şuda yüzemezler. Ġāyetde (2) muḥanneş olur. Velī tābistān vakti olcaḳ ki geçüd virürdi. Senāvir re'isi Ebū Ḥaddās 'askerin (3) virüp göçerdi, varup ol şuyı geçerdi. Ol şahrānuñ yer'üyün (?) fāresin şikār kılup etin yiyüp (4) kanını içerlerdi. Bir nice gün ol şahrāda tırup yiyüp içüp hoş geçerlerdi. Ve bu ḥākī cānvercukları (5) daḥı ol mevsūmi bilürlerdi? Qorhularından taşra çıkmayup delükler içinde qorıyup (6) qalurlardı. Velī bu çetük cinsi daḥı yerbū' ve fāre etin bulup üstüne üşerlerdi. Pençe (7) urup topraḡın eşerlerdi ve yāḥūd nevbetçe inlerine yol idüp qaşanurlardı. Kesegenler daḥı (8) bunların yolu rāyiḥasından muṣṭarib olup iḥtiyārsız gelüp çıkarlardı.

Nāzm

[fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün]

(9) Anda olan yerbū' fāre cinsi bes
Rāḥat olmazdı çetükden bir nefes

Diñle anlar ḥālī imdi n'olıser

(10) Vir şalavāt Aḥmede pes sözi kes

3.2.42. Der-Beyān-ı Āgāh Şoden-i İṣān

Ḥükemā kavlince bu zıkr olan (11) dört şınf ḥākī cānverlerün yerbū' şınfı serhengi Zağbed ser-neferleri ve cū[r]d cinsinün (12) serhengleri ulusı vezīri idi ki anuñ adına Düvdīnec dirlerdi. Meger yerbū' (13) serhenginün bir tavşan dostı varidi. Adına Ra'n dirlerdi. Dāyim gelüp bunlarınla dostlık (14) iderlerdi. Senāvirten şikāyet ve ḥālīn ḥikāyet idüp yine varup mekāmına giderdi. Zīrā ki (15) bu senāvir cinsi tavşanı daḥı görseler ala getürürlerdi. Etlerin yiyüp vücūdların 'ālemden (16) götürürlerdi. Pes bu ḥar-güş cinsi zīrā ki Ra'n ḥar-güş Süleymān Peygāmbere 'aleyhi's-selām cebel-i Senāvire (17) geldüğünü ve senāvir re'isi serhengleriyle gelüp Süleymāna itā'at kılduḡın bilüp daḥı gelüp yerbū' (18) re'isi Zağbed 'arz itdi. Cemī' qaziyyeyi bir bir ḥaber virdi. Yerbū're'is[i] Süleymānuñ 'aleyhi's-selām salṭanatın (19) 'azametini senāvir re'isi aña itā'at itdüḡin kim işitdi ḡāyet ḡamgin olup daḥı emr eyledi. Civārında (20) olan cürd şınfı re'islerine ve ḥıldile fāre cinsiyle zebāne aşlı ser-neferlerine ḥaber gönderdi. Cemī' gelüp (21) ḥidmetine ḥāzır oldılar. Daḥı tavşan mıdur ki işāret itdi anlara. Süleymān nebīnün 'aleyhi's-selām [41a] (1) salṭanatından ve 'azametinden ve biñ bir ümmete ḥākim olup ḥükm itdüḡinden ve yıl taḥtın götürüp Ḥabeş (2) memleketine getürdüḡinden ve ejdahā-i Şāh-ı Mārān 'askeriyle ceng itdürdüḡinden 'ākıbetu'l-emr (3) ejderi helāk şerrinden yiryüzünü pāk kılup ve andan Süleymān ḥazreti 'aleyhi's-selām raḥş-ı (4) raḥşāna süvār olup gelüp cebel-i Senāvire yitdüḡinden zebād kedilerin kendüye muṭī' (5) itdüḡinden ḥaber virdi.

Nazm

[fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün]

Vaşf idüp anda tavşan Şeh Süleymān hazretin

(6) Söyledi anuñ bildügince begiligin milketin

Diñle imdi ne idiser yerbü ' färe ulusu

Liki virgil sen şalavāt bilüp Aḥmed ' izzetin

(7) **Nesr** Hükemā kavlince ḥar-güş müdrik Ra'n sözün ki bunlar işitdiler Süleymānuñ 'azametine (8) ḥayrān ḳalup 'ibret tutdılar. Velī senāvir serhengleri re'isi Ebū Ḥaddās Süleymān 'aleyhi's-selām dīvānına (9) gelüp 'izzet bulduğun 'ahdnāme-i Süleymān alup ādemī-zād şerrinden emīn olup dīvānına gelüp 'izzet (10) bulduğun ferāḡat itdügin bilicek çağırışup ağlaşup cān u ciger tağlaşup yās tutdılar. Zīrā kim (11) kişinüñ düşmeni kuvvet bulmak kendünüñ za'if olmasına delālet ider. 'Aḳıl kişi gerekdür kim düşmenüñ artduğun (12) istemeye ve düşmene yakın olmaya ve düşmeninden ḡāfil olup za'ifdüm diyü ḥor görmeye. Ve her kim ki (13) düşmenin ḥor görse aldanmak maḳāmına düşer. Pes ḳāmil oldur 'aḳıl ve tecrube islerinüñ öḡüdin (14) işitmekligile ele gelür. Ve her kim 'aḳıl yüzinden naşīblü oldı ve öḡütciler sözün işitmek (15) ḥü idindi anuñ devlet ü iḳbālī şol koyı gölgesi gibi dāyim ola. Ve renc eli hemişe anuñ nuşreti (16) silāḥına şayḳal ura. Ve 'Uṭaridüñ ḳalemi anuñ devlet menşürin yükseklik nişānın başa. Ve milk (17) 'aḳlı tamāmlığı birle bezenmişdür. Pes 'aḳıl oldur ki naşīḥat işide. Nite kim ulular dimişlerdür: (18) **Men vu 'ize bi-ḡayrihi kāne sa 'iden ve 'an mevḳıfa's-şakāveti ba 'iden.**¹²³

Nazm

[fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün]

(19) İns ü cinn ü vahş u tayr u mūr u mār¹²⁴

Düşmeninden ihtiyāt itmek gerekdür āşikār

Pes çetüklerden ḳoruksa färe olmayup 'aceb

(20) Kim siñekden pīl üşenür mürçadan daḥı mār

Nesr Hükemā kavlince bunların ḡamḡin olduḡın ḥar-güş (21) zīrek ki gördi feşāḥat ve belāḡātla bunlara naşīḥat virdi. Ve ayıtdı ki: "Niçün ağlaşup **[41b]** (1) āḥ u efḡānı ḳahr odına ciger biryān ḳılursın? Men size anuñ içün geldüm ki derdüñüze dermān, (2) düşmenüñüzden emn ü emān bulasız. Zīrā ki Süleymān hem nebiyy-i mürsel peyḡāmberdür ve hem izn-i Rabbānile (3) biñ bir ümmete ḥükm ider serverdür. Nice sizün gibi maḫlūmları cebbār-ı zālīm elinden (4) ḳurtarup ḥalāş idüpdür. **Ḳāla'llāhu tebāreke ve te 'ālā: İinne'llāhe ye 'muru bi'l- 'adli ve'l-iḥsāni**¹²⁵ (5) mūcibince 'amel ider." diyicek fāreler re'isi Zaḡbed ayıtdı: "Nice melūl olmayalum ki düşmenlerümüzi (6) Süleymān 'aleyhi's-selām dergāhında rif'atde gördük. Ḳorcaruz ki bize dergāh-ı Süleymānide (7)

¹²³ Başkasından nasihat dinleyen mutlu ve kötü yerlerden uzak olur.

¹²⁴ Bu mısra da tef'ile eksiktir.

¹²⁵ Muhakkak ki Allah adaleti, ihsanı, akrabaya karşı cömert olmayı emreder; hayâsızlığı, kötülüğü ve zorbalığı yasaklar. İşte Allah, aklınızı başınıza alınız diye size böyle öğüt veriyor. (Nahl: 16/90)

düşmenler yol bulup nedâmet irgüreler. Ol nedâmetden bize ‘ömür kışşalığı ve ölüm irişe. Nite kim ⁽⁸⁾ dimişlerdür: **Men zellele fî'd-dünyâ mine'l-cehli fâ'l-mevte evlâ bihi mine'l-hayâtî.**¹²⁶ Ma'nî budur ki: Her kimse ⁽⁹⁾ kim cāhillik sebebinden bir horlığa şataşsa aña ölüm yigdür. Eyle olsa biz daḥı cāhillik ⁽¹⁰⁾ idüp âdemî-zād dergâhına geldük. Korkaruz ki haşm ucından helâke vara.”

Nazm

[fâ 'ilātün fâ 'ilātün fâ 'ilün]

⁽¹¹⁾ Biz umarduk Şeh Süleymân ḥazreti
Haşmumuza virmeyeydi ruḥşatı

Pes nice âh itmeyevüz bu zamân

⁽¹²⁾ Şeh katında var düşmen rif'atı

Nesr Hükemâ kavlince kışşayı muhtaşar kılalum. Har-güş zîrek çün ⁽¹³⁾ böyle diyicek sözün ma'kül görüp bu beş dürlü ḥākī cānvercuklar re'îsleri her birisi ⁽¹⁴⁾ cinslü cinsinden biñ nefer miḳdârı refîk olup har-güş-ı müdriki kulağuz idinüp ol gün ⁽¹⁵⁾ aḥşama degin cem' olup şeb-i târik içinde şuyı geçüp gelüp şubḥ olunca Süleymân 'aleyhi's-selâm ⁽¹⁶⁾ ordusına gelüp yetdiler. Leşker-i Süleymânî görüp bir fersaḥ miḳdârı yirde turdılar. ⁽¹⁷⁾ Yakın varmağa vehm itdiler. Daḥı şımf dört alay bağlayup Süleymân cānibine göz kulaḳ tutdılar. ⁽¹⁸⁾ Meger ki ol yörede bir nûde¹²⁷ çaylağı varidi. Şubḥ-dem kanad açup uçup kifâf-i nefsin ⁽¹⁹⁾ ele getürmege hevâ yüzine geçüp açlığından gözi kararup çevre yañaya bakarken ⁽²⁰⁾ gâh süzilüp yire inüp ve gâh bükilüp göge çıkarken yerbü' fâre cinsi ki gördi kanad ⁽²¹⁾ büküp tavşancıl tavşana varur gibi karşı vardı. Alaydan taşra bir fâre görüp kapup getürdi. **[42a]** ⁽¹⁾ Hevānuñ bir katına yitürdi. Ol zulmı görüp bunlar dillerince çağrışdılar, âh itdiler. Gökyüzünü ⁽²⁾ duḥānlarından siyâh itdiler. Haḳ te'âlâ daḥı kemâl-i luṭf birle meger ki Habeş vilâyetinüñ ⁽³⁾ kühistānda bir lo[r]ı kuşı çiftiyle vatan tutdı idi. Kuşlardan Süleymân ḥazretinüñ vaşfın ⁽⁴⁾ işitmişdi. Diledi kim Süleymân ḥazretin ziyâret kıla. Dişisin uydurup hevâ yüzinde giderken ⁽⁵⁾ gördi ki cebel-i Sinnevrün eteginde Süleymân leşkeri konmuş turur. Velîkin karşusındağı ⁽⁶⁾ şahrâda ol kadar ḥadsüz yerbü' nesli ve fâre aslı ve ḥuld şımfı ve cürd cinsi ol kadar vardur ki ⁽⁷⁾ şahrâ yüzünü tutmuş çemen u semen u ḥâr ḥaşâkini yiryüzünü örtmiş. Velî feryâd idüp gökyüzünü ⁽⁸⁾ gözedüp çağrışurlar. 'Acabâ neye çağrışurlar diyüp nazar kılup gökden yaña bakup ⁽⁹⁾ gördiler ki bir nûde çaylağı bir kesegini ayağına alup götürüp gider. Ol bî-çare ⁽¹⁰⁾ daḥı çaylak kaynağında zâr u efgân idüp feryâd u zârı kılar kim işitdi dil-teng giryân ⁽¹¹⁾ iderdi. Ol lorı kuşınun erkegi hissile bildi. Bu dört şımf kesegen alayı zebâd ⁽¹²⁾ kedilerinden şikâyet itmege Süleymân 'aleyhi's-selâm dergâhına gelmek için cem' olmuşlardır. ⁽¹³⁾ Va'de uma gelürken nûde çaylağı birisin koyup götürdüğine bunlar feryâd idüp çağrışurlar. ⁽¹⁴⁾ Andan dönüp erkegi dişisine ayıtdı: “Luṭf idüp şol çaylağı kaynağına alup götür. ⁽¹⁵⁾ Benüm 'aḳabumca Süleymân 'aleyhi's-selâm nazarına getür. Velî ol fâreyi, çaylağa di ki zinhâr incitmesün. ⁽¹⁶⁾ Etini yiyüp acıtmasun. Yoḥsa Süleymân hışmına uğrar.” diyüp dişisini gönderdi. Varup ⁽¹⁷⁾ nûde çaylağını kaynağına alup götürdügi erkegi ardınca uçup gitdi.

¹²⁶ Metinde anlamı verilmiştir.

¹²⁷ Metinde şeklinde yazılmıştır.

Nazm

[fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün]

(18) Gökyüzine uçuben açup kanad
Şeh Süleymāna itdiler 'azm-i ziyād

Diñle imdi bu leṭāyif nicedür

(19) Vir şalavāt Aḥmede iy hoş-nihād

Neşr Hükemā kavlince kuşlar uçup gelmekde Süleymān ⁽²⁰⁾ḥazreti daḥı 'aleyhi's-selām nübüvvet tahtına çıkup devletile karar idüp oturmuşken nā-gehān ⁽²¹⁾müvekkel-i Bād Sem'i Süleymāniye haber virdi ki: "Ba'zı ḥākī cānverler ki fāre şınfı ve yerbü' **[42b]** ⁽¹⁾aşlıdır senāvīrden şikāyete geliyürler." diyicek Süleymān nebī 'aleyhi's-selām turrāc kuşına ⁽²⁾ḥükm itdi ki kanad açup gökyüzine uçup gelüp haber vire. Turrāc daḥı perrān olup ⁽³⁾gökyüzine çıkup yir alçağına bakup ol kadar bī-ḥad fāre cinsin gördi ki nihāyet yok. ⁽⁴⁾Daḥı gelüp Süleymān ḥazretine haber viricek Süleymān ḥazreti 'aleyhi's-selām ḥayretde iken ⁽⁵⁾hevā yüzine nazar kılup gördi ki iki lorı kuşu biri erkek ve biri dişi hevā yüzinden ⁽⁶⁾yiryüzine indiler. Rāst gelüp dergāh önünde kondılar. Kendüden yaña döndiler. Ammā ki dişisinüñ ⁽⁷⁾kaynağında bir nūde çaylağı var, çaylağıñ daḥı kaynağında bir kesegen var. Dilince çağırup ⁽⁸⁾feryād ider. Süleymān ḥazreti 'aleyhi's-selām ḥubūbāt yeyici kuşlar serhengi Ṭāvusa ⁽⁹⁾ḥitāb idüp ayıtdı ki: "Yā cennet murğı, egerçi ki yırtıcı kuşlar re'īsī Sīmurğ-Ḳāfdur bu dem ⁽¹⁰⁾nazarumda degüldür ki bu ḥidmeti aña buyuram. İmdi bu ḥidmet senüñdür ki bu lorı kuşu dişisiyle ⁽¹¹⁾ḳandan geldi? Şor teftiş eyle. Ve hem bu nūde çaylağıñıñ daḥı aşlı nedür? Anı daḥı şorup teftiş ⁽¹²⁾kılgıl." diyicek Ṭāvus daḥı turrāc kuşunu gönderdi. Varup buları da'vet eyledi. **Ez-in-cānib** lorı ⁽¹³⁾kuşu gelüp dīvān-ı Süleymānī görüp ḥayrete varup ṭururken nā-gāh Ṭāvus gönderdüğü ⁽¹⁴⁾murğ gelüp bunlara haber virdi. Lorı kuşu dişisini çaylağıle taşrada koyup kendüsü Ṭāvus ⁽¹⁵⁾naẓārına girdi. Mantıku't-ṭayrca Ṭāvusa selām virüp ḥidmet şerāyitin yirine getürdi. Andan Ṭāvus ⁽¹⁶⁾lorı kuşından ve çaylak neye geldüğinden haber şordı. Ol daḥı ḳaẓiyyeden haber virdi. Andan ⁽¹⁷⁾Süleymān ḥazretinüñ Ṭāvusu, ḳudsī yerinden ṭurup pāy-tahta yüz sürüp devletine ḥayr du'ā kılup ⁽¹⁸⁾ayıtdı ki: "Yā Nebiyyā'llāh, bu lorı kuşu zeng-bār kūhlarında olurmuş. Dişisiyle ḥazretüñe gelürken ⁽¹⁹⁾nā-gāh görmişler ki yiryüzinde yerbü' ile fāre ve cürd şınfından bī-ḥad şikāyetçi cem' olup senāvīrden ⁽²⁰⁾şikāyete gelürken birisin bu nūde çaylağı kapup hevāya götürdüğün görmişler. Zulm itdüğüne ⁽²¹⁾incinüp alup nazaruña getürmüşler." diyüp Ṭāvus haber viricek Süleymān ḥazretine gāyet hoş gelüp: **[43a]** ⁽¹⁾"Yā Ṭāvus, ol çaylağı getüren lorı kuşunu ḥabs eyleyüp dişisiyle gözetsünler. Ve ol çaylağın elindeki ⁽²⁾sıçanı alup varup cinslerine ḳata. Velī şöyle götüre ki ḳaṭ'ā acıtmaya." Andan çaylak daḥı emr-i ⁽³⁾Süleymānī birle fāreyi kaynağına alup hevā-yı fenāya götürdi. Ān-vakt içinde sıçanlar alayına getürdi. ⁽⁴⁾Gör Süleymān ḥazretin nice 'ādil pādişāh idi ki zerre ḳadar zulm olduğun istemezdi. **Ḳavluhu te'ālā: İnne'llāhe ye'muru** ⁽⁵⁾bi'l-'adli ve'l-iḥsān¹²⁸ mūcibince 'amel iderdi.

¹²⁸ Muhakkak ki Allah adaleti, ihsanı, akrabaya karşı cömert olmayı emreder; hayâsızlığı, kötülüğü ve zorbalığı yasaklar. İşte Allah, aklınızı başınıza alınız diye size böyle öğüt veriyor. (Nahl: 16/90)

Nazm

[fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün]

Gör Süleymān hāzretin ki şehriyār

⁽⁶⁾ Nice 'ādil pādīşāhdı āşikār

'Adl ü dādı itdügiçün ol melik

Mülke mālīk itdi anı Kirdigār

⁽⁷⁾ **Neşr** Hükemā kavlince bular bunda. Ammā ki bizüm kışsamuz **ez-ān-cānib** Süleymān hāzretine geldi. ⁽⁸⁾ Nite? Çünkim ol gice geçüp 'ale's-şabāh ki oldı Süleymān hāzreti 'aleyhi's-selām bismi'llāh diyüp cāme-i hā'bdan ⁽⁹⁾ durdı. Pāk şudan taze abdest alup başına 'imāme-i Halīl şarınup Şīs cübbesin çignine şalup ⁽¹⁰⁾ Ādem Şafī sâcın beline kemer kuşanup Mūsā 'asāsın eline alup İdrīs nebī na'linin ayağına giyüp hālvatinden ⁽¹¹⁾ taşra geldi. 'Ulemā vü hükemā vü vüzerā vü ümerā karşı varup her biri selām virüp 'izzet kılup yüz yire ⁽¹²⁾ serdi. Andan Süleymān 'aleyhi's-selām mehterlere emr itdi. Ol şahrada çayır u çemen nesteren semen üzere ⁽¹³⁾ mehterler seccâdeler şaldılar. Enbiyā vü etkıyâyile Süleymān Peygāmber 'aleyhi's-selām imāmlık idüp şubh ⁽¹⁴⁾ namāzın kıldılar. Çün namāz u niyāzdan fāriğ kim oldılar du'ā kılup el yüze ki sürdiler andan Süleymān ⁽¹⁵⁾ 'aleyhi's-selām nübüvvet kürsisine geçüp oturdı. Sağ tarafda 'ac abnūs kürsiler üzerinde on iki biñ ⁽¹⁶⁾ nefer, Benī İsrāīlīñ peygamberleriniñ uluları Nāşen Peygāmber ve Kāz Peygāmber ve Uyāşer Peygāmber ve Ahıyāşlūn ⁽¹⁷⁾ Peygāmber ve Loqmān Hākīmile geçüp oturdılar. Ve şol tarafda zerrīn kürsiler üzerinde karar itdiler. Vuḥūş ⁽¹⁸⁾ tayıfesi yirde dīvān durup kuşlar dahı kanad kanada çatup gökyüzinde Süleymān üstünde ⁽¹⁹⁾ sāyebān kurdılar.

Nazm

[fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün]

İns ü cin vahş u tayır halk-ı cihān

Cem' olundı çünki anda ol zamān

⁽²⁰⁾ Hāki hayvān bürüdi gökleri kuş

Yiryüzün tutdı dahı envā'-ı mūş

Zeng-bāruñ begleri cümle siyāh

⁽²¹⁾ Şān siyāh aḥter Süleymān oldı māh

Yiryüzün tutdı tamām halk-ı Habeş

Rengi yüzden dünyede karardı kaş

[43b] ⁽¹⁾ Eyle bī-hād geldi halk-ı zeng-bār

Kim beşerden tıldı o hadd-ı diyār

Yiryüzün tutdı çerende bī-ḥesāb

⁽²⁾ Gökyüzün tutdı peren hem-çü şehāb

Şānki maḥşer günüyidi ol zamān
Eyle bī-ḥad cem‘ olur ḥalḳ-ı cihān

(3) Diñle imdi kıssa nedür iy şebāb
Vir şalavāt Aḥmede ammā bī-ḥesāb

Nesr Hükemā kavlince çünkü (4) dīvān-ı Süleymānī tırdı. Süleymān nazarına senāvīr-i misk zebād çetükleriyle gelüp giderken cebel kullerinden (5) yir alçağına bakup yerbū‘ fāre leşkerin ḥuld cürd zubāba ‘askerin görüp vehme (6) varup tırdılar. Dırnaḳların ağza urdılar. Daḥı bildüler ki Süleymān ḥazretine bunlar şikāyete (7) gelürler. Bes Süleymān ḥazretinden gāyet korkup üşendiler. Şöyle ki tırdıkları yirde kan-kaşanup (8) daḥı birbiriyle tanışğa düşdiler. Süleymān dīvānına gelmege korkdular. Bir yire dirneşüp karār (9) ideler. Velākin Süleymāndan gāyet korkup üşendiler. Eyle kim kan-kaşandılar. Aḥerīn şandılar kim (10) aşḥāb-ı devlet u erbāb-ı mekteb bu eşnāda tıururken nā-gehān göreler ki ol fāreyi nūde (11) çaylağı kapmışdı. Bir lorı kuşu kaynağına alup götürüp hevā yüzinden geldi. Daḥı kanad diküp (12) inüp kesegeni bunların alayına katup yine uçup gitdi. Bunlar anı görüp şād olup (13) dirilüp yanına vardılar. Ve aña şordılar ki seni ḥod bu nūde çaylağı kapup götürüp gitdi. Sen (14) nice kurtulduñ diyicek ol kesegen daḥı każiyyeden haber virdi. Nūde çaylağın lorı kuşu kapduğın (15) Süleymān ḥazretine iletduğın Süleymān ḥazreti tereḥḥüm kılup nūde çaylağın ḥabs idüp bunı azād kılup (16) Süleymān emriyle kuş getürdüğün takrīr kıldı. Ve Süleymānuñ ‘aleyhi’s-selām dīvānını ve saltanatını (17) ve ma‘deletini bir bir kim söyledi bunlar işidüp gāyet şād olup taḥḳīḳ bildiler kim Süleymān (18) ḥazreti ‘aleyhi’s-selām mürsel peygāmberdür. Biñ bir ümmet ḥalḳına ‘adl ü dād idici bir serverdür. (19) Ve atası Dāvud Peygāmber gibi Allāh emrinden taşra ‘amel kılmaḳ. **Yā Dāvudu innā ce‘alnāke ḥalīfeten fī’l-arḳi faḥkum** (20) **beyne’n-nāsi bi’l-ḥaḳḳı**¹²⁹ mücibiyle ḥükm idüp zālimler ḥatırıçün mazlūma zulm ḥalel kılmaḳ. Pes cemī‘si (21) dillerince devletine du‘ā kılup çetükler elinden şikāyet itmege dergāh-ı Süleymāna varmağa yüz tıtdılar. **[44a]** (1) Ve ḥāllerin ḥikāyet itmege Ḥazret-i Süleymān ḥuzurına irişmege göz tıtdılar ki za‘ıfların şikāyeti (2) silāḥıdır. Nite kim dimişlerdür: **Silāḥu’ḳ-ḳu’afā’i eş-şikāyetu.**¹³⁰

Nazm

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

(3) Fāre yerbū‘ aḣlī ḥulud ne ki varsa anda mūş
Şeh Süleymān dergehine varmağa yüz tıtdı ḥoş

Ol Nebīnūñ ‘adl-i dādın işidüp şād oluben

(4) Vaşfını takrīr iden yerbū‘a tıtdı cümle gūş

¹²⁹ "Ey Dāvūd! Biz seni yeryüzünde halife yaptık; onun için insanlar arasında adaletle hükmet; nefsin isteklerine uyma, sonra seni Allah yolundan saptırır. Kuşkusuz, Allah yolundan sapanlara, hesap verme gününü unutmaları yüzünden çok ağır bir azap vardır." (Sâd: 38/26)

¹³⁰ Zayıfların silahı, şikâyetidir.

3.2.43. Der-Beyân-ı Mûşân be-Dergâh-ı Süleymân ‘Aleyhi’s-selâm

Hükemâ kavlince kaçan ki bu ittifâkı ⁽⁵⁾ kılup Süleymân cânibine alay bağlayup gitdiler. Tâ ki dergâh-ı Süleymânîye yakın yitdiler. Dahı şaf bağlayup ⁽⁶⁾ cinslü cinsiyle tûrdılar. Yüzlerin yire serdiler. Andan başların kaldurup dillerince ⁽⁷⁾ çağrışdılar. Süleymâna alkış virdiler. Dahı ne haber gele diyü dîvân-ı Süleymânîye göz urdılar. ⁽⁸⁾ Gördiler ki biñ bir ümmet ins ü cinle yiryüzün tutmuş, gökyüzünü kuşlar ihâta itmiş ⁽⁹⁾ Süleymânun saltanatın ‘azametini bilüp ‘ibret aldılar. **Ez-ân-cânib** Süleymân hazretinün sem ‘ine ⁽¹⁰⁾ pîl bunların âvâzın ki ırgürdi baş kaldurup bunları gördi ki bir yüzünü kesegen ⁽¹¹⁾ ve gözsüz sebük-cins tutmuş cinsi cinsiyle alay bağlayup tûrdılar. Yüzlerini yire sürüp ⁽¹²⁾ dillerince kendüye alkış virdiler. Ol kadar çağrışup feryâd itdiler gözlerinin her yeriniñ ⁽¹³⁾ ol kadar kan baş dökdüler ki cebel-i Senâvîr etegi şahrâsını baħr-ı ‘Ummân itdiler. Andan Süleymân Peygâmbir ⁽¹⁴⁾ ‘aleyhi’s-selâm bunların şikâyetini ki işitti dönüp dîvân halkına bakup biñ bir ⁽¹⁵⁾ ümem serhengleri hayl-i hışm ferhengleri içinde senâvîr-i zebâd re’îsi serhengi **Ebû Haddâs** ⁽¹⁶⁾ serîrinde göremeyüp hışma gelüp bunlara kulağuz olan tavşana hüküm idüp ayıtdı ki: ⁽¹⁷⁾ “**Yâ ru ‘ât-ı har-güş**, var ol senâvîr-i zebâd re’îsi **Ebû Haddâsı** hîdmete da’vet eyle, gelsün. Haşmasıyla ⁽¹⁸⁾ ber-â-ber olsun. Şer’â teftîş idelüm görelüm ki kazıyye ne şüret gösterir ve Haq kimiñ ⁽¹⁹⁾ elinde ise aña hüküm idelüm.” diyicek. Tavşan dahı hüküm-i Süleymânî ki işitti dilince du’â itdi. ⁽²⁰⁾ Andan yüzün yire serüp hîdmete gitdi. **Ez-ân-cânib** senâvîr-i zebâd re’îsi Ebû Haddâs dahı bir ⁽²¹⁾ nev’ile fâre leşkerin huldla cürd çerisin ki gördiler kendülerden Süleymâna şikâyet ide diyü **[44b]** ⁽¹⁾ gâyet vehme varup bir yire cem’ olup tûrurken eflâr Süleymân dergâhına ne vechile gele diyü ⁽²⁾ göz kulağ ururken nâ-gâh anı gördiler ki Süleymân cânibinden kapucılar varup yol üzerinde ⁽³⁾ tûran halkı tağıdup urup yoldan sürdiler. Kesegen sınıfına yol virdiler. Anlar dahı Süleymân dergâhına ⁽⁴⁾ karşı şaf bağlayup tûrdılar. Yüzlerin yire sürüp dillerince çağrışup alkış virdiler. ⁽⁵⁾ Dahı kiçileri bunda tûrup uluları Süleymân nazarına vardılar. Pây-tahta yüz sürüp efgân u zâr ⁽⁶⁾ itdiler. Andan anı gördiler ki Süleymân cânibinden bir tavşan siñileyi geldi. Yakın gelüp ⁽⁷⁾ bunlara ‘izzet itdi. Dilince söyleyüp bunları Süleymâna da’vet kıldı. Sinnevr re’îsi Ebû Haddâs dahı ⁽⁸⁾ har-güşdan teftîş kıldı. Yerbû’la cürduñ ve huld fâre sınıfın yerbû’la şikâyet geldiklerün ⁽⁹⁾ ki bildi *el-hâyınu hâifun* mücibince gâyet dil-perişân oldu. Dahı çâr u nâ-çâr sürüp ⁽¹⁰⁾ Süleymân nazarına geldi. Devletine dilince du’â kıldı. Andan Süleymân hazreti bu şikâyet ⁽¹¹⁾ gelen fâre sınıfına ayıtdı: “Dükelü göz dile gelüp muvâza’a ve münâza’a kılmañ. İçünüzden birünüzü ⁽¹²⁾ ihtiyâr idün. Sinnevr re’îsi birle münâza’a kılup söyleşsünler. Tevrît hükmünce şer’â teftîş ⁽¹³⁾ idelüm, görelüm ki zebâd çetüklerinün midür günâh yâhüd kimündür, cürmine göre kışâş ⁽¹⁴⁾ yirine varsun.” diyüp hüküm idicek anlar dahı ‘Arab tavşanı re’îsi yerbû’ ulusu ⁽¹⁵⁾ **Zağbedi** ihtiyâr itdiler. Senâvîr-i zebâd sınıfı dahı beglerini ihtiyâr kılup vekîl naşib itdiler. ⁽¹⁶⁾ Andan yetmiş iki millet dîvân-ı Süleymânîde hazır olan biñ bir dürlü ümmet berr ü baħruñ maħlûkatında ⁽¹⁷⁾ ne varsa ümemden misk kedileriyle kesegenlerin bahşine vara ve buların hayvân dilince ⁽¹⁸⁾ söyleşdügin Süleymân hazreti dinleyüp hüküm itdükden sonra ne cevâb vire diyü hüküm-i Süleymânîye ⁽¹⁹⁾ göz kulağ urdılar.

Naẓm

[fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilün]

Halk-ı ‘âlem cem’oluben tutdı güş
Gözedür bahş itdüğün gurbeyle mûş

(20) Güş iderseñ bu ‘acāyib kıışsayı
Vir şalavāt Ahmede olup hamüş

3.2.44. Der-Beyān-ı Münāzara-i Gurbe Re’īs-i Senāvīr

(21) Hükemā kavlince Süleymān Peygāmbere ‘aleyhi’s-selām birbiriñüzle söyleşüñ diñleyem. Şer‘ā hükm [45a] ⁽¹⁾ ideyim, diyicek **evvel** yerbū‘ sınıfı re’īs-i mūşān vekili dile gelüp dilince Süleymān devletüne du‘ā kılup ⁽²⁾ ayıtdı ki: “Yā Nebiyya’llāh, bu peleng-şüret neheng hey’et misk kedileri ve dahı ğayr-ı āhır gurbelerüñ ⁽³⁾ dād u feryād ellerinden ki bī-günāh gelüp bizi ğāret iderler. Pençe urup cānumuzı rencide ⁽⁴⁾ kılup etümüzü yiyüp birbirini bizüm cigerümüzüñ kebābıyla toylayup ziyāfet kılurlar. ⁽⁵⁾ Hāl budur ki hiç bir vechile bizüm bunlara zararımız degmez. Aramızda konşılığ hakķı varken ⁽⁶⁾ bizi ri‘āyet itmeyüp memleketimize gelüp bizi şikār iderler. Bilmezler ki kişi konşısun ⁽⁷⁾ ri‘āyet itmek, Allāhu te‘ālāya ri‘āyet itmek gibidir ki hem-sāyesine yaramazlık idene cānib-i ⁽⁸⁾ Hāğdan nazar-ı Hāğdan rahmet olmaz. Her ki hem-sāyesini hoş tutsa kendü dahı Hāğ te‘ālānuñ ⁽⁹⁾ rahmeti ile ‘arş-ı ‘azīm sāyesinde hoş geçe. Nite kim dimişlerdür: **Lā tumāzżi cāreke fe innehu yebķā ⁽¹⁰⁾ ve yezhebu en-nāsu¹³¹** ve cümlesinden bu ‘aceb türdür ki bu havānī cebbār-nefs, peleng şekli çetük, ⁽¹¹⁾ kan içici hun-rīz neheng hey’et gurbeler ne kadar hayvān toğsa anı dahı bilürler ki kan ⁽¹²⁾ dökmekten ziyāde kebāyır günāh yokdur. Nite kim dimişlerdür: **Etedrüne eyye zenbin esra’a ⁽¹³⁾ ‘uķūbete’l-baġiyyi ve kaķī’ate’r-raķimi.**”¹³²

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

Bilmezüz ki bunlara n’itdük günāh
Cānımız alup etümüz yer ey şāh

(14) Bir çetük görse sıçanuñ pençesün
Şıçrayup tutup urur el pençesün

Evvel oynar gösterüben kuvvetin
(15) Şoñra dönüp yir sıçanuñ gurbe etin

Bu kediler korķusından Hāğ tanık
Yire geçdük eymenüz oldu kovuk

(16) Ger koķudan çıkarursak başımız
Pençe urup gurbe bitürür işümüz

Bilmezüz kim bizim içün ne didi
(17) Etimüz dāyim niçün yiye kedi

¹³¹ Komşuna büyüklenme, o kalır da insanlar gider.

¹³² Bilir misiniz hangi günah asinin cezasında ve merhametin kesilmesinde daha hızlıdır?

Yâ Süleymân hâlimüz bu kem didük
Zulm ider mazlûmumuza o çetük

(18) Bağrımız kanın içe olınca huşk
Kim bihâr-ı hûnumuzdur anda müşg

Yâ Nebiyya'llâh kerem kıl lûtf it
(19) Kim yemesün gurbe etümüz hem-çü it

Pençemüz yok yırtmaduk yüzlerini
Tırnağ urup tırtmaduk gözlerini

(20) Hiç birinün rızkın alup yimedük
Sögüp ilenüp [de] nesne dimedük

Ol nübüvvet hâteminün 'izzeti
(21) Bu za'ife eyle şâhum himmeti

Kim kedi incitmeye hergiz sıçan
Yiyüp etin almaya andan tatlu cân

[45b] (1) Böyle diyüp çok şikâyet itdiler
Vir salavât diñle diyem n'itdiler

3.2.45. Der-Beyân-ı Şikâyet Kerden-i Kavm-i Habeş ez-Müşân

(2) Hükemâ kavlince yerbû' ve fâre şınfı çetüklerden bu vechile (3) şikâyet idicek senâvîr-i zebâd re'îsi Ebû Haddâs, Süleymân hâzretinün devletine du'â kılup ayıtdı: (4) “Yâ Nebiyya'llâh, ma'lûmuñuzdur ki cemî' haşerât arz-ı cânverler arasında sıçan tâyifesinden müzî (5) harîş cânver yokdur. Ma'a hazâ görmez misin ki âdemî-zâduñ anbârlarını hırşından açarlar. Ya'nî ki ağacın (6) kemürüp ve toprağın eşüp dânesini tartañlar. Eger ki hubûbât bulamasalar yağ u bal üzerine (7) bu halinden yol iderler. Ve eger ki bir ağzı taracuk şîşede yağ görseler ki içine girmek kâbil (8) olmaya kuyruğın şokup çıkarup yalamagla dükedür. Pes bunun gibi ceri-sü tami'lerün etin yimek (9) bize niçün câyiz olmaya ki hırsuñ gedüğün hiç nesne tutmaz. İllâ ki toprak olmagıla. Nite kim dimişlerdür: (10) *Sulmetu'l-hırşı lâ yesudduhâ illa't-turâbu.*”¹³³

Nazm

[fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]

Her kime kim 'âdet olsa hırş u az
(11) 'Ömri günü olıserdür gâyet az

¹³³ Hırs çatlağını ancak toprak kapatır.

Ṭāmi ‘iñ ƙanın iƙer ƙāni ‘mūdām
Nite kim örmcek siñegi ser-firāz

(12) Bunlaruñ ƙanın dōken ider ğazā
Kim ƙarīş ü ṭāmi ‘olur kīne-sāz

Nesr Hükemā ƙavlince (13) ƙaƙan kim sıƙanlar ƙaƙında ƙetükler re’isi böyle diyicek Süleymān nebī ƙazreti egerçi ki kesegen hırşına (14) vāƙıf idi. Ve-lākin şikāyete geldikleri ecilden hacīl olmağıçün ƙetükler re’isinden yine şer’ā insān (15) neslinden beyyine taleb itdi. Ebū Haddās du’ā ƙılup ayıtdı: “Yā Nebiyya’llāh, soruñ ğörüñ bunlaruñ inkārları (16) varsa ƙoñşuları Hābeş ƙavminden teftiş idüñ. Eflāruñ ma’lūmıdır ki her kimsenüñ eylūĝi veya telūlūĝi (17) ƙoñşusından bilünür. Nite kim dimişlerdür: *Refīku’l-mer’i delīlu ‘aƙlihi*¹³⁴” bilünür, diyicek Süleymān ƙazreti (18) sözünü ma’kūl ğörüp evvel kendölere sūāl ƙıldı. İnkār itdiler. Def’a Hābeş meliki Nu’mān (19) Şāhuñ ƙavminden Hābeş ƙaƙından teftiş itdi. Cemī’si dergāh önünde külāhların yire urup (20) bunlardan şikāyet itdiler. Kesegen sınıfınuñ mażarratını şirretini ƙıkāyet itdiler. Ayıtdılar: “Yā Nebiyya’llāh, bularuñ (21) hırşı ṭama’ı ezhar mine’ş-şems ‘ayāndur. Ādem oĝlanına işi ğüci bunlaruñ ziyāndur. Bunlaruñ ƙorƙusından [46a] (1) ƙanĝi evde ƙetük olmasa evini yağmaya verirler. Ne ƙadar zevādesi varsa yirler. Bunlar (2) ƙarīş ṭami ‘olduƙları üzerlerinden daĝı ma’lūmdur. Nite kim dimişlerdür: *Şiretu’l-mer’i tunbi’u ‘an serīretihi*.”¹³⁵

(3) Naẓm

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

Yā Nebiyya’llāh bu yerbū’la ĥulud-ı ƙaradan
Hiç ƙarīş ümmet yaratmadı cihānı yaradan

(4) Luṭf idüp buyur ƙetükler bunları ƙızup yisün
İtmeyüp insāna noƙşān tā gideler aradan

3.2.46. Ƙışsa-i Rüstem ve Ƙaẓiyye-i Ferāmerz

(5) Hükemā ƙavlince Süleymān nebī ƙazretine ‘aleyhi’s-selām yerbū ‘ ĥuldla fāre sınıf şikāyet itmekde. Ammā ki (6) bizüm ƙışşamız **ez-ān-cānib** Zāl-ı destān oĝlı Rüsteme geldi. ‘Uccāc-ı dīvle kim hevā-yı fenāda giderdi. Nite? (7) Ol zamān ki ‘Uccāc-ı dīvden rüy-ı zemīn ƙulmāt şeklinde ğörüñdüĝine sebep neyidüĝini bilecek, ta’accüb ƙılup (8) daĝı yine sū’āl itdi ki: “Beni oĝlum Ferāmerz ile arƙaınıza alup ğökyüzine böyle ziyāde uçduĝuñıza (9) sebep nedür?” Cevāb virdi ki: “Üç vechile sebep var: **Evvel** bu ki küh-ı Cihān-nümānuñ ƙüllelerin ğāyet yüksekdür. (10) Cümlesi yedi ƙulledür. **Ammā ki** kerrübiler maƙāmıdır. Ƙaşdumuz bu ki küh-ı Cihān-nümānuñ vasaṭına bārī (11) varavuz. Diñlenüp rāhat olavuz. Hāƙƙa minnet ki sizler Yezdān-perestdür. Melā’ikeden sizlere zarar (12) irmez. Kerrübiyyün ƙorƙusından daĝı ƙüh-ı Cihān-nümānuñ ƙüllelerine şeyāṭīn zürriyātı varıamazlar. Daĝı (13) Yā Rüstem, yüksek uçduĝumuza ikinci vech bu ki yiryüzine yakın uçup yüksekden gitmeyecek bu yirüñ (14) ‘afārītinden ve dīv perī cinsinden birisine ṭuşgelevüz. Bizi

¹³⁴ Ƙışının arƙadaşı, onun aklını ğösterir.

¹³⁵ Ƙışının dış ğörüñüşü, ahlakından belli olur.

görüp düşmenlerümüze haber virüp ⁽¹⁵⁾ bizüm başımuza gavgā getüreler diyü ihtiyāt iderüz. Zîrâ ‘âkıl gerekdür ki ahîr-endîş ola ve her nesnenüñ ⁽¹⁶⁾ ‘avākıb-ı umûrî içinde fikr ide. Fesâd kıpacak yirden mümkün oldukça ihtiyāt kıla. Ve her kimse ki ⁽¹⁷⁾ **cezm-i** cevşenin ortasına tîr-bârân havâdişinden emîn ola. Nite kim dimişlerdür: *Men evde ‘a’l-hazme emene min sıhâmi’n-nevâıbi*”¹³⁶

⁽¹⁸⁾**Nazm**

[fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilün]

Şağ selâmet olmak isteyen ser-firâz¹³⁷

Ahîr-endîş ola kâmil nîk berâ-yı dil-nüvâz

⁽¹⁹⁾ Her bir işiñ evvelinden ahîrin fikr itmeyen

Câhil ü kevden-ıtab ‘dur râhat olmaz âvâz¹³⁸

Nesr Hükemâ kavlince ‘Uccâc ⁽²⁰⁾ böyle diyicek Rüstem ayıtdı: “Yâ serheng-i ‘afârît, ne kim didünse ma’kûldur. Hemân bizi ta’cîl kûh-ı Cihân-nümānuñ ⁽²¹⁾ birinci kûllesine iltmege çäre kııl. Zîrâ ki a’zâ-i rîsimde ceng yirleri depreşür. ‘Acebdür ki **[46b]** ⁽¹⁾ ‘ağabımızca düşmân gelüp yitmezise bizümle buluşup ‘azîm ceng itmezise imdi cehd eyleñ ki ⁽²⁾ düşmân gelmedin ayağımız kırı yire yetişe yirle gök arasında bulunmayavuz.” diyicek ‘Uccâc-ı ehremen ⁽³⁾ Hâtâtf-i ‘ifrît ‘Anâcîf-i dîv ve cünûh dem kîş-pûlâddan katı gönüllü ejdahâ gibi demler ⁽⁴⁾ çekişüp yedi başlu evren gibi uçuşup yıldırım gibi birbirin geçişüp każâ ve kader gibi güneş ⁽⁵⁾ kubbe-i feleke dikilince kûh-ı Cihân-nümānuñ birinci kat kûllesine gelüp irdiler. Andan Rüstem ⁽⁶⁾ oğlu Ferāmerz le ol yüce tağı bakup gördiler ki bir ‘acâyib yüksek cebel ki kûllesi ⁽⁷⁾ birinci kat felege yakın varmış. Şanasın ki toközuncı kat göge yirden direk olmuş. Ve bir ‘acîb ⁽⁸⁾ dağı buña bu tağı ki görünür ez-pâ vü tâ-ser dört şekille görünür. Nite? **Evvel** tağıñ binâsı ⁽⁹⁾ yiryüzünden yukarı kırk elli fersah miqdârı yire çıkınca kûhistân şeceristân yer yer ⁽¹⁰⁾ olup revânları ‘ayn-ı seng-i hâradan çıkar. Çemen ü semen yâsemîn üzere revân olup ⁽¹¹⁾ akar. Ve envâ ‘ hayvânât sibâ ‘ behâyim pîl ü at bî-nihâyet cā-be-cā yüriyüp otlakların otlayup ⁽¹²⁾ gezerler. Ve turrâc ve kebk şeklin ve tûtı ve kamerî şakâyık u nu ‘mân ve zamîrân-ı ergüvân şâhlarına ⁽¹³⁾ konup ötüşürler. Dillü dilince halkı zîkr idüşürler. **İkinci** bahş bu tağıñ kırk elli fersah ⁽¹⁴⁾ zîkr olan şeceristândan yukarı çıkınca gâyet şovukluğundan kat ‘â şecerât ve semerât yok. İllâ ki ⁽¹⁵⁾ yir yir sengistân hâceristân ve andan yukarı kar deryâsı. Tâ birinci kat kûlleye varınca andan ⁽¹⁶⁾ yukarusını kara bulutlar bürümüş tûfândan görünmez.

Nazm

[fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilün]

Kürre Kâfuñ kûllesince ser-firâz

⁽¹⁷⁾ Uçsa irmez kûllesine turna kaz

¹³⁶ Kim okun yayını bırakırsa, bela oklarından emin olur.

¹³⁷ Bu mısra da vezin bozuktur.

¹³⁸ Bu mısra da vezin bozuktur.

Kullesin qar bürimiş üstün bulud
Yelleri şarşar yeri çün bād-ı hūd

⁽¹⁸⁾ Taşlarından Nılveş çeşme çıkar
Selsebîl olur çemen üzre akar

Seng-i hār üstinde yügrüşür peleng
⁽¹⁹⁾ Şahn-ı şahrāsında uçar kebk ü küleng

Bebr ü şîr[den] ahû korçurdu koyun
Yırtıcılar tartıcı itmiş oyun

⁽²⁰⁾ **Karār Kerden-i Rüstem be-Küh-ı Sütün** Hükemā kavlince kaçan kim bu ser-firāz tağı ki Rüstem gördi ⁽²¹⁾ gāyet ta‘accüb idüp engüşt ber-dehān urdı. Andan soñra dīvler dahı Rüstemi ol tağ etegünde **[47a]** ⁽¹⁾ birinci kat kullenüñ altına indirdiler. Şeceristān arasında sünbül ü reyhān yöresinde bir çeşme-sār ⁽²⁾ kenārında çemen ü çayır yirinde kondırdılar. Rüstemle Ferāmerz ki dīvler arkasından ⁽³⁾ indiler. Ol laţîf yirde ki kondurdılar Rüstem ān gördi ki elli miqdārı ayruķ qoçı ve ime keçisi çeşmeye ⁽⁴⁾ şü içmege geldiler. Bunları görüp kaçınca Rüstemle Ferāmerz ellerine tîr ü kemān alup oķa ⁽⁵⁾ tıtdılar. On on beşini tîrle atup zaḥmnāk kılup şikār itdiler. Ve birincisin dahı dīvler ⁽⁶⁾ ‘akabından irüp diri tıtdılar. Rüstem buyurdu kılıç balçığından çaķmaq çaķdılar. Odun ⁽⁷⁾ devşürüp od yaķdılar. Ve qoçları boğazlayup derisin yüzüp için pāk itdiler. Andan etin kebāb ⁽⁸⁾ idüp yediler. Hālîķa şükrün didiler ve çeşme şuyundan içdiler. Andan bir yire oturup düşmān tarafından ⁽⁹⁾ söz açdılar. Rüstem ayıtdı: “Ġāfil olmañuz, düşmān ‘akab-gircedür. ‘Azīm ceng ü cidāl idecekdür. ⁽¹⁰⁾ N’olaydı ki Tağtağa-i ‘ayyāre bizümle bile olaydı kim kadîmi yaramaz yoldaşımız idi. ⁽¹¹⁾ Bunıñ gibi ğurbetde münisimiz eşimiz ḥāldaşımız idi. Anuñ baña ceng gününde bir demi çok ⁽¹²⁾ diger idi. Zîrā ki yalñuz eylük āvāzı çıkmaz. Ve meşveretsiz dahı bir iş bitmez. Nite kim dimişlerdür: ⁽¹³⁾ *Va’llāhi le-ķad nālehā ma’viyyeten fe-innehu li-beni ehlihi mecden şāmiḥān*”¹³⁹

Naẓm

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

⁽¹⁴⁾ Böyle diyüp Rüstem añup Tağtağa
Tağtağayçün virdi gönül Tağtağa

Didi Allāh oñara yāri görem
⁽¹⁵⁾ Ki irer ādem iremez tağ tağa

3.2.47. Der-Beyān-ı Ceng-i Rüstem ve Qahhār-ı Tinnîn-Ten-i Nüh-Ser

Hükemā kavlince kaçan ki Rüstem ⁽¹⁶⁾ böyle diyüp Tağtağa aña Tağtağa oturduğı yirden işidüp şād olup kendü gönlinde ⁽¹⁷⁾ ayıtdı: “Şükr Ḥudāya ki Rüstem gibi pehlevān benüm eylögüm

¹³⁹ Vallahi muhakkak ki büyük bir yardıma ulaşması, ailesinin oğulları için yüce bir şereftir.

bilürmiş. Emegüm zāyi ‘olmamış.’⁽¹⁸⁾ diyüp hîdmet bilündüğine şâkir oldu. Zîrâ ki dünyâda hîdmet bilinmemekden ziyâde ere kahr⁽¹⁹⁾ yokdur. Ve buhtân-ı ‘azîmden ziyâde güç zecr yokdur. Nitekim Kelâm-ı Qadîm ve Furkân-ı ‘Azîm içre gelür ki: ⁽²⁰⁾ **Hazâ buhtânun ‘azîm.**¹⁴⁰ Ve beglere hîdmet dahı müşekkeldür ki deryâya beñzer, ğark olmağdan hâzer ide. ⁽²¹⁾ Nitekim dimişlerdür: **Ve kırbu’l-bahri mahzûru’l-‘avâkıbı.**¹⁴¹ El-kıssa söz dırâz itmeyelüm. Rüstem oğlu Ferâmerz ve Tağtağa-i [47b] ⁽¹⁾ ‘ayyârla küh-ı Cihân-nümâda. Ammâ ki bizüm kıssamuz **ez-ân-cânib** Qahhâr-ı tinnîn-ten-i nüh-sere geldi. ⁽²⁾ Nite? Çünki Tağtağa-i ‘ayyâr fitnesiyle belâ kuyusına ki düşdi bir nice yirde zaḥmnâk ⁽³⁾ oldu. Ne kadar ki kendüyi kırtarmağa ki cehd itdi kendüyi ḥalâş idemedi. Ammâ ki çâh içine ⁽⁴⁾ başı aşığa ki düşmüşdi feryâd u fiğânı yiryüzinden felek burcına aşmışdı. Ol gice bu ḥâlde ⁽⁵⁾ ki kuyı dibinde başı aşığa ki yitdi çünki gice geçüp şubḥ-dem ki yitdi Qahhâr-ı tinnîn-teniñ ⁽⁶⁾ a‘vânlarından **Cessâs-ı** eḥremen dirlerdi bed-nefs ve tîz-rev şegâl-şekl demine hey’et pelîd idi. ⁽⁷⁾ Rüstemüñ ol gice cengiñ görüp kaçup gökyüzine çıkup kara bulutlar arasından bakup tûrdı. ⁽⁸⁾ Bunlaruñ ne vechile ceng itdügin ve Rüstem kankı dîvi öldürüp neyleyüp n’etdügin hep ⁽⁹⁾ gördi. Ve Qahhâr-ı tinnîn-teniñ dahı kuyıya düşdügin bilmişdi. Ve Rüstem dîvler getirüp ⁽¹⁰⁾ gitdügin dahı fark kılmışdı. Çünki şabâḥ olup neyyir-i ‘azîm enverî birle ‘âlem mâl-â-mâl ⁽¹¹⁾ olup ki töldi Cessâs-ı dîv Rüstemüñ gitdügin ki bildi gökyüzinden yire inüp ⁽¹²⁾ Qahhâr-ı tinnîn-ten düşdügi kuyı ağzına konup dîv dilince çağırdı ki: “Yâ Qāhhār-ı tinnîn-ten, ḥālūñ ⁽¹³⁾ nedür? Ḥayâtda mısın? Gövdeñde cerāḥat yiri var mı yoḥsa yok mı? Ne derde mübtelâ olmışsın? ⁽¹⁴⁾ Ne miḥnetdesin baña ḥaber vir?” diyüp âvâz bülendî çağırınca Cessâsıñ âvâzı sem’ine urup ⁽¹⁵⁾ çâh-ı ka‘rından egilüp efgânile ḥaber virüp ayıtdı ki: “Yâ Cessâs, cânım gövdemde henüz bâkîdür. ⁽¹⁶⁾ Baña çekilen bend Tağtağa-i ‘ayyâr nifâkıdur. Cehd idüp üzerimdeki toprağı taşı eridüp ⁽¹⁷⁾ gidermek ardınca evvel ki kuyudan çıkmağa mecâl bulam. Ve senüñ hîdmetüñ bilüp katımda muḥarreb ⁽¹⁸⁾ ḥâş kalam.” diyicek Cessâs-ı dîv dahı hemân-dem pençe urup eli ayağıyla dürüşüp kuyı ağzındağı ⁽¹⁹⁾ toprağı eşüp yabâna atmağa başladı. Gün öyle yirine varıncaya dek ki çalışup işledi. ⁽²⁰⁾ Kuyı ağzındandağı toprağı eridüp yabâna atdı. Andan Qahhâr-ı tinnîn-ten iki ayağlarından tûtdı. ⁽²¹⁾ Kuyıdan çıkarup ḥalâş itdi. Velî iki yirde ğayet zaḥmı vardı ki kuyı dibindeki kazıklarun [48a] ⁽¹⁾ birkaçı gövdesine batmışdı. Ḥançerle ve nîzile urulmuş gibi zaḥmnâk itmişdi. Ve kuyı içine ⁽²⁾ şol kadar kanı akmışdı ki kuyı dibini kan büriyüp bir arşın miḳdârı yukaru çıkmışdı. ⁽³⁾ Ol la‘în ki emr-i Süleymânîye muḥâlefet ki kılmışdı ne kim itdiyse kuyı dibinde ol gün bulmuşdı. ⁽⁴⁾ Ğayet zebûnluğundan kuyı dibinden çıkup bir taşâ söykeñüp yatmışdı. Andan dönüp Cessâs-ı ⁽⁵⁾ dîve emretti kim varup küh-ı Billûr dîvlerine ḥaber ide. Cemî‘si ceng yarağıyla geleler. Rüstem ardınca ⁽⁶⁾ gidüp varup anuñla ceng kılarlar. Üç gün mühlet alup Cessâs-ı dîv gitdi. Gelüp küh-ı Billûra yitdi. ⁽⁷⁾ Kullesinde olan dîvlere ḥaber itdi ve her birisine uşağına erisine Qahhâr-ı tinnîn-teniñ ḥaberin virdi. ⁽⁸⁾ Anlar dahı işidüp Rüstemüñ erligine ‘acebe kaldılar. Ve dîvlerin cem’ idüp ceng yarağın kıldılar. Nite? ⁽⁹⁾ **Evvelki** kullede Qahhâr-ı tinnîn-teniñ begler begisi ‘Acfân-ı ‘ifrît biñ yedi yüz nerre dîv ḥâzır itdi. Cemî‘sinüñ ⁽¹⁰⁾ yarağı gürz seng-i asiyâbdı. **İkinci** kullenüñ serhengi **Çil-dest Heşt-pây** biñ altı yüz ‘afâ[r]it cem’ ⁽¹¹⁾ itdi ki her birisi ellerine birer tağ gibi yerlü kayayı omuzlarına alup götürdiler. **Üçünci** kulle serhengi ⁽¹²⁾ **Kaşfaşa-i pîl-ten** biñ beş yüz nerre dîv serhengin cem’ itdi ki birer göklü çenâr şâḫların omuzlarına urmuşlardı. ⁽¹³⁾ Cenge ḥâzır olup tûrmışlardı. **Dördünci** kullede Kaṭkât-ı dîv biñ dört yüz nerre dîv

¹⁴⁰ O kulağıınıza geldiğinde "Bunu konuşmak bize yakışmaz, fesühbânallah, bu apaçık bir iftiradır" deseydiniz ya!
(Nûr: 24/16)

¹⁴¹ Denize yakınlık korkunç bir sonuçtur.

cem' idüp ⁽¹⁴⁾ hâzır itdi ki her birisi bebr şîr ser-pîl ten gergedan pây ellerinde birer mermerden 'amûdlar götürürler idi. ⁽¹⁵⁾ **Beşinci** kulle serhengi Qartâh-ı dîv dahı biñ üç yüz nerre dîv hâzırladı ki her birisinin ellerinde birer tağ ⁽¹⁶⁾ gibi kavağ ağacın tûrurlardı. Kağan arslanlar gibi cenge hâzır olup tûrurlardı. **Altıncı** kulle serhengi ⁽¹⁷⁾ **Keykânûs-ı şütur-pâ** dahı biñ iki yüz nefer nerre dîv serhenglerin cem' itdi ki her birisinin kadd ü kâmeti tağa beñzerdi. ⁽¹⁸⁾ Başları hammâm kubbesine ve gözleri kulhân ocağına beñzerdi. Ve ellerinde bahır-ı muhîtden çıkmış minâre gibi ⁽¹⁹⁾ uçları ser-tîz balık dişlerin götürdiler ki her kim ki darb ursalar cebe cevşenden geçüp bağırlarına batardı. ⁽²⁰⁾ **Yedinci** kulleniñ serhengi adına **Caḥcādih-ı mār-ser** dirlerdi. Biñ yüz nefer 'afārît cem' itdi. Her birisi deniz ⁽²¹⁾ tosbağası kabağına taş toprak tûldurup omuzlarına urup götürdiler. Ve ceng içinde haşm üzerine döküp **[48b]** ⁽¹⁾ hâke yeksân idüp yitürülerdi. **El-kışsa** sözü dırâz itmeyelüm. Kûh-ı Billûruñ yedi kulleniñ yedi serhengi ⁽²⁾ tinnîn-ten begler begisi ile her birisi leşkerlü leşkerin ân-vaqt içinde cem' idüp Cessâs-ı dîvi kulağuz kılup ⁽³⁾ dem çeküp uçuşup gittiler. 'Azm-i kûh-ı Sütûn itdiler. Ol gün ol gice ki gittiler şubh-dem olıcak gelüp Qahhâr-ı ⁽⁴⁾ tinnîn-ten nazarına yitdiler. **Velî** Hudâvend aḥbâr ile rivâyet kılur ki ol zamân ki Cessâs-ı dîv kûh-ı Billûra ki gitti ⁽⁵⁾ tinnîn ten dahı anda zaḥmetden bayılup yatdı. Meger ki kûh-ı Sütûnda bir dîv vardı. Adına **Şamâgûr-ı** 'ifrît ⁽⁶⁾ dirlerdi. Gâyet kuvvetlü, şecâ'atlü, kağan arslan başlu, evren bağışlu, kablan tüylü, bed-huyly dîv idi. Ve bunuñ ⁽⁷⁾ iki serhengi vardı. **Birisine** Berrân-ı dîv **ikincisine** Ğarrân-ı dîv dirlerdi. Her biriniñ hükminde biñ nefer 'ifrît ⁽⁸⁾ varidi. Meger ki bu Berrân-ı dîv ol gice şubhda kılup kûh-ı Sütûnuñ kulleni seyrân iderken nâ-gâh yiryüzinde ⁽⁹⁾ bir inüldü âvâzın işitti. Yiryüzine nazar itdi. Qahhâr-ı tinnîn-teni gördi. Hemân-dem hevâdan yiryüzine indi. ⁽¹⁰⁾ Nazarına karşı konı. Andan gelüp kademinde baş koyup yire yüz serdi. Kendüyi zaḥmnâk za'îf görüp ⁽¹¹⁾ hâlin hatrın şordı. Tinnîn-ten-i nüh-ser dahı başından geçen kažiyyeyi Rüstemle itdügi cengi ve Tağtağaya kılduğı ⁽¹²⁾ hîle âheng taḥrîr kılup beyân itdi. Andan ağlayup ayıtdı ki: "Yâ Berrân-ı dîv, kûh-ı Sütûn serhengi **Şamâgûr-ı** dîve ⁽¹³⁾ benden haber vir. Leşker cem' idüp Rüstemiñ ardınca gitsün. Ben dahı kûh-ı Billûr çerisiyle 'akabınca varalum. Rüstemiñ ⁽¹⁴⁾ haqqından gelüp dâd-ı üstâd idelüm." diyü hükmi idicek Berrân-ı dîv dahı def'î dem çeküp uçup Şamâgûr-ı ⁽¹⁵⁾ dîve geçüp ağız açup haber virdi ki: "Rüstem bu kûh-ı Sütûna gelmiş. Qahhâr-ı tinnîn-tenle ceng kılmış." diyicek Şamâgûr-ı ⁽¹⁶⁾ dîv yirinden tûrup serhengleriyle tinnîn tene vardı. Evvelde aşınasıydı, görüşdi hâl u hâtır şorişdi. ⁽¹⁷⁾ Andan tinnîn ten serhengleriyle götür tidi, tahtgâhına götür tidi. Cerâhatın yuyup huşk-bend idüp şarup hâlin ⁽¹⁸⁾ aḥvâlin şorup leşkerin cem' idüp dirüp biñ sekiz yüz nefer nerre dîvle Berrânla Ğarrânla hâzır olup ⁽¹⁹⁾ Qahhâr-ı tinnîn-ten-i nüh-serden icâzet alup 'azm-i Rüstem kılup dem çeküşüp uçuşup yir yirin geçüşüp gittiler.

⁽²⁰⁾ **Nazm**

[fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilün]

Her biri açup kara bulut kanad

Uçdı gitdi göge¹⁴² hem-çün hüd-bâd

⁽²¹⁾ Diñle imdi ol Şamâgûr işini

Vir şalavât Aḥmede ammâ key ziyâd

¹⁴² Metinde şeklinde yazılmıştır.

3.2.48. Diden-i Şamāgūr Şekl-i Rüstem u Ferāmerz

[49a] ⁽¹⁾ Hükemā kavlince çünki Şamāgūr-ı dīv bir gün bir gice ki leşkerin çeküp gitdi Kūh-ı Şu‘ā‘ī ve deryā-yı ⁽²⁾ āteş aşup Ferāmerz habs olduğu kuyı ağzına yitdi. Nazar kılup gördiler ki kuyı bekleyen pasbānları Rüstem kırup ⁽³⁾ helāk itmiş. Cümlesi leş leş olup yaturlar. Ammā ki kırk nefer ‘ifrītūn gövdeleri başları zāhir velī cümlesinūn ⁽⁴⁾ serhengi Çelkūk-ı ‘ifrītūn gövdesi görünmez ile zann itdiler ki Rüstem anı diri tutup alup gitdi. ⁽⁵⁾ Bes Şamāgūr-ı dīv Ferāmerzūn kurtulduğu bilüp perīşān-dil olup ayıtdı: “Düşmān bir iken hayfā ki iki olmuş. ⁽⁶⁾ Ve bu dīvleri dirīga ki Rüstem gelüp kırmış. ‘Acabā kanda gitdi ola. Ya kanda varmış.” diyü fikre vardılar. ⁽⁷⁾ **Andan** Berrānla Ğarrān ayıtdılar: “Rüstemūn düveli kūh-ı Cihān-nümādur. Bize lāzım gelen budur ki eglenmeyüp ‘aķabınca gidevüz.” diyicek. ⁽⁸⁾ Şamāgūr-ı dīv rāy-ı ahsen müvecceh görüp kuyı ağzından dem çeküp gün öyle zevālinde iken gitdiler. ⁽⁹⁾ Yirle gök arasında uçup ikindü vaķt olınca cebel-i Cihān-nümāya gelüp yitdiler. Gökyüzinden tağ etegine ⁽¹⁰⁾ nazar itdiler. Gördiler ki bir yirde āteş yanardı. Ayruķ қоçını bir çenār talına geçürüp kebāb idüp bir dīv ⁽¹¹⁾ oturmuş çevirür. Ve Rüstem oğlu Ferāmerzle qarşısına geçüp oturlar. Ve nazarına qarşu ‘Uccāc-ı dīv le kırk ⁽¹²⁾ elli miķdārı ‘afārīt ehremen ayağın tururlar. Ve Rüstem sūnūsini yire saçup atın ‘inānından kara kırmış ve kılcın ⁽¹³⁾ bilinden giderüp terkeşinden çözüp bir ağaca aşı koyup şikār okların dağı yanına dize kırmış ve bacağın ⁽¹⁴⁾ eline alup kebāb etinden begendügi yirden kesüp arslan gibi loķma loķma idüp yudar. Başında pūlād ışık ⁽¹⁵⁾ ve çigninde bebr-i yabān derisinden cevşen bigi giymiş ve dört haņçer-i bürān kemergāhına şokunmış ve sīmurğ yelegin ⁽¹⁶⁾ başına taķınmış kırk beş arş qadd ü kāmēt var. Behrām keyvān-şifat şecā‘at var. Qorkunç yüzlü, ⁽¹⁷⁾ ra‘d āvāzlu, cellād felek beñizlü bir pehlevān-ı cihāndur ki kılcından kan tamar.

Nazm

[fā ‘ilātūn fā ‘ilātūn fā ‘ilātūn fā ‘ilūn]

⁽¹⁸⁾ Şan Sikender sed olurmuş dīn koyup öyke al
Hissesinden gökde şaşmış Merrīh u Keyvān Zuħal

Nice dīv ‘ifrīt [ü] ejder itmez anuñ birle ceng

⁽¹⁹⁾ Cān alıcı dağı cānın almaya irse ecel

3.2.49. Şekl-i Ferāmerz Diden Şamāgūr

Hükemā kavlince andan Şamāgūr-ı dīv Rüstemūn oğlu ⁽²⁰⁾ Ferāmerze nazar itdi. Gördi ki bir nev-civān nevhaķ. Henüz yigirmi yaşında ‘anķā şehīrī başında uzun boylu, ⁽²¹⁾ serv-qad, qablan baķışlu, melek yüzlü, ğurre-i meh-nev qaşlu, şehlā gözlü, tatlu sözlü, tāze nev-civān. **Velīkin [49b]** ⁽¹⁾ bāzūları düger, delūlūşi şīr-i ğarrāne, cūnbūşi bir insāna beñzer. Bir mübāriz serverdir ki mehābet yüzi ğālib ⁽²⁾ kindār-ı ğazūb egnine pūlād cevşen giyüp tūğ-ı hamāyil kuşanur. Heybetinden gökdeki Merrīh Keyvān üşenür. ⁽³⁾ Gerd-girān önünde hāzır ceng-kırān itmege qādir ki ancılayın pehlevān cihānda az vāķı‘ olur, nādir.

(4) **Naẓm**

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

Serv-ḳadd ü lāle-ḥadd u Rüstem oğlu nev-civān
Ḳıyḳımından görse uşanur Ḳahramān u Nerrīmān

(5) Şaydiçün bahre ṭalarsa ḳayd ide tīn-neheng
Ṭaşda ḳablan öldürüp ṭağda ola bebr-i yabān

Neşr Hükemā ḳavlince ḳaçan kim Şamāgūr-ı ⁽⁶⁾‘ifrīt ol bülend-zışt gökyüzinden yir alçağına baḳup cebel-i Cihān-nümā dāmende Rüstem oğlu Ferāmerzle gördiler. Ta‘accüb ⁽⁷⁾ idüp fikre vardılar. Ve anlaruñ pehlevānlığına kūh-ı Billūr aşup kūh-ı Sütün etegine düşüp ḳorḳmayup bunca dīvlerle ⁽⁸⁾ ceng itdüğine ekserin tīg-ı Ḍahḥakla kırup ḳanların ḳara yire ḳarup rüy-ı zemīn lāle reng itdüğine ⁽⁹⁾ be-ḡāyet ṭañlaşup üşenüp dehişt itdiler. Andan Şamāgūr-ı ‘ifrīt Berrānla Ğarrāna dönüp ayıtdı: “Bunuñ çāresi ⁽¹⁰⁾ budur ki Rüstemle murādına ṭurşavuz. Ad şan izzetine baş cān terkin urup dūrüşevüz. İhtiyārumuzla düşmāna zebūn ⁽¹¹⁾ olmayavuz. ‘Adūya muṭī‘ olmaḳ, ölmekden āfetdir kim dimişlerdür: **Ṭā‘atu’l-‘aduvvi helāk**¹⁴³dur.” ⁽¹²⁾ diyüp hışmlu ḳara bulut gibi aḡz açup ḡıjlayup Rüstem ṭurduğı şahrānuñ kenārına indiler. Daḫı şāf ⁽¹³⁾ bağlayup ḳondılar. Yönlerin Rüstemden yaña ṭutdılar. Meymene ve müyessere ḳılup cenāḥ rāst ḳılup ṭurdılar. ⁽¹⁴⁾ Ellerin ḡürz-i ḡirāne urdılar. Şamāgūr-ı ‘ifrītñ sağ yanında biñ beş yüz nerre dīvle Berrān ehremenler ṭurdu. Ve şol ⁽¹⁵⁾ tarafında biñ beş yüz nerre dīvler ṭurdılar. Na‘re uruşup ra‘d-var çağrışup Rüstemi meydāne okdılar. **Ez-īn-cānib** ⁽¹⁶⁾ Rüstemle Ferāmerz dīvler geldüḡin görüp Şamāgūr-ı dīvi ḡāyet heybetlü ve şecā‘atlü ḳutlu görücek ‘Uccāc-ı ⁽¹⁷⁾ ehremene şordı ki: “Bu gelen düşmān ḳankı vilāyet dīvleridür ve bu serheng kimdür?” Cevāb virdi ki: ⁽¹⁸⁾ “Bunlar kūh-ı Sütün dīvleridür. Ve bu serhenge Şamāgūr-ı ‘ifrīt dirler. Ḡāyet ser-firāz ḳuvvetlü nā-be-ḳārdur. Geldi ki ⁽¹⁹⁾ seniñle ceng ide.” diyicek Rüstem diledi ki meydāne gire. Bunlara ḳılıçla cevāb vire. İllā ki Ferāmerz ḳomayup atası ⁽²⁰⁾ Rüstem raḥşına süvār olup ḡürz-i ḡirānla alup Ḥaḳ te‘ālāya tevekkül ḳalup meydāne ḡirüp cevlan ⁽²¹⁾ urup lu‘b ve hüner ḡösterüp yönüni düşmān tarafına ṭutup sağ elin şol ḡirdḡāhında ḳoyup ve şol **[50a]** ⁽¹⁾ elin sağ ḡirdḡāhında ḳoyup āvāz-bülendī çağırup ayıtdı ki:

Naẓm

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

(2) Didi benven ol Ferāmerz-i emīr
Rüstem oğlu pehlevān nerre-şīr

Gökde¹⁴⁴ evrenile itdüm ceng men

(3) Yoḳsa nedür dīv [ü] ifrīt ehremen

¹⁴³ Düşmana itaat etmek, ölümdür.

¹⁴⁴ Vezin gereği “gökde” sözcüğünden sonra gelen “uçar” sözcüğü mısradan çıkarılmıştır.

Cān alıcı girse idi elüme
Öldürem¹⁴⁵ irmeye¹⁴⁶ eli elüme

(4) Sille şalsam gökdeki çarlı bozam
Ökçe kaçsam yirde öküz yağrın üzem

Qıvvetümce darb urursam gürzile
(5) Qāf kafāsın tağıdam Elbürzile

Sen nesin kim iy Şamāgūr-ı za‘īf
Ceng içinde olasın baña harīf

(6) Ya¹⁴⁷ tut imdi tīgla bağruñ sökem
Cānuñ alup kangı yire [kan] dökem

Böyle diyüp ol Ferāmerz-i civān
(7) Sākin oldı vir şalavāt cāvidān

3.2.50. Der-Beyān-ı Muqābele Şoden-i Ferāmerz ve Şamāgūr

Hükemā kavlince Ferāmerzün na‘resi⁽⁸⁾ Şamāgūr-ı ‘ifrīt ki işitdi kendüsi meydāne gire, Ferāmerze cevāb vire. Berrān-ı dīv men‘ idüp⁽⁹⁾ kendü meydāne girdi ve Ferāmerze muqābil vardı. Ağız açup nār u yıl gibi āteş saçup Ferāmerze⁽¹⁰⁾ gürz-i āsiyābı havāle kıldı. Pehlevān Kūrī ki seksen arş kadd ü kāmētlü, zebānī şüretlü, kablan bellü, arslan pençelü,⁽¹¹⁾ öküz başlu, hınzır azusu başlu, ejdehā bakışlu, gergedan kulaqlu, at ayaklu, ādem ellü, ağu dillü, nā-be-kārdur ki⁽¹²⁾ mişlini çeşm-i felek görmiş degil. **Nite?** Berrān-ı dīv gürz havāle kılup ayıtdı ki:

Nazm

[fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün]

(13) Didi benven pehlevān Berrān-ı dīv
‘İfrīt içre nice yok merdān dīv

Nice biñ biñ yimişem ādem etin
(14) Nicenüñ içdüm kanın yudup etin

Zerrece yok gözlerimde kūh-ı Qāf
Nerce gelmez baña ‘asker [ü] meşāf

(15) Gökdeki ejderdür gözümde bir mekes
Gök kararur dem çeküp virsem nefes

¹⁴⁵ Vezin gereği “öldüreydüm” sözcüğü “öldürem” şeklinde düzeltilmiştir.

¹⁴⁶ Vezin gereği “irmeyeydi” sözcüğü “irmeye” şeklinde düzeltilmiştir.

¹⁴⁷ Vezin gereği “yağan” sözcüğü “ya” şeklinde düzeltilmiştir.

Rüstem-i destānsiñ dahı ne var

⁽¹⁶⁾ Cānuñ alup bu dem idem kār-zār

Nesr Hükemā kavlince Berrān-ı dīv elindeki gürz-i seng-i āsiyābı kara bulut gibi ⁽¹⁷⁾gökyüzine kaldurup güci varınca Ferāmerzüñ kafāsın gözleyüp gürzi ki urdı Ferāmerz kalkan ber-ā-ber tutdı. ⁽¹⁸⁾ Gürz hevādan inince gözetdi yakın gelecek rahşına mehmiz urdı. Rahşın dahı kırk adım kendüyi girüsine atdı. ⁽¹⁹⁾ Gürz yire tokunup cihānı tozıttı. Berrān-ı dīv Ferāmerzi sağ esen görüp ğazaba gelüp kaķıdı. Tekrār gürz ⁽²⁰⁾havāle kıldı. Ferāmerz yine siper ber-ā-ber virdi. Yakın gelicek bindügi merkebe miħmaz urup şıçratdı. Tokuz adım ilerüsine ⁽²¹⁾düşdi. Berrān dīvüñ gürzi Ferāmerz tırdıgı yire inüp tokındı. Eyle ki đarbından küh-ı Cihān-nümā şarşıldı. **[50b]** ⁽¹⁾ Berrān-ı dīv yine bakup gördi ki Ferāmerz sağ esen yirinde tıurur kaķıdı. Yoşadı dahı āvāz bülendi çağırdı ki: ⁽²⁾“Yā Ferāmerz, eger merd-i merdāniseñ Rüstem oğlı pehlevāniseñ đarbım görüp kaçma ki erlik degildür. Yeründe bahādırlu gibi ⁽³⁾epsem tırgıl ki muħanneş dirliği dirlik degıldür.” diyü ta‘n idecek Ferāmerze ğayret gelüp Allāha şıgınuş cedd-i Nerrimān kalkanın ⁽⁴⁾alup tevekkül vācibu‘l-vücūda kılup yirine gelüp atdan inüp kalkanı başına tutup ve gürz-i girānuñ ser-destesin ⁽⁵⁾şol eline alup tırdı. Vakti ki Berrān-ı dīv gürzle ki urdı kalkan ser-deste ucına muħkem kılup tutup ⁽⁶⁾kendü kalkan altına sünüp tırdı. Gürz-i siper tokınuş kendünün ser-deste ucı siperine sütün olduğı ecilden ⁽⁷⁾Ferāmerze ğatā gelmeyüp siperün miħen götürüp avucın sille yire tokındı. Velī gürz topı đarbından nişfına dek gümlledi. ⁽⁸⁾Haķ te‘ālā Ferāmerzi ğalāş itdi. Yirinden tıurup gürzin eline alup revān şıçrayup rahşına süvār olup ⁽⁹⁾Berrān-ı dīve gürz havāle kıldı. Berrān-ı dīv gördi ki Ferāmerz sağ selāmet kendüye havāle olup hāmle itdi. Hışma ⁽¹⁰⁾gelüp kaķıyup elindeki gürzin gürzine ber-ā-ber tutdı. Velī Ferāmerz anuñ gibi gürz urdı ki Berrānuñ elinde tutdıgı ⁽¹¹⁾çenār talına geçirilmiş degirmen taşı dört pāre olup gürz dīvün kafāsına tokınuş ğurd u ğaşğaş itdi. Berrān-ı dīvün ⁽¹²⁾düşdügün görüp dīvler ğaryu idüp egleşdiler. Ferāmerzüñ kuvvetin tañlaşdılar. Andan Şamāğūr-ı dīv ⁽¹³⁾diledi ki kendü meydāne gire. Velī Ğarrān-ı dīv kıomayup yedi başlu evren gibi ğıjğırup bir köklü ⁽¹⁴⁾çam agacın omuzuna urup meydāne girdi. Ferāmerze kıarşı gelüp meydāne girdi. Na‘re urup gürz ⁽¹⁵⁾havāle kıldı. Hemān-dem Ferāmerz siper ber-ā-ber virdi. Üç kez anuñ dahı ğamlesin erlikle men‘ idüp ⁽¹⁶⁾dördincide tığ-ı Nerrimān birle Allāha şıgınuş ğamāyıl-var Ğarrān-ı ehremen ile çaldı ki çenār-mānend dīv pāre pāre ⁽¹⁷⁾oldı. Eriseñ bir dahı çal deyü ğaryu kıldı. Ferāmerz ayıttı ki: “Kılıç đarbtı bir olur. İki üç olmaz ki pehlevāna ⁽¹⁸⁾düşmeni bir đarbla öldürmek hünerdür. Üç olmaz.” diyicek Ğarrān-ı dīv dahı gördi Ferāmerz kendüyi bir dahı çalmaz ⁽¹⁹⁾çağırup cān cehenneme virdi. Şamāğūr-ı dīvle ehremen leşkeri ki bu muşibet gördiler hemān-dem ⁽²⁰⁾Ferāmerz üstüne yüriyüş kıldılar. **Ez-in-cānib** Rüstem dahı dīvlerle Ferāmerz cengin ki gördiler hemān-dem yirlerinden ⁽²¹⁾tıurup yaraķlu yarağına el urup Ferāmerze bir dem kılup ceng itdiler. Kıanından cebel-i Cihān-nümā taşların **[51a]** ⁽¹⁾kandan la‘l-reng etdiler. Vāsi‘ cihānı düşmān gözlerine teng itdiler. Bu kıarıdan Rüstem-i Tehemten ol pehlevān ⁽²⁾şaf-şiken tığ-ı Đaħğāķi çeküp dīvler kıanın döküp meleku‘l-mevt gibi düşmene ecel şarābın içürdi. Ve kıimin dahı ⁽³⁾zaħmnāk idüp meydāne kaçururdı. Ve ba‘zıların dahı başların alup cānların cehenneme uçururdı. ⁽⁴⁾Ve bir kıarıdan Ferāmerz-i cihāngir gürz-i girānla ki her kıime zaħm urdı ğaşm elinde zebün olup cān virdi. ⁽⁵⁾Ve kıiminün dahı okla urup bağrın delüp kıanın dökerdi ve kıimin dahı tığ-ı Nerrimānla çalup ⁽⁶⁾ğıyār-mānend iki bölüp bilin bükerti. Ve bir kıarıdan dahı Rüstemün dīvleri dahı Ħatātıf-i ‘ıfıt ⁽⁷⁾ve ‘Anācıf-i nerre dīv ve ‘Uccāc-ı ehremen her birisi uşağı ve erisi gürz-i girānı çeküp Şamāğūr ⁽⁸⁾

dīvlerinüñ kanların döküp ‘azīm savaş itdiler. Cebel-i Cihān-nümānuñ taş toprağın kan yaş etdiler. Ve ol ⁽⁹⁾ üç biñ miqdārı düşmān dīvlerinüñ ekşerin öldürüp leş leş itdiler.

Nazm

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

⁽¹⁰⁾ Eyle bī-ḥad dīv ‘ifrīt öldürüben qardılar
Öküze dek toprağ için kara kana qardılar

Oq atup yürek delüp kılıç çeküp başlar kesüp
⁽¹¹⁾ Hanceriyle düşmenüñ bağrun qomayup yardılar

3.2.51. Der-Beyān-ı Qaziyye-i Sürḥ-bād ve Fitne-i Racīm

Hükemā kavlince Rüstem oğlı Ferāmerz ile ⁽¹²⁾ dīvler ceng itmekde. Ammā ki bizüm kışşamuz Sürḥ-bādla Demür-bāda geldi. Nite? Çünkü Süleymān nebī ⁽¹³⁾ emriyle ‘aleyhi’s-selām Sürḥ-bād cinnī Demür-bādla ve Ekvān-ı ‘ifritle ve Şalşal-ı dīvle a‘vānları yanlu yanına ⁽¹⁴⁾ alup Rüstem-i Zāla bir dem itmege dem çeküp hevā-yı fenāya geçüp ki gitdiler ‘azm-i Rüstem ki itdiler ⁽¹⁵⁾ meger ki şeytānī’r-racīm ‘aleyhi’l-la’ne Süleymān nebī ḥabsinde kırk gün ‘azāb-ı ‘uqāb ki çekdi henüz anuñ ⁽¹⁶⁾ acısı gönlünden çıkmayup o dertden bağı baş olmışdı. Süleymāna ne vechile mekr idecegin fikr ⁽¹⁷⁾ idüp bilmezdi. Ne vechile memleketine noqşān getürecegin. Pes ol la‘ın dördünci kat altında ⁽¹⁸⁾ ğamgīn olup oturmuşdı. Züriyāt-ı şeyātīn serhengleri katına cem‘ idüp nazarına getürmüş idi. ⁽¹⁹⁾ Hannāsile Vesvās şağında şolunda turlardı. Süleymān bin Dāvud elinden feryād kılurlardı.

Nazm

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

⁽²⁰⁾ Her birisi derdile iderdi āh
Kim Süleymān olalı ‘ālemde şāh

Dīv cin şeyātīn aşlı hep¹⁴⁸
⁽²¹⁾ Uğrayup derde çeker kahr u te‘ab

Şād u ḥurrem buldı devlet cinnīler
Derd ü miḥnet içre ğamgīn cinnīler

[51b] ⁽¹⁾ Şeh Süleymān ele alaldan ḥātemi
Zabt idüpdür dīv [ü] cinn [ü] ādemi

Hakk aña virdi ‘azīm-i saltanat
⁽²⁾ K’oldı hükünden tamām-ı memleket

¹⁴⁸ Bu misrada vezin bozuktur.

Hak yüce kılmasa ʿizz ü bahtını
Yel götürmezdi felekde tahtını

(3) Çün degüldür saltanatı anuñ güzāf
Oldı nāmver emrine sīmurğ-ı Kaf

Dergehinde hācibidür Keykubād
(4) Vay eger fermān olursa Sürh-bād

Sürh-bād emrine eger fermān ola
Cümle cinne Şeh Süleymān hān ola

(5) Çün Demür-bād emrine çāker ola
Dīv şeytān anları ebter kıla

Zīrā dīv [ü] cinn [ü] bebr ü bā-peleng
(6) Sürh-bādla idemez dünyāda ceng

Cümle millet hūkmine fermān ola
İns ü cinne Şeh Süleymān hān ola

(7) Böyle diyüp hep şeyātın nesli bes
Zār zārī ağlaşurdu ol nefes

İsteriseñ kör ola deyü racīm
(8) Vir şalavāt Muştafāya delim¹⁴⁹

Nesr Hükemā kavlince kaçan kim der-bān-ı şeyātın ve İblīs-i laʿın bu vechile (9) Süleymān elinden efgān-ı şikāyet idicek anı gördiler ki **Denesle Kenes** şeyātın meclisine geldiler. (10) Yüzlerin yırtıp Süleymān elinden ağlaşup yās tıtdılar. Ve oturan şeyātın nesli dağı bunların gāmgīn (11) ve perīşān-dil geldiklerini gördiler. Ne hādişe vākıʿ oldu deyü haber şordılar. Cevāb virdiler ki: (12) “Bundan gayrı bir nice muşibet ola ki Sürh-bādla Demür-bād Süleymāna fermān olup imān getürüp (13) müselmān ehl-i imān oldılar. Süleymānuñ varduğınca saltanatı şevketi artdı. Megārib meşārık tamām (14) tıtdı. Şeyātın zürriyātı ayakda yetdi. Cānumızı gayret odı yakdı. Depemüzde tunī felege çıkdı. (15) Gözlerimiz yaşı gāv semege irişince akdı. Gönlümüz Süleymāndan korkdı.”

Nazm

[fā ʿilātün fā ʿilātün fā ʿilātün fā ʿilün]

(16) Bunda var ki bize dağı ne muşibet oliser
Dīv cinnī kalmayuben ehl-i sünnet oliser

¹⁴⁹ Bu misrada vezin bozuktur.

Cümle kâfir oldu mü' min hem muvaḥḥid müşrikân

(17) Korkum ol ki ehl-i cehennem ehl-i cennet olıser

Nesr Hükemâ kavlince İblîs-i la'în bunlardan acı sözi ki işitdi ⁽¹⁸⁾ imân gibi 'aql daḥı başından gitdi. Bir zamân başına taşlar urup döğünüp yerde aḡnayup ⁽¹⁹⁾ yatdı. **Andan** kendüye gelüp yirinden tırdı. Şeyâtîn serhenglerini katına dırdı. Sürḥ-bād derdine düşüp ⁽²⁰⁾ ḥasedi renci depreşdi, rāḥatı gitdi. Ḥased bir rencdür, oñulmaz. Ve ḥasūd ḥasedin terk itmez. Tâ cānsız ⁽²¹⁾ cesed olmayınca. **El ḥasūd lā raḥāten illā ceseden.**¹⁵⁰ Andan İblîs-i la'în der-bānına dönüp ayıtdı ki: **[52a]** ⁽¹⁾ “İy benüm zürriyâtım, ne fıkır idersiz. Sürḥ-bād Süleymāna müselmān olduğına pīşmān idevüz. Baña muvāfaḳat ⁽²⁾ idüñ. Bir fıkır idelüm ki cihānda er yoldaşından bilünür. Zīrā ḡafletüñ delîl oldur. Nite kim dimişlerdür: ⁽³⁾ *Refîku'l-mer'i delîlu 'aḳlihi* ”¹⁵¹

Nazm

[fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün]

Çünkü İblîs ol la'în ü kür [u] ker

Böyle virdi zürriyâtına haber

⁽⁴⁾ Def' idüp anlar daḥı kibr ü 'itāb

Böyle virdiler racîme şaḥ cevāb

Biz bilürüz kim muḳarrer Sürḥ-bād

⁽⁵⁾ Şāḥ Süleymān dīnin itdi i'timād

Anı dīninden çıkarmaz kimse hīç

Elli yıl çalışurise ir ü giç

⁽⁶⁾ Ğamgīn olmañuz ki yā racīm¹⁵²

Bir belāya uğradalım anı kim

Rüstem u destān ḳayusı ḳalmasun

⁽⁷⁾ Yoldaşına daḥı çāre ḳılmasun

İletelüm Ye'cūc [u] Me'cūce anı

Cengile sürsün 'ömür dün ü günü

⁽⁸⁾ Rūzigārı geçsün anuñ cengile

'Ömri zāyi' olsun anuñ cengile

¹⁵⁰ Haset eden ancak ölümle rahat eder.

¹⁵¹ Kişinin arkadaşı, onun aklını gösterir.

¹⁵² Bu mısırada vezin bozuktur.

Böyle diyüp anda Hannâsiyle keys

⁽⁹⁾ Vir şalavât kör ola deyü nefis

3.2.52. Der-Beyân-ı İğvâ Kerden-i Racîm be-Sürh-bâd

Hükemâ kavlince şeyâtîn der-bânî sözün ki ⁽¹⁰⁾ işitdi şâd olup muhsîn itdi. Dahı emr eyledi. Hannâs Rüstem şüretine girdi. Vesvâs oğlu Ferâmerz şekline ⁽¹¹⁾ girdi. Ve kendüsi Tağtağa-i tarrâr şüretine girdi. Dahı Hannâs **Haṭāṭif-i** dīv şüretine girdi. ⁽¹²⁾ Hannâs Rüstemi kucaklayup götürdi ve Kenes dahı **Anācîf-i** ifrît dīv şüretine girdi. Ferâmerz şekl ⁽¹³⁾ Vesvâsı götürdi. Ve kendüzi racîm ki Tağtağa-i ‘ayyâr şeklindedür. Vesvâs gelüp götürdi **Acācîl** ⁽¹⁴⁾ şeklinde. Muḥaṣṣal kelâm **kıṣṣayı dırâz itmeyelüm**. Racîmüñ zürriyâṭı Rüstemüñ yârenleri şekline girüp dem çeküp ⁽¹⁵⁾ uçup girdiler. Dördüncü kat yer altından siccîn kuyusından yiryüzine çıkdılar ve rûy-ı zemînden hevâya ağup ⁽¹⁶⁾ etrâf-ı ‘âleme göz urup bakdılar. Gördiler Hâbeş memleketiyle küh-ı Billûr arasında hevâ-yı fenada kara bulutlar ⁽¹⁷⁾ yöresinde hışmla yağmurlar tûfân görünür. Ra‘d-ı felek gibi şâ‘ikâlar belürür. Yıldırımlar atup şimşekil oynayup ⁽¹⁸⁾ berķ barkışur. Ve ‘âlemi karañulık ihâta itmiş şanasın ki kaṭrân deryâsı gökyüzünü tutmuş cihân sarây refṭ ⁽¹⁹⁾ deryâsına yanmış tûfân-ı Nûh ol yire inmiş beñzer.

Nazm

[fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilün]

Şarşar esüp yirleri şarşar şanasın bâd-ı hüd

⁽²⁰⁾ Gökyüzün tutmuş ‘alâmet birle envâ‘ı bulud

Yiryüzün berķ barkışuben şâ‘ikâlar atılır

Yir gök için tolmış âteş gökleri hem-çün hüd

⁽²¹⁾ **Neṣr** Hükemâ kavlince şeytân-ı racîm zürriyâṭıyla bu ‘alâmetleri ki gördi ‘acabâ ‘alâmetler ne ola deyü haber şordı. **[52b]** ⁽¹⁾ Kenes ü Denes ayıtdılar: “Bu görinen hışımlı kara bulutlar Ekvân-ı ifrît ve Şalşal-ı dīv leşkeridür. Ammâ kim ⁽²⁾ ol kıızıl od yalıñında gözükten Sürh-bâddur. Berķ gibi barkıyan gözleridür ve şimşek gibi oynayan ⁽³⁾ Demür-bâd-ı dīv gözleridür. Yıldırım gibi odlar saçılan ağızlarından çıkan nefesleridür kim Hâķ te‘âlâ anları hışm-ı ⁽⁴⁾ odından yaratmışdur.”

Nazm

[fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilün]

O Demür-bâd cinnile bu Sürh-bâd

Key cebbâr olur gâyet ziyâd¹⁵³

⁽⁵⁾ Bunlaruñ hüsine¹⁵⁴ Merrîḥ döyemez

Cân alıcı dahı itmeye ‘inâd

¹⁵³ Bu mısırada vezin bozuktur.

¹⁵⁴ Metinde şeklinde yazılmıştır.

Bunlaruñ kesi yavuz görmedi çarh
(6) Ne görür çeşm-i cihān kevn ü fesād

Şeh Süleymānı itmedi kimse zebūn
Liki bunlar itdi ‘aciz hoş-nihād

(7) Ğāfil olma imdi yā şeytān racīm
Tā ki saña kılmaya anlar fesād

Nesr Hükemā kavlince Denesle Kenes (8) böyle diyicek racīm Sürh-bādı Demür-bādı bilüp zürriyātına naşihat kılup ayıtdı: “Zinhār ben ne dirsem siz daħı (9) sözümi işidüñ. Ve ne cünbişde olursam siz daħı anuñla ‘āmil olup iş idüñ.” diyüp dem çeküp uçdılar. (10) Hevā-yı fenāda Sürh-bādıñ gelicek yolına geçdiler. Daħı dem çeküp pervāz urup mu‘allaķ tırdılar. Sürh-bād (11) cānibine göz kulaķ urdılar. Bular bunda bizüm kışşāmuz **ez-ān-cānib** Sürh-bādla Demür-bād Ekvān-ı ‘ifrīt le (12) ve Şalşal-ı dīv le Süleymān nebī dergāhından uçdılar. Birinci kāt gökyüzine geçdiler. ‘Azm-i Rüstem kılup (13) gıtdiler. Hābeş vilāyetinden kalkdılar. Kūh-ı Cihān-nümāya varmağa niyyet itdiler. Ol gün kubb-i felege dikilince uçdılar. (14) Kūh-ı Billūr kubbisine yakın gelüp geçdiler. Nā-gāh gördiler ki küre-i nesīm yöresinde kara bulutlar gibi gök arasında bir bölük (15) maħlūk görünürler. Ba‘zı insān vaż‘ında ba‘zı ‘afārīt ehremen hey’etinde. ‘Acabā bunlar ne? İki dīv söylenürken (16) Kündekī dīv cümlesinden muķaddem dem çeküp uçup ilerü geçüp gördi ki Rüstemi ve oğlu Ferāmerzi ve Tağtağa-i ‘ayyārı (17) dīv ‘ifrītler kucaķlarına alup götürürler. Velī yanınca ol kadar dīv çerisi var ki nihāyeti yok. Yönleri (18) Kündekī dīve yakın geldiler. Taħķīķ göziyle göre ve aħvāllerinden haber şora. Kündekī dīv yakın gelicek **bu yañadan** (19) racīm daħı Tağtağa-i ‘ayyār şüretinde ilerü varup Kündekī dīvle buluşdı ve anuñla Sürh-bāda vardı. Tinnīn-teni (20) elinden şikāyet ve Rüstemi oğlu Ferāmerzle şoyup leşkerini tağıtdı. Hoş budur ki dīvlere getürdüp Süleymān nebī (21) dergāhına giderem diyüp Hānnās Vesvās daħı Rüstemle oğlu Ferāmerz şeklinde bile varup Sürh-baduñ yüzün [53a] (1) görüp Rüstemi ve Ferāmerzi āvāzla Hānnāsla Vesvāsın tinnīn-ser-i nūh-seri ‘ifrīt elinden ol kadar ağlaşdılar ki (2) Sürh-bādla Demür-bādı inandırdılar. Ve Ekvān-ı ‘ifrīt ve Şalşal-ı dīvüñ gönüllerinde hıç şübhe koymayup fitne (3) ve mekrisin dolandırdılar. Ve bunları ğazaba getürüp gönüllerini bulandırdılar. Cemī‘ini inandırdılar. Rüstemle Ferāmerzi (4) şandılar. Tağtağā şekl-i racimi hōd hıç fark itmediler. Ne kadar ki anlar daħı cinniler ise şeytān-ı la‘īn iğvāsına giriftār (5) olup uydılar. Racīm sözün kulağına koydılar.

Nazm

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]
Gör ne fettān kimsedür şeytān racīm
(6) Dīv cinnī daħı oldu ol le‘īm

Tıtdı o dīnsiz çünki kīni Ādeme
Buğdayı yedürdi uğratdı ğama

(7) Çünkü dost idindi sonra Kâbili
Kıanlu idüp öldürtdi âhir Hâbili

Kavm-i Nuhâ çünkü tuğyân itdürür
(8) Hışm idüp Hâk sonra tûfân itdürür

Bel'am-ı Bâ'urı uzatmışdur ol
Nice biñ biñ evliyâya sürdi yol

(9) Ol la'înuñ âh elinden âh vâh
K'iderüz iğvâsile bî-had günâh

Diyelim estağfiru'llâh el-'azîm
(10) 'Afv ide cürmümüzi Raḥmân Raḥîm

'Aşkıla hem diyelüm ki eş-şalât
İblîs ü Hannâs ola tâ ki mât

(11) Hükemâ kavlince Sürh-bâd racîm sözine inanup dahı dönüp Rüstemi şarup Hannâsa ve Ferâmerz şekl Vesvâsa ve Tağtağa-i (12) 'ayyâr hey'et-i racîme ayıtdı: "Egerçi ki tinnîn-ten-i nüh-ser a'vânların cem' idüp sözüñle ceng itmiş vâsi' -i (13) cihân gözlerüñüze tar itmiş kim elinden kaçup Süleymâna varmağa yüz tutmuş ve andan yardım istemeğe (14) göz tutmuş. Süleymân hod bânî Sürh-bâdı ve qarındaşım Demür-badı Ekvân-ı ifritle ve Şalşal-ı dîvle ve cemî' (15) 'avânlarımızla sen Rüsteme yardım itmeğe ve tinnîn-teniñ döşümüzle etin yırtup ditmeğe gönderdi."

Nazm

[fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]

(16) Rüstemi senin elinden itmek isterüz ḥalâş
Tâ Süleymân dergehinde olavuz ḥâş¹⁵⁵

Çünkü ol mürsel nebîñüñ girmişüz [biz] dînine
(17) Emrine itmeyüp ḥilâf olma vuz hükmine 'âsî

Böyle diyüp Sürh-bâdile Demür-bâd anda bes
Oldı sâkin vir şalavât bul havâş¹⁵⁶

(18) **Neşr** Hükemâ kavlince kaçan ki Sürh-bâduñ sözün racîm-i la'în işitdi şâd olup dahı temellük kı olup (19) ayıtdı: "Yâ Sürh-bâd, eger kim Demür-bâdla ittifâk idüp tinnîn-nüh-seri ala getüresiz. Zâl-ı destân oğlu (20) Rüstemüñ elin alup yirden getüresiz. Zirâ kim Sâam-ı Süvâr oğullarından kimse yeñmedi. İllâ ki tinnîn-ten-i nüh-ser (21) muzaffer düşdi." diyüp ol kadar fitne

¹⁵⁵ Bu mısra da vezin bozuktur.

¹⁵⁶ Bu mısra da tef'ile eksiktir.

yüzinden dil-dârlık ve ‘ayyârlık, mekkârlık itdigüm Sürh-bâdla Demür-bâd [53b] ⁽¹⁾ racīm sözine aldandılar. Tinnîn-ten-i nüh-ser cengine gitmege yeltendiler.

Nazm

[fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilün]

Ol la‘inüñ fitnesini bilmeyüp aldandılar

⁽²⁾ Söyleyeni Rüstemile Tağtağa[dur] şandılar

Gör ne bî-dîn kimsedür şeytân racīm

K’ancılayın dīv [ü] cinnī mekrine oynatdılar

⁽³⁾ **Nesr** Andan racīm bunlara ayıtdı: “Çünkü Süleymân nebî hâzreti Rüsteme sözleri zahîr-i mu‘în ⁽⁴⁾ olmağa göndermiş. Geleñ imdi size tinnîn-teni bulıyoraben.” diyüp önlerine düşüp kara hışmlu bulutlar gibi ⁽⁵⁾ yirle gök arasında uçup gitdiler. ‘Azm-i cebel-i Cihân-nümâ itdiler. Hevâda giderken racīm fırsat bulup Hânnâsı ⁽⁶⁾ yanına vardı. Ayıtdı: “İşde Sürh-bâd a ‘vânlarıyla elümüze girdi. Nâr-ı nūr devletinde bunlara ne tedbîr idelüm ⁽⁷⁾ ki bunları bir miñnet balçığına düşürevüz, üzerine düşmân ‘askerin üşürevüz.” Hânnâs cevâb virdi ⁽⁸⁾ ki: “Nice düşmân ola ki Sürh-bâda muzaffer ola ki Süleymân leşkerine pençe urmuşdur. Cenge girüp ⁽⁹⁾ muķâbil olmuşdur. Dünyâ sarâyında ben buña muķâbil düşmân bilmezem. İllâ meger ki Ye’cüc Me’cüc seddine düşüresin. ⁽¹⁰⁾ Eger ki ol tül-ı ‘arz yedi yıllık yolda olan kara kuşlarla ceng idüp ol seddi giçecek olursa ⁽¹¹⁾ andan ejdehâlar evrenler seddine uğradalum. Anlara muzaffer olursa küh-ı Elbürzüñ kullesindeki ⁽¹²⁾ qar deryâsına uğradalum. **Ve Dâhî** dīvle ceng itdirelüm. Ne kadar Sürh-bâd cebbârsa Hâk te‘âlâ anı ⁽¹³⁾ hışm nârından yaratmış ise Dâhî sakar tamusu qarından nûrından eyle olsa ıssınuñ şovuk zıddıdır. ⁽¹⁴⁾ Lâ-cerem Sürh-bâduñ kuvveti nefsi-i harâretilerdür. Dâhî nefsi elinden zebûn olur. Ve eger ki Dâhîye ve a ‘vânlarından ⁽¹⁵⁾ anı cinnîlere dıvlere ğâlib düşerse Ye’cüc u Me’cüc leşkerine ulaşıduralum. Anlar hüd çoklık mañlûkdur. ⁽¹⁶⁾ Ne cengden uşanup üşenürler ve ne kimseden korkup kan kaşanurlar. Sürh-bâdla Demür-bâd anlara ki ulaşa ⁽¹⁷⁾ tâ kıyâmet kopunca ceng iderlerse ne kırup dökdi bilürler. Ve ne hüd ‘ârlarından koyup gidebilürler. ⁽¹⁸⁾ Zîrâ ki kişi düşmenine muṭî‘ olmağ ğâyet ‘ârdur ki ‘adûya mütî‘ olmağdan ölmek yegdür. Nite kim dimişlerdür: ⁽¹⁹⁾ **Ṭā‘atu’l-‘aduvvi helâkun.**”¹⁵⁷

Nazm

[fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilün]

Buncılayın mekr idüp nesl-i racīm

Ṭanışur şeytânile cümle delim

⁽²⁰⁾ Gör ne mel‘un kimsedür şeytân iy yâr

K’anca müfsîd yokdurur bir nâ-be-kâr

¹⁵⁷ Düşmana itaat etmek, ölümdür.

Mekrile tezwîr olur dâyim işi

⁽²¹⁾ Hîleden hâlî degüldür cünbüşi

Mekrle anca zâhidî yire urur

Bel‘amuñ a‘mâlini yile virür

[54a] ⁽¹⁾ Degme kimse olmadı andan hâlās

Kurtılan Hâk dergehünde ola hâş

Nesr Hükemā kavlince kaçan ki ⁽²⁾ racīm-i la‘în Hānnāsla Vesvāsla ol iki nefer huşemā-i ünāsla bu vechile mekr yüzinden tedbîr kim itdi ⁽³⁾ andan bu hîlenüñ üzerine olup racīm Tağtağa şeklinde Sürh-bād nazarına varup kendüi götüren la‘ine binüp ⁽⁴⁾ Sürh-bād yanınca dem çekişüp uçuşup giderlerdi. Birbiriyle kelimāt iderlerdi. Ešnā-yı kelāmda racīm ⁽⁵⁾ ayıtdı: “Yā Sürh-bād, şimdi senüñ Demür-bādla ve Ekvān-ı ‘ifritle ve Şalşal-ı dîvle bunca leşker çeküp ⁽⁶⁾ tinnîn-ten-i nüh-ser kim işüdüp āgāh ola. Korhusundan gözi kararup gün gözine siyāh ola. Muqābil ve mu‘arız ⁽⁷⁾ olmayup kaçsa gerek. Yā baħr-ı zulumāta varup yā kūh-ı Elbürzüñ şimālisinde ve Ye‘cüc vilāyetine göçse gerek. ⁽⁸⁾ İmdi ‘ālî hāzretüñ kūh-ı Cihān-nümāya varmadın tinnîn-ten-i nüh-ser yüzün görmedin gāfilleyin üstine ⁽⁹⁾ varup başak düşelüm, başın kesüp karnun deşelüm.” diyicek Sürh-bād racīmüñ sözün rāst şanup ⁽¹⁰⁾ ol gün aħşama degin uçdılar. Kūh-ı Billūr etegine geçdiler. Per üzerine indiler. Bir çeşmesār üstine ⁽¹¹⁾ kondılar. Daħı racīm Tağtağa şuretinde Sürh-bāda ayıtdı: “Siz bunda leşkerle tevaḳḳuf eyleñ. Biz yine cemā‘atümüzle ⁽¹²⁾ Rüstemle Ferāmerzle dîvler arkasına binüp kūh-ı Cihān-nümāya varalum. Tinnîn-ten-i nüh-serle muqābil olup cenge el ⁽¹³⁾ karalum. Ve sizlere cin gönderüp haber idelüm. Bir ceng iderken siz daħı gelüp tinnîn-ten gāfille ala götürüñ. ⁽¹⁴⁾ Şerrini ‘ālemden götürüñ ve hem hîdmet-i Süleymānî yirine götürüñ.” diyü İblīs bunları telbisle ileddi. Mekrine ⁽¹⁵⁾ giriftār oldılar. Bu kıssadan **fevā’ yid** oldur ki ‘āḳil gerekdür ki her dem hāzırlıqla ola, şeytān ⁽¹⁶⁾ mekrine aldanmaya. Zīrā kim gāyet düşvār nesnedür. Nite kim Kelām-ı Qādīm içre gelür: *Ve mekerū mekran ve mekernā mekran* ⁽¹⁷⁾ *(ve hum lā yeş‘urūn)*¹⁵⁸

Nazm

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

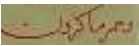
Müşkil işdür işbu mekr ü hîle keyd

Kim ider hîleyle şîr demine şayd

⁽¹⁸⁾ Hîle ağı haykırur şudan balık

Hîle ‘uḳḳabı ider şeh-bāzı kayd

Nesr Hükemā kavlince İblīs ⁽¹⁹⁾ bu igvā’ kim itdi Sürh-bād daħı işidüp sözün tutdılar. Ol la‘ine i‘timād idtiler. Andan Sürh-bād ⁽²⁰⁾ a‘vānlarıyla anda qalup ārām ideler. Ve şeytān-ı la‘în kendü a‘vānlarını alup bunların gözine Rüstem ve Tağtağa ⁽²¹⁾ Ferāmerz şeklinde görünüp Hānnāsile

¹⁵⁸ Metinde şeklinde yazılmıştır. “Onlar böyle bir tuzak kurdular, biz de kendileri farkında olmadan bir plan kurduk.” (Neml: 27/50)

Vesvāsın cinniler ki götürüp gitdiler bunların gözünden gāyb olıcağ. [54b] ⁽¹⁾ Nite? Kendü şekillerine girüp dem çeküp uçdılar. Kūh-ı Elbürz cānibine geçdiler. Yiryüzine indiler, kōndılar. Dahı ⁽²⁾ yönlerin racīmden yaña döndiler. Rāy-ı tedbire hīle ve mekre meşğul oldılar. Herbirisi bir dürlü söz ⁽³⁾ söyledi. Racīm kabūl itmedi. ‘Ākıbet igvā-ı şeyātīn bunuñ üzerine muqarrer oldı ki racīm kendüsi ⁽⁴⁾ ‘Uccāc-ı dīv şekline girdi. Ve Hānnās dahı ‘Anācīf-i dīv şekline Vesvās Hātātīf-i dīv şekline girdi. ⁽⁵⁾ Andan dem çeküp uçup gitdiler. Ol gün geçüp ‘ale’ş-şabāh olıcağ Sürh-bād nazarına yitdiler. Andan racīm ⁽⁶⁾ ‘Uccāc-ı dīv şeklinde Hānnāsla Vesvāsın ‘Anācīf-i dīv Hātātīf-i ‘ifrīt şüretinde Sür[h]-bādla Demür-bād ⁽⁷⁾ nazarına gelüp urdılar. Başlarına toprak saçup yüzlerin yere sürdiler. Dahı dād u feryād kılup ağlaştılar. ⁽⁸⁾ Cān u ciger tağlaştılar. Sürh-bād [da]hı Demür-bādla ‘askerin cem’ idüp Billūr tağı eteginde otururken ⁽⁹⁾ tinnīn- tenden ne haber gele deyü şark cānibine göz ururken racīmūñ ‘Uccāc şeklinde gelüp irdüğün ki gördiler ⁽¹⁰⁾ Rüstemden haber şordılar. Racīm ayıtdı: “Çünki Rüstemle oğlu Ferāmerzi Tağtağayile götürüp ki gitdün hevā yüzine ⁽¹¹⁾ çıkup bakdık. Tinnīn-ten-i nüh-ser ne kadar dīv ‘afārīt çerisi varsa yanına alup bizüm ardumuzca ⁽¹²⁾ gelüp gitmiş ki ‘aķabımızdan irüp Rüstemi tuta, ala getüre. Biz dahı każā-yı āsmāniye uğraduk ki karşı ⁽¹³⁾ varup buluştuk. Rüstem dahı oğlu Ferāmerzle hevāda cin arkasında bulunmağın ceng idemediler. Hemān ⁽¹⁴⁾ ikisin bile mecāl vormeyüp tıtdılar. Ejderhā derisinden kemendle Ferāmerzi ve Rüstemi şardılar, alup getürdiler. ⁽¹⁵⁾ Ve senün kūh-ı Billūra geldüğün işitdiler. Qorhularından beñzleri katı uçup kūh-ı Elbürz kullisine kaçup ‘afārīt ⁽¹⁶⁾ serhengi Dāhīye gitdiler. Şol kaşda ki eger sen Rüstemün ‘aķabınca varup Dāhīle el bir idüp ⁽¹⁷⁾ seniñle ceng ideler. Nedeñlü Sürh-bādsıñ cihānı gözlerüne teng ideler.

Naẓm

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

⁽¹⁸⁾ Böyle diyüp ol zamān İblīs bes
İtdi bī-ḥad anlara telbīs bes

Mekr-i şeytāndan dilerseñ ger ḥalāş
⁽¹⁹⁾ Vir şalavāt Muştāfāya her nefes

Nesr Hükemā kavlince kaçan ki racīm bu fitne ki turgurdı Sürh-bādla ⁽²⁰⁾ Demür-bād inandılar. Ammā ki Ekvānla Şalşal iki şanup inanmadılar. İblīs pür-telbīs gördi ki anların şübhesi oldı. ⁽²¹⁾ Ol kadar and içüp hīle kılup igvālar virdi ki bunları dahı inadırdı. Hemān-dem Sürh-bād [55a] ⁽¹⁾ gażaba gelüp kaķıdı. Kükremiş hışımlu bulutlar gibi gażabından beñzi kararup gözleri berķ gibi ⁽²⁾ barķıdı. Hüküm itdi cemī ‘a ‘vānları bile dem çeküp uçdılar. Hevā-yı fenāya geçdiler. Racīmi ‘Uccāc-ı dīv ⁽³⁾ kulağuz idinüp gitdiler. ‘Azm-i kūh-ı Elbürz itdiler. Andan Demür-bād Sürh-bādla uçup giderken ⁽⁴⁾ Dāhī ‘ifrīt añup kelecı iderken ayıtdı: “Yā Sürh-bād, çünki ‘aẓīm düşmān üzerine giderüz. Dāhī gibi ⁽⁵⁾ ‘afārīt serhengi ki ‘ālemde mişli yokdur. Cemī ‘ifrītlerden kuvveti artuğdur. Nedeñlü ebī cinniler ve dīvler varise ⁽⁶⁾ ser-cümlesi aña tābī’dür. Ve kendü dahı şol Dāhīdür ki üç yüz altmış altı arş qadd ü kāmēti ⁽⁷⁾ var. Cehennem zebānisi gibi qorķunç şüreti ve mehābeti var.”

Nazm

[fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün]

Şekli beñzer gökdeki evrene anuñ

⁽⁸⁾ Başı künbed gözleri külhān¹⁵⁹ anuñ

Hilede gerçi Kelile Dimnedür

Ceng idişi beñzer arslana anuñ

⁽⁹⁾ Gökdeki bulutla şavaş itdügi

'Aynidür kim beñzeridi qaplana anuñ

Rüstemi ser Sām kılur ceng idicek

⁽¹⁰⁾ Sillesi besdür tır-i destāna anuñ

Heybetinden kan kaşanur Qahramān

Hışmına dayanmaya Nermān anuñ

⁽¹¹⁾ Dünyede yok kim muqābil ola aña

Vaşfı bu kim diñledüñ iy cān anuñ

Nesr Hükemā kavlince kaçan ki ⁽¹²⁾ Demür-bād bu vechile naşihat ki itdi Sürh-bād fikre vardı. Sözüñ ma'kul görüp dilediler ki küh-ı Elbürz ⁽¹³⁾ etegine varalar. Ol cāsūsın gönderüp haber ne getirür, göreler. Racīm-i la'ın bu sırra vākıf olup ⁽¹⁴⁾ bunlara du'ā kılup ayıtdı: "Eger kimesneye icāzet virürseñüz i'timād iderseñüz birkaç dīv serhengin ⁽¹⁵⁾ bilemce koşuñ. Dāhī varup görelim. Ve tinnin-ten-i nüh-ser geldi mi? Şüret degşürüp haber şoralum." diyicek ⁽¹⁶⁾ anlar dağı i'timād idüp 'Uccāc-ı dīv şanup sözüne inanup **Kaşkaş-ı cinnī** ve Felāḥan-ı 'ifrīt ⁽¹⁷⁾ bilesince koşup racīmle gitdiler. Ammā ki Ḥannāsla Vesvās 'Anācīf-i dīv ve Ḥaṭāṭīf-i 'ifrīt ⁽¹⁸⁾ şüretinde bunda kaldılar. Racīm gitdi. Bunlar dağı gelüp küh-ı Elbürz etegine yetdiler. Hevādan yiryüzine ⁽¹⁹⁾ indiler. Bir puşte üzerine kondılar. Cānib şarkīsına 'askeriyle Demür-bād kondı ve şimalīsine 'afārīt ⁽²⁰⁾ serhengleriyle Ekvān-ı 'ifrīt kondı ve ğarbīsine dīvler neferleriyle Şalşal-ı ehremen kondı. Ve cānib-i ⁽²¹⁾ cenūbā Sürh-bād cinnī cin çerisiyle kendüsi kondı. Küh-ı Elbürz etegi dīv cin ve 'afārīt çerisinden [55b] ⁽¹⁾ görünmez oldı. Ve gökyüzi demlerinden kararup 'adeses döndi.

Nazm

[fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün]

⁽²⁾ Küh-ı Elbürz etegin tutdı çeri

Dīv [ü] cinden tıldı çarhın çenberi

Çünki dīv ağız açup virür nefes

⁽³⁾ Gün kararur demlerinden çün 'ades

¹⁵⁹Metinde şeklinde yazılmıştır.

Çünkü cinnî dem çeküp göge uçar
Ağzın açup her nefes âteş saçar

(4) ‘İfrîl ağzından göge çıkınca dūd
Korhudan göğün yüzi olur kebūd

‘Asker içre kim tır[ur]dı Sürh-bād
(5) Şan cehennem âteşi yanardı bād

Şan cehennem kütügi tırmaz yanar
Gözleri külhan bigi nice fenār

(6) Hışm odından päre döndi çünkü ala
Aña hem-tā kimse yokdı olğıl āgāh

Nesr Hükemā kavlince Sürh-bād ⁽⁷⁾ a ‘vānlarıyla bunda konup oturmakta. Ammā ki bizüm kıışamuz **ez-ān-cānib** racīme geldi. Nite? Çünkü racīm Sürh-bād ⁽⁸⁾ nazarından gitdi. Kaşkās-ı cinnile ve Felāhan-ı ‘ifritle kūh-ı Elbürz etegine toğru uçup hevā-yı fenāya ⁽⁹⁾ çıkdılar. Andan gökyüzünden nazar kılup kūh-ı Elbürz kullesine bakdılar. Gördiler bir yüce tağdur ki kulleleri ⁽¹⁰⁾ birinci kat göge ırmış ve yedi yıllık yol miqdārī ādemī-zād gidişine rub ‘-ı meskūnuñ şimālī cānibin ⁽¹¹⁾ tutmuş ve üç yıllık yolu nısfından kullesine çıkıncaya dek qar deryāsı olmuş. Velī bu qar deryāsınuñ ⁽¹²⁾ içinden baħr-ı zulumat cānibinden yaña tūfān-ı Nūh gibi tūfān çökmüş bir yir deyü neler çıkar. Ve kara kara bulutlar görünür. Ve ⁽¹³⁾ bulutlar arasında şimşekler şakar ve berkler barkır. Hışımlu bulutlar görünür. Ve ra‘d-ı felek şüret gibi āvāzeler ⁽¹⁴⁾ işidülür.

Nazm

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

Bir ‘alāmet görüne ki ol zamān
Şan kıyāmet kopmış anda bī-gümān

(15) Ān gelür ki kükrer anda şan deñiz
Āteşinden korhudan şular yañar

İldırımlar oynaşur şimşek gibi
(16) Dīv [ü] cinnî uğraşur eşek gibi

Dīv deminden gökleri tutmuş tuman
Korhudan Merrīh diler gökde emān

(17) Çün bu heybeti görür ol Sürh-bād
Key ta‘accüb itdiler gāyet ziyād

Bu ‘alāyim ne ki didi tañlaşup

⁽¹⁸⁾ Bildiler Dāhīdür ammā añaşup

Buncılayın gör [ki] çāker hey’etin

Bes nicedür añađılar heybetin

3.2.53. ⁽¹⁹⁾ Kışsa-i Süleymān Nebī ‘Aleyhi’s-selām ve Kāziyye-i Yerbū ‘Fāre¹⁶⁰ Şikāyet Kerden-i ez-İşān ez-Dest-i Senāvīr

Hükemā kavlince Rüstem oğlu Ferāmerz Şamāgūr-ı dīvle muķābil olup ceng ⁽²⁰⁾ ü cidāl itmekde ve Sürh-bād-ı cinnī su[l]tān-ı la‘īn azudup kūh-ı Elbürz ⁽²¹⁾ üzere Dāhī dīvle şavaş itdürmege alup gitmekde. Ama bizüm kışsamuz **ez-ān-cānib** Süleymān hāzretine [56a] ⁽¹⁾ geldi ki Hābeş memleketinde kūh-ı Şehāvedīr eteginde saltanat tahtına geçüp oturdı. Ve çetüklerden ⁽²⁾ sıçan tayıfesi şikāyet itdiler. Ve anlardan dağı ādemī-zād tayıfesi şikāyet itdiler. Andan Süleymān ⁽³⁾ peygamber ‘aleyhi’s-selām bunlara ayıtdı: “Yā yerbū’ ve fāre şıfı ve huld cinsi, çünki ādemī-zād dağı sizden ⁽⁴⁾ şikāyet idicek gerekdür ki yāhūd insān arasında edebūñuzle olup hırş u tama’ dan ⁽⁵⁾ vazgelüp kanā’at küncinde muķīm olup ādemī-zād zararından ve çetük şerīrinden selīm olsunlar. Zīrā kim ⁽⁶⁾ kānī’ dāyim ğanīdür. Kanā’at genci fenā bulmaz. Nite kim dimişlerdür: **El kanā’atu kenzu[n] lā yefnā.**¹⁶¹ Ve anlar ki ⁽⁷⁾ nefsinı yeñemezler. Zevāde-i insāna dađl iderler. Anlar ādemī-zād arasından çıksunlar berre ve yabāna dağılup ⁽⁸⁾ gitsinler. Beşer şerrinden ve çetük zararından cānların azād itsünler. Selāmet şahrāsında mekān tutsunlar. ⁽⁹⁾ Selāmet tını eskümez, müdām tazedür. Nite kim dimişlerdür: **Sevbu’s-selāmeti lā yublā**¹⁶² diyücek rivāyet-i Loķmān ⁽¹⁰⁾ budur ki Süleymān hükmin ki bunlar işitdiler iki bölük oldılar. Bir bölügi şahrāya gitmegi insān arasından ⁽¹¹⁾ çıkup berr ü yabānda mekān tutmağı ihtiyār itdiler kim anlar yabān u şahrādur ve çetükler dārbından emīndür. ⁽¹²⁾ Ve ğıdāları hūbūbāt-ı berr ü yabāndur. İnsān zağıresi degildür. Ve gözsüz sebük dağı berr ü yabān ihtiyār itdi. ⁽¹³⁾ Ve yerbū’ şıfı dağı berr ü yabān ihtiyār itdiler. **Ve-lākin** fāre cinsi ve kesegen aşlı ayıtdılar ki: ⁽¹⁴⁾ “Yā Nebiyya’llāh, vatanımız terk itmezüz. **Hubbu’l-vatan mine’l-īmāndur.**¹⁶³ Ve ammā ki insān zağıresini tatmayalum. Zevāde-i beşerī ⁽¹⁵⁾ incitmeyelüm. Be-şart-ı ān ki bunlar dağı bizi çetüğe gösterüp incitmeyeler ve senāvīr-i zebād dağı bizi ⁽¹⁶⁾ koruyup tutmayalar. Rezzākumuz Allāhu te’ālā kerīmdür. Rezzāk-ı ālemdür. Eksik itmez kim dimişlerdür: **Ḍamena’llahu rızka** ⁽¹⁷⁾ **küllü eḥadin.**¹⁶⁴ diyüp tevazu’ kılacak Süleymān dağı ayıtdı ki: “Eger ki ikrār göze tırmayup ⁽¹⁸⁾ bed-bahtlık iderseñüz çetüklere kanuñuz helāl ve helākuñuz insāna bī-vebāl olsun. Zīrā ki azup şerre meyl ⁽¹⁹⁾ itseñüz gerek. Şanma kim harīş olan tama’ terk itse gerek. Nite kim dimişlerdür: **Şadde men rekene ila’l-eşrūr.**¹⁶⁵ ⁽²⁰⁾ Süleymān hāzreti böyle diyicek anlar dağı emrine māmūr olup rızā verdiler. Çetükleriyle ve ādemī-zādla ⁽²¹⁾ bu ‘ahd u peymānı muḥkem kılup ḥalk arasında şāyi’ olıcağ. **Andan** zebād-ı Mekkī çetüklerinüñ re’īsi Ebū Ḥaddās [56b] ⁽¹⁾ ilerü gelüp yüz yire sürüp du’ā kılup dilince Süleymān hāzretine ayıtdı ki: “Yā Nebiyya’llāh, bu ayıtduğñ

¹⁶⁰ Metinde şeklinde yazılmıştır.

¹⁶¹ Kanaat, yok olmayacak bir hazinedir.

¹⁶² Selamet elbisesi, eskimez.

¹⁶³ Vatan sevgisi imandandır.

¹⁶⁴ Allah, herkesin rızıkına kefildir.

¹⁶⁵ Şerhler meyleden kişiyi, uzaklaştır.

fermānı ⁽²⁾ ‘ahd-nāme yazıcılar boynumdağı zerrīn levhaya yazsunlar, çizüp kazsunlar. Zīrā ki bunlar hırş u tama‘dan ⁽³⁾ vazgelmez. Bed-nesil ü bed-şıfatdur, ıslāha gelmezler. Ol vaqtin biz bunları şikār itdügümüze ve ins ü cin ⁽⁴⁾ vahş u tıyūr mūr u mār arasında kimse dahl itmeye.”

Nazm

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

Yā Süleymān şöyle bil taḥkīk bes

⁽⁵⁾ Yokdur anlarca ḥarīş-i bed-nefes

Cānverler içre bu yerbū‘ ḥaşir

Her birü mühmel durur müfsid ḥükveş

⁽⁶⁾ Çün sıçandur ḥınzır aşlı bī-gümān

Bes ‘acemī olsa gerek ehl-i zebān

Küllü şey’in yerci‘ ilā aşlihi

⁽⁷⁾ Nesline ider rücū‘ ı neslihi

Böyle diyüp ol senāvīr ulusı

Oldı sākin ḥoş edeble ol besī

⁽⁸⁾ Süleymān nebī ‘aleyhi’s-selām Āşaf bin Berhıyaya emr itdi. Sinnevr boynundağı ‘ahd-nāme yazılan zerrīn ⁽⁹⁾ levḥi alup ‘ahd-nāmenüñ ilen yanında bu şulḥnāme-i Süleymānī ḥüsn-i ḥaṭla yazdı. Zerrin levḥa zerger ⁽¹⁰⁾ gelüp ḥurūf-ı mu‘cemī kazdı. Andan Aḥī Melīḥ ilerü gelüp emr-i Süleymānī birle sinnevr re‘īsünüñ ⁽¹¹⁾ gerdanına taḥup berkitdi. Zebād-senāvırları dillerince alqış virdiler.

Nazm

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

Müşg kedisi ne ki varsa hep çetük

⁽¹²⁾ Mavlaşup itdi du‘ā eksük gedük

Ne ki varsa anda senāvīr ol zamān

Hep du‘ā[lar] itdi Süleymāna cān

⁽¹³⁾ Liki saht oldı be-ğāyet cümle müş

Yüz yire qor qaldırup yuqaru güş

Ḥayrete varup bular tırdı tamām

⁽¹⁴⁾ Qorqudan nuṭkı tutuldu itmez kelām

Gayrı[sı]ndan gerçi bunlar itdi ‘ahd
Her ne deñlü şaymamağa olsa cehd

(15) Bildiler ki ‘ahd[i] tutmaz mûş virek
Zîrâ hırşî idemezler hîç terk

Kim harîş olan cihānda hoş-nefes
(16) Terk idemez hırşî bir dem bîş ü bes

Diñle imdi bu ‘acāyib kışşa[yı]
Vir şalavāt def` ide her guşşayı

(17) **Neşr** Hükemā kavlince şulh-nāme-i Süleymānī ‘ahd-nāme levhine ki yazılup sinnevr re’isine ki virülüp boynına ki (18) berkitdiler yerbū‘la fāre şımfı zār u giryān dil-perişān olup icāzet alup gitdiler. Andan Süleymān (19) hazreti ‘aleyhi’s-selām Habeş meliki Nu‘mān Şāha tenbîh itdi ki beglere haber vire, azık kaydın göreler. (20) Şubh-dem cebel-i Kırādaya varup gitsem gerek. İnşā‘allāhu te‘ālā ol meymūnları dahı kendüme muṭī‘ (21) itsem gerekdür.” diyüp hüküm idicek Habeş meliki Nu‘mān Şāh ayağ üzre kalkup ayıtdı: “Yā Nebiyya’llāh, devletüñüze [57a] (1) azuğa giden begler ni‘met kımayup getürdiler.” diyüp dönüp zeng-bār dilāverlerine buyurdi. Ol kadar (2) getürdiler hadd ü kıyāsı yok. Süleymān hazreti buyurdi. ‘Asker halkına teslim itdiler. Cümlesi ganī oldılar. (3) Allāha şükr idüp Süleymāna du‘ā kıldılar. Bu eşnāda iken aḥşam vaḳti dahı gelüp yetdi. Süleymān nebī dahı (4) dīvānı tağıtdı. Gelüp otağına yatdı. Velī ol tavşan dahı Süleymān dergāhına gelüp (5) hāk-i pāyına yüz sürüp dilince ayıtdı: “Yā Nebiyya’llāh, benüm ādemī-zād arasında düşmānum çokdur. Yırtıcı hayvān (6) arasında benüm hîç dostum yokdur. Huşuşā ki kilābın fāresiñ ve tazīnün ‘adāvet-i kadīmesi cümlesinden (7) artuğdur. İmdi kemāl-i luṭfuñuzdan bu gice ben bî-çāre mihmān idün ki tazīler ve şamsunlar¹⁶⁶ ve zağarlar beni (8) incitmeyeler.”

Nazm

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

Çünki nālîş itdi ol har-güş bes
Sözini tutup Süleymān güş bes

(9) Yırtıcıya hüküm ider incitmeyüp
Tavşanuñ göñli olur dil-hoş bes

3.2.54. Der-Beyān-ı Temsilāt-ı Dāstān-ı Mażī

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

(10) İmdi luṭf it baña tutğıl güş bes
Fī’l-meşel nefsün durur har-güş bes

¹⁶⁶Metinde şeklinde yazılmıştır.

Şeh Süleymān dergehidür āhîret
(11) Variser sen aña lâ-büd ‘ākıbet

Bu tama‘ la hırşı terk-i hoş-nefes
Kim bulasın kurb-ı Hakkā dest-res

(12) Hırşı terk it tā ola kalbiñ temîz
K’itmeye i‘rāz senden her ‘azîz

Nefsüñe virme murād te‘dîb kılasın
(13) Çün melek ahlâkıñı tehzîb olasın¹⁶⁷

Hırşı terk it tā ki kâmil ola rûh
Açıla tā ki saña bāb-ı fütûh

(14) Arş-ı a‘zam iken ol menzilüñ
Meskenüñ ferş olurdu ne hâşılüñ¹⁶⁸

‘Arş-ı rûhânî olmışiken hem-nefes
(15) Menzilüñ ferş olmasına ne heves

Hak katında olmağ dilerseñ sen de hâş
Âb [u] gilden nefsiñi eyle hâlâş

(16) Mā-i menden giç dileyüp zû‘l-minen
Kim hicāb oldu saña bu mā-i men

Fân[i] mülki terk idüp iste bekā
(17) Bākîye ir¹⁶⁹rahmetiyle Hak bağa

3.2.55. Der-Beyân-ı Meclîs-i Âhîr

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]
Hamd-i bî-had Halıka her şubh u şām
(18) Üç yüz ü seksen yedi meclis tamām

Hak ‘ināyet itdi cümle söyledük
Evvel âhîr ne ki var şerh eyledük

(19) Lülü-i mensûr olur nesri tamām
Nazmdur ahsen-i suhan emlah-kelām

¹⁶⁷ Bu beyitte vezin bozuktur.

¹⁶⁸ Bu beyitte vezin bozuktur.

¹⁶⁹ Vezin gereği “ir” sözcüğünden sonra gelen “ki” sözcüğü mısradan çıkarılmıştır.

Ger sözümde varise sehṽ [ü] ḥalel
(20) Luṭf it ıslāḥ eyle kıl şālīḥ ‘amel

Ḳul beşerdür olmaz¹⁷⁰ itmeyince sehṽ
Kāmilāndur şāḥ ider ıslāḥ-ı ‘afv

(21) Söz ṭavīl olsa olur nokşān çok
Kem dimezem sözümün nokşān yok

Men kimem sözde ögünüp lāf uram
[57b] ⁽¹⁾ Hem-çü cāḥil güçlenüp gögsüm gerem

Kim ölem yir yir meni der iy maḳām
Āḥirim sīnde etim yir mūr hevām

(2) Kāmil olan ḳadrini añlar bilür
Aḥmaḳ olan uñutup da‘vī ḳılur

Siz sizi bilür ne ḥācet da‘v[ī] bes
(3) Kāmil añlar remzi nedür ma‘nī bes

Söylemekden bu Süleymān-nāmesin
Oḳınup germ idicek hengāmesin

(4) Sāmi‘inden bu durur uma murād
Ḥayrile eyleye[ler]¹⁷¹ Firdevsī yād

İy viren idrāk rūḥile ‘aḳıl
(5) Bu Süleymān-nāmeye itdüm naḳıl

V‘ey aruya vaḥy idüp viren ‘asel
Ṭavḳdan germ atlasa meşdüd tel

(6) Ḳan[ı] ahū nāfesinde müşk iden
Ḳatreyi aşdāf içre dürr-i ḥuşk iden

Ḥāke baḥş iden ma‘ādin içre zer
(7) Senge viren kân içindedür güher

¹⁷⁰ Vezin gereği “olmaz” sözcüğünün mısradaki yeri değiştirilmiştir.

¹⁷¹ Vezin gereği “eyleye” sözcüğünün mısradaki yeri değiştirilmiştir.

Ol Muḥammed Muṣṭafānuñ nūriçün
Cennet-i ğılmān [u] rıdvān ḥūriçün

⁽⁸⁾ Mesken-i Firdevsinüñ sen cennet it
Bu kitābı okıyana raḥmet it

Raḥmet-i Ḥaḳdan dilerseñ iy hümām
⁽⁹⁾ Vir şalavāt Muṣṭafāya hem selām

3.2.56. Süleymān-nāmenüñ Üç Yüz Seksen Sekizinci Meclisünüñ Zikrindedür

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

Nuṭṭa gel iy bülbul-i güلزār İlāh

⁽¹⁰⁾ Tūtīveş şükreleyip¹⁷² olğıl güvāh

Yokluğa evvel olduñ varlığa şöñ¹⁷³

Cünbüşinden oldı ‘ālem ön [ü] şöñ

⁽¹¹⁾ Çün ezel dindi saña levḥ-i ḳalem

Ma ‘nada sensin maḳālāt-ı raḳam

Söz senüñdür sözle meşḥūr özüñ

⁽¹²⁾ Levḥa ma ‘nī eyledi meşṭūr özüñ

Çünki sensin ma ‘nī dürr ü gevheri

Levḥ-ı kāndan gösteresin cevheri

⁽¹³⁾ Kün küniyyetden Çalab didi ḳalem

Levḥa yazduñ olacağı bī-raḳam

Cevherüñ Rūḥu’l-ḳudüs aşlı vü bes

⁽¹⁴⁾ Tutdıñ emri hem-çü Cibrīl o nefes

Her ne şuhuf nāzil oldı āḥir ezel

Gevheriñdür aña ḳābil bī-ḥalel

⁽¹⁵⁾ Senden oldı her su ‘āl elest bes

Kim belī geldi cevābıñ her nefes

Her ne söz ki saña dendi ol Ḥaḳ bilür

⁽¹⁶⁾ Ḥaḳdan özge şanma kim bu ḥaḳ bilür

¹⁷² Vezin gereği “şükredip” sözcüğü “şükreleyip” şeklinde düzeltilmiştir.

¹⁷³ Bu mısradaki vezin bozuktur.

Zî 'ilim ki saña virmiş ol Hudā
Sence 'ālem yokdurur müşkil-küşā

⁽¹⁷⁾ Haḳ seniñle bildürüpdür müşkili
Sence yok müşkil-küşā el-ḥāşılı

Dört kitābı sen yazupsun bī-gümān
⁽¹⁸⁾ Bu ne faẓl olur ki virmiş Muste'ān

Çünki bulduñ 'izzile ikrām bes
Geldi Haḳdan saña ma'nī ilhām bes

⁽¹⁹⁾ Bī-zebān sen olduñ ammā tercümān
Yok lisānuñ ammā olduñ ehl-i beyān¹⁷⁴

Perr u bāluñ yok velī perrān özüñ
⁽²⁰⁾ 'Ālemi seyrān ider bī-cān özüñ

Senden añlandı cihānda ḥarf u şavt
Luṭf it imdi fırşatuñı itme fevt

⁽²¹⁾ Bu Süleymān-nāmesin taḥrīr kıl
Dürlü ma'nī şüretin taḥrīr kıl

Çün Süleymān kışşasıdur bu suḥan
[58a] ⁽¹⁾ Hüdhüdīveş söyle iy ḥulk-ı Ḥasan

Çün belürsin buña hem-tā bu kitāb
Bıraḡur dutmış degül şāfī cevāb

⁽²⁾ Baḥr u berde ñe ki var biñ bir ümem
Şerḥ olupdur bunda cümle bīş ü kem

Heft kişver rub'-ı meskūn kūh-ı Kāf
⁽³⁾ Ḥadd birle vaşf olupdur şanma lāf

Ger ma'ādin yāḥū ḥayvān u nebāt
Şerḥ olupdur bunda ḥāl-i kāyināt

⁽⁴⁾ Enbiyādan bā selāṭin-i selef
Cümleñ tārīḫi bunda iy ḥalef

¹⁷⁴ Bu misrada vezin bozuktur.

İmdi lutf it di Süleymān kışşasın

(5) Vir şalavāt def idüp dil guşşasın

3.2.57. Der-Beyān-ı Süleymān ve Kāziyye-i Segān ve Münāzara Kerden-i Sebük Har-güş

Loxmān-ı ekber ol Hākīm pür hūner kavlince (6) vezīr-i Süleymān mü'ellif-i 'ilm-i ebdāndur ve Eflātūn-ı Yūnān üstādı ki üstād-ı Sikenderdür Süleymān-nāmeyi gayrı (7) dilinden lisān-ı Yūnāniye tercüme kılan kāmīl-i pür hūnerdür. Pes bu iki re'īsān-ı hūkemānuñ a'kal-i 'uqālānuñ aqvālī (8) mücibince rāviyān-ı aḥbār nākılān-ı muhtār ol vechile şahīh hikāyet ve melīh rivāyet kılup eydürler. Nite? Ol (9) zamān ki Süleymān peygamber 'aleyhi's-selām saltanat tahtında otururken aḥşam namāzı vakti olduğun ki gördi (10) ḥalka icāzet virüp dīvān ki tağıtdı ḥalvet-i ḥaşşına gelüp tāze şudan abdest alup (11) Benī İsrā'īl peygamberleriyle 'Arab u 'Acem serverleriyle Ḥabeş kavmi dilāverleriyle aḥşam namāzın imāmluk idüp (12) kılup el yüze sürüp evrād okıyup namāz u niyāzı ki āḥir itdi enbiyadan, etkiyādan, ümeradan, vūzerādan (13) cemī'si icāzet alup mescidden çıkup ḥaymelü ḥaymesine ki gitdi Süleymān nebī daḥı kapucılar (14) ketḥūdāsı Kil'ād-ı Barçalıyyla şūret-i tedbīl cāme-i taḡbīr idüp envā' ta'āmla şofra getürüp giceyle (15) otaḡdan taşra çıkdılar. Tā bir kaç dervīş bulup Süleymān nebī anlarıñla orucın açup ta'ām yidi. (16) Zīrā kim Süleymān nebīnūñ 'ādeti buydı kim günde iki zenbīl ururdu. Bāzāra virüp şatdurup (17) nışfına arpa alup el degirmeniyle kendü çeküp ögüdüp kurşa kılup gündüzün şāyīm olup (18) aḥşam namāzın kılduḡdan şofra şūret-i tedbīl idüp envā' ta'āmlar götürüp ḥaşlarıyla taşra giderdi. (19) Şulaḡadan her kimi bulsa ol ni'metleri önlerine şofrayla koyup kendüsi daḥı ol (20) arpa kurşunı enār ağacı güline kātıḡ idüp yirdi. Rezzākuñ şükrini dirdi. Andan yine gelüp (21) mekānına giderdi. Şubḥ olıncaya dek ḥālķına tā'at iderdi. Ve eger ki taşradan gelüp sā'ilden [58b] (1) kimse bulmasalar ve yāḥūd Süleymān dergāhından çıkaḡa 'asker çokluḡından ḥalvet yir bulmaḡa mümkün (2) olmasa ḥaşlarından bir kaçı eger seyr ü seferde eger şehirde varup birkaç a'mālar bulup Süleymān (3) nebī ḥazretine getürürlerdi. Ol gözsüzler Süleymān ḥazretin bilmeyüp bilesince oturlardı. Çāšnīgīrlər (4) önlerine şofra yayıp envā' ta'ām getürürlerdi. Süleymān nebī daḥı arpa kurşunı güle kātıḡ idüp yirdi. (5) Anlar daḥı ol ta'āmlardan yirlerdi. Rāzıķın şükrün dirlerdi. Süleymān du'ā kılup el götürdi. Andan (6) şofrayı kaldırıp ol a'māları ḥaccāb u bevvāb ellerine yapışıp mekānlarına iletürlerdi. Nitekim bundan aḡdem (7) zıkr olundu kim Süleymān nebī 'aleyhi's-selām cennet-i na'im müvekkeli Rıdvān 'aleyhi's-selām her aḥşam uçmak (8) ta'āmın getürürdi. Süleymān ḥazreti orucın anuñla açardı ve iştihāyile yirdi. İttifāķ bir gün (9) uçmak ta'āmın yirken melā'ikeden bir nicesi ziyārete gelenlerden izn-i Rabbānīle ḥidmet kılanlardan (10) Süleymānuñ iştihāyile uçmak ta'āmın yedüḡin gördiler. Birbirine ayıtdılar: "İştihāyile uçmak ni'metin (11) yimekten ise kişi kendü kazancı ile eli emegini iştihāsız yemek yegdür. Zīrā ki bu noḡsānı insānuñ ḥod ķarnı (12) kendüye düşmāndur. Dileḡin viren cāhil u dūn gövdendür. Nite kim ehl-i ḥikmet eydür: *Baḡnu'l-mer'i 'aduvvihi.*" (13) Bes 'āķıl gerekdür ki kaşşābuñ minnetlü etin gözetmeye. Kendü ciger kebābın yiye. Devā iķün 'atḡardan minnetle (14) şükr dilemekden minnetsüz bir bucaḡda derde mübtelā olmaḡ yigrekdür. Taḡdīrsüz ḡayr u şer olmaz, (15) ecelsiz beşer olmaz. Nite kim Kelām-ı Qādīm iķre: *İzā cā'e eceluhum lā yestā ḡirune sā'aten* (16) *ve lā yestaḡdimūn.*" (176)

¹⁷⁵ Kişinin karnı, düşmanıdır.

¹⁷⁶ Her ümmetin bir eceli vardır. Ecelleri gelince ne bir an geri kalırlar ne de bir an ileri gidebilirler. (A'rāf: 7/34)

Nazm

[fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün]

Mümsikün görmegil öñüp şofrası başın¹⁷⁷

Kim seni görüp durur çatup kaşın¹⁷⁸

(17) Şan 'at öğren yā zirā 'at eyle kazan rızkı sen

K 'urmadı 'arif olan mümsik¹⁷⁹ ta 'āmına dişin

Neşr Hükemā kavlince bu sözden ⁽¹⁸⁾ maşşūd odur ki Süleymān uçmak ta 'āmin yemekden vazgelüp kendü eli emegini yimekte hoş görüp zenbīl ⁽¹⁹⁾ urup şatup bahāsına arpa alup ögüdüp kurşalar idüp serdi. Arpa kurşı ile enār ağacı güli katığından ⁽²⁰⁾ ğayrı etmege katığ itmezdi. Ğayrı ta 'āmdan nefsi-i murādın gözleyüp dadmazdı. Pes Süleymān ⁽²¹⁾ 'ādetince ol gice ki taşra çıkıdı ordu bāzārı gezerek gördiler ki bir kaç dervīşler kalender [59a] ⁽¹⁾ hey'et bī-rīşler hayme ve hargāh gezüp et etmek dilenürler. Ammā ki sipāhīlerūñ kelbleri, zağarları, ⁽²⁾ tazīleri bu dervīşleri incidürler. 'Av 'av idüp 'alāle kılurlar. Bes Süleymān hāzreti dañı bu dervīşlere ⁽³⁾ Kil'ād-ı Bārçalıyı gönderdi. Kendü yir yirde oturdu. Varup bunları da 'vet itdi. Ve-lākin Kil'ād-ı Bārçalı ne ⁽⁴⁾ segler anuñ gibi ivişdiler. Egerçi dervīşler şücā 'ı birle kelbleri ururlar. Velī segān anlamayup Kil'ād-ı Bārçalıñın ⁽⁵⁾ baldırın etegin yırtıdılar. Süleymān nebī gördi ki segān ğālib oldı yirinden turup üzerine vardı. ⁽⁶⁾ Kilābın ğavġāsını gördi. Nite? Her bir haymenūñ öñünden berūsine çoklar çıkup tazīlere zağarlara ⁽⁷⁾ hāl dilince çağrışurlar. Eydürler ki: "Hāzır oluñ ki bir kaç sā'ileler geliyorlar. Hayme kapusına ⁽⁸⁾ şey'en li'l-lāh etmegi şāhibimiz bize virecek zā'id etmek pāresini ve şofra uvaġını ve aş şuñunu bunlara ⁽⁹⁾ virseler gerek. Bizüm nefsimüz aç ıalsa gerek. Eldeki loğmayı āhire virdürmeyelüm. Velī-ni 'metümüz etmegi ⁽¹⁰⁾ bize maħaldur kim kapusunda gice ve gündüz pāsbanlık iderüz. Etmege yād kimesne elin ırgürmeyelüm. ⁽¹¹⁾ Mevlāmız bizi añuñün besler ki hānedañ işigin şaklayup hanümānın düşmeninden şakınup gözleyevüz. Haremīne ⁽¹²⁾ yad ayak başdurmayup dil beresin urup yüzleyevüz. Eger kimse rızkını alup gitse bulup ele getürmege ⁽¹³⁾ şuyına düşüp izleyevüz. İmdi eyle olsa kelb olan issi kapusunda yatmak gerek. Kul olan efendisi ⁽¹⁴⁾ hıdmetin tutmak gerekdür. Nite kim dimişlerdür: *El 'abdū ve mā yemlikuhu kāne li-mevlāhu*"¹⁸⁰

Nazm

[fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün]

(15) Böyle diyüp anda bes hurde kilāb

'Av 'av idüp çeklişürler bī-hesāb

Cem' olup şem 'ı gibi dil üzre deb

(16) Vızlaşurlar bār ne hem-çün zubāb

¹⁷⁷ Bu mısra da vezin bozuktur.

¹⁷⁸ Bu mısra da tef'ile eksiktir.

¹⁷⁹ Vezin gereği "mümsikün" sözcüğü "mümsik" şeklinde düzeltilmiştir.

¹⁸⁰ Kulun ve kula ait her şeyin sahibi, Mevlasıdır.

Der-Beyân-ı Münâzara-i Kilâb

Hükemâ kavlince vaşak mişli küçücük hurde ⁽¹⁷⁾ segcügüzler çekilişüp zırlaşdılar. Hâl dilince tâzîlere, zağarlara sözlerin aňladup gelen dervîşlere ⁽¹⁸⁾ kulak kaldurup göz degüp gözleşdiler. Andan uvacuk vaşaklar sözünü, şikâr tâzîleri işidüp hâl ⁽¹⁹⁾ dilince urup cevâb virüp bunlara verhem itdiler. Ayıtdılar: “İy fitne toğrıcıkları, ğavġa yükleri vaşaklar ⁽²⁰⁾ şeytân ibükleri hâzır yi[yi]ci köpekler, ne begler naazarında şikâre çıkup kebk tavşan tutmak elüñüzden gelür ve ne ⁽²¹⁾ hû seyr ü seferde şâhibi önince piyâde yürüyüp sibâ‘dan ve düşmândan koruyup haşmı **[59b]** ⁽¹⁾ etegin tutmak ‘adû cismin yırtmak elüñüzden gelür. Ve ne hod kendü miqdârûñuzı bilüp yirlü yirüñizde ⁽²⁾ sâkin olup ağız göz irken tutarsız. Ve illâ ki katında bir fakîr miskîn görürseñüz ğavġa depredüp ⁽³⁾ karşı varup şerr-i şûr vaktine koparmağa gidersiz. Siziñ mişlûñüz şol şeytân sınıf cînne beñzer ki ⁽⁴⁾ kilâb şekline girür. İblîs pür-telbîs gibi âdemi incidüp iġvâ virür ve dağı siziñ mişlûñüz selîta ‘avrete ⁽⁵⁾ beñzer ki zehrînak ef‘î zehri harâretinden sükûn itmeyüp anı kapusından çıkar yol gözedüp bakar. ⁽⁶⁾ Fırşat bulıcağ âdemi şokar. ‘Avret dağı selîta olıcağ evi kapısı önünde turur. Konşılarundan ⁽⁷⁾ kimi görürse dil beresin urur. Zîrâ ki dil beresi, kılıç bıcağ beresinden artuğdur. Nite kim dimişlerdür: ⁽⁸⁾ *‘Darbu’l- lisâni evce ‘u min ‘darbi’s-sinâni.’*”¹⁸¹

Naẓm

[fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilün]

Zahm-ı tîre çâre ider merhem begüm

⁽⁹⁾ Lîki oñulmaz dildeki verhem begüm

Dil beresi güç olur zahmı katı

Kim dil-âzâr olmaz âdem begüm

⁽¹⁰⁾ **Nesr** Hükemâ kavlince şikâr tâzîleri böyle diyüp vaşaklara verhem idicek zağar cinsi kilâb ki ⁽¹¹⁾ işitdiler kulak kabardup kuyruk bulayup tülerin silkünüp ürperdüp muvâfaqat itmege diş ⁽¹²⁾ bileyüp yüzlerin yire dönüp dervîşleri kanda gitdiler. Avladup kaqulup şoylaşmağa ve burunların ⁽¹³⁾ yire dönüp pâylarına düşüp boylaşmağa ‘av ‘av diyüp yılışmağa vaşaklara bir dem kılışmağa başlayup ⁽¹⁴⁾ her biri urup dervîşlere yapışup ilerü varmak isteyüp ayıtdılar ki: “İy cinsümüz vaşaklar, tâzîlerüñ ⁽¹⁵⁾ ne yardımını ola ki anlardan mu‘âvenet umarsız. Anlaruñ boyı küçüklüklerine bakmañuz ki kadd ü kâmetlerine göre ⁽¹⁶⁾ şecâ‘atleri yokdur. Kedi kesegeni tutar gibi yokuşda inişde tavşan tutmağdan ġayrı hünêrleri ⁽¹⁷⁾ yokdur. Ne ellerinden gelür ki dervîşler ‘asâsı tayağına karşı vara. Şücâ‘-ı abdâllar çomağına ⁽¹⁸⁾ ve yarağına muqâbil tura. Zîrâ ki derileri gibi yürekleri yufkadur. Yürekleri korqak cânları kıymetlü ⁽¹⁹⁾ şerîf durur. Gel bizüm zağar cinsini gör ki bebr ü pelenge şir ü nehenge karşı varurlar. Eger yoldaşla ve eger ⁽²⁰⁾ yalıñuz ve sibâ‘ dışından ve merd u merdân taşındandur dimez. Derileri zîrâ ki hımâr postından qaluñdur. ⁽²¹⁾ Ne var şüretde gücüñ olsuñ kurt korqmayup nice kendü kadar dîve karşı varur. Quvvet idüp yire **[60a]** ⁽¹⁾ urup etin yiyüp nefesine ġidâ virür. Şâhîñüñ egerçi kâmeti kütâhdur korqmayup kendüden ⁽²⁾ büyük kuşa karşı varduğıcün meskeni bâzû-yı şâh taht-ı şâhen-şâhdur. Nice arslanları zağar başar. ⁽³⁾ Begenmedüğüñ sıçan Sebâ şehrinüñ seddin yıkar. Nite kim dimişlerdür:

¹⁸¹ Dil yarası, ok yarasından daha fazla iz bırakır.

Şi'r

(4) Fe-kaḍ hedde kaḍemā 'arşe Belkīs Hüdühüd
Ve ḥarrebe ḥufri'l-fe'ri sedde'l-Mā'rib¹⁸²

Nazm

[fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün]

(5) Çün sığınuñ yetişüp düşicegüz biz şuyına
Âdeme etin yidürüben od yaqaruz şuyına

Ṭavşanı püşında tazī yolmaz illā ki zağar

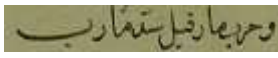
(6) Tāzī şāhīn zağarısız şayd bulmaz avına

Nesr Hükemā kavlince zağar sınıfı yügrük tazīler cinsine verhem⁽⁷⁾ kılup ta'n ki itdiler andan vaşaklardan yaña yelişüp çağırup çekilişüp ulaşup bir dem itmege gidicek⁽⁸⁾ tazīler daḥı zağarlaruñ 'itābın ḥitābın ki işitdiler gaḇaba gelüp kıyrukların silküp bebr u peleng⁽⁹⁾ bigi çenber itdiler. Ağız açup göğüs gerüp şır ü neheng gibi pençe urup per yırtıldılar. Daḥı pīl gibi⁽¹⁰⁾ selb kaḇā gibi yügürdiler. Zağaruñ ardınca segirdüp vaşakları öñürdüp kuduz gibi yitdiler. Vaşakları⁽¹¹⁾ tabanlayup geçüp tağıtdılar ve zağarlaruñ öñlerin alup ḥāl dilince çekilişüp verhem itdiler. Ayıtdılar ki: (12) "İy kısa boylu, yavuz ḥuyly, ḥinzīr tüylü, kıyruğı küçük, ağzı büyük zağarlar, elüñüzden iş daḥı gelmez. (13) İy fitne kılıcı ḡavḡa ocağına urucı, kısa ellü, uzun dillü kendüyi görici sizüñ mişlüñüz şol (14) şu porşuḡuna beñzer ki döğülmekden derdi yok. İhtimām balığı gibi semüz ve söğülmekden 'arlanmaz. (15) Murdār et yiyüp her dem kemük kemürür. Dayim işüñüz gücünüñüz fitne kılup ḡavḡa koparmak. Şehirde insān (16) yabānda ḥayvān incidüp kıyruk bulamak şey'un li'llāh bābu'llāh¹⁸³ kılan dervīşleri incitmege çekilişüp sögleşüp (17) şoylayup boylayup evirmek köpekler üşürüp başına ḡavḡa depremekden ḡayrı işüñüz yok. Anuñçün (18) dimişlerdür ki: **Küllü kaşiretin fitnetun.**¹⁸⁴ Sizüñ ne ḥaddüñüz vardır ki bize ta'n idesiz. Yoḥsa server-i selāṭīn (19) şikārgāhında meydāna girüp segirdüp yokuşda ṭavşana mı yitersin? Yāḥūd çal u çırpı arasında (20) şığın geyiginimi tutarsın. Ol zağar degül misinsin ki bizüm şikārımız artuḡıyla dirilürsin. Şimdi bizlere (21) ta'n kılup göğüs gerüp kulaḥ kabardup 'ömrüñ gibi küçük kıyruḡuñ kötü ki kaşup gelürsin ve sizüñ [60b] (1) cem' olup âdeme karşı varduḡuñuz çevre yanına üşüp 'av 'av diyü urduḡuñuz fīl kulağına vızıldeşur sivri (2) siñege beñzer fīl korkudavuz. Dirler illā ki filiñ anlardan ḥaberi yok. Nite kim dimişlerdür: **Fe-bi'llāhi el-'acebu** (3) **min zurriyātihī tuẓennu fī uzni fīlin.**¹⁸⁵ Ve bizüm katımızda ḥod sizüñ cümleñüzüñ mişāli gögercinlere beñzer ki şāhīne (4) ḥamle ider veyā beriyye arslanına sırtlan çıkarur." Nitekim dimişlerdür:

Şi'r

(5) Kāme'l-ḥamām ile'l-bārī yuceddiduhu

Ve's-teşraḥat li-usüdi'l-berri ḍab'ihī¹⁸⁶

¹⁸² Metinde şeklinde yazılmıştır. "Belkīs'in tahtının ayaklarını Hüdühüd yıktı, farelerin oyukları Ma'rib seddini tahrip etti."

¹⁸³ Allah için bir şey yapmak, ona açılan bir kapıdır.

¹⁸⁴ Bütün kısılar, fitnedir.

¹⁸⁵ Vallahi filin kulağı ölçüldüğünde uzunluğu şaşılacak şeydir.

¹⁸⁶ Ona hayat veren yaratıcıları için güvercin ayağa kalktı, bir çılgılık attı ki kara arslanı onun sırtlanıdır.

Nazm

[fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün]

(6) Ko pāy gönül levhinden imdi kāziye¹⁸⁷

Kim zağar cāyız degül ki ta 'n ide bir tāzīye

Tavşanı pūşında gözler de öylecek bulur¹⁸⁸

(7) Tutmazı ammā ki hünerdür bāzīveş haq tāzīye

Neşr Hükemā kavlince tāzīle zağar bu vechile münāzara kılıcaq yir yirin ⁽⁸⁾ koyun çobān kelbleri bunların muhāveresin işidüp yirlerinden turup silkindiler. Sırtlañ gibi havlaşup kulaq ⁽⁹⁾ diküp kıyruk egüp baş kaldırup kış şalup bil egüp kaplanleyin uluşup çağrışdılar. Hınzırlar gibi ⁽¹⁰⁾ segirdüşdiler. 'Aqablarından vaşakların irişdiler. Hāl dilince bir zamān ulaşdılar. Vaşaklarla bilişüp ⁽¹¹⁾ bilişdiler. Ayıtdılar: "Tāziler sözini koyunuz ki gönülleri korkağ yürekleri za'ıfdir. Ammā kim zağarlar sözün ⁽¹²⁾ tutuñ ki ceng-cū 'av 'av idüp gavgā kılıcılarıdır. Cümlesinden eylügi budur ki zağarsız toğan kekligi ⁽¹³⁾ çaludan çıkaramaz, aç kalur. Ve tāzī tavşanı bulamaz, zağara muhtāc olur ki her şeyde bir hāşşa var ve her ⁽¹⁴⁾ gönülde bir şuğl var. Nite kim eydür: ***Fī külli kalbi şuğlun.***"¹⁸⁹

Nazm

[fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün]

Bulmasa şaydı zağar muhtāc olur aç tāzīde

(15) Kebk bulmasa zağar muhtāc olur aç yazıda

Tavşanı pūş içinden bulmasa arayup zağar

Uñmaduğ levend bigi yeler yürür aç yazıda

(16) **Neşr** Eyle olsa egerçi zağarda şoy şoylamak hüneri vardur velī dūşmāna karşı varmak kara tağlarda ⁽¹⁷⁾ koyun kapucu kır kırdına azu dişin urmak kara gökçeler içinde sırtlan tutmak işimüzdür. Yüce ⁽¹⁸⁾ kayalarda kaplan birle ceng idüp kaynağıyla pençe tutmak pīşemüzdür. Adem etin yiyici arslanlara karşı varuruz. Yedi başlu evrenlere korkmayup urup cevāb virürüz. Şecā'atumuz sibā'dan artuğdur. ⁽¹⁹⁾ Bu za'ıflıgla arslana cevāb virürüz. Nite kim dimişlerdür: ***Terāe'r-recule en-naḥīfe fe-tezderihi ve fī esyābihi esedun mezīrun.***¹⁹⁰ ⁽²⁰⁾ Ve bize nisbet tāzīnūñ kaddine göre erligi yoğdur. El-Hağ 'acebūmdür 'abeş yire söz söylese kim dimişlerdür: **[61a]** ⁽¹⁾ ***Küllü tavīlin aḥmaḳu.***¹⁹¹ Ammā ki sizlere daḥi dūşmez ki dervīşleri aç ve muhtāc dil-rīşleri incidüp dil-azār idesiz. ⁽²⁾ Naşībin dileyü geldügiçün gavgā idüp egin tutup gam-gīn ḥ'ār idesiz. Ve bilmez misiz ki ⁽³⁾ dervīşleriñ cehdi çoğ olur. Kapudan kapuya gezmekle hırşı ögüşdür. Tama 'ı çoğ olur. Nite kim ⁽⁴⁾ dimişlerdür: ***Cūhdu'l-muḳıllı keşīrān.***¹⁹² Ve biz ki koyun eri kelbleriyüz. Şehr kilābının

¹⁸⁷ Bu mısra da vezin bozuktur.

¹⁸⁸ Bu mısra da vezin bozuktur.

¹⁸⁹ Her kalbin meşguliyeti vardır.

¹⁹⁰ Zayıf kişileri küçük görürsün, onların elbiseleri güçlü arslan gibidir.

¹⁹¹ Bütün uzunlar, ahmadır.

¹⁹² Yoksulun çabası çoktur.

kan içici kanara bekleyici kelmelerini ki ⁽⁵⁾ gördük ve kapuya zekāta başıncağ olan dervīşlük etegin tutup etin yırtup zahm açduğun ki gördük anlaruñ ⁽⁶⁾ yoldaşlığından geçdük. Şeytāndan kaçır gibi kaçdük kim yaramaz yoldaş şeytāndur. Münis olmaz ol ki ⁽⁷⁾ Rahmānīdür. Nite kim eydür: **Celīsu's-sū 'i şeytānun.**¹⁹³ Biz anlaruñ feẓāhatin gördük bizi sizcileyin ādem ⁽⁸⁾ incitmege delālet ider, hīç hayra kulağuzlamaz. Dost oldur ki kişi hayra delālet ide. Nite kim eydür: ⁽⁹⁾ **Hayru suhbānin**¹⁹⁴ **men zellele 'ale'l-hayr.**¹⁹⁵ Kaşşabuñ minnetlü eti kanından geçüp ferāğat itdük. Koyun erinüñ gelüp kurı ⁽¹⁰⁾ kepegi yalın içmege kanā'at itdük kim kişinüñ karnı düşmenidür. Nite kim ayıtmışlardur: ⁽¹¹⁾ **Baṭnu'l-mer'i 'aduvvuhu.**¹⁹⁶ İmdi bizüm naşīhatumuz tutarsañuz kimseye dil-azār itmek belki her dervīşi görseñüz yüz ⁽¹²⁾ sürüyüp ziyāret eyleñ kim şeref tevaẓu'dadur. Nite kim eydür: **Ed-du 'afā'u mine't-tevvāzu 'ı.**¹⁹⁷

[fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün]

⁽¹³⁾ Şehr içinde ādem incitmekdenise in cün köpek

Tağda koyun gütmek efḍal incine yāl [u] kebek

Kelbde hāşşa çokdur eger itmezise itlik ol

⁽¹⁴⁾ Ki at 'azīz oldı yoş bed-nefs katırdur deng¹⁹⁸

Nesr Hükemā kavlince çobān köpeklerinüñ vaşaklar yüzüzlerün kim işitdiler ⁽¹⁵⁾ i' rāz idüp yüzlerin döndürüp ayıtdılar: “Rāst dimişlerdür ki kişinüñ şerlusi oldur ki ādem göricek korka. ⁽¹⁶⁾ **Şerru'n-nāsi men yedurru'n-nāse.**¹⁹⁹ Yüregüñüz korkağ olduğı sebebden bize ne diyeceğüñüz bilemezsiniz.” ⁽¹⁷⁾ diyüp münāzara idüp çekileşürken kanara kelmeleri işidüp geldiler ve bunlaruñ ahvāllarine kulağ ⁽¹⁸⁾ diküp dinlediler. Dağı dönüp vaşaklara ayıtdılar: “Bunları kovuñ kim koyun yanınca yürümekden vahşī olmuşlardur. Ve kurı pāk ⁽¹⁹⁾ içmekden tenlerinüñ kuvveti kalmamışdur. Kelblik şıfatı bunlardan gitmişdür. Koyun hayvānlaruñ selīmi ve ḥalīmidür. ⁽²⁰⁾ Anlardan üns dutmuşdur. Lā-büd ol ḥilm bunlara dağı şirāyet itmişdür. Bunlaruñ ahvāli ma'lūmdur ki er yoldaşından bilünür. ⁽²¹⁾ **Refīqu'l-mer'i delīlu kuṭrihi.**²⁰⁰ Koyuñ bunları biz size muvāfaqāt iderüz. Tek siz gavgā koparuñ ve yüzüzlere taş urucı, **[61b]** ⁽¹⁾ eti kendü yiyüp bize kurı sūnük virici dilencileri kiçileri evi evliden sürebilürüm.” diyüp ol kana ⁽²⁾ cerr itdiler. Böyle diyicek uşacuk vaşaklar şād olup ḥāl dilince hikāyet itdiler ki tek bizleri ayak altında ⁽³⁾ öyütmeñ fıl ayağı altında şıgırcık yavrusı gibi helāk itmeñüz. Yoḥsa gavgā koparmağa kādırüz ve şerr u şūr ⁽⁴⁾ işlere ḥāzırız ki nedeñlü küçücük isek it enügiyüz. İtligi komazuz. Nite kim kurd enügi kurdlığın komaz. Nite kim eydür:

¹⁹³ Kötü arkadaş şeytandır.

¹⁹⁴ Metinde şeklinde yazılmıştır.

¹⁹⁵ En hayırlı arkadaş, iyilik yolunu kolaylaştırandır.

¹⁹⁶ Kişinin karnı, düşmanıdır.

¹⁹⁷ Zayıflık, tevazudandır.

¹⁹⁸ Bu mısra da vezin bozuktur.

¹⁹⁹ İnsanların en şerlisi, insanlara zararı dokunandır.

²⁰⁰ Kişinin dostu, yöresinin kılavuzudur.

⁽⁵⁾ **Şi'r**

Ġazeyte bi dūrrihā ve neşe'te fīnā

Femin ebnāke enne ebnāke zi' bun²⁰¹

⁽⁶⁾ **Nesr** Kaçañ ki vaşaklar böyle diyicek dervişlere üşicek 'av 'av şadāsı Aşhāb-ı Kehf mağārasına irüp ⁽⁷⁾ Kıtımīr kulağına düşicek Süleymān nebī 'aleyhi's-selām işidüp Kil'ād-ı Bārçalıya emr itdi. Taş urup itleri ⁽⁸⁾ tağıtdı. Raḥmānī sā' ileler üzerinden şeytānī kilābları def' itdi. Andan gelüp bir tenhā yerde oturdılar. ⁽⁹⁾ Süleymān Peyğamber emr itdi. Sofrayı ortaya getürdiler. Dervişlerūñ önlerine ni' metden kōdılar. Bi'smi'llāh diyüp ⁽¹⁰⁾ şunup yediler. Halıka şükrin didiler. Süleymān nebī daḥı arpa kūrşunı güle baturup iftar itdi. ⁽¹¹⁾ Nefsine gıdā virüp şükr-i Ḥaqqı bī-şümār itdi. Çünkü ta'am yendi, Kil'ād-ı Bārçalı şu virdi, içdiler. ⁽¹²⁾ Daḥı kelblerden söz açdılar. Kil'ād-ı Bārçalı ayıtdı: "Yā Nebiyya'llāh, kelb ādemi gice öyle ki görücüdür 'av 'avın ⁽¹³⁾ felege irgüricüdür. Seg ḥod segligin kōmaz. Ol 'aceb degül. Velī bu nesne 'aceb gelür ki bir kimesne k̄ara giyse ⁽¹⁴⁾ veyā k̄ara nesne şarınsa gelüp anı göz diküp gözedicüdür. Ziyāde zaḥmet virüp incidicüdür. Ve-lākin aḳ giyen ⁽¹⁵⁾ kimesneye eger k̄arşu varmaz, k̄ara gök giz gibi aña ziyāde urmaz. Hikmet ne idügünü bilemedük." diyicek ol ⁽¹⁶⁾ dervişlerūñ birisi ayıtdı: "Ben bu müsāfereti çok görmüşem ve müsāferetde çok yürümüşem. Nice kelbiñ keydin ⁽¹⁷⁾ çekmişem. Üç nesne baña kelb cinsinde 'acīb geldi. **Evvel** bu ki aña bize k̄arşu varmaz urmaz. Ammā ki ġarībi ⁽¹⁸⁾ incidüp talar. **İkinci** bu ki eger bir pāre etmek virseñ tuz etmek ḥaqqın gözedüp k̄apundan gitmeyüp ⁽¹⁹⁾ ayağūñ yalar. **Üçünci** bu ki şāḥibinūñ gice şabāḥa dek ḥānümānın ve ḥānedānın bekleyüp yalar. Pes bu üç ḥāşşa señde ⁽²⁰⁾ baña 'acīb geldi."

Nazm

[fā 'ilātūn fā 'ilātūn fā 'ilātūn fā 'ilūn]

Señde ḥāşşa çokdur anı kim ne ḥācetdür dimek

Begler issi k̄apusını gözedür nān u nemek

⁽²¹⁾ Tā olınca ḥidmetūñden ol çevürmez hīç yüzün

'Ömr içinde virseñ aña yimege yal u kepek

Nesr Ḥükemā kavlince ol derviş **[62a]** ⁽¹⁾ böyle diyicek ikinci derviş ayıtdı: "Bunca zamāndur ki seyyāḥum mücerred abdāl-rū fellāḥım. Ne baña it ⁽²⁾ urduğı var, ne baldıruma yapışup zaḥmet virdüğü var. Kilāb şerrinden emīn ü fāriğim." diyicek ⁽³⁾ Süleymān nebī ta'accüb kılup i'timād itmeyüp imtihān içün anı kilāb cemī'iyetine gönderdiler. Gözlerine k̄arşu varup ⁽⁴⁾ segān içine girdi. Ne tāzī yapışdı ne zağar urdı. Derviş yine gelüp yerin oturdı. Süleymān ⁽⁵⁾ nebī ḥazreti sebebin şorup derviş cevāb virmedi. Süleymān nebī bunlarūñla biraz daḥı oturup ⁽⁶⁾ ḥāl u ḥātırın şorup daḥı çıkarup yüz altun virüp kendüyi anlara bildürmeyüp ⁽⁷⁾ vedā' itdi. Kil'ād-ı Bārçalıyla gelüp otak k̄apusına yitdi. Gördi ki ol dergāhında ol gice mihmān ⁽⁸⁾ olur yerbū' fāre cinsinden ya'nī bī-cān leşkerinden k̄aşdlıga gelen tavşanuñ tāzī, zağar, vaşak, şamsun ⁽⁹⁾ bağılu tūrurken yerlü yirinde her

²⁰¹ Sen içimizde olduğun hâlde keçi yavrusunu hedefledin. (yemeye çalıştın) Senin baban kurt iken evlatların kurttan başka ne olabilir?

birisi uşağı ve irisi başın kaldurup kulağ diküp tavşana göz diküp ⁽¹⁰⁾ kulağ egüp peleng gibi kıyruk çevirüp neheng gibi pençesin yire urup çekilüşüp soylaşup uruşurlar. ⁽¹¹⁾ Tavşana hâl dilince te‘addi kılup dil uzadup serzeniş virüşürler. Ve tavşan dahı Süleymân dergâhına sığınup ⁽¹²⁾ baş kaldurup göz açup eliyle bıyığın şığayup bunlara cevâb virür. **Dahı** ol har-güş kâşid şu ⁽¹³⁾ bulmaduğundan teyemmümle tahâret idüp vüzü kılup hem-çün Eher dilince Hâlîkî tesbîh idüp muşlar iken ⁽¹⁴⁾ ve gâh bıyığı fenâ-girdâr-ı mey (?) gibi bıyık şığayup söveldüp gerinüp gâh kulağıyla sekegen ivişlerken dîvân-ı Süleymânîye ⁽¹⁵⁾ göz açup gözedürken küçük kıyruğun altına alup çömelüp diz çöküp tururken nâ-gehân karşusunda ⁽¹⁶⁾ ol yüzün yire degüp soy soylayıcı, boyı kısa, kıyruğı küçük, boy boylayıcı bâğ u râğ içinde yatağunda ⁽¹⁷⁾ tavşan yaşan kara tağlar içinde sığın geyiklerinüñ şâhun yaşan zağarcuklar fitne ma‘den[i] gâvğâ menba‘ı şerr ü şûrla ⁽¹⁸⁾ tolu tağarcuklu Süleymân ‘adl [ü] yasağından boynında hilye²⁰² ve bend ü zencîr dermânde ve hor u hâkîr tururlar. Tavşana ⁽¹⁹⁾ gözleri tuş olduğda geçen mâ-cerâyı aňup ‘özü dilediler. Temelluk tevažu‘ kılup ayağın yalarlar. Andan gayrı tâzî ⁽²⁰⁾ dahı neheng gibi ağız açup peleng gibi dil uzatmağı bebr ü şîrâne gözlerin açup şikârın seçüp av gözetmegi ⁽²¹⁾ terk itmiş boynında bend ü zencîr kurulup yatmış. Süleymân korhusundan ahûya yâhû diyüp **[62b]** ⁽¹⁾ kardaş okışup geçen günâhın dileyüp hâl dilince ziyâde nâliš ü ri‘âyet ider. Günâhına istiğfâr tövbe ⁽²⁾ kılup yâ Hû diyüp Hûya münâcât ider. Ammâ ki uvacuk vaşacuklar akçe şaruca başı kurca ⁽³⁾ varsa çoklar çevresin alup çekilüşüp zırlaşup gâh sögleşüp pursağ gibi ayağıyla eşinüp ⁽⁴⁾ dövünüp degişinüp tavşana cümle hizân kılışdılar. Ayacukların söveldüp kulacukların kovaldup ⁽⁵⁾ göğüscüklerin gerüp çek çek urup so[y]laşdılar. Dahı hâl dilince tavşana ta‘n kılup ayıtdılar: “İy ⁽⁶⁾ hâyza, muhannes ve mustehâza ki senden pâk u temîzdür mütevâza iy hımâr-tab‘ har-güş ve iy kâşid-ı yerbü‘, ⁽⁷⁾ müş senüñ ne haddüñ var, Süleymân nebî dergâhında bu gice mihmân olasin. İns ü cin hâkânı kapusunda ⁽⁸⁾ er yigitler gibi bıyık burup göğüs gerüp pas-bân olasin. İy tâzîler korhusından bu şân-ı denîde yanmış ⁽⁹⁾ tavşan, v‘ey kanı koğusından diri tüyi yüzinde bitmiş tavşan, tor yüzün suyuyla dergâh-ı Süleymânîden ⁽¹⁰⁾ taşra çıkup gözün aç gör. Yırtıcı parsarla tâzîler seni görmedin kürküñ çignüñe şalup ⁽¹¹⁾ yel gibi yola düşüp seyl²⁰³ yatağına toğru kaç gör. Yoğsa kilâb sınıfı bıyığın yolarlar. Kürküñi yırtup ⁽¹²⁾ etüñ talarlar. Kıyruğün gibi ‘ömrüñi küçük iderler. Siñürlerüñ söküp karnuñ yarup bağırsuğün ⁽¹³⁾ bölük bölük iderler. Kişi gerekdür ki hadden tecâvüz itmeye. Kâdrin bile ve kenâra çıkup selâmet ⁽¹⁴⁾ yakasına çıka ki selâmet eskimez. Nite kim dimişlerdür: **‘Sevâbu’s-selâmeti lâ yublâ.’**”²⁰⁴

[fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilün]

⁽¹⁵⁾ Çık kenâra tâ selâmet olasin

Kaç ‘adûdan tâ ki râhat olasin

Tavşanuñ tâzî katında işi yok

⁽¹⁶⁾ Haşma bakma kim selâmet olasin

Hırşî terk it yavşanı otla yürî

‘Uzlet it ehl-i kanâ‘at olasin

²⁰² Metinde şeklinde yazılmıştır.

²⁰³ Metinde şeklinde yazılmıştır.

²⁰⁴ Selâmet elbiseleri, eskimez.

(17) Terle tarla ekinin otlamağıl
Yoħsa gürg etinde ğāret bulasın

Eski düşmen olmaya tāze dost²⁰⁵
(18) Tāzīden bes ne şefā‘at bulasın

3.2.58. Der-Beyān-ı Ta‘n Kerden-i Ħar-güş Kilāb-rā

Ħükemā kavline ol uvacuĸ⁽¹⁹⁾ vaşacuklar tavşana ta‘n idüp böyle diyicek tavşan dahı kulaĸ kabardup bunlaruñ sözüñ ki⁽²⁰⁾ işitdi yirik tuğağın didüp gelüp sırtıturup diş aşındı. Dahı ol kuyruğı küçük tuğağı⁽²¹⁾ biçik tavşan eli ayağıyla bıyıkların burup dizi üstine gelüp çömelüp öri turup ta‘ne kuteh [63a]⁽¹⁾ cevāb virüp ayıtdı ki: “İy fitne uyarıcı cehennem odı gözlü vaşacuklar, kışacuk ayaklu⁽²⁾ sañsar tudaĸlu sıçandan küçük iltecuklar, turduğun yir dergāh-ı Süleymānīdūr. Sā‘ileleruñ mesnedī⁽³⁾ ve mazlūmlaruñ penāhıdır. Şol kaşda bunda gelmişem ki Ħabeş vilāyetinüñ tavşanları bir yire cem‘ olmuşlardır. Sizüñ gibi⁽⁴⁾ seglerden şikāyet itmege Süleymān nazarına gelmege niyyet kılmışlardır. Ümīzvāruz ki nice ki Süleymān nebī ħazreti⁽⁵⁾ nübüvvet tahtına geçüp otura, segler şerrini tavşanlar üzerinden götüre. Zīrā ki pādīşāhlar⁽⁶⁾ vücūdı olmayaydı ādem ādemi yirdi. Nite kim eydür: *Lev lā sulṭānu le-ekele ba‘du’n-nāsi ba‘den.*²⁰⁶ Ve dünyā ħalkı⁽⁷⁾ begleruñ siyāsetinden ĸorĸduĸları gibi Allāhu te‘ālādan ĸorĸmazlar. Nite kim dimişlerdür: *Mā yeza‘u’s-sulṭāne ekşere mimmā*⁽⁸⁾ *yeza‘el-ḵurāne.*”²⁰⁷

Nazm

[fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün]

Şeh Süleymān ħazretidūr çünki şāh
Hem Nebiyy-i mürsel oldur ol āgāh

(9) ‘Adl anuñ eyyāmıdır ki bu zamān
ĸurd olupdur ḵoyuna bekçi çübān

‘Adline geyik görise şıĸını

(10) Bebr [u] şır incitmez oldı şıĸını

Yelden incitmez olupdur hīç mekes
Zālīmüñ beñzi şarardı çün ‘ades

(11) Çün Süleymān ‘adlini itdi gurbe güş
Müşile ĸardaş oĸuşdı gönli hoş

²⁰⁵ Bu mısra da vezin bozuktur.

²⁰⁶ Sultan olmasaydı, elbette insanlar birbirlerini yerlerdi.

²⁰⁷ Kötü şeylerden alıkoyma hususunda (iman zayıflığı sebebiyle) Kur’an’dan daha fazla sultanın etkisi vardır.

Dilgüden korkmayuben öter hurūs
(12) Tāc hırka giydi şokundi sedūs

‘Adl günün bes Süleymān örte mi
Tavşanuñ kürkün[i] tazī yırtı mı

(13) İşbu yirde ne ki var har-güş bes
Tāziden ider şikāyet uş bes

Şübhe yok kim Şeh Süleymān dād ider
(14) Dādımız alıvirüp üstād ider

Böyle diyüp anda tavşan ol zamān
Sākin oldı vir şalavāt şādmān

(15) **Nesr** Hükemā kavlince kaçan ki tavşanla vaşacuklarıñ hāl dilince münāzarası muhāveresi bu araya ki (16) yitdi tazīler dağı yatdıkları yirden zağarlarla işitdiler. Yirlerinden kalkup göz açup tavşana (17) bakup tazī zağara göz kaçup hāl dilince tavşana ayıtdılar ki: “İy küçük kuyruklu, uzun kulaklı, v’ey kıçı (18) delüklü, yirik tutaklı sen ne muhannes hāyza tavşansın ki tazīler korhusundan hiss ü idrākiñ (19) gitmişdür ki dünbālün tüsi yüziñde bitmişdür. Sen ol tama ‘dār mūzī degil müsün ki büstānlu (20) havlisin geçüp atlarsın ve müselmānlarıñ ekinin komayup otlarsın. Ādemī-zād senden incindüğinden (21) kilāb besleyüp tazīlere tīmār iderler. Andan inün kapusına iletüp sen başı keli küllīyle şikār iderler. Sen [63b] (1) ol ahmaq tavşan degil misin ki hırş tama ‘ucından zelīl ü h̄ār, insān ki eşref-i maḥlūkātdur (2) anlarıñ muşāḥabetinden dūr mehcürsun. Zīrā ki nefsiñ renci tama ‘dur. Nite kim dimişlerdür: **Dā’u’n-nefsi ft’l-hırşı.** (3) Velī bilmez misin ki karnı gāyet yoz düşmenidür. Aña tuysun diyü dileğin viren halkıñ ahmaq u nā-dānıdur. Nite kim dimişlerdür: (4) **Baṭnu’l-mer’i ‘aduvvuhu.** (5) Gel bizüm kilāb sınıfını gör ki ehl-i kanā‘atdur. Vaḳti ki ḥānedānun bekledüğümüz (6) şāhibimizün ni‘met-i sofrası ortaya gelse eṭ‘imenün nefāyisi ortaya hazır olsa ırakdan nazarına (7) karşı ayağın tūruruz. Kapusın bekleyüp yād kimse komayup eşigin koruruz. Eger ki ni‘met sonuñda bir pāre kırı (8) etmek dağı virürse yüzümüz yire sürüyüp tevazu‘ eliyle alup nefsimüze virürüz. Du‘ā kırup ‘izzet birle (9) ḥidmet iderüz. Eger ki etmek virmeyüp lūt yirine let dağı ursa ol incinmeyi nefsimüzden bilüp (10) künc-i ḥalvetde riyāzet çeküp kanā‘at iderüz. Ve bilürüz ki ol sofradan bize rızq naşīb (11) olmaduğı ecilden şāhibimiz elinden etmek şunulmadı. Eger ki naşībimiz olsaydı irişürdi. (12) Zīrā ki naşīb olan rızq, kişi taleb idüp bulıcıdur. Nite kim dimişlerdür: (13) **Rızkuke yeṭlibuke feşreḥ** (14)

²⁰⁸ Nefsin hastalığı, hırstadır.

²⁰⁹ Kişinin karnı, düşmanıdır.

²¹⁰ Senin istemenle rızkın açılır.

Nazm

[fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün]

İy kanā' at ehli ğuşşa çekme rızka itme taleb
Var ferāgat eyle rızkuñ eksük itmez Hāk Çalab

(13) Rızkuñı itme taleb ister bulur kısmet olan
Cedd ü cehd itme 'abeşdür fāyide itmez taleb

Neşr Hükemā kavlince segān ⁽¹⁴⁾ ser-neferi tāzī şöyle diyicek ħar-güş sözünü güş kim itdi incinüp bıyık burup baş kaldurup çömelüp ⁽¹⁵⁾ dizleri üzerine turup ağız açup tāzīye cevāb virüp eydür: “İy yırtıcılar yavuzı, ins ü cin ⁽¹⁶⁾ incidici, sibā' yüzi şuyı, eger senüñ kanā' atüñ olsa riyāzet köşesinde muķīm olurduñ. Tevekkül ⁽¹⁷⁾ Hākka kılup kanā' at küncinde selīm olurduñ. Zīrā ki her kişiniñ rızkına Allāhu te'ālā kefildür. ⁽¹⁸⁾ Nite kim dimişlerdür: **Ḍamene'llāhu rızka külli eḥadin.** ²¹¹ Sen ħor nefsüñ hevāsına bilici gelüp sen tağda yā Hū diyen ⁽¹⁹⁾ Allāh[ı] zıkr iden ahūlar ḳanın içmege tālibsin. Ve benim gibi za'īf tavşancukların kürkün yırtup ⁽²⁰⁾ etin tutup yemege rāğibsin. Ya'nī ki iy zālīm, bu mazlūmlar ḳanın içdüğüñ saña ḳala mı şanursın? Ulular ⁽²¹⁾ didüğü başına gelse gerek bir dürlü olmaz. Nite kim dimişlerdür: **Zulāmetu'l-[ma]zlūmi lā tuḏī'u.** ²¹² Sen ol **[64a]** ⁽¹⁾ tekebbür kelb degil misin ki gördüğüñi ḳalayup ḳutmağa diyünüp divşinürsin. Belki üzerine bevl itmege ⁽²⁾ ayağıñla yir eşünürsin. Anı bilmezsin ki kişiyi kibr ü 'ucb helāk ider. Azucuk 'ömr içinde bağırını çāk, ⁽³⁾ vücūdun ḳāk ider. **Helāku'l-mer'i ft'l-'ucbi.** ²¹³ Eger ki ben tavşan ḳayz görsem sen kelb daḳı ḳayz görürsin. ⁽⁴⁾ Ammā ki insān efdāl-i maḳlūḳāt ve ekmel-i mevcūdātdur. Anların dışısı daḳı ḳayz görür. ⁽⁵⁾ Ve-lākin yunup arınmağla yine pāk olur. Bizüm tavşan cinsi daḳı dāyım şu bulmasa şusızlık yirlerde ⁽⁶⁾ beriyyelik ve yabān u kırlarda teyemmüm birle ḳahāretlenüp vüzü kılup kendüyi pāk ider. Kilāb aşlı ḳod teyemmüm ⁽⁷⁾ n'eydüğün bilmez. Cenābetden daḳı arınmaz. Ḳulḳı yamandır, işi güci pür-ziyāndur. Nite kim dimişlerdür: **V'eylun li-men sā'e ḳulūḳuhu ve ḳabuḳe ḳulūḳuhu.** ²¹⁴

(8) Nazm

[fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün]

Meryem [ü] Ḳavvā Züleyḳā gördi bunlar ḳayz hep
Kelb ħar-güş yarasa daḳı görür itme 'ayıb

(9) Şuyla pāk olurise ider teyemmüm tavşan uş
Seg ḳıyānetden velī arunduğı olur 'ayıb

Neşr Hükemā kavlince ⁽¹⁰⁾ ħar-güş böyle diyüp degicek kelb yine cevāb vire diyü dinleyüp ḳulaḳ dikicek tāzīle zağar tavşan ⁽¹¹⁾ sözün ki işitdiler çekilişüp uruşup ittifāk cevāb virüşüp verhem itdiler. Ayıtdılar ki: “İy fāre aşlı ⁽¹²⁾ yerbū' nesli tavşan, biz senüñ inüñ üstine varup ḳutmağa ḳaşd

²¹¹ Allah herkesin rızkına kefildir.

²¹² Mazlumun intikamı, ertelenmez.

²¹³ Kişinin helakı, kibri nedeniyledir.

²¹⁴ Ahlakı kötü ve çirkin olanın vay haline!

itdügümüz veyā ırakdan görüp ⁽¹³⁾ ardınca segirdüp kürküni yırtmağa cehd itdügümüz tama‘umuzdan hırşumuzdan degüldür. Haq bilür mā-sivā ⁽¹⁴⁾ sözümüze şahid, cemī‘-i halk bilür. **Ammā ki şahibimiz** Ādem Şafī nesl-i ekmel-i mevcūdāt aslı bizi ⁽¹⁵⁾ güccücükden besleyüp perverde iderler. Şikārgāha iletüp bizi seni tutmağa ta‘līm idüp öğredirler. ⁽¹⁶⁾ Ol hayr u ihsānın gördüğümüz kişinüñ emrin tutup hıdmetin yerine yitürürüz. Yokuşda inişde seni kovup ⁽¹⁷⁾ tutup ağzımuza alup götürürüz. Şahibümüz nazarına getirürüz kim kişi yedügi ni‘metüñ haqqın bilmek gerek ⁽¹⁸⁾ ve hayr u ihsān yirine kılmak gerek. **Vaḍ‘ul-insāni fī ğayrı mevḍu‘ihi zulmun.** ⁽¹⁹⁾ Eger kim bizüm saña ⁽²⁰⁾ tama‘umuz olsa etüñi şahibimiz elümüzden alup yemezdi. Ta‘āmuñ soñında Rāzıkuñ şükriñi dimezdi. ⁽²¹⁾ Yā tavşan şöyle bil ki kelb şınfı kadar kânî‘ yokdur. Nite kim haqqımızda dimişlerdür: **İzā haḍere‘t-ṭa‘āmu yeclīsu min be‘īdin ve huve** ⁽²²⁾ **min işārāti’s-sā‘ilin.** ⁽²³⁾

Nazm

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

Seg kadar yokdur riyāzet-keş kanā‘at ehli bes
İnsle anuñçün olupdur koñşı mūnis hem-nefes

[64b] ⁽¹⁾ Tavşan ekin otlayup incidmese ins ol harīş
Kelb kânî‘ olur erneb ‘ankebūt olur mekes

Nesr Hükemā kavlince kilāb ⁽²⁾ şınfı tazī zağar böyle diyicek tavşan cevāba ‘āciz olup kula[k] diküp baķup kıyruğı ⁽³⁾ gibi seri küçücük olup kelbe yaltaklanmağa başladı. Dağı ayıtdı: “Yā segler ser-neferleri ‘Arab u ‘Urebā ⁽⁴⁾ tazīleri ve zağarları, size birçok söz diyeyin. Kaķımañ ki haq söze kaķımaķ zışt-hūdur. Muṭī‘ olmak eyü söze eyüdü. ⁽⁵⁾ Nite kim eydür: **Ğaḍabuke ‘ani‘l-haqqı muḳayyihatun.** ⁽⁶⁾ Haq sübhānehu ve te‘ālā celle celāluhu kün demekden ‘ālem [ü] kāyinātı ki ⁽⁷⁾ halk itdi biñ bir ümmeti baħr u berde ki dürütdi eger sibā‘dur eger behāyim her biri nefsi dileginedür. ⁽⁸⁾ Mülāzım anuñçündür ki her gönüldür bir şuğl var. Nite kim eydür: ⁽⁹⁾ Eyle olsa kelbün ⁽¹⁰⁾ dağı şuğl-ı āhū kaydı ve tavşan şaydıdır. Şöyle ki şimdi ben Süleymān dergāhında olmasam mecāl virmeyüp ⁽¹¹⁾ tutar, döger. Kaķım döküp etim yiyüp kürküm yırtar, döger. Zīrā ki verhem idüp baķışuñuzdan çekilüşüp uruşup ⁽¹²⁾ göz kaķışuñuzdan bellüdür. **Fer ‘u‘ş-şey‘i yubnā ‘an aşlihi.** ⁽¹³⁾ Egerçi ki rāst buyurursanız ki kul ⁽¹⁴⁾ efendisi hükminde gerek. **El ‘abdu ve mā yemlikuhu kāne li-mevlāhu.** ⁽¹⁵⁾ Ammā kişi aħır sözine uyup fesād ⁽¹⁶⁾ itmek cāyiz degül ki kişi eyü yavuz her ne ki iderse kendü nefesine ider. Pes eylük et ki eylük bulasın. ⁽¹⁷⁾ Zīrā ki yaramaza yaramazlığı yiter. **Ehsenu ile‘l-muhsini ve‘l-musī‘i yekfeyhi.** ⁽¹⁸⁾ Be-taḳdīr ben tavşan yaramazisem dağı ⁽¹⁹⁾ sen kendü nefsüne eylük itsene. Seni yaradan Allāhuñ emrini tutsaña. Kitāb-ı tevḥīdinde ve ḥiṭāb-ı ⁽²⁰⁾

²¹⁵ Metinde şeklinde yazılmıştır. “Kişiyi konumundan başka bir konuma koymak, zulümdür.”

²¹⁶ Metinde şeklinde yazılmıştır.

²¹⁷ Bir yemek geldiği zaman o uzakta durur ve sahibinin işaretini bekler.

²¹⁸ Senin hak uğruna öfkelenmen yersizdir.

²¹⁹ Metinde boş bırakılmıştır.

²²⁰ Bir şeyin parçası, aslındandır.

²²¹ Kulun ve kula ait her şeyin sahibi, Mevlasıdır.

²²² İyi ve kötüye iyilik et ki her ikisine de yeterli olsun.

temcîdinde gelür ki: *İn aḥsentum aḥsentum li-enfusikum ve in ese'tum fe-le-hā.*²²³ Benüm dahı elümden ne gelür ki Hāk te'ālā⁽¹⁶⁾ tazī[yi] tavşan üzerine musallaṭ itmişdür. Nemrûda sivri siñegi musallaṭ itdüğü gibi. Nite kim Kelām-ı Kādîminde gelür: *(17) Ke-zālike yusallītu rūsulehu 'alā men yeşā'u min 'ibādihî.*²²⁴ Velî şükrüm Hākka budur ki benüm gibi za'îf⁽¹⁸⁾ tavşanuñ niyyetine yedi iklîme hüküm iden sultānlar Rüstem-i destān bigi pehlevānlar rahş-ı rahşāna süvār olup⁽¹⁹⁾ alay bağlayup yatduğum yerde ayağuma gelürler ve benüm yügrüklüğümü teferrüc idüp yoğuşa qarşu çıkdüğuma⁽²⁰⁾ sen tazī elinden ḥalāş olmağıçün önine geçdügüme tahsîn u âferîn idüp temāşā kılurlar. Guşsa benüm olur ki⁽²¹⁾ sa'y idüp erenler meydānında yarışup seni geçemezsem. Nite kim dimişlerdür: *Fevā esefū en kāne sa'yuke bāṭlen.*²²⁵ [65a]⁽¹⁾ Etüm ḥasreti senüñ gözünde kalır. Beni tutmağa, kürküm yırtmağa ağzın açamazsın. Nite kim dimişlerdür: *Ve yā ḥasretā en*⁽²⁾ *kāne ḥaccuke nāḫişen.*²²⁶ Egerçi kanķı tavşan ola ki başa baş olıcaķ bir tazīye tutula velî birimüze yüzden artuķ⁽³⁾ tazī zağar üşer. Çekilişdüklerinden 'aqlumuz şaşar. Anuñiçün zağar yenebilür, tazī kürkümüz yırtabilür. Yoḥsa⁽⁴⁾ bir tazīyle tavşan meydānda ber-ā-ber segirtse ma'lûm olur ki tazī ne çenberde ḥallācdur. Zîrā ki tazīyle⁽⁵⁾ tavşanuñ farkı vardır. Egerçi kim ikisi dahı yügrükdür ammā ki arunuñ dahı şāhînüñ dahı kanadı vardır,⁽⁶⁾ uçarlar. **Ammā ki** ikisinin dahı arasında farkı vardır. 'Ārif olanlar seçerler. Nite kim dimişlerdür:

(7) Şi'r

Ve'z-zenbûru ve't-tāzî cemî'ā

Ledā't-tayrāni ecniḥetu ve ḥaffaķ²²⁷

(8) Ve-lākin beyne yeşādi bāz

Ve-mā yeşāduhu li'z-zenbûri ferķun²²⁸

Yā kilāb ser-neferleri,⁽⁹⁾ şikārgāhda tavşan etin yidüğünüze ğarre olmañ ki yidüğünü size sögmeye. Nite kim dirler: *Lā hunālike te'kulu.*²²⁹ (10) Ve sizüñ mişlünüñ şol yavuz ķurda beñzer ki koyun görse tutmağa çapanur ve şol tūrnaya beñzer. (11) Sizüñ kanad açup etin didmege kanın içmege deprenür. Nite kim dimişlerdür:

Şi'r

(12) Ve enti imre'etun te'duvvun 'alā küllî 'usreti

Fe[te]ḥuṭṭi fihā merreten ve tuşību²³⁰

Yā tazī benüm dahı ve cinsümüz tavşanlaruñ⁽¹³⁾ dahı siz kilāb sınıfı elinden bağı hūn olupdur. Ve ağlamağdan gözlerümüz kör, bağrumuz dertlü ve rencür olupdur.

²²³ Eğer iyilik ederseniz kendiniz için iyilik etmiş olursunuz; kötülük ederseniz yine kendinize edersiniz. Nihayet ikinci cezalandırma vakti gelince, düşmanlarınız onurunuzu çiğnesinler, daha önce girdikleri gibi yine mescide girsinler ve ellerine geçirdikleri her şeyi yakıp yıksınlar istedik. (İsrâ: 17/7)

²²⁴ Böylece Allah peygamberlerini dilediği kullarına üstün kılar.

²²⁵ Çabalaman boşa giderse, ne yazık!

²²⁶ Haccın eksikse eğer vay hâline!

²²⁷ Her ikisi uçma anında kanatlarını açıp çırpar.

²²⁸ Ancak doğan kuşu ile arının avlanması arasında fark vardır.

²²⁹ Orada yemek yemeyin.

²³⁰ Her zorluğu aşan bir kadınsın, o zorluğu bazen aşarsın, bazen aşamazsın.

(14) **Şi'r**

Bâtet humûmı bî-serâ tevârikuhâ

Elfû 'aynî ve'd-dem 'i sâbiķuhâ²³¹

Egerçi kilâb şımfından tavşan cinsinüñ cihânda râhatı yokdur velî şükrüm añadur ki ebedî kilâbuñ⁽¹⁵⁾ dahı beķası ve ħayâtı yokdur. Kelb tavşanuñ cânın alursa kelbün dahı cân alıcısı vardır. Nite kim şem 'i⁽¹⁶⁾ cihân-süz pervâneyi yaķar. Mıķrâş eglenmeyüp ħavâle olur. Başdan çıkar ki kışâş birine gelür ki emr-i Rabbânîdür.⁽¹⁷⁾ **Ķavluhu te'âlâ: Ve'l-curūĥu kışâşun.**²³²

Nazm

[fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilün]

İns ü cinn [ü] dîv me ğül me sibâ ' me kilâb

Ĥayr şer iden bulur cürme göre çeker 'azâb

(18) Sanma iy zâlim saña ķalur itdügün zûlm u ĥayf²³³

Dâd-ı üstâd ider Allâh ķoyıcaķ yevmü'l-ĥisâb

Ġitdi 'izz ü dâdı ķaldı²³⁴ yed-i mu'izzin senün

(19) Cennete girdi Ĥalîl evvel çeker odda 'azâb

3.2.59. Der-Beyân-ı Kışşa-i Ķâhir Bin Sâm-ı Süvâr

Ĥükemâ ķavlınce bular bunda, ammâ ki bizüm kışşamuz⁽²⁰⁾ **ez-ân-cânib** Ķâhir bin Sâm-ı Süvâra geldi. Ol zamân ki Sâhün cezîresinde Ĥurşîd Şâh nazârında düşmânı **[65b]** ⁽¹⁾ Ķahķahâ-yı zengînün pehlevânların ki bir bir yıķdı, Ķahķahâyı tıtdı. Ol gice Ĥurşîd Şâhla yidi içdi. ⁽²⁾ 'Alâ-raĝm-ı rûzigâr hoş geçdi. Ve Ĥurşîd Şâh Ķâhirün üzerine dürr ü gevher saçdı. Ve zerrîn tâc ⁽³⁾ virdi. Ve muraşşa ' ĥil 'at giyürdi ve yedi iķlîm deñiz kıymeti kemer ķuşatdı. Ve kıızını virmeķlige 'ahd ⁽⁴⁾ itdi. **Ez-ân-cânib** Ķahķahâ-yı Zengî dahı Ķâhir elinden perîşân-dil oldı. Pehlevânları tıtulduĝuna ĝâyet ⁽⁵⁾ incindi. Tâli 'inden şikâyet kılup meclisde ĥâzır olan zeng-bâr meliklerine ayıtdı: "Benüm tâli 'im naĥsa ⁽⁶⁾ düşdi. Belâ deryâsı başımdan üşdi. Baĥtum ĝünü yüzüm gibi ķarardı. Ĥurşîd Şâhuñ memleketin elinden almaĝa ⁽⁷⁾ gelmişdük. Ĥâl budur ki pehlevânlarımız tıtuldu. Nâ-gehân Ķâhirün ķahrına tıuş geldük. Şaf-şikenlerümüzü ⁽⁸⁾ avında avıtdı. Bir cân alıcıdur ki pehlevânlaruñ cânın aldı veyâ ĝörinmez ķazâdur ki gökden başumuza nâzil oldı. ⁽⁹⁾ Elden ne gelür ki devlet-i sa'âdet ber-ķarâr degüldür. Tâc [u] baĥt dahı pâyîdâr degüldür. Evvel ki şâd oldı ve ĝuşşa ⁽¹⁰⁾ çekmedi yâĥûd evvel bâl yiyüp soñra cefâ balçıĝına çökmedi kim ĥaķıķatde cihân zâviyesi tolu belâdur. Eger ⁽¹¹⁾ şâh eger gedâ ĥâl u ĥâlince her biri bu derde mübtelâdur. Nite kim dimişlerdür: **Zevâyâ'd-dünyâ meşĥûnetun bi't-turâbâ.**"²³⁵

²³¹ Benim bu acım musibetlerin içinde ortaya çıktı, bin tane gözyaşım bu duruma öncülük etti.

²³² Tevrat'ta İsrâiloĝulları'na, "Cana can, göze göz, buruna burun, kulaĝa kulak, dişe diş... Ve yaralamalara da birbirine kısas vardır. Kim kısası baĝışlarsa bu kendisi için bir keķâret olur. Ve her kim Allah'ın indirdiĝi ile ĥükmetmezse işte onlar zalimlerin ta kendileridir" diye yazdık. (Mâide: 5/45)

²³³ Bu mısra da vezin bozuktur.

²³⁴ Vezin gereĝi "kaldı" sözcüĝünden sonra gelen "kim" sözcüĝü mısradan çıkarılmıştır.

²³⁵ Dünyanın köşeleri, toprakla doldurulmuştur.

[fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün]

⁽¹²⁾ Āh ki devlet döndi naḥsa düşdi ṭālī ' men n'idem

Yār kılmaz baḥs [u] düşmen māni' [oldı] ben n'idem

Ḳāhirūñ ḳahrına hoş itdi meni ḥakkā felek

⁽¹³⁾ Āh dirīgā küllī ammā²³⁶ oldı žāyī ' men n'idem

3.2.60. Lāf Der-Pīl Pāy-ı Hindī

Hükemā ḳavlince zeng-bār melik Ḳahḳahāyı şaf-şiken pehlevānlarından ⁽¹⁴⁾ pīl-pāy-ı Hindī ayağ üzre tırup lāf ḥirmenin şavurup ayıtdı ki: “Şehā, ğam yeme ki çünki Ḳāf ḳullesinden güneş ⁽¹⁵⁾ baş ḳaldurup 'āleme ki şu 'le vire iki pādīşāh atlu atına süvār olup ceng yirine gelüp ire. Ḳāhir ⁽¹⁶⁾ dahı kuvvetine tayanup meydāna ki gire ol biñ yaşındağı aḳ pīlūme ben dahı süvār olam. Ol ḳan içici, kızl ⁽¹⁷⁾ od zeleklü, ḳara bulut ḳınlı ḳılıcı ki elūme alam Ḳāhiri ḳahr eliyle çalup mānend-i ḥıyār iki biçem. Yedi başlu evren ⁽¹⁸⁾ gibi ḳanını ḳana ḳana içem.”

Nāzm

[fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün]

Pīl-pāy-ı pehlevānam bu zamān

Ḳılıcımdan bulmadı düşmen emān

⁽¹⁹⁾ Ḳanḳı ḥaşma çekdümise ben ḳılıç

Cānın alup itmışem bağrını ḳan

Sām Süvār oğlı nedür k'anuñiçün

⁽²⁰⁾ Ğam çekesin iy emīr-i şeh cihān

Şubh-dem tırup bineyim pīlime

Ḳāhirile ideyin ceng-i girān

⁽²¹⁾ Erliğile ḳahr idüben anı men

Pādīşāhı eyleye[yü]m şād-mān

Böyle diyüp urdı lāfı pīl-pā

[66a] ⁽¹⁾ Vir şalavāt diñle ḳışsa andan hemān

3.2.61. Der-Beyān-ı Rezm Kerden-i Ḳāhir

Hükemā ḳavlince çünkim ol gice geçdi ⁽²⁾ 'ale's-şabāḥ oldı. Güneş Ḳāf ḳafāsından baş ḳaldurup nūrla 'ālem māl-ā-māl olup tıldı.

²³⁶ Vezin gereği “ammā” sözcüğünden sonra gelen “kim” sözcüğü mısradan çıkarılmıştır.

Nazm

[fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün]

(3) Gün güneş tāvusveş cevlan ider

Şeb ğurābı kendüzün pinhān ider

Şarkdan açınca per sīmurğ-ı Kāf

(4) Kebkveş murğān kevkeb bürd[i] şāf

Şems-i şāhīn gösterince perr u bāl

Batı-ı mehde kalmadı kat'ā mecāl

(5) Ildırım Hān şems açdı şarka yüz

Māh-ı Cem ğarba kaçuben kapdı göz

Duyurusı oluben k'öldi hūrūs

(6) Kerrenā çağırdı āvāz itdi gūş

Nesr Hükemā kavlince çünkü güneş nūrı cihān mülkine māl-ā-māl oldu ⁽⁷⁾ hemān-dem pehlevān-ı cihān Kāhīr bin Nerrīmān şeş-pāy bahriye devletle süvār olup Hūrşīd Şāha gelüp tapu ⁽⁸⁾ kılup şāh dahı Kāhīr üzerine dürr ü gevher saçup 'ālemler şukḳaları tuğları kazāya karşı baş kaldırup borı ⁽⁹⁾ surnālar ötüp kūs-ı harbīler çalınup yaraḳlar şukḳası şalınup ol 'azametlū 'askeri Hūrşīd Şāh çeküp ⁽¹⁰⁾ bezmgāh yirine gelüp Hūrşīd Şāh tırdı. Erenler na'resinden atlar sehīlinden yedi kat felekler kubbesi ⁽¹¹⁾ gümleyüp ötdi. Atlar, filler ayağından yiryüzi penbe gibi didülüp yedi kat yiriñ bir kat tozup göge gitdi. ⁽¹²⁾ Hūrşīd Şāh çāvūşları rahş-ı rahşān sürüp sipāhinūñ öñ gidenin urup alay düzüp kılup ⁽¹³⁾ cenāh ārāste itdiler. Düşmān pādīşāhı Kahḳahā-yı Zengī dahı leşkerini yitdirdi. Pīl-pāy-ı ⁽¹⁴⁾ Hindī dahı bir pīle süvār olup bahr-ı kaṭrān gibi zengī çerisi yürüyüp bezmgāh yirine gelüp şaf alay düzedüp ⁽¹⁵⁾ hāzır tırdılar. Zengīler çerisinden cübbe vü cevşen, kılıç, bıçak vü reze, kolçak ziyāsından yiryüzi ⁽¹⁶⁾ bedr-i münire döndi.

Nazm

[fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün]

Virdi kılıç balçığı göklere fer

Tıtdı hāki cevşen [ü] kolçak siper

(17) Gökyüzün dersü tutup zerrīn 'alem

Kan biḥārundan olur rengi baḳam

Çünkü iki leşker tutar şāf-meşāf

(18) Şan biri Elbürz tağı biri Kāf

Biri Rūmī biri zengī iki cins

Aḳlu qaralu tutar bu hāki ins

(19) Diñle imdi nice olur anda ceng
Vir şalavât Muştafâya tütma şek

Neşr Hükemâ kavlince çünkim ⁽²⁰⁾ iki düşmân ‘askeri birbirine muķābil ki tırdılar evvel meydāna kim gire diyü göz urdılar. Ān göreler ki zengīler ⁽²¹⁾ tarafından pīl-pāy-ı Hindī yüz otuz üç arş[ın] kāmēt ol pehlevān biñ yaşında bir file binüp sekiz biñ **[66b]** ⁽¹⁾ sekiz yüz seksen sekiz batman gürz ele alup kağan arslan gibi ögüreyüp meydāna girdi. Lu‘b u hüner ⁽²⁾ gösterüp dahı arķasın kendü ‘askerine virüp yönüni Qahirden yaña dönüp başından kara od kütügi gibi ⁽³⁾ ışıgın çıkarup lāf hirmenin şavurup ayıtdı:

Nazm

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

Bilki benem pīl-pāy-ı pehlevān

(4) Düşmene virmiş degülem hīç emān

Quvvetüm pīlden dahı artuķ durur

Kimseden derdüm benüm hīç yok durur

(5) Pençe urandan kimse pīle binmedi

Merd nāmum hīç ādemde şınmadı

Dīv [ü] cinden kimse gürzüm şalmadı

(6) Var mı ādem cengüm görüp uğulmadı

Heybetimden gökde Merrīh dür döker

Şavletimden Qāfa sīmurğ per döker

(7) **Neşr** Hükemâ kavlince Qāhir bin Sām-ı Süvār, ol pehlevān-ı rüzgār pīl-pāy-ı Hindī lāfın ki işitdi şabr u qarār ⁽⁸⁾ kılmayup heşt-pāy-ı bahriye mehmīz urup meydāna girdi. Lu‘b u hüner gösterüp dahı sağ elin şol ⁽⁹⁾ girdgāhında ve şol elin sağ girdgāhında koyup ra‘dvār āvāz bülendī ile bir na‘re urdı ki ⁽¹⁰⁾ şadāsından yedi kat felegūñ taşları çigreyüp güm güm ötüp Merrīh korķusından örü tırdı. ⁽¹¹⁾ Dahı şeş-pāy bahri ‘inānın çeküp Qāhir bin Sām na‘re urup merd da‘vī kılup ayıtdı ki:

Nazm

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

(12) Bil ki benem Qāhir ibni Sām-Süvār

Qan dökücü pehlevān-ı nāmdār

Dīv [ü] cinden her kimünle itdimse ceng

(13) Çeşmine bu giñ cihān oldu teng

Ceng içinde yorulup hîç bıkmadum
Korkup ecelden cānuma bakmadum

⁽¹⁴⁾ Kurıda evren oldum gāhī peleng
Şuda timsāh oldum gāhī neheng²³⁷

Bir degül yüz biñ olursa pīl-pāy
⁽¹⁵⁾ Cānın alam uracağın puşt u pāy

Nesr Hükemā kavlince kaçan kim Qāhir bin Sām, ol pehlevān-ı merd-nām kendüyi ⁽¹⁶⁾ bildürüp bu vechile merd da ‘vī kılup lu ‘b u hüner göstericek pīl-pāy-ı Hindī dahı ol demür gürzin ⁽¹⁷⁾ eline alup biline çengāl urup Qāhir üzerine sürüp hışmlu kara bulut gibi irüp Qāhirūñ öñin ⁽¹⁸⁾ aldı. Cān elümden kanda kırtarasın diyüp gürzüni Qāhire havāle kılup dahı na ‘re urup ayıtdı ki:

⁽¹⁹⁾ **Nazm**

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

N’ola Qāhirseñ cihānda pehlevān
Pīl-pāy elinden al bir armağān

⁽²⁰⁾ Bebr ü şır olup idelüm ceng biz
Kim görelüm kim durur şāhib-kırān

Nesr Hükemā kavlince çünkü Qāhir, ⁽²¹⁾ ol pehlevān-ı māhir pīl-pāy-ı Hindūnuñ lāfın kim işitdi gürzüne kalkan virüp nazar itdi. Gördi ki **[67a]** ⁽¹⁾ biñ yaşında bir aq qarlu tağa beñzer. Pīl arkasına cebel-i Cihān-nümā gibi tağ kāmetsü bir pehlevān. Velī eyle ⁽²⁾ siyāh ki cehennemī kaṭrān renginde tağ tağ üstine süvār olmuş üçüncü tağ dahı ki gürz-i girānın eline almış ⁽³⁾ hışmlu kara bulut gibi felek yüzine kaldurup kendüye havāle itdi. Velī bir ‘azametlü pehlevāndur ki ⁽⁴⁾ evvelki pehlevānlara beñzemez. Şöyle ki kāmetsü küh-ı Elbürze, gözleri Merrīh yıldızına beñzer. Ammā ki haḳīkat-ı hālden ⁽⁵⁾ yüz otuz üç arş[in] kāmetsü var. Pehlevān ‘Ādī Keyyūsa beñzer. Egerçi ki ādem, velī şekli çirkin kara cāmusa ⁽⁶⁾ beñzer. Başı kara üçe iki gözleri yanar, fanūsa beñzer. Uylukları hışār burcına, kolları mināre gibi āvāzı şadā-yı ⁽⁷⁾ kūsa beñzer. Ve kulakları hirmen gibi burnı degirmen oluğı gibi yüzi kara ābnūsa beñzer. Filde oturuşu ⁽⁸⁾ Qārūn pīl-ten gibi gürz şalışı Behmen-i Tūsa beñzer.

Nazm

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

Bindügi pīlden artuğ gövdesi kuvveti²³⁸

⁽⁹⁾ Gökdeki Merrīhe beñdeş şavleti vü hey’ eti

²³⁷ Bu beyitte vezin bozuktur.

²³⁸ Bu mısırda vezin bozuktur.

Na‘resi ra‘d-ı felek deprenişi şems-i esed
Fi‘li dīv [ü] cinnī gibi gerçi âdem şüreti

⁽¹⁰⁾ **Nesr** Hükemā kavlince andan Kāhir bildi ki pehlevān-ı şāhib-kırān-ı zamāndur. Pülād kalkan karşı virince ⁽¹¹⁾ pīl-pāy-ı Hindī Kāhirūn kalkanı göbeğine bir darb eyle urdı ki gürz şadāsından yerler deprenüp zelzeleye gökler ⁽¹²⁾ velveleye geldi. Velī Kāhirūn kalkanıdan qolı ayrılmadı ve gürz darbından pehlevān Kāhirūn pervāsı olup ⁽¹³⁾ kuvveti yirinden gitmedi ve yorulmadı. Pīl-pāy-ı Hindī görüp kaçıyup gāzab itdi. Elindeki demür gürzle ⁽¹⁴⁾ Kāhiri kıyye tutup itdi. Kāhir gürzün geldüğün görüp karvayup kabzasından tutdı. Kendü siperin ⁽¹⁵⁾ yire şaldı. Pīl-pā gürzin siper yirine eline aldı. Andan pīl-pāy-ı Hindī Kāhirūn gürzini çeküp elinden alduğuna ⁽¹⁶⁾ kağıdı. Yıldırım mişālī şakıdı. Dağı taraba tahtası gibi kılıcın çıkarup eline aldı. Dağı pīl sürüp Kāhirūn ⁽¹⁷⁾ öñin aldı. Kılıçla kubbe tutup kafāsından çaldı. Kāhir gürzin siper yirine karşı tutdı. Kılıç yedi karış ⁽¹⁸⁾ mikdārı demür gürzi kesüp şak itdi. Kılıç demürde ki oturdu kılıcın pīl-pā çeküp almağa varca kuvvetin ⁽¹⁹⁾ bāzūya götürdi. Çıkarup alamadı. Kāhir sağ elin şanup pīl-pāy-ı Hindūnuñ kılıcını kabzasından ⁽²⁰⁾ tutdı, kuvvet itdi. Çeküp elinden alamadı. Dağı gürzle kılıcı getirüp meydāna şaldı. Andan pīl-pāy-ı ⁽²¹⁾ Hindī, gāzaba gelüp pülād süñüsini sağ uyluğı altından irhānesi taraqlından çıkarup ol ejderhā dillü, **[67b]** ⁽¹⁾ kargu billü, uzun ellü, kan içici ejdehā şıfat süñüsün eline aldı. Bindüğü pīl kulağına ber-ā-ber kıldı. Dağı Kāhir ⁽²⁾ siperin ber-ā-ber tutdı. Vakti ki yakın geldi lu‘bla şavdı. Andan pīl-pāy-ı Hindī pīlile gelüp geçerken ⁽³⁾ Kāhir gürz-i girānın eline alup ra‘dvār na‘re çıkarup gürz-i girānla yā Allāh diyüp pīl-pāy-ı Hindūnuñ ⁽⁴⁾ arkasına bir muhkem darb urdı. Dem nefesi bağlanup iki gözleri kararup ayakları pīl hānesi rikābından çıkup ⁽⁵⁾ depesi üzerine mu‘allaq yıkıldı. Gürz cebe şakıldusı cihānı tutdı. Hemān-dem Kāhir ‘uqāb gibi heşt-pāy-ı ⁽⁶⁾ baħrīden anup każā vü kader gibi gögsi üzerine konup hançer çıkarup başını kesdi. ‘Ömrünü üzdü. **Ez-ān-cānib** ⁽⁷⁾ düşmān melik Kahkahā-yı Zengī Kāhirūn dilāverliğin gördi pīl-pāyuñ öldüğün görüp tācın yere urdı, efgānın ⁽⁸⁾ göge irgürdi. Ve leşkerine buyurdi: “Ne tūrursız bu Kāhiri kahr eyleñ.” diyüp hükm ki itdi hemān-dem ⁽⁹⁾ ol deryā-yı katrān gibi tūran zengī çerisi uşağı ve irisi derya-yı cūşān gibi yirinden leşker ki ⁽¹⁰⁾ deprendi atlar ayağından yiryüzi perendi. Kāhirūn üzerine gūlūv itdiler. **Ez-īn-cānib** Hürşīd Şāh Kāhirūn ⁽¹¹⁾ erligin ki gördi şād olup tācın göge irgürdi. Dağı hükm itdi. Ol düşmān çerisi birbirine ⁽¹²⁾ karşı ceng itdiler. Ve Kāhir bin Sām ol pehlevān-ı merd-nām dağı leşkeriñ birbirine karuşduğın ki gördi ⁽¹³⁾ şecā‘at tamarları coşa gelüp deprendi. Hemān-dem heşt-pāy-ı baħrī sürüp tīg-ı Daħhākı eline alup cenge ⁽¹⁴⁾ girüp kaşşāb koyun kırar gibi kırdı ve şāhīn şıgırcık tağıdur gibi ceng erlerin tağıtdı. Ve ceng ⁽¹⁵⁾ içinde zengīler meliki Kahkahāya tūş geldi. Kāhire seyf havāle kıldı. Kāhir kalkan karşı viridi. Tīg-ı Berrān ⁽¹⁶⁾ kalkanın bir tarafın kesüp Kāhire zaħm irgürdi. Andan Kāhir kaçıyup tīg-ı elmāsı eline alup Kahkahā-yı Zengīyi depere ⁽¹⁷⁾ tutup çaldı. Zengīler hanı silāh-şūr kāmīl idi. Başını kılıçdan uğurlayup kendüyi irhānesinden ⁽¹⁸⁾ gerü itdi. Kılıç irhānesine uğrayup eti ayrı iki buldı. Zengīler dilāverlerinden Ğarrān-ı Zengī at çeküp ⁽¹⁹⁾ şāhını kurtardı. İki düşmān şāhı birbirine irüp leşkerlü leşkeri karuşup Baħr-i Mağribel ⁽²⁰⁾ Baħr-ı Muħīt gibi katışup cenge tūrdılar. Hürşīd Şāh dilāverleri zengīleriñ bir kaçın harice sürdiler. Kāhir ⁽²¹⁾ dağı Kağan Arslan gibi irdüğü serveriñ öñin alup kılıçla çalup iki bölüp cenge düşmān gözine vāsi‘ **[68a]** ⁽¹⁾ cihānı teng iderdi. Ve Hürşīd Şāh serhengleri dağı zeng-bār dilāverleriyle ol gün, gün kubbe-i felege ⁽²⁾ dikilince ol kadar ceng itdiler ki yiryüzünü zengīler kanından lāle-reng itdiler.

Nazm

[fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün]

(3) Cū karıldı tókınuben iki şu
Gökde nūr içre idünürken busu

Cenge girdi ceng eri göñli şınık
(4) Er deminden gün yüzi oldu tanık

Göklere ağdı kafā yağmurveş
Yirlere yağardı kan yağmurveş

(5) Ok cigerler deldi kılıç kesdi baş
Gökde Merrîh korhudan oldu yavaş

Ol kadar erin karıldı bî- 'aded
(6) K'erbaşında yirde olur Ye' cūc sed

3.2.62. Der-Beyān-ı Āmeden-i Taymūs-ı²³⁹ Perī ve Āgāh Şoden-i Qāhir ez- Ahvāl-i Rüstem ü Ferāmerz

Hükemā kavlince Qāhir bin Sām, ol pehlevān-ı ⁽⁷⁾ merd-nām bu vechile ceng iderken Taymūs-ı perī ki Rüstem tinnīn-nūh-ser tutduğı ⁽⁸⁾ vaktin ve dīvlerini tağıdup pehlevānı zaḥmnāk itdüğü vaktin dem çeküp uçup gitmişti. Haber itmekçün 'azm-i ⁽⁹⁾ Süleymān ki itmişti varup Süleymāna Rüstemün hālinden haber vire. Pehlevānlardan ve dīvler serhenglerinden kimse ⁽¹⁰⁾ gönderüp Rüstemi hālāş itdüre. Düşmān elinde komaya diyüp Taymūs-ı perī Rüstemle yidüğü nemek hakkını ⁽¹¹⁾ gözedüp Süleymāndan yaña 'azm idüp giderdi. Er gerekdür küfran-ı ni 'me olmaya diyüp *fesedet ni 'metu min küfrihā*²⁴⁰ ⁽¹²⁾ kelimesin zıkr iderdi. Bes bu niyyet üzerine Taymūs-ı perī kanad açup uçarken yirle gök arasından gelüp geçerken ⁽¹³⁾ cezīre-i Sāhūna uğrayup iki düşmān leşkerini görüp çevre yaña nazar iderken ruh kuşunu gördi ki hişār burcı ⁽¹⁴⁾ üzerinde kara üyük gibi konmuş oturur. ' Acībā ruh kuşu bunda neyler ki diyüp yiryüzine indi. Şehrūn bir burcı üzerinde ⁽¹⁵⁾ ol daḥı kondu. Gördi ki iki leşker ortasında Qāhir bin Sām ol şīr-merd nīk-nām heşt-pāy-ı bahriye binüp ⁽¹⁶⁾ zengīler çerisin karup ceng ider. Hemān-dem şabr u qararı kalmayup kanad açup uçup ceng yirine ⁽¹⁷⁾ varup Qāhirūn öñin alup nazarına qarşu geçdi. Āvāz bülendī çağırup ta 'n idüp ayıtdı ki: "Yā Qāhir, er odur ki ⁽¹⁸⁾ ol kendü akrabāsın düşmān elinden hālāş ide. Er o degül ki āḥir kimse atına binüp yādlara yardım idüp dünyāyiçün ⁽¹⁹⁾ kendüyi şehler katında hāş ide. Kim er olana ğayret gerekdür. ' Adūya zebūnlık gösterüp muṭī' olmaya. Nite kim eydür: ⁽²⁰⁾ *Ta 'atu'l- 'aduvvi helākun.*²⁴¹ İmdi Yā Qāhir, qarındaşuñ Rüstemi kırtarmağa cehd it ve eylük adın korunmağa kaşd it. ⁽²¹⁾ Eylük it ki eylük bulasın. Zīrā yaramaza yaramazlığı yiter. Nite kim dimişlerdür: *Eḥsin ilā'l-muḥsini ve'l-musi'i yekfihī*"²⁴²

²³⁹ Metinde şeklinde yazılmıştır.

²⁴⁰ Nimete nankörlük, nimeti yok eder.

²⁴¹ Düşmana itaat etmek, ölümdür.

²⁴² İyi ve kötüye iyilik et ki her ikisine de yeterli olsun.

Nazm

[fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün]

[68b] ⁽¹⁾ Haşşā kim Rüstem ber-ā-berdür saña
Ol qarındaşluk haqın aña gine

Bād-keşīye itmeden bir dem hezār
⁽²⁾ Rüsteme itmek meded yigdür i yār

İl göziçün ağlayan gözsüz olur
İl yüziçün ağlayan yüz­süz olur

⁽³⁾ Kendü cānuñ şakla evvel efdal ol
Yādiçün çalış kalender echel ol

Çünkü cānuñ vuşlası Rüstem durur
⁽⁴⁾ Kurtar anı kim zebün pür-ğam durur

Hükemā kavlince kaçan kim Qāhir, Taymūs-ı perī naşihatın ki işitdi cigeri ⁽⁵⁾yanup Rüsteme acıyup yakılıp āh itdi. Andan ayıtdı: “Yā Taymūs-ı perī, ne kim dirseñ sözün haqdur. ‘Ömürden ⁽⁶⁾zamān ecilden emān bulursak şubh-dem señünle gidelüm, varalum, Rüstem nazarına irelüm. Düşmānlarına kılıç uralum, ⁽⁷⁾erlige cevāb virelüm. Takdīru’llāh ne gösterür görelüm, başımıza gelen kazāya rızā virelüm. Nite kim dimişlerdür: ⁽⁸⁾*İn vecede temurru fī kitābi’llāhi en teḍa ‘u riclī ve fī’l-ḳaydi teḍa ‘u humā.*”²⁴³

Nazm

[fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün]

Cehd idelüm Rüstemiçün bu zamān
⁽⁹⁾ Görelüm ne gösterür yüz āsumān

Ger ecilden bulurısaḳ mühleti
Haq bize virürise ‘ömr [ü] emān

⁽¹⁰⁾ Rüstemiçün dīv [ü] cinle ceng idüp
Kara yirde aḳıdalum baḫr-ı ḳan

Ceng bizden nuşreti virmek Haḳuñ
⁽¹¹⁾ K’aña baḡludur ḳamu işler hemān

²⁴³ Allah’ın kitabında yazılmış ve sınırı belli olanlar için ayaklarını yere koysunlar. (itaat etsinler)

Hüküm anuñ ki fâ‘il u muhtâr odur
Her ne kim taqâirdür olur revân

(12) Böyle diyüp oldu sâkin nerre şîr
Vir şalavât Muştafâya şâdmân

3.2.63. Der-Beyân-ı Niyyet Kerden-i Kâhir Reften be-cânib-i Rüstem

(13)Hükemâ kavlince kaçan kim Kâhir Rüstemüñ halâşına niyyet itdi dahı böyle diyüp hemân-dem gayriye gelüp kılıcın eline aldı. (14) Her kime kim irdiyse düşmândan depere tutup çaldı. İrhânesine varınca iki böldi. Ve muharrip (15) çalduğın başın bir kolun düşerdi ve kemerinden çarpduğunuñ hıyâr mânendi iki kesüp düşerdi. (16) Nicesin dahı na‘re urup şaşardı. Ol kadar zengîler düşerdi ki kan bihârından gökyüzi zengî (17) yüzi gibi karardı. Ve Merrîh felek Kâhir korhusundan gökyüzinde beñzi şarardı. ‘Âkıbet Kâhir, zengîler (18) şâhunuñ ‘alemine sürdi. Kırk sekiz biñ ere karşı varup korkmayup kılıç urdı. ‘Alem ü ‘alemdârı yakup (19) zeng-bâr pehlevânları sünüsine göğüs virdi. **Ez-în-cânib** Hürşîd Şâh leşkeri dahı pehlevâna arka virdiler, (20) düşmân ‘askerin araya alup kırdılar. Sünüler şanup sîneler ve bağiranlar söğüşüp tîğ-ı teberlerle çalışdılar. (21) Birbirinden baş u cân alışdılar. Leşleri vü başları rahşelerden şalışdılar. Gürz-i şalıklar [69a] (1) birle fark üzere döğüşdiler. Pehlevânlar ulu ün gözedüp baş cân almağa üşdiler. Ve muhannesler kaçacak (2) yirler gözedüp sıvışdılar. **Muhaşşal-ı kelâm** sözi dirâz itmeyelüm. Gün ikindü vaktine varıncaya dek bir ceng (3) itdiler ki çarh-ı felek döneli ancılayın bezd tururmadı. Şöyle kim kılıç şapuldisından ok şakuldısından (4) gürzler küpöldüsinden teberler düpöldüsinden at fıl sehîlinden er garyundan tabl güröldüsünden (5) zurna vü nefîr firuldusından zemîn [ü] zamân çarh-ı âsumân inledi ve gümlledi. Ve hoş tıyûr mesnedinden mâr mûr (6) mağ‘adından yelekledi. On dört kez yüz biñ kılıç katından çıkup rezmgâh içi elmâs şu‘lesinden (7) tatdı. Ol kadar er kırıldı kim kan seyl gibi yürüdi. Hûn bihârı hevâya ağup kara bulutlayın kat kat (8) olup tırdı. At tartağından gerd [u] gubâr üç âsmâna irdi. Oğlı atadan ana oğuldan bî-haber oldu. (9) Boz at kara at tozdan yek-reng oldu. Âdem kanından dilâverler bebr ü pelenge döndi. Kâhirüñ dahı kan dökmekten (10) cebesi vü cevşeni kara benekli post-ı nehenge döndi. Ol kadar düşmân kanın ağıttı ki kara yeriñ yüzi kızıl (11) kandan kararup la‘lin renge döndi. Gün aħşam zevâline varıncaya dek Kâhir düşmen leşkerin kırdı. (12) Eceli gelen iki ‘askerden deşdi ve pehlevânlar cebesi cevşeni rişteleyin üstinde biçildi. Erenler (13) kanı yiryüzüne saçıldı. Vakit şâm olıcak Kâhir zengî çerisin tağıdup Kahkahâ-yı Zengî[yi] tutup Hürşîd Şâh (14) nazarına getürdi. Nuşret viren Allâha Hürşîd Şâh şükürler kıldı. Andan Kâhire karşı varup üzerine la‘l u gevher (15) saçdı. Kucaqlayup alup tahtına çıkarup ayıttı ki: “Yâ pehlevân, taht u tâc bugünden soñra senüñdür. Ve kızım (16) dahı câriyeñdür kabûl eyle.” diyüp ‘özü diledi. Kâhir dahı Taymûs-ı perî kığırdı. Gelüp Hürşîd Şâha (17) göründi. Bir zerrîn kürsî kodılar. Hürşîd Şâh nazarına geçüp oturdu ve bir cevher-i mecmere içinde kâfur [u] ‘üd (18) u sandal u müşğ ü ‘anber yakup Taymûs-ı perîye karşı bakdılar. Buħura gıdâ virüp ziyâfet ideler. **İllâ ki** (19) Taymûs-ı perî gıdâ kabûl itmeyüp ayıttı ki: “Velî-ni‘metüm Rüstem-i Tehemten ol pehlevân-ı tîğ-zen bugün on iki gündür ki (20) düşmân elinde habs içinde koyup kendüm ol zecirde iken ben rahat olmak câyiz degildür. Terk-i edübdür. (21) Kişi velî-ni‘metüñ kadrini bilüp küfran-ı ni‘met olmamak gerek. İhsân gördüğü kişiye senâ kılmak gerek.

[fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün]

[69b] ⁽¹⁾ İylügi bilmek gerekdür merd olan

Gerçi bilmez nā-ehil nā-merd olan

Etmegi bilmez gözine tuz görüp

⁽²⁾ Ol durur oñmaz kişi bir derd olan

Nesr Hükemā kavlince Taymūs-ı perī ⁽³⁾ böyle diyicek Hürşid Şāh sözünü ma'kūl görüp diledi ki düşmān şandığı şādluğa 'ayş u nūş ⁽⁴⁾ idüp bezm kura. İllā ki Kāhir kabūl itmeyüp ayağ üzere kalkup ayıtdı ki: “Şehā, şükr ol Hudāya ki düşmenüñi ⁽⁵⁾ ayağıña getürdi. Nuşret saña virdi. Feth ü zafer bulduñ. Ve bu kemīne dağı hıdmetin yirine yitürdi. Düşmenüñ ⁽⁶⁾ tutup getürüp elüñe virdi. Şimdiden soñra bize şöhet harāmdur. Tā karındaşum Rüstemüñ yüzünü görmeyünce ⁽⁷⁾ düşmān elinden kurtarup tinnin-ten-i nüh-ser kanın yire döküp kendü kılıcumla gerdenin urmayınca. Zīrā ki zālīm mazlūma ⁽⁸⁾ zulm itmiş olsa ve bir kişi anı men' itmek elinden gelse itmese 'adli zulma tebdil olup ol zulmı kendü ⁽⁹⁾ itmiş gibi olur. *Eyyumā ve'z-zulmu ehadu izlāmetin ferefa'at ileyye muslimun e[v] gayruhā fe ene zalemtuhu.*”²⁴⁴

Nazm

[fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün]

⁽¹⁰⁾ İtmeyince Rüstemi bendden halāş

Def' oluben gitmeyünce ol haşās

Yatmak uyumak baña [oldı] harām

⁽¹¹⁾ Er gerek ki suçluya ide kışās

Nesr Hükemā kavlince Kāhir böyle diyüp meclise oturmayup ta'ām ⁽¹²⁾ yemeyüp gitmege ki bel bağladı, Hürşid Şāh ol hālī gördi ağladı. Ayıtdı: “Yā pehlevān çünki gidersen bārī kızım ⁽¹³⁾ alup nikāh it. Yedi gün dağı tır, çok degül. Sizi düğün idüp gerdege koyalum. ⁽¹⁴⁾ Bizi gāmgīn itmeyüp şād u feraḥ it.” diyüp anca ki yalvardı Kāhir rızā virmedi. “Eger ecelden emān bulursam ⁽¹⁵⁾ sağlığıla gelürsem gelüp kızuñı alam, birkaç gün senüñle bile olam.” diyü 'ahd itdi. ⁽¹⁶⁾ Andan zeng-bār melik Kahkahāyı tutulan pehlevānlarla Hürşid Şāhdan dilek idüp yılda on kere yüz biñ ⁽¹⁷⁾ mişkāl altun harāca kesüp āzād itdirdi. Ol şāh-ı zeng-bār dağı Kāhirüñ erligi ki gördi cān u ⁽¹⁸⁾ gönülden mahabbeti olup alkış virdi. Fi'l-cümle ol gice Kāhir sefer yarağın gördi. Ve ruh kuşınıñ nazarına ⁽¹⁹⁾ yigirmi koyun dört deve dört sığır boğazlayup pāk itdürüp leşlerin nazarına iletüp ruh kuşını toyurdu. ⁽²⁰⁾ Heşt-pāy-ı bahriye dağı tönca 'ulūf virdi. Çünki ol gice gitdi, şubh-dem yitdi. Kāhir yerinden ⁽²¹⁾ tırup pāk şudan arı abdest aldı. Dāvud Peygamber şerī'atınca şubh-dem namāzın kıldı. Çünki namāzdan [70a] ⁽¹⁾ niyāzdan ki ferāğat itdi güneş dağı toğup 'ālemi rüşen itdi. Hürşid Şāh cem' olup begleriyle ⁽²⁾ geldiler. Kāhir üzerine dürr ü cevher saçup 'izzet kıldılar. Kāhir dağı yigirmi dört pāre ceng altun ⁽³⁾ üzerine ārāyide kılup ol kan dökücü elmāsı kılıcın biline tokundı. Ve Cemşidī cevşenin giyüp Dāvudī bekterin ⁽⁴⁾ çignine alup Nerrīmān aşaklığın başına şarup sīmurğ yelegin

²⁴⁴ Zulüm çeşitlerinden biri, Müslüman olan veya olmayan biri tarafından bana ulaştırılırsa o zulmü ben yapmış gibi olurum.

şokundu. Gürzler eyin kemer şokup siper düşine ⁽⁵⁾ şalup kemânın kolına alup okların biline şokınup Hürşîd Şâhla görüşüp icâzet alup ol kara ⁽⁶⁾ tağ gibi ruh kuşu yanına gelüp bi'smi'llâh diyüp üzerine binüp iki ayakların ruh kuşunuñ omuzuna urup ⁽⁷⁾ boynın kucağlayup ve uylukların kanadları altına şokup ki karâr itdi andan ruh kuşu dağı hammâm kubbesi gibi ⁽⁸⁾ başın yukarı kaldurup minâre-i Sikender gibi boyun uzadup kara bulut kanadların açup yirden ⁽⁹⁾ gökyüzün gözleyüp Sîmurğ perlerin açup ayakların gemi lengeri gibi kendüye çeküp dümen gibi ⁽¹⁰⁾ kuyruk egüp seren ucı gibi hevâya diküp kazâ vü kader gibi yirinden götürölüp gitdi. Şanasın ki Sîmurğ-ı ⁽¹¹⁾ Kâfdur. Gökyüzine uçdı ki bir dem içinde hevâ-yı fenâya geçdi. Ve Taymüs-ı perî heşt-pây-ı bahrî ⁽¹²⁾ götürüp hevâ yüzine kanad açup uçdı. Ruh kuşunuñ önüne geçdi. Şol kadar maşırık cânibine gitdiler. ⁽¹³⁾ Kara bulutlar arasına çıkdılar. Gözden belürsüz olıncaya dek Hürşîd Şâhla hâzır olan begleri ⁽¹⁴⁾ bakdılar. Hâk te'âlâ Kâhri haşâlardan şaklasun. Sağlğıla yine gelsün deyü Hâk te'âlâdan hâcet ⁽¹⁵⁾ dilerlerdi.

Nazm

[fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilün]

Her biri hâcet diler ki pehlevân
Haşma nuşret bulup ola şâdmân

⁽¹⁶⁾ Tutduğı âsân ola işi kolay
Her haşardan şaklaya anı Muste'ân

Nesr Hükemâ kavlince çünki Kâhir ⁽¹⁷⁾ ruh kuşu arkasında Taymüs-ı perî önince heşt-pây-ı bahrî götürüp giderken Kâhir ruh kuşu arkasından ⁽¹⁸⁾ 'âlem etrâfa nazar kılup seyr iderken nâ-gehân mağrib cânibinden on dört meş'ale belürdi ki ⁽¹⁹⁾ her birisi cehennem ocağı gibi yanar. Velî bu meş'alelerüñ her birisi bir kal'a burcı üzerinde görünür. Ve bir 'aceb dağı ⁽²⁰⁾ bu ki bu meş'alelerüñ cânib garbında bir kara tağ gibi zulümât görünür. İllâ nice tağ ki Hüd Peyğambere ⁽²¹⁾ gönderilmiş hışmlu od yağdırıcı bulut gibi yirle gök arasından sürüp gelür. 'Acabâ ney ki diyüp **[70b]** ⁽¹⁾ pehlevân Taymüs-ı perîye gösterdi. Perî görüp âh itdi: "Yâ pehlevân, hîç haberîñ var mı ki bu gelen yedi ⁽²⁾ başlu evrendür. Ol tumanlu tağ gibi görünen kâmetidür ve on dört yerde külhan gibi ateş yanan yedi başunuñ ⁽³⁾ ikişer gözleri 'alâmetidür. Bu ejdehâ dehenden gâfil olma." diyüp naşîhat idince nâ-gâh ejdehâ dağı gıjlayup ⁽⁴⁾ yirle gök arasından yakın gelüp yitdi. Evrenüñ geldüğün ki gördiler ruh kuşıyla Taymüs-ı perî kanad büküp ⁽⁵⁾ yolından arıldılar. Bulutlar arasına kaçup bulud arasından bakup gördiler ki yedi başlu bir evrendür ki ⁽⁶⁾ kâmeti bir ulu tağa, gözleri cehennem çerâğa beñzer. Ve yedi baş var ki her başı bir hışâr burcına beñzer.

Nazm

[fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilün]

⁽⁷⁾ Şan Sikender seddi durur kâmeti
Korhudur Merrîhi gökde savleti

'Arşı tolaşan ılan görse anı
⁽⁸⁾ Korhudan ditreyeyidi key katı

Nesr Hükemā kavlince kaçan ki bu ejderi gördiler heybetine hayrān alup ⁽⁹⁾ engüşt-ber-dehān urdılar. Anı gördiler ki bu ejdehānuñ bir ayağı pençesünden gergedan ve bir ayağı pençesinden fil ⁽¹⁰⁾ velī ancılayın büyük ki her biri bir ara ağa beñzer götürüp gider. açan ki bu ejder heybetle anad açup ⁽¹¹⁾ uçup geçüp ki gitdi nā-gāh anı gördiler ki bir ‘azīm ejdehā dahı belürdi. Mağrib cānibinden ⁽¹²⁾ kim anuñ okuz başı vardır. Bir başı uyruğı ucında velī ancılayın heybetlü ki degme kişı nazārına āat getüremez.

⁽¹³⁾ **Naẓm**

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

Aña nisbet işbu ejder bī-gümān
Hāke nisbet gökçe var farkı ‘ayān

⁽¹⁴⁾ Şanki gūyā ol etükdi bu peleng
Yine gelürdi ol geçen bu da neheng

Şanki Türkmen hırmenidür pulları

⁽¹⁵⁾ Bih ‘amūd-ı Sikenderdür olları²⁴⁵

āddi beñzer küh-ı Elbürze anuñ
Gözleri de Merrīhī ılduz anuñ

⁽¹⁶⁾ ün cehennem apusı ağızın açar
Zehiri gökden yire urmaz şaçar

addine hayrān alup arh-ı felek

⁽¹⁷⁾ Heybetinden açdı anuñ cinn ü melek

Līki āhir ormayup aña baar
Ol perīye gözle deyü göz aar

⁽¹⁸⁾ Līki ejder heybeti aymūsı da
orudur almaz ‘aılla usı da

Nesr Hükemā kavlince bir ‘azīm ⁽¹⁹⁾ ejdehā öñceden evrenüñ lomasını gördi, alığından ağızların açup anad büküp üzerine ⁽²⁰⁾ sürdi. Yakın varıca hücüm idüp apındı. Üzerine zehr itince şunup anad akup depindi. Ol ⁽²¹⁾ ejder de haşmını gālīb görüp elinde lomasın ışanup açdı. anadların dürüp berrān olup uçdı. **[71a]** ⁽¹⁾ Bu evren anuñ açduğı ki gördi ardını sürdi. āhir ol ejderhāyı eser gibi uçup recm itdi. Dahı ⁽²⁾ dönüp aymūs-ı perīye ayıtdı: “Yā perīler serhengi, sen öñümce ulağuz ol. Bu ruh uşmuñ öñince uçup ⁽³⁾ yüksege ıkğıl ki bu evren alt yanımızda ala. Aña ne itdüğüm göresin. N’ola ki ılan ādemüñ ⁽⁴⁾ düşmānise ki şeytān yoldaşıdır. Ve tāyir olan

²⁴⁵ Bu mısra da vezin bozuktur.

pehlevānuñ rīvine bir dem itmek işidir. Haḳ te ‘ālā rāst ⁽⁵⁾ getürse ben bunı oḳa tıtip helāk iderem. Ol gözlerin kör, andan kılıç çeküp baḡrını çāk iderem.”

Nazm

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

⁽⁶⁾ Haḳ te ‘ālā ger ‘ināyet iderise bu zamān
Ejderüñ cānın aluben virmeyem hergiz emān

Tır-bārān birle anuñ gözleri nūrı alup
⁽⁷⁾ Tığile ḳanın döküben eyleyem bī-cān hemān

Nesr Hükemā ḳavlince Ḳāhir böyle diyüp Taymūsa ki hüküm itdi ⁽⁸⁾ perī daḡı ruḡ ḳuşı öñince yüksege çıkup ki uçdılar evrenüñ ardından yitüp üzerine geçdiler. Andan Ḳāhir ⁽⁹⁾ bin Sām-ı Süvār ol pehlevān-ı rüzigār ḳolundaḡı kırk ḳat siñürlü, evren başlu, arslan göğüslü, bebr-i yabān ⁽¹⁰⁾ bu kürkü kergedan şāhından düzilmiş ḳabzası yirine nuşret āyetleri yazılmış tās ki eline aldı andan güneş ⁽¹¹⁾ ağzına el şunup yedişer ḳanadlu, elmās ayaklu, billūr tenlü, la‘līn tıtaḳlu oḳlarından on sekiz tır eline ⁽¹²⁾ alup üç kirişlü yayına gez ḳulaḳda demren tırnaḳda ḳılup ejdehānuñ ol sağ gözün gözetdi. Allāh diyüp ⁽¹³⁾ atdı. Oḳ sağ gözüne tıḳınup ejdehānuñ sol gözüne geçdi. Ejdehā baḳup ikinci ⁽¹⁴⁾ başı göziyle üstün yanında Ḳāhiri ki gördi yedi başın ḳaldurup ḳanad büküp dutup Ḳāhire diledi ki ⁽¹⁵⁾ yuḳaru çıkısa zehr atup Ḳāhiri yaḳa. Ḳāhir daḡı Hudāya tekbīr getürüp Hazret-i Süleymān müzdine şalavāt virdi. ⁽¹⁶⁾ Andan ikinci oḳı eline alup göz ḳulaḳda demren tırnaḳda idüp tiri atdı. İkinci başınuñ sağ ⁽¹⁷⁾ gözüne doḳınup sol gözünden çıkıdı. Gözleri nūrı gidüp ḳanı baḡr-ı Nıl gibi yiryüzine aḳdı. Evren ⁽¹⁸⁾ ğıjğurup ḳanad açup bir zīr Ḳāhirden yaña çıkıdı. Diledi ki yakın varup ḳaşd ide. Ruḡ ḳuşıyla Ḳāhiri ⁽¹⁹⁾ deme çeküp yutmaḡa cehd ide. Ḳahir Allāh[a] tevekkül itdi. Üçüncü oḳı atup üçüncü başı gözlerin daḡı kör ⁽²⁰⁾ itdi. Evren bu kez ğıjğurup ḳatı tıtip uçdı. Ḳāhirüñ öñine geçdi. Andan cehennem ḳapısı gibi ağzın ⁽²¹⁾ açdı. Ḳāhir üzerine dem idüp zehirli āteş şaçdı. Ruḡ ḳuşı ejderüñ öñinden ırıldı. Velī zehr **[71b]** ⁽¹⁾ ḳanadı ucına çıkıdı. Bir nice perr ü bālın yaḳdı. Andan Ḳāhir Allāha tevekkül idüp na‘re urdı. Ve dördüncü ⁽²⁾ başınuñ gözlerin daḡı oḳla urdı. Bu kez ejder beşinci başıyla ḡamle itdi. Ḳāhir üzerine yine zehr ⁽³⁾ atdı. Ruḡ ḳuşı görüp zehr öñinden ḳaçdı. Velī zehrin ejdehā ki atup şaçdı, bir nice tamlası ⁽⁴⁾ ruḡ ḳuşınuñ üzerine çıkıdı. Daḡı ḳanadlarınuñ bir nicesin yaḳdı. Ruḡ ḳuşı eyle çağırdı ki ⁽⁵⁾ şadāsı ‘ayyūḳa çıkıdı. **Muḡaşşal-ı kelām** sözü dırāz itmeyelüm. Ḳāhir bin Sām ol şāḡib-ḳırān-ı merd-nām sekiz ⁽⁶⁾ oḳla ejdehānuñ sekiz başınuñ ekşer gözlerin şaḡından ki ururdu oḳı sol gözünden çıkardı. Ḳanları yire ⁽⁷⁾ döküp ḳa‘r-ı zemīne siñince ḳanları aḳardı. Andan evren ḳuyruḡındaḡı ağzın açup ḳanad şalup ruḡ ḳuşınuñ ⁽⁸⁾ muḳābelesine geçüp ḳuyruḡı ağzından zehr çıkardı. Ḳāhir ruḡ ḳuşı arḳasından zehr atduḡın ki gördi ⁽⁹⁾ tıḳuzuncı oḳla ḳuyruḡındaḡı başı gözlerün urup kör itdi. Daḡı ejderiñ gözleri ḳalmayup ḳanad şalup ⁽¹⁰⁾ ruḡ ḳuşıyla Ḳāhir yiyisin alup aḡız açup zehr şaçup üzerine sürdi. Ḳāhir gördi ki evren zehri yakın atdı ⁽¹¹⁾ onuncı oḳla sağ ḳanadınıñ altından urup zaḡmnāk itdi. Evren acısından ğıjğurup Ḳāhire zehr ki ⁽¹²⁾ atdı Ḳāhir sol ḳanadı altından on birinci oḳla urup derdnāk itdi. Andan evren aña daḡı baḳmayup ⁽¹³⁾ Ḳāhirüñ yiyisin alup ilerü varup ḡamle itdi. Ḳāhir ruḡ ḳuşı arḳasından nīze-i Cemşīdi eline alup ⁽¹⁴⁾ ejderüñ göḡsin gözleyüp tır gibi atdı. Nīze gelüp ejderüñ göḡsine şancılup zaḡm açdı. Evrenüñ ⁽¹⁵⁾ cān evine uğrayup ecel cāmın açdı. Andan Ḳāhir kılıcın eline alup ruḡ

kuşıyla sîmurğ yelegin ⁽¹⁶⁾ işâret itdi. Ruḥ kuşu sürüp ejder üzerine geldi. Elindeki kılıçla sağ kanadını çaldı. Evren ⁽¹⁷⁾ bir kanadlu kalup uçmağa ferri kalmadı. Andan ikinci kanadın Qāhîr çalup zaḥmnâk itdi. Ejder kanadsuz ⁽¹⁸⁾ kalup gökden yiryüzine düşdi. Gözleri kör, kanadları yok. Belâ arusu başına üşdi.

Nazm

[fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilün]

⁽¹⁹⁾ Gör nicesi pehlevândı Qāhîr ibni Sām-Süvār
Gökde uçan ejderden götürür cān tamar²⁴⁶

Aña hem-tā gelmedi bir pehlevān illā ki Sām

⁽²⁰⁾ Ahîr aña dahı bākî kalmadı bu rûzigār

3.2.64. Der-Beyân-ı Kışsa-i Süleymân ve Kâziyye-i Bağbânî

Hükemâ kavlince Sām-ı Süvār, Qāhîr ol ⁽²¹⁾ pehlevân-ı mâhir ruh kuşu arkasında kara bulutlar yöresinde tokuz başlu evreni ceng birle helâk itmekde ve Rüsteme [72a] ⁽¹⁾ toğru gitmekde. Bizüm kışşamız **ez-ân-cānib** Süleymân nebî ḥazretine geldi. Nite? Ol zamân ki ⁽²⁾ Süleymân Peyğamber ('a.s.) ḥar-güşla kelbiñ ki ol gice münâzarasin diñledi kelbiñ faziletin ki añladı ⁽³⁾ insāna ünsiyetin giceleri şubha dek pās-bānlığ idüp ḥidmetin ve kanā'atin bilüp bunlaruñ münâzarasin güş iderken ⁽⁴⁾ nā-gāh ḥurūs ötdi. Şeher vaḳtiydi. Süleymân ḥazreti yirinden тұrup pāk şudan taze vuzū kılup mescide ⁽⁵⁾ varup Nāsen peyğamberle Kāz peyğamber ve Uyāşer peyğamber birle Lokmān Ḥakīm 'aleyhimü's-selām ḥāzır olan ⁽⁶⁾ Benî İsrā'il peyğamberleriyle cem' olan evliyā vü etkīyā ile mescide girüp selām virüp dört şāf oldılar. ⁽⁷⁾ **Evvel** şāfda enbiyā vü evliyā vü etkīyā **ikinci** şāfda 'ulemā vü hükemā vü füzelā тұrdılar. **Üçünci** şāfda server-i ⁽⁸⁾ selāṭîn ümerā ve vüzerā oturdılar. **Dördünci** şāfda cinnîler, perîler 'ulemāsi durdılar. Ve biñ bir ümmetiñ insān zürriyātından ⁽⁹⁾ olan mü'min u muvaḥḥid ekābir u eşyāsı şāf bağlayup namāza тұrdılar. Andan mü'ezzin ezān okuyup ⁽¹⁰⁾ Süleymân ḥazreti imāmluḳ idüp ziyārete gelen melā'ike-i muḳarrebūn Süleymānuñ şağında vü şolında тұrdılar. ⁽¹¹⁾ Şubḥ namāzın kılup Tevrît, Zebūr āyetlerin okıyup şubḥ namāzın edā kılup Süleymân ḥazreti du'ā dileyüp bākîsi āmin ⁽¹²⁾ diyüp namāz u niyāzı tamām idüp el yüze ki sürdürdiler andan yirlü yirinden тұrdılar. Süleymân ḥazretini selāmlayup ⁽¹³⁾ taşra çıkdılar. Süleymân nebî dahı ki Hüdhüdüñ icāzetsüz gitdüğinden perîşān-dil olmışıdi. ⁽¹⁴⁾ Diledi ki ḥink-i İshāka süvār olup seyrān kıla. Andan Ḥabeş meliki Nu'mān Şāha ayıtdı: "Yā Melik-i Ḥabeş, hîç ⁽¹⁵⁾ bu yakın yirde bir laṭîf bağ bûstān gül gülistān var mıdur ki varup bir nazar görevüz. Sebze-zāra nehr-i ⁽¹⁶⁾ cüy-bāra nazar itmegile ğam-ı Hüdhüdi dilden sürevüz kim 'acem zurefāsı dimişdür."

Rubā'î

⁽¹⁷⁾ Her ki ğamgîn şod koned seyr ü sefer

Tā dileş ḥandān şeved çün ğonce-i ter

Sebzezār u zāt-ı maḥbûb-ı şanem

⁽¹⁸⁾ Ādemî ḥandān koned iy pür hüner²⁴⁷

²⁴⁶ Bu mısırada vezin bozuktur.

²⁴⁷ Ne zaman ki gamlı olur, gezip tozmaya gider; gönlü taze gonca gibi neşeli olur. Ey hünerli (kişi)! Bahçe ve put (gibi güzel) sevgilinin varlığı kişiyi mutlu eder.

‘ale’l-ḥuṣūs ki ‘Arab zurefāsı dimişdür ki: *Şifā’ul-ḫulūbi likā’u’l-* ⁽¹⁹⁾ *maḥbūbi*.²⁴⁸

Nazm

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

Böyle diyüp sākin oldı ol emīr

Diñle imdi kıışsa nedür lā-naẓīr

⁽²⁰⁾ Līki luṭf it vir şalavāt Aḥmede

Tā sevābı kıazanāsın ir ü dir

Neşr ⁽²¹⁾ Hükemā kıavlince Süleymān ‘aleyhi’s-selām böyle diyicek Ḥabeş meliki Nu‘mān Şāh du‘ā kıılıp ayıtdı ki: “Yā Nebiyya’llāh, [72b] ⁽¹⁾ bu şehir-i Zenūcuñ cānib-i şimālisinde bir laṭīf bağ būstān vardur ki bağ-ı iremden ⁽²⁾ şuyı ab-ı zemzemden nişān virür. Bir pīr-i ‘azīz ki iki yüz yaşına yitmüşdür ol laṭīf bağçeyi kendü ⁽³⁾ eliyle diküp ma‘mūr itmişdür. Eger ki sebzezār eşcār u eşmār enhār-ı gülzār seyrinden ḥaẓẓunuz var ise ⁽⁴⁾ varup görmege yarar.” diyüp du‘ā idicek Süleymān nebī ‘aleyhi’s-selām hükme eyledi. Hınk-i İshāka ⁽⁵⁾ zeyn zerrin urup getürdiler. Melik-i Ḥabeşiyle cemī‘ server [ü] selātin rikābın tutup Süleymān[ı] ata bindürüp ḥidmet ⁽⁶⁾ itdiler. Andan anlar dahı raḥşān-süvār olup sağ u şolınca bile gitdiler. Nu‘mān Şāh kıulağızlık eyleyüp ⁽⁷⁾ gelüp ol pīr bağına yetdiler. Süleymān nazar kıılıp gördi ki şehir-i Zenūcuñ şimālindeki cebel eteginde ⁽⁸⁾ bir laṭīf şahrā içinde kevşer mişal bir bınār çıkup selsebılveş sebıl olup akar. Yüz sürdüğü yirler çayır u ⁽⁹⁾ çemen sünbül ü semen olmuş. Ammā ki bu şahrānuñ şahnında bir pīr-i köhne ki kıaddi lām elife dönmüş ⁽¹⁰⁾ elinde çapa yir kıazup zeytün ağacı fidanların diker. Süleymān ta‘accüb eyledi. Pīrūn yanına vardı. At başın çeküp ⁽¹¹⁾ durdı. Dahı selām virdi. Pīr başun kıaldurup Süleymāna nazar ki kııldı: “‘Aleykümü’s-selām yā Dāvud oğlu Süleymān.” ⁽¹²⁾ diyüp du‘ā itdi. Süleymān ta‘accüb idüp ayıtdı ki: “Yā pīr, neden bildün ki ben Süleymānum.” cevāb virdi ki: ⁽¹³⁾ “Nūrānī yüziñden ve şīrīn söziñden ve kevkebe ile gelişüñden ve ben fakīre selām virüp ‘izzet kıılışuñdan. ⁽¹⁴⁾ Zīrā ki her şahşuñ aḥvāl-i cünbişinden ve sīmāsından ma‘lūm olur. Nite kim dimişlerdür: *El mer’u tuḥayyiru ‘ammā ft kıalbihi.*”²⁴⁹ ⁽¹⁵⁾ diyicek Süleymān pīrūn zihn ü ‘aqlına taḥsīn kıılıp āferin itdükden soñra yine şordı ki: “Yā pīr-i ‘azīz, kıalıbın pīrlikden ⁽¹⁶⁾ egülüp lāma dönüp ‘ömrün āḥire yitmişken ne ‘acebdür çalışup zeytün nihālün dikersün? Ma‘lūmdur ki ⁽¹⁷⁾ bu fidanuñ on yıla dek ancak zeytün biter. Senün ḥod ‘ömrün gün sağışı iki yüz yıldan aşmış üzere ki pīrlük düşmüş. ⁽¹⁸⁾ Pīrlük ḥod ecelden ḥaber viricidir. Nite kim dimişlerdür: *Kefāke bi’s-şeybi nā’iyen*”²⁵⁰

Nazm

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

⁽¹⁹⁾ Çün kıışınūñ ‘ömri ola elli tamām

Pīrlık eyyāmı irdüğü belli tamām

Yetmişe irse ‘ömür gitmiş durur

⁽²⁰⁾ Toksana irse ölümü belli tamām

²⁴⁸ Kalbin şifası, sevdiğine kavuşmaktır.

²⁴⁹ Kişi, kalbinin içindekilerde hürdür.

²⁵⁰ Ağarmış saçlar, ölümün habercisidir.

Nesr Hükemâ kavlince Hazret-i Süleymân ‘aleyhi’s-selâm böyle diyicek ⁽²¹⁾ pîr-i ‘azîz cevâb virdi ki: “Yâ zıll-ı Ma‘bûd iy Süleymân bin Dâvud, ‘ömrüm toksandan geçüpdür. Gözüm nûrî çün gelüp **[73a]** ⁽¹⁾ kuvvetüm ‘azâmdan geçüpdür. Pîr-i fâniyem dimezem ki zamân nev-civânıyam. ‘Ömrüm bu deme gelinceye dek bu bâğı ihyâ ⁽²⁾ itdüm. Niceler bizüm için envâ‘ yemiş ağaçların dikmişler. Muheyya vü hâzır itmişler. Yemişlerin yiyüp lezzetin tadduk. ⁽³⁾ Rûhlariçün hayr du‘â kılup şükr-i Yezdân itdük. Gördüm ki ‘ömrüm ahir nihâyet buldı. Bu şecer-i mübârek ⁽⁴⁾ anuñçün dikdim ki bizden soñra gelenler yemişin yiyüp bizi hayr du‘âdan añalar ve bu eşcâr-ı laţîf zeytûnı ⁽⁵⁾ anuñçün dikmesin ihtiyâr itdüm ki çok yaşar. Nihâyet üç biñ yıla degin тұrur. Meger âfet-i semâvî ⁽⁶⁾ irişe.”

Nazm

[fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilün]

Nefsimizçün dikmezüz zeytün berây-ı şehriyâr

Kim bilürüz ‘ömrümüzi olmaz ahir pâyidâr

⁽⁷⁾ Niceler dikdi bağı yidük anuñ biz yemişin

Biz dahı zeytün dikerüz vire vaqti gelse bâr

Nesr Hakîm kavlince ol pîr-i ‘azîz ⁽⁸⁾ böyle diyicek Süleymân hazretine hoş geldi. Biñ kızıl ihsân itdi. Pîr mâlî kabız itdi. Ayıtdı ki: “Yâ Nebiyya’llâh, ⁽⁹⁾ şükr ol Hâlık-ı eşcâr u eşmâra, minnet-i bî-had ol lâ-yezâle, Raḥmân Ğaffâr Sübhân Settâre bu emek çeküp ⁽¹⁰⁾ dikdügüm şecer-i mübârek henüz yemiş irmeden sa‘yile biñ kızıl altın elüme girdi. Yâ Nebiyya’llâh, ‘âlî hazretiñden ⁽¹¹⁾ temennâm budur ki bu bâğ içine kadem başasız. İhżâr olan yemişlerinden iftâr idesiz.” diyüp tevazu‘ kılup da‘vet ⁽¹²⁾ idicek Süleymân hazretine pîr-i sâlimüñ sözi hoş gelüp hînk-i İshâkdan indi. Bâğ içine girdi. Gördi ki bir ‘âlî ⁽¹³⁾ bağçedür ki huld-ı berîne beñzer. Anuñ gibi laţîf bâğ ki şahınına ayak başmağa âdem esirger. Her tarafı şimşâd u serv, ⁽¹⁴⁾ ‘ar ‘ar, nârven, ney-şeker, nârenc u turunc, gül, sünbül, kıranfil, nesteren, yâsemen, erğuvân, zaymerân, hayzerân, envâ‘ reyâhîn ⁽¹⁵⁾ açılmış cemî‘ semer kemâlinde irmiş. Ve tûtfî, bülbül, turrâc hezâr-ı dâstân dile gelüp ötüşürler. Dillü dilince halkı tesbîḥ ⁽¹⁶⁾ idişürler.

Nazm

[fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilün]

Cennet-i Firdevse beñzer ol maḳâm-ı dil-güşâ

Hüb-ı rıdvân bâğ-ı ravza kevşer-i âb-ı hayât

⁽¹⁷⁾ Şubh-dem bülbül okur dîbâce-i faşl-ı rebî‘

Fanzurû yâ üli‘l-ebsâr[ı] işitdük (?) aşdıķâ

Serv-i gülzâr behişt içre hırâmân şalınur

⁽¹⁸⁾ Hülle-i Hızırî ańız şan hür ğilmân âşinâ

Şāh-ı reyāhīn çemenden düzd-i leşker itdi ‘arz
Gonce peykān gül siperdür tīr hār u rūhinā

(19) Köknar almış nesne ışığın sīm-āb reng²⁵¹
Şukkasın çizmiş şakāyık çün ‘alem tutup livā

Gonceden güsterd[e] sebze her çemen hargeh hezār
(20) Kırdı gülzār içre hayme verd-i hamrādan zībā

Nergisūn var tāc-ı Kayşer çü çemenūn taht-ı Cem
Sūsenundür tīg-ı hançer sünbülün tīr-i şekā

(21) Çün būtan-kād serv [ü] ‘ar‘ar saf tutup yaña turup
Dest urur berg-i çenār ider rakş-ı rakķāş āşinā

‘Andelibūn çeşmine hārsitān zahm uralı
[73b] (1) Hōķkada şaklar şanevber merhem[i] kılmaz yine

Nesr Hakīm kavlince kaçan ki ol laţif maķāmı Süleymān Peyğamber (2) ‘aleyhi’s-selām ki gördi tahsīn kılup āferīn itdi. Andan nazar idüp gördi ki bu bāğūn şahnında (3) yir yir bınar revān olup kaynayup çıkar. Yüz sürdüğü yerler sebzēzār olmuş ve bu bınar kenārında bir ser-bülend kavaķ (4) ağacı bitmiş kāmēti sidre-i mūntehādan nişān virür. Niceleri ucu yedi kat yiri delüp halā vü melāye irişmüş ve budaķları (5) ucu hevā-yı fenādan aşup fevķa’l-‘alāya irişmüş. Pīr gelüp ol ser-bülend şāhūn sāyesinde seccāde şaldı. Hāzret-i (6) Süleymān geķüp oturdu. Vūzerā ümerā ayağın durdılar. Andan pīr envā ‘ni‘metinden hāzır idüp nazarına getürdi. (7) Süleymān hōd şāyimdi. Ba ‘zı erkān-ı devletden yediler. Ba ‘zın götürdiler. Süleymān hāzreti emr itdi. Pīre bir zebercedī (8) atlas hil‘at giyürdiler. Pīr şād oldu. Süleymān devletine du‘ā kılup ayıtdı: “Yā Nebiyya’llāh, ‘ālī hāzretūnden (9) bir dileğüm var ümīddür ki kabūl kılasın.” Süleymān cevāb virdi ki: “Yā pīr, eger maķdūr-ı beşer ise (10) lāzım gelen hīdmet bize her ne düşerse hīdmet kılup yirine yitürelüm. Min ba ‘d zahmeti götürelüm.” Pīr ayıtdı: “Yā Nebiyya’llāh, murādum (11) bu ki bu bāğuma gāh gāh aķ düşer. Yaprakların yer, yemişi kem olur. Hüküm idūn bāğuma aķ düşmeyeydi.” Süleymān (12) ayıtdı: “Yā pīr, aķ bir cānverdür ki hevām döndürür ve bir cinsi daķı toħmdan urur. Şol çekirge gibi āfet-i semāvīden (13) bu daķı bir cüz’dür. Biz anı dāyim hāzır olup def‘ itmek kaçan olur, mūmtēni‘dür. Ammā ki birkaç cin müvekkēl kıoyalum. (14) Senūn bāğçeñe aķ kırdı düşdükçe ırlasunlar, pāk eylesünler. Ol taraftan size zahmet olmasun ve (15) bāğçeye āfet irmesün. Cinnīler serhengi Elhenc cinnīye emr itdi. Şām hūdūdında olan Nişībin cinnīlerinden (16) Ekdürş ve Mekdürş nām cinnī serhenglerin a‘vānlarıyla pīr-i sālīmūn bāğına hīdmet-kār virüp (17) nāzar kıdı ki ol bāğa aķ düşdükçe arıdup pāk ideler. Andan dönüp Süleymān pīr-i sālīme ayıtdı: (18) “Yā şāhib-i bāğ, uşda saña cin serhenglerinden hīdmet-kār virdük. Nitekim bu bāğ ma ‘mūrdur. Bunlar daķı hīdmetde (19) olalar. Bu bāğı ağdan kıoruyalar. Ammā ki yā pīr-i sālīm, bu cinnīler senūn hīdmet-kāruñ ırğaduñ oldu. Bunlara (20) ri‘āyet ve ziyāfet gerek.” Pīr didi ki: “Yā Nebiyya’llāh, buyur hīdmetindeyim.”

²⁵¹ Bu misrada vezin bozuktur.

Süleymān ayıtdı: “ Bu benim oturduğum yirde dāyim buḥūr ⁽²¹⁾ eksük itme. Eger mā-dām itmege gücün yitmezse azīne düşenbe ve pençsenbe giceleri buḥūr eyle. Tā kim bunlar senün [74a] ⁽¹⁾ ni ‘metünnden utanalar. Zīrā cin ṭayifesinün yemesi içmesi yokdur. Ammā ki ‘ūd ‘anber kāfūr misk sandal buḥūrından ⁽²⁾ gıdalaşurlar. Anlara gücün yitmezse yüzerlik ve günlük buḥūr kılasın.

Nazm

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

Ger dilerseñ ḥidmet ide saña cinnī bī-kuşūr

⁽³⁾ Hoş ziyāfet eyle yakup anlarıñçün sen buḥūr

Böyle diyüp Şeh Süleymān pīre virdi nuş u pend

Diñle imdi kıssa nedür vir şalavāt kıl huzūr

3.2.65. ⁽⁴⁾ Kıssa-i Laḳlaḳ u ‘Uşfūr Mücādele Kerden-i İşān

Hakīm kavlince Süleymān ḥazreti pīr-i sālīme cinnīleri ḥidmet-kār virüp ⁽⁵⁾ pīr daḥı şād u ḥandān olup Süleymāna du‘ā ki kıldı anı gördi ki Süleymān kulağına kuşlar āvāzı ⁽⁶⁾ irişdi. Başın kaldurup kavaḳ ağacına nazar kılp gördi ki bir laḳlaḳ birince serçelerle mantıku’t-ṭayrca kelimāt ⁽⁷⁾ ider. Bī-ḥad serçe kuşları ağaç levḥasında yuva yapmışlar ve bu serçelerden yukarı birince laḳlaḳ yuvaları var. Çağırışup ⁽⁸⁾ serçeler ötüşürler ve laḳlaḳlar daḥı laḳırdar. Süleymān ḥazreti ‘aleyhi’s-selām atyār çokluğun görüp bir zamān ⁽⁹⁾ murgān teferrücüne meşgūl iken bir laḳlaḳ bir serçe ile söyleşdi. Mantıku’t-ṭayrca Laḳlaḳ ayıtdı: “Yā serçeler serhengi, ⁽¹⁰⁾ sizün çağırışduğunuzdan zehrem çāk, kulağum ker oldı. ‘Aceb ḥālīñüz vardır ki ber-ḳarār-ı sâbık bir yirde durmañuz ⁽¹¹⁾ yok. Harekâtda ḥaşerâtda siz ḥuşûşâ ki ne edebīñüz ne ḥayāñüz vardır. Āşikâre dişīñüzle ḳarılırsız. ⁽¹²⁾ Anı bilmez misiz ki ḥayā imāndandır. *El ḥayā’u mine’l-īmāni.* ²⁵² Ve daḥı ziyāde çağırışmaḳdan cehl eglenür kim ⁽¹³⁾ ‘ākıl [u] ḥiredmend olan kimsenün sözi az u öz olur. *İzā temerre’l-‘aḳlu naḳaşe’l-kelāmu.* ²⁵³ Ḥāmūş ⁽¹⁴⁾ olmaḳ edebdür ve daḥı her söz ki ‘ākıl endişe kılmadan fikrsiz söylense beyḥüdedür. Ḥuşûşâ ki ḥayvānuñ ⁽¹⁵⁾ şerefi sakinlikdedür. Nitekim ādemün şerefi kelimātdadır. İy derdmend serçecik, cimā’a ḥarīş olduğın ⁽¹⁶⁾ ecilden ‘ömrünün nihāyeti iki yıla varmaz. Zīrā ki nutfe ḳandan ḳan rūḥ-ı ḥayvānīdür. Şol rūḥ-ı ḥayvānī ki yürekdeki ⁽¹⁷⁾ ḳandur, ḥükemā kavlince rūḥ-ı ḥayvānīdür. Sen anı dāyim eksiltmekdesin, ol cihetden ‘ömrün azdur. İy şehvet-perest, ⁽¹⁸⁾ cimā’a ḥarīş şehvete ḳul olduğın ecilden cemī’ murgān arasında ḥor u ḥaḳīr sizün şıñfuñuzdan ḥor, ḥayvān ⁽¹⁹⁾ arasında yokdur kim ‘uḳalā eydür: “Şehvet-perest dāyim zillet içinde ḥordur, ḥalāşı yokdur, şehvete ḳuldur. ⁽²⁰⁾ ‘Abdu’s-şehveti ezellu min ‘abdi’r-rızkı. ²⁵⁴ ‘Ale’l-ḥuşûş ki bu ḳadar az ‘ömr içinde şād olup gülmek ⁽²¹⁾ ölüm ḡuşşasın unudup ḡöñül eglemek cehl şıfatıdır kim felek ḡaddār, ‘ömr nā-pāyidār, ecel nāzır, revān ḥāzır, meleku’l-mevt [74b] ⁽¹⁾ cābir olısardur. Cemī’ nefsi aşāḡir [u] ekābir. *Küllu nefsin zā’iḳatu’l-mevt.*” ²⁵⁵

²⁵² Haya imandandır.

²⁵³ Akıl harekete geçince, kelam az olur.

²⁵⁴ Şehvetin kölesi olmak, rızkın kölesi olmaktan daha rezalettir.

²⁵⁵ Her canlı ölümü tadacak ve sonunda dönüp huzurumuza geleceksiniz. (Ankebût: 29/57)

Nazm

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

(2) Hāşşa ki ‘ömrün kışadur bî-gümān
Geçmez iki yıldan artuk her zamān

Bu kadar ‘ömre feraḥ olmak nedür
(3) ‘Ākıl olsañ kıla dek dāyim figān

Elli yıla ireriken ‘öm[r]ümüz
Cüssede senden büyükken hem hemān

(4) Göñlüme düşdükçe ölüm guşşası
Zār zārī inlerem gāyet-cihān

Cümle murgān ölümün yād eylese
(5) Gözleri kan yaş döküp olur revān

Zī ‘aceb kim serçenün hīç derdi yok
‘Ayş idüp anlar sürer zevk-ı cihān

(6) Ki cimā‘ ki nizā‘-āşūb ider
Ġavġāsından bulmadık emn ü emān

Dükeli hep cinsüne çığırtmasun
(7) Yā yavanı terk idelüm biz ‘ayān

Böyle diyüp Laḳlaḳ aña virdi pend
Diñle serçe ḥālını de idem beyān

(8) Sözlerüme tutarisen gūş-ı hūş
Vir şalavāt Muştafāya şād-mān

3.2.66. Cevāb Dāden-i ‘Uşfūr be-Laḳlaḳ

(9) Hākīm kavlince Laḳlaḳ böyle diyicek Serçe kuşu ġazaba gelüp tüycügüzlerin ürperdüp kanadcuḳların kemer kılup (10) pençecügiyle saḳalın şıġayup dişisi ḳatında öġünüp ġayrete gelüp silkünüp perr ü bāl düzüp Laḳlaḳ yuvasın (11) gözedüp ta‘n dilin uzadup ayıtdı ki: “Yā Laḳlaḳ iy tavīl aḥmak, ya‘nī yakīn-i *el kelāmu şıfatu’l-mütekelīmīn*²⁵⁶ (12) mūcibince kendü ‘aybuñ baña mı isnād idersin? Bizüm çağrışmamuz ḥod şevḳ [u] zevḳ, sāz [u] söz, nāz [u] niyāzdur. (13) İki nesneden ḥālī degül ki dişimüz nāz idüp āvāz virür. Erkegümüz niyāz kılup yüzün sürer. Zīrā ki (14) kişi ḥelāliyle bāzī kılmaḳ cāyızdır. Huşūşā ki maḥbūbe-i zamān ola ḥulḳı gökçek ola. (15) Çirkin ḥulḳ

²⁵⁶ Söz, konuşanın sıfatıdır.

vaḥşiluk getirür. Nite kim eydür: *Sû'ul-huliķi vaḥṣehu lā ḥalāşe minhumā.*²⁵⁷ 'Ale'l-ḥuşuş ki⁽¹⁶⁾ 'aşıķla ma 'şuk bir yire gelse hezār dürlü nāz niyāz envā' āvāz şadır olur ve ammā ki sen iy tavīl aḥmak⁽¹⁷⁾ Laķlak, diyüp laķırtadıķdan sońra *İnne enkere'l-eşvāti le-şavtu'l-ḥamīr*²⁵⁸ āvāzuńı işıtmeyelüm." diyü Allāha baş⁽¹⁸⁾ açup ser-cümlemüz velvele, zelzele, ğalgale feryād [u] nāle kıluruz ki Ḥaķ te'ālā seni bu yuvadan götüre. Şağuńdan⁽¹⁹⁾ ağaç qurımaya. Ve kabīḥ āvāzıń bizüm kulağumuza ırmeye. Eger 'ömr azluğına ğurre olur dirseń 'ömu[r] hoş [u]⁽²⁰⁾ nā-ḥoş lā-büd geķer. Ḥaķīķatde 'ömr üç gündür biri dün ki geķdi ikinci bugün ğıķeyorır. Üķünci yarın⁽²¹⁾ geleceķdür. Bes 'aķıl oldur ki 'ömrī ğanīmet göre, furşatı fevt itmeye, zaman mühlet virdüğince [75a]⁽¹⁾ 'ayş [u] nüş ide. Ğafletle geķmeye ki Ḥaķ te'ālā ğāfılleri sevmez. *İnnellāhe lā yuḥibbu'l-ğafilīn.*"²⁵⁹

Naẓm

[fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün]

[fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün]

⁽²⁾ Böyle diyüp Laķlaķa Serķe kılar verhem ķatı

Kim işidüp ķaldı ḥayrān anda Laķlaķ ḥazreti

Dińle imdi Serķe ile Laķlaķ ne dir

⁽³⁾ Vir şalavāt Aḥmede ammā ķatı

3.2.67. Cevāb Dāden-i Laķlaķ 'Uşfür-rā

Ḥaķīm kavlince Laķlaķ Serķenüń⁽⁴⁾ 'itābından incünüp serv-i yek-pā gibi ayağ üzerine tırup benefşe şıfat başın aşığa egüp ta 'n odı bağrına lāleveş⁽⁵⁾ dağ urup ḥissini 'aķıbet başa düřüp 'uķķābī ķanadların açup ejderī gerdenin uzadup ol 'aķīķī tūtī-i dehān⁽⁶⁾ leblerinden şeker yirine zehr şaķup 'itāb birle ayıtdı ki: "Gerķek dimişlerdür ki ḥarīşuń ḥiķ ḥayāsı yokdur⁽⁷⁾ ve īmānı daḥı düřüst degüldür. *Lā ḥayā'u li ḥarīşin.*²⁶⁰ Ve daḥı 'uķalā eydür ki aḥmakla kelimāt itmekden⁽⁸⁾ ḥazer kıl ki ķalbüne ğam būrinmeye. Zīrā ki aḥmaķuń ğöńli ağzındadır. Ne kim diline gelse anı söyler. *Ḳalbu'l-aḥmaķı*⁽⁹⁾ *fī femmihi.*²⁶¹ 'Uķalāya şummun bukmun²⁶² diyüp epsem oturmaķ yığdır. Dilin kendüzinde tıtmak cāhilile söyleşmekden egerķi⁽¹⁰⁾ şāḥīb-i ma 'rifet söz deminde sūkūt itmek cehl şıfatduğın bilmeşe sū'āl vaķtinde cevāb virmeyeydi ki⁽¹¹⁾ epsem olmaķ edebdür. Ve-lāķin murğānuń melāḥati āvāzındadır. Nite kim tūtī, bülbul, kumrī, şīrīn-zebān oldukları⁽¹²⁾ ecilden şeref [ü] 'izzetleri ziyādedür. Sāyir murğān üzerine ammā ki ādemī-zāduń dili ağzındandır. Genc-i⁽¹³⁾ ḥānenüń kilīdine beńzer kim ma'ārif cevherinüń ḥazīnesi ğöńüldür. Ḳufl-i dildür. Miftāḥı nuṭķ-ı kelāmdur.⁽¹⁴⁾ *El mer'u maḥfiyyun taḥte lişanihi*²⁶³ mücibince dile ğelüp söylemeyince az ma'lüm olmaz.

²⁵⁷ Kötü ahlak korkunçtur ve ondan kurtuluş yoktur.

²⁵⁸ Yürüyüşünde ölçülü ol, sesini yükseltme; çünkü seslerin en çirkini eşeğin anırmasıdır." (Lokmān: 31/19)

²⁵⁹ Allah, gafilleri sevmez.

²⁶⁰ Hırslı kimse için utanma olmaz.

²⁶¹ Ahmağın kalbi, ağızındadır.

²⁶² Artık onlar sağırlardır, dilsizlerdir ve körlerdir; bu yüzden geri de dönemezler. (Bakara: 2/18)

²⁶³ Kişi, dilinin altında gizlidir.

Nazm

[fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün]

(15) Ādemī ma 'lüm olur dilden tamām

Kuş āvāzından ider hāz hās u 'ām

İns ü hayvān farkı bil bu sözledür

(16) Söylenicek fark olur aña tamām

Neşr Pes ādem ne mertebelüdür bilinmez. İllā ki nutk ile bilünür ve murğ dañı şeref (17) bulmaz. İllā ki şīrīn-āvāzile ve yāñūd şeref hāşşasıyla. İy şehvet-perest Serçe, benüm āvāzum egerçi ki bülbül turrāc (18) āvāzı gibi hoş-nevā şīrīn-zebān degülem. Ammā mişālüm şol vā 'ize beñzer ki ne deñlü āvāzı kabīñ dañı olursa (19) sözi maqbül-ı elfāz durur. Bārī mañbüb merğüb-ı faşīñ-lisān olduğı ecilden halk arasında 'izzet [ü] rağbeti (20) ziyāde olur. Sāyir insān üzerine huşūşā ki haccü'l-harāmeyn ola, fañ u edeble ebnāsı üzerine şerefi ziyāde olur. Niçün (21) benüm üzerüme nazar kılup añvālūme muñtālī ' olup ri 'āyet kılmazsın ki yār, yāri ziyāret itse muñabbet [75b] (1) ziyāde olur. Nite kim dimişlerdür: *Ziyāretu'l-ñabīñi nañaru'l-muñabbeti*.²⁶⁴ Çünkü yār yāri ziyāret itmekden (2) muñabbet artarmış. Eyle olsa yā Serçe-i şehvet-perest ñod haccü'l-harāmeynem ve ötdüğüm dañı dilümce Ĥalīkum zikr iderem. (3) Eydürüm ki haccü'l-harāmeyn olan kişi zākīr şākīr gerek. Sen ñod bir şerīr zāñisīn. Nefsün hevāsına uyucu denīsīn. (4) Ben ñod fenāyı beñāya değımiş hacıyam. Tāma 'dan fesāddan el çekmişem. Allāha zikr idüp ñanā 'at bucağında diz çökmüşem kim şalāñ-ı (5) dīn vera 'dadur, fesād-ı dīn tāmā 'dadur. Nite kim eydür: *Şalāñu'd-dīni fī'l-vera 'i ve fesāduhu fī't-tāma 'i*.²⁶⁵ Pes yā ĥarīş (6) sizün ġavġāñuzdan bize ñod rāñat yok. Çārem aña ñaldı ki bu yirdeki ĥaşāratı yemeyem gelüp ilanlar sizün (7) yavrucuklarıñuzı yiyeler. Ben dañı yavrum ĥalāş idebilirsem idem ve yāñūd ñarūret düşerse bu aġaç yuvasın terk idem. (8) Dilün tut ki rāñat olavuz ve seni dañı selāmet ġorevüz. Dilün tutan kişi selāmet bulursa kim çok söyleyen melāmet (9) bulur."

Nazm

[fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün]

Böyle diyüp Lañlañ itdi Serçeye 'itāb²⁶⁶

Serçe dañı incinüben çekdi ġāyet ızñırāb

(10) Diñle imdi bu 'acāyibden ġarāyib kışşayı

Vir şalavāt Añmed içün bulup ammā çok şevāb

3.2.68. Der-Beyān-ı Cevāb Dāden-i 'Uşfür be-Lañlañ

(11) Ĥakīm ñavlince Lañlaña, serçeler serhengi 'Uşfür cevāb virüp ayıtdı ki: "Yā Lañlañ iy tavīl añmak, (12) haccü'l-harāmeynem didüğünñden ne olur ki ĥacca ĥimār dañı varur ve lañlañ cinsi ñod nefsi hevāsın ġözedici ĥaşārat (13) yimege boyun uzadıcı, yazın yaylaġa kışın sevāñile ġidici nefsi muñteñāsınca olup ġidāsı şaydın ġüdicī (14) bir kabīñ āvāzlu, kerih yüzlü şakī kimsesin.

²⁶⁴ Sevgilinin ziyareti, muñabbeti ġösterir.

²⁶⁵ Dinin selameti takvada; fitnessi ise ĥırsıdır.

²⁶⁶ Bu mısırada vezin bozuktur.

Lakırdından zehremüz çāk olduğu yitmez daḥı bize ta‘n idersin ki ⁽¹⁵⁾ ben olmasam ḥaṣerātı def‘ itmesem ılan ne sizūñ yavruñuzu ḳordı ve ne bizūm diyüp bize minnet yükledürsin. Anı bilmez misin ⁽¹⁶⁾ ki gelecek nesne gelür, def‘ine çäre yokdur kim ḳazā nāzil olsa mubaṣṣıruñ gözi bağlanur. Fikr eliyle redd ⁽¹⁷⁾ olmaz. *İzā cā‘e’l-ḳaḏū ‘amiye’l-baṣaruhu.*²⁶⁷

Nazm

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

Ḥayr [u] ṣerden ne ki taḳḏır eylediyse zu‘l-celāl

⁽¹⁸⁾ Çäre yokdur def‘ine ki k‘alısar şāḥib-kemāl

İtse tedbiri yine bozmaya ol taḳḏiri Ḥaḳ

Yazduğı ceffe‘l-ḳalem çünki geliser māḥ [u] sāl

⁽¹⁹⁾ **Neṣr** Ve daḥı yā Laḳlaḳ, şöyle bil kim Ḥaḳ sübhānehu ve te‘ālā eşyāyı ki yaratdı ‘abeṣ yaratmadı. Şöyle ki ⁽²⁰⁾ bir incecik çöpi ki görseñ diṣ ḳurdamağa yarar ve daḥı kehleden kerīḥ nesne yokdur. Anda daḥı ḥāṣṣa vardır, ⁽²¹⁾ cüdāmda olmaz. Ve bir daḥı bundan aḳdem zıkr olundu ki ḥāmile ‘avretūñ südden şaḡup bir ḳaşıḳ içine kehlesin **[76a]** ⁽¹⁾ südüñ vasaṭına ḳoyup eger kehle südüñ taşrasına çıkısa kızdur. Eger çıkımsa erkekdür. Ve kesegen ki ⁽²⁾ ḥākī cānverler arasında ḡāyet körpedür. Şöyle ki cemī‘ cānverlerūñ ölüsün kelp yer, kesegenūñ ölüsün yimez. Ve anuñ ⁽³⁾ ḥāṣṣası budur ki cesed dirler. Bir cānver vardır ḡāyet mühlikdür. Şöyle ki ādeme nazarı irse helāk ider. ⁽⁴⁾ Ve her yirde ki kesegen olsa ol yirde cesed olmaz. Nite kim bayḳuş olduğı yirde mār-ı ḳahḳaha olmaz. ⁽⁵⁾ Ve bir daḥı müziyāt arasında ef‘iden ḳātil mühlik nesne yokdur. Tiryāk-i ekber laḥmı terkibiyle perverde olur. ⁽⁶⁾ Ve bir daḥı siñek sınıfında andan müzī yokdur ki anuñ daḥı ḥāṣṣası budur ki hevā-yı ‘unfuvān def‘ ider. ⁽⁷⁾ Şöyle ki zubāb cinsi olmasa bed-rāyihadan dimāḡlar fesāda vara idi. İmdi bu muḳaddimeden maḳṣūd ⁽⁸⁾ budur ki her şeyde bir ḥāṣṣa varduğına şübhe yokdur. Meger ki yā Laḳlaḳ, Ḥaḳ te‘ālā senūñ burnuñ ⁽⁹⁾ uzun yaratdı ki ılan depelemege kuvvetūñ yiter. Ḥaṣerāt def‘ idersin. Ammā yā Laḳlaḳ, ol ḳadar ḳudret-nümā ⁽¹⁰⁾ ki Ḥālīḳ-ı ekberdür benüm daḥı burnumu ḳışsa yaratdı ki ağaç ḳarıncasın def‘ iderem. İy şeyḥ-i murḡān, ⁽¹¹⁾ sen buña şükr eyle ki ben olmasam ne ḳarınca seni ḳoyaydı ne yavruñı. İkiñüzi daḥı boḡaydı. Zīrā ki ⁽¹²⁾ ḳarıncalar ḳorḡusından yırtıcılar sibā‘ı arslan balçıklı ḳarıncasız yirde yürürler. Şöyle ki ejdehālaruñ ⁽¹³⁾ ve yedi başlu evrenlerūñ bir yirinde zaḥm olsa ḳarınca anı tuysa üşüp yiyüp helāk ider. **Ma‘a haza görmez misin ki** ⁽¹⁴⁾ Süleymān peygamber emriyle cehennem ejdehāsın nice helāk itdiler. Etin yiyüp kemügin ḳodılar. İmdi eyle olsa ⁽¹⁵⁾ yā Laḳlaḳ, ikimüz daḥı Ḥaḳ te‘ālāya şükr idüp birbirimizze muvāfaḳat ḳılalum ki ḳonşılaruz ve ⁽¹⁶⁾ ḥāldāşlaruz kim ḳişinūñ yoldaşı dīni delīli ve ḳarañusınlada şem‘asıdur. Nite kim dimişlerdür: ⁽¹⁷⁾ **El mer‘u delīlu dīnihi.**²⁶⁸

²⁶⁷ Hüküm geldiğinde gözleri kör olur.

²⁶⁸ Kişi, dininin kılavuzudur.

Nazm

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

Pes gerekdür ikimüz dirlik kılavuz bu zamān

Kim ḥasedden nesne ḥāsıl olmaz bī-gümān²⁶⁹

(18) Her ne şey kim nazar itseñ sen [hiç] anı görme ḥor

Kim kāmuda ḥāşşa vardur señ getürme imtiḥān

3.2.69. Der-Beyān-ı ‘Azamet-i Dīvān-ı Süleymān (‘a.s.)

(19) Hükemā kavlince kaçan ki Laḳlaḳ Serçenüñ ma ‘kūl kelāmın ki işitdi sözine aḥsen kılup nefsine istiḥsān⁽²⁰⁾ itdi. Ve ayıtdı ki: “Ḥüb söyledüñ, şimdiden soñra teklif-i ‘adāveti ortadan götürelüm ki dostlık şartı⁽²¹⁾ budur, birlikde olavuz. *Şartu ‘l-ülfeṭi terku ‘l-kūlfeṭi*²⁷⁰ diyüp birbirine muvāfaḳat itdiler.” [76b] (1) **Ez-ān-cānib** bunlaruñ sözün mantıḳu’t-ṭayrca Süleymān ḥazreti ‘aleyhi’s-selām işidüp⁽²⁾ bilüp Hüdḥüdi añup göñlinde ayıtdı: “Eger Hüdḥüdüñ bu Serçe kadar ḥiss [ü] idrāki varsa baña bir kavī⁽³⁾ ḥüccetile gelür. Ğammāz-ı murgāndur, ğamzından ḥalāş, dergehümde cümlesinden ḥāş olur.” diyüp yirinden⁽⁴⁾ turup pīr ile vedā ‘laşup ḥink-i İshāka süvār olup gelüp taḥtgāhına gitdi. Çün yakın gelüp yitdi. Ḥabeş⁽⁵⁾ meliki Nu‘mān Şāhile cemī‘ begler yayan olup rikābın tutup indirdiler. Taḥtgāhına kondurdılar. Andan Süleymān Peyğāmbere⁽⁶⁾ ‘aleyhi’s-selām nübüvvet taḥtına çıkup qarār itdi ve ḥükm itdi. Dīvān-ı Süleymānī turdı. Ammā ki ol ḥinde Süleymān⁽⁷⁾ nebī nazarında ne dīv perī ne ḥod ‘ifrīt ğül vardı. Ve ne ḥod Sīmurğ-ı Kafla yırtıcı tartıcı atyār uluları⁽⁸⁾ ve ne ḥod seb‘ī esed ile yırtıcı tartıcı cānverler vardı. Hemān baḥrī ve berrī kuşlaruñ seyyidi Tāvusla, ḥubūbāt⁽⁹⁾ yiyen kuşlar vardı. Ammā ki baḥrī cānverler diğere maḥlūḳāt bilesince idi ve pehlevānlardan ve rüy-ı zemīn pādīşāhlarından⁽¹⁰⁾ kimse yoğdı. Zīrā ki Mekketu’llāh ehlu’llāh bile gitmişdi. Şeyātīn zürriyātından ve su‘bāyin ü afā‘ī⁽¹¹⁾ vü ḥayyātından ve yüz yigirmi dört dürlü maḥlūḳātından ve baḥr ü²⁷¹ berdeki biñ bir dürlü ümmetden kimse yoğdı. İllā ki ba‘zı.

(12) Nazm

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

Ol zamānda şöyle bil ki iy emīr-i ser-firāz

Şeh Süleymān dergehinde cümle maḥlūḳidi az

(13) Bundan aḳdem dimişüz ki Şeh Süleymān-ı nebī

Bunda ḥālī gelmiş idi ol emīr-i ḥaḳ-nüvāz

Nesr Hükemā kavlince kaçan ki⁽¹⁴⁾ Süleymān ‘aleyhi’s-selām çıkup qarār itdi müvekkel-i bād-ı felek Nağmağā’ il melek Süleymān ḥazretine Hüdḥüd geliyorır,⁽¹⁵⁾ diyü haber virdi. Süleymān Hüdḥüdüñ geliyorırduğun ki işitdi ḥükm itdi ki anda mevcūd olan ne kadar baḥrī⁽¹⁶⁾ berrī maḥlūḳāt varsa dīvāna gelüp ḥāzır olalar. Cinslü cinsi ala, şāf dutup ḥidmet kılalar. Tā ki⁽¹⁷⁾ dīvān-ı a‘yān

²⁶⁹ Bu mısra da vezin bozuktur.

²⁷⁰ Dostluğun şartı, külfeti terkettir.

²⁷¹ Anlam gereği “baḥrī” kelimesi “baḥr ü” şeklinde okunmuştur.

arasında ins ü cān vuḥūṣ murgān arasında Hüdḥüdün bī-icāzet gitdügüne sebep ne idügünü ⁽¹⁸⁾ şora ve delīlinüñ ḥücceti nedür göre. Aña ‘āmil olup siyāsete müsteḥak ise siyāset ide. Eger ḥüccet-i kavīle ⁽¹⁹⁾ gelürse ri‘āyet kılp beher-hāl ‘adl ü dād eyleye. Zīrā ki Ḥak sübhānehu ve te‘ālā her yirde zıkr ki itdi ⁽²⁰⁾ ‘adl-i sāyir ahlāk-ı ḥamīde üzerine taḳdīm itdi. *İnnellāhe ye’muru bi’l-‘adli ve’l-iḥsāni.* ²⁷²

Nazm

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

⁽²¹⁾ Böyle diyüp [Şeh] Süleymān ḥazreti o şeh-cihān
İstedi ki Hüdḥüdi şorup kıla[ydı] imtiḥān

Şuçı varise siyāset kıluben tehdīd ide

[77a] ⁽¹⁾ Ḥücceti varise kavī itmeye kaṭ‘ā ziyān

Neṣr Ḥükemā kavlince kaçan ki Süleymān nebī ‘aleyhi’s-selām ⁽²⁾ ḥükm itdi ki dīvān dura bes Benī İsrāilden ve peygamberlerinden on iki biñ nefer mu‘cizāt[1] zāhir²⁷³ olmuş peygamberler ⁽³⁾ miḥrāblu miḥrābına geçüp Allāha tekbīr getürdiler. Evvel Ādem aḥir Muḥammed gelmiş gelecek cemī‘ peygamberler ervāhına şalavāt ⁽⁴⁾ virdiler. Ve andan Süleymān ‘ayn[ın]da ‘ayān ḥalk gözinde nihān deñizde ve kırida biñ bir dürlü ümmetün melā’ ike müvekkelleri ve ⁽⁵⁾ tekvinleri Süleymānuñ sağ şolında ‘aleyhimā’s-selām ayağın tırdılar. Ve kudret eliyle ḥalk olmuş āteş-i tīgında ⁽⁶⁾ ellerin evirdiler. Ve andan soñra dört biñ dört yüz ḥükemā re’isleri ve ‘ulemā ve füzelā Lokmān ⁽⁷⁾ Ḥakīmle Feysāgüris-ı Tevhīdile ‘ac abnūs şandal üzerine geçüp karar itdiler. ‘İlm-i ebdān u ‘ilm-i edyāndan ⁽⁸⁾ ḥaber açup bahş itmege başladılar. **Ve Ḥabeş meliki Nu‘mān Şāh ile** ve yine Yāḥū bin Yehūyāda‘ ve ‘Arab [u] ‘Urebā dilāverleriyle ⁽⁹⁾ yirlü yirine geçüp sedirlü sedrinde oturdılar. Bākī pehlevānlar şaf-şiken-i şāhib-kırānlar nazar-ı Süleymāniye karşı ayağın ⁽¹⁰⁾ tırdılar. Ve gürz-i girānlara ellerin urdılar. Ve Süleymān leşkeri Ḥabeş kavmi bir fersaḥ miqdārı yirden dīvān-ı Süleymānı ⁽¹¹⁾ iḥāta idüp kuşatdılar. Ve andan ne kadar ādemī-zād neslinden anda ḥāzır olup şaf bağlayup ayağın tırdılar. Ve andan ⁽¹²⁾ soñra sağ kola deryā-yı maḥlūkāt ve deñiz mālikleri durdılar. Nite? Ol baḥr-ı gird-āb ekber-i siyāhī Nu‘mān Melik ⁽¹³⁾ zerrīn kürsī üzere geçüp oturdu. Cümlesinüñ pişvāsyıdı. Anuñ alt yanında Zerrāhen oturdu ki müvekkel-i deryā-yı ⁽¹⁴⁾ Mağribdür. Anuñ alt yanına Kehneş-i Ḥortüm-dār oturdu. Anuñ alt yanında Yelgüş-ı Gurk-ser anuñ alt yanında ⁽¹⁵⁾ ‘Ankā-ser-i Ḥacreḥş geçüp oturdu. Fī’l-cümle kıssa[yı] dırāz kılmayalum. Deñiz mālikleri baḥrı cānverler serhengleri ile ⁽¹⁶⁾ bir miqdār yiri iḥāta kılp şāf tırdılar. Altı yüz bir dürlü ümem ki deñizdedür her birisi uşağı erisi ile cinsi cinsin ⁽¹⁷⁾ birle Süleymāna karşı dīvāna tırdılar. Yönlerin dergāhına kılp yüzlerin yire sürdiler. Ve andan soñra Hind deryāsından ⁽¹⁸⁾ çıkan Sereṭān-ı kebīr daḥı dīvān-ı Süleymānı ki gördi emrine itā‘at idüp yirinden ḳalkup dīvān şafına vardı. ⁽¹⁹⁾ Kendünüñ ḳāmetini ‘arz, Süleymān Peygāmbereñ ‘(a.s.) ḥidmetün kendüye farz eyleyüp ayakların deñiz dibinde başup sedd-i ⁽²⁰⁾ İskender gibi muḥkem tırdı. Daḥı kavı-ı kızaḥ-ı felek gibi kısaçların iki cānibinden hevā-yı fenāya ḳaldırdı. Şanasın ḳavisle ‘Akreb ⁽²¹⁾ burcına aldırdı. Yā burc-ı ‘Akreb

²⁷² Muhakkak ki Allah adaleti, ihsanı, akrabaya karşı cömert olmayı emreder; hayâsızlığı, kötülüğü ve zorbalığı yasaklar. İşte Allah, aklınızı başınıza alınız diye size böyle öğüt veriyor. (Nahl: 16/90)

²⁷³ Metinde şeklinde yazılmıştır.

kendüdür ki kıyruğun çarh-ı atlasa ırgürdi. Ve cehennem kapısı gibi ağzın [77b] ⁽¹⁾ açup bir ‘acîb korkunç heybetiyle bahrî maḥlûk arasında ‘azametle tûrdı. Bâkî etekçiler ki ol Sereṭân-ı kebirüñ heybetin ki ⁽²⁾ gördiler ol iki paslu pâyalarını fi’l-hâl depesi üzere kırdılar. Ve hâr-püş kirpi daḥı kîş kurbân pûstın ⁽³⁾ ağzına aḳlu qaralu alaca oklarını dize kôdı. Ve tosbaga daḥı pûst-püşlar gibi hırkâsın çignine şalup ne pûst-püş ⁽⁴⁾ ki tîğ-zen gâzî sıfat Sereṭân-ı kebir heybetinden siperi ustuhân omuzuna şaldı. Ve ejdehâ-yı bahrî ⁽⁵⁾ daḥı kara bulut kanatlarını açup felekdeki tinnîn gibi baş kıaldurup Süleymân nazarına geçüp Ye’cüc gibi yirinde tûrdı. ⁽⁶⁾ Nazar idenlerüñ korkusından beñzi şolup kan kırudı ki kıadd ü kâmeti küh-ı Elbürze beñzer, dişleri ⁽⁷⁾ hişâ[r] burcına ve gözleri Merrîḥ yıldızına beñzer. Ve ejdehâ yanında hayyât [ü] afâ’i sınıf durdılar. ⁽⁸⁾ ‘Arab fellâḥları gibi metîn alaca hırkaların çiginlerine urdılar ve muğaylân dikenini gibi birbirine şarıldılar ⁽⁹⁾ ve zehirlerini içlerine segrimedikleri ecilden nâ-çâr harekete gelüp hayyât arasında kim yürürlerdi gâh nîze-i Keyyûsî gibi ⁽¹⁰⁾ uzanup gâh kemân-ı Rüstem bigi kıurılıp gâh hançer-i Kāvus gibi egilüp gâh zülf-i nâ-mihribân gibi çenber olup kıurılıp ⁽¹¹⁾ egrilüp toḡru[lur]lardı. Ve ‘aḳârîb-i bahrî daḥı rakîb-i ḥâsîd yüzi gibi ḥâsedlerinden beñzi şarardup ruhbân şakalı gibi ⁽¹²⁾ ayakların şarmaşıdurup tûrdılar. Bebr ü peleng mişâl şîr neheng gibi kıyrukların depesine diküp nişterin ‘Aḳreb burcına ⁽¹³⁾ ırgürüp simâ’ ururlardı. Ve hezâr-pâlar ve çil nâllar daḥı metîn alacası gibi sepîd ü siyâh reng hırkaların zerrâḳ ⁽¹⁴⁾ şüfî gibi çiginlerine şalmışlardı. Zehr-i kâtilden acı şalyarların ağızlarına almışlardı. Ve rişte-i bahrî gibi birbirine tolaşup ⁽¹⁵⁾ ve ḡammâzlar gibi kıarcışup birbirine el ayak şunup ulaşmışdı. Gâh zülf tarar gibi urınurlardı. Gâh zünnâr-ı kâfir gibi eglemege ⁽¹⁶⁾ urınurlardı. Ve gâh tîr-i ecel gibi toḡrulup gâh kemân-ı kıazâ gibi egrilüp hayyât afâ’î arasında yürürlerdi. ⁽¹⁷⁾ Ve ejdehâlar evrenler öñine varduḳça mezellet topraḡına yüz sürerlerdi. Ammâ kim külliya zıkr olan maḥlûkât ⁽¹⁸⁾ bahrî hayyât afâ’î ve hezâr-pâlar her biri dilince Ḥalıḳı tesbîḥ idüp şakırlardı. **Yâ Ḥayyu ma ‘bûdun bî zevâl**²⁷⁴ diyüp ⁽¹⁹⁾ evrâd okurlardı.

Nazm

[fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilün]

İns [ü] cin dîv ḡül ne ki var ḥayl ü ḥaşem²⁷⁵

Ger çerende [vü] perende ne ki var biñ bir ümem

⁽²⁰⁾ İzn-i Ḥaḳla Şeh Süleymân emrine me’ mûr olup

Cinslü cinsi birle cümle gelmişidi bîş ü kem

Nesr Ḥükemâ kavlince çünki ⁽²¹⁾ anda ḥâzır olan maḥlûkât biñ bir ümmetden yetmiş iki milletden dîvân-ı Süleymânîye nâzır olan envâ’-ı mevcûdât su’bâyın [78a] ⁽¹⁾ afâ’î ve hayyât cins cinsi birle ki şaf bağlayup tûrdılar dillerince Ḥalıḳı tesbîḥ idüp Süleymâna alḳış virdilerse ⁽²⁾ hevâm sınıfıñ müvekkeli daḥı izn-i Rabbânî mu’cize-i Süleymânî birle hevâm sınıfı cem’ idüp Süleymâna getürdi. ⁽³⁾ Zubâb, mekes ü zenbûr u mürçe aşlın dîvâna getürdi. Neml-i aḥmer serhengi Lefâ’a merkez kenârında aḳ dürr-i yetimden ⁽⁴⁾ gevher üzerine geçüp kıarâr kılup ḥidmet-i Süleymânîye bil bağladı. Ve bâkî kıarınca serhengleri ⁽⁵⁾ nihâl çerisiyle bir fersaḥ yeri ihâta kılup beriyye kıavmi gibi kıonışdular ve edebe ri’âyet idüp yönlü yönin ⁽⁶⁾ Süleymândan yaña dönüşdiler. Serheng ve ser-

²⁷⁴ Devamlı ibadet edilen ey Ḥayy!

²⁷⁵ Bu mısırada vezin bozuktur.

firâzları *li eḥad[in] velâ yuḥṣâ*²⁷⁶ Hindüstân büberi ve kıranfili gibi ⁽⁷⁾ birbirine kıarışdılar. Raķıḡ řaķalı gibi egilüp bükilüp birbirine girişdiler. *Ṭalebnâ vecednâ*²⁷⁷ mücibince zaḥırelerin ele ⁽⁸⁾ getürmege icâzet-i Süleymânı gözleşdiler. Dillerince Ḥâlıkı tesbîḡ idüp süre-i Neml okumağa uzlaşdılar. Andan ol ⁽⁹⁾ cemal-i şem‘aya ‘âşık olan pervâneeler hier-i dilber yolına ten yakup cân fedâ idici merdâneeler her birisi semenderî ⁽¹⁰⁾ ridâların çiginlerine şaldılar. *Yâ ḥâlaķa‘l-etvâr*²⁷⁸ diyü tesbîḡ-i Ḥaķķı dillerine alışdılar. Ol şaru altun gibi beñizle gümüşden ⁽¹¹⁾ aķ kıanadcuķların Süleymân nebînüñ cemâl-i şem‘ine kıarşı kebüter-i hevâ gibi raķř idüp ⁽¹²⁾ uçuşdılar. Ol dil-berüñ ‘aşkıyla ateş-i hierine giriftâr olan ve her gice řubḡa dek kıan aġlayup yaş döküp ⁽¹³⁾ uyumayup bî-dâr olan revânecuķlar nübüvvet taḡt ayaġında ḡalvet ḡâřında başı kıatında ve ayaġı ucında ⁽¹⁴⁾ yataġında zerrîn şadra geçüp Cemřidveř nûrân[î] tâcın başına alan Ḥurřidveř şem‘inüñ çevresin ihâta kılup ⁽¹⁵⁾ şururlardı. Pervânevârdı ki pervâne diyüp cemâl-i şem‘aya kim naşar idüp ‘ařķ odına cân fedâ kıılmağa ⁽¹⁶⁾ muḡabbet-i cânâna göñül yakardı. Leb-i dilberi ki bûse kenâr kıılmağa serv-kaddi ayaġına yüz sürmege ab-ı revân gibi ⁽¹⁷⁾ aķardı. Cânân ‘ařķına âḡir cân virüp kıaķnûs-ı Hindî gibi âḡı odına cism ü ciger yakardı. řoñ nefesde ⁽¹⁸⁾ *vâ ḡasretâ*²⁷⁹ vuşlat kııyâmete kıaldı diyü âḡ odı dutumı felege çıkardı.

Naẓm

[fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilün]

⁽¹⁹⁾ ‘Āřıkiseñ ‘ařķ öġren dâyıma pervânenen

Hicr odına yanmadan yâ ‘âřıķa pervâ neden

İy benem ‘aşık diyüp da‘vî kılup lâf uran

⁽²⁰⁾ Bir böcekçe ‘ařķ odına yanmaduġın ya neden

3.2.70. Der-Beyân-ı Meşâf-ı Zubâb

Ḥükemâ kıavlince ferrâş cinsi ‘aķabınca ⁽²¹⁾ **Hedvâl** naşar-ı Süleymânîye geldiler. Pây-taḡt kenârına indiler. Yâķût-ı aḡmer zebercedî aḡḡar gevherr [78b] ⁽¹⁾ ü cevhere kıonışdılar. Yönlerin Süleymândan yaña dönişdiler. Dillerince Ḥâlıkı tesbîḡ idüp du‘â ve Süleymâna alķıř virüp ⁽²⁾ şenâ itdiler. Andan evvel kıara řiñek ser-neferleri ve üveyze kemlaḡ (?) ve seferî řiñek şirvezleri (?) pîl-şıfat ḡortümcuķların ⁽³⁾ ḡaņcer-i Keyyûs gibi yelediler. Cebbârlaruñ kıafâsına sille urup kıaḡḡârlaruñ Nemrüdveř kıanların içmege Süleymândan icâzet ⁽⁴⁾ dilerler. Daḡı kıâdirüñ kıudret-i ber-kemâlin řânî‘uñ şun‘ı celâlin göstermekiçün ol za‘îflikle kıanadların açışup ⁽⁵⁾ uçuşdılar. Ol dîvân-ı ‘âlîde a‘zam-ı maḡlûķâtüñ kıafâlarına nîşter urup kıana kıana kıanların içişdiler. Câbirlerüñ ⁽⁶⁾ ve Hindî pîllerin kıulaķlarına girişdiler ve server-i selâṡinüñ tâclarına kıonışdılar. Devletine ġurre olan meliklerüñ gözlerine ⁽⁷⁾ girüp yüzlerine şabanca urışdılar. řiñekden kıorunan begler ki ellerin şalışdılar yüzlerin urup ġâzabla ⁽⁸⁾ başların şalışdılar. Mubaşır u ‘uķalâ başiret göziyle ġörüp ‘ibret alışdılar.

²⁷⁶ Biri için sayılmayacak kadar fazla.

²⁷⁷ Talep ettik ve bulduk.

²⁷⁸ Ey mahlukatı çeşitli âşamalarından geçirerek yaratan!

²⁷⁹ Eyvahlar olsun.

Nazm

[fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün]

(9) Kudrete bak 'ibret al gör ne şecī' olur siñek
Bebr u şır azdur sekilden korkup olur hep siñek

Şüretā gerçi za'if olur be-ğāyet key naḥīf

(10) Ma'nada ammā kim şecī' olur kavī şır-i felek

3.2.71. Der-Beyān-ı Meşāf-ı Ḥayvānāt-ı Kibār

Hükemā kavlince el-hevām şinf 'akabınca ḥayvānāt-ı⁽¹¹⁾ kibār daḥı sağ tarafda Hindī pīller serhengi Ebū Ḥaccāc ve ḥink-i İshāk ve ba'ir serhengi Ebū Eyyūb ve şır ü neheng ve yırtıcı cānverler⁽¹²⁾ serhengleri ne ki varsa hem-çü gurg u peleng dīvān-ı Süleymāniye gelüp sağ tarafda ādemī-zāddan taşra cinsi cinsiyle tūrdılar.⁽¹³⁾ Bir fersah yiri ihāta idüp dīvān-ı Süleymānide birbirin gördiler. Nite? Evvel sāfda fil Maḥmūd şinfı tūrdılar kim görenler 'ibret alup⁽¹⁴⁾ engüş ber-dehān urdılar. Her pīlün gövdesi kubbe-i ehremana beñzer. Dört 'amūd direk üstinde tūrmış⁽¹⁵⁾ yā sedd-i İskenderdür ki kara tağ gibi yirinde hūk urmış ola. Şūr-ı İsrāfil ağzına almış çalmaç diler. Yā baḥr-i muḥīt⁽¹⁶⁾ toşbağasıdur ki ejdehāyı ağzına alup yere çalmaç diler. Ve daḥı pīller şafından soñra ḥink-i İshākla⁽¹⁷⁾ ol merkeb şāh afākla 'Arabī tāzī atlar tūrdı. Tavīlede ittifākla ki her birisi 'aşkar-şıfat dilden hey'eti⁽¹⁸⁾ ahū gözlü, kamer yüzlü, ra'd āvāzlu, kamçı kıyruklı, segān kulaçlı, gergedan tıynaçlı, sığın geyik sığırlı⁽¹⁹⁾ ebrīşim billü, bebr ü peleng göğüslü, şır neheng göğüzlü, pīl yürüyüşlü, kazā vü kader gerdişlü, kara denizleri⁽²⁰⁾ yüzüp kāḥici neheng gibi düttün gibi tağa ağup tağda gezici bülbul gibi nice kere gāziler getirüp gāzāya girmiş atlar ḥaccācī⁽²¹⁾ arkasına alup yerinde şusuzluk çeküp Beytu'llāh görmüş atlar seg neferāt daḥı gāzā için beslenürdi ki [79a]⁽¹⁾ Süleymān anlaruñ üstüne binmiş şuhuf-ı Qur'an tenzil-i Furkān içinde süre-i ve'l-'ādiyāti dābhā²⁸⁰ anlaruñ şānına inmiş⁽²⁾ fe'l-mūriyāti kadḥā²⁸¹ ol anlaruñ ḥakkında dutmuş ve ḥımār şinfı daḥı raḥş-ı raḥşān şaff-ı ni'ālinde kulaç kabardup⁽³⁾ kabīḥ āvāzla ḥoş ḥ'ānlık idüp makāmlarında makāmsuz uğraşmağa başladılar. *İnne enkere'l-eşvāti la şavtu'l-ḥamīr*²⁸² (4) āyetin okınup çağırmağa başladılar. Ve anlaruñ muḳābelesinde ol hecīn develer üstür-i Şāliḥ gibi baş kaldurup boyun egüp⁽⁵⁾ göğüslerin Süleymāndan yaña dönüp dābbetu'l-arz gibi yirlerinden tūrdılar. Dīvān ḥalkı nazar kılup *fā 'tebiru yā ūli'l-eḥsār*²⁸³ (6) hükümünce engüş ber-dehān urup 'ibret aldılar. Ol 'acīb hey'et ü ġarīb şüret cemālleruñ cemāline ki nazar kıldılar⁽⁷⁾ *Ve ilā'l-ibili keyfe ḥulikat*²⁸⁴ āyetin okıyup anlaruñ müḥīb hey'etiyle selīm kalb oldukları nevāle kıldılar. Ve develer şaff-ı ni'ālinde⁽⁸⁾ üstür ser-neferi Ebū'l-Aḥṭla yüz tavīle miḳdārı ḥarīr-püş semerlü, şır tek tülü, şır-i ner nazarlu āhen-nāḥun, düldül-hey'et,⁽⁹⁾ gergedan-şevket kaṭarlu şaf bağlayup tūrdılar ki her birisi uşağı ve erisi, dik qarınlu, qaraba taḥtası boyunlu, peykān⁽¹⁰⁾ kollu, öküz bileklü, deve segirlü, kuluñ arḳalu,

²⁸⁰ Yemin olsun nefes nefese koşanlara; (Ādiyāt: 100/1)

²⁸¹ Sonra çakarak kıvılcım saçanlara; (Ādiyāt: 100/2)

²⁸² Yürüyüşünde ölçülü ol, sesini yükseltme; çünkü seslerin en çirkini eşeğin anırmasıdır." (Lokmān: 31/19)

²⁸³ Ehl-i kitap'tan inkār edenleri ilk sürgünde yurtlarından çıkaran O'dur. Siz onların çıkacaklarına ihtimal vermemiştiniz. Onlar da kalelerinin kendilerini Allah'a karşı koruyacağını sanmışlardı. Ama Allah'ın azabı hiç beklemedikleri bir yerden geliverdi; Allah yüreklerine korku düşürdü; öyle ki evlerini hem kendi elleriyle hem de müminlerin elleriyle yıkıyorlardı. O halde ibret alın, ey akıl sahipleri! (Haşr: 59/2)

²⁸⁴ Peki insanlar devenin nasıl yaratıldığına, göğün nasıl yükseltildiğine, dağların nasıl dikildiğine, yeryüzünün nasıl yayıldığına bakmazlar mı? (Gāşiye: 88/17-20)

sığın geyigi gözlü, hecîn tutaçlı, bād-ı şehir-ñiz yürüyüşlü ki ⁽¹¹⁾ her birisi yürüyüp çağınmak yitüp ağıtmağ isterler. Gâh at aşlıyuz diyüp dönüp atlara ceddümüzün diyüp ri'âyetle ⁽¹²⁾ nisbet iderlerdi. Gâh anasına 'âk olmuş haram-zâde şıfat göz koyup ayak kakup hımâra söğüp abâ vü ecdâdıyla ⁽¹³⁾ huşûmet iderlerdi. Esterlerüñ şaff-ı ni'âlinde cāmûsla kara sığır sınıfı öküzü ni'âları tırdılar. Katırlaruñ bu harâm-zâdeliğün ⁽¹⁴⁾ görüp gamze okun urmağa her birisi depesi uzun gergedan şâhından yaşanmış pâyaların kırdılar. **Ve koyun** ⁽¹⁵⁾ çoçı dahı İsmâ'îl ('a.s.) kurbânı gibi baş aşğa şalup halimliğe sükûte vardı. Selîm kalble gönül gözün açup ⁽¹⁶⁾ dīvân-ı Süleymânîye nazar urdı. Ol yüce tağlardan koyun kapucu çübân âvâzın işitdik de yoldan ayrulup ormana ⁽¹⁷⁾ sayıca biñden artuk kuzu başın görmüş ağâyilde koyun evâyilden evâhire dek kanların sömürmüş qarı kırtları ki ⁽¹⁸⁾ gördiler boynuz sövüldüp kulak diküp kuyruk kabardup tırdılar. Şükr ki eyyâm-ı 'adl-i Süleymânîdür diyüp ⁽¹⁹⁾ dillerince Hâlîka şükr idüp yüzlerin yire sürdiler. Dahı bebrî pençelerin yire urup şîr neheng gibi ⁽²⁰⁾ gögsin gerüp timsâh gibi ağız açup cân alıcı gözleriyle çevre bakarken Ya'kûb kırdı gibi et yimemege Süleymân korhusından ⁽²¹⁾ and içüp et hasretinden âhı göge çıkarken nazar kılup karşusunda sığın geyiklerin ki gördi korhusundan **[79b]** ⁽¹⁾ koyun ile kırdas okınup sığın geyige sığınup hîdmetine yüz sürdi. Ve geyikler dahı yed-i beyzâ gösteren şecer gibi şâh-ı şâhların ⁽²⁾ başlarına almışlardı. Hıfâ-yı hüblar gibi şaru altun benekler muraşsa' hil'atler çiginlerine şalmışlardı. Çeşm-i ⁽³⁾ şehlâlarına sürme-i İsfahânı çeküp kulak diküp boyun egüp dururlardı. Dīvân-ı Süleymânîye nazar kılup bebr ü pelenge ⁽⁴⁾ şîr nehenge gamzeyile remz- rumûz kılurlardı. Ve zebâd müşgi cengler re'îsleri Ebû Haddâs dahı kablan bekterin Rüstem bigi ⁽⁵⁾ çignine şalmışdı. Sarı aşaklığın başına almışdı. Ol dahı gâliye müşg kedileriyle dīvân-ı Süleymânîye gelmişdi. ⁽⁶⁾ Sibâ' sınıf arasında yırtıcı cânverler serhengi seb' esed yöresinde barsiden aşğa şaff-ı ni'âlde tırdı. ⁽⁷⁾ Nehengveş baş kaldurup göğüs gerdi. Parsî pençelerin yere urup kulak kabardup kuyruğın çenber kılup yonin Süleymândan yaña ⁽⁸⁾ dönüp dilince devletüne du'â-yı şümâr kıldı. Andan zebâd çetükleri dahı sâlikâne el yüz yuyup teyemmümle vuzû ⁽⁹⁾ kıldılar. Dillerince Hâlîka tesbîh okıyup zıkr iderlerdi. Ve gâh dīvân-ı Süleymânîye bakup 'ibret alup ⁽¹⁰⁾ hayrete varup biñ bir dürlü ümmetüñ hey'etini mâhiyyetini hâşiyetini fikr iderlerdi. Seb' esed dahı hayvânlar içinde ⁽¹¹⁾ çün İskenderân seddi dört pençesin serîre urmuşdı. Burc-ı esed bigi güneş tal'at çün Süleymân nazarında durmuşdı. ⁽¹²⁾ **Sırtlañ** ve bebr-i yabân ejdehâves ağızların açmışdı. Zehr-i helâhil gibi ağızları bârın saçmışlardı. Kuyrukların çenber kılup ⁽¹³⁾ dişlerin bileyüp yırtıcı tartıcı cânvercuklara göz kakup gamz iderlerdi. **Vaşak** dahı sepîd siyâh reng kaplan ⁽¹⁴⁾ püstın kalender gibi çignine şalmışdı. Gird bahâdırları gibi gâh gâh el bıyığına urup kulaklarına iletüp şığayup ⁽¹⁵⁾ sermenüp düzenüp kuşanup tırdı. Ve gâh gâh kâkûmî cübbe giymiş Hindüstân tâciri gibi başın hırkaya çeküp serîr üzerine ⁽¹⁶⁾ diz çöküp Süleymân nazarında baş koyup yüzçügüzün yire sürerdi ve kablan dahı kibr ü kînle el bıyığa urup ⁽¹⁷⁾ gerinüp serinüp tıururdu. Süleymân 'adl-i yaşağından ahûya yâ Hû diyüp kırdas okışup el başına urup tapu ⁽¹⁸⁾ kılurdu. **Gāv-ı bahrî** dahı gözlerine sürme-i İsfahânı çeküben kâkûmî semenderâtı cübbesin önüne şaluben 'ıyd-i meh-i nev-mişâl ⁽¹⁹⁾ tâcların başlarına aluben şanki bād-pây tîr-endâz deryâsı başında getürüben arşanleyin çenber kılup nehengleyin yeleklerin ⁽²⁰⁾ şığayup yonlerin Süleymândan yaña dönüp huzûr-ı kalble tırdılar. Devr-i Süleymândur diyü birbirine göz ururlardı. ⁽²¹⁾ **Ve hımâr** dahı merkeb-i 'İsî gibi nîze-mişâl kulakların felege kaldurup dīvân-ı Süleymânı gözedürlerdi **[80a]** ⁽¹⁾ **ve ahû** dahı gözlerine sürme-i İsfahânı çeküp serîr-i Süleymânî üzerine diz çöküp baş yere kırdardı. ⁽²⁾ Yed-i beyzâ-i Mûsâ gösteren şecer şâhı başına alup **ve's-şeceri yescudân** âyetin okurdu. Ve hînk-i İshâk nebî yanında ⁽³⁾ aşkar-şıfat, düldül-hey'et, elma gözlü, mañbûbe yüzlü, ra'd âvâzlu, kâmiş kulaklı, kıtır tıynaklı, kablan billü, sığın geyik dillü, ⁽⁴⁾

tavşan uçalu, deve tutaklu, ebrîşim bellü, öküz bileklü, arslan göğüslü, zurrâfe egiñlü, kameçi kuyruklu, pîl ayaklu, gâzîler ⁽⁵⁾ gâzâba her birine nice kere süvâr olup binmiş atlar şânlarına **ve'l-âdiyâti dabhân**²⁸⁵ süresi inmiş. Kelâm-ı Kadîm ⁽⁶⁾ ve Kitâb-ı Kerîm içre **Fe'l-mürîyâti kadhân**²⁸⁶ dinilmüş tavîlelerde bağlu тұrurlardı. Fi'l-cümle yiryüzinde çerende ⁽⁷⁾ sınıfından behâyim hayvânât sınıf cinsi cinsin birle dîvân-ı Süleymânîde serîr üzerinde makâmlarında тұrmışlardı. ⁽⁸⁾ Ve perende cinsi dahı yirle gök arasında kanad kanada virüp Süleymân nebî üzerinde sâye bân kırmışlardı. ⁽⁹⁾ Dillü dilince Hâlîkî tesbîh idüp okurlardı ve onı gökçek şadâsı mergûb kuşlar ötişüp şakırlardı. Ölmüşlere nefh-i 'İsî- ⁽¹⁰⁾ şîfat hayât-ı ebedî bağışlardı. Şavt-ı garîbî şadâ-yı 'acîbî rûh-ı revân şad idüben hastaya şîhhat ve emn [ü] emân-ı cân ⁽¹¹⁾ bağışlardı. Ammâ ki bâkî kuşlar Süleymân nebîniñ tahtı üzerinde bir mil miqdârı yirle gök arasında hevâ-yı fenâda ⁽¹²⁾ sâye bân olup тұrmışlardı. Baş başa çatup kanad kanada bölük bölüge virmişlerdi. Nite? Şâhîn ve şeh-bâz ⁽¹³⁾ sunkur, balaban, toğan şîkâr-bâz her birisi egnine Rüstem-i destânves bebr ü peleng-var cevşenlerin eginlerine almışlardı. ⁽¹⁴⁾ Şakku'l-kamer minkârların açup ellerine elmâs hançerlerin arâste kılmışlardı. 'Adûlar kanını döküp bağırarın çak itmege ⁽¹⁵⁾ şaydgâha çıkup haşmânî yerini çak itmege cân virürlerdi. Ve cennetden çıkan tâvus dahı bedr-i nûrânî ⁽¹⁶⁾ tâcın başına urmışdı. Hûrûs-ı 'arûs gibi gögsin felege germişdi. Lâciverdî muraşşa' murabba' munaqqâş zer yâkut cübbesin ⁽¹⁷⁾ öñine şalmışdı. Hûr-i cinân gilmân u rızvân-şîfat kendüzünü zeyn itmişdi. **Hubbu'l-vaţan mine'l-îmân**²⁸⁷ ⁽¹⁸⁾ mûcibince cennet-i firdevs hayâline talmışdı. Kanadların gâh gâh kavv-i kuzah gibi egüp kemer iderdi ve gâh hîzr 'alemi gibi ⁽¹⁹⁾ cevalân içinde perr ü bâlin açup hevâya kaldurup durerdi. Cennet ahûsı gibi gâh müşg-efşânlık idüp ve gâh yine ⁽²⁰⁾ ayaklarına bakup gamgîn olup feryâda gelüp dil-perişânlık iderdi. Ve tûtî kuşu dahı Hızırves sebz-reng zebercedî ⁽²¹⁾ cübbesin giymişdi. Mestâne gözlerin süzüben perr-i Cibrîl-şîfat kanadların yaymışdı. Ve gâh Mısır mahebûbesi gibi **[80b]** ⁽¹⁾ şûkr-efşânlık idüp la'îl leblerinden nebâte gösterirdi. Cidâlu ayaklarına bakup şad u hurrem olurdu. ⁽²⁾ Ve gâh diyâr-ı Hindûstân öñine düşüp vaţan hasretinden rûzgâr şiddetinden cigeri hûn olup efgân kılup ⁽³⁾ dil-perişân olurdu. Bülbül dahı miskî libâsın çiginine şalup gül derdinden 'aşkına mübtelâ olup goncenüñ ⁽⁴⁾ gül-zâr içinde gelüp yâd itdügün ki yâd iderdi hâr-ı hâsid-dil uzatduğı cihetden hûb elhân birle ötüp ⁽⁵⁾ feryâd iderdi. **Kırlağuç** dahı 'İsî mûcerred gibi siyâh-püş olup müşkîn ridâsın boynına şalmışdı. Şehlâ gözlerine sürme-i ⁽⁶⁾ Medenî çeküp **ve'l-fecr** âyetin diline alup Mekke hâfızları gibi yedi kırât üzerine âyeti ezber okurdu. **Ve kuzî** ⁽⁷⁾ dahı nedîm dost diyüp 'aşka ki mübtelâ olmuşdı 'aşîkâne siyâh nemedîn 'ârifler gibi boynına şalmışdı. ⁽⁸⁾ Yâr ayruluğundan efgân u feryâd iderdi. Vuşlatın sen müyesser kıl, yâ Kerîm yâ Rahîm diyü Hakkı yâd iderdi. ⁽⁹⁾ Ammâ ki kuzğun dahı kuşlar şafında тұrmışdı. Kezzâb olup hayrı şerre dönderdüğü cihetden yüz karasından ⁽¹⁰⁾ hacîl olup hicâbından yedi kat yire girmişdi. Kuşları Sîmurğa gamz itmege hâzır idi. Emr-i Süleymânî birle ⁽¹¹⁾ câsûs-ı murgân atyâr cinsine nâzirdi. **Ve kerges** dahı Hôrâsân pîrleri ki şemle-i beyâzî farkına almışdı ⁽¹²⁾ sâlikâne 'abâsı çiginine şalmışdı. Dîvân-ı Süleymânîye nazar kılup dur kal gider. Nice Süleymânlar gördüm diyü 'âriflere ⁽¹³⁾ göz kaçırdu. Ve cihânun saltanat u devleti yalandur. Cümlesi fânî, bâkî Hâlîkî-ı Hannândur diyüp remzle naşîhat kılurdu. ⁽¹⁴⁾ Çarh-ı gaddâr elinden yanup yakılurdu.

²⁸⁵ Yemin olsun nefes nefese koşanlara; (Âdiyât: 100/1)

²⁸⁶ Sonra çakarak kıvılcım saçanlara; (Âdiyât: 100/2)

²⁸⁷ Vatan sevgisi imandandır.

Nazm

[fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün]

Ṭūt̄-i Hindī ötüp şakır idi

⁽¹⁵⁾ Hakkā tesbīhin kamu okur idi

Gökyüzin tutmuş idi dersü peren

Kim perenden²⁸⁸gökde kim oldı peren

⁽¹⁶⁾ Tutdı yir gök arasın şehīr belek

Kim perenden kerkese döndi felek

Şakıyup bülbül ötince elhānile

⁽¹⁷⁾ Ğaşy iderdi ins ü cinni cānile

Āh n'idem dost diyü öter kumrī dahı

Dem geçer dir hoş görüñ 'ömri dahı

⁽¹⁸⁾ Hakk[ı] tesbīh idedur kebk [ü] duraç

Ke fenāyı bākī gözle gözüñ aç

Yirde vahş [u] gūsfend āhū dahı

⁽¹⁹⁾ Gökde şahīn kerkese ü tihū dahı

Hakkı tesbīh iderüz zākir kamu

Kısmetine rāzı vü şākir kamu

⁽²⁰⁾ Ger behāyim dābbedür yāhū zubāb

Hep müsebbihken zikirde kām-yāb

Sen niçün insānīken fahru'l-enām

⁽²¹⁾ Hakkı tesbīh itmeyesin şubh u şām

Şeh Süleymān hānīken bu 'āleme

Hüküm iderken ins ü cinn ü ādeme

[81a] ⁽¹⁾ Bunca maḥlūk emrine fermānīken

Biñ bir ümmet ḥalkına sultānīken

Gökde yeller götürürken tahtını

⁽²⁾ Yirde cinnī taşırīken rahtını

²⁸⁸ Vezin gereği "perenden" sözcüğünden sonra gelen "ki" sözcüğü mısradan çıkarılmıştır.

Tagdan arslan geldi aña taşdan peleng
Yirden ejder geldi aña şudan neheng

⁽³⁾ Cinnî yirden çıkdı inüp gökden melek
Hidmet itdiler bulup andan dilek

Bahr u berde ne ki var millet tamām
⁽⁴⁾ Şark [u] ğarbda ne ki var ümmet tamām

Şeh Süleymān hükmine māmūriken
‘Adli birle bu cihān ma‘mūriken

⁽⁵⁾ Devletine olmadı mağrūr hîç
Haķķa tã‘at itdi dāyim ir ü giç

Kendü eliyle zenbîl urup dāyim ol
⁽⁶⁾ Arpa kūrşın yirdi olup şāyim ol

Hem-çü Sulţān Bāyezîd ol şeh cihān
Haķķa tã‘at itmekidi işi hemān

⁽⁷⁾ Şeh Süleymān olduġınca dilde yād
Tā kıyāmet devletiyle bākî yād

3.2.72. Der-Beyān-ı Temşilāt-ı Dāstān-ı Mażî

[fã‘ilātün fã‘ilātün fã‘ilün]

⁽⁸⁾ Diñle imdi kışşadan nedür murād
Kendü nefsiñ bilmesidür hoş-nihād

Bu cihānuñ mişlidür sende cesed
⁽⁹⁾ Şeh Süleymān rūhuñ olur iy sened

‘Aķl olur Loķmān-ı ekber pūr hūner
Tābi‘îdür kāmīlān-ı mu‘teber

⁽¹⁰⁾ Bu gönül taķt-ı Süleymān fi‘l-meşel
‘Ālemi seyrān ider ol mā-ħaşal

Nefs-i emmāre durur Hüdhüd daķı
⁽¹¹⁾ Zīnet-i dünyā durur Belķīs aķî

Key şaķın nefsüñi dünyā aldamasun
Zīneti[ne] dil virüp yeltemesün

(12) Zīnet-i dünyā durur çünki fenā
Zīnetine dil virendür mübtelā

Yelme bu nefsüñ hevāsına çü İbik
(13) Var riyāzet eyle söz tut yā melik

Bu behīme nefse virme çok ‘alef
Kim semirüp itmeye rûhuñ hedef

(14) Cehd it anı kim melek-ḥū idesin
Rûḥ-ı ḳudsī gibi bundan gidesin

Cehd it insāniken olasin melek
(15) Rûḥuñā mesken ola ‘arş ü felek

‘Ālem-i ‘unşur ṭoludur çün fesād
Terk it anı fāñdür iy hoş-nihād

(16) Bāḳī dirlük isteriseñ mu ‘teber
Süflīden ‘ulvīye eylegil güzır

3.2.73. Der-Beyān-ı Meclis-i Āḥir

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

(17) Çok şükür olsun Ḥudāya şubḥ u şām
K’üç yüz [ü] seksen sekiz meclis tamām

Çün ‘ināyet itdise ol Ḥaḳ zū’l-celāl
(18) Āḥir oldu işbu meclis hoş-maḳāl

Men kimem kim söyleyem emlah kelām
Kim kemīne kemterem bir kem ḡulām

(19) Kevdenem kim okumadum naḥv u şarf
İtmişem ‘ömrüm hevā-yı nefse şarf

Ol hevādan ‘ākıbet idüp güzır
(20) İstedüm ‘ālemde koyam yādger

Ṭāḳatüm yitdükçe söyledüm kitāb
Mustemi‘den tā ki her bir kām-yāb

⁽²¹⁾ Fātiḥayla bu faḳīri yād ide
Rūḥunı ḥayr-ı du‘āla şād ide

Sīnede n’ola çürürse cismümüz
[81b] ⁽¹⁾ Ḥaḳḳa minnet ḳaldı bāḳī ismümüz

Kāmil ol ḳo cihānda eyü ad²⁸⁹
Kim añılup tā ḳıyāmet ola yād

⁽²⁾ İy Ḥudāvend-i cihān perverdigār
Lā-şerīk [u] lā-mekān Girdgār

Pādişahsın lā-vezīr [ü] bī-mişāl
⁽³⁾ Mālik-i a‘zam lā-müşīr lā-zevāl

Ol Ḥabībīñ Muştafā nūri ḥaḳı
Faḥr-i ‘ālem müctebā nūri ḥaḳı

⁽⁴⁾ Her ne kim Firdevsī itdiyse sehiv
Luṭf idüp cürmün bağışla eyle ‘afv

Sāmi‘ine ḳātibine raḥmet it
⁽⁵⁾ Rāğḫbine ṭālibine raḥmet it

Raḥmet-i Ḥaḳdan dilerseñ pür uşul
Vir şalavāt şād ola rūḥ-ı Resul

3.2.74. Süleymān-nāme’ nin Üç Yüz Seksen Toḳuz Meclisünün Zikrindedür

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

⁽⁶⁾ Söyle Hüdhüd vir Süleymāndan ḥaber
Kim sözüñdür şehd-i fāyīḳ çün şeker

‘Aḳl içinde çünki sen İdrīssen
⁽⁷⁾ Söyle imdi ḳışsa-i Belḳīs sen

Ḥazretüñdür çün kim ol ‘İsī-nefes
Di Süleymān ḳışsasını imdi bes

²⁸⁹ Bu mısra da vezin bozuktur.

⁽⁸⁾ Söz demiñde tüt÷veş yigil şeker
Ne şeker ki sözlerüñ dürr [ü] güher

Ne güher ki söz durur cân gevheri
⁽⁹⁾ Ki âdemüñ sözdür yâdgeri

Söz felekden geldi çünkü Âdeme
Söz melekden döndi fahr-i ‘âleme

⁽¹⁰⁾ Söz durur Furkânile ayân hem
Söz durur İncîlile Tevrît hem

Sözden özge nesne olsa bî-mişâl
⁽¹¹⁾ Aḥmede anı gönderirdi Ḥaḳ te‘âl

Sözden özge dünyede dahı ne var
K’Âdemîden sözdür aḥir yâdigâr

⁽¹²⁾ Sözde var ammâ tefâvüt key cihân
Hezlile k’olmaz ma‘ârif bir inan

Söz gerekdür ‘ibret-engîz ola bes
⁽¹³⁾ Va‘z pend u ḥikmet-âmîz ola bes

Söz degildür k’ola ol hezyân [u] hezl
Kim anı diyen dur[ur] aḥmaḳ bu cehl

⁽¹⁴⁾ Anuñiçün men ma‘ârif söyledüm
Ḥikmet ü pend ü leṭâyif söyledüm

Bu Süleymân kışşasın iy pür hüner
⁽¹⁵⁾ Ḥüb ra‘nâ söylemişim mu‘teber

Münşif-i kâmil idince aña nigâh
Bu Süleymân-nâmeden olur âgâh

⁽¹⁶⁾ Evvel okusun Sikender kışşasın
Ma‘rifetden neyse alsun ḥişşesin

K’anca târîḥ aña yokdur mu‘teber
⁽¹⁷⁾ Kim ma‘ârifdür ḳamusı ser-be-ser

Andan okusun Süleymân-nâmesin
Kerem idüben dil ü cân hengâmesin

(18) Tâ k'aña ma'lûm ola işbu kitâb
İtmeye Firdevsîye tâ'n u 'itâb

Diñle imdi kışsa tâ fahru'l-enâb
(19) Vir şalavât Muştafâya bul şevâb

3.2.75. Der-Beyân-ı Kışsa-i Hüma ve Kazıyye-i 'Ukâb [u] Hüdhd

Loqmân ibni 'Âdil ol hâkîm-i (20) üstâd naqlince râviyân-ı alhbâr ve Eflâtûn-ı Yûnânî ol hâkîm-i zû-fünûn 'âlim-i Rabbânî kavlince naql-i şahîh [82a] (1) hikâyet-i melîh budur ki kaçan ki Süleymân bin Dâvuduñ ol nebiyy-i Ma'bûduñ ol melik-i Maḥmûduñ bu vechile 'azametile dîvânı kim (2) dürdi altı yüz bir dürlü deñizde olan ümem serhengleri ve dört yüz dürlü kuruda olan ḥayl ü ḥaşem serhengleri cinsi (3) cinsi birle cin cinnile, cân cânile, ins insile şâf bağlayup Ḥazret-i Süleymâna karşı yüzlerin yire ki sürdiler çerendeler yiryüzün (4) dutup perendeler perrân olup Süleymân serîri üstine hevâda kanad kanada virüp dîvân-ı Süleymânîde ki durdılar cemî' (5) erkân-ı devlet ve a'yân-ı memleket ta'accüb kılpup biribirinle söyleşüp ayıtdılar: “Acebdür ki eger Süleymân Peygâmbereñ bugün (6) bir bölük ümem üzerine hüküm hükümâtı yogise ve yâḥûd ins ü cinden bir kimseye siyâset buyurmazise.” (7) diyüp nazar dîvân-ı Süleymânîye urup durdılar. Anı gördiler ki Süleymân Peygâmbere 'aleyhi's-selâm tavşancıl ulusu atyâr (8) seyyidi 'Ukâba hüküm itdi ki varup Hüdhdüi pençesine alup ecel kaynağı içinde getüre. Siyâset meydânına yitüre. (9) **Andan** Tavşancıl kara bulut kanadların açup hevâ-yı fenâya geçüp ol kadar 'ulvîye uçdı ki küre-i nesîme (10) geçdi. Daḥı 'ulvîden sıflîye nazar itdi. Yiryüzi tavşancıl gâlbîr mişâlinde göründi. Ta'ccüb kılpup pervâz ururken (11) Hüdhdüi göreydüm ola mı diyüp göz diküp dururken nâ-gâḥ gördi ki küre-i nesîmîde olan hevâ-yı kuşlaruñ hâkimi (12) seyyidi Hüma kuşu kanad açup **elḥamdulillâhi'l-lezî ḥalaḳa's-semâvâti ve'l arḍa ve ce'ala'z-zulumâti ve'n-nûrî**²⁹⁰ âyetin okur. Hüma (13) Tavşancılı görüp biribirine karşı varup kanad kanada virüp görüşüp merḥabâlaşdılar. Mantıku't-tayrca biribirinüñ (14) haberin şorup şafâlaşdılar. Andan Hüma şordı ki: “Yâ seyyid-i tuiyûr, bu kadar 'ulvîden 'ulvîye yüksek uçmağa (15) bu küre-i zemherîre yakın geçmege sebep ne idi?” cevâb virdi ki: “Süleymân ḥazretinüñ dergâhından Hüdhdüi bî-icâzet (16) gitdügiçün 'asker ḥalkını şuya ḥasâret itdügiçün Ḥazret-i Süleymân ḥışm idüp baña buyurdi ki kadayise Hüdhdüi (17) bulam, çaynağum içinde alup getürem, nazarına yitürem, ḥidmeti bitürem.” diyüp cevâb viricek Hüma ta'ccüb kılpup fikre (18) varup daḥı dönüp didi ki: “Süleymân ḥazreti Hüdhdüde teva'üd itdü ki vaktin istiṣnâ itmedi.” cevâb virüp (19) ayıtdı kim: “Belî itdi. Meger ki bir 'özü-i vâzîḥ ki gele didi.” Hüma ayıtdı ki: “Yâ Tavşancıl, imdi Hüdhdüi ele getüricek (20) mihnet pençesine alup yakmañuz anuñ yaramazlık itdüğine bakmañuz ki dimişlerdür: **Teğâfele 'ani'l-mekri vela tevaḳḳa.**²⁹¹ (21) Zîrâ ki Hüdhdüüñ gitdüğine bir hikmet seyr ü sefer itdüğine bir sebep cihet vardır. Bunca zamândur ki Hüdhdü Süleymân [82b] (1) ḥidmetinde olur. Ol Nebî aña tebrît kılpur. Bir kişinüñ ki mürebbîsi Süleymân ola ḥaşâ ki ol aḥmaḳ nâ-dân ola ki (2) bir kimsenüñ bed-baḥt yâ ehl-i sa'âdet olduğı

²⁹⁰ Hamd, gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve ışığı var eden Allah'a mahsustur. Ama yine de kâfir olanlar (putları) rablerine eş tutuyorlar. (En'âm: 6/1)

²⁹¹ Tuzaktan gafil olmak, tedbir almamaktadır.

muşāhibinden ma‘lumdur. Zīrā ki ḥayr-endīşe muşāhib olan ⁽³⁾ devlet sa‘ādet bulur. Ve şerīre maḥrem olan miḥnet ü şeḳāvet bulur. Nite kim dimişlerdür: **Ḳurbu’l-eşrāri mażarretun.**”²⁹²

Nazm

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

⁽⁴⁾ Böyle diyüp pend ider Tavşancıla anda Hümā
Hüdhüdi incidmege virmez aña kaṭ‘ā rızā

Diñle imdi kışşa nedür şerḥ ideyin bir faşıl

⁽⁵⁾ Vir şalavāt luṭf it ammā ber revān-ı Muştafā

Nesr Hükemā kavlince Tavşancıl, Hümā sözün ki işitdi naşīhatın ⁽⁶⁾ ma‘kūl görüp cānile tutdı. Andan Tavşancıl Hümāya şordı ki: “Ben bu gökyüzine ziyāde uçup çıkdığım bu yitdığım ⁽⁷⁾ rub‘-ı meskūn heft kişveri görüp seçeydüm. Velī yiryüzi baña ḡalbīr kadar görünür. Sebeb nedür ki rüy-ı zemīni seçemezem.” Hümā ⁽⁸⁾ didi ki: “Yiryüzinden gökyüzi ādemī-zād menziline biş yüz yıllık yoldur. Maşrıḳ evvelinden maḡrib āḫirine dek **ya‘ni** ⁽⁹⁾ gün doğduğundan gün batduğuna varıncaya deḡin hem-çünān biş yüz [yıllık] yoldur. Pes bu taḳdīrce yirden gökyüzine çıkmāḡa ⁽¹⁰⁾ vaḳti ki kanad açup uçaram. Her yüz yıllık menzilde yiryüzine bir kez naẓar iderem. ‘Ālemi bir dürlü görürem.” Tavşancıl ayıtdı ki: “Nite?” Hümā cevāb virüp ⁽¹¹⁾ ayıtdı ki: “**Evvel** yüz menzilde yirden göge ki çıkaram yiryüzi deryā-yı Muḥīt içinde ⁽¹²⁾ bir büyük ırmaḡ içinde bir avuç balçık kadar görünür. **İkinci** yüz yıllık menzile ki uçup çıkaram felekden yir alçaḡına ki ⁽¹³⁾ bakaram kaṭ‘ā yiryüzi görünmez. Cemī‘isi deñiz görünür, hīç kuru yir görünmez. **Üçünci** yüzde ki küre-i nesīme ki geçerem yiryüzinde ⁽¹⁴⁾ ne deryā ve ne ḡabrā görünür. Līkin ‘ālem başdan başa şu görünür. **Dördünci** yüzde baḫr-ı küfufe ki çıkaram ol ⁽¹⁵⁾ birinci kaṭ gökde ki baḫr altından yiryüzine ki bakaram cihān sarāyını ser-tā-ser yeşil deñiz renginde görürem. **Ve beşinci** yüz yıllık ⁽¹⁶⁾ menzil-i ‘ulvīye Ḥaḳḳuñ faẓlı birle çıkam. Daḫı yine āsumāndan arẓa bakşam cihān sarāyını kulḫan gibi görürem. Āteş-hāne ⁽¹⁷⁾ mişālinde şanasın ki yirle göḡi ve içindeki maḫlūḳını küre-i āteş ḫarḳ itmiş. Güneş ḫarri ‘ālemi ihāta itmiş. Nūr-ı şems balḳ urur.”

Nazm

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

⁽¹⁸⁾ ‘Ulvīden kim siflīye itsem naẓar²⁹³

Böyle görünür didüm saña ḫaber

Her naẓarda vardur ammā bir sebeb

⁽¹⁹⁾ Şerḥ ideyin diñleriseñ ser-te-ser

Nesr Hükemā kavlince kaçan ki Tavşancıl Hümānuñ sözün ki işitdi ⁽²⁰⁾ sebebin daḫı beyān itdi. Cevāb virdi ki: “Evvel naẓarda yiryüzi bir göl içinde bir avuç balçık gibi göründüḡine sebeb

²⁹² Şerli kimselere yakınlık, zarar vericidir.

²⁹³ Metinde şeklinde yazılmıştır.

budur ki ⁽²¹⁾ yedi kat yirleri küh-ı Kāfile götüren deryā-yı akyānūs ki vardur baħr-i Nīl içinde bir timsāh kadar ola yāhūd olmaya. **İkinci [83a]** ⁽¹⁾ yüzde nazar kılup yiryüzi ser-tā-ser deñiz göründüğüne sebep baħr-i akyānūs ‘azametinde delālet ider ve yirūñ azluğına ebħār çok ⁽²⁾ olmağa dāldur. **Ve üçüncü** yüzde yirile gök arasını şu gördüğümüne hikmet budur ki yirile gök arası şuyile top ⁽³⁾ töludur.” Tavşancıl didi kim: “Nite?” Hümā cevāb virdi kim: “‘Anāşır dördtür: Od u şu yil ü toprağdur. Pes od ıssıdur, ⁽⁴⁾ kurudur ve mekân-ı tabī‘isi ay göğünñ altındadır. Hevādan yuğarudur. Hevā ıssıdur ve yaşıdur ve mekân-ı tabī‘isi od ⁽⁵⁾ küresinden aşağıdur, şudan yuğarudur. Şu şovukdur, yaşıdur ve mekân-ı tabī‘isi küre-i hevādan aşağıdur ve toprağñ ⁽⁶⁾ üstindedür. Ve toprak şovukdur, kurudur mekân-ı tabī‘isi merkez-i ‘ālem şu küresinñ altındadır. Pes her birisinñ bu ‘unşurlarñ ⁽⁷⁾ iki keyfiyyeti var. Keyfiyyet-i müşābehet ki evvel sebeble birisi birinñ altındadır kim hevā od altındadır. İkisinñ harāretinden²⁹⁴ ⁽⁸⁾ şu hevā altındadır. Şu ruṭūbetinden toprak şu altındadır ve bir sebep kazādur. Birbirine qarışmaz kim ol cihetden kim ⁽⁹⁾ birisi ıssı birisi şovuk birisi yaş birisi kuru ve gāh olur. Bunlar bir sebeble birbir yine muntakıl olur. Nite kim hevā od ⁽¹⁰⁾ olur. Ğāyet hafif ve şāfi olsa ve şu hevā olur. Hafif ve şāfi olsa ve ğāyet tiz olsa hevā od olur ve ⁽¹¹⁾ çağmağdan çağılsa od hevā olur. Ve kaçan kim hevā ile bir şişe tolu olsa bir tersde gömseki içindeki hevā şu olur. Ve kaçan kim ⁽¹²⁾ şuyı çok kaynatsañ hevā olur ve bir şu olur. Şöyle kim katı taşları sıcak itseñ şu olur ve ba‘zı şu taş olur. ⁽¹³⁾ Bu muḳaddimeden maḳşūd bu kim yirle göğñ arası hevā-yı kazādur. Toptolu anuñçün fezā-yı hevā görünür.

Nazm

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

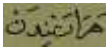
⁽¹⁴⁾ Böyle diyüp iy emīr-i pūr hüner

Ol Hümā Tavşancıla virdi haber

Bākzinde şerh ideyin iy faşih

⁽¹⁵⁾ Vir şalavāt Aḥmede amma nāmver

Nesr Hükemā kavlince Hümā böyle diyicek Tavşancıl sū‘āl itdi ki: “Yā Hümā, yā nedendür ki ⁽¹⁶⁾ baħr-ı küfūf altından nazar idicek ‘ālemi yeşil zeberced renginde gördüğüne sebep nedür?” cevāb virdi ki: “Kāf tağların ki ⁽¹⁷⁾ Allāhu te‘ālā ki ihāta itmişdür rüy-ı zemīnñ tūl-ı ‘arzı biş yüz yıllık yoldur. Üç yüz yıllığını Kāf tağı altına alup ihāta ⁽¹⁸⁾ itmişdür. Ve Kāf didüğümüz Firdevs uçağındaki gevherlerñ bir zeberced cevherīdür ki Hāḳ te‘ālā yirleri yaradup ⁽¹⁹⁾ baħr-ı akyānūs üzerinde çalkanup karar itmeyicek Hāḳ te‘ālā melege emr itdi. Ol taş sırça barmağına geçirüp ‘ulvīden ⁽²⁰⁾ sifliye indürdi ve yedi kat yirñ üzerinde kondurdi. Yir anuñ ağırlığından karar itdi. Kāf tağı ki dirler ol zeberced ⁽²¹⁾ gevherdür ve deñizler yeşil görüldüğü küh-ı Kāfuñ rengi ‘aksidür. Ve bu küre-i zemherīden yuğaru ve baħr-ı küfūfe varınca yiryüzine **[83b]** ⁽¹⁾ nazar idicek ‘ālem ḥadrā görüldüğüne hikmet bu ki ol yedi Kāf tağlarının külleleri ki birinci kat göge yakındur. ⁽²⁾ Anlarñ ‘aksidür. **Ve dāhı beşinci** yüzden menzilde ‘ulvīden sifliye nazar itdükde yirile gök arası āteş renginde görüldüğüne ⁽³⁾ hikmet budur ki od küresi kim cism-i basītdür ve degirmi şuratlu anuñ düttünü ve rengi yokdur. Ve yağa ve oduna ihtiyāc ⁽⁴⁾ yokdur. Saṭh-ı a‘lāsı muttaşıldur. Ay göğünñ

²⁹⁴ Metinde şeklinde yazılmıştır.

aşağı sağına ve sağı-ı ednâsı muttaşıldur. Hevânuñ yuğaru ve sağına **pes ‘âlem âteş** ⁽⁵⁾ deryâsı görindüğine sebep nedür? Taḥkîk bil ki yumurda şarusını ağı ve ağını kapuğı kapladuğı gibi tokuz ⁽⁶⁾ felek birbirin ki kaplamışdur ḥâk küresini şu küresi ve şu küresini hevâ küresi ve hevâ küresini küre-i âteş iḥâta itmişdür.

Nazm

[fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilün]

⁽⁷⁾ Anuñiçün ‘ulvîden itseñ nazâr
Dünye içi âteş görünür ser-te-ser

‘Ulvîden tîzcek dönüp ir siflîye
⁽⁸⁾ Yiryüzinden gör yine saña eşer

Vaqt ola ki Hüdhüdi de göresin
Ḥâk Mu‘în ola yaḳîn daḥı sefer

⁽⁹⁾ **Neşr** Ḥükemâ kavlince Tavşancıla Hümâ kuşu bu vechile kim kelimât itdi andan Hümâ uçup Süleymândan yaña gitdi. Ve ⁽¹⁰⁾ Tavşancıl kanad büküp yiryüzine yaḳın ki irdi bulutlar ber-â-berinden nazâr kılop ki gördi bir ‘uḳâbile iki ⁽¹¹⁾ hüdhüd ve bir gögercin ve dört nefer şeh-bâz Yemen memleketinden uçup Ḥabeş vilâyetine geçüp hevâ-yı fenâda giderler. ⁽¹²⁾ Hemân-dem bildi ki istediğı bunlardır. Andan kazâ vü kader gibi ḥışmile bunların üzerine şaḳıyup indî. Kara ⁽¹³⁾ bulut kanadlarını açup yapup Hüdhüdi görüp bilüp diledi kim kaynağına ala ve çaynağ arasında emr-i Süleymânî mücibince ⁽¹⁴⁾ aña ‘azâb kıla. **Ez-în-cânib** Hüdhüdle ‘Uḳâb daḥı yirle gök arasında Yemenle Sebâ milki yöresinde kanad açuşup ⁽¹⁵⁾ uçuşup giderken Süleymân ile Belḳîs cânibinden haber açup mantıḳu’t-tayrca kelimât iderken nâ-gehân gördiler ki gökyüzinden ⁽¹⁶⁾ Hüd Peyğamber ḥalkına gönderilmiş ḥışmlu bulut gibi kanadların açup bir tavşancıl felek yüzünden ḡıjlayup indî. Kanadları ⁽¹⁷⁾ ḡıjıldusından bunların beñzi kanı uçup yüzleri kıra döndi. Bî-tekellûf pençesin Hüdhüde şundı. Hüdhüd bildi ki ⁽¹⁸⁾ Süleymân emriyle gelüpdür. Anuñün şaḳıyup maḡdûb olupdur. Andan Hüdhüd faşîḥ-lisânile şîrîn-zebânile Tavşancıla selâm virüp ⁽¹⁹⁾ kanadı ucın öpüp ayıtdı ki: “Yâ seyyide’t-tuyûr, bî-ḥaḳḳı **Ġaffâr u Ġafûr** ki oldur Raḥmânu’r-Raḥîm Ḥallâḳ-ı ‘âlem Rezzâḳ-ı ⁽²⁰⁾ vahş u tuyûr, ben za’îfî pençüñ içine alma. Bî-günâha ḥışmile ‘iḳâb kılama ve nefsuñ hevâsına uyup tîzlik itme ⁽²¹⁾ kim hevâ-yı nefse uyan dü cihânda râḥat olmaz. Nite kim dimişlerdür: **Ḥâlîf hevâke nesterih.** ²⁹⁵ Yâ seyyid-i atyâr **[84a]** ⁽¹⁾ ne deñlü cebbâr-nefs iseñ ḳahhâr raḥmet-i Ḥaḳḳa olduñise ümîzvâr ben za’îfe mu‘în olup şefâ‘at eyle. ⁽²⁾ Ḥalka ḥışm itdügüñ vaḳtın Ḥaḳḳı ri‘âyet eyle. Nite kim dimişlerdür: **Dâ‘î-l-Ḥaḳḳa ‘inde ‘aleyke’n-nefse.**” ²⁹⁶

Nazm

[fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilün]

⁽³⁾ Raḥmet-i Ḥaḳḳı dilerseñ iy ‘azîz
Ḥışm odına cân yaḳuben olma tîz

²⁹⁵ Nefsın arzularına uyma ki huzur bulasın.

²⁹⁶ Nefsın aleyhinde olsa bile ḥakkın yanında ol.

Vahşilikdür bu yaramaz hulk bes

⁽⁴⁾ Hulk-ı yavuz kimsedür halka titiz

3.2.76. Der-Beyân-ı Münâzara-i ‘Ukâb ve Tavşancıl

Hükemâ kavlince Hüdhd ⁽⁵⁾ böyle diyüp tazarru‘ idicek Tavşancıl Hümâ kuşunuñ naşîhatin añup merhamet idüp başın egüp Hüdhdüde ‘Ukâba ⁽⁶⁾ dillerince selâm virdi. ‘Ukâb dañı Tavşancılıñ öñine geçdi. Kanad kolın şalup sağ yelegi ucuyla selâmın ⁽⁷⁾ alup yabândan gelmiş şikârına kaçd ider. Gayrı Tavşancıl şanup şakiyup ötdi. Kaçıyup gâzab itdi ve yıldırım gibi üzerine ⁽⁸⁾ geçdi. Kāvus hançerlerinden kaynağına alup ağız açdı. Ayıtdı ki: “Yâ Seyyide’ı-tuyûr ve mesned-i murğân, olam biñ bir ümmetine hükm ⁽⁹⁾ idici bil seririn götürüp mağrib maşrıka gidici bende-i Süleymân olam senüñ ne haddüñ var kim benüm sâyem altında uçan ⁽¹⁰⁾ kuşcuğazlara kaynak şunasın. Hamişlü bulut gibi bu za’ıflerüñ üzerine inesin. Başîret gözün açuben ‘Ukâbı ⁽¹¹⁾ görmedüğümü ve bunca şâh-bâzlardan dañı korkup eymenüp nefsüñe inşâf virmedüğimi göz terâzûsıyla bize evvel ⁽¹²⁾ niçün nazar kimidüğümüzi bilüp benden ve şeh-bâzlardan hâzer niçün kılmaduñ? Kişide lâ-büd vezn ü mîzân gerek. ⁽¹³⁾ Nite kim dimişlerdür: *Zenu’r-ricâle bi mevâzînihim.*²⁹⁷ Ve bu hüd mu‘ayyendür ki her şey’ün ve her şahsuñ sırr-ı sîreti zâhirinden mağlumdur. ⁽¹⁴⁾ Nite kim dimişlerdür: *Sîretü’l-mer’i ‘an serîretihi.*”²⁹⁸

Nazm

[fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilün]

Ğarre olup Tavşancıl imdi kuvvete

⁽¹⁵⁾ İstedüñ şayd irişesin ni‘ mete

Bilmez misin anı kim ‘Ukâb u bâz²⁹⁹

İttifâk idince ol iki ser-firâz

⁽¹⁶⁾ Pençe urup Sîmurğ-ı Kâfî şayd idüp

Kayd ider gökde hurûs ol kîne-sâz

Şeh Süleymân hâzretinden korkmasam

⁽¹⁷⁾ Kanuñı bu dem dökerdüm ur u az

Böyle diyüp kaçıdı ‘Ukâb aña

Diñle imdi kışşa nedür ser-firâz

⁽¹⁸⁾ Lîki virgil sen şalavât Ahmede

Rahmet ide tâ saña ol kâr-sâz

²⁹⁷ Kişilerin değeri, mevkisine göredir.

²⁹⁸ Her kişinin ahlakı, görünüşünden belli olur.

²⁹⁹ Bu mısırda vezin bozuktur.

3.2.77. Der-Beyân-ı ‘İtâb Kerden-i ‘Ukâb ve Tavşancıl

(19) Hükemâ kavlince kaçan kim ‘Ukâb şakıyup kaçıyup böyle dise Tavşancıl ‘özü dileyüp ayıtdı ki: “Yâ ‘Ukâb, mağzûr (20) dut kim hâzretüñi bilmedüm ki seyyid-i atyâr-ı³⁰⁰ hîdmetkâr-ı Süleymânsın. Velî Hüdhüdi tâcından bu cür’eti ki itdüm (21) emr-i Süleymânile kıldım. Yohsa benüm ne haddüm varidi ki peyk-i Süleymânî cäsüs-ı murgânı kaynaç çaynaç şalup pençeme alam. Hüdhüd [84b] (1) siyâset-i Süleymânîye şabr kılsunki ‘ayn-ı rahmetdür ve beglerüñ hışmı bendeye himmetdür. Nite dimişlerdür: *Rahmetu’ş-şâlihîne* (2) *rahmetuhu*.³⁰¹ Eger ki yâ ‘Ukâb, nazaruñda küstahlık itdümse mağzûr dut ki *Ve’l-kâzîmîne’l-ğayze* (3) *ve’l-‘âfîne ‘ani’n-nâsi*”³⁰² diyüp ‘Ukâbdan suçın diledi. Ve andan soñra Süleymânüñ gâzâbından ve kuşlar gelüp Hüdhüdi (4) ğamz itdüklerinden her biri helâkine kaşd iden mekrile remz itdüklerinden haber virdi. Hüdhüd işidüp (5) didi ki: “Yâ Tavşancıl, Süleymân hâzreti ‘aleyhi’s-selâm baña ‘azâb va‘de kılduğı vaktin hîç dimedi kim (6) eger hüccet-i kavî birle gelmezse ‘azâba müsteħak ola. İllâ ki hüccet-i kavîle gelürse günâhın ‘afv idevüz.” diyicek (7) Tavşancıl ayıtdı: “Ne‘am didüğüñ gibi Süleymân hâzreti hışm idicek istiğnâ idüp ayıtdı ki Hüdhüde ‘azâb müsteħakdur, (8) iderem. İllâ meger ki bir ‘özü-i vâzıhile gele ki sehvinî bilem. Günâhını ‘afv idem. Bu ‘acebdür ki başuñda tâc-ı sa‘âdet (9) ve çignüñde hırkâ-i şalâhiyet ve dilüñde bunca mağrifet variken hîdmet de kuşur koyup icâzetsüz gitmek (10) ve hîdmet-i mülûkı terk itmek kat‘â câyiz degüldür ki kûl efendisi hükminde gerekdür. Nite kim dimişlerdür: *El-‘abdu* (11) *ve mâ yemlikuhu kâne li-mevlâhu*.”³⁰³

[fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilün]

Ehl-i hikmet nakli budur Hâk bilür
Beglere hîdmet iden ‘izzet bulur

(12) Hîdmetiyle bulunur ‘izzet dahı
Hîdmet-i şeh terk iden hâyin olur

Nesr Hükemâ kavlince Hüdhüd kaçan ki (13) Süleymân nebînüñ (‘a.s.) hışm itdüğüñ tahkîk kim işitdi ne kadar dergehinde hâş ise dahı ol Nebiden eyemenüp (14) Allâha yüz dutup hâl dilince Rabbine niyâz itmege başladı. Zîrâ ki pâdişâhlar her vâkıtte ber-karâr olmaz. Olur ki (15) kendüye du‘â kılanı helâk ider ve düşnâm virene hil‘at geyürür. Kılıç egerçi keskindür ve illâ ki her vâkt (16) kesmez. Zîrâ ki her bir işüñ bir mu‘ayyen vâkıti vardır. Râstına gelmiyecek işlemek ‘abeşdür. Nite kim Allâhu te‘âlâ celle celâluhu (17) Kitâb-ı Kerîminde ve Kelâm-ı Qadîminde buyurur kim: *Li külli eceli kitâbun yemhu’llâhu mâ yeşâ’u ve yuşbitu*.³⁰⁴

³⁰⁰ Tamlamada yanlış kullanılan “seyyid” ve “atyâr” sözcüklerinin yeri değiştirilmiştir.

³⁰¹ Salihlerin merhameti, Allah’ın rahmetindendir.

³⁰² Onlar bollukta da darlıkta da Allah yolunda harcarlar, öfkelerini yenerler, insanları affederler. Allah işini güzel yapanları sever. (Âl-i İmrân: 3/134)

³⁰³ Kulun ve kula ait her şeyin sahibi, Mevlasıdır.

³⁰⁴ Andolsun senden önce de peygamberler göndermiş, onlara da eş ve çocuklar vermiştik. Allah’ın izni olmadan hiçbir peygamber mucize getiremez. Süreli her şeyin bir kaydı vardır. Allah dilediğini siler, dilediğini de yerinde bırakır; ana kitap onun katındadır. (Ra’d: 13/38-39)

Nazm

[fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün]

(18) Böyle diyüp gönli içinde ol İbik
Havfa vardı aluben hışm-ı melek

Gerçi vardı muhkem anuñ hücceti
(19) Lîkin itdi ihtiyât anda katı

Kim bu insân nesli k'olur bu'l-beşer
Ber-çarâr olmaz gelür kaçır³⁰⁵şerer

(20) Gâh düşnâm idene hil'at virür
Gâh alkış idene çok let urur

Maşharaya bahş ider gâh memleket
(21) Câhil ü nâ-dâna virür hil'at at

Habbe virmez zâhide şeyhe direm
Zâlim u şerîre ider gâhî kerem

[85a] (1) Vakt olur ki hayr içün açar aya
Hayr ider mālın vü varmaz bir aya

3.2.78. Der-Beyân-ı Nifâk Kerden-i Murgân berâ-yı Hüdhd

(2) Hükemâ kavlince Hüdhdle Tavşancıl söyleşüp ağız uçuşmağda ta'cîl Süleymân cânibine gelüp uçuşmağda ve şeh-bâzlar (3) dahı kanad açışmağda, birbirin geçişmekde. Ammâ ki bizüm kıışsamuz ez-ân-cânib dâne tartıcı, hubübât yiyici, murgân (4) re'îsi cennetden çıkan tāvusla Hüdhdü Süleymâna gamz iden kuşlar hasedile 'ömür geçüren yaz u kışlar bir yire cem' (5) olup **ve şāvirhunne**³⁰⁶ mûcibince meşveret itdiler. Âhîr tedbîrleri aña irdi ki Hüdhdde gelürken karşı varalar. Süleymân (6) gâzabından haber vireler. Korkudup beñzi kanın uçuralar, ağu virüp hizmet yolından kaçuralar. Süleymân dergâhından (7) İblîs gibi sürdürüp merdûd kılalar. Kendüler anuñ yirinde hâş mütemekkin olup maşşûd bulalar.

Nazm

[fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün]

(8) Hüdhdüñ hâşlıgına idüp hased
Hışma uğratmağa iste şûr meded

³⁰⁵ Vezin gereği "kaçır" sözcüğünden sonra "bu" sözcüğü mısradan çıkarılmıştır.

³⁰⁶ Onlara danış.

Uğrasun hâsid şanusı başına
(9) Kim yamanlık şanur ol yoldaşına

Bir oñulmaz derd olur işbu hâsed
Terk idemez olmayınca ol cesed

(10) Her ne deñlü eylük itseñ hâside
Zerre deñlü bulamazsın fâyide

Nuşhını Firdevsñnüñ dut cānile
(11) Hiç muşāhib olmağıl düşmānile

3.2.79. Der-Beyān-ı Reften-i Murgān be-Cānib-i Hüdhdūd

Hükemā kavlince bu tedbiri idüp uçdılar. (12) Ügeyik kuşından Hüdhdüdñ geleceğin bilüp Sebā cānibine geçdiler. Habeş milkiyle Sebā arasında Tavşancılıle 'Ukābı (13) görüp fark idüp seçdiler. Andan kara bulutlar arasına girüp gizlendiler. Nevbetçe Hüdhdüde varmağa Süleymān hışmından (14) birine biñ katup haber virmege özendiler. Mekrlerine inandılar. Bātlı haqqı başa şandılar. Bilmediler ki bātlı Haq (15) ayırııcıdır. Nite kim Kelām-ı Qadīmde ve Kitāb-ı Kerīmde Haq te'ālā hazreti haber viricidir: **Ve kul cā'e'l-haqqı ve zehaqa'l-bātlı.**³⁰⁷

Nazm

[fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]
[fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

(16) Her kime kim Haq sa'adet vire pes
Müfsid aña bulmayısar dest-res

Her ne şem'i Haq yakarsa halk anı cezb itmeye
(17) K'emr-i Haqdan taşra nesne yokdurur 'ālemde pes

3.2.80. Der-Beyān-ı İğvā-yı Tavus

Hükemā kavlince cümle murgāndan öñdin (18) Tavus o cennetden sürülüp merdūd olan hasūd mekr cübbesin çignine alup fitne təcın başına şalup İblisden (19) ta'lim alduğı sihirleri okuydu okuydu kanad açup uçup Hüdhdüdñ arkurı yolına geçüp şakıyu baş egüp (20) evvel bunlara selām virüp³⁰⁸ andan Tavşancılıle 'Ukāba tevažu' kılup ayıtdı: "İy atyār seyyidler ve murgān (21) re'isleri, bu bī-çāre Hüdhdüdi Süleymān nazarına iltemeyüp azād kılıñ. 'Ukūbete uğratmayup cānını şād kılıñ ki eylük halk [85b]203A (1) katında zāyi' olmazsa Haq katında olmaz. Nite kim Kelām-ı Qadīmde ve Kitāb-ı Kerīmde buyurur ki: **İnnellāhe lā yuğı'u (2) ecre'l-muhsinīne.**"³⁰⁹

³⁰⁷ De ki: "Haq geldi bātlı yıkılıp gitti! Zaten bātlı yıkılmaya mahkūmdur." (İsrā: 17/81)

³⁰⁸ Metinde şeklinde yazılmıştır.

³⁰⁹ Sabret! Allah güzel davrananların mükāfatını zayi etmez. (Hūd: 11/115)

Nazm

[fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün]

Merdüm oldur yaramaza eylük ider her zamān
Tā kim andan rāzī ola pīr ü civān hāḡ-ı cihān

(3) Eylüğe ḡod eylük itmek lāzımīdür.³¹⁰

Yavuza eylük itmek olur pes hüner aḡla hemān

3.2.81. Der-Beyān-ı Cevāb Dāden-i Hüdhüd be-Ṭāvus-rā

(4) Hükemā kavlince Ṭāvus böyle diyicek Hüdhüd incinüp ayıtdı: “İy cennetden sürülmüş merdūd baḡīl ü tekebbür ve re'īs-i mefsūd, (5) evvel meni varup Süleymāna ḡamz idersin. Şimdi baḡa dostlık şunup düşmenüne göz kaçup remz idersin. Sen ol müfsidsin ki (6) men degül tābi'üñe daḡı şefā'atün yok. Ve sen şol ḡasūdsin ki ḡasedüñden kaṭ'ā raḡatuñ yok. Nite kim (7) dimişlerdür: **Leyse li'l-ḡasūdi rāḡatun.**³¹¹ Yā Ṭāvus, sen ol mekr ü tezvīr ehli pūr-fūsün ki İblīsün telbīsine mu'āvenet (8) itdün. Ādemi uçmaḡdan çıkarmaḡa sebep düşüp şefā'at itdün. Şimdi dergāh-ı Süleymānide ḡaş olduñise dā[ne] (9) tartıcı ḡubūbāt yiyici kuşlara ḡükm idüp fermān kılduñise 'ucbuñdan Nemrūdveş āsumān gözedürsin. (10) Başıñdaḡı tāca ve eḡnūñdeḡı ḡırkaya baḡup şāliḡ 'amel kılmayup murāyī şūfīler gibi ḡıybetümde dāsītān düzedürsin. Anı (11) bilmez misin ki 'ucb kibr āḡir kişiyi helāk ider. Nite kim dimişlerdür: **Helāku'l-mer'i fi'l-ucbi.**³¹² Yā Ṭāvus, ben Süleymān dergāhına (12) varmaḡdan incinmezem. ḡazabından kaçup ḡışmından ḡorḡmazam. Zīrā ki bilürem Süleymān ḡazreti hem nebiyy-i Allāh hem (13) 'ādil pādīşāhdur. ḡāşā kim ol ḡulm ide. Zīrā ki ḡıllu'llāhdur. Andan yarāmaz fi'l şādır olmaz. Nite kim dimişlerdür: (14) **ḡıllu's-sulṡāni ke-ḡıllu'llāhi.**³¹³ Ve bir daḡı bu ki ḡaḡ te'ālā ne kim muḡadder itdiyse (15) ḡayırludur. Eḡer şer gelecekdür ḡazāya rızā virmek ḡayırludur ki muḡadder olan olacaḡdur. Nite kim dimişlerdür: **Devā'u'l-ḡalbi er-riḡā'u bi'l-ḡaḡā.**³¹⁴

Nazm

[fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün]

(16) Virmişem taḡḡir-i ḡaḡka cān u dilden men rızā

K'oliser taḡḡir-i ḡaḡ def'ine yok çāre şehā

Kim ḡazādan kaçmaḡ olmaz iki demde kāmilān

(17) Bir ḡazā gelince bir [de] nāzil olmadın ḡazā

Kim ḡazā nāzil olunca kaçmaḡile ol[ı]maz

Çün ḡazā olmasa nāzil kaçmaḡ andan sehl ola

³¹⁰ Bu mısırada vezin bozuktur.

³¹¹ Haset edenin, rahatı yoktur.

³¹² Kişinin kendini beğenmesi, helakına sebep olur.

³¹³ Sultanın gölgesi, Allah'ın gölgesi gibidir.

³¹⁴ Kalbin şifası, kazaya rıza göstermektir.

3.2.82. ⁽¹⁸⁾ Der-Beyān-ı Ta‘n Kerden-i Laḳlaḳ be-Hüdhüd-rā

Hükemā kavlince Hüdhüd böyle diyicek Tāvus hacil olup sükūta vardı. ⁽¹⁹⁾ Andan Laḳlaḳ laḳırdıyup uçup Hüdhüd katına irdi. Dahı ayıtdı: “Yā Hüdhüd, Tāvusuñ tāt u hırkasına ta‘n ⁽²⁰⁾ idersin ki senüñ dahı başında tāt-ı Edhemī vardır. Murakḳa‘ ve egnüñde hırka-i Şāmī‘ kürk-i muraşşa‘ variken ⁽²¹⁾ niçün tāt u hırkaya lāyık ‘amel kılmayup şefā‘at itdün? **Ḳavluhu te‘ālā: Eḫḫ’ullāhe ve eḫḫ’u‘r-resūle ve ūlī‘l-emri minkum**³¹⁵ [86a] ⁽¹⁾ mücibince Süleymān nebiyyu‘llāh hükmine itā‘at itmeyüp icāzetsüz gitdün. Velī nimetün gerek ki kul ḥaṭāsuz ⁽²⁾ olmaz. Saña raḥm idüp şefī‘ olmağa geldüm ki yırtıcılar elinden kurtardum ki āzād olasın. Süleymān hışmından ⁽³⁾ ıraḡ u emīn şād olasın kim selāmet kenārdadır. Selāmet tönı eskimez. Nite kim dimişlerdür: ⁽⁴⁾ **şevbu’s-selāmeti lā yublā.**”³¹⁶

Nazm

[fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün]

Çünkü atyār içre benven mu‘teber
Rūzigār-dide vü pīr-i pūr-hüner

⁽⁵⁾ Her ki pīrān nuşhile ider ‘amel
İrmez anuñ cānına kaṭ‘ā zarar

3.2.83. Cevāb Dāden-i Hüdhüd be-Laḳlaḳ-rā

⁽⁶⁾ Hükemā kavlince Laḳlaḳ laḳırdıyup böyle diyicek Hüdhüd incinüp ayıtdı: “Yā Laḳlaḳ iy tavil ü aḥmak, egerçi ⁽⁷⁾ Ḥorāsān pīrleri gibi ‘abā-i sipīdi çignüne almışsın ve nemed-i siyāhı çignüne şalmışsın. Murḡān arasında uçup ⁽⁸⁾ yürürsün. Sālīkāne-i Süleymān devletinde tūyūra hükm idersin. Mālīkāne şimdi benüm ḥaḳḳumda Süleymān ⁽⁹⁾ ḥazretine ḡammāzlık idüp idüp tōhmet isnād itdügün yitmez mi? Şimdi gelüp baña rīş-ḥandlık idersin. Dergāh-ı ⁽¹⁰⁾ Süleymāniye varmasun diyü fitne yüzinden racīmveş baña pend geçmege bend idersin. Sen ol muḳāllid racīme beñzersiñ ⁽¹¹⁾ ki senden ıraḡ olmak evlādur ki şerründen ıraḡ oluna. Nite kim dimişlerdür: **Celīsu’s-sū‘i şeyṭānun.**³¹⁷ ⁽¹²⁾ İmdi yā Laḳlaḳ, cemī‘ ünüzün şerrinden Allāha sığınup tevekkül itdüm kim tevekkül ehlinün işin Allāhu te‘ālā rāst ⁽¹³⁾ getürür kim tevekkül sözi yoklıkda bitürür. Nite kim dimişlerdür: **Tevekkel ‘ala’llāhi yekfīke.**”³¹⁸

Nazm

[fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün]

⁽¹⁴⁾ Laḳlaḳayla geçüren ‘ömr-i ‘azīz
Yatludan eyü sözi itmez temīz

³¹⁵ Ey iman edenler! Allah’a itaat edin, peygambere itaat edin, sizden olan ülü‘l-emre de, Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz -Allah’a ve ahirete gerçekten inanıyorsanız- onu, Allah’a ve peygambere götürün. Bu, elde edilecek sonuç bakımından hem hayırlıdır hem de en güzeldir. (Nisā: 4/59)

³¹⁶ Selamet elbisesi, eskimez.

³¹⁷ Kötü arkadaş şeytandır.

³¹⁸ Allah’a tevekkül et ki o sana kâfidir.

Çün tevekkül Hakk'a itdüm ben fakîr

(15) Sen lecûcuñ şerrini def' ide tîz

3.2.84. Der-Beyân-ı Ta' n Kerden-i Şeh-bâz be-Hüdhüd

Hükemâ kavlince Lağlak Hüdhüd sözün ki ⁽¹⁶⁾ işitdi lağırdamağı koyup sükût itdi. Andan Sunğurla Baykuş ve Hurûs ve Ğurâb dahı kanad açup uçup ⁽¹⁷⁾ geldiler. Her birisi Hüdhüde ta' n dilin uzatdılar. Envâ' ı vechile te' addî itdiler. Nite? **Evvel** Sunğur ayıtdı: “Yâ Hüdhüd, ⁽¹⁸⁾ âdem oğlanı benüm gözümi risimânile diküp uyhum alup bî-dâr iderken ayağuma bend urup gönüm gözüne işaretle ⁽¹⁹⁾ pend virüp beşâret ider. Başuma keçi derisinden güderi tâc urduğünçün ve kanadlarum şığayup muqadder olan öynüm ⁽²⁰⁾ virdüğüçün hizmetinden yüz çevürmeyüp yirle gök arasında uçan kuşlara kanad kaçup yeyiterem. Şikârum alup dönüp gelüp şâhibim ⁽²¹⁾ Süleymâna hizmet iderem. Mübârek elinden yidüğüm etüñ hakkın bilüp ri'âyet iderem. Zîrâ kim yidüğüm ni' mete **[86b]** ⁽¹⁾ münkir olup küfrân-ı ni' met degülüm ki her şey' gerekdür ki yidüğü ni' metüñ hakkın bile kim dimişlerdür: **Fesedet** ⁽²⁾ *ni' metun min küfrihâ*.³¹⁹ Eyle olsa yâ Hüdhüd, senüñ hod başuña sa'âdet tâcını Süleymân nebî hazreti ('a.s.) mübârek ⁽³⁾ eliyle urmuşdur. Ve seni murğân seyyidleri içinde hoş görmişdür ki peyk-i Süleymân re'îs-i murğân olmuşiken ⁽⁴⁾ tâc u hırkaña lâayık mı ki hizmet-i Süleymânîyi terk idesin ve dergâhından icâzetsüz gidesin. İblîs pür telbîs igvâsına ⁽⁵⁾ aldanasın. Bilmez misin ki 'âlemleri yokdan var iden Allâh, Kelâm-ı Qadîmde buyurur ki: **Velâ tecessesü velâ yağteb** ⁽⁶⁾ *ba' dükum ba' den*.³²⁰ Pes ma'lûm oldu kim evvel edebsüzlik bu ki hizmet-i şâhı terk itdüñ. Kul hod efendî ⁽⁷⁾ hükminde gerek. Nite kim eydür: **El 'abdu ve mâ yemlikuhu kâne li-mevlâhu**.³²¹ İkinci günâhuñ bu ki icâzetsüz ⁽⁸⁾ Belkîs memleketine varup kaşına girmek saña ne lâzım idi.” diyecek.

Nazm

[fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün]

Saňa lâzım olan oldur âşikâr

⁽⁹⁾ Hizmet-i şâhî kılayduñ nâmdâr

Böyle diyüp anda Sunğur ol zamân

İtdi ta' nı Hüdhüde anda bî-şümâr

3.2.85. ⁽¹⁰⁾ Der-Beyân-ı Ta' n Kerden-i Büm be-Hüdhüd-râ

Hükemâ kavlince kaçan ki Sunğur, Şeh-bâz Hüdhüde bu vechile ta' n ⁽¹¹⁾ idicek Baykuş dahı tülerin kabardup köhne müfsidler gibi geçmiş kažiyyeleri ve fesâdları depredüp kanad açup ⁽¹²⁾ ortaya geldi. Hüdhüde dil uzadup ta' n itdi. Ayıtdı: “İy tâcı gibi gönli egri, evvelâ sen hakîkat râhında ⁽¹³⁾ yürüyüp toğru uçamazsın. Egerçi murâyî şüfî gibi başuñda tâc egnüñde hırkavî nefsuñ ⁽¹⁴⁾ hevâsından dahı geçemezsin. Sen kandan tâc u hırkaya münâsib tâ' at **ülû'l-emri minkum**”³²²

³¹⁹ Nimete nankörlük, nimeti yok eder.

³²⁰ Ey iman edenler! Zannın çoğundan sakının; çünkü bazı zanlar günahıdır. Gizlilikleri araştırmayın, birbirinizin giybetini yapmayın; herhangi biriniz, ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? Bak bundan tiksindiniz! Allah'a itaatsizlikten de sakının. Allah tövbeleri çokça kabul etmektedir, rahmeti sonsuzdur. (Hucurât: 49/12)

³²¹ Kulun ve kula ait her şeyin sahibi, Mevlasıdır.

³²² Sizden emir sahiplerine.

hükmince hizmet⁽¹⁵⁾ itmek kandan kim egrinüñ gölgesi egri ve toğrunuñ kaddi gibi gönli dahı toğru olur. Nite kim eydür: *Zıllu'l-e 'veci*⁽¹⁶⁾ *e 'vecun.*"³²³

Nazm

[fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün]

Saña nisbet cümle kuş toğru uçar
Toğrulukla 'âlem içre yir açar

⁽¹⁷⁾ Āşiyānuñ mezbele çirkin hūyuñ
Kim yüzüñ gören peren tomuz kaçır

3.2.86. Der-Beyān-ı Ta' n Kerden-i Hüdhüd-rā be-Hurūs

⁽¹⁸⁾ Hükemā kavlince kaçan ki Baykuş böyle diyicek Hurūs dahı hurūslanup bıyığı kırkılmış şakalı kaba murāyī şūfī⁽¹⁹⁾ gibi hırkasın çignine alup sürh-ser təcini başına alup kanad kaçup uçup hevā-yı fenāda atyār şaffına geçüp⁽²⁰⁾ Hüdhüde dil beresin urmağa ağız açup ayıtdı ki: "Yā Hüdhüd-i təc-dār u hırka-püş, mürīd-i Edhemī vü ihtiyārī, egerçi bizüm⁽²¹⁾ başumuza yāķūt-ı ahmerī tacı yed-i kudret şaldıysa ve kalbümüze Hāk te'ālā usturlayup koyup namāz vaktin bildürüp [87a]⁽¹⁾ ezān okumağı muķadder kıldıysa senüñ dahı başuñdağı təc-ı Edhemī Süleymān Peyğāmbere mübārek eliyle şalmışdur. Ve sen hırka-püş⁽²⁾ Hüdhüd-i peyk-i murğān olduğı için ve şusuz yirlerde sular bulduğı için saña i 'tibār kılmışdur.⁽³⁾ **Bundan ki** eger Tāvus eger sen eger men bu üçümüz dahı hırka-püş ehl-i kisvet başında təc-ı⁽⁴⁾ rahmet Hākka muhtāc sālīkler iken Süleymān devletinde nice murğāna hüküm ider mālīkler iken Tāvus hizmet-i⁽⁵⁾ Süleymānīyi idrāk ider iken ve men Hurūs dahı sā'at-i sa'd-ı felegi gözleyüp namāz vaktinde ezān okıyup⁽⁶⁾ Dāvudī elhānile şadā iderken yā Hüdhüd, sen niçün hizmet-i Süleymānīyi terk itdüñ. 'Askerin şusuz koyup⁽⁷⁾ icāzetsüz yabāna gitdüñ ve bilmezligile buncılayın günāha murtekib olduñ. Kanı zıhn ü 'aql u idrākuñ anı bilmez misin ki⁽⁸⁾ 'aql bigi muhkem bünyād yokdur. Nite kim eydür: *Lā esāse mişle'l- 'aqli.*³²⁴ İy bī- 'aql ibik, bu fikrile mi olduñ muşāhib-i⁽⁹⁾ melik. Pes ma'lūm oldu ki sen bu təc u hırkāya lāyık degül bed-baht u bī-sā'adet devlete irse erenlere⁽¹⁰⁾ āfet kendüye zahmet irişür. Nite kim dimişlerdür: *Devletu'l-erzāl-i āfetu'r-ricālī.*"³²⁵ diyicek hurūslanup dahı sükūta⁽¹¹⁾ varup diñicek gurāb-ı rü-siyāh dahı uçup ortaya geldi. Nā-gāh kük kük diyüp ötmege ol dahı Hüdhüd-i bī-çāreye⁽¹²⁾ ta' n itmege başlayınca verhem odiyāla bağrın bişürüp dil hançeriyle cigergāhın şişleyicek Hüdhüd gāyet muẓtarib⁽¹³⁾ olup Tavşancıl kuşu kaynağında cān alıcı çaynağında zecr çekmekde hāsīd murğān kahrın işitmegile cānı⁽¹⁴⁾ ağızına gelüp acıdı. Dahı ol acımağıle bunlara ayıtdı ki: "İy sunkur-ı mütekebbir ve iy baykuş-ı dırāz-güş ahmağ-ı⁽¹⁵⁾ bī-fikr ve iy hurūs-ı harīs ü zānī ve yā gurāb-ı rü-siyāh uğrı gözlü, yalan ma'denī nedendür ki her bir göz⁽¹⁶⁾ uşağınuz ve iriñüz baña dil beresini urasız. Günāhum yoğiken baña verhem kılup düşnām viresiz. Anı⁽¹⁷⁾ bilmez misiz ki dil beresi oñulmaz. Süñü ve kılıç zahmı oñulur. Terehñüm idüñ aña ki günāhı yok sevgülüdür. Nite kim dimişlerdür: ⁽¹⁸⁾ *Ḍarbu'l-lisāni evce 'u min ḏarbu's-sināni.*"³²⁶ Bu təc u kisvetile bu kolu kanadu

³²³ Egrinin gölgesi, egridir.

³²⁴ Akıl gibi bir dayanak yoktur.

³²⁵ Kişilerin bedbahthı, devletin düşkünlüğüne sebeptir.

³²⁶ Dil yarastı, ok yarasından daha fazla iz bırakır.

sikke-şüretile sizlere lāyık mıdır ki ⁽¹⁹⁾ baña töhmet işnādı idesiz, yalan söyleyesiz. Süleymān hāzretine ben bī-çāreyi yavuzlayasız. Bilmez misiz ki yalancının kerāmāti ⁽²⁰⁾ olmaz. Hāḡ katında rahmeti hāḡk yanında ‘izzeti olmaz. Nite kim dimişlerdür: **Lā kerāmete li’l-kāzibi ve lā hürmete li’l-fāsıki.**³²⁷ Ne ⁽²¹⁾ ḡod ben tāc u hırkama lāyık ‘amelden yıḡlanup şenā‘at itdüm ve ne ḡod Süleymān siyāsetine müsteḡaḡ olacak ḡelālet **[87b]** ⁽¹⁾ yolına ḡitdüm. Velī sizūñ şerrūñüzden şıḡınuram ol Allāha. İ‘timādum ol Hāḡḡadur ki şādıḡam Hāḡḡa. İ‘tiḡād ⁽²⁾ iden kimesneler belādan emīn olur. Nite kim dimişlerdür: **Ṭābe vaktu men veşaḡa bi’llāhi te’ālā.**³²⁸ Ve daḡı bir yirde ⁽³⁾ gelür ki: *Şıdḡu’l-mer’i necātuhu.*³²⁹ İmdi her bir gözle cedel itmekden az u öz söyleşüp ḡıl u ḡāl itmekden sükūt ⁽⁴⁾ itdügüm efḡaldur. Süleymān dergāhına varıncaya deḡin ki ḡālüm aña ma‘lüm olur. Nebiyy-i mürseldür, pes şalāḡı ⁽⁵⁾ tenük söylemekdür. Nite kim dimişlerdür: **Şalāḡu’l-bedeni bi’s-sükūti.**³³⁰

Nazm

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

Ādemūñ a‘zāsına olur müvekkel ḡünkü dil

⁽⁶⁾ Pes sözinden zāḡir olur ādemī iy ehl-i dil

Hem-ḡü kāḡıd iki yüzölü olıserdür rü-siyāḡ

İki dillü olanuñ ḡü ḡü ḡalem dileyn-dil³³¹

3.2.87. ⁽⁷⁾ Der-Beyān-ı Āmeden-i Bülbül be-Piṣ-i Hüdhüd

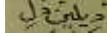
Hükemā ḡavlince ḡışşayı dırāz itmeyelüm. Ṭāvusile atyār uluları nedeñlü ⁽⁸⁾ ki ittifāḡile nifāḡ eylediler ise envā‘ı dürlü ḡile ve mekrile iblīsveş telbīs ḡıldılarsa Hüdhüdi ḡorḡudup ⁽⁹⁾ rāḡ-ı mustaḡimden ayıramadılar. Ma‘ārif yüzinden daḡı Hüdhüde cevāb viremedilerse ḡacıl olup gelüp ⁽¹⁰⁾ ḡitdiler. Süleymān dergāhına gelüp yitdiler. Daḡı yirle gök arasında hevā-yı fenāda murḡān şafında pervāze durdılar. ⁽¹¹⁾ Süleymān ḡazreti Hüdhüde ne vechile ‘itāb ḡıla diyü göz urdılar. **Ez-ān-cānib** Bülbül daḡı Hüdhüde şefḡatinden ⁽¹²⁾ bī-günāḡa rahm itdüḡi ecilden ma‘rifetden ḡanadḡuḡın açup ḡarşu varup Ṭavşancıl ḡaynaḡında ḡabs ⁽¹³⁾ ‘Azrā’ıl ḡaynaḡında sāḡin tebs ḡöriceḡ cigerden bir āḡ idüp efḡān u nāle itdi. Daḡı Hüdhüde mantıḡu’t-ṡayrca ⁽¹⁴⁾ selām virdi ve ayıtdı: “Yā Hüdhüd, ḡam yime. Zinhār ḡamḡin olma. Bu dem Ṭavşancıl penḡesinde miḡnetde olduḡuña ⁽¹⁵⁾ ve ḡasūdler dil beresin urup zaḡmetde ve meşāḡḡatde olduḡuña dem gele ki Süleymān dergāhında la‘līn merkez ⁽¹⁶⁾ üstinde ḡarār idesin. Başıñdaḡı sa‘ādet tācına lāyık devlet-i ebedī bulup ‘izzet-i sermedī ile iftiḡār idesin ki ⁽¹⁷⁾ her ‘usruñ ardınca yusr ve her yusrūñ ‘aḡabınca ‘usr vardır. Nite kim ol ḡālıḡ-ı mā-sivā ki Allāḡ Vāḡiddür, nūḡ felek sāciddür ⁽¹⁸⁾ ve melekler aña ḡāmiddür. Kelām-ı ḡadīminde ve Kitāb-ı Kerīminde buyurur ki: **Fe inne ma’e’l-‘usri yusren inne ma’e’l-‘usri**

³²⁷ Yalancının kerameti olmaz, fasık kişiye hürmet olmaz.

³²⁸ Allah’a güvenen kimsenin vakti güzel olur.

³²⁹ Kişinin doğruluḡu, onun kurtuluşudur.

³³⁰ Bedenin selameti, susmaktır.

³³¹ Metinde şeklinde yazılmıştır.

yusren.³³² Ki ⁽¹⁹⁾ her günün ahirinde zulmetle dün vardır ve her zulmet dününüñ ahirinde bir kutlu şerîf gün vardır. Nite kim dimişlerdür: ⁽²⁰⁾ **Akıbu külle yevmin leylun.**³³³

Naẓm

[fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün]

Her günün ki var durur kara düni
Her dününde var durur kutlu günü

⁽²¹⁾ Gussanuñ şādîsi var şāduñ ğamı
Hāl-i 'ālem bir degildür bil anı

3.2.88. Der-Beyān-ı Mükāleme Kerden-i Hüdhüd ve Bülbül

[88a] ⁽¹⁾ Hükemā kavlince Bülbül böyle diyicek Hüdhüd baş kaldurup ayıtdı: “İy Bülbül-i şîrîn-zebān ‘andelîb-i faşîh-lisān ⁽²⁾ sizün dağı bunca kemāl u ma‘rifetünüz hubûbāt yiyici kuşlara dāne tarcı murġāna şefkatünüz variken nedendür ⁽³⁾ ki kalan kuşlar gibi bizüm yüzümüze gülmege ta‘n kılmağa gelesiz? Buğl u ‘ucb, hased faşîhlere lāyık degildür. ⁽⁴⁾ Huşuşā sen Bülbüle ki feşāhat u belāġatle dergāh-ı Süleymānide ‘azîz ü muhterem olup şeref bulduñ. Nite kim ⁽⁵⁾ dimişlerdür: *Dilde feşāhat māl u menālden yigdür.* Kim eydür: **Zelākatu ‘l-lisāni re ‘su mālin.**”³³⁴ diyicek Bülbül ayıtdı: “İy peyk-i ⁽⁶⁾ Süleymān zarîf-i murġān, ben saña şefkat itdügümden luṭf himāyet nazar u ‘ināyet hātırūña tesellā virmege ⁽⁷⁾ sen za‘îfi ziyāret itmege geldüm kim bir za‘îfi ziyāret eylemek tevazu‘ dandur. Nite kim dimişlerdür: ⁽⁸⁾ **Ziyāretu‘d- du ‘āfā‘i mine‘t-tevāzu‘.**”³³⁵

Naẓm

[fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün]

Yā İbik taḥkîk bil zannıyla itme hîç gümān
Kim ziyāret itmesine gelmişem sizi hemān

⁽⁹⁾ ‘Ākıl oldur düşmeninden fark ide dostunı
Sen de Hüdhüd tecribeyle dostuñ eyle imtihān

3.2.89. Naşîhat Dāden-i Bülbül be-Hüdhüd-rā

⁽¹⁰⁾ Hükemā kavlince Hüdhüd Bülbülün faşîh payāmın ki işitdi taḥsîn kılup aferîn itdi. Dağı ayıtdı ki: “Yā ‘uccib ⁽¹¹⁾ ‘uşşāk u zarîf u kāmîl u hulk-ı āfāk, bunca murġān içinde senün bārî dostluğuñı ve sözünde şādîk ⁽¹²⁾ dürüstlüğüñi bildük. Ma‘lumdur ki sağ olan kimesne cihānda eyü yavuz gün geçürse gerek kim sākî-i felekgāh ⁽¹³⁾ zehrgāh şeker şerbetini içürse gerek kim cihān zāviyesi tolu belādan bu miḥnet-hāne içinde muḳîm olan ⁽¹⁴⁾ derd ü muşbetle mübtelādur. Nite kim

³³² Demek ki zorlukla beraber bir kolaylık vardır. Evet, doğrusu her güçlüğün yanında bir kolaylık var. (İnşirâh: 94/5-6)

³³³ Her günün ardında bir gece vardır.

³³⁴ Dilin keskinliği, servetten daha değerlidir.

³³⁵ Zayıfları ziyaret etmek, tevazudandır.

dimişlerdür: *Zevā yā'd-dünyā meşhūnetun bi'z-zerāyā*.³³⁶ Yā Bülbül, eyle olsa her hâlde ⁽¹⁵⁾ kişi gerekdür Hâk te'ālāya tevekkül kılup kazāya rızā vire ki gönlün derdine devā ola. Nite kim dimişlerdür: *Devā 'u'l-kalbi* ⁽¹⁶⁾ *er-riḍā bi'l-kaḍā*.³³⁷

Nazm

[fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün]

Çünkü gökden emr-i Hâkla nâzil olsa bir kazā
Kul gerek ki ol kazāya cānile vire rızā

⁽¹⁷⁾ Kim kazādan kaçmağile ādemī olmaz hālāş
Lāzım ol ki gözleyesin her neyise emr-i Hūdā

3.2.90. Āmeden-i Hüdhdü be-Dergāh-ı Süleymān

⁽¹⁸⁾ Hükemā kavlince Bülbül Hüdhdüle kelimāt idüp 'Ukāb, Tavşancıl, Şeh-bāz ile Süleymān cānibine gelüp ⁽¹⁹⁾ gitdiler. Tā ki dīvān u evvān görünür yire yitdiler. **Ez-ān-cānib** Humāme-i Felegi dahı kanad açup uçarken Hüdhdüle ⁽²⁰⁾ 'uḳābları görüp seçüp önlerine geçüp Tavşancıl[ı]la buluşup ayıtdı: "Yā seyyide't-tuyūr, niçün Süleymān hüdmetin tizcek ⁽²¹⁾ bitürmezsin. Hüdhdü ta'cıl nazarına getürmezsin? Süleymān hāzreti nebī saña tekrār gönderdi kim Hüdhdü **[88b]** ⁽¹⁾ ta'cıl getüresin." diyü hükm itdi. İmdi saña dahı vācibdür ki *eḫ'ullāhe ve eḫ'u'r-resūle ve* ⁽²⁾ *ül'l-emri minkum*³³⁸ mūcibince Hüdhdü Süleymān nazarına getüresin. Hüdmet şerāyıtın yirine yitüresin." ⁽³⁾ diyicek Tavşancıl dahı Süleymān korhusından kara bulut kanadlarını süzüp kazā'u kader gibi gitdi. 'Ukābile ⁽⁴⁾ şeh-bāzları geçüp gelüp dīvāna yitdi. Humāme-i Felegi dahı bilesince önince uçardı. Hüdhdüde bakup terahhüm idüp hātırın ⁽⁵⁾ şormağa ağız açardı ve eydürdi ki: "Yā Hüdhdü, Hâk te'ālāya şıgın ki şıdkı kişiyi belādan kırtarur. Nite kim ⁽⁶⁾ dimişlerdür: *Şıdku'l-mer'i necātuhu*.³³⁹ Ve çünkim Süleymān nazarına varasın. 'Afv taleb idüp yüzünü yire süresin. ⁽⁷⁾ Rūzigār mevānī'inden şikāyet-i sergüzeştün hikāyet idesin. Zīrā ki za'ifün silāhı şikāyetdür. Nite kim ⁽⁸⁾ dimişlerdür: *Silāhu'd-du'āfā'i e's-şikāyetu*.³⁴⁰ Ve andan soñra feşāhatla belāgatla Süleymān hāzretine du'ā ve senā ⁽⁹⁾ kılasın. Tā ki hışmından hālāş bulasın kim azacuk ma'rifet çok 'amelden yigrekdür. Nite kim dimişlerdür: *Şemmetun* ⁽¹⁰⁾ *mine'l-ma'rifeti hayrun min keşirin mine'l-ameli*.³⁴¹

Nazm

[fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün]

Ehl-i 'irfān pendī bu k'iy nīk-baht
Çok 'amelden yigdür azrak ma'rifet

³³⁶ Dünyanın içi, değersiz şeylerle doludur.

³³⁷ Kalbin şifası, kazaya rıza göstermektir.

³³⁸ Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, peygambere itaat edin, sizden olan ülü'l-emre de, Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz -Allah'a ve ahirete gerçekten inanıyorsanız- onu, Allah'a ve peygambere götürün. Bu, elde edilecek sonuç bakımından hem hayırlıdır hem de en güzelidir. (Nisā: 4/59)

³³⁹ Kişinin doğruluğu, onun kurtuluşudur.

³⁴⁰ Zayıfların silahtı, şikāyettir.

³⁴¹ Az marifet, çok amelden daha hayırlıdır.

(11) Ma‘rifetden özge nesne olmaya
Âdem içre âdemîde her cihet

3.2.91. Der-Beyân-ı Zîhn ü İdrâk-i Hüdhüd

Hükemâ kavlince (12) Humâme-i Felegi bu naşîhati kılıcağ Tavşancıl hevâdan yire indi. Hüdhüd kaynağında Süleymân işigine kondı. (13) Andan Hüdhüd gögercine ayıtdı: “Bi’llâhi’l-‘azîm baña haber vir ki Süleymân nazarından uçup gitdüğünde (14) Süleymân hazretine ‘amelde yedi **cevâb** virdiği kelbile tavşan Süleymân dergâhında bu gice münâzi‘a murâfi‘a (15) idişmişler. Anlaruñ bu gice muhâveresin diñlerdi.” diyüp cevâb viricek Hüdhüd şâd olup ayıtdı: “Yâ şubh-dem (16) Süleymân hazreti ne ‘amelde yidi **cevâb** virdi ki saltanat tahtına geçüp oturmuşdı. Biñ bir ümmet ayağın tırmuşdı. (17) Ve ben Tavşancıl kıgırdup hayli kelimât itdi.” diyicek Hüdhüd şâd olup ayıtdı: “Bi-hamdi’llâh ki yâ seyyid-i atyâr eyü haberler (18) virdüñ ve eyü fâle âgız açduñ. Nite kim dimişlerdür ki: *Hemîşe hayrıla fâl eylegil ki hayra iresin*. Kim eydür: “*Tefâ’ul bi’l-hayri.*”³⁴² (19) Nite ki gögercin şordı ki: “Neden dirsın?” Hüdhüd eydür: “Kelbde nice hâşşa vardur ki degme kimsede yokdur. Vefâ-dârdur ve cefâya şabr (20) idicidür. Ve nân u nemek haqqın bilicidür. Egerçi şüretâ kelb hordur, ma’nîde ma’zûrdur. Eyle olsa delâlet ider ki (21) evvel Süleymân hazreti ben za’îfe horlîğile nazar kılup soñra hîdmetüm bilecekdür. Aña göre ‘izzet kılacağdur.” [89a] (1) diyicek Gögercin ayıtdı: “Yâ Hüdhüd, devlet senüñ eger didigüñ gibi olursa **ammâ kim** olmayacak olursa şol (2) nesne ki Allâhu te‘âlânuñ ezel kaleminde taqdîr kılmışdur kul aña kendüyi teslim idüp rızâ virmekden gayrı çâre yokdur. (3) Nite kim dimişlerdür: *Lâ meredde li kazâ’ihi ve lâ mâni’e li hükmîhi.*”³⁴³

Nazm

[fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilün]

Hağ te‘âlâ ne ki taqdîr itdiyise bu zamân

(4) Şek degül kim olıserdür zâhir ü bâtın hemân

Kul gerek taqdîr-i Hağğa virüben dâyim rızâ

Olmaya tedbîre garre ‘ömri içre bî-gümân

3.2.92. (5) Âmeden-i Hüdhüd be-Pîş-i Süleymân (‘a.s.)

Hükemâ kavlince kıssayı dırâz kılmayalım. Gögercin ilerü varup pây-tahta (6) yüz sürüp Hüdhüdün geldüğinden Süleymân hazretine haber virdi. Andan Süleymân Peygâmbere ‘aleyhi’s-selâm Hüdhüdün (7) geldüğün ki işitdi dizi üzerine gelüp emr eyledi. Tavşancıla yol itdiler. Kapuda olan dîvân halkı iki (8) tarafa kol bağlayup tırdılar. Süleymân Peygâmbere Hüdhüdle neyleye diyü göz urdılar. Dağı Tavşancıla yol virdiler. Andan (9) Tavşancıl dağı Hüdhüdi sağ pençesine alup sağ kanadın ‘abâsı ‘alem gibi yukarı kaldurup şol kanadın (10) seccâde-i İlyâs gibi aşağı şalup yüzün yire sürerek pây-tahta gelüp baş koyup andan Hüdhüdi pây-ı tahtuñ kenârında (11) âsânlîğile kodı. Baş kaldurup mantıku’t-tayrca Süleymâna du‘â kılup geç geldüğine ‘özü diledi. Didi ki:

³⁴² Hayra yor.

³⁴³ Onun kazasını geri çeviren yoktur, onun hükmünü engelleyen yoktur.

Nazm

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

(12) İy Süleymān-ı zamān zıll-ı İlāh
Luṭf idüp ‘afv eyle itdümse günāh

Çün kapuñdan gidüben açdum kanad
(13) Şark u ğarba itdüm sey[i]r ğāyet ziyād

Bu İbikden bulmayup kaṭ ‘ā eṣer
Pes Sebā milkine itdüm men sefer

(14) Buluşup ‘Ukābile Hüdhüde bes
Uş getürdüm Hāzrete iy hoş-nefes

Yırde gökde bir nefes diñlenmedüm
(15) Per açup uçmaḳdayam añlamadum

Hidmetüñ idinceye dek men tamām
Haḳ bilür ki yimedüm daḥı ta ‘ām

(16) Hidmetümde varise noḳşān u sehv
Yā Süleymān luṭuf idüp eyle ‘afv

Böyle diyüp anda Tavşancıl kuşı
(17) Mantıḳu’t-tayrca ider çok alḳışı

3.2.93. Der-Beyān-ı ‘İtāb Kerden-i Süleymān (‘a.s.) be-Hüdhüd

Hükemā kavlince Tavşancıl (18) böyle diyüp girüsine dönüp kuşlar şaffına gelüp yirinde qarār itdi. Andan Süleymān Peyğāmbere ‘aleyhi’s-selām Hüdhüde nazār (19) kılup mübārek göñli incindüğinden el şunup tācına yapışup çeküp ayıtdı ki: “Yā Hüdhüd, niçün hidmetüm terk (20) itdün ve icāzetsüz gitdün? Bunca ḥalkı teşne-leb ‘aṣşān eyledün. Şanur mısın ki benüm eyliğüme göre sen daḥı (21) eylük ve iḥsān eyledün. Anı ḥod bilürsin kul mevlāsı hükminde gerek. Nite kim eydür: **El ‘abdu ve mā yemlikuhu kāne li mevlāhu.**³⁴⁴ [89b] (1) İmdi yā Hüdhüd, el-Ḥaḳ çün siyāsete müsteḥaḳ olduñ. Saña ‘azāb-ı şedīd ile ‘ikāb itsem gerek. Ben senün başuña sa ‘ādet (2) tācın urdum. ‘Azīz ü muḥterem kılup şu bulıvirüp hünerün olduğu ecilden seyyid-i atyār arasında seni ululayup ikrām itdüm. (3) Senün ḥod göñlün gölgeñ gibi egriymiş. Nite kim dimişlerdür: **Ẓillu’l-e ‘veci e ‘vecun.**³⁴⁵ Bu tāc u ḥırkaña lāyıḳmıdır ki (4) sen nefsün hevāsında uçasın. Lāyıḳ oldu ki nefsün

³⁴⁴ Kulun ve kula ait her şeyin sahibi, Mevlasıdır.

³⁴⁵ Eğrinin gölgesi, egridir.

şerrinden emîn olup dileginden geçesin. Nite kim dimişlerdür: ⁽⁵⁾ *Fāze men selleme³⁴⁶ min şerri nefsihi.*”³⁴⁷

Nazm

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

Sen bilürsin var aña hüccet delîl
Nefsine uyan kişi olur zelîl

⁽⁶⁾ Bende mevlâsı emrini tutmağ gerek
Zehr ü zağğüm virse anı yutmağ gerek

Bende şāhuñ emrine itse ‘inād
⁽⁷⁾ Hışm-ı şāhî görisedür key ziyād

Sen katumda hāşiken gāyet İbik
‘İzzet iderken saña cümle melik

⁽⁸⁾ Sen niçün susuz koyup bu leşkerüm
Ġaybet itdün teşne-lebken ‘askerüm

Bî-icāzet hîdmetüm terk eyledün
⁽⁹⁾ İblîse uyup ‘ahdünî berk eyledün

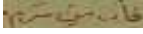
Pes gerekmez ki ‘ināyet eyleyem
Cürmüne göre siyāset eyleyem

⁽¹⁰⁾ Böyle diyüp Hüdühde itdi ġazab
Kıldı verhem birle aña bî-ḥad te‘ab

Diñle imdi n’oliser bu kışşayı
⁽¹¹⁾ Vir şalavāt def’ it ammā ġuşşayı

3.2.94. Der-Beyān-ı Cevāb Dāden-i Hüdühüd be-Ḥazreti Süleymān ‘Aleyhi’s-Selām

Hükemā kavlince ⁽¹²⁾ kaçan ki Süleymān ‘aleyhi’s-selām bu vechile Hüdühde ki ‘itāb itdi gördi ki tācı Süleymān nebînün elinde. Hemān-dem Hüdühüd ⁽¹³⁾ i ‘tikādı Allāha muḥkem idüp gönlinde evvel kelāmı Hüdühüdün bu oldı ki ḥāl dilince Rabbine niyāz idüp ⁽¹⁴⁾ başına tāt geyer. Hırka-puş kalbî şāfî şūfî gibi şāfî dille cūşa gelüp şākıdı ve bu du‘āyı ihlās ile okudı. ⁽¹⁵⁾ Ayıtdı ki: “Du‘ā-i Hüdühüd: Yā şāni‘a’n-ni‘ami ve yā dāfi‘a’n-nikāmi ve yā fārice’l-ġımami ve yā kāşife’z-

³⁴⁶ Metinde şeklinde yazılmıştır.

³⁴⁷ Nefsinden emîn olan kurtulur.

zulmi ve yā a‘dele min hükmi⁽¹⁶⁾ ve yā hasebe men zaleme ve yā velī men zaleme ve yā evvelu bilā bidāye ve yā āhīru bilā nihāye ve yā men lehu ismun bilā künhin.³⁴⁸ **Ma‘nisi** bu ki: ⁽¹⁷⁾ İy ni‘metleri bol pādīshāh, iy zahmetleri def‘ idici, iy guşşaları açıcı, iy karañulıkları giderici, iy muhkem idenlerüñ ‘ādili, ⁽¹⁸⁾ iy zulm idene cezāsın yitüren, iy mazlūmlaruñ velīsi ġarīm, iy evvel ki ibtidāsı yok, iy ol ki adı var kīnesi ⁽¹⁹⁾ yok.”³⁴⁹

Nazm

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

Böyle diyüp anda Hüdhüd eyledi Hākka niyāz
K’ol durur bī-çāreye çāre kılan [ol] çāre-sāz

⁽²⁰⁾ Gerçi Hākdur bī-niyāz itse velī bende niyāz
Hacetin maqbūl kıılır ol kerīm ü kār-sāz

3.2.95. Der-Beyān-ı ‘İtāb Kerden-i Süleymān (‘a.s.) be-Hüdhüd

⁽²¹⁾ Hükemā kavlince Hüdhüd bu du‘āyı kılıcağ Süleymān Peyġāmbere ‘aleyhi’s-selām ayıtdı: “Yā Hüdhüd, şanur mısın ki tatlu söz ile **[90a]** ⁽¹⁾ hālāş bulasın. Siyāsetden kurtulup dergāhumda evvelkileyin hāş olasın. Ben senüñ günāhuña göre ‘ikāb ⁽²⁾ kılmağa va‘de itmişemdür. İllā meger ki bir ‘özü vāzihile gelesin ki hālāş bulasın. Nite kim bu kışşanuñ ⁽³⁾ şıhhatine delīl Kitāb-ı Sübhānīde ve Kelām-ı Rabbānīde gelür ki: *Lā u ‘azzibennehu ‘azāben şedīden ev le ezbeħannehu* ⁽⁴⁾ *ev le ye ‘tiyennī.*”³⁵⁰ Süleymān hāzreti ‘aleyhi’s-selām böyle diyüp dahı iki ibiginden çeküp Hüdhüd-i bī-çāre tazarru‘ aġzını ⁽⁵⁾ açdı. Söz yirine dürr ü gevher saçdı. Ayıtdı: “Yā Nebiyya’llāh, hışmuñı yutġıl. Bu za‘īfe şefkat itgil kim soñuñ ⁽⁶⁾ maħmūddur, maħmūd u maħmūd ola. Nite kim dimişlerdür: *Dem ‘alā ka ‘zimi’l-ġayzi Muħammedun ‘avaķıbuħu.*”³⁵¹ Bi-ħamdi’llāh ki mürsel peyġāmbersin. ⁽⁷⁾ ‘Adlūñ, ‘aķluñ var. Ne ‘aķl bigi muhkem hışār ve ne ‘adl gibi pās-bān-ı huş-yār vardur. Nite kim dimişlerdür: *Lā esāse* ⁽⁸⁾ *mişle’l-‘aķli ve lā esāse mişle’l-‘adli.*”³⁵² Yā Nebiyya’llāh, kimseyi āzār itme kim Hāk te‘ālā āzārı āzār idicidür. Nite kim dimişlerdür: ⁽⁹⁾ *Uşķe bi takvā’llāhi fe innehu yerāke.*”³⁵³ Şol kimesne ki Allāhuñ kılıdır, gerekdür ki dāyım Allāhdan ķorķa kim ķul ne ki ⁽¹⁰⁾ iderse görür, bilür, Başırdür, Semī’dür, ‘Alīmdür. Nite kim dimişlerdür: *Aşliħ nefseke yeşleħu le-ke en-nāsu.*”³⁵⁴ ⁽¹¹⁾ Yā Nebiyya’llāh, ne deñlü ben za‘īf Hüdhüdün hāķķında ‘azāb itmege va‘de dahı kılduñsa günāhuma göre ‘azāb ⁽¹²⁾ çekmege rāzıyım. Ānı kııl ki ‘adlūñe ‘ilmūñe lāyık ola. Hāşā Dāvud oġlı Süleymāndan ki zerre miķdārı ‘adlden ⁽¹³⁾ taşra iş ide ki şimdiye dek. **Ķavluħu te‘ālā: Yā Dāvudu innā ce ‘alnake ħalīfeten fī’l-ardı feħkum beyne’n-nāsi** ⁽¹⁴⁾ *bi’l-ħaķķı.*”³⁵⁵

³⁴⁸ Metinde şeklinde yazılmıştır.

³⁴⁹ Duanın çevrisi, metinde verilmiştir.

³⁵⁰ "Ya bana açık bir gerekçe getirir veya onu şiddetle cezalandırırım ya da onu boğazlarım!" (Neml: 27/21)

³⁵¹ Devamlı öfkeni yen ki sonun Hz. Muhammed gibi olsun.

³⁵² Akıl ve adalet gibi bir dayanak yoktur.

³⁵³ Allah’tan korkmanı tavsiye ederim, muhakkak o seni görür.

³⁵⁴ Nefsini ıslah et ki insanlar sana karşı doğru olsun.

³⁵⁵ "Ey Dāvūd! Biz seni yeryüzünde halife yaptık; onun için insanlar arasında adaletle hükmet; nefsin isteklerine uyma, sonra seni Allah yolundan saptırır. Kuşkusuz, Allah yolundan sapanlara, hesap verme gününü unutmaları yüzünden çok ağır bir azap vardır." (Sād: 38/26)

Nazm

[fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün]

Hazretüñdür çün nebī mürsel Resül
Hem emîr-i şâh-ı 'âdil pür-uşul

(15) Bir 'amel kıl yâ Süleymân işbu dem
Dergeh-i Hâkda ola def'i kabûl

Hüdhüd-i bî-çāreye itme zecer
(16) Hâşâ ki şehden ola bende melûl

Ger günāhum varsa dahı eyle 'afv
Sehvümi bağışla oldumsa fużul

(17) Böyle diyüp itdi Hüdhüd çok niyâz
Gözlerinden akıdup seyl-âb ol

3.2.96. Şefkat Kerden-i Süleymân ('a.s.) be-Hüdhüd-râ

(18) Hükemâ kavlince Hüdhüd böyle diyicek Süleymân Peyğamber 'aleyhi's-selâm Allâh korkusundan Hüdhüdden elin çekdi. Âyet-i (19) kerîme 'izzetine diz çökdi. Dahı ayıtdı: "Yâ Hüdhüd, ben saña teva'ud itdüm ve illâ ki istisnâ dahı kıldım. Eger (20) 'özü-i vâzihile geldünise söyle, işideyin. Aña göre ben dahı bir iş ideyin. Velî ol sözi söyle ki tahkîk (21) bilürsin bilmedüğün söyleme ki 'itâbuma müsteḥak olursın. Nite kim dimişlerdür: **İllâ men semî'a felyekul ve men şehide fel yetekellem.**"³⁵⁶ [90b] (1) Süleymân böyle diyicek Hüdhüd ayıtdı: "Yâ Nebiyya'llâh, bu du'acı faķîrûñ egerçi icâzetsüz dergāhuñdan gıtdüm lâ dimezem (2) ki sehv idüp ḥatâ itdüm. Ol küstāhlıgımı lutf idüp ma'zûr dutup günāhum 'afv eyle ki şâh-ı (3) 'âdilsin. **Qavlulu te'ālâ: Ve 'l-kāzimîne 'l-ğayza ve 'l-āfine 'anin-nāsi**³⁵⁷ birle 'āmil ol ki 'amel-i şālih birle (4) 'āmilsin. Yâ Nebiyya'llâh, evvel benüm emrûme vākıf ol ḥaberüm al. Andan ne iderseñ idesin. Ben nesneye vākıf oldum ki (5) sen anı bilmezsin. Nite kim bu ḥuşuş için Kelâm-ı Rabbānide ve Kitâb-ı Sübhānide gelür ki **Qavlulu te'ālâ: Ve ci'tuke** (6) *min sebâ'in bi nebâ'in yakînün. İnni vecedtu imreeten temlikuhum*³⁵⁸ *ve ütiyet min külli şey'in ve lehâ 'arşun 'azîm.*³⁵⁹ Yâ Nebiyya'llâh, (7) ben saña Sebâ memleketinden bir ḥaber-i yakînle geldüm. Bir imrâ' buldum ki milk-i Sebâya melikedür. Aña her nesneden i'tâ (8) olunmuş. Dahı anuñ bir 'arş-ı 'azîmi var. Ol imrâ'nuñ adı Belkîsdur. Ve sözlerüm şāhidi dahı bilemcedür ki (9) dört nefer şeh-bâz ve bir hüdhüd ki adı Ya'furdur baña münisdür. Tâ ḥatta ol Belkîs-ı zamānenüñ ḥātemin (10) dahı qapup getürdüm. 'Ālî ḥazretüne getürdüm. Nişānı göstermekiçün imtiḥān itmek (11) dilerseñ 'Uḳābdadur. Nāzar kıl gör."

³⁵⁶ Ancak işiten söylesin, gören konuşsun.

³⁵⁷ Onlar bollukta da darlıkta da Allah yolunda harcarlar, öfkelerini yenerler, insanları affederler. Allah işini güzel yapanları sever. (Âl-i İmrân: 3/134)

³⁵⁸ Metinde şeklinde yazılmıştır.

³⁵⁹ Çok geçmeden hüdhüd gelip dedi ki: "Ben, senin bilmediğin bir şeyi öğrendim. Sebe' halkından sana kesin bir bilgi getirdim." "Onları bir kadın hükümdarın yönettiğini gördüm; kendisine her imkân verilmiş; bir de muhteşem tahtı var. (Neml: 27/22-23)

diyüp tazarru‘ idicek Süleymān ‘aleyhi’s-selām her ne deñlü pādişāh ise ⁽¹²⁾ maḥbūbeye māyil idi. Yedi yüz maḥbūbe cevārisi varidi ḥareminde. Ve üç yüz daḥı nikāḥlu ḥātūnı ⁽¹³⁾ vardı ki her birisi bir ulu pādişāh-zādeyidi. Ḥüs n içinde her biri lā-naẓīr idi. Ve-lākin Belkīsdan ⁽¹⁴⁾ aḥsen-i nisā yoğidi. Çünki Belkīs-ı nisā ol melik-i Sebā ol cemīle-i ḥüsnā evşāfın Hüdhüdden bu kadar ⁽¹⁵⁾ işitmegile Süleymān (‘a.s.) gözile görmedin ‘aşık oldu. Nite kim dimişlerdür: **Ve’l-uzunu ta’aşşaka kable’l-ayni ehyānā.**³⁶⁰ Andan Süleymān ⁽¹⁶⁾ ḥaẓreti (‘a.s.) Hüdhüde nazar-ı himmet kılp ḥükm itdi. Uçup pāy-ı taḥt-ı merkezi üzerine çıktı. Andan ayıtdı: “Yā Hüdhüd-i ⁽¹⁷⁾ şīrīn-zebān iy faşīḥ-lisān söze gel ki ḥāmūş olma, hengām-ı sūḥandur.” diyicek Hüdhüd-i āşūfte-dil Süleymān Peygāmber (‘a.s.) ⁽¹⁸⁾ himmetin ki gördi Belkīsdan ḥaber açup du‘ā yirine dürr ü gevher şaçdı. Daḥı ‘öẓr dileyüp ayıtdı ki:

Nāẓm

[fā ‘ilātūn fā ‘ilātūn fā ‘ilūn]

⁽¹⁹⁾ Pāy-taḥtı gördi öpdı sürdi yüz
Didi baḥtı yüce sultān yaşı yüz

Tācile taḥt iy melik ferḥunde ola
⁽²⁰⁾ ‘Ömr ü devlet tā ebed ferḥunde ola

‘Ömrüñ Allāh itsün iy Şeh pāyidār
Ḥaşmuñ iy Şeh eyle yirin pāyidār

⁽²¹⁾ Uralı dest işbu ḥātem mihrde
Māhile rāst irdi ḥükmüñ mihrde

Bu cihān aḡlın idelden şāha yurt
[91a] ⁽¹⁾ Bu zamān kırdı itmedi kūyına yurt

Ṭabl-ı ādlüñ vireli dehre āvāz
Hindī pīlūñ ḡūşına girmez üvez

⁽²⁾ Şāha merkeb olalı taḥtuña yıl
Çār merkeb ḥalḳ rāḥat ay u yıl

Sen Süleymān-taḥt olalı ‘ācile
⁽³⁾ Şād u ḥandān mihr ü māh u ‘ācile

Kiçi yaşımdur velī şuçum ulu
Tīḡa başum tutmuşam olup alu

³⁶⁰ Göz görmeden kulak aşık oldu.

(4) Hışma tākāt yok şehā eyle kerem
Tā ‘ināyet olduğu günü görem

Bī-günāhın uşda geldüm araya
(5) Şāha şāhīn bizi niçün araya

Diñle şāhum evvel āhīr kaçıma
Ger günāhum varsa yā şeh kaçıma

(6) İy peyember bī-sebeb hışm aşlı ne
Şora aḥber gör ki cürmüm aşlı ne

Men günāhum varidüğün bilmezsin
(7) Varsa şāhum ‘afv id itdüm bilmezsin

‘Afv iderse kulı idicek her günāh
Tevbe va’llāh itmeyevüz her gün āh

(8) **Nesr** Hükemā kavlince Hüdhüd-i fāşih-lisān bu vechile ‘özü dileyüp Hazret-i Süleymāna du‘ā kılıcaḳ Süleymān nebīye gāyet (9) hoş gelüp ayıtdı: “Yā Hüdhüd, ben seni dergāhumdan icāzetsüz gitdügüne incinmedüm ki ‘aceb degül ki perrān per açup (10) seyrān kılsa. Ve-lākin şu hācet oldu. Hāzır bulunmadığını ecilden ‘askerüm teşne-leb ve ‘atşān olup (11) dergāhuma gelüp şikāyet kıldılar. Eger ki Hāḳ te‘ālā du‘āmı müstecāb idüp bulutlar gönderüp yağmur yağdurmasa ‘asker (12) şusuzın helāk olurdu. Zīrā ki insānuñ ve ḥayvānuñ ve perī maḥlūkātuñ ḥayātı hevā ile ve yiyüp içmekledür. (13) Hevā gıdā-yı rūḥānīdür. Ekl itmek gıda-yı nefsanīdür. Añunçündür ki behāyim ṭab‘ yimeyince dirlik idemez. Ammā ki (14) şu hem gıdā-yı rūḥānīdür, hem gıdā-yı nefsanīdür. Zīrā ki şu hevā ile muḥtelīdür. Anuñçündür ki ādemī ne kadar riyāzet (15) kişi daḥı olursa ki kırk güne dek ta‘ām yimese olur. Velī kırk sā‘at şu içmese olur. Aşlı sebep bu ki (16) mādde-i ḥayāt şudur. Nite kim Allāhu te‘ālā Kelām-ı Qādiminde ve Kitāb-ı Kerīminde buyurur ki **Ḳavluhu te‘ālā: Efemen ḥalaḳa’s-semāvātī (17) ve ‘l-arḍe ve enzele lekum mine’s-semā’i fe enbetnā bihi ḥadāīḳa zate behcetī.** (18) Ma’nī budur kim eydür: *Ben şuları yağdurdum tā kim (18) anuñla otlar bite ve yemīşler perverde ola.* Zīrā kıvām-ı ‘ālem çār ‘unşurladur. Birisi şudur. Aşlı şerīfdür ve mādde-i ḥayātdur (19) ve sebep-i ṭahāretdür. Andan Hāḳ te‘ālā lezzetlü ve renklü nesneler yaradur. Vaḳti ki şahrāya yağsa bir gül ki köpünmiş olsa (20) anda hīç dāne bitmese. Andan dürlü dürlü otlar biter ki her birisinin bir dürlü rengi var ve şekli var ve ḳoḥusı var. Vaḳti ki (21) bir bāğı şuvarsalar yeşil elma ve kızıl nār ve aḳ üzüm ve ḳara süsen ḥāşıl olur. Bu ḳamu ma‘āniyi Hāḳ te‘ālā celle celāluhu **[91b]** (1) şuda ḳomışdur. Hevā ve ṭopraḳ vāsıtasıyla perverde olun ve cemī‘ mevcūdātuñ ḥayātını Hāḳ te‘ālā şuda (2) ḳomışdur. Nite kim Kelām-ı Rabbānīde ve Kitāb-ı Sübhānīde gelür ki: ***Ve mine’l-mā’i külle şey’in ḥayy.***” (362)

³⁶¹ Ayetin mealı metinde verilmiştir.

³⁶² *İnkār edenler, gökler ve yer bitişik iken onları ayırdığımızı ve her canlıyı sudan yarattığımızı görmezler mi? Hālâ inanmayacaklar mı? (Enbiyâ: 21/30)*

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

Ḥaḳ te‘ālā itmeseydi feth-i bāb

⁽³⁾ Kim bu cismüñ şu iledür şıḥḥatı

Pes niçün susuz koduñ sen leşkerüm

Kim buñaldı şusuz atıyla er u rem

⁽⁴⁾ Ḥaḳ te‘ālā itmeseydi feth-i bāb

Şu virüp göndermese gökden seḥāb

Ḥaḳ du‘āmı kılmasaydı müstecāb

⁽⁵⁾ Şusuzın leşker ölürdi bī-ḥisāb

Gerçi uludan [ki sen] itdün günāḥ

Līki ‘afv itdüm añınca ism-i İlāh

⁽⁶⁾ Çünkü Ḥaḳ adına virdün baña and

Cürmüñi bağışladım iy derdmend

Söyle imdi gördüğünden vir ḥaber

⁽⁷⁾ Rāstın ayıt kızbeden idüp ḥazer

Böyle diyüp Şeh Süleymān ol zamān

Vir şalavāt³⁶³ vir şalavāt şādmān

⁽⁸⁾ **Nesr** Ḥükemā kavlince Süleymān nebī ‘aleyhi’s-selām böyle diyicek Hüdhüdün ḥātırın tesellā kılup Belkīsün ⁽⁹⁾ aḥvālinden tekrār ḥaber sorıcaḳ şarrāf müşterī görüp söz cevherin şatmağa başladı. Ve kendüsini ⁽¹⁰⁾ Tavşancıl kaynağından çıkup Süleymān taht merkezinde nazarında şu şeref-i ‘izzetde göriceḳ Ḥālīḳ-ı Yezdāne şükr ⁽¹¹⁾ idüp daḥı tekrār Süleymān devletine du‘ā kılup bu ‘Arabī beyti okudu. Bülbülveş söze gelüp şaḫıdı.

Rubā‘ī Naẓm

⁽¹²⁾ Yedā yā Süleymān-ı e‘īduhā

Bi ‘afvike min ‘aybı ‘aleyḥā yeşinuhā

Velā ḥayre fī’d-dünyā velā fī ne‘īmuhā

⁽¹³⁾ İzā mā şimālī fārḳatehā yeminuhā

Eynemā tekūnu ye’ti bikūmu’llāhu cemī‘ā³⁶⁴

³⁶³ Vezin gereḡi “şalavāt” sözcüğünden sonra gelen “oldı” sözcüğü mısradan çıkarılmıştır.

³⁶⁴ Ey Süleyman, onun üzerindeki ayıptan senin affını talep ediyoruz, onu iade et. Dünya ve içindekilerden hayır yoktur. Sağım ve solum ayrıldığı zaman, nerde olursanız Allah sizi bir araya getirir.

Hükemā kavlince andan Hüdühüd ⁽¹⁴⁾ rubā'iyi okıyup dahı dile gelüp ayıtdı: “Yā Nebī, çünkü ‘ālī hāzretüñ ile fulān yire ki geldük devletile yıl ⁽¹⁵⁾ tahtuñı yire indürüp begler serīrden inüp ‘askerlū ‘askerin yiryüzine kondurup hayme vü hargāhlar ki dutuldı ⁽¹⁶⁾ sayvan u serā-perdeler ki kuruldı ins ü cin ictimā'ı dīvānuña ki dirildi hemān ben za'īf kemīne kanad ⁽¹⁷⁾ açup uçup hevā-yı fenāya çıkdım. Dahı küre-i nesīm altından ‘ālī hāzretüñ dīvān-ı ‘azametine baħr u berde ⁽¹⁸⁾ mevcūd olan biñ bir ümmete bu envā' maħlūkātuñ keşretine her birisinüñ hey'etine envā' dürlü hılķatine çerendeniñ ⁽¹⁹⁾ perrendenüñ yiryüzinde cins cinsiyle şāf bağlayup dīvāne durduķlarına ve perrendenüñ çift çiftiyle ⁽²⁰⁾ hevā-yı fenāda kanad açup pervāz urup perr ü bāldan sāyebān kurduķlarına bir zamān ki nażar kıldım Hāķ te'ālā hāzretiñe ⁽²¹⁾ virdügi salţanatüñ ‘azametine hayrān ķalup ‘ibret aldum.

Nazm

[fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün]

Nice ‘ibret almayam ki pādişāh

[92a] ⁽¹⁾ Kim saña virdügi milki ol İlāh

İns ü cinden kimseye virmedi hıç

Ne viriser kimseye Hāķ ir ü giç

⁽²⁾ Hükümüñe fermān olup biñ bir ümem

Hidmetüñe yüz sürer hayl ü haşem

İns ü cinn ü tayr u vahş u mūr u mār

⁽³⁾ Cümle çāker Hāzrete luţfuñ umar

Bundan ā'lā olmaya devlet ziyād

‘Askerüñle tahtuñı götüre bād

⁽⁴⁾ Hācetüm Hāķda[n] budur k'iy şehriyār

Tā haşir devletle olasin pāyidār

Nesr Kaçan ki yā Nebiyya'llāh, dīvānuñ ⁽⁵⁾ salţanatına eyvānuñ şevketine bir zamān nażar kılup ki göz urdum nā-gāh Hūmāme-i Feleğ şeklinde bir gö[ger]cin ⁽⁶⁾ gördüm. Per açup yanuma geldi. Mantıķu't-tayrca baña selām virüp ‘izzet itdi. Dahı ayıtdı ki: ⁽⁷⁾ “Yā Hüdühüd-i Süleymān, bu hevāda neye durursın ve ne hidmete muntāzır olup pervāz urursın.” Ben dahı cevāb ⁽⁸⁾ virüp ayıtdum ki: “Dīvān-ı Süleymānīyi teferrüc kıluram. Biñ bir dürlü ümmetüñ halkından keşretinden ⁽⁹⁾ haber aluram.” diyüp cevāp viricek dönüp baña ayıtdı ki: “Yā Hüdühüd, bu dīvān-ı Süleymānīyi dāyim ⁽¹⁰⁾ görürsün kim per açup uçup içinde seyr idüp yürürsün. Velī Süleymāndan ğayrı cihān sarāyında ⁽¹¹⁾ bir melike salţatın görmege ve cemāl-i ber-kemālin müşāhede kıлмаğa şāfāñ varise ve ölmedin uçmağa ⁽¹²⁾ girmek ve cennet içre hūrī yüzün görmek dilerseñ gel senüñle kanad açup uçalum. ⁽¹³⁾ Sebā milketine geçelüm. Tā göresin ki ilgün, memleket, devlet, sa'adet ve salţanat nice olur.

Nazm

[fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün]

(14) Tā göresin nice olur memleket

Tāc u taht u devletiyle saltanat

Hem göresin nicedür hüsni ü cemāl

(15) K'ol durur Belkīs-ı imre' nīk-baht

Neşr Yā Nebiyya'llāh, kaçan ki ol gögercinden bu sözleri ki işitdüm ihtiyārsuz ⁽¹⁶⁾ ol diyāri görmege heves itdüm. Andan pervāza durduğumuz yirden ol kebūterle ⁽¹⁷⁾ şark cānibine toğru uçup gitdük. Velī güneş kubbe-i felege dikilince eyle ıssı oldı ki ⁽¹⁸⁾ gökyüzindeki bulutlar içine sınduk, durduk. Bir zamān şoluqlanup nefes alup ki virdük ⁽¹⁹⁾ andan uçup bir bulut altına geçüp dahı pervāza tururduk. 'Ākıbet bulutdan buluda uçarak ⁽²⁰⁾ diñlenüp Sebā cānibine toğru geçerek nā-gāh bir 'azīm memleket gördük. Cennet ⁽²¹⁾ mişālī sebzezār bāğ u būsītān gül ü gülistanı, yöresinde āb-ı hayāt mişālī şular revān olup **[92b]** ⁽¹⁾ akar. Ġāyet teşne-leb olduğum ecilden kanad büküp yiryüzine indüm. Bir ırmağ kenārına kondum. ⁽²⁾ Kana kana içüp şuya kandum. Andan dilimce Rabbime şükr idüp çevre nazār idüp gördüm ki ol ⁽³⁾ gögercin nā-be-dīd olmuş. Bildüm ki İblīs-i la'ındır ki ālī hazretūñden igvā virmekle ⁽⁴⁾ ırak düşerdi. Ġurbete şalup telbīsile idrāküm şaşurdu. Ve leşker halkını şusuz koyup gitdügümü ⁽⁵⁾ güneş harrinden teşne-leb ümem 'acze varduklarını bilüp āh itdüm. Zīrā ki İblīs telbīsine uyup buncılayın ⁽⁶⁾ günāh itdüm. Yā Nebiyya'llāh, hışmuñı añup cürmüm ucından derdile bir āh itdüm ki felek ⁽⁷⁾ āyīnesin dūdumla siyāh itdüm. Ve kaşd itdüm ki yine ol aradan dönüp kanad açam, dergāhuña ⁽⁸⁾ toğru uçam ve günāhuma 'özü dileyüp tevažu' ağzın açam ⁽⁹⁾ ve 'asker halkına şu bulam ve hıdmetümi edā kılam ki ululıq hıdmetle bulunur. Nite kim eydür: ⁽¹⁰⁾ **Men hademe hudime.**³⁶⁵

Nazm

[fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün]

Her kim ider ululara hıdmeti

Bulıser iqbāl u 'izz ü devleti

(11) 'İzz ü iqbāl u sa'ādet isteyen

Hıdmet ide itmeye ammā minneti

Ve ammā ki yine bu fikri itdüm ⁽¹²⁾ ki çünki bir sebeble bu diyāra geldüm. Huşūşā ki şehrinüñ haddine geçdüm ve nehrinden içdüm. Ol ⁽¹³⁾ melikenüñ milkini görüp bilmeyince ve cemāl-i kemālın müşāhede kılmayınca Hazret-i Süleymāna cevāb virmege ⁽¹⁴⁾ hüccet-i kavī olmayınca ne deñlü sözüm gerçek dahı olursa hasūdlar kızbe hamle ider. Yalan ⁽¹⁵⁾ söylemek hod hayiz-ı merdāndur. Nite kim eydür: **El kezibu hayzu'r-ricālī**³⁶⁶ diyüp çevre yaña nazār kılop uçdum. ⁽¹⁶⁾ Ol şehir-i 'azīm kenārına varup geçdüm. Kendü cismimden bir hüdhüdi gördüm ki bir bāğ içine inmiş

³⁶⁵ Hizmet eden, hizmet bulur.

³⁶⁶ Yalan, erkeklerin aybıdır.

sünbül ⁽¹⁷⁾ semen arasına konmuş yönünü şehirden yaña dönmiş kifâf-i nefsin ele getürmege dâne direr. Ben dahı kanad süzüp ol bāğ ⁽¹⁸⁾ içine indüm. Nazarına qarşu nerges yöresine kondum. Hüdhd benüm taccum görüp ta‘accüb itdi. Andan sürüp katuma gelüp yitdi. Ben dahı ⁽¹⁹⁾ ilerü varup selâmlaşup kanad ucıyla görüşdük. Mantıku’t-tayrca birbirümüzden hâl u hâtır soruşduk. Andan evvel ⁽²⁰⁾ ol baña sū’āl itdi ki: “Yā İbik, qandan gelüp qanda gidersin? Bu memlekete gelmekden murāduñ nedür? Ne ‘amel üzerine ne ‘amel üzerinesin. Bize haber vir. ⁽²¹⁾ Ve dahı bu sa‘âdet taccın başuña kim urdı? Bize bildür ki ibik şıfında şāhib-tacc gördüğümüz yoqdur.

Nazm

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

[93a] ⁽¹⁾ ‘Ālem içre gerçi Hüdhdür cihān

Tacc-dārı yoq velkin şāh-ı cihān

Hırqa-püş u tacc-dār u şeyh u pīr

⁽²⁾ Olduğun itdüm ta‘accüb bu zamān

Yā Nebiyya’llāh, qaçan ol Hüdhdüñ sū’ālını işitdüm ben dahı ‘ālī hazretüñden ⁽³⁾ haber açup ayıtdum ki: “İy Hüdhd, başımdağı sa‘âdet taccını bir mürsel peygāamber urmışdur ki Hakk te‘ālā ⁽⁴⁾ aña ‘azīm saltanat virmişdür ki ins ü cinnī dīv ü ‘ifrīt hükmine fermān-berdür. Yetmiş iki millet ⁽⁵⁾ muṭ‘ u musaḥḥardur. Biñ bir ümmet hükmine çākerdür. Allāhuñ emriyle yil tahtını felekde götürür, diledüğü ⁽⁶⁾ yire yitürür.

Nazm

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

Hem cihānuñ şāhıdur o pūr-uşul

Hem o Dāvud oğlıdur hakk-ı Resul

⁽⁷⁾ Ol Süleymāndur Hakuñ peygāamberi

İns ü cindür hükminüñ fermān-beri

Halka sultān k’itdi anı Rabbu’l-‘ibād

⁽⁸⁾ Hüküm kıldı götüre tahtını bād

Cümle murğān hükminüñ fermān-beri

Sāyebān dutar felekde açup perī

⁽⁹⁾ Baħr u berde ne ki var ümmet tamām

Hükminüñ maḥkūmıdur cümlesi rām

Fı’l-cümle yā Nebiyya’llāh, qaçan ki evşāf-ı hamīde ⁽¹⁰⁾ ki zıkr ki itdüm saltanatuñdan memleketüñden güneşden zerresin taķrır denizden kaķresin ki ⁽¹¹⁾ ta‘bır kılıcaķ ol Hüdhd dahı ‘ālī hazretüñi atyar ulularından işitmiş bilürmiş. Mübārek āsitānuña gelüp ⁽¹²⁾ yüz sürmege ‘azīm

müştaş olurmuş.” Andan ‘izzet kılup tekrâr merhabâ idüp ayıtdı ki: “Yâ peyk-i ⁽¹³⁾ Süleymân, biz dağı Süleymân hazretinün saltanatın ma‘deletin işitmişüzdür. Bilürüz atyâr-ı kibâr arasında ⁽¹⁴⁾ evsâf-ı hamîdesin zıkr idüp eyyâm-ı devletine du‘â kıluruz. Ümîzvâruz ki mübârek yüzün dağı ⁽¹⁵⁾ varup görevüz. Hâk-i pâyına yüz sürevüz. **Ve ammâ ki** yâ Hüdhdüd, bize haber vir ki aduñ nedür? Ve bu tâc ki ⁽¹⁶⁾ başuñdadur, kalan hüdhdüde yokdur. Sebeb nedür?” **Cevâb** virdüm ki: “Benüm adum **Ya‘furdur**, peyk-i Süleymânâm. Leşkerine ⁽¹⁷⁾ şusuzlık yirde şu bulıvirdüğüm ecilden sa‘âdet tacın nübüvvet eliyle başuma urmuşdur. Velî ben dağı saña **sû‘âl** ⁽¹⁸⁾ iderem ki haber viresin ki aduñ nedür ve bu vilâyet ne vilâyetdür? Ve meliki di, kimdür? Zâlim midür, yâ ‘âdil mi, câhil mi ve yâ ‘âkıllı mıdır? Emred-i ⁽¹⁹⁾ mâlik midür yâhüd imre-i melike midür?” diyicek ol hüdhdü-i Belkîs kim ismim **‘Afındür**. Dağı dile gelüp cevâb virüp ayıtdı ki: “Yâ peyk-i Süleymân, ⁽²⁰⁾ benüm ismüm Ya‘furdur. Bu Sebâ vilâyetinün hüdhdüleri içinde âbâ vü ecdâdum meşhûrdur. Dâyim bu vilâyet-i Sebâda gâh yiryüzinde gâh ⁽²¹⁾ gâbrâda akrânumuz hüdhdüleriyle şubh-dem yuvalu yuvamuzdan aç nafaşaya muhtâc uçaruz. Rezzâk ı ‘âlemden rızkumuz **[93b]** ⁽¹⁾ taleb idüp virdüğü ni‘mete şükr idüp ağız açaruz. Ol kâsimuñ kısmet itdüğü nafaşayı kimin yiyüp ⁽²⁾ kimin götürürüz. Rûzigârı gendüm-nümâ vü cev-fürüş dânesine aldanmağıyla ‘ömr-i nâzenîn nefsumüz hevâsına ⁽³⁾ uyup yilmegile zâyî‘ geçürürüz. Anı bilmezüz ki hırş u emelden geriye nesne yokdur. Zîrâ ki eger hayvân-ı ⁽⁴⁾ nâtiğdur eger gayrı nâtiğdur pîreldükçe hırş u emeli artup cûvân olur. Nite kim hadîs-i kudsîdür ki: ⁽⁵⁾ **Küllî şey’in yeşbu min ibni Âdeme illa‘l-hırşu ve‘l-emelu.**³⁶⁷ İllâ ki hayvân-ı tab‘ olduğumuz ecilden ve hevâ-yı ⁽⁶⁾ nefse uyduğumuz cihetden bu hadîsiyle ‘âmil olunmadık. **Rızkân cedîden yevmen cedîden**³⁶⁸ birle ‘amel itdük. Ammâ ki yâ peyk-i ⁽⁷⁾ Süleymân yâ Hüdhdü-i şîrîn-zebân, bizüm hâlümüzden habîr olduñ. Diñle imdi bu vilâyetden saña haber vireyin.³⁶⁹ ⁽⁸⁾ Bu vilâyete Sebâ memleketi dirler. Gâyet ma‘mûrdur. Ata dört aylık menzildür ve ⁽⁹⁾ Yemen dağı bu şehre ta‘allukdur. Ve altı pâre memleketdür ki her birisi bir vâsi‘ yirdür ve şehirleri mahbûbdur. **Evvel** ⁽¹⁰⁾ Yemendür ki Nûbe iklimiyle Rîh iklimine muqâbıldür. İkininün arasında çok memleket vardur. Cümlesi ma‘mûrdur ⁽¹¹⁾ ve bir tağı deñizle ol şehir arasında seddür ki bağlanmışdur. **İkinci** Şan‘ân şehridür, bu dağı ⁽¹²⁾ ulu şehirdür. ‘Ummâna uğrar. Hayrâtı çok ve hevâsı mu‘tedil ve ne ıssı ne şovuk ve Yemende bundan kadîm şehir yokdur. ⁽¹³⁾ Ve etrâf-ı ‘âlemden bu şehre kumâş ve ni‘met getirürler ve yanında ırmağ akar. Merhûr tağından gelür. Ve bu Merhûr tağı ⁽¹⁴⁾ bir tağdur bu şehriñ şimalin[d]edür. Altmış mil yüksekliğidür ve bu şehirde akarşu ve bağ u bağçe çokdur. Vilâyeti ma‘mûr ⁽¹⁵⁾ ve köylere galebedür. Ve veres za‘ferân bu vilâyetde çok olur ve etrâf-ı ‘âleme gider. **Üçünci** ‘Adendür, ⁽¹⁶⁾ bu ‘Adendür. Bu ‘Aden kiçirek şehirdür ve hûb şehirdür ve bendergâhdur. ‘Âlemde meşhûrdur. Kûlzüm deñizinde ve Hindüsîtândan ⁽¹⁷⁾ ve her vilâyetden bu şehre gemiler gelür ve envâ‘ı tavâyıf getirürler. Harîr ve ‘üd ve ‘anber ve kalye ve zefâd ⁽¹⁸⁾ ve şandal ve dîbâc ve helîle ve ıssı otlar ki envâ‘ı kumâşlar otdan ve balık tüyündendür ki ve dürlü kumâş kim ⁽¹⁹⁾ dilile zıkr olmaz ki götürürler. Ve bundan ayruğ kumâş alurlar ve altun alurlar, giderler. Ve şolında bir tağ vardur ⁽²⁰⁾ deñizden tâ deñize degin sed gibi ve iki tarafında iki delük vardur. Ol delüklerden çıkarlar giderler. Ve bu ‘Adenle Rîh memleketi ⁽²¹⁾ ortasında dört günlük yoldur. **Dördünci** Cenvândur. Bu o gökçek şehirdür. Yumuşak yirde vâkı‘ olmuş akarşuları **[94a]** ⁽¹⁾ çokdur ve envâ‘ı fevâkih u bağlar çokdur ve bunıñ kara üzümü meşhûrdur. Etrâf-ı ‘âlemde meşhûrlığından armağan gider, ⁽²⁾ her dânesi hurmâ gibidür. Ve ol vilâyetde nice kaşaba vardur ki **birisine** Enbağ dirler.

³⁶⁷ Hırş ve emel hariç, her şey insanoğlunda yaşanır.

³⁶⁸ Yeni rızk, yeni gün.

³⁶⁹ Bu cümle iki defa yazılmıştır.

Halkı cāzūdur. Sihriyle ādemi ⁽³⁾ timsāh eylerler ve dürlü şūrete koyarlar. Erī ‘avret ve ‘avreti er iderler. Bu Yemen ortasında vākı‘ olan ‘Arabdan yanı ⁽⁴⁾ Kūlzūm deñizidür, şarkısı tağlardur. Muttaşıl Hicāza ve şimālî ve cenūbî dahı tağlardur ve çok şular ve ırmaklar vardır. ⁽⁵⁾ Bu vilāyetde ve şehirlerinde ve ol kaşabalaruñ **ikincisi** Hicrdür. Bu dahı Medīneye beñzer. Yağmur şuyından kārızler ve çeşmeler [var]dur. ⁽⁶⁾ Ve bir büyük kuyusu vardır. Ġāyetde deriñ ve şuyı çok. Ve bu kaşabada bir ağaç dahı var aña milḥu’l-melik dirler. Sūkūt ⁽⁷⁾ ağacına beñzer ve ol ağaç sınırur, Yemenle Hicāz ortasında. **Ve bir kaşaba** dahı Anāşıba dirler. Qal‘aları muḥkem ve bāğ u būstānı ⁽⁸⁾ yimişleri çokdur ve çeşmeleri ve ırmakları çokdur. Ammā halkı bed-i‘ tikkād mülḥiddür. Ammā ki Sebā vilāyetinüñ **beşinci** tahtgāhı ⁽⁹⁾ arz-ı Ḥaḍramūtdur. Vilāyet-i Yemenüñ şarkındadır. Buña bilād-ı Aşhāb-ı Re’s dirler. Hūd Peyğāmbere andan kopmuşdur. ⁽¹⁰⁾ El-ān makberesi andadır. Ve dahı anda bir kuyı vardır ki Būrhūt dirler. Ervāḥ-ı küffār ervāḥ-ı eşkiyā ol kuyunuñ ⁽¹¹⁾ içindedür.” diyüp ol Hūdḥūd baña haber viricek ta‘accüb kılup ayıtdum ki: “Neden bildüñ?” cevāb virdi ki: “Bir vakit ⁽¹²⁾ nice hūdḥūdlerle per açup uçarduk. Sebā memleketini ve Yemen iklīmini her taraftan seyrān kılup geçerdük. İttifāḳ Ḥaḍramūt ⁽¹³⁾ şehrinden ol kuyı kenārına varduk. Vaqt-i şām dahı yitdi. Alayumuzla hevādan kanad büküp indük. Kuyı ⁽¹⁴⁾ kenārında bir yirde konduk. Çünkü nısfu’l-leyl irişdi, bu kuyıdan bir āvāz işitdik ki **yā duma yā duma** diyüp ⁽¹⁵⁾ çağırur. Bilmedük ki nedür? Birazdan mantıku’t-tayrca āvāzeler belürdi. Ve bir şadā geldi ki şubḥ-dem dört şeh-bāzlar gelüp ⁽¹⁶⁾ bu hūdḥūdleri tağıdacağdur. Velī cümlesinden iki hūdḥūd ⁽¹⁷⁾ anlara naşib olacağdur. Qalanı sağ kurtılacağdur. Kaçan ki bu sözi işitdik bir nicemüz şubḥ-dem şeh-bāz ⁽¹⁸⁾ korkusından uçup gitdik. Sonra işitdik ki şabāḥa kalan hūdḥūdlerle dört toğan inüp ikisin kapmışlar, kalanı gitmiş. ⁽¹⁹⁾ Velī bilmedük ki muğayyibāta neden muṭṭali‘ olurlar. Veyā lül duma duma didikleri ne nesnedür?” diyicek Süleymān Peyğāmbere (‘a.s.) ⁽²⁰⁾ cevāb virüp ayıtdı ki: “Anlaruñ duma didükleri bir feriştenüñ ismidür ki müvekkeldür. Ervāḥ-ı küffāra *teb‘uzu gaybehu*³⁷⁰ vükūf ⁽²¹⁾ buldukları ol melekden haber işitmeklikdür.”

Nazm

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

Böyle diyüp Şeh Süleymān ol zamān

Şah cevāb virdi İbige ol zamān

[94b] ⁽¹⁾ Şordı andan dahı nedür şah haber

Diñle Hūdḥūd dahı ne söyler ‘ayān

3.2.97. Der-Beyān-ı İ’timād Kerden-i Süleymān [be-]Hūdḥūd

Hükemā kavlince ⁽²⁾ Süleymān ḥazreti Hūdḥūdün bu sözlerin ki işitdi şah cevāb vir ki hūdḥūd-i Belkīs dahı saña ne didi. Hūdḥūd dahı cevāb ⁽³⁾ virdi ki: “Yā Nebiyya’llāh, çünkü Ya’fūr Sebā memleketinüñ beşinci şehrin ki beyān itdi andan yine dönüp baña ayıtdı ki bu Sebā şehrinüñ ⁽⁴⁾ **altıncı** tahtgāhı bu Sebādur ki bu vilāyetde bundan laṭif yir yokdur. Ata altı günlük miqdārı yir bu iklīm bāğ u ⁽⁵⁾ bağçedür. Sarāylar ve evlerdür ki bağları bāğ-ı ireme sarāyları cennete beñzer. Ve bu altı günlük yola dek şeh-i Sebānuñ ⁽⁶⁾ her cānibi bāğ u bağçedür. Eyle çoklık yemişi vardır ki

³⁷⁰ Onun arkasındaki bazı durumlar.

eşcār u eṣmārdan güneş yire dokunmaz. Ve hātūnları faşl-ı nevrūzda ⁽⁷⁾ ellerinde örekesin egirüp bağları içine ki girürler başlarına birer zenbīl ururlar. Çünkü bāğdan taşra çıkarlar. ⁽⁸⁾ Başlarındaki zenbīlle ellerin yukamadin mīve ile tolmış görürler. Yemişi ağaçdan değşüvirmek ve yirden dirmek ⁽⁹⁾ bunlara ‘aybdur. Ve dahı bu şehir-i Sebānuñ çevresi şöyle ābādānlıkdur ve çoklıkdur ki birbirinden ırak yakarlar. ⁽¹⁰⁾ Bu ilde ılan ve çıyan ve ‘akreb olmaz ve sivri ve kara sinek dahı olmaz. Ve her ġarīb ki bu ile gelse libāsında ⁽¹¹⁾ olan büt yere helāk olur. Ve bu iklīmünñ yaylağı karlu ve şuları şovuk ve bağları mīve-hānedür.”

Nazm

[fā ‘ilātūn fā ‘ilātūn fā ‘ilātūn fā ‘ilūn]

⁽¹²⁾ Yiryüzinde varsa cennet yokdur ammā ki Sebā
Toprağıdur misk ü ‘anber yilleri bād-ı şabā

Damda³⁷¹ kūhında āhū seyr ider yā Hū diyüp
⁽¹³⁾ Seng-i ħarāsında kaplan na‘re urur vaktehā

Kebkile turrāc u şehvā per açup pervāz ider
‘Ācizī sunķur šāhīn şayd idüp gözler metā

⁽¹⁴⁾ Kullesine arķa virmiş mihr ü māh u nüh-felek
Farķı cennet mişli ħün dāru’l-melekdür muntehā

Yaylağı firdevs-i maħbūb ırmağı ‘aynu’l-ħayāt
⁽¹⁵⁾ Bāğları bāğ-ı ĩremdür tağları kūh-ı serā

Bāğı cennet tozı ‘anber toprağı kāfūr-ı müşg
Her şecer ‘ūd u şanevber serv ü ‘ar ‘ar kandına

⁽¹⁶⁾ Gül çemen milkinde sultān sūnbül olmuş sāyebān
Yāsemīn ü nārven nāzını ķurmuş ħayr-hā

Her tarafda devħalar šāḡ u be-šāḡ āğuş ider
⁽¹⁷⁾ Her şecerde mīveler rengīn ü ter müşķīn-serā

Aşmalar şīrdār u engū[r] u rumānı ħoş-ťahūr
Nüş iden bulur ħayāt emrāzına irer devā

⁽¹⁸⁾ Bīde bād irse şuyında kaynaşur māhīleri
Sāyesinde şafla oturup seyr ider bernā şabā

³⁷¹ Vezin gereğı “damında” sözcüğü “damda” şeklinde düzeltilmiştir.

Reşk ider şehrine anuñ Bağdād u Tebrīzile Rey

(19) Uzanur maḥbūbına ḥübān-ı Māçin ü Hıta

Nesr “Yā Nebiyya’llāh, kaçan ki Belkīs hüdhüdi Ya’fūr böyle diyüp Sebā memleketin medḥ idicek varup (20) görmesini sarāy-ı Belkīs seyr idüp mübārek yüzün görmesini cān u dilden taleb olup imtiḥān itmek için ḳanad açup uçduk. (21) Şehr-i Cinān muḳābelesine geçduk. Bir fersaḥ miḳdārı ki gökyüzine çıkduk andan pervāz urup göz nazarın yir alçağuna urduk. [95a] (1) Sebā memleketine bakduk. Bir zeberced renginde deryā gördüm ki baḥr-ı aḳyānūsdan nişān virür. Eşcār u eşmār ve sebzezār u ezḥār her cānibin (2) dutmuş yiryüzini yeşil yaprak örtmiş gül ü ergüvān lāle vü zaymirān āteş-i Mūsāyı ‘arz idüp her şüküfe nihāli yed-i beyzā-nümā olmuş (3) ve serv ü ‘ar ‘ar nārven u nā-şeker ve şanevber şāḥlarında bülbul ü turrāc vü ḳumrī dillerince Ḥālīḳi tesbīḥ idüp ötüşürler. **Cennātu** (4) ‘adnin ḥālidīne fthā³⁷² āyetin evrād idinüp okuşurlar. Ve serv-i revān cūy-ı enhār üzre şāye şalduḳça şanki āb-ı ḥayāt (5) üstine Hızr-ı hāzır ḥaḍrāda Hızr-ı muşallā şalmış gibi görünür. Ve ḥāven-i yāḳūta lāle-i İşfahānī sürmesin koyup ḥoḳḳa-i (6) zerrīn la’līn dānelerle rummānı pür itmiş ve nerges zerrīn sāğarın eline alup mestāne gözlerin süzmiş ve şakāyık u zaymurān (7) gül ü ḥaṭmiyle la’līn ṭabāḳları eline alup zerle ṭlā itmiş ve süseni çinī ḳabağın yanına koyup sükker ḳamış daḥı (8) sükkerin şişeye alup zanbaḳ billūrī cāmın jāle ḥāmriyle ṭoldurup benefşe çinī ḥoḳḳasın ebr-lu’lu birle māl-ā-māl itmiş. (9) Ve bād-ı şabā nefḥ-i ‘İsī gibi esdügince cān dimāğın mu’atṭar ider. Seḥer-ḥīz raḳşa girüp hezār destan hezār dāsītānlar okur. (10) Tūṭi-i şeker-şiken faşīḥ-lisān şīrīn-zebān birle ser-āğāz ider.

Nazm

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

Ol zamān kim bu Mesīḥā-dem neşīm-i cān-fezā

Mürde ḥākī enfāsile iḥyā ḳılup virdi şifā

(11) Rūy-ı ḥaḍrā olmuş şakāyık ṭağ u rāğı lālezār

Yāsemen nesrīn ü sūnbül ‘ıtr-sa rūy-ı ‘afā

Zeyn olup bāğūñ ‘arūsı zīver ü rezle anda pes

(12) Bülbulē ‘arz-ı cemāl itmek dilerdi gül şehā

Ḳaddi servī ḥaddi lāle mūyı sūnbül zātı gül

Çeşmi nergis la’li ḡonce hem benefşe ḥāl āña

(13) Cennet-i firdevse dönmiş şan kim ol milk-i Yemen

Ḥüb-ı rıḍvān bāğ-ı ravza kevşer aḳar cā-be-cā

³⁷² Onların rableri katındaki ödülleri, altından ırmaklar akan, içinde devamlı kalacakları adn cennetleridir. Allah onlardan razı olmuş, onlar da Allah’tan razı olmuşlardır. İşte bu, rabbini sayıp O’ndan korkanlar içindir. (Beyyine: 98/8)

Şubh-dem bülbül okur dībāce-i faşl-ı rebī‘

(14) *Fanzurū*³⁷³ der *yā ūlū’l-ebşār*³⁷⁴ işitsek müntehā

Serv-i gülzārı behişt içre hırāmān şalınur

Hulle-i Hızır geyür şan hūr [u] ğılmān sebz-ārā

(15) Kuds okur *cennātu* ‘*adnin fedhuluhā ḥālidīn*³⁷⁵

Ṭūṭī-i şekker-şiken ider Hudāya çok şenā

Cüy-ı ‘aynūñ üzre servi sāyesin gören şanur

(16) Āb-ı hayvāna muşallā şaldı Hızr u İliyā

Hāven-i yāķūta lāle İsfahānī sürme koyup

Hokķa-i zerrīne rummān şaldı la’līn dānehā

(17) Çün şabā gül Yūsufından virdi bŷy-ı pīrehen

Nergisūñ zer şāġarı var lālenūñ la’līn ṭabaķ

Sŷsenūñ çīnī kabaġı şīşe almış kandına

(18) Ṭūṭī-i Hindī idicek feryādı çŷn Ādem Şaṭī

Zār olur Ya’ķŷb diller hem-çŷ Ya’ķŷb-ı dānā

Baş açup servi şanevber el dutup berk-i çenār

(19) Şad hezār destān okur Belkīs içŷn Ādem Şaṭī

...

Nesr Yā Nebiyya’llāh, çŷnki vilāyet-i Sebāyı ol cennetü’l-me’vāyı firdevs-i şānī şeklinde görŷp⁽²⁰⁾ ta’accŷb kılup kanad sŷzŷp inŷp şehir ŷzerine varduķ. Belkīs kaşrı ŷzerine irdŷk. Dīvān-ḥānesine muķābil yirde⁽²¹⁾ çār-ṭāķ merkezi ŷstine konduķ. Daḡı yŷnŷmŷzi şehirden yaña dŷndŷk. Nazar itdŷm gŷrdŷm ki dŷrt fersaḡ miķdārı yiri yedi **[95b]**⁽¹⁾ dŷrlŷ ma’ādīn taşlarıyla ihāta kılup burc u bārŷya almışlar. Yir yir Şeddādī burc u bārŷlar sedd-i Ye’cŷc mişālī muḡkem⁽²⁾ binālar kılınmışlar. Eyle şāṭī mŷcellā mermerler ki ayīne-i Çīn gibi nazar idenŷñ eşķālī içinde gŷrinŷr. Ve and[a] şehir içine nazar itdŷm.⁽³⁾ Ol kadar kŷşkler ve sarāylar ve kaşr u ķā’a ve ṭāķ u eyvānlar ve mŷseddes ṭāķlar ve murabba’ çār-ṭāķlar envā’ dŷrlŷ ma’ādīnden⁽⁴⁾ yapılmış manzaraları zerrīn çıbuķlardan ve cāmları cevāhirle zīnet olmuş. Her ṭāķuñ içi maḡbŷb u maḡbŷbeler. Zŷhre⁽⁵⁾ burcından gŷneş ruḡsarını gŷsterŷr gibi ol serv-ķad lāle-ḡad gŷzeller nāzenīnler la’līn ķabā-pŷş

³⁷³ Bŷylece bakın.

³⁷⁴ Ehl-i kitap’tan inkār edenleri ilk sŷrgŷnde yurtlarından çıkaran O’dur. Siz onların çıkacaklarına ihtimal vermemiştiniz. Onlar da kalelerinin kendilerini Allah’a karşı koruyacaġını sanmışlardı. Ama Allah’ın azabı hiç beklemedikleri bir yerden geliverdi; Allah yŷreklerine korku dŷşŷrdŷ; ŷyle ki evlerini hem kendi elleriyle hem de mŷminlerin elleriyle yıķıyorlardı. O hāde ibret alın, ey akıl sahipleri! (Haşr: 59/2)

³⁷⁵ Adn cennetlerine ebedi olarak haydi girin.

nāzūk dil-berler ⁽⁶⁾ gümüşden aķ ruḥāmī sīnelerin açup birbiriyle kelimāt iderler. ‘Āşık üftādeleri āh u fiġān idüp baķışlar. Ol nāzūk ⁽⁷⁾ nāzenīnler ġamze-i fettānlarıyla birbirine remz ü rumüz idüp göġüs döñüp göz kaķışurlar.

Nazm

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

Cennet-i firdevse beñzer ol şehir

⁽⁸⁾ Hūblarınun alnı meh yüzi mihr

Gün görürse yüzlerin secde kılur

Hızır işitse sözlerin vecde kılur

⁽⁹⁾ Şubḥ-demden kim eser bād-ı şabā

Cānile kuvvet bulur tende kuvā

Ol güzeller nāzenīnler hūblar

⁽¹⁰⁾ Manzaradan baķışur maḥbūblar

Şanki cennet hūrīsi itse nazar

‘Āşık olur görüben cinn ü beşer

⁽¹¹⁾ **Neşr** Yā Resūl, çünkü şehir içinde her sū temāşā itdük andan Belkīs taḥtını teferrüc kılup gördük ki bu şehir-i Cinānūñ vasaṭında ⁽¹²⁾ bir fersaḥ yiri aķ billūrla ḥavālī çeküp üstün kızıl altunile pūşīde kılınışlar. Andan bu havlinūñ şarkīsından yaña yetmiş yirde dürlü kuşur ⁽¹³⁾ kâ‘alar manzaralar binā itmişler. Yedi dürlü ma‘ādīn taşlarından. Ammā ki ser-cümlesinūñ ortası ruḥāmī gümüş andan bu ḥavlinūñ eṭrāfında ⁽¹⁴⁾ yüz yigirmi müntehā ağaçlar var. Sebz ü ser-bülend tūbā mişāl. Velī yaprakları ve şāḥları rub‘-ı meskūn içinde mişli bitmiş degül. Ġāyet müntehā şeklü ve zībā. Şöyle ki ⁽¹⁵⁾ gözler görmüş degül mişlinden kimse ḥaber virmiş degül. Ve bu yüz yigirmi ser-bülend şāḥların on ikişer dürlü yemişi var. Eyle yemiş ki envā‘ından narınc u turunc ⁽¹⁶⁾ rummān u elma vū ḥayvā ve bir ‘aceb daḥı bu ki ol şāḥların budākları sarāy-ı Belkīsı ihāta idüp sāyesi altına almış şanasın ki cennetde tūbā ağacıdur ki ⁽¹⁷⁾ her penceresine budak şalmış eşcār u eṣmārile zeyn kılınış. Kimi bāmından kimi evi ṭamından ve kimi der u dīvārından ve kimi pencerelerinden ve kimi ḥavlisinden bu ağaçlardan ⁽¹⁸⁾ irişmiş şāḥibleri yemişlenürler. Ve bir ‘aceb daḥı bu ki bu yüz yigirmi eşcārın devḥasından bir mu‘teber ‘ayn çıkar. Suyı Belkīs sarāyından çıkup baḥş olup ⁽¹⁹⁾ şehir-i Cināna aķar.

Nazm

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

Cā-be-cā aķan suyu āb-ı ḥayāt

K’içse andan mürdeler bulur ḥayāt

(20) Eyle vāfir bī-ḥad ammā şuları
Şanasın anda aķar Nīl ü Furāt

Nesr Yā Nebiyya'llāh, kaçan ki şehir-i Cinānı bu vechile cennet mişālinde ⁽²¹⁾ ki gördüm taḥsīnleyüp aferīn kıldum. Andan dīvān-ı Belkīsā naẓar idüp gördüm ki biñ iki yüz zerrīn 'amūd üzerine altı yüz kemer bünyād idüp **[96a]** ⁽¹⁾ kıymetī taşlardan ornatmışlar. Üç yüz altmış altı kübbelü bir 'azīm dīvān-ḥāne düzetmişler kim tāk u eyvān-ı Cemşīdden nişān ⁽²⁾ virür. Andan aña yetmiş iki ayak nerdübān kılmışlar. Ruḥāmī mermerden ve nerdübānı başında çār-küşe yeşimden bir kapu düzmişler. ⁽³⁾ Yetmiş arşın uzunı ve kırk arşın eni var. 'Āc abnūsdan iki kanadlu kapu itmişler ve mīḥ u mismārların la'l u cevāhirle eniyyet itmişler. ⁽⁴⁾ Ve kapudan içerü girdük. Yirde dört Şeddādī şuffe bünyād itmişler, vasaṭında lāceverd taşından müseddes bir ḥavz tertīb idüp ⁽⁵⁾ içinde kızıl altundan bir şādurvān düzmişler ki āb-ı zemzem mişāli şāfī şu zemzeme idüp zerrīn şādurvāndan saray ⁽⁶⁾ saķfına çıkar andan revān olup ḥavz içine aķar. Ve şādurvān üzerinde on iki küngürelü ruḥāmī gümüşden cevāhirle zīnet ⁽⁷⁾ idüp bir taḥt düzmişler. On iki ayak bir nerdübānı var. **Andan soñra** yā Nebiyya'llāh, anı gördüm ki yüzi niķāblu melike-i zamāne ⁽⁸⁾ ḥalvet-i ḥāşşından çıkup önince biñden artuķ Ḥabeşī, Hindī ḥādımeler ve 'aķabınca üç yüz miķdārı maḥbūbe mergūbe ⁽⁹⁾ cinnī perī kızları ve üç biñden ziyādelelerle ser-cümlesinüñ yüzinde niķāb her birinüñ kāmeti serve beñzer. Başında ki başında götürür ⁽¹⁰⁾ āfītāb.

Nazm

[fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün]

Her birinüñ ḳaddi servi yüzi gül la'li ḥayāt
Nefḥ-i Īsī sözlerinden mürdeler bulur ḥayāt

(11) Ba'zınüñ yüzi güneş alnı kamer Zühre özi
Çeng-zen berbüt çalar ḥüsni güzel ba'zı oñat

Ḥükemā ḳavlince kaçan ki Belkīs-ı zamāne budur ki ⁽¹²⁾ olan maḥbūbelerle civārī cinsi maṭlūbelerle ḥüsna mergubelerle ḥıramān ḥıramān kebk ü reftārveş şalınup şalınup ⁽¹³⁾ Belkīs-ı zamāne önlerince nerdübān başına ki geldiler yüzinde cevherī başmak ve müşkīn nikābla ayağında zerrīn başmak müzeyyendür. ⁽¹⁴⁾ Şehābile ḳademeye ḳadem başup maḥbūbe dāyelerle dāmen-i Belkīsı elde götürüp Kamer burcına çıkar ve güneş felege aģar gibi köşkine ⁽¹⁵⁾ çıkup zer-bāft niḥāliçeler üzerinde cevherī minder üstine oturup ḳarār itdi. Yönüni güneş maṭla'ından yaña dönüp şarḳ cānibindeki ⁽¹⁶⁾ manzaraya toģru ve şems-perestler ṭarīķınca secde kılup el götürüp du'ā dileyüp daḥı andan yirine gelüp oturdı. ⁽¹⁷⁾ Cemī' civārı ḥudemā nudemā ḳarşusına ayağın ṭurdılar.

Nazm

[fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün]

Çünkü gördüm o nigārı gökde güne[şe] ṭapar
(18) Şemse ḳarşu yüzünü yire sürüp şu'le öper

Eyle mağzûb oldum anda yâ Süleymân ol zamân
Hüsni gökçek lîki fi'lin göricek göñlüm kıpar

(19) Nice göñlüm kıpmasun k'ancılayın hûb-ı cemâl
Dîni bâtıl dutuben Hâk cânibe kıpu yapar

Nesr Kıçan ki yâ Nebiyya'llâh, Belkîs-ı (20) zamâne bu vechile tahta geçüp devletle kırar
idicek on sekiz kez yüz biñ pûlâd-pûş sipâhî (21) biñ iki yüz mülük tâcdâr ile ve altı yüz altı ehl-i
hikmet vezîr-i nâm-dâr ile üç biñ üç yüz [96b] (1) otuz üç bahâdur hâş zerrîn kemer kıllarla dîvâna
gelüp baş kıyup pâ-y-tahtı öpüp andan icâzetle yirlü (2) yirine geçüp hâşları sedrlü sedrine geçüp
'âmları ayağ üzerine tûrdılar. Velî yâ Nebiyya'llâh, dîvân-ı Belkîsda âdemî-zâddan (3) perî-zâdı çok
gördüm. Şöyle ki sağ kılda insân ictimâ'î tûrdı ve şol tarafda perîler (4) tâyifesi şâf bağladı. Ve-
lâkin ancılayın pehlevânlar gördüm ki kimi Rûstem-i dastândan kimi Kıahramân-ı (5) zamândan kimi
Nerrîmândan nişân virürlerdi. Ve bir 'aceb dahı bu ki evvel kendünuñ tahtı kıafasında (6) on dörder
yaşında pâk ü pâkîze bâkire temîz muhsine 'azîze mahebûbe câriyeler ayağın durup şaf tûrdılar (7) ki
her birinüñ ellerinde mirvağa ve tîğ u teber kiminüñ dahı tîr ü keman dutarlar. Ve anlaruñ kıafasında
on yedi şer (8) on sekiz yaşında serv-kâdd, lâle-hâdd, âhû gözlü, şîrîn sözlü, la'lîn pûş perî kıızları
tûrdılar ki (9) her birisi uşağı ve erisi tûrdılar. Güneş-tal'at Kıamer-sîret 'Utarîd-fitnet Zühre-cebînet
mahebûbeler kim?

Nazm

[fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilün]

(10) Cârîyeler tûrdı bî-hâd hûblar
Cümle hüsni kâmile mahebûblar

Geldi ta'zîm itdi begler key cihân
(11) Her bir iklîm issi mâlik şeh cihân

Ba'zı hâkân kıayşeridi hem kemi
Şâh-ı şâhân Senceriydi eñ kemi

(12) Taht ihâta itdi zerrîn kürsîde
Taht-ı arzı tûtdı 'arş [u] kürsîde

Kaşr-ı zibâ şanki cennet bâğıdur
(13) Zülf-i ra'nâ cân u diller bâğıdur

Halk-ı a'yân ne ki varsa baş u baş
(14) Öpdi erkân birle tahtı kıodı baş

Pehlevân tûtdı şâf zerrîn kemer
Bağladı eyvân çevresin zerrîn kemer

(15) **Nesr** Yâ Resûla'llâh, kaçan ki dîvân-ı Belkîsın bu vechile ki tûrdı andan dîvân h'ânı geldi. Zerrîn (16) sîmîn sînîlerle envâ'î ni'metleri pür kılup çînîlerle begler nazarına harîr-pîş giyerler. Şalup (17) şâfda şofralar döşeyüp muntehâ lezîz çerb ta'âmlar ve şekkerine levzîne ve nârba ve şurba ve gürebâ ve dâne (18) ve zerde ve mamuniyye sa'idî ve 'aşîdî lezîz ni'metlerden yinüp 'akâbınca şükr şerbetlerin içüp andan (19) şâfdan şofralar götürülüp pîrler dilinden du'âlar olunup çāvûşlar ağzından alkışlar kılunup dahı (20) dîvânı tağılup Belkîs-ı zamâne yirinden tûrup hâşına gitdi. Andan Belkîs hüdhüdi Yağfûr baña ki: (21) “Yâ Süleymân hüdhüdi ‘**Afîn**, Belkîsuñ gördük, salţanatına nazar urduk. İşbu tertîb ü âyîn ü **[97a]** (1) ‘âdeti işbu şevket ü salţanat ve bu şâhâne zînet ü şalâbet veyâ buncılayın şehr-i Cinân etrâfı (2) bağ u büstân gülîstân âdemisi maḥbûbe-i zamân sizüñ Süleymân memleketinde erkân u (3) salţanatında şebîhi var mı?” diyicek cevâb virüp ayıtdum ki:

Nazm

[fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilün]

Bu ne sözdür söyledüñ baña İbik

(4) Kim Süleymân mişli yok a'zam melik

K'ins ü cinnî ḥükmine fermân durur

Dergehinüñ ḥâceti ḥâkân durur

(5) Dîv ü cinnî yirde taşur raḥtını

Gökde ḥürîler götürür taḥtını

Dünyeyi seyrân idüp ol bâdile

(6) 'Âlemi ma'mûr ider ol dâdile

Yirde insân cândan ider ḥidmetin

Gökde rûḥân medh ider vü ḥazretin

(7) Ḥükmine maḥkûm olup Sîmurğ-ı Kâf

Üstine perrânile tutar meşâf

Baḥr u berde ne ki var vaḥş u tûyûr

(8) Emrine ma'mûr olupdur bî-kuşur

Ne ki var server selâfîn-i cihân

Ḥidmetine yüz sürerler her zamân

(9) 'Âlem içre ne ki var biñ bir ümem

Ḥidmetini cândan ider bîş ü kem

Şeh Süleymân mişli sultân bî-gümân

(10) Gelmedi gelmez cihâna añla 'ayân

Bir melik kim tahtını götüre bād
Hükmine çāker ola vü Keykubād

⁽¹¹⁾ Dilegince devr idüben nüh felek
İns ü cin çāker ola dā‘ī melek

Aña hem-tā olmaya ‘ālemde şāh
⁽¹²⁾ Söz budur kim dimişem olgıl āgāh

Nesr Yā Nebiyya’llāh, benüm bu sözümi işidicek Belkīs köşkine ⁽¹³⁾ bakup göz kapup andan sağ kanadıyla arkam şıgayup yapup ayıtdı ki: “Yā Süleymān hüdhüdi ⁽¹⁴⁾ ‘**Afin**, egerçi rāst dirsın ki senüñ meliküñ mürsel peygāmberdür, yil tahtını felekde ⁽¹⁵⁾ götürür, biñ bir ümmet hükmine fermān-berdür, şek degül ki anuñ salţanatı ⁽¹⁶⁾ artuķ şevketi şalābeti memleketi ziyāde olsa‘aceb degül. Ammā ki bu bizüm melikenüñ ⁽¹⁷⁾ cemālini yüzinden niķāb ref olup gidicek, güneş ki mevlāsıdır, köşkine ⁽¹⁸⁾ çıķup secde idicek cemāl-i ber-kemālin müşāhede idicek ol vaķt bilürsin ki yiryüzinde ⁽¹⁹⁾ şehr-i Cinān, cennet-i Firdevs-i a‘lāyımış ve Belkīs, ser-defter-i hūrān-ı nışf-ı dünyāyımış.”

⁽²⁰⁾ **Naẓm**

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

Ol melek-rüdur melik bende cihān
Nüh felek halkı anuñ bende cihān

⁽²¹⁾ Gün nazīrin görmemiş her āyīne
Meh münīrin yüzine itmiş āyīne

La ‘lini virmiş nişān āb-ı hayāt
[97b] ⁽¹⁾ Mürde anı şorsa bulur bākī hayāt

Lāle-ḥaddın gördi baġra urdı taġ
Serv-i ḳaddın gördi cā idindi rāġ

⁽²⁾ Hüsni dehre şu‘le virmiş tābvār
Zülfi māha sāye şalmış tābvār

Hoş nazar hem bile o cāya kıla gör
⁽³⁾ İki ‘ālem aşılı bir kıla gör

Bir varaķ hüsni yüzinden bu cihān
Biñ sebaķ bir ḥarfidür ‘ilm-i cihān

(4) Ol melek-rū şem‘ini görse perī
Ne yelek pervâneveş yağa perī

Mehlikāsı kām̄eti serv-i revān
(5) Hem kuvāsı qalbi muhkem key revān

Zūlf-i Mūsī destine evhā virür
La‘l-i ‘İsī mürdeye ihyā virür

(6) Kim ki mīzān dutsa eksük yañile
Yāhū bir cān kimseden kılsa gele

Bir siyāset birle ider anı ki dār
(7) Kim vilāyet vāsī‘ī olur aña dār

Bu Sebā milkine idelden ‘adl ü dād
Bir gedā zulmı görüp itmedi dād

(8) Çün varavuz ol cemīle iline
Göz uravuz iline göz k’iline

Qılasın çün manzar açup cān gözin
(9) Bilesin pes kimdürür cānān gözin

Hüb u zībā yapmış ola bī-kuşūr
Hiç ü bennā bulmadı aña kusūr

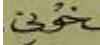
(10) Hūr özidür qasrı dağı uçmağı
Hūr özidür görmege [ol] uçmağı

Saçı sünbül zūlfı pīç ü hulkı da
(11) Halk aña kul ola[lar] hulkīde

Zūlfı ‘anberdür mulemma‘ müşgile
‘Ākıl uğrar ‘āşık içre müşkile

(12) Qaddi tūbā barmağı kāmış qalem
Vaşf-ı hūbī³⁷⁶ dimege ‘aciz qalem

Yañağı gül lebleri hōd goncede
(13) Nāz idüp gül sīb olur cān goncede

³⁷⁶ Metinde şeklinde yazılmıştır.

Kendü hürî otağı dāru's-selām
Hüb tavrı var virür halka selām

⁽¹⁴⁾ Pîr ü bernā ne ki var yahşı yaman
Hükmine maḥkūm anuñ halk-ı Yemen

Ne ki varsa anda begler ulular
⁽¹⁵⁾ Bekleyüp Belkîsî cümle ulular

Gerçi maḥbûb aña beñzer az durur
Lîkin âh Belkîsî İblîs azdurur

⁽¹⁶⁾ Kim 'ayıb nokşân yîter aña tapa
Cānib-i Hakkı koyup güne tapa

Böyle diyüp anda Hüdhdüd bî-gümān
⁽¹⁷⁾ Şeh Süleymān itdi alkış key cihān

Diñle imdi bu ma'ārîf nicedür
La'l ü yāḳūt oldı sözüm nicedür

⁽¹⁸⁾ Dür nedür kim sözlerüm yāḳūt olur
Ehl-i 'irfān cānına ol ḳut olur

Yahşı sözdür rûḥa viren çün ğidā
⁽¹⁹⁾ Diñle imdi yahşı söz nedür şehā

Ḳışşadan olmaḳ dilerseñ sen āgāh
Vir şalavāt Muştafāya gāh gāh

3.2.98. ⁽²⁰⁾ Der-Beyān-ı Ḳışşa-i Melik-zāde-i Mağribî ve Ḳāziyye-i Yerü 'ām bin Nuvāt

Hükemā ḳavlince Hüdhdüd-[i] Süleymān, peyk-i ḥākān, faşîḥ-lisān, ⁽²¹⁾ şîrîn-zebān birle Belkîsuñ evşāf-ı ḥamīdesin Süleymān ḥazretine 'aleyhi's-selām [98a] ⁽¹⁾ zîkr idüp taḳrîr kılmaḳda cemāl-i ber-kemālin ne vechile gördiyse ta'bîr kılmaḳda bular bunda. Ammā ki bizüm ⁽²⁾ ḳışşamız **ez-ān-cānib** Nuvāt oğlu Yerü 'ām ile Melik-zāde-i Mağribe geldi. Nite? Ol zamān ki Yerü 'ām ⁽³⁾ birle mücādele ḳılup gelüp gemiye girüp deryā seferin ḳılup bunca 'acāyibler temāşā itdükden ⁽⁴⁾ soñra yilile gemisi deryā yüzinde giderken ḳazā-yı āsumānî irüp girdāb baḫrına ki ⁽⁵⁾ düşdi andan Melik-zāde girdābdaki halka ve tevābi' ine teraḥḥüm idüp kendüyi baḫra atup ⁽⁶⁾ ol mîl üstüne çıkup tılsımāt taḫlını çalup Hakkıñ kudretiyle gemiler ḥalās bulup kendü ⁽⁷⁾ yaluñuz mîl üzerinde Hakkı tevekkül ḳılup ac u muḥtāc şusuz teşne-leb dört gün daḫı ac ⁽⁸⁾ taḳsîr tırdı. Ve her gicede ol düşi gördi ki elbetde kendüñi deryāya at ki Hakk ⁽⁹⁾ te'ālā ḥazreti saña yol vire. Gördüğüñ düş degüldür, ḥaḳîḳat-i ḥāldür diyüp bu düşi ⁽¹⁰⁾ görüp yirinden tırup göñlinüñ yaḳasın berkidüp ayağınuñ baş

barmaqlarına geçürüp ‘amūd-ı mīlūn⁽¹¹⁾ şerefesine gelüp Allāh te‘ālāya tazarru‘ kılup ayıtdı ki: “İy delīl-i Hādī-i küllī iy huffāz-ı ‘ālem, saña⁽¹²⁾ şıgındum ki hālūme nāzırsın. Hüküm elünde her ne ki itmek dilerseñ kādırsın.” diyüp niyāz idüp tazarru‘⁽¹³⁾ kılup kendüyi götürüp deryāya atdı. Hāk te‘ālā cānibinden Hızır Peygāmber’e emr oldı. Şehzādeyi⁽¹⁴⁾ sağ eline alup götürdi. Sağ esen H‘āce-zādeye geldi, getürdi. Gözin açdı gördi ki⁽¹⁵⁾ geminün re‘ısliginde oturur. **Ez-ān-cānib** bizüm kışşamuz Sertābile H‘āce-zādeye geldi.⁽¹⁶⁾ Çünkü bunlar girdābdan hālās oldılar, ol tağ kenārına geldiler. Ne kadar cehd itdilerse⁽¹⁷⁾ çāre olup yolamadılar. Mutehayyir ‘ālemine varup tururken birkaç gün bunun üzerine müddet ki geçdi bunlar Melik-zāde-i⁽¹⁸⁾ Mağribi añup söz açdı. Sertāb ayıtdı: “Biz bu tağdan gidemeyüp Hāk te‘ālā bize yol viremedüğine⁽¹⁹⁾ sebeb Pervāne Şāhdur ki anı mīlde koyup gitdük. Gelün bir hayr du‘ā idün ki Hāk te‘ālā anı bize buluşdura.” diyüp⁽²⁰⁾ el götürüp bunlar du‘ā kılup el yüze ki sürdiler Pervāne Şāhı gemi re‘ısliginde oturur gördüler. Şād olup Allāha çok şükürler⁽²¹⁾ itdiler. Andan tırigelüp görüşdiler. Hāl u hātır soruşdılar. Melik-zāde dağı başından geçen serencāmı oturup **[98b]**⁽¹⁾ hikāyet itdi. Düş gördüğünü düşe i‘tibār itmedüğünü yine tekrār görüp ‘ākıbet tahkıkın bilüp⁽²⁾ kendüyi mīl üstinden deñiz yüzüne atduğunu yiryüzi kutlu, boz atlu, yeşil hil‘atlu, murtaza gözlü, nūrānī⁽³⁾ yüzlü, ‘alevī saçlu, ‘imāme-i Halīli şarınur Üveysi’l-Karanī tāclu korkma yā Melik-zāde, diyüp sağ eliyle⁽⁴⁾ götürdüğün göz yumup açınca gemiye getürdüğün kendü gözden gāyıp olup gitdüğün hikāyet⁽⁵⁾ kılup rivāyet itdi. Sertāb bildi ki getüren Hızır’dur. Çün şeh-zāde sözün işitdiler. Allāha şükr itdiler.⁽⁶⁾ Andan Sertāb buyurdu. Gemiye yelken tutup tağa karşı sürdiler. Hāk te‘ālā yol virdi. Ol kūhuñ şarkīsından⁽⁷⁾ yaña geçdiler. Bir zamān gidüp bir limangāh bulup içine girdiler. Andan geminün yelkenin indürüp Melik-zāde ile⁽⁸⁾ H‘āce-zāde birkaç kullarından bile alup gemiden taşra çıkup bu tağ etegine gitdiler. Ayıtdılar: “Ola kim⁽⁹⁾ ādem bulavuz, bir haber alavuz.” diyüp okların yayların kurup gitdiler. Bir zır gidüp ki seyr itdiler hīç kimse bulamadılar. Ammā ki⁽¹⁰⁾ tağun yimişlerinden dirüp gemiye koydular. Ol gün tamām ikindü olunca gezdiler. Aḥşama yakın olunca⁽¹¹⁾ şunuñ öte yanında bir ādem gördiler, geydügi ağaç yaprağından. Pes bunlar ol ādemi göricek sevinişdiler,⁽¹²⁾ çağırdılar. Ol ādem bunların ünün işidüp bakdı. Bunları gördi. Şol kuş öter gibi **civleyüp** ötdi. Dağı⁽¹³⁾ tururken iki pāre oldı. Birer ayağı üzre turup dağı ötdüler. Tağdan yaña revān olup gitdiler. Çün Melik-zādeyle⁽¹⁴⁾ H‘āce-zāde bunu gördiler. Yavlağ tañlaşdılar. Nā-gāh birazdan gördiler ki tağdan aşağı ol kadar⁽¹⁵⁾ yarım ādemler indiler kim haddi haşrı yok. Çünkü bunlar ol nīm tenleri gördiler, kalblerine korḥu düşdi. Dönüp gemiden yaña⁽¹⁶⁾ yürüdüler. Nīm tenler dağı bakup bunları göricek dürlü dürlü ötdüler. Elllerine bir taş alup bunlara atdılar. Atdukları⁽¹⁷⁾ taş fırlayup suyu berü geçerdı. Dokunduğı yirleri delerdı. Çün bu hālī bular gördiler gemiden yaña kaçup gitdiler. Nīm tenler⁽¹⁸⁾ dağı birer ağaç kesüp üstüne binüp suyu berü geçdiler. Segirdüp bunların ardlarından yitdiler. Bunlar dağı⁽¹⁹⁾ dönüp nīm tenleri oka tutdular. Gāyet katı ceng itdiler. Vardukça nīm tenler çoğaldı. Gördiler ki ölmez dönüp yine⁽²⁰⁾ kaçdılar. Nīm tenler dağı ardlarından yitüp H‘āce-zādenün dört kolın tutdılar. Bākisi H‘āce-zādeyle ve Melik-zāde-i⁽²¹⁾ Mağrible kaçup gemiye girüp tiz gemiyi deñize sürdiler. Korkularından anları unuttı. Nīm tenler gelüp deñiz **[99a]**⁽¹⁾ kenārına yığıldılar. Kenārdan taşlar yağdurdılar. Andan iki nīm ten bir olup yitişüp deñize girüp⁽²⁾ yüzdiler. İrüp gemiyi tutdılar, yapışup çekdiler. Melik-zāde-i Mağrib ve H‘oca-zāde gemi halkıyla⁽³⁾ hemān-dem kılıçlar çıkarup çaldılar. Bunların bir kaçını depeleyüp gemiyi hālās idüp kaçdılar. Tā ki nısfu’l-ley’l⁽⁴⁾ oluncaya dek gitdiler. Nā-gāh bir katı hışmnāk yıl çıkup esdi. Yine gemiyi alup bir iklīme⁽⁵⁾ dağı gitdi. Melik-zāde-i Mağrible H‘āce-zāde ve gemi halkı gemi içinde hayrān olup Allāh ḥazretine⁽⁶⁾ yüz urup meded ‘ināyet senden diyüp ol gemiyi ol tağa sürdiler. Yakına gelüp çıktılar. Andan⁽⁷⁾ Melik-zāde-

i Mağrib ve Sertāb ve H̱āce-zāde gemüden gemicilerle gemiyi koyup birkaç yarar yoldaşlar alup ⁽⁸⁾ kenāra çıkdılar. Dört yaña baqdılar. Ādem oğlanı görevüz diyü ẖiç kimesne göremediler. Velīkin ⁽⁹⁾ gördiler ki tağdan bir ulu şu iner. Ceyhūn gibi akar. Ol şu kenārında biraz oturup āram ⁽¹⁰⁾ itdiler. Gemiden ni‘met getirüp yidiler. Ol şuyuñ şuyından içdiler. Andan tırı gelüp tağa gitdiler. ⁽¹¹⁾ Biraz yir seyr itdiler. H̱iç kimesne bulmadılar. Evet, tağuñ yimişlerinden dirüp gemiye koydılar. Gün kubbe-i felege dikilince ⁽¹²⁾ tağ kenārın seyr itdiler. ‘Ākıbet yine ol şu kenārında biraz oturup āram itdiler. Gemiden ni‘met ⁽¹³⁾ getirüp yidiler. Ol şuyuñ şuyından içdiler. Andan tırı gelüp tağa gitdiler. Biraz yir seyr itdiler. H̱iç kimesne ⁽¹⁴⁾ bulamadılar. Evet tağuñ yimişlerinden dirüp gemiye koydılar. Gün kubbe-i felege dikilince geldiler. Gördiler kim bir ādem ⁽¹⁵⁾ şekli geldi. Bu şunuñ öte kenārında tırdı. Velī geydügi ağaç yaprağı gāyet büyük yaprak ⁽¹⁶⁾ ol kişiyi göricek Melik-zāde ‘aceb bu ādem oğlanı bunda neyler diyicek Sertāb didi ki: “Ben kitābda ⁽¹⁷⁾ görmişem. Bunda ādem oğlanı yokdur. ‘Acebdür bunlar nīm tenlerden degülse zīrā bunlaruñ teni ādemden ⁽¹⁸⁾ büyükdür.” diyüp bakışınca ol şahs bakup bunları görüp kuş öter gibi civciv ötdi. Dağı tururken bu kişi ⁽¹⁹⁾ iki pāre olup ayrıldılar. Dağı biri biri katında turup şol kuş öter gibi civciv ötüşdiler. Dağı ayakları üzerine ⁽²⁰⁾ dik dik kalkışup gitdiler. Velī eyle giderler ki ok yitmez. Andan Melik-zāde-i Mağrib Sertābile ve H̱āce-zādeyle ⁽²¹⁾ bakışup ta‘accüb itdiler. Taḥkīk bildiler ki nīm tenlerdür nā-gāh birazdan gördiler. Tağdan ol kadar yarım adamları az kim [99b] ⁽¹⁾ ḥaddi ḥaşrı yok. Çün bunlar ol nīm tenleri göricek kalblerine korku düşdi. Dönüp gemiden yaña yürüdüler. Nīm ⁽²⁾ tenler dağı bakup bunları göricek dürlü dürlü ötdüler. Biraz taş alup bunlara atdılar. Her taş batmandan ⁽³⁾ ağırdı. Fırlayup şuyı berü geçdi. Toķunduğı yirleri delerdi. Çün bu ḥālī gördiler gemiden yaña ⁽⁴⁾ gidivirdiler. Nīm tenler dağı birer ağaç kesüp üstüne binüp şuyı berü geçdiler. Segirdüp bunlara yitdiler. ⁽⁵⁾ Bunlar dağı depinüp anları oķa tıtdılar. Gāyet katı ceng itdiler. Vardukça nīm tenler çoğaldılar ve bunlar ⁽⁶⁾ gördiler ölmez. Dönüp kaçdılar. Nīm tenler ardlarından yitüp şeh-zādenüñ dört kılın el kōdılar. Üçi ⁽⁷⁾ kaçup gemiye girüp tiz deryāya sürdüler. Vehmden insleri andı. Nīm tenler gelüp deñiz kenārına ⁽⁸⁾ yığıldılar. Deñize taş yağırdılar. Eger nīm ten bir olup yitişüp deñize düşdiler irüp gemiyi tıtdılar. Yapışup ⁽⁹⁾ çekdiler. Şeh-zāde ve kullar kılıçlar çıkarup çaldılar ve bunlaruñ bir kaçını depeleyüp gemiyi alup kaçdılar. Tā dün buçuğı ⁽¹⁰⁾ olınca gitdiler. Nā-gāh bir katı ḥışımnāk yıl çıkup esdi. Yine gemiyi alup bir iklīme dağı gitdi.

Nazm

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

⁽¹¹⁾ Bād-ı şarşar çıkdı ne ki bāḥr-ı ‘Ummān kaynadı

Çün kefi deryā gemi ağub inüben oynadı

Çün gemiyi bād-ı şarşar sürüben şarşaridi

⁽¹²⁾ Ğarķa varmakdan ḥalāyık kurdı katı kaynadı

Nesr Hükemā kavlince kaçan ki Melik-zāde-i Mağribinüñ birkaç gemi yoldaşlarından ⁽¹³⁾ ve H̱oca-zāde kullarından nīm tenler alıkoyp helāk itdiler. Ma‘a‘l-kışsa bunlar yine gemiye girüp bir nice gün ki gitdiler ⁽¹⁴⁾ üçünci gün olucaķ bir muḥālif yıl çıkdı. Baḥr-ı ‘Ummān mevc urup kaynadı ki kaçreler gökde Delv burcına ⁽¹⁵⁾ çıkdı. Eyle uzadı baş kayusu oldu. Nīm ten cengin

unutdılar. On dört gün tamām gemiyi yil sürüp gitdi. ⁽¹⁶⁾ Bunlar gemide āh u feryād idişirler. On beşinci gün olıcağ gün açıldı. ‘Alem rüşen oldı ve yil diñdi. ⁽¹⁷⁾ Gemi içindekülerüñ ‘aqlı başına geldi. Nazar kılup baqdılar, bir cezîre göründi. Gemiye sürüp yakın geldiler. ⁽¹⁸⁾ Limûn-gâh bulup içine girdiler. Andan ellerine ok yay alup Sertâbile H̱âce-zâde ve Melik-zâde-i Mağribî ⁽¹⁹⁾ kırk elli miqdâr gemi yoldaşlarıyla kenâra çıkup gördiler ki bir çeşme revân olup akar velî ⁽²⁰⁾ bir tağ eteginden çıkar. Velî ol tağun ağaçları mecmû ‘ı yemiş ağaçlarıdır. İçinde bir yâd ağaç yokdur. ⁽²¹⁾ Ammâ her ağacun dibinde bir gül-ı beyâbân oturur. Her gülün boyı otuz arşun ola. Çün güllar bunları gördiler haykırup **[100a]** ⁽¹⁾ yirlerinden turdılar. Meger ol yirde bir diken bitermiş. Söğütten uzun ol güllar ol dikenden ⁽²⁾ ellerinde birer tutup turlar. İkişer dağı önlerinde turlar. Ol dikenlerüñ ucu sivri elmâsa beñzer. ⁽³⁾ Şöyle katıdır kim demürden düzülmiş gibi aşğa yanı yoğun oyugun yanına birer balçıkdan top eylemişler. Hemân kim ⁽⁴⁾ gemicilerle şeh-zâde bunları gördiler. Ol süñi gibi dikenleri kıldurup karşı yürüdiler. Yakın etdiler. Kankı ⁽⁵⁾ âdeme ki tokundı delüp bir yanına geçdi. Birkaç gemi hâkîn helâk itdiler. Anı görüp Melik-zâde-i Mağrib na‘re ⁽⁶⁾ vurup yoldaşlarına komañ, gayret idüñ diyüp kılıç çıkarup kalkan yapınup bu güllara girdi. Ve bir ⁽⁷⁾ taraftan H̱âce-zâde ellerine ok yay alup gülları oka tutdı. Ve bir yañadan Sertâb dağı ⁽⁸⁾ kırk elli gemici yigitlerle gülları oka tutup ‘azîm ceng eylediler. Güllar dağı varduğunca çoğaldı. Ne kadar kim ⁽⁹⁾ ceng idüp kırdılarsa artlarından dağı gelüp çoğaldı. Bunları ülker gibi ortaya alup ceng itdiler. ⁽¹⁰⁾ Zîrâ ki bu gül tâyifesi gâyet şavaşcı olur ve hem ‘acâyib maḥlûkâtandır. Ne kadar kim örü turlurken boy çekse ^{377 (11)} uzanur menâre gibi ve dizleri gerilir. Ve çünki otursa iki yaşında oğlancuk kadar olur ve derileri gövdesinde ⁽¹²⁾ ve yüzünde buruş buruş olur. Ve şekli dağı gülün şöyledür ki başları âdem başına benzer velîkin burnı gibi ⁽¹³⁾ hınzîr burnı gibi kalaklıdır ve kulakları dağı ayu kulağına beñzer tülüdür. Ve hem rengi karadır ve gözleri kaplan gözüne beñzer. ⁽¹⁴⁾ Ammâ elleri âdem eli gibidür. Velî gâyet tülüdür. Ve dırnakları uzundur ve sivridür, arslan gibi pençelüdür. Ve ayakları ⁽¹⁵⁾ dağı hürûs ayağı gibi çataldır. İllâ ki yoğunluğu gövdesine göre pîl ayağına beñzer ve dağı ayaklarının kışlarında birer ⁽¹⁶⁾ uzunı sivri kemük bitüp turlar. Anuñla neyi vurursa aldurur. Ve gövdeleri dağı şol kara berrâk tüyi gibi ⁽¹⁷⁾ kılludur. Ve kuyrukları at kuyruğı gibi uzundur ve süksüninden tâ kuyruğına ininceye dek şol toñuz furçası gibi ⁽¹⁸⁾ yelülidir. Ve dişleri it dişi gibi sivridür.

Naẓm

[fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilün]

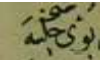
Bu didüğüm mişli durur gül-beyâbân şureti

Key ‘aceb qorqunç olur her birinüñ hey’eti

⁽¹⁹⁾ Şāni ‘uñ şun ‘ına bak ki gör ne çokdur şan ‘atı

Qādir-i qūdet-nümāyī gözle çokdur qūdeti

Kışsa-i Yerū ‘ām bin Nuvāt ⁽²⁰⁾ Hükemā kavlince Melik-zâde-i Mağrib bunda gül-ı beyâbânile ceng itmekde. Ammâ ki bizüm kışsamuz ez ān cānib Yerū ‘ām ⁽²¹⁾ bin Nūvāta geldi. Nite? Ol zamān ki ‘Arnūķi dağı başı kurtulduğına şād olup ḥalâş olan **[100b]** ⁽¹⁾ yoldaşlarıyla Quds-

³⁷⁷ Metinde şeklinde yazılmıştır.

i mübâreke toğru kaçdılar Mısır sultânına gelüp Zâl u destâna buluşup başlarından geçeni hikâyet
(2) Yerû‘âm bin Nuvâtuñ erligin ve kendilerin şıduğın söyleyüp rivâyet itdiler. Mısır sultânı
Celâle‘d-dîn (3) işidüp Zâl-ı destâna kaçıyup ayıtdı: “Yâ pehlevân, bilürsin ki Yerû‘âm gâyet ulu
pehlevândur. Aña bir şaf-şiken (4) tîğ zen göndermek gerekdür kim tutup götüre. Süleymân
devletinde başın bedeninden götüre. Zîrâ ki (5) Süleymâna hâyin oldu. Hâyinüñ kanı helâl ve rızkı
dahı helâldür.

Nazm

[fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilün]

Hâyine hîdmet kılup yime emek

(6) Zîrâ kim bilmez nedür nân u nemek

Hâyin erden yig durur ‘âlemde kelb

Kim köpek hîdmet kılur vir señ kepek

Nesr (7) Hükemâ kavlince Zâl-ı destân sultânı Mısır sözün işidüp dönüp pehlevânlarâ bakup:
“Yâ Süleymân pehlevânlarâ (8) iy cihânuñ şâhib-kırânlarâ, kim ola kim sözden varup yoldaşlık idüp
Yerû‘âm bin Nuvâtuñ ‘aķabından (9) yitüp anı erligile elin bağlayup bunda getüre ve yâhûd kılıçla
cengde başın alup şerrin ‘âlemden götüre.” (10) diyüp söyleyicek hîç kimesne rızâ virmedi. İllâ ki
Ėazanfer-i Cihân çok naşîhat itdi ki: Yâ Ėazanfer, (11) sen mânend-i pehlevân degülsün. Epsem ol,
yirüñde otur. O ki Ėurtûs-ı ‘Âdî‘yi gönderelüm ki pehlevân-ı şeddâddur (12) varup tutup getürsün.
Ve zilzâl-i ekber varsun veyâ Ra‘d bin Berk ol pehlevân-ı şeddâddur, varup (13) tutup getürsün. Ve
zilzâl-i ekber varsun ve yâr-ı Ėazanfer işitmedi. İki yüz miķdârı yoldaşların (14) alup rahş-ı rahşâna
süvâr olup kılıçların hamâyil kuşanup sağ u sol hançerler takınup başlarına otuğalar (15) şokınup
yidişer âyînelü kalkânların omuzlarına şalup süñülerin ellerine alup ‘azm-i Yerû‘âm bin Nuvât
kılup (16) gitdiler. ‘Ėķibet gelüp yakın yitdiler. Nuvât oğlı Yerû‘amuñ tozın gördiler. Ez-ân-cānib
Nuvât oğlı Yerû‘âm (17) dahı gitdi. Tūanmāga gelen ‘Arnūķı yaralayup yoldaşların tağıdup hemān-
dem artlarına bakmayup (18) at arkasına düşüp ol gün aħşama dek gitdiler. Gelüp bir otlu şulu yire
yitdiler. Atlarınuñ ‘inānların (19) alup ot şu virüp Fetfete-i ‘ayyārı gözci koyup Yerû‘âm bin Nuvât
ol gün çok ceng itmekden (20) yorulmuşdı. Ve bir kaç yirde zahmı dahı vardı. Zahmını şarup ve
kendünüñ ve yoldaşlarınıñ dahı zahmını (21) şarup hūşk-bend itdiler. Düşmāndan gāfil olup yitdiler.
Ez-ân-cānib çūnki şubh-dem yitdi. Göz gözi gördi. **[101a]** (1) Ėazanfer-i Cihân-suz dahı iki yüz
miķdârı pehlevân yoldaşların ol gün ol gice ki Ėuds-i mübārekden çıkup (2) gitdiler aħşam olınca
bunlaruñ ‘aķabından yitdiler. Tozların gördiler. Velī gice olmağın üzerlerine gelmege (3) ihtiyāt
itdiler. Anlar dahı bir otlu şulu yirde indiler. Atların ota şalup kōndılar. Birkaç yoldaş gözceilige
kōdılar. (4) Dahı yitdiler. Şubh-dem olmasın gözetdiler. Çūnki o gice dün sürülüp gün toğup ki ‘âlem
mūnevver (5) oldu göz gözi gördi hemān-dem Ėazanfer-i Cihân-suzı yoldaşlarıyla atlarına bindiler.
Dahı hemān-dem (6) Yerû‘âm bin Nuvâtuñ yatduğı yirde üzerine depindiler. Ez-ân-cānib Yerû‘âm
bin Nuvât şubh-dem atlarına süvâr (7) olup Fetfete-i ‘ayyārı öñine şalup ‘Ankūr-ı cāzu cānibine gitdi.
Gün doğınca bir pūšta üzerine çıkdı. (8) Nazar kılup ardına Ėuds-i mübārek cānibine bakdı gördi ki
kafāsından toz belürdi. Bildi ki kendüyü dutmağa (9) gelür. Süleymân pehlevânlarındandır. Pes
yoldaşların cem‘ itdi. Alay bağlayup şāf tutdı. Gelen pehlevānı gözetdi (10) kim göre andan kılıçla
cevāb vire. Ez-ân-cānib Cihāngîr dahı iki yüz miķdârı yoldaşile rahş-ı rahşān sürüp (11) gitdiler.

Şubh-dem gün toğıcak Yerū‘āmuñ ‘akabından yitdiler. Gördiler kim alay bağlamış yoldaşlarıyla durur ki ⁽¹²⁾ kendüye göz urur. Pes Cihāngīr dahı emr itdi. Ol iki yüz nefer pehlevānlar kan içici merd u merdānlar ⁽¹³⁾ yüzi Cihāngīrūñ şağında ve yüz neferi şolında durdılar. Andan Nuvāt oğlu Yerū‘ām nazar kılpup gördi kim ⁽¹⁴⁾ gelen Ġazanfer-i Cihān-suzidür. Ġāyet tuz etmek yimiş dostıydı. Kendüsi muķābele olmağa hicāb kılpup yoldaşlarından ⁽¹⁵⁾ Kehrām adlu bir şaf-şikene emr itdi, meydāne girdi. Ġazanfer-i Cihān-suz dahı gördi ki kendüsi girmede ⁽¹⁶⁾ yoldaşlarından Kehrāmı gönderdi. Andan Kehrāmı āhen-püş meydāne ki girdi meydān ortasında turup er diledi. ⁽¹⁷⁾ Andan Ġazanfer dahı yoldaşlarına çağırđı: “Meydāne ķankıñuz girür. Pehlevāna kimüñüz cevāb virür.” diyince Şārūn bin ⁽¹⁸⁾ Kākūm at meydāne sürdi. Tığ tartup Kehrāma ķamle ķıldı. Kehrām ķalkan eline aldı. Anuñ kılıcın sūñüsün gürzin şavup ⁽¹⁹⁾ men‘eyledi. Nevbet Kehrāma degdi, kılıç tartup irdi. Şārūnı debere ķaldı. Şārūn anuñ kılıcın ķalkana aldı. Üstine ⁽²⁰⁾ yıldırım indi. Şandı biñ belāyle şavdı. Kehrām girüp dönüp el sūñüye vurdı. İrüp Şārūna sūñü ⁽²¹⁾ havāle ķıldı. Şārūn ķalkan muķābil götürdi. Kehrāmı sūñüyle urup ķalkanın elinden götürüp hevāya dökdürdi. **[101b]** ⁽¹⁾ Girü dönüp ķalkan götürüñ diyince ardından Kehrāmı bir gürzile depere eyle urdı kim beynisi ķartağan oldu. ⁽²⁾ Ġazanfer görüp incindi, Yerū‘ām bin Nuvāt şād oldu. Ve Fetfete-i ‘ayyār Şārūnuñ başın kesüp libāsın şıyup ⁽³⁾ Nuvāta getürdi. Andan Ġazanfer diledi ki kendü meydāne gire. Yoldaşları ķomayup Ķuturyānūs nām ⁽⁴⁾ pehlevān meydāne girdi. Bezir-ķāne sūtūnı gibi bir sūñüyı eline alup Kehrāma ķarşu durdı. Kehrām ķalkan ⁽⁵⁾ ber-ā-ber tıtdı. Velī bir köhne yerden geķer gibi geķüp Kehrāmuñ göğsinden sūñü arķasına geķdi. Ķuvvet idüp sūñüyle ⁽⁶⁾ Kehrāmı atından ķaldurup yire ķaldı. Ġazanfer görüp şād olup taħsīn ķıldı. Nuvāt oğlu Yerū‘ām ġamgīn oldu ⁽⁷⁾ diledi ki kendü meydāne gire. Ammā ki Zül-ı A‘cāf-ı Halebī at sürüp meydāne girdi. Ķuturyānūs ⁽⁸⁾ ber-ā-ber geldi. Kılıç havāle ķıldı. Velīkin ol dahı ķalkan ber-ā-ber verdi, men‘ itdi. Ķuturyānūs dahı ⁽⁹⁾ elindeki sūñüyile Zül-ı A‘cāfe havāle idince ķalkan ber-ā-ber tıtdı, men‘ eyledi. Velī Ķuturyānūs gece ⁽¹⁰⁾ varınca eyle tıtdı. Kılıķla depere ķaldı kim Ķuturyānūs başın kılıķ altından şavınca bindüġi atuñ sūksünine ⁽¹¹⁾ uğrayup at düşince Ķuturyānūs dahı bile düşdi. Diledi kim inüp başın kese. Ķuturyānūs Ġazanferden yaña ⁽¹²⁾ kaçdı. Ġazanfer ķarşu vardı, at çekdürdi, ķurtardı, kendü meydāne girdi. Zül-ı A‘cāf ⁽¹³⁾ ķarşu gelince bir gürz sūksünine eyle urdı ki gözleri ķararup ayakları rikābdan boşanup depesi üzerine ⁽¹⁴⁾ mu‘allaķ yıķıldı. İnüp başın keseyin diyince ez-ān-cānib Nuvāt oğlu Yerū‘ām meydāne girdi. Üķ yüz ⁽¹⁵⁾ altmış altı batman demür gürzin eline aldı. Ġazanfere ķarşu geldi ayıtdı ki: “Yā hāyin ü pelid iy murtād u nān u nemek ⁽¹⁶⁾ hāķķın bilmez, Süleymāndan ne yaramazlık gördüñüz ki bir ‘ayyār ucından hāyin olasız. Sizüñ ol azğunlarla ⁽¹⁷⁾ ne işiñüz vardır ki azğunı azğunıle ķoñuz, gelüp ķal‘adan inüñüz. Nite kim eydür: *Zeruť-ťagīne fı tuğyānihim.*” ⁽¹⁸⁾ Nuvāt oğlu Yerū‘ām bir başında devleti yok, bed-bahtdur. Anuñ naşīhatıyla ‘āmil olmañuz ki Süleymānuñ ⁽¹⁹⁾ hışmına uğramayasız. Zīrā ki sa‘ādetsüz ķişiye devlet irse aña şığınanlara āfet irişür. Nite kim eydür: *Devletu’l-* ⁽²⁰⁾ *erzāl-i āfetu’r-ricālī.*” ⁽²¹⁾ İmdi naşīhatüm dutuñ. Siziñle nān u nemek yidik, dostlık hāķķı vardır. Sizi hāyra delālet ⁽²¹⁾ iderem. Siz dahı sözüm işidüñ. Yār oldur ki seni hāyra delālet ide. Nite kim dimişlerdür: *Hayru’l-eşķābi men dālle* **[102a]** ⁽¹⁾ *‘ale’l- hāyri.*” ⁽³⁸⁰⁾

³⁷⁸ Azgınları, azgınlıklarında bırak.

³⁷⁹ Kişilerin bedbahthı, devletin düşkünlüğüne sebeptir.

³⁸⁰ Arkadaşların en hayırlısı, hayrı gösterendir.

Nazm

[fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün]

Çün sizi hayra delâlet iderüz işbu zamân
Pes gerek ki nuşhumuzı siz dutasız bu zamân

(2) 'Ākıl oldur dostı sözün dutubeni ala pend
Tâ ki düşmenden aña irişmeye noķşân ziyân

Nesr Hükemâ kavlince kışşayı dırâz (3) kılmayalum. Ğazanfer-i Cihân-suzile Nuvât oğlu Yerū'âm bu vechile birbiriyle atışdılar. Şol kadar kim dil beresi haddeden (4) aşdı, birbirine ziyâde söğüşdi. Andan Ğazanfer yüz seksen batman 'amûdun eline alup Yerū'âma (5) havâle itdi. Yerū'âm daħı gürzin gürzine muķâbil tutdı. İki gürz birbirine doķundı. Odlar şererler (6) çıķdı. Andan Yerū'âm daħı Ğazanfere 'amûdın ber-â-ber tutdı. Biñ dürlü zorile men'itdi. Ğazanferüñ elindeki (7) gürzile Yerū'âma bir darb urdı. Yerū'âm gürzine gürz virüp şavdı. Ammâ ki Ğazanfer geçe varınca (8) Yerū'âm bir gürz daħı vurdı kim ne beñzer evvelkiye. Egerçi biñ dürlü zorile şavdı. (9) Velî anasından emdügi süd burnından geldi. Āh kıldı. Yerū'âm öninden at başın çevürüp (10) kaçdı. Yerū'âm biraz miķdâr ķodı. Andan ol iki yüz bahâdur serler Yerū'âm üstüne at şalup ortaya (11) aldılar. Çevreden her birisi kılıç çeküp ceng kıldılar. Anı görüp Yerū'âm yoldaşları daħı (12) bir kezden hamle kılıp ol iki yüz biñde buluşup üç yüz kılıç olup cenge durdılar. Birbirine tığ u teber (13) urdılar. Tâ gün ķubbe-i felege dikilinceye dek ceng itdiler. 'Āķıbet Yerū'âm ol pehlevân-ı nîk-nâm Ğazanfer (14) yoldaşların taģıtdı. Coğın zaħmnâk itdi. Şıģırcuķ yavrusı gibi bunları perâkende itdi. Tuşlu tuţuşına (15) başlu başın alup kaçdılar. Yüzleri şuyın yire şaçdılar. Ğazanfer gördi kim haşm ĝâlib geldi. Başı esen ķalduğına (16) şükr itdi. Ķuds-i mübârek yolın tutup kaçup gitdi. Yoldaşları daħı Ķudse toğru kaçdılar. Aħşam (17) olunca şehre geldiler. Zâl-ı destâne varup habar virüp Yerū'âm elinden hikâyet ü ser-encâmları yine irişdiyse (18) şikâyet şınup kaçduķların rivâyet itdiler. Zâl-ı destân işidüp ĝazaba gelüp kaķıdı. Diledi kim kendü gide. Ķurtūs-ı (19) 'Ādî ol pehlevân-ı şeddâdı ķomadı. İcâzet alup biş yüz yarar pehlevânile Ķuds-i mübârekden ol gice (20) çıkup kendüsi bile süvâr olup gitdi. 'Azam-i Yerū'âm bin Nuvât itdi. Ez-în-cânib Yerū'âm bin Nuvât daħı (21) Ğazanfer yoldaşlarıyla bir zamân ķovup 'āķıbet Ķuds cânibinden daħı pehlevânlar gele yitişe diyü ķorkup döndi. [102b] (1) Ve yoldaşların bir araya getürüp danışık itdi. Ayıtdı: “Bizüm ardumuzdan daħı pehlevânlar gelürler. Bizümle (2) cenge el ķararlar. İmdi çâresi budur. Varup Tarabulûsun ķal'asına girevüz, melikin öldürüp ķal'ayı zabt idevüz. (3) Andan soñra ķal'aya arķamuz virevüz. Ķanķı pehlevân gelürse cenge el ķaravuz. Ķal'a bizüm olıcaķ kimesne bize (4) zafer bulumaz.”

Nazm

[fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün]

Ķal'amuz muħkem azık bol var yaraķ
Ceng idelüm cânla idüp ittifaķ

(5) Böyle diyüp cenge iķdâm itdiler
K'ara yirde ķalmadı buğz u nifaķ

3.2.99. Kışsa-i Süleymān ve Kažiyye-i Hüdhüd

(6) Hükemā kavlince Yerū ‘ām bin Nuvāt bunda ceng itmekde. Ammā ki bizüm kışsamuz **ez-an-cānib** Süleymān hazretine geldi ki (7) Hüdhüd Belkīsuñ saltanatından ma‘diletinden haber virüp Belkīsuñ köşkini görüp ta‘rīf itdügi maḥalli adña (8) du‘ā kılup ayıtdı: “Yā Nebī, kaçan ki dīvān-ı Belkīs temāşā itdük andan Yağfūr hüdhüdile kaçd itdük ki bāğ-ı Belkīsı temāşā idevüz. (9) Ve Belkīs köşkiñe çıkdügi maḥalde cemāl-i ber-kemālin müşāhede kılup görem. Gelüp hazretüñe gördüğüm gibi cevāb virem. (10) Zīrā ki benüm Sebā memleketine vardüğüm Belkīsı gördüğüm ma‘lūmuñuz ola ki ser-cümlesin görüp bilmiş olam, ‘ālī hazretüñe (11) hüccet-i kavīle gelmiş olam. Pes bu ittifāk üzre ol Belkīs hüdhüdile **Ya‘fūrile** mantıku‘t-tayrca ittifāk idüp ‘ahd (12) idüp and içişdük. Andan kanad açup uçuşdük.”

Nazm

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

Per açışup ideriken uçmağı

(13) Göz açışup gördük anda uçmağı

Kubbe-i ‘ālī biñ ola köşk ü kuşūr

Yapılalı bulmamış bennā kuşūr

(14) Yüce bir taht evc-i tāk u kisrivar

K’aña nisbet tāk-ı kisri kesri var

Sīm ü zerden düzülüpdi ‘ālī re’īs

(15) Dür güherden zeyn olupdı cümle res

Köşkiñe evc olmuş felek tā küngüre

On iki burc olmuş aña küngüre

(16) Heft iklīm içre kaşr olmuş ‘alem

Mihr aña cām olmuşıdi meh ‘alem

Ger nice yıl nesr-i tāyir uçana

(17) Fevķına bil irmez irse ucına

Kebūter ‘ömri vārī aña ağa

Şanma yiter kaşr-ı evcine ağa

(18) Farķına irmez Sa‘di Vakķāş atsa tır

‘Aql dirmez yüceligin görse tır

Çarķ-ı ‘ālī mişl ol vālā-kaşır

(19) Kim havālī aña felek vālā-kaşır

Şekl-i 'âlem zârına olmuş nigâr
Ya'nî hurrem ola görüp ol nigâr

(20) Bâğ-ı firdevs ol kaşır bâğıyemiş
Pîş ü ger pes toptolu bâğ-ı yemiş

Heşt ü cennet kaşırınûn çevre bağı
(21) Güle kıymet yok pula biñ bir bağı

Gül gülistân lâleden gülşen idi
Bülbül efgân ider ü gülşen idi

[103a] (1) Raḥmet aşârı saçılmış ter güle
Furkât-i bülbül çöke vü gül güle

Ol resîme i'tidâl bulmuş nesîm
...

(2) Bir hevâsı var eser çünki yile
Nefh-i 'İsînüñ demin virür yile

Kaşr-ı cennet şuyı kevşer selsebîl
(3) Hızır şuyın buldı itmiş [sel]sebîl

Lâle la'lîn sürme-dân almış ala
Nerges avcun açmış altunun ala

(4) Zer kadeḥ dutar semen başı kabak
Pür-ferah süsen şunar çînî kabak

Lâlenüñ jâleyle karışmış kanı
(5) Dir ki lâlâ nüş it mey yâr kanı

Gül gelüp kaçır nazardan gonce de
Bir gelüp biñ cânlar alur goncede

(6) Kûmrî âvâzın güş idüp zeyd ü 'ömür
Dir ki yazı hoş geçür geçer 'ömür

³⁸¹ Bu beyitte mısra eksik yazılmıştır.

Şad hezār destān oğur bülbül güle

...³⁸²

(7) Bezme murğāndı muğannī ider nağam

Dir ki devrān guşşasıçün hey ne ğam

Hem-çü cennet bāğçesi dāru's-selām

(8) Līki himmet it ola dāru's-selām

Nesr Yā Nebiyya'llāh, çünki Belkīsuñ bāğ u bāğçesin seyrān idüp göz ki urduğ ⁽⁹⁾ kanad kanada kaçup bir zamān gökyüzinde тұrduk. Andan kanad süzüp Belkīs köşki üzerine indük. Kızlu sarāyınıñ ⁽¹⁰⁾ qarşusunda bāğ içre bir servī ağacına қонduқ. Yönümüzi cevārīden yaña döndük. Nazar kılup gördüm ki ol kadar ⁽¹¹⁾ kıymetī qaşlardan ma'denī taşlardan qaşr u kâ'alar, tāk u eyvānlar, keyvānlar yapmışlar ki taşları cilāsında yüz gözükür. ⁽¹²⁾ Velī bu köşk-i Belkīs dilile vaşf olunur degül. Süleymān didi: "Nite?" Hüdhüd eydür: "Yā Nebiyya'llāh ol bāğ-ı Belkīs havlisi ki ⁽¹³⁾ dört fersah ola. Aқ billür daşıyla bir havli yapmışlar. Hār puştaların zerrīn hıştile püşīde kılmışlar ve bu havlinüñ rāst ⁽¹⁴⁾ vasaatında bir 'acāyib mu'teber muntehā hem-çü tūbā bir 'azīm şecer bitmiş ki 'ālemde mişlin kimse görmiş, vaşfin virmiş degül. ⁽¹⁵⁾ Şöyle kim özdegin kırk kişi kulaca ancaқ alur. Sebz ü ser-bülend bitmiş yedi şāhı var. Her şāhında yetmiş yedi budağı kollar ⁽¹⁶⁾ virüp dört yanın şāh-ı tūbāleyin muntehā mişāl tutmuş. Velī bu ağacın yaprakları mevz yaprağına beñzer ⁽¹⁷⁾ kalkānleyin olur. Velī yetmiş iki dürlü yemişleri bitmiş ārāste kimi rummān u hayvā vü elma kimi emrūd u kiras şeftalü ⁽¹⁸⁾ envā'ından irişmiş kiminüñ vaқtı geçüp kimi turvanda irmiş ve üzerinde tūti vü тұrrāc қумрі қонup ötüşürler. Dillerince ⁽¹⁹⁾ Hālıқı zıkr idişürler.

Naẓm

[fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

Ṭūtṭ-i şeker-şiken şeker yiyüp ider şadā

Bülbül-i şūrīde dil-efğān idüp kılur baña

(20) 'Āh n'idem dostum diyüben қумрі öterdi zāriile

Şad hezār destān oğur biñ bir isim kılup du'ā

Nesr Yā Nebiyya'llāh, bu sidretü'l-muntehā ⁽²¹⁾ mişli 'azīm şecerüñ devhasında gül ve bir laṭif āb-ı hayāt bigi 'ayın çıkar. Dağı bu bāğ-ı irem bigi būsītānuñ içine aқar. Sünbül ü semen [103b] ⁽¹⁾ yöresinde gül ü gülīstān arasında selsebīl olmuş yürür. Yüz sürdügi yirler ezhār u eşmār olup bāğa ⁽²⁾ zīnet virür. Yine bu bāğ-ı Belkīsuñ kızlar sarāyı cānibinde hāş sarāy қapusı ki var bāb-ı behiştten nişān virür." ⁽³⁾ Süleymān didi ki: "Nite?" Hüdhüd eydür ki: "Evvel iki sürme mişāl güçlü mermerden 'amüdlar diküp 'amüddan 'amüda bir kemer ⁽⁴⁾ bağlamışlar. **Evvel** taşı yeşimden **ikinci** taşı isteħardan **üçünci** billürdan **dördünci** mercāndan **beşinci** aқıқadan **altıncı** dehenceden ⁽⁵⁾ **yedinci** taşı lāceverdden kemerler için dört dürlü yāқütдан çār-rükn bir dār çitmişler. Ve bu dāra dağı aқ ⁽⁶⁾ gümüşden yek-pāre iki kanad қapu kılmışlar. Muraşsa' bedaħşī hāş lāciverdile āfitāb

³⁸² Bu beyitte mısra eksik yazılmıştır.

şeklin taşvîr itmişler. ⁽⁷⁾ Andan ol kapuya kızıl altundan bend ü bend-keşeler mîh u mismârlar itmişler. Halkaları yirine yigirmi dört dürlü ⁽⁸⁾ kıymetî taşdan bir dâyre çevürmüşler. Şöyle kim kaç taş şu 'lesinden göz kamaşur.

Nazm

[fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilün]

Eyle bî-ḥad zîver itmiş anda Belkîs cevheri

⁽⁹⁾ Kim müzeyyen la 'l ü yâkût ol kuşuruñ hep düri

Mîh mismâr üstün elmâsile tezhîb eylemiş

Şan kim oldur tâc-ı ḥākān şāh-ı şāhān efseri

⁽¹⁰⁾ **Neşr** Yâ Nebiyya'llāh, konduğumuz serv ağacı üzerinden ol kapuya karşı dönüp Belkîsuñ kızları sarâyına nazar itdük. ⁽¹¹⁾ Gördüm ki ruḥāmî gümüşden kaşrlar yapılmış ve kızıl altundan manzaralar düzülmüş cemî' kaşr u kâ'alaruñ ve ⁽¹²⁾ bu tāk u eyvānlaruñ kapusunuñ yapusunuñ cümle taşları altundan gümüşden tākrları kubbeleri ve revzeneleri ⁽¹³⁾ la 'l ü yâkût u pîrûze zümürüd şöyle ki mücellâ âyîneleyin şu 'le virür. Ve andan ol kaşr u eyvānlaruñ çevresi firdevs-şifat ⁽¹⁴⁾ bağ u büstānlar gül ü gülistānlar lâle vü şakāyık u zaymurānlar sünbül ü yāsemîn fulful u nesteren u nu 'māniler ⁽¹⁵⁾ ve yine bu bāguñ arasında çeşmeler sîmîn ü zerrîn ü şāddır ve anlardan çıkar. Selsebîl olup bağ içine akar. Eyle şular ki ⁽¹⁶⁾ âb-ı ḥayâtından eyle köşk ü kusûrlar ki bağ-ı cennetden nişān virür.

Nazm

[fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilün]

Her taraf âb-ı revān olmuş revān

⁽¹⁷⁾ Hem-çü ḥayvān mürdeye virür revān

Aña hem-tā kaşr-ı cennet bāğ-ı irem

Görmedi Cemşîd ü Cem Nüşîrevān

⁽¹⁸⁾ **Neşr** Andan yâ Süleymān-ı zamān, kızlar sarâyın ki teferrüc itdük dahı manzaralarına karşı nazar kıldı. Gördük ki ⁽¹⁹⁾ ol kızlar sarâyınuñ revzenelerinden pencerelerinden Belkîsa ḥidmet iden pāk bākire ol güzel kızlar ay u güneş ⁽²⁰⁾ yüz maḥbûbeler tölmiş. Her birisi birer ḥān kıızı ki Belkîsa ḥidmet itmege gelmişler. Eyle ḥüblar bî-ma 'yüblar ki yüzün ⁽²¹⁾ görmege 'āşık u tālib olur maṭlûblar.

Nazm

[fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilün]

Her biri maḥbûbe ḡāyet hoş güzel

Kendü şun 'ından yaratmış Lem-yezel

[104a] ⁽¹⁾ Çeşmi şehlâ barmağı şekker kalem

Ḥüb ḥüsni ḳadd ü ḥadd ü gözü al

Neşr Yâ Nebiyya'llâh, çünkü ol cennete ⁽²⁾ beñzer kuşurı yok. Kuşurların manzaralarından baş çıkarup kimisini birbiriyle söyleşürler. Ve kimi dağı ⁽³⁾ köşklerde oturup dört taraftan perdeleri götürüp 'ayş u nüş idişürler. Kimisi ser-âgâz kılup ⁽⁴⁾ terâne söyler ve kimi çok çok olup bir yirde oturmuşlar. Bezm idüp kimi sâkî ve kimi ser diye olup rāhatu'l-ervāh ⁽⁵⁾ diyü birbirine mey şunarlar. Elleriindeki kadeh gibi pür-ferah olup ağız öpüp tutak emerler ve kimi cevār ⁽⁶⁾ dağı kol dutuşup el alışup halka halka olup rakş ururlar. Ve kimisi dağı keş urup nakş u pîşrev söyleyüp ⁽⁷⁾ mu'allimden ta'lîm alışurlar. Ve kimi dağı barbût şeştā elde dutup kanûn üzre muğnîye zahma urup Zühre-i ⁽⁸⁾ Zehrā gibi çeng çalışurlar. Ve kimi dağı servi semen arasında lāle vü sünbül yöresinde halvetde künc-i 'uzletde ⁽⁹⁾ nerd u şatranc oynasurlar. Hoşka-dehān la'lîn leblerine kâfūrî şakız alup çeyneşürler. Ve kimi dağı kol şalışup ⁽¹⁰⁾ kucağlaşup dutuşurlar, birbirine elma vü enār hayvā atışurlar. Bir 'ayş u nüş zevk u şādīdūr ki kaşr sarāylarından ⁽¹¹⁾ der u dīvār sakfından çeng ü sâzları ve terāneleri ser-âgâzları gonce gibi gülüşleri āvāzları serādan süreyyāya irişür ve sem'i ⁽¹²⁾ Zühre-i Zehrāya girişür.

Nazm

[fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün]

Hüb u hūbān manzaradan bakışur
'Āşıkā göğsin açup göz kaçışur

⁽¹³⁾ Birbirine ba'zı elma nār atar
Gonceveş gonce kılup gül hār atar

Ba'zı yüzden def' idüp miskîn nikāb
⁽¹⁴⁾ 'Arz ider hūsnin felekden çü āfitāb

İtse şehriñ halkına 'arz-ı cemāl
Şemse nakş irüp bedir bulur hilāl

⁽¹⁵⁾ Şehr-i cennet hūb hūr āb-ı hayāt
Mürdeye 'İsī-demi virür hayāt
Şubh-dem esdükçe ol bād-ı şabā
⁽¹⁶⁾ Mürde diller derdine bulur şifā

Aña hem-tā dünyede yok hūb şehir
Mişlini görmüş degül çeşm-i mihir

⁽¹⁷⁾ **Neşr** Andan yâ Nebiyya'llâh, Belkīs Hüdühüdi bu hāş sarāyı kapusından gelüp bu köşkine çıkısa gerek. Güneş ⁽¹⁸⁾ ğarba ğurüb idicek yüzinden nikābın ref' idüp şems-i mevlāsına bakısa gerek diyicek anı gördük ki ol kapudan ⁽¹⁹⁾ muraşşā' pūş zerrîn çevgānile hādīmler çıkdılar. Bînden artuğ var ola ki cüst ü cū kılup çevre baqdılar. ⁽²⁰⁾ Andan kapunun iki cānibine şaf bağlayup tırdılar. Anların 'akablarınca üç yüz miqdārı var ola. Perī kızları ⁽²¹⁾ karşına kanadlu, ince billü, serv kadlū, şehlä gözlü periler Belkīsuñ güneş yüzine müşteriler gelüp [104b] ⁽¹⁾ çıkdılar. Anlar dağı iki

ķola şaf bağlayup ķanad ķanada ķatup ķol ķola yan yana virüp baş başa ķatup tırdılar. ⁽²⁾ Her birinüñ elinde tır ü kemān ba'zınüñ elinde zerrīn tıpile sīmīn ķevgān.

Nazm

[fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün]

Ba'zı cinnī nesli bī-per hūb u hūbān serveri

⁽³⁾ Ba'zısı anuñ perende ķün melek nesli perī

řanki cennet ol ķusūr u hūr u rıdvān nesl-i cān

Būsītānı baę-ı iremdür řuyı āb-ı kevřerī

⁽⁴⁾ **Nesr** Yā Nebiyya'llāh, bu cinnī kızlarınuñ 'aķablarınca Belķīsuñ üç yüz altmış altı dāyesi varımış ki her birisi ⁽⁵⁾ bir ulu pādīřāh. Hātūnı ba'zı cinnī ba'zı perī melikelerinden ba'zı insān nesli muşsine ve müřřīķa-i kāmīle ⁽⁶⁾ ve 'āķılalarından. Her birisi la'lin ķabā-pūř başlarında cevherī tāc güneş yüzlerin görmege Müřterī yıldızu ⁽⁷⁾ Kāmerle muhtāc. Anlar daķı ķapudan ķıkup zenbūrī muraşşa' perdesini ķapunuñ aķdılar. Kāpunuñ iki ķanadına ber-ā-ber ⁽⁸⁾ tırdılar. İķerūsine naşar urdılar. Anı gördüm ki Belķīs-ı zamāne allar geyüp elleri bağlanup yüzine müřřīn ⁽⁹⁾ niķāb dutup başına cevherī tāc urunup üzerine bir muraşşa' zer-bāfte ķaftān geyür ki la'l ü yāķūt cevherle dürr ü ⁽¹⁰⁾ mercān u gevherle zīnet olmuş iki taraşdan eteklerini iki ay alınlı, güneş yüzlü, melek-sīretlü, řīrīn ⁽¹¹⁾ sözlü cāriyeler götürürler. Kebk ü refitārvēř hırāmān hırāmān şalınup yürüyüp ķapudan ķıkup bunlara ⁽¹²⁾ selām virüp anlar daķı 'izzetle selām alup her biri 'izzet ķılup du'ā vü alķıř virüp hıdmet ķılup 'aķabınca ⁽¹³⁾ Belķīsuñ ellerinde her birinüñ meclis āletleri kimi zerrīn ķadehle la'lin cām götürürler ve kimi cevher-i menķūrle ⁽¹⁴⁾ yāķūt-ı aķmerden řuraķı götürürler ve kimi zerrīn la'l-i bedaķřīden gül-ābdān ve kiminüñ elinde hümā ķuřı ⁽¹⁵⁾ perrinden düzülmüş mirvaķa götürürler. Gelüp anlar daķı Belķīs 'aķabınca gitdiler.

Nazm

[fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün]

⁽¹⁶⁾ şanki Belķīs oldı şems ü ol cevārī enverī

Yā Kāmer Belķīs oluru kim cevārī aķterī

Eyle şöhret birle geķdi anda Belķīs-ı zamān

⁽¹⁷⁾ K'itdi aķsen gökyüzinden mihr ü māh Müřterī

Nesr Yā Süleymān nebī, muķařřal-ı kelām sözi dırāz itmeyelüm. Bu vechile zīnetle 'azīm ⁽¹⁸⁾ salťanat u şevketle gelüp ķöřkine ķıkķdı. Envā'ı dürlü kıymetī taşlardan la'l ü yāķūtī şaşlardan řeb-ķıraķdan elmāsdan ⁽¹⁹⁾ pīr ü nerre vü zeberced ü la'l-i bedaķřīden yeşil yeşimden ve aķ billürdan ve lājiverd taşından yigirmi dōrt dürlü ⁽²⁰⁾ ma'ādin-i gevāhirlerinden cevāhirlerinden yetmiş iki ayaklı kızıl altundan la'l ü cevāhir ornatmışlar. Bir taķtı var ki ⁽²¹⁾ ol 'arř-ı 'azīmüñ vaşfında hāķīķat birle beyān itmekden 'uķalā 'āciz ü ķařırdur.

Nazm

[fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün]

[105a] ⁽¹⁾ Aña hem-tā yok cihānda bir kuşūr
Aña nisbet var kuşūruñda kuşūr

Ol kuşūruñ aşıldur şāfī zeheb
⁽²⁾ Zīnetine kılmışam anuñ 'aceb

Yitmiş iki dürlü [gev]herden tamām
Zīnet olmuş ol qaşır dāru's-selām

⁽³⁾ Yetmiş iki ser-'amūdı cümle zer
Üstine bağlanmış ol naqşı durur

Merkezī yākūtile elmās anuñ
⁽⁴⁾ Hüsine hayrān qalır cin nās anuñ

Mīh u mismārī kafāsı hep güher
Bend ü bend-keşesi cümle sīm ü zer

⁽⁵⁾ Tūl u 'arzı cümle yitmiş iki arış
Ser-te-ser pūşında hep altun gūmiş

Şöyle bil kim iy emīr-i nīk-baht
⁽⁶⁾ Aña hem-tā görmedüm ra'nā vū taht

Nesr Yā Resūla'llāh, kaçan kim Belkīs zıkr olan kürsīnün üzerine çıkup ⁽⁷⁾ malikāne ki oturdu girde bāliş yaşdanup semender derisinden niḥālī üzerine geçüp ki qarār itdi ⁽⁸⁾ andan bākire vü pākīze ulu ḥān kızları şāf bağlayup ayağın tūrdılar ve şol kola perī kızları el ⁽⁹⁾ kavşurup ayağın tūrdılar. Ve anlaruñ 'akabınca dāyeler ve pāşa yetmiş ḥavātīn t̄āyifesi şaf bağladılar. Ve anlaruñ ⁽¹⁰⁾ kafāsında ḥuddām t̄āyifesi ol Hābeşī ḥudamā ayağın tūrdılar. Andan Belkīs emr itdi. Meclis āletin kurdılar. Nite? Çünkü ⁽¹¹⁾ Belkīs köşkine ki girdi ne vechile köşkdē seyrān kılacağumuzı Belkīs hūdhūdi Yağfūrla danışduq. Āḥir ⁽¹²⁾ rā'yimuz aña muqarrer oldı. Bu tedbire qanışduq ki ol yüce köşküñ kapusına qarşu cennetdeki tūbā mişāline beñzer ⁽¹³⁾ bir laṭīf nārinc ağacı bitmiş. Eyle ki birinci kat felege yetmiş yeşil zeberced yapraklı içinden kızıl altun elma ⁽¹⁴⁾ resminde nārincleri turınçları irmiş. Köşk üzerine şāḥları sāye şalup zīnet virmiş. Varup ol ⁽¹⁵⁾ nārinc ağacınun üzerine kanad açup uçup geçduq. Bir laṭīf şāḥı üzre indük. Köşk kapusına qarşu konduq. ⁽¹⁶⁾ Daḥı yönlü yönümüzi Belkīsdan yaña döndük. Daḥı ol 'ālī köşk içine nazar itdük gördük ki biñ dört yüz ⁽¹⁷⁾ kırk dört kızıl altundan 'amūdlar üzerinde yedi dürlü ma'ādīn taşlarından mūntehā kemerler bağlamışlar. Dürlü ⁽¹⁸⁾ dürlü girihler naqş olmuş yaprakları kızıl ruḥāmī taşlarla kemerler üstinde bitmiş iki yirde mu'teber müdevver ⁽¹⁹⁾ kubbeler yapmışlar. Ve her kubbēnün için bir dürlü naqş idüp la'l ü cevāhirle zīnet itmişler. Andan ol kubbelerün aşağısında ⁽²⁰⁾ dört eyvān düzetmişler.

Birbirine karşı ve bu eyvânların şadrında zîkr itdiğimiz Belkîs köşkin düzetmişler. ⁽²¹⁾ Girde bâliş üzerine tayanup semender derisinden nihâlî üzerinde Belkîs-ı melike la'îlîn-püş kaftan geyüp **[105b]** ⁽¹⁾ başına cevherî tâc alup Zühre-i Zehrâ burcında oturur gibi oturmuş ve zîkr olan cevârliler nazarına karşı ayağın ⁽²⁾ durmuşlar. Ve kendünün hâş dâyeleri pây-tahta muqâbil muraşsa' şandalilerde qarâr kılup oturmuşlar. Andan ⁽³⁾ bu kaşr-ı Belkîsuñ dört divârında dört yüz kızıl altundan manzaralar ve pencereler düzülmüş ve la'îl ü yâkûtdan ⁽⁴⁾ câmlar urulmuş câmlara şems şu'lesi dokunup Belkîs kaşrı içi münevver olmuş bir kaşrdur ki cennet-i na'im kuşurından ⁽⁵⁾ nişân virür.

Nazm

[fâ'îlâtün fâ'îlâtün fâ'îlün]

Gerçi gördüm 'âlem içre çok kuşûr
Kim temâşâ kılmışam yokdur kuşûr

⁽⁶⁾ Aña hem-tâ görmedüm görmedi hem
Mihr ü mâh u Müşterî çeşm-i 'aşûr

Nesr Andan yâ Nebiyya'llâh, Belkîs emr itdi. ⁽⁷⁾ Bezm esbâbın getürdiler. Sîmîn ü sipâlar üzerinde zerrîn bâdiyeler urdılar. Yâkût-ı revân birle pür kıldılar. Andan sebûk-rûh ⁽⁸⁾ serdiyeler zerrîn bâdiyeler kenârında şafile oturdılar. Ve serv-i hürâmân kadler ve gül-i nesrîn hadler hûb- rû ⁽⁹⁾ müşg bu sîm-sâk sâkîler ayağ üzre durdılar. Kîf ve menkûrlara kol urdılar. La'îlîn kadehleri yâkût-ı ahmer ⁽¹⁰⁾ birle pür kılup seyyâreleyin sağ u şol oturan dâyelere râhatu'l-ervâh diyü ayak şundılar. Ve bir yâkût-ı ahmerden ⁽¹¹⁾ kadeh içinde gül-gün mey koyup Belkîsa ayak şundılar. Andan Belkîs kadehi alup nûş-ı cihân guşşasın ferâmûş kıldı. ⁽¹²⁾ Andan Belkîs-ı zamâne emriyle ol Zühre sâzlu, Müşterî nâzlu, Dâvud âvâzlu sâzendeler güyendeler meclis sînesine ⁽¹³⁾ kaçarile oturdılar. Sâzlu sâzın önine getürdiler. Güş-mâl virüp birbirine uydurdılar. Berbût şeştâları ⁽¹⁴⁾ çeng ü çağâne birle söyletdiler ve muğnîleri kânûn üzre çalup rebâbları inletdiler. Nâylerle söz urup zâr u efgân ⁽¹⁵⁾ itdurdiler. Ve defler yüzine tapançalar urup 'ömrini Belkîsın hoş görüp gönüle dâd virmegiçün meclise zînet virüp ⁽¹⁶⁾ 'ayş u nûş kıldılar.

Nazm

[fâ'îlâtün fâ'îlâtün fâ'îlâtün fâ'îlün]

Hızr-şûret sâkî elinden içilür âb-ı hayât
Râhatu'l-ervâh mey mürde dile virdi hayât

⁽¹⁷⁾ Bâde-nûş itdi nigârın eyleyüp def'-i melâl
Guşşadan bulup halâşî çekmez oldu ıztırâb

Nesr Andan yâ Nebiyya'llâh bu şöhet içre ⁽¹⁸⁾ Belkîsuñ h'ânı³⁸³ çekildi. Altun gümüş sînîler ve zeberced şahanlar ve tabaqlar ve fağfûrî çînî kâşî çanaklarla envâ'-ı na'im ⁽¹⁹⁾ çekildi. Evvel Belkîs nazarına konulup andan bâkî dâyeler ve lâlâlar nazarına konulup evvel Belkîs andan anlar

³⁸³ Metinde şeklinde yazılmıştır.

ta‘āma şunup ⁽²⁰⁾ yediler. Açdılar şāfdan şofralar getirölüp envā‘-ı lisānlar gelüp şükr āletleri birle sīmīn zerrīn tebsiler konulup bir zamān ‘ayş u ⁽²¹⁾ nūş ki Belkīs-ı zamāne itdi tā kim aḥşam vaḳti gelüp yitdi. Andan Belkīs emr itdi, şoḥbeti dağıtdı. Daḥı bu köşküñ iki ‘azīm [106a] ⁽¹⁾ manzarası var. Cāmlarından artuḳ birisi şarka açılır, birisi ğarba. Velī her pencerenüñ üzerinde Esed burcını şemsile ⁽²⁾ taşvīr itmişler. Altunile ve lāciverdile zīnet kılmışlar. Andan Belkīs hüdhüdi Yağfūr baña ayıtdı: ‘Yā Süleymān hüdhüdi, ⁽³⁾ şimdiden şoñra cemāl-i Belkīsı niḳābsuz görmek dilerseñ ğarb cānibindeki manzaranuñ karşıısına geç ki Belkīsüñ ⁽⁴⁾ güneş ki mevlāsıdır yüzinden niḳābı giderüp görüp şemsi vecde gelse gerek. Tazarru‘ kılup güneşe secde itse gerek. ⁽⁵⁾ Andan tırup otağına gitse gerek.’ diyüp şāḥiḥ ḥaber viricek andan kanad açup uçdum. Mağribdeği pencerenüñ karşıısında ⁽⁶⁾ bir ḥurmā şāḥı üzerine geçdüm, daḥı kondum. Yöñümü ol pencereden yaña döndüm. Anı gördüm ki iki perī kızları ⁽⁷⁾ gelüp pencerenüñ iki kanadın açdılar. ‘Aḳabınca Belkīs-ı zamāne gelüp manzaradan baḳdı. Daḥı yüzinden niḳābı ref‘ idüp ⁽⁸⁾ sağ barmağından yüzüğün çıkarup āfitāba karşı manzara kenārında koyup daḥı güneşe secde itdi. Şems-perestler ⁽⁹⁾ tarīḳınca el götürüp du‘ā kıldı. Ben daḥı cemāl-i Belkīsı nazar kılup gördüm ki:

Nazm

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

Ḥasretinden çeşmi yaşumken baḳam

⁽¹⁰⁾ Ḥalvetinden manzaraya çün baḳam

Pencereden baḳıcaḳ şāḥ-ı kerem

Manzaradan nā-gehān bir meh görem

⁽¹¹⁾ Niçe meh görmedi mişlin gökde gün

Şubḥ ki gönlüñi kırar dün ü gün

Sa‘d-ı sā‘at nā-gehān gösterdi yüz

⁽¹²⁾ Kim şeqāvet rīsimānın çözdü yüz

Tālī‘ u baḥt idüben yāri baña

Gösterür taḥt üzre yāri baña

⁽¹³⁾ Taḥt-ı zer ‘āc üstine oturmuş nigār

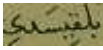
Başına tāc urmuş u ra‘nā nigār

Çünki ḥanum muṭṭalī‘ven aşlına

⁽¹⁴⁾ Bu lisānum söylemese aşlı ne

Aşlı ḥūrī şormışam Belkīs adı

Ḥüsn-i nūrı şıya meh Belkīsidi³⁸⁴

³⁸⁴ Metinde şeklinde yazılmıştır.

(15) Bıkr u duhter var atında bıñ yüz
Mihr   ahter görmemiş yir nice yüz

Cümle ş h n kıızları h b n u genc
(16) Her biri c n mişli şaqlar m l u genc

‘ kile g yet kem l ehli oumış
C hile ‘ det siy set oumış

(17) şems-i şem‘ine anu n perv ne ar ı
H lk -ı cem‘ine itdi ‘ şık  k u ar ı

Zülfi c m olmuş vel  ta‘v d anu n
(18) La‘li m m  teş ru ı ta‘v d anu n

ş h -ı h b n n zik   p k ze kıız
Vaşlına c n virüp alsa  şanma kıız

(19) aşı yasın urup atsa g mze t r
Zühre yasın duta Zühre şıya t r

Cinni nesli bir söze bıñ söz ar r
(20) Zülfi mişli ‘ahdine h d yok ar r

Gün cem linden şararmış  n hil l
Meh-hil linden olur gökde hil l

(21) ‘ kılı Mecn n ider Leyl -şıfat
K k li eyle siyeh ley -şıfat

N h felekle   a hayrandur peren
[106b] (1) Ol melek şem‘ine perv ne peren

eşm-i mesti hışmile itse ‘ik b
ş r r st  der döker perri ‘u b

(2) Hüsn-i şem‘in   güneş perv nesi
H lk  cem‘i ul   a perv nesi

Serv-ad kim başa dutar şems-i t b
(3) L le-ad kim omış iki m r  t b

‘Aynı ‘ lem görmez anca dil-beri
Gören  dem itmez andan dil beri

(4) Hāl-i Hindī zülfi hōd dutar anuñ
Rūm u Sindī kim k̄ulı dutar anuñ

Yañağı al çeşm-i şehlāsı eladı
(5) Ğamzesi al itse ele aladı

Dirliğinden çözse düğme iligin
Dirliğinden göstere engüşt iligin

(6) Ağzı la‘lin hōkka dīşi dūr durur
Sōzi Şīrīn Hüsrev andan dūr durur

Ğamze okıçün kaşı korsa yay kara
(7) Haḡ haḡıçün dehri dutar yaykara

Şāhı hālī beydaḡın sürüp k’ata
Şāhı şatranc itdürür māt ol ata

(8) Yok miyān-ı bilinüñ hem-çün vefā
Hoş beyānı hüsünüñ mihr ü vefā

Ağzına ser-mū disem lāyık yarar
(9) Mağzine bir söylese biñ kıl yarar

Kākülinden sünbülüñ boynında bāḡ
Ter gülinden key hacıl uçmaḡ u bāḡ

(10) Nefhi çün cān mürdeye virür hayāt
Leblerinden kaṭredür āb-ı hayāt

Giceler zülfi hevāsı hem-demi
(11) Gün kamer ansuz geçürmez hem-demi

‘Aḡlı şeh māt ider etse ol iki ruḡ
Ṭarḡ kur at ay u güne iki ruḡ

(12) La‘l u dendānı sözi kim işidür
Dürr ü mercānı gözetmek işidür

Sihr öğretmiş gözine bir gözin
(13) Baḡlaya ḡat ḡat yüzi³⁸⁵ [ile] gözin

³⁸⁵ Vezin gereği “yüzleriñ” sözcüğü “yüzi” şeklinde düzeltilmiştir.

Ol bedahşân-la ‘l-reng ü kaşı çĩn
Görse hayrân ola biñ naķķāş-ı Çĩn

⁽¹⁴⁾ Şaçı çĩn ü müşge beñzer bũyı da
Şanma çĩn ü serv u ‘ar‘ar boyı da

Zũlfi bũyından alup miskĩn-i Çĩn
⁽¹⁵⁾ Yañdı bağrın āhũ olup miskĩn-i Çĩn

Kũh-ı Billũrĩn çeker dineydi kıl
Lĩki iki gũmiş direk pā fikri kıl

⁽¹⁶⁾ Hoş müretteb elde dutar on kalem
Kim mürekkeb çũn çeke hũnĩ kalem

Zũlfine meftũn dil ü cāzũ gözin
⁽¹⁷⁾ ‘Āķılı Mecnũn ider sũzse gözin

Meh felek taħsĩn iderdi hũsnine
Yā melek ol hũsne göre hũsni ne

⁽¹⁸⁾ ‘Ömr-i çārda yañağı lāle anuñ
Mihrile meh özine lālā anuñ

Ṭũbā kaddi servi bitmiş yazıda
⁽¹⁹⁾ Hũb haddi harf-i elif bā yazıda

La ‘l-i yārĩ kaṭresi ‘aynũ’l-hayāt
Mürdevārĩ içse ger bulur hayāt

⁽²⁰⁾ Āb-ı hayvān cān virürdi la ‘line
Yā bedehşān aña nisbet la ‘li ne

Hũr u rıdvān ger cemālini göre
⁽²¹⁾ Hullelerden üstüne perde gere

Gerçi ‘ışķı dũtinũñ hĩç tañı yok
Milki bāķĩ mālā hergiz tañı yok

[107a] ⁽¹⁾ Ol vilāyet k’ismidür şāhā Sebā
Medhine āyet bu yiter okı Sebā

Çũnki duħterlerle kōşke gũnile
⁽²⁾ Nāzına aħter reşķ ider ay gũnile

Hüsne zînet eyle virmiş yok kuşūr
Hem-çü cennet mişli yapmış çok kuşūr

⁽³⁾ Gerçi maḥbū[b] ol yüze kaldum taña
Lîki ma'yûb ol k'ara şubḥ u taña

Güne tıpar ol Kāmer ılduzile
⁽⁴⁾ Göñli yapar anlaruñ ılduzile

Āh ki n'idüm seçmemiş bâtl ḥakı
Güne her dem tıpar ol koyup Ḥakı

⁽⁵⁾ Her seḥer ki toğıcaḡ Kāf üzre gün
Ḥalk öperler elin anuñ dün ü gün

Gerçi kaşı nev-hilāl aḡ alnı ḥūr
⁽⁶⁾ Lîkin işi güne tıpar fi'li ḥūr

Teşne ḥayvān la'line İskender anuñ
İsteşūr ḥān emrine İskender anuñ

⁽⁷⁾ Yā Süleymān şorsañuz dīvānı ne
Biñ ulu ḥān şāf dutar dīvānına

Kanca kātib nesh u dīvānı yazar
⁽⁸⁾ Mîr-i ḥācib ḥārc-ı dīvānı yazar

Ḳahramānı gözine kim dikse göz
Nā-gehānı göz gözine ḡor u köz

⁽⁹⁾ Kim şikence zülfine bağlaya dil
Çok şikence kılup ider dil-be-dil

Gökde anı kim semāna şaymaz ol
⁽¹⁰⁾ Biñ hūmāyı bir semāne şaymaz ol

Gök ağıyla gözleyenler sînesin
Yasağıyla def'i sürer sînesin

⁽¹¹⁾ Günde 'āşık kanın eline yaḡar
Ḥışma lāyık olanuñ baḡrın yaḡar

Mū-miyānın teşbīh iden biline
(12) ‘Ömr emānın virmez eger biline

Çeşm-i maḥbūb ol k’o Yūsufdan beşer
‘Ayn-ı Ya’kūb olsa çıksun ger beşer

(13) Bed-naẓardan her ki o ḥūba baksa göz
Cān cigerden kıpsun odla od u köz

Kāddine servī diyenler yazıda
(14) ‘Akdine uğratdı odılan yazıda

İşiginde koymayan sıdkıyla baş
Öñeginde çıkara maṭ‘ūn u baş

(15) İtmeyen cūş ol hevā³⁸⁶ odında ser
Miskise hoş oda yansun ser-te-ser

Didi kimden yig ziyāde uşanam
(16) Yā Süleymān şanma senden uşanam

Benven elde tapuñuñ bir kılcı
Hükmile elde ḥidmetüñi kılcı

(17) Yā Süleymān itme baña verhemī
Nice ḥūbān vaşfın ider verhemī

Gözle işüñ şarpa ḥinküñ sürme hīç
(18) K’ağlağan göz içre tırmaz sürme hīç

Kim ḥatāsın şaklamaz eyler ḥatā
Yüz karasıyla olur misk-i ḥitā

(19) Tut öñinden kıyı yası kıurma sen
Hīç soñından isteme yaş kıurma sen

Saña tāleb olanı atma yakıya
(20) Dest-i gālib urmaya el tā yakıya

İşüñ iyi añlaya ‘arz u tūl ne
Fikrūñ anı kıoma saķın tölina

³⁸⁶ Vezin gereği “hevāsi” sözcüğü “heva” şeklinde düzeltilmiştir.

(21) Fikri yahşısı olmayanlar guşşa yir
K'oñmaz işi tā yiyince anı yir

Yoksa Allāh haqqıçün mekr ü āluñ
[107b] (1) Çekgil iy şeh Hüdhüdüñden gel elüñ

İtme kan kaç bu za'îfî döğme sen
Hağ kapuyı çözdüñ anı döğme sen

(2) Ben günāhum bu huşüşı bilmezin
Varsa şāhum 'afv it itdüm bilmezin

Luţf u ihsān zıll-ı Sübhān işidür
(3) 'Ādet-i hān 'afv u kul cürm işidür

Çeşm-i Hüdhüd n'ola dökse kanlu yaş
Yaşa Dāvud oğlı biñ biñ yüz yaş

(4) Düşmenüñ avında yayı kırıla
Dostuñ[un] evinde yayı kırıla

Neşr Kaçan ki yā Nebiyya'llāh, cemāl-i Belkīsı (5) müşāhede ki kıldum andan cūşa gelüp şakıdum: **Fe-tebārekellāhu ahsenu'l-halīķīn**³⁸⁷ āyetin okudum. Dağı fikr itdüm ki hātemini kapup götürem. (6) Nāzaruña getürem tā ki sözüme şahid ola. Zīrā ki hātem üstinde şekl-i hūṭūt gördüm. Andan Belkīs (7) henüz şemse secde kılup vecde gelüp manzara eşigine yüz sürüp hayretle тұrurken şems-perestler 'ādetince (8) nāliš kılup āfītāba yalvarurken durduğum şāh üzerinden def'i per açup uçdum, manzaraya geçdüm. Bu hātemi (9) ağzuma alup götürdüm. Belkīs Hüdhüdi Ya'fūr[ı] nazarına getürdüm. Görüp taḥsīn itdi. Andan ayıtdı: "Yā Hüdhüd, (10) maḫşūduñ ḥāşıl oldu. Hātemi Süleymān nazarına ilet kim sözüñe şahid ola. Kaçan kim Süleymān ('a.s.) Hüdhüd (11) ağzından Belkīsüñ cemīle vü kāmīle muḫsine vü müşfıka ve 'ākıla olduğın ki işitdi cemāl-i Belkīsı görmedin (12) kulağdan 'āşık oldu. Nite kim dimişlerdür: **Ve'l-uzunu ta'sşaka kable'l-hayāti ehyānen**.³⁸⁸ Ve ammā ki Belkīsüñ güneşe tapduğına (13) gāyet incinüp ayıtdı ki: "Lāzımdur ki evvel aña mektüb gönderüp naşihat idevüz, imāna da'vet kılavuz. Eger ki eslemeyüp (14) 'inād iderse 'askerle taḫt bile götürdüp üzerine varavuz. Eger cenge iḳdām iderse Sebā memleketinüñ toprağını (15) kana karavuz." diyüp dağı hükm itdi. Belkīsüñ hātemini 'Uḳāb Süleymān nazarına getürdi. Süleymān ḥazreti (16) eline alup gördi ki yāḳūt-ı aḫmerden bir hātem üzerinde şekl-i arslan naḫş olmuş ve güneş cirmi çizilmiş. Ve hātemüñ (17) üç yanında barmağa geçecek yiri kıızıl altunile üzerinde yazılmış ki **şāhibuhu ve mālīkuhu Belkīs binti Yeşreh**. Andan Süleymān (18) ḥazreti 'aleyhi's-selām hātem-i

³⁸⁷ Ardından nutfeyi (döllenmiş yumurta) alakaya (rahimde asılıp beslenen embriyo) çeviriyor, alakayı şekilsiz et (görünümünde) yapıyor, bu etten kemikler yaratıyor, daha sonra da kemiklere adale giydiriyoruz; nihayet onu bambaşka bir yaratık hâlinde inşa ediyoruz. Yapıp yaratanların en güzeli olan Allah çok yücedir. (Müminün: 23/14)

³⁸⁸ Canlı görmeden, kulaklar âşık oldu.

Belkīs idügin bilüp ‘Uḳāba mantıḳu’-t-ṭayrca **sū’āl** kılup ayıtdı: “Bu ḥātemi sen ⁽¹⁹⁾ḳanda bulduñ ki ağzuña alup nazaruma getürdüñ?” ‘Uḳāb du’ā kılup cevāb virdi ki: “Yā Resūla’llāh, ḳaçan ki ⁽²⁰⁾Hüdhüdi ḳandayise bul getür diyüp buyurduñ. Ḳanad açup uçup hevānuñ bir ḳatına geḳüp eṭrāf-ı ‘āleme baḳup ⁽²¹⁾Hüdhüdi gözedürken deñeyüp bulamayup yir üzerine inüp bir yüce taḡ üzerine ḳondum. Yönümi Sebā memleketinden **[108a]** ⁽¹⁾yaña döndüm. Anı gördüm ki Ḥumāme-i Felegi geldi ayıtdı: “Ne ṭurursın? Hüdhüdi şeh-bāzlar helāk ideyürür, yetiş.” ⁽²⁾diyiceḳ ḳanad açup uçdum. Göğüñ birinci ḳatına geḳdüm. Çevre göz urdum. Hüdhüdi şeh-bāzlarla gördüm. Ḳanad ḳaçup yıldırım ⁽³⁾gibi üzerlerine sürüp ḳaynaḳ ḳarpup bunları taḡıtdum. İkişi ḳaçup gitdiler. İki şeh-bāza zaḥm urup öñüme ḳatdum. Bu ⁽⁴⁾ḥātemi şeh-bāzlar Hüdhüd ağzından boşandurıcaḳ üzerlerine ḥamle idiceḳ ḳaynaḡumla ḳapup götürdüm. Budur ki nazaruña ⁽⁵⁾getürdüm, özgesin ḥazretüñ bilür.

Nazm

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

Ol Ḥudānuñ ḥaḳḳıçün kim itdi ḥaḳ-ı ‘ālemi
Sen Süleymān ḥaḳḳıçün kim kıldı ḥaḳḳuñ ‘ālemi

⁽⁶⁾Emrüñe ma’ mūr oluben bu kemīne kem’ Uḳāb
Ağzuma alup götürdüm işbu la’līn ḥātemi

Ḥükmüñe maḥḳūm oluben ḥidmetüñ yitürdügüm

⁽⁷⁾Bu ki sensin vaḥş u ṭayruñ emr-i Ḥaḳla ḥākimi

Ḥaḳ bilür ki sözlerüm taḥḳıḳ bil taṣḏıḳ ḳıl
Kızb yokdur zerre deñlü ‘arz iderem ḥālīmi

⁽⁸⁾Böyle diyüp ḳoḳ tazarru’ eyledi ‘Uḳāb pes
Diñle imdi ḳışşa nedür vir şalavāt ādemī

Nesr Ḥükemā ḳavlince ‘Uḳāb böyle diyiceḳ ⁽⁹⁾Süleymān ḥazreti emr itdi. Ol iki şeh-bāz nazarına geldiler kim biri Sunḳur ve biri Şāḥīnidi. Dillerince ḥazretine du’ā ⁽¹⁰⁾kıldılar ve itdükleri günāha ‘özrin dilediler. Ammā ki Ḥazret-i Süleymān (‘a.s.) ‘itāb u şitāb kılup mantıḳu’-t-ṭayrca ayıtdı ki: “İy yırtıcı Sunḳur ⁽¹¹⁾şeh-bāz v’ey cān ṭartıcı kīne-sāz, bu ibik ḥod benüm ḥāş peykimdür ve kendü mübārek elümle başına sa’ādet tācın urmuşamdur. ⁽¹²⁾Şusuzlık yirde ‘askerüme şu buluyırdı ki ecilden ḥālince maḡrifeti olduḡı sebebden ḥālīni ḥoş görmişemdür. Pes ⁽¹³⁾niçün hırḳā vü tācına naḡar itmedüñüz? Zāhirinden bāṭınına muṭalli’ olup şuḳından güzer itmedüñüz? Her şaḡşuñ naḡar idiceḳ ⁽¹⁴⁾zāhirinden bāṭına muṭṭali’ olunur. Nite kim dimişlerdür: **Širetu’l-mer’i tunbi’u ‘an serīretihi.**”³⁸⁹

³⁸⁹ Kişinin dış görünüşü, ahlakından belli olur.

Nazm

[fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün]

Böyle diyüp hışm idince Şeh Süleymān ser-firāz

(15) Korhudan oldu kurıdı ol dem iki şeh-bāz bāz

Hāl dilince idüp tazarru' çok tevažu' kıldılar

Tā ki hışmın sākin ide ol emīr ü kīne-sāz

3.2.100. (16) Der-Beyān-ı 'Özr H'āsten-i 'Şeh-bāzān ez-Ḥazreti Süleymān ('a.s.)

Hükemā kavlince Süleymān ḥazreti ('a.s.) böyle diyicek Sunḡurile şeh-bāz yüzlerin yire sürüp (17) kanad u kıyruḡ degşürdiler. Gözleri yaşından serīr-i Süleymānīyi sile virüp zār u fiḡānların 'ikābı sem'-i felekden aşurdılar. Daḡı (18) niyāz idüp mantıḡu't-tayrca dile gelüp āvāz idüp ayıtdılar ki: "Yā Nebiyya'llāh, bizüm küstāhlıḡımızı ma'zūr dut ki biz bu Hüdhüdün (19) peyk-i Süleymānī ve cāsūs-ı ḡākān idüḡin bilmedük ve aḡl-ı kaḡiyye ne idüḡine vāḡıf olmaduk ki ri'āyet kılayduk. Nice ri'āyet ki (20) yüz sürüp ḡidmet kılayduk. Tā ḡimdiye dek ki Ḥaḡ te'ālā saña müyesser kılduḡı tāc u taḡtuñ 'āzametini ve emrüne ma'mūr (21) olan biñ bir ümmetün keḡretini görmeyince ve derḡeḡüne cem' olan maḡlūkātuñ envā' dürlü hey'etini mizācını ḡaḡīḡat göziyle [108b] (1) naḡar kılup i'tibār kılmayınca ve Hüdhüdi naḡaruñda görüp ḡavāḡuñdan idüḡini taḡḡīḡ bilmeyince bizüm günāhumuzı ma'zūr (2) dut ki bilürle bilmez bir degüldür. **Ḳavluhu te'ālā: Ḳul hel yesteviye'lleḡzīne ya'lemüne velleḡzīne lā ya'lemün.**³⁹⁰ Eyle olsa bizüm günāhumuzı (3) 'afv eyle ki emr-i Rabbānīdür: **Ve'l-kāḡimīne'l-ḡayḡa ve'l-ūḡīne 'anī'n-nāsi.**³⁹¹

Nazm

[fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün]

Yā Süleymān gerḡi itdün sehvile bī-ḡad günāḡ

(4) Līki 'afv it luḡf idüben cürmümüzi iy pādiḡāḡ

Ḳul günāḡ itse ne var 'afv-ı ḡehinḡāḡı ḡanı

Bende sehvīn 'afv kıḡ ki raḡmet ide ol İlāḡ

(5) Hükemā kavlince ol iki şeh-bāz 'özr dileyüp tazarru' idicek andan Süleymān ḡazreti ('a.s.) şeh-bāzlaruñ sözin ki iḡitdi (6) günāḡların 'afv itdi. Daḡı kıḡup ayıtdı ki: "Yā şeh-bāzlar, bu Hüdhüd sizlere ne itdi ki bir degül dōrt şeh-bāz ortaya (7) alup ḡanın dōküp etin didmeḡe ve cānın alup helāk itmeḡe ḡaḡd idersiz. Hüdhüd ḡıfatlu atyār-ı ḡıḡarı etemce ve ḡara göz (8) cinsi avlayıcıdır ve sizün ḡikāruñuz ḡurna vü ḡaz miḡli atyār-ı kibārdur." diyicek du'ā kıḡup virdiler ki: (9) "Yā Nebiyya'llāh, rāst buyurursın ki şeh-bāz vaḡfına ḡāḡīn ve sunḡur aḡlına Hüdhüd miḡli uvacuḡ ḡuḡlar ḡomaḡ (10) cāyız degül ki bebr ü ḡīr ü peleng ḡikārı pīl ü gergedandur. Tāzī ve zaḡar ve ḡamsun ḡikārı dilḡü,

³⁹⁰ (Bu adam mı,) yoksa āḡiret kayḡısıyla ve rabbinin rahmetine nāil olma ümidiyle gece vakitlerinde secde ederek, ayakta durarak kendini ibadete veren kiḡi mi (daha iyi)?" De ki: "Hiḡ bilenlerle bilmeyenler bir olur mu!" Doḡrusu ancak akıl iz'an sahipleri bunu anlar. (Zümer: 39/9)

³⁹¹ Onlar bollukta da darlıkta da Allah yolunda harcarlar, öḡkelerini yenerler, insanları affederler. Allah işini ḡüzel yapanları sever. (Āl-i İmrān: 3/134)

tavşan, şeğäldür.⁽¹¹⁾ Ve ammā ki bizüm Hüdühüdi qoğugumuza hikmet buyidi ki Sebā memleketinüñ şehrinde Zühre-i Zehrā sıfat bir melike vardır ki ⁽¹²⁾ adına Belkīs dirler. Hüsünde, cemâlde, ‘aql u idrâkde ve kemâlde mişli yokdur ve ol vilâyetüñ melikesidür. Ve gâh gâh şikâre gider gâh ⁽¹³⁾ eline sunkur şâhîn alup gökde uçan nesr-i tâyirle qaz u küleng ve kebk şayd ider. Ve gâh yiryüzinde kıyık parsile ve yügrük tâzile ⁽¹⁴⁾ ve qan içici şamsunile hargür şîr ü peleng kayd ider. Nâ-gâh ol hîndeki Hüdühüd hâtem-i Belkīsı qapup ⁽¹⁵⁾ uçup ki gitdi Belkīs çağırup bizüm toğancılarımıza hışm itdi. Üsküflerümüz alup her birimüzi Hüdühüd ardınca ⁽¹⁶⁾ şalup dördümüz dağı qanad qakup gözlerümüz açup bakduq. Pervâz urup felek-i ‘ayyûka çıqduq. Andan ki Hüdühüdi gördük ⁽¹⁷⁾ bir hüdühüdle dağı uçup giderler. Sebā memleketinden çıqup ‘azm-i Hâbeş iderler. İhtiyârumuz qalmayup şâhibümüz toğancılar emrine ⁽¹⁸⁾ mâ’ mür olup ‘inād kılmayup hevâdan qanad büküp hüdühüdler üzerine indük ki kaynak çarpup elümüze getürevüz. Pençemüz içine ⁽¹⁹⁾ alup götürevüz. Belkīsüñ toğancıları nazarına getürevüz. Pençemüz içine alup ellerinden yidüğümüz ni‘met ‘izzetinden ve et kıymetin ⁽²⁰⁾ bilüp hîdmet şerâyitîn yirine yitürevüz. Hüsni-i ‘amel zâyî‘ olmaya. Nite kim eydür. Kelâm-ı Qadîm içre gelür ki: **‘İnnellāhe lā yuđt’u ecre’l-muhsinîn.**³⁹² ⁽²¹⁾ Zîrā ki yā Nebiyya’llāh, kişi mevlāsı hîdmetin yirine yitürmek lâzımındandır. Egerçi biz toğancılar emr-i mûcibince Hüdühüdi ele **[109a]** ⁽¹⁾ getürmege belki etin yiyüp vücūdın ‘âlemden götürmege qaşd itdük. Ammā ki Hâk te‘âlā Hüdühüdi şakladı. ‘Uqāb çıka gelüp hışmlu ⁽²⁾ kara bulut gibi qanadların qakup qaşa vü qader gibi bize irişdi. Cān alıcı gibi her birimüzi kaynağıyla çarpup tağıtmağa helāk ⁽³⁾ itmege dürüşdi. Biz dağı ‘Uqābı görüp şaşduq. Nite kim bundan aqdem Hüdühüd bizi görüp ‘aqlın şaşurduğı gibi Belkīs hâtemin ⁽⁴⁾ ağızından düşürdüğü gibi bu yâkūt-ı aḥmer hâteminüñ kıvıllığını ki gördük et şanup qanad qakup yanına varduq. Birbirümüzden ⁽⁵⁾ hâtemi qapışurken hırşımızdan nefsumüze gıdā virmege dürişürken nâ-gâh ‘Uqāb çıka gelüp bizi tağıtdı. İki ⁽⁶⁾ nefer yoldaşumuz qacup bizleri dutup zebün itdi, ‘ālî ḥazretüñe getürdi. Egerçi günāh-kār rû-siyāhuz velî ümîzvār ⁽⁷⁾ olduğumuz bu ki ḥazretüñ mürsel peygāmberdür. Hem emîr ü ‘ādil ü kâmil serverdür. Hâşā kim sehvümüzü ‘afv itmeye ve bize şefkat ⁽⁸⁾ ve merḥamet kılup **yehkumu’t-ta’zîme li-emrillāhi ve’s-şefkate ‘alā ḥalkı’llāh**³⁹³ birle ‘amel itmeye.

Nazm

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

Hâşa senden yā Süleymān ḥazreti

⁽⁹⁾ Biz günāhkāra itmeyesin şefkati

Luṭf idüben sehvümüz[ü] eyle ‘afv

Tā k’olınca eyleyevüz hîdmeti

Nesr ⁽¹⁰⁾ Hükemā kavlince qaşan ki Süleymān Peygāmber (‘a.s.) şeh-bāzlaruñ tazarru‘ın kim işitdi merḥamet kılup şefkat itdi ve günāhlarından ⁽¹¹⁾ geçdi. Andan dönüp Hüdühüde **sū’āl** itdi ki: “Yā İbik, şol vaktin ki hâtem-i Belkīs götürüp qaşduñ. Qanad açduñ uçduñ. ⁽¹²⁾ Kara bulutlar arasına geçdüñ ve çünki hevā-yı fenāya irdüñ. ‘Akābuñca şeh-bāzlar irdüğün ki gördüñ seni tutmağa etüñ yiyüp ⁽¹³⁾ yünlerüñ didmege geldüklerin ḥod taḥkîk bildüñ. Bes ol vaktin göñülden nâliş ü niyâz

³⁹² Sabret! Allah güzel davrananların mükâfatını zayi etmez. (Hûd: 11/115)

³⁹³ Allah’ın emrine tazim ve mahlukatına şefkat muamelesi eder.

kime kılduñ.” **cevāb** virüp ⁽¹⁴⁾ ayıtdı ki: “Yā Nebiyya’llāh, Hāḡ te’ālāya tevekkül itdüm ki dimişlerdür: **Tevekkel ‘ala’llāhi yekfike**.³⁹⁴ Hāḡīḡat bildüm ki ḡazaya rızā virmekden ⁽¹⁵⁾ gökçek nesne yokdur. Nite kim eydür: **Devā’u’l-ḡalbi er-riḡā bi’l-ḡadā**.³⁹⁵ Andan şöıra yā Nebiyya’llāh, yirle gök arasında küre-i nesīm ⁽¹⁶⁾ hevā yöresinde Hāḡ te’ālādan ḡayrı şıḡınıcak kimse bulamayup bu du’āyı okudum ki Mūsā Peyḡamberden (‘a.s.) öğrenmişdim. ⁽¹⁷⁾ **du’ā īnest: Allāhümme innī esteḡfiruke min külli zenbin ħuntu fihi emāneti ev behastu fihi nefsi ev ḡaddemtu fihi lezzeti ev eṣertu** ⁽¹⁸⁾ **fihi şehveti ev iste’entu fihi li-ḡayrike ev isteḡveytu ileyhi men tebe’anī lev ḡalebtu ileyhi bi-faḡli ħīleti ev ittekeltu fihi ‘aleyke** ⁽¹⁹⁾ **mevlānī felem teḡulnī ‘alā fi’lī ev kunte sübhāneke kārihen bima ‘şiyeti lāḡin sebaḡa ‘ilmüke fī iḡtiyārī ve isti ‘mālī ve murādī ve iṣārī** ⁽²⁰⁾ **lem tedħulnī fihi ħayren ve lem teħmilnī ‘aleyhi ḡahren ve lem tezḡmnī şey’en yā erḡame’r-rāhimīn. Yā şāḡibī ‘inde şiddeti yā Münise fī vahşeti** ⁽²¹⁾ **Yā Hāḡizī fī ḡurbeḡi yā Velīyyī fī nī ‘meti yā Kāşifī fī kürbeti yā Mucību da’veti yā Rāḡim u ḡayreti yā muḡil u ‘aşreti yā İlāḡi bi’l-taḡḡik [109b]** ⁽¹⁾ **yā rükne’l-vaşīḡi yā cārī laşīḡi yā mevlāya ‘ş-şefīḡi yā Rabbe’l-beyti’l- ‘atīḡi eḡricnī min ḡalkı’l-muḡḡikı eyyi** ⁽²⁾ **sa’ati’ḡ-ḡarīḡi ve ferric min ‘indike ḡarībin veşīḡın vekşif ‘annī külle şiddetin vaḡḡın ve ekfini ve-lā mā uḡıḡu. Allāhümme ferric ‘annī** ⁽³⁾ **külle hemmin ve ḡammin ve eḡricni min külli ḡazānin ve kerbin yā fārice’l-hemmi ve yā kāşife’l-ḡammi yā münzile’l-ḡaḡri yā Mucībe da’veti’l-muḡḡarīn. (4) Yā Raḡmāne’d-dünyā ve Raḡīme’l-aḡireti ve şallī ‘alā Muḡammedin nebiyyi ve ālihi’ḡ-ḡayyibine’ḡ-taḡirīne ve mā tevḡḡikī illā bi’llāhi ‘aleyhi tevekkeltu** ⁽⁵⁾ **ve huve rabbu’l- ‘arşı’l- ‘aḡīm.** ⁽³⁹⁷⁾

Nazm

[fā’ilātün fā’ilātün fā’ilātün fā’ilün]

Bu du’āyı okıyup ki Hāḡḡa kıldım i’timād
Zīrā Hāḡdur ḡullarına Hāḡız u Rabbu’l-‘ibād

⁽⁶⁾ Bu du’āyı okuyınca yā Süleymān ol zamān
ḡaḡıdup şeh-bāzı ‘Uḡāb eyledi cānumı şād

Nesr ⁽⁷⁾ Hükemā ḡavlince Hüdḡüd böyle diyicek Süleymān nebī ta’accüb eyleyüp didi ki:
“Yā Hüdḡüd, seni Mūsā ḡatında gördük ve bu ⁽⁸⁾ du’āyı nereden öğrendüñ.” **cevāb** virdi ki: “Yā

³⁹⁴ Allah’a tevekkül et ki o sana kâfidir.

³⁹⁵ Kalbin şifası, kazaya rıza göstermektir.

³⁹⁶ Metinde şeklinde yazılmıştır.

³⁹⁷ Ey Allahım! Muhakkak ben her günahımdan, emanetine ihanetimden veya nefsimin söylediklerinden veya nefsanî lezzetlerimden veya şehvani isteklerimden veya senden başkasından yardım isteyişimden veya dostlarımla iyilikleri, bana bağı olanların yardımıyla şayet galip gelseydim azmayı isteyişimden veya işlerimde sana dayanamayışımın afvını talep ediyorum. Ey Allahım! Muradlarımdan, isteklerimden, kullandıklarımdan, seçtiklerimden, işlerimden hoşnut olmadığım, sen Sübhān olduğun için benim günahlarımdan hoşlanmadığından dolayı senin ilmin benim isteklerimin önüne geçmiştir ki beni kendi tarafından muradlarıma girdirtme. Beni bu isteklerime zorla olsa da götürme. Beni bu isteklerime gerekli kılma. Ey merhametlilerin merhametlisi, ey şiddet zamanında benim sahibim olan, ey yalnızlığımı yakınım olan, ey gurbetimde benim koruyucum olan, ey nimetlerimde dostum olan, ey sıkıntıyı kaldıran, ey dualarıma icabet eden, ey gayretime şefkat eden, ey ailemin rızasını veren, ey hakkımı yerine getiren, ey güvendiğim destek, ey yakınım olan komşu, ey bana müşfik olan sahibim, ey Kābe’nin sahibi! Dar olarak yaratılan şeylerden geniş olan yola çıkar. Katından bana güvenilir ve yakın bir yol aç. Şiddetli ve dar olan her şeyi benden kaldır ve gücümün yetmediği şeylerde bana yeterli ol. Ya Rabbi, her düşüncüyü, her kederi benden kaldır ve hüznü veren sıkıntıdan beni çıkar. Ey düşünceleri açan, ey kederleri kaldıran, ey yağmurunu indiren, ey zorda kalmışların duasına cevap veren, ey dünyanın rahmanı ve ahiretin rahimi! Hz. Muhammed’e, temiz ve güzel olan ailesine rahmet et. Benim başarım sadece Allah ile. Ona dayandım, o yüce arşın Rabbidir.

Nebiyya'llāh, benüm maḳāmum Tih yazusunda ebnā-i cinsümle olurduk. Her gün ⁽⁹⁾ kifāf-i nefsi ile getürüp Rezzāk-ı 'āleme şükr kılurduk. Çünkü Mūsā ('a.s.) Tih yazusunda karar itdi ve 'Üc bin 'Unuḳ ⁽¹⁰⁾ ma'lūmuñuzdur ki mehter-i hayyār idi. Ancılayın ḳāmeti varidi ki Hind deryāsına girüverdi. Baḫr-ı 'Ummān ancak dizine gelürdi. ⁽¹¹⁾ Ve deñizdeki kara taḡ gibi balıḳları eliyle dutup götürürdi. Kol uzadup birinci ḳat göge yitürürdi. Güneşe ḳarşı ⁽¹²⁾ tutardı. Harr-i şemsi balıḡa te'sir idüp oturdu. Daḫı 'Üc bin 'Unuḳ vādī-i cehennem gibi aḡzın açup ol balıḳları ⁽¹³⁾ yudardı. Rivāyetdür ki tūfān-ı Nūḫ cemī' yüce taḡların üzerlerine kırk arış su çıḳdı. Velī 'Üc bin ⁽¹⁴⁾ 'Unuḳın göbeginden yukarı çıḳmadı. Ve 'ömri daḫı ḳāmeti gibi tavilidi. Eydürler ki 'ömri daḫı üç biñ üç yüz ⁽¹⁵⁾ yıldı. Ādem-i Şaḳī vefāt itdüḡi tāriḫde 'Üc bin 'Unuḳ anasından toḡdı. Ve tūfān vaḳtinde sefine ḫalkından ⁽¹⁶⁾ ḡayrı Nūḫ Necī gemisine giren aşḫābdan ḡayrı cemī' ḫalk-ı cihān ḡarḳa varup helāk oldılar. İllā ki ⁽¹⁷⁾ 'Üc bin 'Unuḳın tūfān-ı Nūḫ baḫrı ancak dizlerine geldi, ḡarḳ olmadı. Anuñ ḳışṣası çoḳdur. Zikr-i ⁽¹⁸⁾ ḫācet degül ki ma'lūmuñuzdur. Vaḳti ki Ḥazret-i Mūsā 'aleyhi's-selām Tih yazusunda karar ki ⁽¹⁹⁾ itdi Allāhu te'ālā emr eyledi ki ol 'Ādiler sıbtından ḳalan ḳavm-i Ḥayyārān ki yigirmişer arşun ⁽²⁰⁾ boyunlarının uzunluḡı idi ve anların meliki şehir-i Belḳāda olurlardı. Mūsā'nın geldüḡin işidüp ⁽²¹⁾ 'askerin cem' idüp ḫāzır oldılar. Mūsā Peyḡāmbere 'aleyhi's-selām on iki sıbtın ḫalkını alup Belḳā **[110a]** ⁽¹⁾ şehrine varup kırk gün yürüyüp on günlük menzil ḳalınca melik-i Ḥayyārān 'Üc bin 'Unuḳı ḳıḡırdı. 'İzzet idüp ⁽²⁾ ayıtdı ki: "Ben Mūsā 'askerinden ḳorḳaram demidür ki anları helāk idiveresin. 'Üc şordı ki: ⁽³⁾ "Bu gelen leşker ne miḳdārdur?" cevāb virdiler ki: "On beş biñ erdür." 'Üc bin 'Unuḳ işidüp ⁽⁴⁾ ellerin ḳaldurup 'Ummān kenarında taḡ bulıdı ki seng-i ḫārādan idi. Ḳuvvet idüp yerinden ḳaldurup ⁽⁵⁾ başından götürdi. Sürüp Mūsā leşkerine yakın getürdi. Mūsā anı görüp ol du'āyı okıyup ⁽⁶⁾ Allāha tazarru' itdi. Yüzün yire sürüp münācāt ḳıldı. Ol vaḳtin ben daḫı Mūsā'nın mübarek cemālin müşāhede ⁽⁷⁾ ḳılup tururdum. Mūsā'yle 'Üc bin 'Unuḳ arasında hevāda pervāz ururdum. Nā-ḡāḫ anı gördüm ki ⁽⁸⁾ Ḥazret-i Mūsā 'aleyhi's-selām nübüvvet kuvvetiyle mantıḳu't-tayrca çağırıp ayıtdı ki: "Yā Hüdḫüd, āḡāḫ ol ki ⁽⁹⁾ 'Üc bin 'Unuḳın eceli benüm elümeddür ve sende daḫı Allāh emriyle bir kerāmet vardır." diyüp beni ⁽¹⁰⁾ da'vet itdi. Çün nidā-i Mūsā işitdüm. Ḳanad süzüp yire indüm. Nazarına ḳarşı ḳondum. Daḫı yönümi Ḥazret-i ⁽¹¹⁾ 'aleyhi's-selām zikr olan du'āyı baña ta'līm idüp öğretti. Ve ayıtdı: "Yā Hüdḫüd, ḳanaduñ ⁽¹²⁾ açup uç. 'Üc bin 'Unuḳın başı üzerinde götürdüḡi taş üstüne geç. Daḫı bu du'āyı okıyup ⁽¹³⁾ ḫamd-i Ḥaḳḳa aḡız aç. Du'āyı okıyup tamam idicek sağ ḳanaduñ ucıyla ol taşuñ ortasını pergārvar ⁽¹⁴⁾ devr idüp çiz. Tā ki şāni'ün şun'ını göresin, emr-i Rabbānī sırrına iresin." diyicek ben daḫı ⁽¹⁵⁾ ol Kelīmūñ didüḡi gibi itdüm. 'Üc bin 'Unuḳın uçup başı üzerine vardum. Du'āyı okıyup ⁽¹⁶⁾ taşuñ ḳanadum ucıyla çizdim. Anı gördüm ki çizdügüm taş Ḥaḳḳuñ ḳudretiyle vasaṭından ⁽¹⁷⁾ delinüp 'Üc bin 'Unuḳın boḡazına geçdi. Ne ḳadar ki cehd itdi boḡazından taşı ḳıḳaramadı. Ol ⁽¹⁸⁾ taḡ gibi taşı boynında götürmekden āciz oldu. Andan Mūsā Peyḡāmbere 'aleyhi's-selām ⁽¹⁹⁾ ḳāmeti on arışidi. Ve 'aşāsınun uzunluḡı on arışidi. Yirden yukarı ve on arış daḫı ḳalḡıdı. ⁽²⁰⁾ Şıḳrayup 'Üc bin 'Unuḳı topuḡında[n] urup helāk itdi. Bes Ḥazret-i Mūsā baña ḫayr du'ā ḳılup ⁽²¹⁾ ayıtdı ki: "Yā Hüdḫüd, Ḥaḳ te'ālā senün 'ömrünü ziyāde itdi. Dāvud nebī ile Süleymān Peyḡāmbere yüzün görseñ **[110b]** ⁽¹⁾ gerek ve Süleymānuñ 'aleyhi's-selām ḳatında a'lā mertebeye irseñ gerek. Velī çünkü Süleymān nazarına ⁽²⁾ iresin. Bir vaḳt ola ki Sebā mülukine varasın. Belḳīs-nām melike yüzün göresin. Andan gelüp Süleymāna ⁽³⁾ giderken yırtıcı şeh-bāzlar eline giresin, ol vaḳt bu du'āyı okıyasın. Tā kim anların ⁽⁴⁾ şerrinden ḫalāş olasın. Vaḳti ki Süleymān nazarına varasın, ḫüsn-i Belḳīsdan Süleymān ḫazretine ki ⁽⁵⁾ ḫaber viresin ve ben Mūsā'nın daḫı aña selāmın degüresin. Bizi ḫayr du'ādan unutmaya.

Nazm

[fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün]

(6) Kim Süleymān olıser mürsel Resül
Hak katında olur du'ası anuñ kabül

Rūhumuz çün eylesün hayr-ı du'ā
(7) Tā gire hayr-ı sevāba dāhı ol

Neşr Hükemā kavlince Süleymān hazreti Mūsā Peygāmbereñ 'aleyhimu's-selām (8) vaşıyyetin ki Hüdhdüd ağzından kim işitdi el götürüp rūhıçün du'ā itdi ve Hüdhdüdñ dahı (9) ne mertebede idüğün bildi. Andan soñra Hüdhdüd ve sözlerini taşdıq eyledi. Ve Belkīs-ı zamāne (10) yüzünü gördüğün taḥkīk bildi. Andan Hüdhdüdi gāyet yakınına getirüp Belkīsüñ ḥüsn-i (11) cemālinden ve hālinden aḥvālinden haberler şordı. Hüdhdüd dahı bildügi gibi tekrār haber virdi. (12) Dahı Süleymānuñ mübārek çehresine nazar kılup gördi ki Belkīsüñ ḥüsn-i evşāfın işitdükçe henüz (13) ma'sūka yüzünü görmedin vişāline vüşül bulup irmedin *Ve'l-uzuni ta'aşşaka kable'l-ayni* (14) *ehyānan*³⁹⁸ mücibince kulağı işitmekle gözi görmedin.

Nazm

[fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün]

Çünki İbik sözün Süleymān dinledi
(15) Ol melek fikre varuben inledi

Gördi Hüdhdüd sözi içre yok garaż
Belki mevcüd ola ḥaşı ol garaż

(16) Güş idüp şeh nuṭkıñı 'ilme'l-yakīn
'İşkına cüş itdi olup gönli yakın

Kodı odı itdi nāle mişl-i 'ūd
(17) 'İşkı odına yanar çün mişl-i 'ūd

'İşkı dāne uğradur dāme müdām
Baḥre dōne çeşm-i nem dāme müdām

(18) Çün ciger hicrān odına kordı şāh
Yaş akar göz şuyına kan kordı şāh

Gerçi 'işka gönölümü yakmışıdı
(19) 'İşka yağa bağırmı yakmışıdı

³⁹⁸ Bazen göz görmeden kulak âşık olur.

Çün belâ yayı büküldi bili de
Mübtelâ oldı gitdi ‘aql u bili de

(20) Kesdi özünden ol ‘ömür düketdi yaş
Kān gözinden aqđı kim düketdi yaş

Hüsn-i Belkīsa olursa Müşterī
(21) Meh çok ‘āşık oldı Belkīs Müşterī

‘Işk-ı dil-ber ‘āşıkı ğam-h‘ār ider
Heft kişver şāhını ğam-h‘ār ider

[111a] (1) ‘Işk işine beñzemez hīç işler[i]
Kul başına gelse derdi işler[i]

‘Āşıkun kurur dimāğı göz yaşar
(2) Şādıkun şanma özi andan bişer

Bu muhakkağ her aradan şına öñ
Kulağ andan ‘āşık olur gözden öñ

(3) İtdi duta ğamdan ol şeh büyını
Emri duta ‘ışka virdi boyunı

Şeh Süleymān ‘ışkını bildi o da
(4) Beyt-i ahzān idinüpdür ol oda

N’ola dil-ber sevse sultān yā başa
Degme server ‘ışkı iletmez başa

(5) Taht-ı ‘āc üzre bilemezdi karar
Gözin açsa yaşına kanlar karar

Dökse dem gözden akıtsa hem-çü āb
(6) Şorsa her yüzden siyāsīden cevāb

Teşvīşinden kadd-i elfi oldı nūn
Kim yaşından ğarğa vardı sevr u nūn

(7) Çeşm-i kişver içre aqıtdı eyle su
Toğsa ditrer üstüne her sū-be-sū

Belki âdem nesli dağı kavm-i Cân
(8) K'iki 'âlem cism olur 'ışkı aña cân

Rûh-ı 'uşşâk oldu murğ ol dâyim 'ışk
Köşkile tāk ehl-i 'ışk u dām-ı 'ışk

(9) 'İşk odı pervāneye çünki ola
Koyup odı şem' iye uzun ola

Seng-i mıkñātısa 'ışk olmasa yār
(10) Āhene itmeyeydi eşer ger seng-i yār

Milk-i 'ışka rāh irermeseydi gāh
Belki çekmez keh-rübār özini gāh

(11) Çün sarāy-ı 'ışk olur me' vā-yı dil
Müddārāyı dutdı 'ışk-ı dil-be-dil

Kenz-i bahrī 'ışk olur didi o yār
(12) Olma dehr-i 'ışkile cānuñ oyar

Hîç olur tenden ayru cân diri
Yapılır mı 'ışksuz gönül diri

3.2.101. Der-Beyân-ı Temsilât-ı Dâstân-ı Mazî

[fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün]

(13) Dāsītānuñ remzi vardur şāha key
Bu beyānuñ kadri a' lā aña key

(14) Söz güherdür gevherüñ var cevheri
Pāk nazar aña bilüñ her cevheri

Söz güherdür tab' imuz bahri geçer
(15) Dür direr kim bahr-ārā bahrī geçer

İy hünermend aña varsa biliñüz
...

³⁹⁹ Bu beyitte mısra eksik yazılmıştır.

Zînet-i dünyâ durur Belkîs⁴⁰⁰ yâr
(16) Şöhreti terk eyle andan göñli yâr

Nefs-i emmâre durur Hüdhüd ibik
Bu hevâ-yı nefse uyma iy melik

(17) Şeh Süleymân mişli aç ‘aqluñ gözin
Zînet-i dünyâya bakma bir kezin

Dünyânuñ mişli Zelîhâ pîre-zen
(18) Düzenüpdür çün ‘arûs-ı sîm-ten

Uyma nefs-i emmâreye açgıl gözüñ
Eylegil şâlih ‘amel divşür özüñ

(19) Hâkka olmak dileriseñ key yakın
Zînet-i dünyâya bakma key sakın

Kanı evvel menzilüñdi nüh felek
(20) Mûnisüñdi hûr u gîlmân u melek

Meskenüñdür şimdi âb u hâk ü gül
‘Ulvîdeyken siflîye indüñ fikr kıl

(21) Cehd idüben hâki geldin kıl güzâr
Siflîden ‘ulvîye iriş pür-hüner

Nuşhı dut ki bulasın Hâkdan dilek
[111b] (1) Nüh felekden geçesin hem-çün melek

3.2.102. Der-Beyân-ı Meclis-i Âhîr

[fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilün]

Hamd-i bî-had Hâlîka k’ol Hâk durur
(2) Aña tã‘at itmeyen ahmaq durur

Hâki insân eyleyüp virür ‘akıl
‘Aql[1] cãn ‘ilmi[yi]le ider naķil

(3) Hamd aña kim ol durur Rabbu’l-enâm
K’oldı meclis üç yüz [ü] toķsan tamâm

⁴⁰⁰ Vezin gereği “Belkîs” sözcüğünden sonra gelen “iy” sözcüğü mısradan çıkarılmıştır.

Negrini didüm muşanna‘ hûb olur
(4) Nazm-ı nâzûk dil-güşâ maḥbûb olur

Lü’lü-i menşûr olur neşri tamām
Nazmıdur aḥsen ḥadîş emlaḥ kelām

(5) Söz dimekde bulmuşam eyle kemāl
K’ider aḥsen nazmuma Ḥoca Kemāl

Mustemi‘ Firdevsile olsa enveri
(6) Bu maḳālũñ olayidi çākeri

Bî-galaṭ didüm menem kemter bu dem
Men kimem ki söz dimekde dem uram

(7) Bir kemîne kemterem ḥor u ḥakîr
Luṭf idüp oluñ faḳîre dest-gîr

Fātiḥayla luṭf idüp yād eyleñüz
(8) Sinle içre rûhumuz şād eyleñüz

İy Ḥudāvend-i cihān cān-āferîn
Kim ḥabîbüñ Ḥaḳḳı odur şādık emîn

(9) Gerçi kim Firdevsî idüpdür çok sehv
Lîki luṭf it var günāhum [sen] kıl ‘afv

Bu Süleymān-nāmesin okuyana
(10) Nuşhasın ıslāḥ idüp el koyana

Yā İlāhî cümlesine rahmet it
Aḥmede ḳonşı yirini cennet it

(11) Cānuña olmak cennet isterseñ maḳām
Vir şalavāt Muştafāya şubḥ u şām

3.2.103. Süleymān-nāmenũñ Üç Yüz Tıoksanıncı Meclisinũñ Zıkrindedür

[fā ‘ilātũn fā ‘ilātũn fā ‘ilũn]

(12) İy meh-i nev-kāmil ü şîrîn-zebān
Sence Ḥüsrev görmedi şîrîn-zebān

(13) Tūṭṣin şekker yiyüp söyle beyām
Di ḥasen söz yiyicek şeker yeyem

Şah ḥikāyet söyle imdi nicedür
(14) Kim feşāḥat kıymetidür nicedür

Nazmıdur yāḳūt la‘l u kıymeti
Ancadur ‘ālemde bulmaz kıymeti

(15) İşbu defterdür ma‘ānī vü bedī‘
K’oldı muzmer anda her emri bedī‘

İsti‘āret ü mecāzāt u beyān
(16) K’oldı ebyāt u muşanna‘ hoş-beyān

Söz ki zīverden ola ḥālī begüm
Ḥüba beñzer k’olmaya ḥālī begüm

(17) Sözi tāzī dimedüm rümī oldı mağz
Düşdi tāzī ḥüb u Çīn Rüm oldı mağz

Söz ki terşī‘ ola tecnīsi yazar
(18) Görse tevķī‘ ehl-i ğayrından bezer

Ḳanķı şā‘ir böyle tecnīsi diye
Kimdür āḥir var mı tecnīsī diye

(19) Ki ide terşī‘ idüp tecnīs söz
Ma‘nī tecmī‘ ide ola tecnīs söz

Türkde tecnīs iken düşvārdur
(20) Terk ide didi nice düşvārdur

‘Adn-i Maḥmūd Aḥmed ü Ḳāsım şafī
Didi Maḥmūd Aḥmed ü sözüñ şafī

(21) Bī-ġalaṭ didüm degül ḥaddüm şī‘ri
Kim ḥabaṭ içre aġartdum āḥ şī‘ri

Ben kimem ta‘rīf idüp ögmem meni
[112a] (1) Kim kimem aşlım durur ḳaṭre meni

‘Ömrü zeyde lâıık itse kâl u kıl
Men hıbbıde hâk-i pâ içinde kıl

(2) Sözle Cibrıl olmuşam ger pür-kemâl
K’oldı kâyıl nazmuma şâhib-kemâl

Nazm-ı şîrîn iderisek Hüsrevî
(3) K’itse tahsîn aña ‘âlem Hüsrevî

Söylesek şeyhî Nizâm-ı Gencedür
İ’tibârı nazmıle ger gencedür

(4) İ’tibârı yok sözüñ illâ direm
İştiharı yok şi‘âruñ tâ direm

Ger kemâl ehline olmasa nazâr
(5) Söz kemâl ehlin bulur aña ne źar

Câhil ol ki cehl kılup erke mâl
Kâmil ol k’ister hünerle er kemâl

(6) Câhile râzuñ diyüp virme selâm
Câhile yeksân idüp urğıl selâm

N’ola rağbet bulmadumsa câhile
(7) Hâkka minnet beñzemedüm câhile

Gerçi kemter müflisüm hor u yetîm
Lîki cevher sözlerüm dürr-i yetîm

(8) Her ne kâmil bir eşer ‘âlemde o kor
Ümmî mâyil oluben ‘âlemde okur

Tâ kıyâmet diller içre ol yâd olur
(9) Mâdihi oñat biliş hem yâd olur

İlde añılan bu cihânda ölmez ıalır
Dilde öğilen hâk-i yâd olmaz ıalır

(10) Zû-fünûn ölmez ki sözi okınur
Rûhıçün ihlâşile seyf (?) okınur

Yād iden ihlāşile Firdevsîyi

(11) Zū'l-menin vîrsün aña firdevsîyi

3.2.104. Der-Beyân-ı Münâzara-i Şeh-bâz u Hurûs

Loḳmān ibni 'Ād ol ḥakīm üstād, (12) ol ser-defter-i eṭibbā vü emcād, ol tevāriḥ-ḥ'ānende vü inşād, ol rūzigār-dīde⁴⁰¹ vü kâmil, o telḥ [u] şîrîn- (13) çeşīde ve fāzıl naklınce sūḥanmendān-ı ḥükemā hünermendān-ı fūzelā ol vechile şaḥīḥ-ḥikāyet melīḥ-rivāyet (14) kılup eydürler ki: “Ba' dehu Eflātūn-ı Sikender ol üstād-ı Zū'l-ḳarneyn-i pūr-hüner ḳavlınce Seyyid-i Neşr-i Bağdādī şāḥib- (15) terceme ve nuşḥanuñ terceme üstādı şaḥīḥ rivāyet kılup eydürler ki çünki Süleymān nebī Ḥazret-i 'aleyhi's-selām (16) ol gün dīvān-ı 'azīm içinde Hüdhüdle mülākāt olup Belkīsdan ḥaber sorup ḥaber alup varduḡınca (17) ışḳ ki ḡalebe itdi bu eṣnāda vaḳt-i aḥşam daḡı yitdi. Süleymān dīvānı taḡıtdı. Ḥalvet-i ḥāşına gelüp (18) yatdı. Pāk şudan tāze ābdest alup aḥşam namāzın kılup andan arpa ḳurşını enār ḡüline ḳatu' idüp orucın (19) şıyup nefsine ḡıdā virdi. Andan yine taze ābdest alup yatsu namāzın kılup Tevrāt u Zebūr oḳumaḡa meşḡul oldı, (20) nışf olıncaya dek. Andan du'ā kılup el yüze sürdi. Daḡı cāme-ḥ'āb üzerine çıkup şubḥa yakın biraz rāḥat (21) olup andan yine şubḥ-dem ṭurup şudan ābdest alup şubḥa dek Ḥaḳḳa tā'at itdi kim dün namāzın [112b] (1) kılmaḳ 'ömri ve ḡözi nūrını ziyāde kılur. Nite kim eydür: *Şalātun fī'l-leyli behā'un fī'n-nehāri*.⁴⁰²

Nazm

[fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

(2) Her ki kılur nışf-ı leyl içre namāz

Ḥācetin maḳbūl ider ol kār-sāz

Tā'at it kim tā'at iden ḳulını

(3) Yarlıḡar rahmet idüp ol bī-niyāz

Neşr Ḥükemā ḳavlınce sözi dırāz itmeyelüm. Süleymān nebī ḥazreti (4) cāme-ḥ'āb üzerinde yatmaḡda ve Hüdhüdle Hümā Süleymān otaḡı üzerinde pervāz urup mantıḳu't-ṭayrca (5) serḡüzeştin ḥaber virüp söyleşmekde ve Hüdhüdle gelen şeh-bāzlar daḡı otaḳ ḳapusınuñ şaḡında (6) şolında iki kıvıltın nişāneler⁴⁰³ üzerine ḳonup yönlerin Süleymāndan yaña dönüp cemāl-i ber-kemālın (7) müşāhede iderken nā-gehān yatsu namāzı vaḳti yitdi. Hurûs-ı Süleymānī işük üzerine çıkup ḳanad (8) ḳanada ḳaḳup ötdi. Dilince Allāha tesbīḥ kılup şadā itdi. Hurûsuñ āvāzın şeh-bāzlar ki (9) işitdiler Hurûsuñ ötdüḡine incişüp birbirine baḳışup başlarından üsküflerin çıkarup (10) ḡöz ḳaḳışup Hurûsa tā'n kılup ayıtdılar ki: “İy Hurûs-ı zānī reīs ü murḡānī nā-dānī, henüz (11) şubḥ vaḳti yitmedin ibiklüce ṭurḡay dile gelüp ötmedin seḥer-ḡāḥ olup şubḥ tā ki (12) itmedin sen niçün ötersin? Süleymān ḥazreti henüz şimdi uyḡuḡa varmışiken mübārek ḡözleri (13) ḥ'āba varup bir nefes vüçüdün rahāt itmedin bunuñ gibi şenā'at kılup çağırursın. Ḳan (14) içici ḳurd elinden ḳurtılmış teke

⁴⁰¹ Metinde şeklinde yazılmıştır.

⁴⁰² Gece namazı, gündüzün aydınlığıdır.

⁴⁰³ Metinde şeklinde yazılmıştır.

gibi sakal şarkıdup çağırursın. Ne teke ki ol ⁽¹⁵⁾ kabîh âvâzile hürüş bağırursın. Bu girye âvâzile çağırmağdan şâmit olmak evlâdur. ⁽¹⁶⁾ Nite kim eydür: ***Mā nedeme men sekete.***”⁴⁰⁴

Nazm

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

Söylemekden sākin olmak yeg durur⁴⁰⁵

⁽¹⁷⁾ Kim lecüc olan görür her dāyimā dilden ziyān

Turnadın vahtsüz ötersin dāyimā sen iy Hürüş

Çağırursın vahtlü vahtsüz çün lecücī kaltabān

⁽¹⁸⁾ Ol girye âvâzile her dāyimā ötdükçe sen

Har âvâzın şanur anı işidüp bellü beyān

Böyle diyüp itdi verhem şāh-bāz anda aña

⁽¹⁹⁾ Diñle imdi kışşā nedür vir şalavāt yār-ı cān

Nesr Hükemā kavlince şeh-bāzlar Hürüşa ta‘n idüp böyle ⁽²⁰⁾ diyicek gāzabnāk olup baş kaldurup gögsin gerüp otağ kapusından içerü bakup ⁽²¹⁾ şeh-bāzları görüp ta‘n yüzinden cevāb virüb ayıtdı ki: “Ol cebbār-ı nefis olan **[113a]** ⁽¹⁾ şeh-bāzlar ki eliñüzden ne geyik ve turna kırtılır ve ne hod ördek kazlar. Bu fikrle mi ⁽²⁾ siz dahı ‘ālemde dirlik ü çiftükile hoş nā-hoş ‘ömür sürüp ikiñüz birlik idersiz ⁽³⁾ kim ‘ibādet vahtini fark itmeyesiz. Mü‘ezzin ezānına kulağ urup işitmeyesin. Men ol ‘arşdağı ⁽⁴⁾ Hürüş-ı ‘azīmüñ yiryüzinde nāyibiyem. Kem yüzümi gökden yaña tutaram. Vahti ki ⁽⁵⁾ ‘arş ayağı altındağı hürüşü kanad kanada kaçup Allāhu ekber dise ben dahı kanadum çarpup Süleymān ⁽⁶⁾ ışiginde yüce yire çıkup dahı yönümi kıbleden yaña dönüp tesbîh idüp mü‘ezzin gibi ezān ⁽⁷⁾ okurum. Bilmez misin ki Allāhu te‘ālā ‘ālem-i kāyinātuñ içindeki biñ bir ümmeti halk itdüğinden ⁽⁸⁾ murād budur ki kendüye ‘ibādet ideler. Nite kim ol ‘ālemleri yokdan var iden ⁽⁹⁾ Allāh ol lā-yezāl u bī-mişāl ol lā-naẓīr ü bī-zevāl pādişāh Kitāb-ı Tevhīdinde ve Hıttāb-ı ⁽¹⁰⁾ Temcīdinde buyurur ki: ***Ve mā hālaqtu’l-cinne ve’l-inse illā li-ya budūn.***”⁴⁰⁶

Nazm

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

⁽¹¹⁾ Hağ te‘ālā ins ü cinnī bîş ü kem

Tā‘atiçün yaradupdur aña hem

Cümlesi tā‘at içün olundı halk

⁽¹²⁾ Hağkı tesbîh eyle imdi sende hem

⁴⁰⁴ Sükût eden, pişman olmaz.

⁴⁰⁵ Bu mısra da tef‘ ile eksiktir.

⁴⁰⁶ Ben cinleri ve insanları, başka değil, sırf bana kulluk etsinler diye yarattım. (Zâriyât: 51/56)

Nesr Ve dahı rivāyet-i şahīhdür ki vakti ki Ādem Peygāmbere (13) ‘aleyhi’s-selām ma‘īšet emrine meşğul olıcağ namāza tesbīhe şürū‘ itmege cennetden (14) çıkup ğamgīn olduğı ve dünyā içinde zahmet çekdüğı sebebeden evkāt-i şalavāt seçemezdi. (15) Allāhu te‘ālā celle celāluhu uçmakdan Cebrāyil ile cedd-i a‘lāmuz olan Ādeme ħurūsı (16) gönderdi. Cebrā‘īl ħazreti tavuk birle Ādeme getürdi. Ayıtdı ki: “Yā Ādem, bu mübārek (17) murğ besleyüp kapuñda dut ki evkāti saña ma‘lūm ola. *Sübḥānehu yusabbiḥu* (18) *küllü şey’in sübhāne’llāhi ve bi-ḥamdihi*.⁴⁰⁷ Yā Ādem, eş-şalāt güzere didi. İmdi yā şeh-bāz, ol ħurūsı ki (19) Ādeme Cebrā‘īl kim getürdi başındağı tacı yāķūt-ı aḥmerden berrākdı ve ayağı şaru (20) keh-rübāra beñzerdi. Gövdesindeki kanadları yükleri südden aķdı (21) ve büyüklükde çift sürdüğı öküzden az kiçi idi. Āvāzı ferşden ‘arşa irürdi. **[113b]** (1) Vakti ki ezān okusa şeytānuñ cānına kār iderdi. Zīrā ki racīme tāvusdan sevgülü (2) kuş ve ħurūsdan sevmedüğı tayr yokdur. Çünkü ħurūsı Cebrā‘īl Ādem katına getürdi, (3) İblīs ğāyet incindi ve feryād itdi. Ammā ki Ādem-i Şafī ‘aleyhi’s-selām vakti ki ħurūs (4) nazarına geldi Şīt Peygāmbere ‘aleyhi’s-selām ol gün vücūda geldi. Bes Ādem-i Şafī ħurūsuñ (5) kademini mübārek gördi. Ve andan soñra sā‘at-i şalavātī fark eyledi. Ve ammā ki Hindüstān (6) sāhilinde bir gün Ādem, oğlu Hābille giderken bir yırtıcı şāhīn bir göğercine (7) inüp kaynağına aldı. Ādem Şafī ‘aleyhi’s-selām göğercine teraḥḥüm kıldı ve ayıtdı kim: (8) “Yā Hābil, var bu şeh-bāza çağır ki göğercini incitmeyüp āzād itsün.” Hābil dahı (9) söyledi. Şeh-bāz eslemeyüp göğercinüñ bağırını çāk itdi. Ādem-i Şafīyi melūl u ğamnāk itdi. Andan (10) Ādem du‘ā kıldı. Yırtıcıların ‘ömri göğercin gibi az ola. Zūlm itdüğü ecilden. Nite kim dimişlerdür: (11) *Zillu ‘ömrü’z-zālim kaşīrun*.⁴⁰⁸ Zālimüñ ‘ömri rızķı dahı kaşīrdür. Ammā ki Ādem du‘ā kıldı ki göğercin (12) tayıfesi ħurūs gibi zürriyātı arasında ‘azīz ü muḥterem ve sevgülü ola.

Nazm

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

(13) Çünkü Cebbār oldu zālim yırtıcı şeh-bāz bāz
‘Ömri ‘ālem içre anuñ çünkü oldu katı az

Çün kim āzār oldu kerkes yaşayup sürdi ‘ömür
(14) Zīrā zālim zūlmı birle yaşamaz iy ser-firāz

Nesr Hükemā kavlince Ĥurūsuñ sözini şeh-bāzlar ki işitdiler (15) ğazaba gelüp baş kaldurup Ĥurūsa karşu göğüs gerüp hışmile kanad kaçışup baķışdılar. (16) Ĥurūsuñ yūñin yolup kanın dökmege nā-ḥaķ tacin hırķasın alup kandan kefen biçüp döğmege (17) kaşd idince **ez-īn-cānib** Hüdhüd taht-ı Süleymān merkezinde durmuşıdi. Ĥurūsile (18) şeh-bāzuñ münāzarasına göz kulaķ urmuşıdi. Gördi ki şeh-bāzlar Şeh Süleymān ‘adl-i yasāğında ğāfil (19) olmuşlar. Ĥurūsuñ kanın içmege kanad kaçup uçmağa cümle ħizān iderler. Hemān-dem Hüdhüd turduğı yirden (20) ötüp şaķıdı. Anlara naşīhat virüp ḥikmet yüzinden bu rubā‘īyi okudı.

⁴⁰⁷ Her şeyin kendisini tesbih ettiği Allah’ın şanı pek yücedir. Allah’ı onun hamdiyle birlikte tenzih ederim.

⁴⁰⁸ Zalimin ömrünün gölgesi, kısadır.

Nazm

[fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün]

Didi k'iy şeh-bāz olan sunkur toğan

(21) Di ki dık gelüp uzatmaksız zebān

Ol müsebbihdür mü 'ezzin pāk-bār

Siz hu zālīm et yiyüp alıcı cān

[114a] (1) Zālīmīle mazlūm āhīr bir degül

Yırce gökçe farkı var gāyet cihān

Nesr Hükemā kavlince šāhīnler (2) Hüdhdüd sözün kim işitdiler Süleymān korhūsundan Hurūsa hırş pençesi elin uzatmağı terk itdiler. Ammā ki (3) Hurūsa ta'n yüzünden dil beresin ursa zaḥmnāk tır ü teber zaḥmın yimişden ziyāde ḡamnāk itdiler. (4) Zīrā ki dil yarası tīg u teber zaḥmı yarasından artuḡdur. Nite kim dimişlerdür: *Ḍarbu'l-lisāni evce 'u min tara* (5) *fī's-sināni*.⁴⁰⁹ Ma'a'l-kışsa ayıtdılar ki: "İy bıyığı kırık, sakalı kaba, gölgesi gökçek, özi yüksek, yalım (6) alçaḡ Hurūs, egerçi ki başuña Erdebilī kızıl tāt geyersin velī zerrāk sālūs şūfī gibi envā' (7) dürlü şenī' harekāt idüp nefsuñ hevāsına uyarısın. 'Arş-ı 'azīm altındaki hurūsdan ne dem urursın. (8) Hırka [vü] tāt geymekle başuñ hevāya kıldurup ne göḡsin gerersin. Mü'ezzin-i Süleymānam diyü da'vī (9) kılırsın. Hurūsı Ādeme Cebrā'ıl getürdi diyü hem aşlum uçmaḡdan çıkıdı diyü hurūslanup şakıyup (10) ötüp şādlık kılırsın. Eger ki cedd-i a'lāñ uçmaḡdan çıkıdı diyü faḡr iderseñ ve oḡul atanuñ sırrıdır (11) diyü da'vī kılırsañ dimişlerdür: *El veledu sırru ebī[hi]*.⁴¹⁰ Ammā ki ehl-i naḡar yanında kişinüñ şeref-i faẓīleti şöyle ma'lūm (12) olmaz. Hüner cānda ma'rifet dilde gerek.

Nazm

[fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün]

Ādem-i kāmīl gerekdür her cihet

Kim dilinde ola 'ilm [ü] ma'rifet

(13) Vahş u tayruñ daḡı zihni olıcaḡ

Olmayandan efḡal olur nīk ü baḡt

Nesr Ve daḡı yā Hurūs, iy kendüzün (14) görici hem-çü tāvus eger dirseñ 'arş ayağı altındaki hurūsı gördüm şalavāt vaḡtın bildürmeḡe (15) Süleymān dergāhında āvāz kılıram. Hurūsı racīm daḡı görür. Ammā ki nefesine uyduḡı ecilden merdūd (16) oldu. Eger Haḡ te'ālā ḡalbümde usturlab ḡodı, evḡāt-ı sātātı seçer. Giceyle gündüzde (17) yigirmi dört dürlü sātātı fark ider. Her sātātde çağrışup öter. Eger mü'ezzin-i Süleymānam diyü (18) da'vāyı bī-ma'nī kılırsan mü'ezzin pāk tāhīr gerekdür ki ezān okıya. Bu dükeli ki sencileyin zānī (19) olup kırık elli hātūn arasında bunca fevāḡiş yöresinde aḡzına bir dāne buḡday alup cemī' ḡavātūnına (20) gösterüp gelüñ diyü tenbīh kılıp aldayup zenlere zina, ol zānī daḡı kendü nefesine ḡidā, cenābetden (21) arınmayup mü'ezzin gibi şalā virüp ötüp

⁴⁰⁹ Dil yarası, ok yarasından daha fazla iz bırakır.

⁴¹⁰ Evlat, babanın sırrıdır.

şakımağ ğusl itmedin dilince Allāh adın tesbīh okumağ cāyız midür? **[114b]** ⁽¹⁾ Belki günāh-ı kebāyirden eger ki senüñ zerāfetüñ olsa cenābetden pāk olmadın ezān okumağa uzanmazduñ, ⁽²⁾ günāh-ı kebāyirden kazanmazduñ. İmdi günāhı terk itmekde zarīf ol. Cürümden kendüñi saķınmağa ‘arīf ⁽³⁾ ol. Nite kim dimişlerdür: *Taḏarraḑ bi terki⁴¹¹ ‘z-zunūb.*⁴¹² Ve daḥı bundan ğayrı bir yalan söyledüñ ki itdüğüñ ⁽⁴⁾ da ‘vī gibi bī-ma‘nī şalā eyledüñ.” Hurūs didi ki: “Nite?” Ayıtdılar ki: “Ādem-i Şaḑīye gelen hurūs cennet ⁽⁵⁾ öküzi kadar varidi. Rengi südden aķ, yāķūt-ı aḥmerden berrāķ u enver idi. Çünkim ol cüssede cedd-i a‘lāñ ⁽⁶⁾ a‘lāyımış. Şimdiki hālde niçün qadd ü kāmētüñüz kāşır olmış, yā niçün hurūs tavuğınuñ kanadı yok? ⁽⁷⁾ Uçmağdan kalmış, murğān içinde hor u ḥaķır olmış. **Ve üçünci** yalanuñ bu ki şeh-bāza Ādem beddu‘ā itmişidi. ⁽⁸⁾ ‘Ömri kāşır olmış. Niçün iy zānī, yalan söylersin ki Ādem-i Şaḑī şeh-bāzı ki görmiş şeh-bāz ⁽⁹⁾ şikār itdüğü göğercini nazarına getürmüş. Ma‘zūr tut yā Nebiyya’llāh diyicek Ādem-i Şaḑī ⁽¹⁰⁾ ḥayır du‘ā kılmış. Anuñ du‘āsı dergāh-ı Ḥaķda maķbūl olmış. Anuñ içün pādişāhlar toğanı elde ⁽¹¹⁾ götürüp mahrem-i şāhān u emīr olmış.”

Nazm

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

Her ne taķdīr itse ‘ömr-i şaḥşa Allāh bī-niyāz

⁽¹²⁾ Ol kadar sürse gerekdür ‘ömr-i çoğı daḥı az

Çün doğan ğayrı du‘āsın aldıyısı Ādemüñ

Buldı rağbet serverān içinde olup ser-firāz

⁽¹³⁾ Tağda kerkes cīfe yiyüp yaşarise n’ola kim

Şāh elinden et yiyüp kōlında oturur şāh-bāz

3.2.105. Der-Beyān-ı Ta‘n Kerden-i Hurūs Şeh-bāz-rā

⁽¹⁴⁾ Hükemā kavlince şāhīnler Hurūsa bu vechile ta‘n idicek Hurūs ğazaba gelüp kaķıdı. Ğazabından ⁽¹⁵⁾ simā‘ urup dönüp şaķıdı. Daḥı Erdebilī kızıl tācı başında egüp göñülden şeh-bāzlaruñ ⁽¹⁶⁾ abā vü ecdādına söğüp bir zamān hurūslanup raķşa girdi. Andan saķalın ağıza alup göğsin gerüp ⁽¹⁷⁾ baş cevāb ayıtdı ki: “İy yırtıcı, nefis-i hevāsında uçucı, kanlar içici, cānlar alup kanlar dōkmege ⁽¹⁸⁾ ağız açıcı, cābirler ve kaḥhār u zālīm ecirler, iy ḥod-bīn ve müfsid ü müdbirler, ben ol pāk ü tāhir evķāt u ⁽¹⁹⁾ şalātı bildürmege hāzır hurūsam. Nā’ib hurūsu ‘arş-ı Raḥmānīyem ve mü’ezzīn-i biñ bir ümmet melik-i ⁽²⁰⁾ Süleymānīyem. Yāķūt-ı aḥmerden sa‘ādet tācını yedi kudretten başuma almışam ve muraşşa‘ zer ⁽²¹⁾ zer-bāfte cübbemi ‘izzetile çignüme şalmışam. Ve merdānlığıle kırk elli hātūn bir yirde zaḑt iderem **[115a]** ⁽¹⁾ ki heybetümden birisi şenā‘at idemez. Ādemī var ki bir ‘avretüñ ḥaķķından daḥı gelmez. İsmi bed-nām kılur, temīz ⁽²⁾ daḥı olmaz. Zīrā ki selīte ‘avret cins-i şeytānīdür. Yaramaz yoldaş gibi andan ırağ olmağ ⁽³⁾ yigrekdür. Nite kim dimişlerdür: *Celīsu’s-sū’i şeytānun.*⁴¹³ Zīrā ki nāķışatu’l-‘aķldur, İblīsüñ düzāğıdur, ⁽⁴⁾ ādem

⁴¹¹ Metinde şeklinde yazılmıştır.

⁴¹² Günahı terk etmede, zarīf ol.

⁴¹³ Kötü arkadaş, şeytandır.

aldamağa. Nite kim Hâzret-i Risâlet ‘aleyhi’s-selâm buyurur ki: *En-nisâ’u habâilu⁴¹⁴’ş-şeytânî.*⁴¹⁵ Bu böyle iken beni gör ki ⁽⁵⁾ cemi ‘avretlerüm zabt iderem.”

Nazm

[fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilün]

Merd-i merdân içre nice olmaya bir kām-kār
K’itmezem ‘avret sözine ‘âlem içre i ‘tibār

⁽⁶⁾ Cümlesinüñ yüzine gülübeni ‘ayş iderem
Nām-ı nîkü birle anuñ çün iderem ben iftiḥār

3.2.106. Ender Şıfat-ı Dīvān-ı Salṭanat-ı Süleymān (‘a.s.)

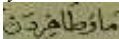
⁽⁷⁾ Hükemā kavlince kaçan ki Hürüsile şeh-bāzlar birbiriyle ol gice tā şehir vaktine degin münāzara kim itdiler ‘ākıbet Süleymān nebī ⁽⁸⁾ bunlara verhem kılup ‘ākıbet te’ dībile⁴¹⁶ naşīhat idüp miqdārını bildürüp bunları ıslāh idicek anlar ⁽⁹⁾ daḥı münāzarayı koyup Süleymān devletine du‘ā kılup sükūt itdiler. Süleymān nebī daḥı ‘aleyhi’s-selām ol gice şubḥ olıncaya dek ⁽¹⁰⁾ Hākka tā‘at Tevrāt u Zebūr okuyup emr-i Rabbānīye itā‘at kılup şubḥ-dem Hürüs yine Süleymān nebī işiginde şevkile ⁽¹¹⁾ ezān okıyup şakıdı: “Eş-şelatu ḥayru’n mine’n-nevm”⁴¹⁷ diyüp ezān-ı şubḥ okıdı. Andan Süleymān ‘aleyhi’s-selām şabāḥ olduḡın ⁽¹²⁾ ki gördi seccādesi öninden tırdı. Mā’-ı tāhirden⁴¹⁸ taze abdest alup ḥaşlarından Lokmān ⁽¹³⁾ Hākīmle Feysāğüris-ı Tevhīdile Nāşen Peygāmbere ve Uyāşer Peygāmbere Kāz Peygāmbere ‘aleyhimā’s-selām ⁽¹⁴⁾ Benī İsrāīlūñ içinde ol zamān mevcūd olan enbiyānuñ ḥāzırından resūl-ı ma‘būd etḳıyānun ⁽¹⁵⁾ nāzırından mescidde ḥāzır olup Süleymān Peygāmbere ‘aleyhi’s-selām imāmlıḡ idüp ve Hızır Peygāmbere ⁽¹⁶⁾ daḥı yetişüp mü‘ezzinlik idüp Dāvud Peygāmbere şerī‘atince namāz kılup Tevrāt u Zebūr āyetlerinden okıyup ⁽¹⁷⁾ du‘ā kılup namāzdan niyāzdan fāriḡ olup el yüze ki sürdiler andan cemī‘ mescidde cem‘ olan enbiyā ⁽¹⁸⁾ hükemā vü ‘ulemā; ümera, vüzera, şu‘arā, zırafā Süleymān Peygāmberi ta‘zīmle tekrīmle alup tahtına götürdiler. ⁽¹⁹⁾ Andan Habeş meliki Nu‘mān Şāh daḥı zeng-bār serverleriyle ‘Arab u ‘Urebā begleriyle karşı gelüp ⁽²⁰⁾ tapu kılup ‘izzet itdiler. Süleymān daḥı nübüvvet tahtına çıkup bismi’llāh diyüp diz çöküp ki oturdu ⁽²¹⁾ enbiyā vü etḳıyā ve ‘ulemā vü server-i selāṭinleriyle mülūk-i tavāyif-i pehlevān-ı rüy-ı zemīnleriyle yirlü yirine **[115b]** ⁽¹⁾ geçüp dīvān-ı Süleymānide yönlerin Süleymāndan yaña dönüp ādab u erkānile oturdılar. Ḥāzır olan ⁽²⁾ ‘ulemā, evvel āḥir Muḥammed ḥātem ki anuñ dostlıḡına yaradıldı, iki ‘âlem cemī‘ gelmiş gelecek mürsel ⁽³⁾ peygāmbereleñ ervāḥına şalāt virüp Allāha tekbīr getürdiler.

⁴¹⁴ Metinde şeklinde yazılmıştır.

⁴¹⁵ Kadınlar, şeytanın tuzağıdır.

⁴¹⁶ Metinde şeklinde yazılmıştır.

⁴¹⁷ Namaz, uykudan daha hayırlıdır.

⁴¹⁸ Metinde şeklinde yazılmıştır.

Nazm

[fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün]

Şağ sedirde oturuben enbiyā

⁽⁴⁾ Şol sedirde cem' oluben evliyā

Geçdi altun kürsīye il begleri

Rub' -ı meskūn serveri vü yegleri

⁽⁵⁾ Pehlevānlar kürsīye çökdi dizin

Her biri şāhib-ķırān merd-i güzīn

Ancılayın pehlevānlar her biri

⁽⁶⁾ Şapr kılıçla başına yüz biñ eri

Kimi Türk-bān kimisi Rūmī ' Arab

Kimi Mışruñ serveri kimi Haleb

⁽⁷⁾ Cenge girüp bunlar itse darb u ħarb

Tıǵı odına yanar anuñ şark u ħarb

Ķırķı yüz biñ ola geldi[ler] sipāh

⁽⁸⁾ K'er deminden gökyüzi oldı siyāh

Şan kıyāmet gūnidür Ķopdı ħaşır

Gögi ruĥān baǵladı yiri beşer

⁽⁹⁾ Yirle gögüñ arasını tutdı kuş

Yürüdi şahrā otağ içre vüĥuş

Kuş yirinden kerkese döndi felek

⁽¹⁰⁾ İñledi ħayvān ayaǵından semek

Geldi şudan timsāh u neheng⁴¹⁹

İndi taǵdan şīrile bebr ü peleng

⁽¹¹⁾ Ķāfdan uçup geldi ruĥ Sīmurǵile

Tutdı şāflar gökde ol Sīmurǵile

Yetmiş iki milleti biñ bir ümem

⁽¹²⁾ Geldi ħayvān-ı Süleymān anda hem

⁴¹⁹ Bu mısra da vezin bozuktur.

Yiryüzin tıtdı çerende çün çemen
Gögi kapladı hevā gibi peren

(13) İns ü cin kim tıtdı anda ictimā‘
...⁴²⁰

Eyle bī-ḥad cem‘ olup geldi zūbāb
Kim mühendis hendeseyle itmez ḥisāb

(14) Baḥr u berde ne ki var vaḥş u tuyūr
Geldi anda çıkdı inden daḥı mūr

Her ümemden geldi nice çift ḥalk
(15) Cinsi cinsi birle tırdı çok çok

Mā-ḥaşal çok sözi kılam⁴²¹ muḥtaşar
Dürdi dīvān-ı Süleymān mā-ḥazar

(16) İns ü cinden ḥāzır olan geldi pes
Kim nefesden gün qarardı çün ‘ades

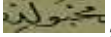
Diñle imdi kışşa nice oliser
(17) Vir şalavāt Muştafāya yapiser

3.2.107. Ender Şıfat-ı Hüsn-i Belkīs ve der-Zenān-ı Pārsāyān

Hükemā kavline çünkü dīvān-ı Süleymānī tırdı (18) Hüdḥüd daḥı nazarına gelüp alkış virdi. ‘Akabınca ol iki şeh-bāz daḥı geldiler. Pāy-taḥtı yüz sürüp (19) dillerince ötüp şakıyup Süleymāna alkış itdiler. Ve andan Hümā kuşu daḥı sāyesin Süleymān üzerine şalup hevā (20) yüzinden uça gelüp manṭıku’t-ṭayrca du‘ā kıldılar. Andan Süleymān ḥazreti ‘aleyhi’s-selām Hüdḥüdi gördi. (21) Belkīsün evşāf-ı ḥamīdesinden tekrār teftīş idüp haber şordı. Hüdḥüd daḥı faşīḥ-lisān u şīrīn-zebān [116a] (1) birle Belkīsı medḥ eyledi. Süleymān ḥazretinün mübārek göñlinde Belkīs ‘ışkı qarār eyledi. Cūşa gelüp ḥareket (2) itdi. Muḥabbet ‘ışkı te’şīr eyledi. Daḥı Belkīsı evvel imāna da‘vet kılup andan kendüye nikāḥ idüp (3) almasın tedbīr eyledi. Zīrā ki degme cihān sarāyında mestüre cemīle ḥātūn ele girmez. Egerçi ki (4) Āferīde-kār-ı ‘ālem ‘azze şā’nuhu ḥavātīn ṭāyifesinün ḥaddāması (?) Ḥavāyī Ādemün şol eyegüsinden yaratdı, nokşān (5) ḥīlesi bunların mecbulıdır.⁴²² Lākin niçe pārsā ḥātūnlar vardur ki ‘ābide vü zāhide cemīle vü kāmīle (6) vefā-dār pāk pākīze olurlar. Merdānda ol şeref bulunmaz ki anlarda bulunur. Nite kim dimişlerdür:

⁴²⁰ Bu beyitte mısra eksik yazılmıştır.

⁴²¹ Vezin gereği “kılalum” sözcüğü “kılam” şeklinde düzeltilmiştir.

⁴²² Metinde şeklinde yazılmıştır.

Şi'r

(7) Fe-lev kâne'n-nisā ke-mişli hazā

Le-fuḍḍileti'n-nisāu 'ale'r-ricālī⁴²³

Haḳ sübhānehu ve te'ālā zenānī nāḳıṣu'l-'aḳl⁽⁸⁾ yarattı ve merdānlar mertebesinden bunları alçaḳ yarattı. Bunların ba'zısı nāḳıṣatu'l-'aḳl olduğu ecilden⁽⁹⁾ İblīs telbīsile tīz azdurdığı sebebden racīmūn zenān cinsi dām olupdur ki 'avret sebebiyle neçeleri⁽¹⁰⁾ şeytān yoldan çıkarupdur. Nite kim serheng[-i] kıyāmet Hāzret-i Risālet şalla'llāhu 'aleyhi vesellem buyurupdur: **En-nisā'u**⁽¹¹⁾ **ḥabāṭlu's-şeytānī**.⁴²⁴ Ammā ki ḥavātīnūn şālīḥası 'ābidesi pāk pākīze ve zāhidesi vū cemīlesinūn⁽¹²⁾ 'ālemde kıymeti olmaz. Ve daḥı dimişlerdür ki cihānda cemīle ḥātūn yidi gelmişdür: Evvel Havvā **ikinci**⁽¹³⁾ Zelīḥā **üçüncü** Meryemdür ki bunlar mü'mine müslimedür. Ammā ki bākīsī kāfire ve münkiredür. Evvel⁽¹⁴⁾ Dārāb anası Hümā **ikinci** Hüsrevūn Şīrini **üçüncü** Leylī **dördüncü** Hurşid. Ammā ki Resūl ḥazreti 'aleyhi's-selām⁽¹⁵⁾ buyurur ki: **Ḥayru'n-nisā'i erbe'atun**.⁴²⁵ Ya'nī evvel dört ḥātūnların birisi **Fāṭma binti Muḥammed** ikinci **Āsiye binti Ferāḥim**⁽¹⁶⁾ üçüncü **Meryem binti İmrān** dördüncü **Āiše binti Ebū Bekir**. Haḳ te'ālā cemī' ḥavātīnler içinde ḥüsni yedi⁽¹⁷⁾ nefer ḥātūna müyesser itdi. **Ḥavvāya, Belkīsa, Zelīḥāya ve Meryeme, Fāṭmaya ve Āsiyeye ve Āiše**. Pes bu kadar ma'lūm⁽¹⁸⁾ oldu ki cemī' ḥavātīn bir degüldür. Bunların eyüsünde fehmi ü 'aḳl u zihni idrak, ādab u erkān u vaḳār ve⁽¹⁹⁾ 'iffet ü zīnet ü 'ismet, mevzūn-tab', kerāmet ü leṭāyif ü aḳvāl, ma'rifet ü ṭarāyīf ü aḥvāl-i ḥoş-ṭabī'at bulınur⁽²⁰⁾ ki kişinūn ḥelālī anūn bigi olıcaḳ nişfu dünyā kadarı kıymet deger. Nite kim 'uḳalā-yı 'Arab fuṣaḥā-yı ehl-i ṭurab⁽²¹⁾ pāk ü cemīle ḥavātīn ḥaḳḳında dimişlerdür:

Şi'r

Fe-lev kāneti'n-nisāu ke-mişli hazā

Le-fuḍḍileti'r-ricālu 'ale'n-nisā'i⁴²⁶

[116b] (1) Ve mā't-te'nīşü li-ismin 'aybun

Velā't-tezkīrū faḥrun li'l-hilālī⁴²⁷

Çünki zen ola cemīle mihrübān

(2) Kıymeti cānlar deger ki nīk 'ayān

Pāk dāmen olanūn yok kıymeti

Dünye mālī virseñ olur rāyigān

(3) **Fī naḳl-i muşannif-i kitāb** ḥükemā kavlince naḳl-i şaḥīḥdür ki kaçan ki Hüdḥüd Belkīsūn ḥüsni cemālinden evşāf-ı⁽⁴⁾ ḥamīdesin bu vechile zıkr idicek Benī İsrāīlūn içinde olan münāfıḳīn

⁴²³ Eğer kadınlar böyle (yiğit, kāmīl, vefalı, takva sahibi...) olsaydı, erkeklerden daha faziletli olurlardı.

⁴²⁴ Kadınlar, şeytanın tuzağıdır.

⁴²⁵ Kadınların en hayırlıları dördüdür.

⁴²⁶ Eğer kadınlar böyle (şeytanın tuzağı) olsaydı, erkekler kadınlardan daha faziletli olurdu.

⁴²⁷ İsmi dişiliği ayıp değildir, ismin erliği de ay için övünç değildir.

ğāyet şād olup sevindiler ⁽⁵⁾ ve birbirine bakışıp göz kaçışıp ayıtdılar ki: “Süleymān nebīye dahı Belkīs ucundan ‘acebdür ki bir nekbet ⁽⁶⁾ noķşān irmezse atası Dāvud Peyğāamber gibi ‘avret ucundan mübtelā olup zahmet ü meşakķat görmezse ⁽⁷⁾ zīrā ki her mürsel peyğāamberlere nekbet ü elem ki irdi ‘avret ucundan irdi ve şeytān-ı la‘īnūñ ⁽⁸⁾ erenlere düzāğı ‘avretdür. Zīrā ki havātīn şınfı nākışatu’l-aķl olur. Nite kim hadīs-i ķudsīde gelür ki ⁽⁹⁾ **ķāle’n-Nebīyyü (‘a.s.):** *En’nisā’u habāilu*⁴²⁸ ‘ş-şeytān.⁴²⁹ Pes eyle olsa Benī İsrāīl müşrikleri Süleymāna Belkīs ucundan ⁽¹⁰⁾ nekbet irer.” diyü şād oldılar. Ve-lākin cān kavmi cin nesli perī aşı ve dīv ü ‘ifrīt şınfı ğāyet perişān-dil ⁽¹¹⁾ ğamgīn oldılar. Feryād u nāle kılup zārılıķlar itdiler. Sebeb bu kim ayıtdılar: “Belkīsüñ anası perī vü binti ⁽¹²⁾ nesli cāndur ve atası insāndur. Vaķtı ki Belkīsüñ Süleymāndan oğlı ola, ins ü cinne hūkm idüp Süleymān ⁽¹³⁾ gibi fermān kıla.”

Nazm

[fā ‘ilātūn fā ‘ilātūn fā ‘ilūn]

Nesl-i Belkīs ins ü cinne hān ola

Dīv ü perī emrine fermān ola

⁽¹⁴⁾ Çün Süleymān duta heft-i kişveri

Nesl-i perī emrine fermān ola

3.2.108. Der-Beyān-ı Belkīs Perīşān-Dil Şoden ez Rubūden-i⁴³⁰ Hüdhüd

⁽¹⁵⁾ Hükemā kavlince Süleymān nebī Belkīsüñ ‘ışķına ğōñül virüp Hüdhüdden evşāf-ı hamīdesin şormaķda. ⁽¹⁶⁾ Ammā ki bizüm kışşamuz **ez-ān-cānib** Belkīsa geldi. Nite kim ol ğün, ğün mağrib tarafına ğurūb idicek vaķtın yüzinden ⁽¹⁷⁾ niķābın barmağından hātemin giderüp ğüneşe karşu secde kılup yüz yire sürdi. Hemān-dem Hüdhüd hātemin ⁽¹⁸⁾ kapup ki götürdi āteş-perestler tarīķınca Belkīs vecde gelüp tazarru’ iderdi. Bilesince kafāsında olan ⁽¹⁹⁾ hān kıızları dahı secde[de]ydi. Hīç birisi Hüdhüdñ hātemi alduğın görmediler. Çünki Belkīs baş secdeden ⁽²⁰⁾ kaldırdı hātemin yoklayup bulamadı. Ğāyet ta‘accüb idüp bilesince olana hışm itdi. ‘Āķıbet perī kıızlarından Māh-efrüz ⁽²¹⁾ nām cemīle hātemi Hüdhüd ağızında görüp haber virdi. Belkīs ğazaba gelüp toğancılara haber itdi. Hüdhüdñ ‘aķabınca **[117a]** ⁽¹⁾ toğanlar şaldılar ve atlar binüp ardınca segirttiler. Hüdhüd şeh-bāzı görüp ğōñüldeñ Allāha şıgıñup kaçdı. Göğercin ⁽²⁾ görüp ‘Uķaba haber itdi. Gelüp şeh-bāzları tağıtdı. İkinin pençeyle dutup yırtı. Toğancılar ‘Uķāb geldüğün ki ⁽³⁾ gördiler ol zahmnāk toğanları alup Belkīsa gelüp haber virdiler. İşidüp müte’ellim oldu. Ol gice hātem ğuşşasıyla ⁽⁴⁾ yatdı. Şubh-dem turup giyünüp kuşanup cennet hūrīsi gibi tonanup ğüneş yüzine müşķin şehāb u niķābın ⁽⁵⁾ urdı. Dahı salţanat köşķine çıkup dīvānı ķurdı. Sebā vilāyetinüñ begleri şeh-i Cinānuñ serverleri erkān-ı devlet ⁽⁶⁾ ağıyān-ı memleket dergāhına cem’ olup geldiler. Ğüneş ruhsārı öninde ‘izzet idüp secde kıldılar. Dahı hāşları ⁽⁷⁾ şadrlu şadrında geçüp oturdılar ve ‘āmları ayağ üzre dīvāna tırdılar. Meger ki Belkīsüñ iki vezīri ⁽⁸⁾ varidi. Birisi insān neslinden ‘Amālīķa aşılarından hāķīm hāzıķ tabīb şāzıķ olduğı ecilden ‘İbrī dilince ⁽⁹⁾ adı **ķayķādūs-ı** hāķīm, birinüñ dahı

⁴²⁸ Metinde şeklinde yazılmıştır.

⁴²⁹ Kadınlar, şeytanın tuzağıdır.

⁴³⁰ Metinde şeklinde yazılmıştır.

adı **Ḳarḟūs-ı** ḥakīm idi. Ve üçüncü vezīri perī aşlından **Anṭalās-ı** ⁽¹⁰⁾ perī, ikincisinin adı **İnkirās-ı** perī ikisi daḥı gāyet ‘aql, dānāyıcı. Pes Belkīs anlara ḥātem ḳaḏiyyesin söyledi. ⁽¹¹⁾ Evvel min āḥir aşlı birle şerḥ eyledi. Bunlar işidüp ta ‘accüb itdiler. Varise ol Hüdhüd sāḥirdür kim murğ şıfatında gelüp ⁽¹²⁾ göründi. Daḥı ḥātemi ḳapdı. Yoḥsa bu degildür ki bir ḳuş gele ḥātemün ḳapup götüre. Saña ḡuşsa vü elem getüre ve yāḥūd cinnīdür ⁽¹³⁾ ki Hüdhüd şüretinde geldi yüzüğünü bahāneyle elünden aldı ki bir ulu melik naẓarına iletse gerek diyüp vüzerā ⁽¹⁴⁾ cevāb viricek her birisi bir dürlü ḥaber söyleyicek Belkīs ayıtdı: “Gelen Hüdhüd ne cindür ne sāḥirdür. Ve-lākin bir murğ-ı zīrekdür ki ⁽¹⁵⁾ ḥātemüm ḳapup götürdi ve ol ‘Uḳāb ki şeh-bāzları taḡıtdı ve ol Hüdhüdün gözcisidür. Lākin bilsevüz ki ins ü cin meliklerinden atyār-ı kibāra kim ⁽¹⁶⁾ ḥükm ider tā kim ol Hüdhüd ḥātemi ki ilette ma‘lūmumuz olurdu.” diyicek oturan ṭuran serverler her birisi bir dürlü ⁽¹⁷⁾ söz söyledi. İllā ki Belkīs diñlemedi. ‘Āḳıbetī vezīr-i a‘zam ki **Ḳayḳādūs-ı ḥakīmdür** dile gelüp Belkīs du‘ā ḳılup ayıtdı ki: “Yā melike, yaḳīn ⁽¹⁸⁾ şöyle bil ki degıldür ol Hüdhüd illā Dāvud Peyḡamber oğlu Süleymānuñ peykidür ki inse, cinne, vuḥūşa, tuyūra, mār u mūra ḥükm ider ve yıl ⁽¹⁹⁾ taḡtını felekde götürür. Taḡl u ‘alemiyle ḥayl ü ḥaṣemiyle maḡarib ü maṣārıḳa yitürür. Şimdiki ḥālde işitdük ki ol Süleymān Ḥabeş vilāyetine ⁽²⁰⁾ gelmiş. ‘İnād iden serverlerini benem diyen cebbārları Allāhu te‘ālādan istemiş. Nemrūd gibi birer siñek birle helāk olalar. ‘Āḳıbet ⁽²¹⁾ Allāhu te‘ālā ol Süleymān nebīnün du‘āsın müstecāb idüp sivri siñek ‘askeriyle Ḥabeş ‘askerin taḡıtmış. Şimdi Süleymān ḥazreti kendüsi **[117b]** ⁽¹⁾ zeng-bār ser-ḥaddinde cebel-i Senāvīre gelmiş. Şimdi el-ān andadur.”

Nazm

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

Ġāyet a‘zam pādīşāhdur Şeh Süleymān ḥazreti

⁽²⁾ ‘Aḳlıseñ aña varup ide görgil ḥidmeti

Bir melik ki ins ü cinne ḥakim ola bu zamān

Taḡtını yile götürdüp ḳullana her milleti

⁽³⁾ Ḳāf-ı ‘anḳā ḳuşlarıyla üstüne olup sāyebān

Şāh-ı mārān ejderiyle duta ḥükmin key ḳatı

Kimdür anuñla ḥuşūmet ḳılup ide ceng pes

⁽⁴⁾ Ḥükmine maḥkūm iderken cümle şāḥib-devleti

Saña lāyık bu k’anuñla dostlık idüp bu zamān

Tā bulasın ol melikden emn ü emān u mūhleti

⁽⁵⁾ Böyle diyüp oldu sākin ol ḥakīm-i pūr-hüner

Diñle imdi ḳışsa nedür vir şalavāt ümmeti

3.2.109. Der-Beyān-ı ‘İnād Kerdin-i Belkīs Vezīr-rā

⁽⁶⁾ Ḥükemā ḳavlince Belkīs-ı zamāne Süleymān Peyḡamberün ‘aleyhi’s-selām saltanatından ins ü cinnī, ḳaker, vuḥūş u tuyūr musaḥḥar, biñ ⁽⁷⁾ bir ümmet emrine fermān-ber olduḡın kim işitdi

göñülden Süleymāna ‘āşık, mübārek yüzünü görmege müştāk oldı. ⁽⁸⁾ Velī ol hinde izhār-ı muhabbet itmeyüp ‘ār kı lup ayıtdı ki: “Yā vezīr-i a‘zam ve Yā Qaykādūs-ı hākīm, eger ki bu zıkr itdüğün ⁽⁹⁾ Süleymān bin Dāvud ins ü cinne hüküm iderse Hakkā minnet ki ben dahı ins ü cin neslim hem atadan melik-zāde hem anadan şeh-zāde ⁽¹⁰⁾ cinsiyem. Perī aşım, ins ü cin baña dahı fermān-berdür. Ve sibā‘ sınıfından şikārgāha gitsem pārs u bebr u arslanı ⁽¹¹⁾ bilemce yiderler. Har-güş u hargür u āhū şayd iderler ve toğancılarum dahı şeh-bāz, sunkur, balaban götürürler. Şikārgāhda ⁽¹²⁾ hevāya şalup turna vü kaz u keklik ördek öldürüp nazaruma götürürler. Ve Süleymānuñ tahtını yil götürür dirsın. Yile taht ⁽¹³⁾ götürmek mümteni‘dür. Varise at ki şabā yelinden yaradıldı Hakkūñ kudretiyle ata süvār olmak gibidür ve dahı Hüdhüd Süleymānuñ kâşıdıdur ⁽¹⁴⁾ diyü naql idersek bizüm dahı hükümümüzde gögercinler vardur. Mısıra vü Şama nāmeler iletürler, götürürler. Gāyesi bu ki Süleymān dahı gögercin ⁽¹⁵⁾ yirine Hüdhüde ta‘līm itmiş ola. Yoḥsa bu kaçan ola ki Süleymānuñ tahtını yil leşkeriyle hevāda götüre. Ve deñizde olan altı ⁽¹⁶⁾ yüz bir dürlü maḥlūkāt ve kurıda olan dört yüz dürlü mevcūdāt ve andan ğayrı zubāb u hayyāt u haşerāt ol Süleymāna fermān-ber olalar.

Nazm

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

⁽¹⁷⁾ Böyle diyüp anda Belkīs itdi bī-ḥad çok ‘inād
Kim vezīrūñ sözlerine eylemedi i‘timād

Diñle imdi kışşa āḥir n’olıserdür şerḥ idem

⁽¹⁸⁾ Liki vir rūḥ-ı Muḥammed çün şalavāt key ziyād

3.2.110. Der-İğvā Kerden-i İblīs

Hükemā kavlince Belkīs Süleymānuñ saltanatına inkār idüp vezīr-i ⁽¹⁹⁾ a‘zamına i‘tikād kılıcak meger ki şeytān-ı racīm ‘aleyhi’l-la‘ne anda hāzır idi. Nite? Ol zamān ki şeytān, Hüdhüdi Habeş ⁽²⁰⁾ memleketinden azdurup gögercin şüretine girüp dürlü dürlü telbīsīyle iğvālar virüp Sebā memleketine ki getürdi andan ⁽²¹⁾ Hüdhüdüñ gözinden ğayib olup Belkīs köşki üzerine gelüp oturdı. Hüdhüd ne eyleyüp ne itdüğünü seyrān kı lup gözetdi. **[118a]** ⁽¹⁾ Şol kadar ki Hüdhüd hātemi kapup götürdi. Racīm anı görüp şād olup kendüye ayıtdı: “Bunca zamāndur ki Süleymāna fırsat ⁽²⁾ bulamazdum. Ammā ki atası Dāvud PeyğāMBER ‘avretle fırsat bulduğum gibi buña dahı fırsat buluram ki Belkīsuñ Süleymān ⁽³⁾ hātemin görüp Hüdhüd ağzından ḥüsn ü cemālī vaşfın işidicek şübhe yokdur ki ‘ışka mübtelā olacaḳdur. Kulak ⁽⁴⁾ gözden öñürdi ‘āşık olur. Nite kim dimişlerdür: *Ve’l uzunı ta’aşşāka kable’l-‘ayni eḫyānā.*”⁴³¹

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

Böyle diyüp ol zamān İblīs bes

⁽⁵⁾ İtdi mekri eyleyüp telbīs pes

Şol umında kim Süleymān-ı zamān

‘Avret idinüp ala Belkīs pes

⁴³¹ Bazen göz görmeden kulak âşık olur.

(6) **Neṣr** Hükemā kavlince racīm bu şādılığile ol gice anda oldı. Nıṣfu'l-leyl olıcaḵ Ḥannāsile Vesvāsın ve zürriyāt-ı (7) re'isleri cem' olup geldiler. Şeytānı Belkīs köşki üzerinde buldılar. Ne eylersin bunda? Diyü sū'al kıldılar. Racīm daḵı (8) kaḫiyyeden haber verdi. Zürriyātı işidüp ayıtdılar ki: "Ḥatā idüp 'akluñ şaşurmuşsin. Zürriyātuñ ayağ altında (9) yitürüp mertebeden düşürmüşsin. Anı bilmez misin ki Belkīsüñ atası insān, nesliyse anası cinnīdür, perī aşıldur. (10) Çünkü Süleymān Belkīsı ala, andan oğlu vücūda gele. Şāyed ola ki Süleymānuñ soñına kıla. Vaḫti ki saltanat taḫtına (11) geḫüp sultān ola. Şek degül ki ins ü cinne ol daḵı Süleymānleyn hüküm kıla. Senüñ zürriyātuñ şeyāfin aşlı ayağ altında (12) ebedī kıla. Bir kişi ḫod düşmene muṭī' olmaḵ, ölmekden ziyādedür. Nite kim dimişlerdür: *Ṭā'atu'l-'aduvvi helākun.*"⁴³²

Naẓm

[fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

(13) Aḳl olan bir işde biñ tedbīr ider

Ehl-i dānişle ittifaḵ el bir ider

Meşveret lāzım durur her işde bir

(14) K'ehl-i dāniş sözleri te'sir ider

Gerçi tedbīr eylemek ḫoşdur velī

Līk olacaḵ nesneyi taḫdīr ider

(15) Mü'min olan Ḥaḳḳa lāyık iş ider

Kāfir olan şirret ü tezvīr ider

Eyle diyüp anda İblīs-i la'īn

(16) Derdini Ḥannāsa hep taḫrīr ider

Neṣr Hükemā kavlince kaçan ki racīm Ḥannāsile Vesvās sözün kim işitdi ḡāyet ma'ḳūl (17) görüp Belkīsı Süleymān ala diyü ḫazer kılup ol tedbīrden i'rāz itdi. Daḵı ol melāletle şubḫa dek anda kıaldılar. (18) Belkīs şubḫ-dem neyleye diyü intizārda oldılar. Çünkü şubḫ-dem Belkīs dīvān kurup vezīrlerinden ḫātem kaḫiyyesin şorup (19) meşveret iderken vezīr-i a'zam **Ḳayḳādūs-ı** ḫakīm Süleymānuñ evşāf-ı ḫamīdesin zıkr idüp saltanatından, şevketinden 'azametinden, (20) nübüvvetinden, şalābetinden, şecā'atinden hüküm ü inşāf u ma'deletinden ve 'ilm ü ḫilm ü kemāl-i mā'rifetinden, biñ bir ümmetüñ keşretinden cümlesine (21) ḫākim olup hükümetinden şaḫīḫ haber viricek Belkīs incinüp nāḫışatu'l-'aḳl olduğıçün i'timād itmeyicek şeytān işidüp **[118b]** (1) ḡāyet feraḫ kesb idüp ins ü cin gözlerinden nihān çağırıp haber virdi. Hem-çün Hātif-i Āsumān ayıtdı ki: "Yā Belkīs, (2) āḡāh ol ki bu vezīrūñ ol Süleymānuñ dostıdur. Şol Süleymān ki zıkr itdi 'Ankūr gibi ol daḵı sāhirdür. Ḳapusını (3) ḫalkın siḫrile yetmiş iki millet şekline koymışdur. Biñ bir ümmet anı nebī şanup her biri sözine uymışdur. Ve bu vezīrūñ ol Süleymānile (4) ittifaḳı vardır. Ḥātemüñi bir sāḫire ḳapdurdup aña gönderdi ki Süleymānı 'askeriyle aḫsuzın bunda getüre ve seni aradan götüre.

⁴³² Düşmana itaat etmek, helaktır.

(5) Vezîr iken Sebâ memleketinün emîri olup tahtuña geçüp otura. İmdi yâ Belkîs, âgâh ol ki vezîrün saña hâyındur. Anuñ muşâhabetini (6) terk it. Belki kendüyi berk dutup hâbse şal. Zîrâ ki ol seni şer işe delâlet ider ve saña güç kılur. Zîrâ ki şer işe (7) delâlet ider ve saña güç kılur. Zîrâ ki şer işe mübâşeret iden zâlimdür. Nite kim eydür: **Gaddereke⁴³³ men zelele 'ale'l-isâ'eti.**⁴³⁴ Ve ne kadar bu vezîr kim (8) eylük itseñ bilecek ve bu düşmenlik dostlığa dutacak degildür. Zîrâ ki kamu düşmenlige bir çâre var. Ammâ hasedden olana çâre (9) yok. Nite kim dimişlerdür: **Li-küllî 'adâvetin maşlahatun illâ 'adâveten li'l-hasûdi.**"⁴³⁵

Nazm

[fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilün]

Böyle diyüp anda şeytân itdi çok telbîs pes

(10) Kim azıtdı virüp iğvâ mekrile Belkîs pes

Diñle imdi kışşa nedür şerh ideyim cânile

Vir şalavât sıdkıla ammâ kör idüp İblîs pes

(11) **Nesr** Hükemâ kavlince racîm böyle diyüp fitne kılıcağ Belkîs havfından emr eyledi. Kırk kulaç bir kuyu kazdılar. Kırk günlük azuğıle ol vezîr-i (12) a 'zamı kuyu dibine indürdiler. Vezîr gelen kazâyâ rızâ virüp bir ma'cûn terkîb itdi ve te'lif itdügi kitâbı sağ koltuğına aldı. Bir avuç (13) arpa götürüp kuyu dibinde ekdi, arpa bitdi. Dâyim nazarı ol yeşile kıldı. Dağı kuyu dibinde tâ'at u niyâza meşgûl olup Hakkâ tevekkül (14) itdi kim i'tikâdile tevekkülден özge nesne yokdur. Nite kim dimişlerdür: **Tâbe vaqtu men veşika bi'llâhi te'âlâ.**⁴³⁶

[fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilün]

Mü' min ol ki Hakkâ kıla hoş tevekkülle i'tikâd

(15) Tâ kim anı her hâfâdan şaklaya Rabbu'l-'ibâd

İ'tikâdî kılmayınca Hakkâ şâkî kalbile

Tâli'in bahsa düşürür kâbız-ı kevn-i fesâd

(16) **Diden-i Şeh Perûş-i Perî Dîvân-ı Süleymân** ('a.s.) Hükemâ kavlince hakîm **Kaykâdûs** bunda kuyu dibinde, Belkîs dağı hâtem guşşasıyla ıztırâbda. İşün (17) âhiri neye varur diyü perî serhenglerinden **Şeh Perûş-i** perîyi a'vânlarıyla Habeş memleketine gönderdi ki varup Süleymânı göreler. Hâtemden (18) nişân bulurlar, gelüp 'aynile haber vireler. Şeh Perûş-ı perî dağı Belkîs emrine mu'tî olup dört nefer a'vânlarıyla kanad açup uçup gitdiler. Güneş (19) kubbe-i felege dikilince gelüp Habeş milkine geçdiler. Andan pervâza ağup göğün birinci katına çıkdılar. Dağı yir alçağına bakdılar. Dîvân-ı Süleymânîyi gördiler kim nite?

⁴³³ Metinde şeklinde yazılmıştır.

⁴³⁴ Kötülüğe sevk eden, sana zulüm etmiştir.

⁴³⁵ Haset düşmanlığı hariç, bütün düşmanlıklarda fayda vardır.

⁴³⁶ Allah'a güvenenin vakti güzeldir.

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

(20) İns ü cinnī cem‘ oluben bī-nizā‘
Şaf dutup bir yirde kılmış ictimā‘

Yiryüzün tutmuş tamām nesl-i beşer
K’ins üninden Merrîhūñ ‘aqlı şaşar

(21) Tağ u taşı bürümüş cümle vuḥūş
Gökyüzün tutmuş dirilüp cümle kuş

Şāh-ı mārān ejdehā evren daḥı
Hem ‘aḳārīb ü çıyan ılan daḥı

[119a] (1) Yir yirin sedd-i Sikender bigi per
Pençe urup yire alup virür nefes

Yiryüzün tutmuş çerende bī-ḳarār
(2) Gökyüzün tutmuş perende bī-şümār

Baḥr u berden çıkuben biñ bir ümem
Şarḳ u ğarbdan gelüben ḥayl u ḥaşem

(3) Ḳaplamış ḥākūñ yüzün bī-ḥad çeri
Gökyüzün ehremenile hem perī

Kerkese dönmiş perenden āsumān
(4) Dürlü milletden zemīnle pür zamān

Eyle bī-ḥad gelmiş ü cinn ü beşer
Şan kıyāmet günidür ḳopdı ḥaşer

(5) Şeh Süleymān taḥtı üzre oturur
Müzdine ḥalkı şalavāt getürür

Ol Benī İsrāilde olan enbiyā
(6) Ne ḳadar varsa peyember etḳiyā

Ḳıbleye ḳarşu oturur her biri
Cümle tesbīḥ ider Allāhu ekberi

(7) Şol tarafda oturur bî-ḥad vezîr
Her biri kâmil ḥakîm ü hoş müşîr

Geçmiş altun kürsîye çok şehriyâr
(8) Her biri şâhib-kırân ḥân tâc-dâr

Çün Süleymân leşkerin gördi perî
Unudup Belkîsî oldu serserî

3.2.111. (9) Kışsa-i Süleymân Şalavātu'llâhi 'Aleyhi

Hükemâ kavlince bunlar dîvân-ı Süleymânîyi teferrüc idüp tırmaḳda ta'accüb idüp göz ırmaḳda. Ammâ ki bizüm kışsamuz (10) **ez-ân-cânib** Süleymân nebî ḥazretine geldi. Nite? Ol zamân ki Hüdḥüdden ve şeh-bâzlardan Belkîs-ı zamânuñ ḥüsn-i evşâfın kim işitdi (11) 'ışḳ-ı Belkîs Süleymân göñline kâr idüp evvel imâne da'vet idüp andan nikâḥ idüp kendüye almaḡa niyyet itdi. Gerçi Belkîsa cemîle olduḡı (12) ecilden meyl kılup muḥabbet eyledi. Ammâ ki Belkîsuñ şems-perest olduḡına ḡâyet ḡazaba gelüp bile taḥtıyla leşkerin götürdüp Sebâ milkine (13) varmaḡa ḳaşd ve ḥalkın imâne da'vet kılup gelmeyenini kılıçdan geçürüp kırmaḡa cehd, eyledi. Andan ol ḡazabla nazarında hazır olan rub '-ı meskûn (14) beglerine, heft kişver beglerine, 'Arab u 'Acem serverlerine, Hind ü Sind dilâverlerine sū'âl kılup ayıtdı ki: "Hîç bilür misiz ki bu Hüdḥüd ḥaberin (15) getürüp 'arz itdüḡi Belkîs nice melikedür ve ne memleket pâdişâhıdır ve ne ḳadar 'askere güci yeter ve ne dîne ṭapar ve bu Hüdḥüdüñ didüḡi (16) vâḳı' mı, degül mi? Baña ḥaber vîr." diyicek cemî'isi Süleymân nazarında devletine du'â kılup ayıtdılar ki: "Egerçi Belkîsuñ ba'zı menâḳbın işitdük (17) bilürüz. Velî cümlemüzden Ḥabeş meliki Nu'mân Şâh yeg bilür ki memleketine vilâyeti yakındır. Eyle olsa her kişiyi ḳonşusından (18) şormaḳ lâzımdır. Zîrâ kim kişi muşâhibinden ma'lûm olur. Devlet anuñ ki eyüler ile muşâhabet ide. Nite kim dimişlerdür: **Celîsu'l-mer'i** (19) **mişluhu.**"⁴³⁷ diyicek Süleymân ('a.s.) Nu'mân Şâha nazar kılup cevâb isteyicek Ḥabeş şâhı Nu'mân ayaḡ üzerine ḳalkup pây-taḥt öpüp nazar-ı (20) Süleymâna ḳaz ayaḡın tırup du'â kılup Belkîsdan ḥaber virdi. Ayıtdı: "Yâ Nebiyya'llâh, eger Belkîsuñ ceddinden şorarsañ atası şâhıdır, (21) insân neslidür ve laḳabı **Hedḥâddur**. Ammâ ki Yeşrah Serâḥîl oḡlıdır ki Bâbille Yemene ḥükm itdi. Ve atası adı **Zi-yâzendür** ki [119b] (1) zamânında ḡâyet bahâdur pehlevânımiş. Dört yüz batman gürz şalan merd u merdânımiş. Sebâ memleketin kılıcıyla dersü tıtmış ve şehir-i (2) Cinân ki Cemşîd Şâh taḥtgâhıdır. Anı kendüye taḥtgâh idinmiş ve Hindile Sindden erligile bâc u ḥarâc almış. Anuñ (3) daḡı atasına Yeşrah-ı Ekber dirler. Evvel Yemen, Tâ'yife ḥükm idermiş. Ba'zı 'Araba daḡı ḥâkim olup Yünân vilâyetine leşker çeküp anda (4) vefât ider. Ve bu Yeşrah-i Ekberüñ atası Hârişdür ve Hâriş daḡı ḡâyet cebbârlardan ḡâyet pehlevân u dil-âverlerdenmiş. (5) Hind u Sind ol daḡı kılıcıyla dutmış. Sebâ memleketine dersü ḥükm itmiş. Ve bu Hârişüñ daḡı atası **Ḳaysdur** ve Ḳaysuñ anası (6) Sebâdür ki bu şehir-i Sebâyı ol bünyâd itmişdür. Bu Sebâ daḡı ḡâyet cihân pehlevânıdi. Ḥabeş memleketin ve zeng-bâr iḳlîmin (7) kılıcıyla feth itmişidi ve Hindi, Sindi daḡı dutmuşidi. Ve bu Sebânuñ daḡı atası Ḥumeyrâ oḡlıdır ve Ḥumeyrâ Berhe bin Eşremdür. (8) Ve Eşrem daḡı Zu'l-Menâr oḡlıdır ki

⁴³⁷ Kişinin dostu, kendisi gibidir.

ğāyet ulu pādīshāhdur. Tevārīḥ kitāblarında meştūrdur. Belkīsuñ atası Hedhād ⁽⁹⁾ vefāt itdükden soñra zeng-bār meliki **Serāhīl** üzerine varup Belkīsı almaḡ ḡaşdına ceng itdi. Belkīs melike olmağın ⁽¹⁰⁾ memleketinüñ ba‘zısı ḡāyın olup zeng-bār şāhına itā‘at itdiler. Belkīs ḡaçup ḡal‘asına girdi. Düşmān çevresin ḡuşatdı. ⁽¹¹⁾ Belkīs ‘āciz olup Serāhīle ḡaber gönderdi. Tenhā kendü ḡatuma gelsün, andlaşalum diyü Serāhīl varıcaḡ dutup başın ⁽¹²⁾ kesdi. ‘Asker ḡeküp zeng-bār memleketinüñ nışfın daḡı tıttı. Ammā ki yā Nebiyya’llāh, Belkīsuñ anası perī kızlarındandır adına ⁽¹³⁾ **Reyhāne** dirler ki Belkīsuñ atası anı ḡiftlendi. Zīrā ki bu Belkīs atası Zū-Yeşrahḡ ki laḡabı Hedhāddur ḡāyet ⁽¹⁴⁾ şāhib-cemālīmīş. Şöyle ki ḡüsnüni anuñ diller vaşf itse olmaz. Ol sebebdan Yemen u Tā’īf perīlerinden Bihzād nām perī ⁽¹⁵⁾ meliki kız ḡarındaşı Reyhāneyi virüp ḡiftlendürmīş, ikisinden Belkīs vücuda gelmīş. Yā Süleymān, yaḡīn şöyle bil ki Belkīsā ⁽¹⁶⁾ zühretü’d-dünyā dirler. ḡāyet ḡübluğından.”

Nazm

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

Yā Süleymān şöyle bil ki bī-gümān
Yokdurur Belkīsā beñzer pāk cān

⁽¹⁷⁾ ḡüsninüñ vaşfı beyāna şıḡmaya
‘Işḡı daḡı milk-i cāna şıḡmaya

Ḳanḡı sā‘atde olur ḡüsn-i be-dīd
⁽¹⁸⁾ Mihr ü māh ḡayrān olup ḡalur ḡadīd

ḡüsn-i vaşfı şerḡ olunmaz bī-gümān
Biñ de birin şerḡ idem ammā inan

⁽¹⁹⁾ Bāḡ-ı raḡmet servisidür ḡāmeti
Berk-i güldür cism-i nāzük key ḡatı

Āb-ı luḡfile bulur neşv ü nemā
⁽²⁰⁾ Ḥalk olaldan ol letāfet müntehā

Farḡı mūyı ‘āḡıluñ ‘aḡlına dām
Zülfi sünbül būyı durur misk-i ḡām

⁽²¹⁾ Şāne yerdı sa‘yile cust anı ḡıl
Kim dūrüst ḡomşı miyāne farḡ ḡıl

Her dü zülfeyni durur deycūr-ı tār
[120a] ⁽¹⁾ Leyl içinde oldı mā-beyni nehār

Alnın itmiş levh-ı nūr el-Haḡ İlāh
Kim sebaḡ ḡüsninden alur mihr ü māh

(2) Şan şaḡīfe üzre ḡaşı bigi sürür
Ḥarf-i nūndur ḡaṭṭınuñ imlāsı nūr

‘Aynı nūn altında anuñ şād u mişāl
(3) K’ikisinden görinür naşş-ı cemāl

Çeşm-i fettānı idince mekr ü āl
Ay yüzinden gün bulur naḡş u zevāl

(4) Lāle-ḡaddi üzre ‘anber ḡāl u ḡaş
Şan ḡülistānda yatur tıfl-ı Ḥabeş

Zerrece şıḡmaz süḡana ol dehen
(5) Yok dehānı Ḥaḡḡına zerre suḡan

Ḥande iderse la‘l-i ḡandānı anuñ
‘Uḡde-i dil aḡa dendānı anuñ

(6) O zenecdür şan şekerden ḡüb sīb
Ḥüsn-i ‘īd yine virür zīnetle zīb

Ḡabḡabıdur ter mu‘allāḡ şāfī āb
(7) Şīşe-i billūr içinde yā ḡül-āb

Boynı olmuş zülfile mestür anuñ
Biri kāfer birisi kāfūr anuñ

(8) Gün gibi toḡınca ol sīmīn-ber
Ḳul olup eksükligin ister ḡamer

Sīnesinüñ levḡidür sīmīn ḡām
(9) Kim cihān ḡaḡḡı durur naḡşına rām

Naḡş olunmış sīnesinde iki turunc
Şanki iki ḡonce ider bir ḡülde ḡunc

(10) Sā‘idi iki sebke anuñdur ḡām sīm
Kim zekāvet andan umar dürr-i yetīm

Hüsn-i i‘cāzına anun burhān bes
(11) O yed-i beyzāsı kâfî hoş-nefes

Kitf-i cāna rāḥatu’l-ervāḥ anuñ
Barmağı dil kufline miftāḥ anuñ

(12) Hüsn-i Belkīsı idemez dil beyān
Kim beyānı içre ‘aciz bu beyān

Barmağıdur nā-şekerden on kalem
(13) Göreni dīvāne ider def‘i kalem

Kolına gevher қоçar bilin kemer
Ol kemerden özge aña kim irer

(14) Kimse yüzün görmedi illā güneş
Günde iki kez ışigine ol қодı baş

İsmi Belkīs ilidür milk-i Sebā
(15) Ḥalvetine kim girür illā şabā

Biñden artuқ var ola şehir kıızı
Kim güneşden güniler şaқlar yüzi

(16) Ḥidmetine yüz sürüp fermān olur
Kim görenler yüzünü ḥayrān olur

Üç yüz artuқ var durur perī kıızı
(17) Görse ḥayrān қала anı ḥūrī kıızı

Ḥidmet [ider] cümlesi Belkīsa heb
Gör ne devlet virmiş aña ol Çalab

(18) Ne ḥū var Belkīsa hem-tā bir güzel
Ne ḥū sence var melik āḥir ezel

Ger naşīb iderse ol Ḥaқ zū’l-celāl
(19) Lāyıқ olursa Süleymāna ḥelāl

Böyle diyüp anda Nu‘mān pādişāh
Sākin oldu hoş edeble idüp nikāḥ

(20) ‘Arifiseñ sen daħı bekle edeb
Vir şalavât ide rahmet ol Çalab

Nesr Hükemâ kavlince Habeş meliki Nu‘mân Şâh ⁽²¹⁾ Belkîsuñ elinden, ecdadından, evşâf-ı hamîdesinden, hüsninden, cemâlerinden bu vechile haber viricek Süleymân Peygâmbere (‘a.s.) [120b] ⁽¹⁾ Belkîsuñ haqîkat-i hâline muttali‘ olıcak cân u dilden daħı ziyâde ‘âşık olup yine **sû’âl** itdi ki: “Yâ Nu‘mân Şâh, Belkîs ⁽²⁾ şimdi ne kadar vilâyete hüküm ider ve ne kadar leşkere gücü yiter ve hüküm itdüğü vilâyetüñ adları nedür ⁽³⁾ ve hükminde ne kadar leşker server-i selâtin vardır?” diyüp **sû’âl** idicek Habeş meliki du‘â kılup cevâb virüp ⁽⁴⁾ ayıtdı ki: “Yâ Nebiyya’llâh, şimdiki hâlde yiryüzinde ‘âlî hazretüñden aşğa mülük-i cihân arasında Belkîs kadar ⁽⁵⁾ melike yokdur ve cemî‘ Yemen u Tâyife hüküm ider. Ve bu arz-ı Yemen Nûbe iklimile Rîh iklimine mukâbıldür ve ikisinüñ ortasında ⁽⁶⁾ deñizüñ eni var ki yedi mildür. Ve daħı yâ Süleymân, Belkîsuñ tokuz tahtgâhı vardır ki her biri ⁴³⁸ bir ulu şehrdür. ⁽⁷⁾ **Zeydedür** ve bu mu‘zzam ulu şehirdür. Vilâyeti ve küyları çok ve yanında kiçi ırmağ akar. Cemî‘ vilâyetden ve etrâfdan Habeşden ⁽⁸⁾ ve Hicâzdan ve ‘Irâkıdan ve Mışırdan ve tüccâr bu şehre cem‘ olurlar. Ve almak ve satmak çok olur ve halkı Müselmân ve dîndâr halkdur. ⁽⁹⁾ Ve ikincisi **Şan‘âdur**. Bu daħı ‘Ummâna ulaşur, ulu şehirdür. Hayrâtı çok ve hevâsı mu‘tedil, ne ıssı var ne şovuk. Ve Yemende bundan kadîm ⁽¹⁰⁾ şehir yokdur ve etrâf-ı ‘âlemden bu şehre kumâş u ni‘met götürürler. Ve yanında ırmağ akar, Merhûr tağından gelür ve bu Merhûr ⁽¹¹⁾ tağı bir tağdur bu şehrüñ şimâlinedür. Altmış mil yüksekliğidür. Ve bu şehirde şu akar. Şuda bağ u bağçe çokdur. Vilâyeti ⁽¹²⁾ ve küyları ma‘mûr ve galebedür. Ve gâvres u za‘firân bu vilâyetde çok olur ve etrâfa gider. Ve üçüncüsü ⁽¹³⁾ **Adendür**. Bu kiçirek hûb şehirdür ve bendergâhdur. ‘Âlemde meşhûrdur. Kûlzum deñizünden ve Hindûsitân ⁽¹⁴⁾ baħrinden ve her vilâyetden bu şehre gemiler gelür ve envâ‘ı tarâyif getirürler. Harîr ve ‘ud u ‘anber ⁽¹⁵⁾ ve kalye vü züfâd ve şandal u dîbâc u helîle ve ıssı otlar ki envâ‘-ı kumâşlar otdan ve balık tüyündendür. Ve dürlü ⁽¹⁶⁾ kumâş kim dilile zîkr olmaz getirürler ve bundan ayruğ kumâş alurlar ve altun alurlar, giderler. Ve şolında ⁽¹⁷⁾ bir tağ vardır. Deñizden tâ deñize değin ve iki tarafında iki delük var kim ol delüklerden ⁽¹⁸⁾ çıkarlar ve girürler. Ve bu ‘Adenle Rîh memleketi ortasında dört günlük yoldur. Ve dördüncüsü **Cenvândur**. ⁽¹⁹⁾ Bu ulu gökçek şehirdür. Yumuşak yirde vâkı‘ olmuş ve akarşuları çokdur. Ve envâ‘-ı fevâkih ü bağlar bu ilde ⁽²⁰⁾ çokdur ve bunuñ kara üzümü meşhûrdur. Etrâf-ı ‘âleme armağan gider, her dânesi hurmâ gibidür. Ve bunuñ ⁽²¹⁾ vilâyetinde bir kaşaba var ki beşinci tahtgâhı oldur. Anuñ âdına **Anbağ** dirler. Halkı câzûdur, sihrile âdemi timsâh [121a] ⁽¹⁾ eylerler ve dürlü şürete koyarlar ve eri ‘avret ve ‘avreti er iderler. Ve Yemen ortasında vâkı‘ olmuşdur. Ğarbdan ⁽²⁾ yanı Kûlzum deñizüdü. Şarkısı tağlarıdur. Muttasıl Hicâza ve şimâli ve cenûbi daħı tağlarıdur. Ve çok ⁽³⁾ şuları var ve ırmaqları var bu vilâyetde ve şehirlerinde. Ve altıncısı **Hicrdür**. Bu daħı Medîneye beñzer. ⁽⁴⁾ Yağmur şuyından kârîzler ve çeşmeler [var]dur. Ve bir büyük kuyusu var, gâyetde derin ve şuyı çok. Ve bu ⁽⁵⁾ şehirde bir ağaç var ki emleħü’l-melik dirler. Sükût ağacına beñzer ve ol ağaç sınırdur Yemenle ⁽⁶⁾ Hicâz ortasında. Ve yedincisi **Anâşibehdur** ve bu daħı Yemene ta‘alluğdur ve çok vilâyetdür. Birbirine ulaşuğ ⁽⁷⁾ ve muhkem kal‘aları var. Ve bağı vü büstâni ve yemiş ağacı ve çeşmeleri ve ırmaqları var. Ve bu vilâyetde ⁽⁸⁾ ekser halkı bed-i‘ tîkâddür, mülhiddür. Ve sekizincisi **Zeydedür**. Orta şehrdür, kadîmde ulu şehirmiş. ⁽⁹⁾ **Bi’run mu‘atfetun**

⁴³⁸ “Vardur ki her birisi” ifadesi tekrar edildiği için metinden çıkarılmıştır.

ve *kaşrun müşeyyedetun*⁴³⁹ ki Qur'anda gelmiştir bu vilâyetedür. Harâb olmuş ve belürsiz⁽¹⁰⁾ olmuştur. Ve tokuzuncı arz-ı **Haḍramûtdur**. Bu Yemen vilâyetinüñ şarkındadır ve buña bilâd-ı Aşhâb-ı⁽¹¹⁾ Re's dirler. Ve şehirleri kadimde mu'azzam, şehirlerine Re's dirler. Yemiş ırmağınuñ adına Ers-i Büzürg dirler. 'Älemde⁽¹²⁾ bu şehirlerüñ cümlesi mu'azzamdur, tahtgâh-ı Belkîs durur.

Nazm

[fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün]

Hep mu'azzam şehir olur abād u hūb iy Pādîşāh

⁽¹³⁾ Cümlesin Belkîs idüpdür kendüzine tahtgāh

Andan özge var durur bir kal'ası gāyet yüce

Kanda kay şuyında mähî kullesinde mihr ü mäh

⁽¹⁴⁾ **Nesr** Muşannıf-ı kitāb eydür: Kütüb-i Tevārihde mestürdür ve tefāsırde gelür ki bu aşhâb-ı⁽¹⁵⁾ Re's şehri evvel gāyet ma'mürimiş. Ammā ki şimdiki hâlde ol vilâyet taşlık olmuştur. Nite kim Sebā⁽¹⁶⁾ şehri hakkında Hâk te'ālā Kelām-ı Kadiminde ve Kitāb-ı Keriminde yād kılup eydür kim:
⁽¹⁷⁾ **Le-ḡad kâne [li]sebā'in.**⁴⁴⁰ Evâyilde be-gāyet mu'azzam şehirmiş ve çok Tā'ife Yemen halkından bu şehre cem' olmuş.⁽¹⁸⁾ Ve bu şehrüñ adına Mārūt dirlerimiş. Melikinüñ adına⁴⁴¹ ve nā-gāh takdîr-i Yezdān birle bu şehre sîl⁽¹⁹⁾ gelmiş harâb olmuş. Aşlı hikâyet budur kim bu şehirde bir kâhin ya'nî falcı 'avret varimiş. Düşinde gördi kim⁽²⁰⁾ bu şehre bir bulut gelür ve yıldırım şakır ve gökden bir päre od gelür. Bu şehri ve bu vilâyeti yaḡar ve kül ider. Çün⁽²¹⁾ uyandı, bu düşü erine diyüvirdi. Ve ta'bîr kılmış ki bu vilâyete bir ḡazā-yı āsumānî gelür. Pes maşlahat oldur kim ne kadar **[121b]**⁽¹⁾ milkimüz ve esbābumuz varise şatavuz ve bu şehrdan sefer kılavuz. Pes bu er durur ve sedd-i Ma'ribe varur. Bu sed⁽²⁾ oldur ki Loḡmān-ı Ekber ki Şeddād karındaşıdır 'Ād oğlu yapmışıdi. Denizle Sebā iklîminüñ ortasında.⁽³⁾ Taşile ve ḡurşinile ve demürile bir fersaḡ uzunı ve bir fersaḡ enidür. Ve bu sedde demürden ḡapular kılmışıdi.⁽⁴⁾ Ve demür pencereler itmişıdi ki şu ḡaceti ḡadarı bu memlekete gelürdi. Pes çün 'Amr⁴⁴² sedde vardı, gördi ki⁽⁵⁾ bu sed yanında bir ulu gözsüzsepedü bir taş yuvalar ayağıyla kim elli kişi ölmeye. Bu 'Amr bu hâlden ḡorḡup⁽⁶⁾ geldi. Cemî' milki şatdı ve gitdi. Pes az müddetden soñra bu şıcanlar bu seddi delük delük itdiler ve şu⁽⁷⁾ yolu açıldı. Şu kuvvetile 'ale'l-ḡafle bu iklîmi başdı ve cemî' halkı ḡarḡ eyledi. Ve bu memleket 'imāretiken 'älemde⁽⁸⁾ bundan laṡîf yir yoḡimiş. Şöyle kim altı aylık yol bu iklîm bâḡ u bâḡçedür ve sarāylar ve evleriymiş. Gölge⁽⁹⁾ yire düşmezimiş ve ḡātūnlar elinde öreke egirür. Bâḡlar ortasında seyr ide, yemiş sepedi başında; el yuḡamadın⁽¹⁰⁾ tolarımış, ağaçdan düşenden ve bu bâḡlar ortasında olurımış kim bu altı aylık yol birbirinden ḡırāḡ⁽¹¹⁾ yaḡarlarımış. Ve bu ilde ılan u çıyan ve 'akreb ü sivri siñek olmazımış. Ve her ḡarîb bu ile gelse giyesi⁽¹²⁾ sinde olan bit ve büre helāk olurımış. Şimdi şöyle ḡarābdur ki yalḡun ağacı ve ḡaḡān ve sidr vardır,⁽¹³⁾ biter. ḡayrı nesne yokdur

⁴³⁹ Boş bırakılmış kuyular ve sağlam saraylar.

⁴⁴⁰ Andolsun ki oturdukları yerlerde Sebe kavmine ait büyük bir işaret vardı. Biri sağda diğeri solda iki bahçe. "Rabbimizin bahşettiği rızıktan yiye ve O'na şükredin. Ne güzel bir belde, ne bağışlayıcı bir Rab!" (Sebe': 34/15)

⁴⁴¹ "Adına" sözcüğünden sonra boş bırakılmıştır.

⁴⁴² Metinde şeklinde yazılmıştır.

bu ilde. Nite kim Allāhu te‘ālā buyurur  ur’ānda: *Zālike cezeynāhum bi-mā keferū ve hel nuczā*⁴⁴³ (14) *ille’l-kefūru*.⁴⁴⁴

Nazm

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

 āyet a‘zamdı be-ğāyet ol Şehir
G rmemiŐdi mişlini m h u mihir

(15) ‘ kibet virdi  ar ba anı  ar 
K’ider  b d olanı v r n sipihir

Şehir ola mı  ar  anı itmeye  ar b
(16) Şeh mi var k’itmedi a a y   ahir

3.2.112. K Ő a-i S leym nu’n-Nebiyy ‘Aleyhi’s-sel m

H kem  kavlince S leym n neb   azreti (17) ‘aleyhi’s-sel m Belk s-ı meliken  n bu  adar Şehre hükm itd  in Şorup bilicek s ‘ l  ılup ayıtdı kim: “Y  Nu‘m n Ő h, (18) Belk su n milketine göre ne  adar leşkere güci yiter, ba a  aber vir. Ve dağı anu  ta tını ve k Őkini Hüdhüd (19) ‘ac yib med  itdi. V k ‘ mı degül mı ba a  aber vir” diyicek H beŐe meliki Nu‘m n Ő h, du‘   ılup ayıtdı kim: “Y  Nebiyya’ l h, yakın (20) Şöyle bil ki Belk su n taştı gibi ‘az m ta t yokdur.   l  ki  azret   n nübüvvet taştı tev t rle bize  mer dan (21) v zer dan ta     Şöyle  aber irmiŐ  r ki m l k-i cih n arasında ne  od Belk su n Şehr-i Cin n gibi ta tg h  vardur [122a] (1) ne  od Belk s taştı gibi  azret  nden ğayrı melik  n taştı vardur. Y  Nebiyya’ l h, Ő h h riv yetd r ki (2) Belk su n taştı seksen arşun uzunı ve otuz arşun y celigi ve  ır  arşun eni vardur. Ve ser-cümlesi (3)  ızıl altundan ve ru amı a  g miŐdend r. Ve yir yirin la‘l   yığıt u zeberced ve dürr-i yet m ve elm s (4) u p r ze ile m zeyyend r. Ve dağı Şol nesne ki  ıymeti taŐlardur ol ta t anu la p Ő de ve z ver   (5) z net itmişler.

Nazm

[f  ‘il t n f  ‘il t n f  ‘ilün]

Ta t-ı Belk s aşlı bu k’itdüm bey n
Did   mden  zge durur b -g m n

(6) A a hem-t  yokdurur ta t-ı melik
Kim olur m Őt  -ı cümle Şeh cih n

⁴⁴³ Metinde Şeklinde yazılmıştır.

⁴⁴⁴ Nankörlük etmelerinden ötürü onları işte böyle cezalandırdık. Biz, ancak nankörlük edenleri cezalandırırız. (Sebe‘: 34/17)

Nesr Ve daḥı yā Nebiyya'llāh şahīḥ ⁽⁷⁾ naḳldur ki Belkīsuñ bir dīvān-ḥānesi vardur. Bir 'azīm kubbedür, eyle kubbe ki kubbe-i keyvāndan nişān ⁽⁸⁾ virür. Beş yüz şomaḳı mermer direklerüñ üzerine kemerler bağlamışdur. Yedi dürlü ma'ādinden ve ⁽⁹⁾ her bir diregüñ aralığı otuz arşundur ve her 'amūduñ yüksekliği kırk arşundur. Ve ser-i 'amūdları ⁽¹⁰⁾ daḥı bişer arşundur. Ve degme direkde bir levḥ aşılp durur, kızıl altundan üzerinde güneş ⁽¹¹⁾ şeklin naḳş itmişlerdür. On iki burūcile ve altı yıldız ile ser-cümlesin 'aynıyla naḳş itmişlerdür. On ⁽¹²⁾ iki burūcile va toḳuz felegüñ edvārını naḳş itmişler. Ve daḥı her bir levḥüñ üzerinde güneşe karşı Belkīsuñ ⁽¹³⁾ şüretin yazmışlar ki secde ideyorur. Ve daḥı ol levḥaları la'l ü cevāhir birle tezyīn itmişler ve andan soñra ⁽¹⁴⁾ ol 'azīm köşkūñ dört bucağında yedi dürlü ma'ādin taşlarından bir rükn ü merkez yapmışlar ve için ⁽¹⁵⁾ mücevvef kılmışlar. İçi toḳtolu la'l u cevāhirdür. **Ve daḥı** yā Nebiyya'llāh, Belkīsuñ ol kadar begleri vardur ki ⁽¹⁶⁾ ḥaddi ḥisābı yokdur. On iki biñ zerrīn 'alem çeker server ü selāḫinleri vardur. Her birinüñ ⁽¹⁷⁾ ḥükminde on iki biñ ser-'asker şubaşları vardur. Ve her bir şubaşınüñ ḥükminde on iki biñ ser-'asker şubaşları vardur. Ve her bir şubaşınüñ ḥükminde on iki biñ pūlād-pūş ⁽¹⁸⁾ tīg-zen sipāhīleri vardur ki her bir sipāhīnüñ on ikişer zerrīn kemer kolları vardur.”

Naẓm

[fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün]

⁽¹⁹⁾ Aña hem-tā yokdur ulu melike

Kim bulupdur saltanatla meleke

Ḥaşm için cem' eylese Belkīs sipāh

⁽²⁰⁾ Er deminden gökde gün olur sipāh

Ceng için cem' eylese Belkīs çeri

Ḥāki insān bürür eflākī perī

⁽²¹⁾ Taḥtgāhı olalı şehr-i Cinān

Ḥūriye döndi özi şehr-i Cinān

Kendü ḥūb u şehri ḥūb taḥtı ḥūb

[122b] ⁽¹⁾ Ṭālī' i ferḥunde olupdur baḥtı ḥūb

Aña hem-tā yokdurur ḥüsnā ḥabīb

Var ümīzüm ola şāha ol naşīb

⁽²⁾ Böyle diyüp anda Lokmān şehriyār

Ḥoş edeble sākin oldu ol nām-dār

Şeh Süleymān gūş idüp Belkīs⁴⁴⁵yār

⁽³⁾ 'Āşık olup ḥüsnine eyledi zār

⁴⁴⁵ Vezin gereği “Belkīs” sözcüğünden sonra gelen “iy” sözcüğü mısradan çıkarılmıştır.

Diñle imdi bu ‘acāyib kışşayı
Vir şalavāt def̃ it ammā ğuşşayı

3.2.113. ⁽⁴⁾ Kışşa-i Rüstem-i Tehemten ve Kışşa-i Ferāmerz ve der-Beyān-ı Ġurbet-i Ġşān

Hükemā kavlince Süleymān ⁽⁵⁾ nebī ḥazreti (‘a.s.) salṭanat taḥtında oturup Ḥabeş meliki Nu‘mān Şāh ile Belkīsuñ köşkinden ve taḥtından ⁽⁶⁾ ve salṭanatından ve memleketinden ḥaber açup söyleşmekde. Ammā ki bizüm kışşamız **ez-ān-cānib** Rüsteme geldi. ⁽⁷⁾ Nite? Ol zamān ki Rüstem-i Tehemten deryā-yı Āteş kenarında ve kūh-ı Şu‘ā‘uñ eteginde deryā-yı Muḥīṭüñ ⁽⁸⁾ kenarında fevḳa’l-‘alāda Şamāġūr-ı dīvle ve anuñ a‘vānları ehremenlerle ceng iderken ve oġlı Ferāmerz-i ⁽⁹⁾ tīg-zen dahı bir taraftan nerre dīvlere ġiriv u āheng idüp kırmaġa ḳanların ḳara yire ḳarmaġa başladı. Gürz-i ⁽¹⁰⁾ ġirān köpüldüsinden yedi ḳamet yir zelzeleye gelüp taġ u taş deprendi. Ve nerre dīvler ayaġı pençesinden ⁽¹¹⁾ rüy-ı zemīn penbe gibi didilüp cebel-i Cihān-nümā puşt u pādan aşındı. Ve pirāndī ‘afārīt baġrışmasından ⁽¹²⁾ nerre dīvler çağrışmasından ġuş-ı Merriḥīle sem‘-i keyvān, felek-i ‘ulyāda şaġır oldı. Ehremenler gürz ⁽¹³⁾ ḍarbından ve pehlevānlar tīg zaḥmından yedi ḳat yük götüren öküziñ baġrı ezilüp arkası yağır oldı.

Nazm

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

⁽¹⁴⁾ Nerre dīvler pençesinden yidi ḳat yir oldı toz
Gökde ġüneş toz içinde ḳaldı oldı beñzi boz

Nüh felek ‘ifrīt deminden ḳararıpdı hem-çü ḳır
⁽¹⁵⁾ Kim cihānda fark olınmazdı ol zamānda şöyle rüz

Nesr Hükemā kavlince bu ceng-i ‘azīm içinde nā-gāḥ Rüstem-i ⁽¹⁶⁾ destān Şamāġūr-ı dīve tuş geldi. Nite? Gördi ki bir timsāḥ-ı ser-pīl ten-i şütür-pā, evren baḳışlu, ḥançer ⁽¹⁷⁾ dişlü, ḥınzır azılı, ḥırs ellü, ejderhā kuyruklu, bebr ü beyān göġüslü, gergedan kulaklu, ‘ifrīt-i zamān ki yedi ulu ⁽¹⁸⁾ çınār ağaçların bir yire getürüp yedi başlu ejderhā derisi kemendiyle muḥkem şarmış bir ḳara taġ gibi yirlü ḳayayı delüp ⁽¹⁹⁾ bu çınār ağaçların geçürüp gürz-i ġirān idinüp omuzına urmuş.

Nazm

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

Başı ḥammām ḳubbesi vü gözi külḥān ocaġı
⁽²⁰⁾ Ağız āteş şaçar anuñ şan cehennem bucaġı

Dişleri sinurtaş u burunı beñzer taġa anuñ
Sebleti atuñ kuyruġı vü rīşi ṭamuñ şaçaġı

⁽²¹⁾ **Nesr** Hükemā kavlince ḳaçan ki Rüstem Şamāġūr-ı dīvi ki gördi na‘re urup hemān-dem ilerü vardı. Elin alup [123a] ⁽¹⁾ ilerü varup tīg-ı Ḍaḥḥākı ḥavāle ḳılup ayıtdı ki:

Nazm

[fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün]

Didi benven Rüstem-i destān pīl

⁽²⁾ K'üç yaşumda yeñmişem bir zinde pīl

On iki yaşumdaken iy kām-yāb

Qan elümden ağladı Efrāsiyāb

⁽³⁾ İrgürincek on beşe 'arşın mecīd

Virdi cānın tīguma dīv-i sipīd

Çün kim irdüm kırk yaşına men tamām

⁽⁴⁾ Hāşm hūndan göge çıkardum ğamām

Şuda tinnīn berde evren avlaram

Bīşede arslan tağda kaplan avlaram

⁽⁵⁾ Cān alıcı dahı duymaz cengüme

Qarşu gelmez gökde Merrīh hengüme

Pes Şamāğūr kim ola k'ide savaş

⁽⁶⁾ Tīguma virmek diler illā ki baş

Böyle diyüp urdı Rüstem na'resin

K'itdi Behrām anda çāk u zehresin

⁽⁷⁾ **Nesr** Hükemā kavlince Rüstem bu vechile na're urup kendü bildüricek Şamāğūr-ı dīv gördi ki kırk beş ⁽⁸⁾ arşın qadd ü kāmēt Merrīh-şalābet qahramānleyin pūr-şecā'at bebr-i yabān derisinden cevşen-[i] kebūr bekteri var. Tīg-ı ⁽⁹⁾ Dahhākı biline kuşanmış, bilinde kızıl altundan ğılāflu elmās hançeri var. Velī rahşı yok yayan etekleri bilinde ⁽¹⁰⁾ seyf-i bürrān elinde nām-ı Sübhān dilinde bir pehlevān-ı cihāndur ki yedi başlu evren görürse dehşet idüp ⁽¹¹⁾ qan qaşane nice nerre dīv 'ifrīt āhengi ide ki Merrīh-i felek anuñla ceng itmege üşene.

Nazm

[fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün]

⁽¹²⁾ Nice dīv ki görse evren Rüstem anda uşana

Qıymıqından gökde Merrīh havf idüp qan qaşane

Kerrimān kermin koyuben Nerrimānlar nerm olup

⁽¹³⁾ Qahramānlar qorquben qolluğına bil kuşana

Nesr Hükemā kavlince Şamāğūr-ı dīv egerçi Rüstemi görüp evvel qorqup ⁽¹⁴⁾ dehşet itdi velī soñra cenge iqdām idüp ad u şan gözleyüp ğayret itdi. Andan ol tağ gibi gürzini hışımlı ⁽¹⁵⁾ qara bulut gibi gökyüzine qaldurup qazā' vü qader gibi na'resin urup ayıtdı ki: “İy Sīmurğ yuvasında

murdâr leş birle ⁽¹⁶⁾ yaşlanmış Zāl-ı destān artuğı ve iy kanlar içici bed-nefs ü zālīm cān alıcı artuğı, ne cānile kōrkmayup bu araya ⁽¹⁷⁾ geldüñ? Kūh-ı Billūr ve deryā-yı Āteş aşup bu cebel-i Cihān-nümāya geldüñ. Ne var koyun kıpar kırdı. Señ kağan arslana karşı ⁽¹⁸⁾ gelüp ceng idemezsin. Eger ki tağda taşda kıplan birle kırpışurup bebr-i yabān dahı olsañ bencileyin ⁽¹⁹⁾ ejdehā birle ceng idemezsin.”

Nazm

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

Qıvvetümi ‘arz idüp dutsam felek
Kıparup elde getürem çün elek

⁽²⁰⁾ Baş kıkarsam ‘arş-ı ‘ālīyi yıkıam
Ökçe kıksam sıflıyı bahra dıkam

Ağzum açup ‘āleme şaçarsam od
⁽²¹⁾ Hark idüp halkı çıkaram göge dūd

Pençe şalsam Merrḥūñ yüzün bozam
Puşt [ü]-pā şalsam semek bağrın üzem

[123b] ⁽¹⁾ Sām gözümde zerre yok Rüstem nedür
Dīv ü cinni cūce⁴⁴⁶ yok ādem nedür

Böyle diyüp ol Şamāğūr urdı lāf
⁽²⁾ Kıldurur gürzin[i] çün Elbürz ü Kāf

Diñle imdi nice kılur cengi pes
Vir şalavāt şerḥ ideyin hoş nefes

⁽³⁾ **Neşr** Hükemā kavlince Şamāğūr-ı dīv bu vechile lāf urup Rüsteme gürz havāle kıılınca Rüstem dahı siper ⁽⁴⁾ ber-a-ber dutdı. Gürz indüğün görüp kırk elli adım mıkdārı kendüyi ilerüsine atdı. Erliğile kızāyı şavup ⁽⁵⁾ pehlevān gürzi kendüden redd itdı. Gürz inüp yire tokunup gömülüp darbı cebel-i Cihān-nümāyı gümlletdı. Şamāğūr-ı ⁽⁶⁾ dīv Rüstemüñ halāşın görüp kıakıdı. Gürz-i girān eline alup omuzına urup tekrār Rüsteme ⁽⁷⁾ gürz havāle kıılup ağız açup şakıdı. Rüstem siper karşı virdi. Velī gürz yakın gelicek Rüstem ⁽⁸⁾ kendüyi irdi. Gürz yire dokunup toz cihānı ğarka virdi. Yıl esüp çünkü tozu dağıtdı. Dīv ⁽⁹⁾ Rüstemi sağ esen muķābelesinde görüp na‘re urup ayıtdı: “Yā Rüstem, eriseñ gürzüme siper virüp koluñı ⁽¹⁰⁾ irme. Gürzüme erliğile karşı dur. Muḥanneşler gibi hıle kıarma.” diyüp ‘itāb u ta‘nla hıṭāb idicek ⁽¹¹⁾ Rüstem Allāha tevekkül kıılup yirinde muḥkem tırdı. Vakti ki Şamāğūr gürzile Rüsteme ki urdı henüz darb Rüsteme ⁽¹²⁾ irmedin gürzüñ serdestesine yapışup çeküp zorile elinden alup dahı kendü gürzile Şamāğūr-ı ‘ifrīte ⁽¹³⁾ ḥamle kıılınca

⁴⁴⁶ Metinde şeklinde yazılmıştır.

nā-gāh gökyüzünden dīvler leşkeri irişdi. Na‘re-i ehremenān sem‘i Rüsteme girişdi.⁽¹⁴⁾ Şamāgūr-ı dīv dağı Rüstemüñ heybetine duyamayup kaçup gitdi. Velī Rüstem dağı kendü gürzile kafāsından⁽¹⁵⁾ dīvi itdi. Gürz çignine dokunup yire yıkılıp zīr u zeber oldı. Anı görüp dīv leşkeri dağılınca⁽¹⁶⁾ hemān-dem Qahhār-ı tinnīn-ten-i nüh-sere iki biñ miqdārı dīv ‘ifrīt leşkeriyle hevā yüzünden irişüp na‘reler⁽¹⁷⁾ haykırdı. Cebel-i Cihān-nümā etegine indiler, każā gibi yire kondılar. Ecel-i kader gibi Rüstemden yaña döndiler.⁽¹⁸⁾ Dağı tinnīn-ten-i nüh-ser Qahhār on iki elinde on iki dürlü yarağ Rüsteme aınsuzdan hamle itdi. İttifāk andan gayrı⁽¹⁹⁾ iki biñ miqdārı nerre dīv dağı Rüstem üzerine üşdiler. Gürz-i girānlar urup taş topraklar atup her birisi ceng idüp⁽²⁰⁾ Tehemtenle dutuşdılar. Ne söz dırāz kılalum. Rüstemüñ ol dem üstüne inen taş u toprağıñ nihāyeti ve gürz-i girānlaruñ⁽²¹⁾ gāyeti yogıdı. Pes Rüstemi zebūn itdiler, ejderhā kemendlerin atup tutdılar. Ez-ān-cānib ‘Uccāc-ı ehremenle Hātātf-i [124a]⁽¹⁾ ve ‘Anācīf-i nerre dīv Rüstem tutulduğı ki gördiler Ferāmerzi ceng āletiyle ve bindügi atile göturdiler. Alup kaçdılar. Velī⁽²⁾ Tağtağa-i tarrār Çelkük-i dīv şeklinde eli ayağı bağı ve boynında bend ü zencīr epsem turur. Çünkü Qahhār-ı tinnīn Rüstem⁽³⁾ a‘vānlarıyla ki uşup tutdılar ejderhā kemendiyle şarup muhkem berkitdiler. Andan Şamāgūr-ı dīv üzerine⁽⁴⁾ geldiler ki gördiler zaḥmnāk olmış. Velī dağı olmamış zaḥmını huşke bend idüp şardılar. Andan Tağtağa-i⁽⁵⁾ ‘ayyārı gelüp gördiler. Ferāmerz kuyusun bekleyen dīvler serhengi Çelkūki şanup hātırın şordılar. Tağtağa-i⁽⁶⁾ ‘ayyār dağı Çelkūkuñ āvāzın işidüp önünü aña düzetmişdi. Pes yüzinde sözinde hey’etinde gözinde hey’etinde⁽⁷⁾ hīç fark kılamadılar. Tağtağa-i ‘ayyāridüğün bilemediler. **Andan** Qahhār-ı tinnīn emr itdi. Tağtağanuñ bend ü zincīrin⁽⁸⁾ aldılar, ‘özü dileyüp hātırın tesellā kıldılar. **Andan** Tağtağa ağlayup Qahhār-ı tinnīn-tene ayıtdı: “Yā serheng-i ehremenān⁽⁹⁾ ve iy tīg-zen-i şaf-şiken ve nesl-i şeytān, egerçi ki Zāl-ı destān oğlu Rüstem ele getürdüñ nerre dīvler arasında⁽¹⁰⁾ erlik adın yirine yitürdük ki benüm kırk nefer ‘ifrīt qardaşlarımı oğlu Ferāmerzi bekleyen hāldāşlarımı⁽¹¹⁾ ser-cümlesin bu Zāl oğlu öldürüpdür. Oğlu Ferāmerzile billerine kılıç urup iki buldurupdur. **Ammā ki**⁽¹²⁾ niçün Ferāmerzi alup kaçan dīvleruñ ‘akabınca ehremenler göndermeyesin ki ardından yiteler. Od⁽¹³⁾ yakup atasıyla oda atalar.” diyüp söyleyicek Qahhār-ı tinnīn-ten sözlerini ma‘kül görüp hışmıle⁽¹⁴⁾ emr itdi. **Çille-desti** heşt-pāyile Kaşfaşa-i pīl-teni ve Caḥcādīh-ı mār-serle ne kadar perende uçucı dīvler varise⁽¹⁵⁾ ve ne miqdār devende dem çekici ‘afārīt-i ser-nefer varise hışımlu kara bulut gibi yirlerinden kalkup def‘i⁽¹⁶⁾ uçup gitdiler. Dem çeküşüp birbirin geçişüp ‘azm-i Ferāmerz itdiler. Şöyle ki gökyüzi dīvlerden⁽¹⁷⁾ görünmez oldı. Hemān Rüstem yanında Qahhār-ı tinnīn-ten-i nüh-serle **Qutqāt-ı** dīv ve Kırtāh-ı dīv ve **Keykānūs-ı**⁽¹⁸⁾ şütür-pāyile elli miqdārı nerre dīv serhengleri kaldı. Mebāzā bākisi dağı Ferāmerz ardınca gitdiler.⁽¹⁹⁾ **Andan** Tağtağa Rüstem üzerine varup bend ü zencīrde görüp muştıle birkaç urup dağı Qahhār-ı tinnīn nüh-sere⁽²⁰⁾ çağırıp ayıtdı: “Bilürsin ki bu Rüstemüñ atası ki Zāl-ı destāndur Sīmurğ yuvasında sihr öğrendüğü meşhūr⁽²¹⁾ dāsītāndur. Bu kemenddür ki buña nice bend ü zencīr gerek. Sihriyle kaçup kurtulmağa buña bir yahşı rāy-ı tedbīr gerek. [124b]⁽¹⁾ Velī cümlesinden efdali budur ki emr idesin. Başın elümle kesüp kanların kana kana içem ve yāḥūd buyuruñ çaḥmak⁽²⁾ çaḥayın tağ etegine od urup nār-ı Nemrūdı yakayım. Rüstemi şişe şancup kebāb idüp kafāsın kesüp⁽³⁾ beynisin oyup kadeh içine kanın koyup şarāb ideyim.” diyüp Rüstemi urup söküp şamata kılınca Tağtağa-i⁽⁴⁾ ‘ayyārı Qahhār-ı tinnīn-ten hoş görüp ayıtdı: “**Yā Çelkük-i** dīv, Rüstemüñ ölümü senüñ elüñde olsun. Her ne⁽⁵⁾ cezāyile olursa öldürüp depele. Anuñ evvel dīvler kanın içici kurşağın yarup bağı kanın yire sepele ki⁽⁶⁾ düşmānuñ dirildüğünden öldüğü yigdür. Hayr u şerden her ne itdiyse

bulduğu yigdür ki azğunu ⁽⁷⁾ azğunile komağ yigdür ki dimişlerdür: *Zeru't-ṭağīne fī ṭuğyānihim*.⁴⁴⁷
Ve-lākin kişi düşmānını öñürdü ⁽⁸⁾ helāk idüp düşmāndan soñra bir gün 'ömür sürmek biñ yıllık
'ömür yirine geçer. Nite kim dimişlerdür:

Şi'r

⁽⁹⁾ Ve inne ḥayāti'l-mer'i ba'de 'aduvvihi
Ve in kāne yevmen vāḥiden li-mekihi⁴⁴⁸

Nazm

[fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün]

Böyle didi zeyd u beşer daḥı 'amur

⁽¹⁰⁾ Düşmenüñ soñında bir gün biñ 'ömür

Düşmenüñ mevti durur dosta düğün
Haşmuñun yasında çal çeng ü erganun

3.2.114. ⁽¹¹⁾ Der-Beyān-ı Hile-i Ṭağṭağa-i 'Ayyār

Hükemā kavlınce kaçan ki Ṭarrār, Qahhār-ı tinnīn-ten-i nüh-serüñ sözün ki ⁽¹²⁾ işitdi bir kaya
koltuğında toluncağ yirde çaçmak çaçdı. Dīvler odun degşürdüp 'azīm od yakdı. Şöyle ki ⁽¹³⁾ 'alevi
nār-ı Nemrūd-misāl felege çıkdı. Rüstem bağılu durduğı yirden oda nazar idüp bakdı, göñli ⁽¹⁴⁾
korıdı. Ṭağṭağayı bilemeyüp Çelkük-i dīvi şanup göñülden Allāha tevekkül kılup niyāza meşğül
oldı. Ṭağṭağa-i ⁽¹⁵⁾ ṭarrār ol fitne-engīz-i mekkār âteşi yakup Rüstemden yaña bakup ayıtdı ki: “Yā
pehlevān, nice bir dīvler başın kesersin, ⁽¹⁶⁾ mağārası öñine aşarsın. Demidür ki senüñ daḥı kañunı
döküp şarāb yirine içevüz ve etüñi kebāb idüp yiüyüp ⁽¹⁷⁾ hoş geçevüz.” diyüp emr itdi. Bir çınār
talını kesüp ucın ser-tīz idüp Rüstem nazarına karşı bir dīvüñ eline virdi. ⁽¹⁸⁾ Daḥı sürüp Qahhār-ı
tinnīn-ten nazarına vardı. Yüzini yire sürüp ayıtdı ki: “Yā serheng-i 'afārīt, odı yakdum. Ne dersin?
⁽¹⁹⁾ Rüstemi kebāb ideyin mi? Yoḥsa oğlu Ferāmerz tutulup ele girince şabr idermisiz kim ikisin
daḥı birbirünüñ ⁽²⁰⁾ karşıusunda kažuğa şancup 'azāb idevüz ki etlerin şīşe sancup ⁽²¹⁾ kebāb idevüz.”
diyicek Qahhār-ı tinnīn-ten-i nüh-ser ayıtdı: “Yā Çelkük-i dīv, efḍali budur ki Rüstem oda [125a]
⁽¹⁾ yakup külin göge şavurasın. Hīç nām u nişānı belürmeye. Ferāmerz daḥı ele girürse kaydın
kayuravuz. Ya oda ⁽²⁾ yakup ya boynın ururuz. Rüsteme siyāset hükm idicek Ṭağṭağa-i 'ayyār du'ā
kılup ayıtdı: “Yā serheng-i ⁽³⁾ 'afārīt, bilürsin ki Rüstem, Sām-[ı]Süvār aşıldır. Zāl u Destān oğlu
Qahramān neslidür. Bunı bir yirde ocağa ⁽⁴⁾ çevürmek ki küh-ı Billüruñ serhengleri ve cebel-i
Sütünüñ ehremenleri ve küh-ı Şu'ā'uñ nerre dīvleri ḥāzır ⁽⁵⁾ olalar. Bir ziyāde 'ālī meclis kırasın.
Rüstemi âteş yakup oda atasın, aḥvāline vāqıf u nāzır olalar. ⁽⁶⁾ Bunı te'hīr itmek evlādur. Vaqt ola
ki oğlu Ferāmerz daḥı ele gire, anuñla bile siyāset ola.” diyicek ⁽⁷⁾ Qahhār-ı tinnīn-ten ma'kül görüp
emr itdi ki on miqdārı nerre dīvle Rüstemi gözedeler. Vaḳti ki Ferāmerz ardınca ⁽⁸⁾ giden nerre
dīvler gelincek Rüstemi daḥı oğlın daḥı oda yakup 'azāp ideler. Pes bu hīleyile Ṭağṭağa, Qahhār-ı
⁽⁹⁾ tinnīn-teni aldayup Rüstemi götürüp bir şanavber ağacına başdan ayağa dek kemendile şardı. Ve
on nefer ⁽¹⁰⁾ 'afārīti üzerine bekçi koyup kendü Qahhār-ı tinnīn-ten nazarına vardı. Daḥı du'ā kılup

⁴⁴⁷ Azgınları, azgınlıklarında bırak.

⁴⁴⁸ Kişinin hayatı, düşmanından sonra bir gün de olsa onun (binin) yerine geçer.

ayağın durdı ve Rüstemi ağaca ⁽¹¹⁾ şarduğundan haber verdi. Qahhār-ı ⁽¹²⁾ tinnîn-ten işidüp hoş gördi. Bu aralıkda ahşam dahı gelüp irdi. Qahhār-ı tinnîn yirinden tırdı, ol yanan ⁽¹³⁾ âteş kenârına vardı. Kendü ocak başına geçüp oturup bâkî serhengler ayağın tırup Ferâmerzden ⁽¹⁴⁾ haber açup ‘akabınca giden dîvlerüñ gelmedüğine gamgîn olup söyleşdiler. Bunda bizüm kışşamuz **ez-ân-cānib** ⁽¹⁵⁾ ‘Uccāca geldi ki Hātāţif-i ‘ifrīt ve ‘Anācîf-i dîv a‘vānlarıyla Ferâmerzi ceng aletiyle ve bindügi atıyla ⁽¹⁶⁾ götürüp ki gökyüzine gitdiler tā kürre-i nesîme yitdiler. Bulutlar içinde gizlenüp tırdılar. Dahı Rüstemle Qahhār-ı ⁽¹⁷⁾ tinnîn-ten-i nüh-ser cengine göz urdılar. Gördiler ki Rüstem dutuldu bend ü zencîr itdiler. Ve Qahhār-ı tinnîn-ten otuz kırk nefer ⁽¹⁸⁾ ‘afārîtiyle qalup mā-bākîsi dem çeküp uçup zulumât cānibine gitdiler. Bildiler ki kendüleri göremeyüp ⁽¹⁹⁾ baħr-ı zulumâta gitdi şanup yol azıtdılar. Pes felek yüzinde bunlar ol kadar tırup şabr ki itdi ⁽²⁰⁾ gün tolanup ahşam irüp zulumât ‘âlemi tıtdı. Dahı bunlar gice olduğın ki gördiler cebel-i ⁽²¹⁾ Cihān-nümā etegine inüp bir mağāra bulup içine girdiler. **Ve andan** ‘Uccāc-ı dîv Ferâmerze ayıtdı: **[125b]** ⁽¹⁾ “Yā pehlevān, siz bunda tıruñ. Ben varup haber alayım. Rüstem-i pehlevānuñ hālî neye vardı, bileyim.” diyüp mağārada ⁽²⁾ atları koyup gitdi. Ve yıl gibi yayılup ol kara gökçe içinde sürüp bunlaruñ tırduğı yire yakın ⁽³⁾ gelüp yitdi. Evet kendüyi bir yirde pinhān itdi. Gördi ki Rüstemi bir ağaca şarup bend itmişler, ayağın tırup ⁽⁴⁾ ve Tağtağa-i tarrār Çelkük-i dîv şüretinde Qahhār-ı tinnîn-tene hîdmet kılur. Ammā ki Rüstemi sağ görüp Allāha şükr idüp ⁽⁵⁾ yire yüz sürdi. Dahı Tağtağayla buluşmağa fırsat gözedüp tırdı. Ol kadar şabr itdi Tağtağa-i tarrār dahı ⁽⁶⁾ ‘âlem-i zulumât olduğın ki gördi Ferâmezden kimse gele diyü kenara çıkup çevre yaña göz urdı. ‘Uccāc-ı dîv ⁽⁷⁾ Tağtağayı gördi. Zāğ u zağan gibi ötüp âvâz virdi. Tağtağa âvâzı işidüp katına vardı, Ferâmezden ⁽⁸⁾ haber şordı. ‘Uccāc-ı dîv dahı mağāraya girdüklerinden hevā yüzinden bunlaruñla Rüstemüñ hālîn gördüklerinden ⁽⁹⁾ haber virdi. **Andan** Tağtağa ayıtdı: “Yā Uccāc, eger dilerseñ ki Rüstem hālâş ola tinnîn ten için ⁽¹⁰⁾ bir çāh-ı ‘azîm kazup ve dibine qarğı şıbtalu ef’î dillü nîze şeklinde yüz miqdârı kurı ağaçdan kazuk ⁽¹¹⁾ düzüñ. Dibine kaķuñ birer ucı yukaru tırsun. Tā ki Qahhār-ı tinnîn-ten kendüyi ol ağaçlara ursun. ⁽¹²⁾ **Ve-lâkin** bu işi ta‘cîl tutup başlañ nışfu’l-leyl olincaya dek kuvveti be-cid dutuñ işleñ. Velî kuyınuñ ağzına çör ü ⁽¹³⁾ çöple çemen döşeyüp belürsüz idüñ. Dahı gelüp baña haber kılur. Velî Ferâmezile dîvlere deyiñ ki hāzır olsunlar. Düşmeni ⁽¹⁴⁾ kuyuya düşüricek üşüp depelemege kâdir olsunlar.” diyüp ‘Uccāca naşîhat itdi. Ol dahı gelüp Ferâmeze buluşup ⁽¹⁵⁾ mağāra karşusunda bir dūn yir bulup elli altmış nefer ‘afārît üşe gelüp bir kuyu kazdılar. Toprağın çıkarup dibine kazuklar ⁽¹⁶⁾ kaķup kuyu ağzını çör ü çöp birle örtüp üzerine çemen döşeyüp örttiler. Nışfu’l-leyl olmadın tamām itdiler. **Andan** ⁽¹⁷⁾ ‘Uccāc-ı dîv gelüp Tağtağadan yaña gitdi. Yakın gelüp bir yirde qarār itdi. **Ez-in-cānib** Tağtağa-i ‘ayyār dahı gāh ⁽¹⁸⁾ gāh gelüp Rüsteme sögerdi. Gāh gāh Qahhār-ı tinnîn-ten nazarına gelüp du‘ā kılup ögerdi. Nışfu’l-leyl olincaya dek gāh ⁽¹⁹⁾ gāh dîvlerle âteş yakardı gāh ses diñleyüp çevre yaña gelüp baķardı. **İttifāk** nışfu’l-leyl olıcak Qahhār-ı tinnîn-ten ⁽²⁰⁾ gelüp du‘ā kılup ayıtdı: “İcāzetüñle ben varayın, yakın yirleri cüst u cū kılup göreyin şāyed Rüstemüñ ⁽²¹⁾ dîvlerinden kimse gözcilige gelmiş ola devletüñde ala getürem.” diyüp icāzet alup gitdi. Gelüp ‘Uccāc-ı **[126a]** ⁽¹⁾ dîve buluşup Ferâmerz nazarına yitdi. Tağtağa kendüyi Ferâmerze bildürüp du‘ā itdi. ⁽²⁾ Ferâmerz gāyet şād olup arkasın yıpdı. ‘Özr dileyüp göñlüni yaptı. **Andan** Tağtağa ayıtdı: “Yā pehlevān-ı cihān, ⁽³⁾ ben Qahhār-ı tinnîn-teni varup yirinden tırgururam. Vakti ki kuyu üzerine toğru getürem sen kuyınuñ ⁽⁴⁾ bir tarafından kılıç çıkarup gāvğa galebe eyle. Seni göricek ihtiyārsuz hamle ider, kuyuya düşüp kazıklara sancılup ⁽⁵⁾ zaħmnāk belki helāk olur. **Ammā ki** dîvlere buyurur hemān-dem üzerine üşüp taş u toprak döksünler. Siz ⁽⁶⁾ ol işdeyiken ben varup Rüstemi kırtarup bendden hālâş idüp alup gelem.” diyüp bu tedbîri kılup

Ferāmerz vaktine ⁽⁷⁾ hāzır olup Tağtağa sürüp Qahhār-ı tinnîn-ten-[i] nüh-ser katına gelüp müjde kılup ayıtdı ki: “Yā serheng-i ‘afārīt, ne virirsin ⁽⁸⁾ baña ki Rüstem oğlu Ferāmerzi saña gösterem? Gāfilin dutup ele getüresin, öldürüp yitüresin, şerrin cihāndan ⁽⁹⁾ götüresin.” diyicek hemān-dem Qahhār-ı tinnîn-ten-i nüh-ser yirinden turup:” Kani kandaşur? Öñüme düş, ⁽¹⁰⁾ göster.” diyicek Tağtağa ayıtdı: “On nefer dīv Rüstemi bekleyüp dursunlar ve bākī ehremenler senüñle bile varsunlar. ⁽¹¹⁾ Velī biz senüñle öñürdü varalum ki Ferāmerz tıyup kaçmaya bunlaruñ gavğası busumuzu açmaya ⁽¹²⁾ diyüp öñine düşüp Qahhār-ı tinnîn-ten dahı ellerine yaraqların alup siyāh güş arslana kulağuzlık ider gibi ⁽¹³⁾ gitdiler. Ses itmeyüp kuyu ağzına yitdiler. Vakti ki każā kuyusunuñ ağzına Qahhār-ı tinnîn-ten ki yitdi ⁽¹⁴⁾ Ferāmerz bilüp muķābelesinde kılıç çıkarup gavğa gālebe itdi. Qahhār-ı tinnîn-ten ki Ferāmerzüñ āvāzın işitdi ⁽¹⁵⁾ kuyı üzerinden segirtti. Vakti ki kuyu üzerine kadem başup ayak ki kaķdı każā çāhına düşüp ⁽¹⁶⁾ a ‘zā-i re’īsine kuyı dibinde ki kazuklara sancılup ki batdı ziyāde zaķm itdi. Çünkü **Haṭāṭif-i dīv** ⁽¹⁷⁾ ‘Anācīf-i ‘ifrīt a ‘vānlarıyla Qahhār-ı tinnîn-tenüñ kuyuya düşdüğün ki gördiler üzerine varup ⁽¹⁸⁾ şādlık kılup ta ‘n idüp hey urdılar. Bunlaruñ āvāzın kuyu dibinden Qahhār-ı tinnîn-ten-i nüh-ser ki işitdi ⁽¹⁹⁾ zārī zārī inledi. **Ez-ān-cānib** Ferāmerz dahı kılıç çeküp bilesince gelen dīvlerüñ ba ‘zın ⁽²⁰⁾ zaķmnāk ba ‘zın çalup helāk itdi. Tağtağa dahı gelüp Rüstemi bekleyen dīvlerle yitdi: “Ne turursın ⁽²¹⁾ ki Qahhār-ı tinnîn-ten-i nüh-ser sizi ister.” diyüp şamata itdi. Dīvler anı işidüp ‘aķabinca gitdiler. **[126b]** ⁽¹⁾ Tağtağa dahı Rüstem nazarına geldi. Hañçer çıkarup ayıtdı: “Yā Rüstem, beni bildüñ mi ki ben kimem?” Ayıtdı ki: “Ne ‘am ⁽²⁾ çāhı bekleyen dīvler serhengi Çelkük-i ‘ifrītsin. Bu hañçeri çıkarup baña hamle itdüğüñ nedür ki ne kadar ⁽³⁾ arslan bend ü zencīr içindeyise dahı heybeti noķşān kabūl eylemez ve ecelsüz kimse dāru’l-fenādan dāru’l-beķāya ⁽⁴⁾ gitmez. Beni ölümnden korķa mı şanduñ? Zīrā ki ecelsüz er başına elem gelmez ve ecel geldükde ⁽⁵⁾ zerrece te ‘hīr olmaz. Nite kim Kitāb-ı Sübhānīde Hītāb-ı Raķmānīde Kelām-ı Rabbānīde gelür ki: **İzā cā ‘e** ⁽⁶⁾ *eceluhum lā yeste ‘hīrüne sā ‘aten ve lā yestakdimün.*”⁴⁴⁹

Nazm

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

İy muħanneş korķma ölümdeñ key katı

⁽⁶⁾ K’irmez ecelsüz ölümüñ şiddeti

Çünkü ecel irse velī kaçma ki sen

K’irse ecel virmez emān u mūhleti

⁽⁷⁾ Böyle diyüp anda Rüstem ol zamān

Tağtağaya itdi bī-ħad tōhmeti

Nesr Hükemā kavlince kaçan ki ⁽⁸⁾ Tağtağa-i ‘ayyār Rüstemüñ erligin ciger-dārlıgın ki gördi bendlerin kesüp giderdi ve andan gelüp ⁽⁹⁾ elin öpüp yüz yire ki sürdi ayıtdı: “Yā pehlevān, ma ‘zūr dut ki men Tağtağa-i tarrāram. Senüñ için kendüm tutsağ ⁽¹⁰⁾ itdüm. Bu şūrete girdüm ki yoluñda baş u cān oynayıcı yār u vefā-dāruñam. Ecelden korķum yokdur ki ⁽¹¹⁾ bilürem ecel muķadderdür, geliser. Ve ammā ki düşmāndan korķmak her işüñ āhīrin şoñın şanmak cāyızdır. ⁽¹²⁾ Zīrā ki ümīd-

⁴⁴⁹ Her ümmetin bir eceli vardır. Ecelleri gelince ne bir an geri kalırlar ne de bir an ileri gidebilirler. (A ‘rāf: 7/34)

i huşul maḳşud havf-ı recā arasındadır. Nite kim Kelām-ı Qadīm ve Kitāb-ı Kerīm içinde gelür kim: ⁽¹³⁾ *Ve yed ‘üne rabbehum havfān ve tame ‘ān.*⁴⁵⁰ Pes ma‘lūm oldu ki kişi düşmānından ihtiyāt itmek gerekdür.” diyicek ⁽¹⁴⁾ Rüstem Tağtağayı bilüp öpüp çoçup hātırın tesellā kılup **andan** tīg-ı Dahhākī eline alup dahı dīvlerüñ ⁽¹⁵⁾ ardından yitdi. Ba‘zın kaçurup ba‘zın çalup helāk ki itdi **andan** oğlu Ferāmerze buluşup ‘Uccāc-ı ⁽¹⁶⁾ dīvle ‘Anācīf-i ifrīt gelüp Rüstem nazarında baş koyup yüzlerin yire sürdiler. Ve bendden hālāş ⁽¹⁷⁾ olduğına şükr idüp pehlevāna alķış virdiler. **Andan** kuyı ağzına gelüp irdiler. Tinnīn-ten-i nüh-serüñ ⁽¹⁸⁾ hālın ki gördiler ki çağırup ayıtdılar ki: “Yā dīvler serhengi, itdüğüñi bulduñ mı? Çelkük-i dīv kimidüğüñ bildüñ mi? Ol ‘ayyār Tağtağayı ⁽¹⁹⁾ gördüñ mi? Saña ne hīleler itdügi sırıa vāķıf olduñ mı? Rüstem içün kazduğıñ kuyuya sen kendüñ düşdüñ mi?”

⁽²⁰⁾ **Nazm**

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

Hayr u şerden itdüğini bulıser cinn ü beşer
‘Aķıliseñ hayra düriş terk idüben sen de şer

[127a] ⁽¹⁾ Her kişiyē şanma yavuz eylūgi elden koma kim
Haşmına kuyı kazan çok görmişem kendü düşer

Nesr Kaçan ki Rüstem dīvler ile Tağtağa ⁽²⁾ gelüp Qahhār-ı tinnīn-tene kuyı içinde yatduğı yirde ta‘n itdüğini kim işitdi hāzīn āvāzile cevāb virüp ayıtdı ki: ⁽³⁾ “Yā ‘ayyār-ı nā-be-kār, çünki Rüstem pehlevān ser-firāz geçer benümle muķābele olup ceng itse erligile kanın döküp ⁽⁴⁾ adına lāyık iş kılmağa kaşd kılup āheng itse sen ‘ayyārı baña havāle kılup belā kuyısına düşürüp zaḥmnāk ⁽⁵⁾ idince nice Rüstemdür bu kim erligile düşmenini düşmenlemeye ‘ayyārlıgile hīle ile haşmın zebün kıla.”

Nazm

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

⁽⁶⁾ Er gerek kim erligiyle çıkara ‘ālemde ad
Tā kim iller içre ola ehl-i dil biliş ü yād

Hīleye virmez gönül ‘ālemde olan şāhib-kırān
⁽⁷⁾ Tīg u gürz ü tīrile ceng ider olur hoş-nihād

Nesr Hükemā kavlince Qahhār-ı tinnīn-ten-i nüh-serüñ Rüstem kulağına ki irdi kuyı ⁽⁸⁾ ağzına gelüp düşmen hālını kendü göziyle gördi. Pehlevān ğayrete gelüp Qahhār-ı tinnīn-ten sözi cānına kār idüp ⁽⁹⁾ Tağtağa-i ‘ayyāra kaķıyup ayıtdı: “Yā Tağtağa-i fettān, egerçi ki baña dostlık şüretin gösterüp düşmāna mekr ⁽¹⁰⁾ idüp każā kuyısına ki düşertüp düşmāna mekr idüp każā kuyısına ki düşürdüñ velī nidem ki benüm ad u şanum ⁽¹¹⁾ şışesin yire üşetdüñ. Komađuñ ki fırsat bulup haşmumla devr-i şām olıncaya dek ceng idüp ⁽¹²⁾ duruşam. Tīg-ı Dahhākile çalışup gürz-i girān

⁴⁵⁰ Korku ve ümit içinde rablerine ibadet ve dua etmek üzere vücutları yatak görmez, kendilerine verdiğimiz rızıktan da Allah için harcarlar. (Secde: 32/16)

şalup uruşam. Tâ ki cihân pehlevânları zamâne şâhib-ķırânları ⁽¹³⁾ Süleymân dergâhında atam Zâl-ı destân nazarında ve dedem Sâm-ı Süvâr huzurunda eydeler kim ⁽¹⁴⁾ Rüstem-i Tehemteni gör ki oğlu Ferâmerzi tîğ-ı zenle on iki ellü şeyâfîn nesli iki dillü tokuz başlu tîğ-ı bürrân ⁽¹⁵⁾ dişlü ‘afârît serhengiyle ceng itmege korkup üşenmişler.” diyüp söyleşeler. Benüm bunca yıldan berü ⁽¹⁶⁾ kazanılmış yahşı adum muhânneghlîhile añılup illerde kılışalar.

Nazm

[fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilün]

Er gerek dünyâda kıya çalışıben yahşı ad
⁽¹⁷⁾ Tâ kim iller içre dil-sîr birle öñe biliş ü yâd

Elli yıllık kazanılmış eyü adı bir nefes
Bir dem içre sır ayağa bırağur bed-i ‘tikâd

⁽¹⁸⁾ Er gerek ki gözleye ol nâm u nâmûsıyla ‘âr
Kim yaramaz addan ölüm yegdür ara hoş-nihâd

Nesr Hükemâ kavlince Rüstem ⁽¹⁹⁾ böyle diyicek Tağtağaya gâyet güç gelüp incindi. Eylügi bilinmedüğine acıdı. Rüstem yolına hîdmet ⁽²⁰⁾ idüp baş u cân terkin urduğına şüret-i tebdîl câme tağyîr kılıp Çelkük-i dîv derisine girdüğüne ⁽²¹⁾ ve elin ayağın bağlatmağa rızâ virdüğüne ‘aql gavvâşın fîkr deryâsına şalup mekr u eliyle düşmeniçün **[127b]** ⁽¹⁾ hîle dâmin kurduğına düşmeni każâ kuyusına givirdüğüne ve Rüstemi halâş kılıp kırtardüğüne ⁽²⁾ bu kadar eylük itdüğü bilinmedüğüne hîdmeti minnete geçmeyüp Rüstem ‘aynına almadüğüne perîşân-dil olup âh idüp ⁽³⁾ yandı vü yakıldı. Şöyle ki ‘aqlı başından gidüp kendüyi gâmdan yavı kıldı.

Nazm

[fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilün]

Şeh huzûrında bilinmeyince bende hîdmeti
⁽⁴⁾ Yigrenüp bî-zâr cândan çok çekiser zahmeti

Şeh gerek ki kullarınıñ hîdmetini bilüben
⁽⁵⁾ Hîdmetine göre vire himmet idüp hil ‘ati

Nesr Hükemâ kavlince andan Tağtağa-i ‘ayyâr ayıtdı: “İy pehlevân-[ı] rûzigâr ⁽⁶⁾ yâ Zâl-ı destân oğlu Rüstem ve iy nesl-i Sâm-ı Süvâr, çünki ben şanurdum ki senüñ yoluña eylük idüp bir iş ⁽⁷⁾ başardum ki seni bendden halâş idüp düşmenüñi ki kuyıya düşürdüm ve bunca dîvlerüñ şerrini üzerüñden ⁽⁸⁾ şavup her yirin bir pâreye hîle ile atup mekrile ‘aqların alup şaşurdum. Ve ammâ çünki hîdmetüm minnete ⁽⁹⁾ geçüp bilinmedi.” Di Tağtağa-i ‘ayyâr böyle diyüp **‘Uccâc-ı** ehremene işâret itdi: “Beni götür, al kaç.” diyü remzile ⁽¹⁰⁾ beşâret itdi. ‘Uccâc-ı ehremen dahı gördi ki Rüstem kendünüñ ve Tağtağanuñ hîdmetlerin ki bilmedi ne ⁽¹¹⁾ minnet ki yüzlerine gelüp tahsîn dahı kılmadı. Pes göñlinde kendü kendüye ayıtdı: “Bir kimsenüñ atası Sîmurğ-ı ⁽¹²⁾ Kâf yuvasında mühmel leşile perverde olanuñ oğlından ne hüner gele ve eylügi nice bile.” diyüp hemân-dem

naḥnu'l-munşi'ün.⁴⁵² Yā Nebiyya'llāh, dünyāda bu oduñ menfa'ati çoğ olduğıçün ba'zı 'uḳalā'-ı Hind⁽¹⁶⁾ ve ḥükemā-i Yūnān ve füzelā'-i Sind ğalaṭa varurlar. Āfitāba ve āteşe secde itdiler. Tā evvel zamandan bu zamāna⁽¹⁷⁾ deĝin Mecūsüñ ḥazālānı ya'nī rüsvāyılıĝı meşhūr oldı. Pes bundan ma'lūm olur ki kişinüñ⁽¹⁸⁾ işi yalıñuz 'aḳılla tamām olmaz. Belki hidāyet Ḥaḳ te'ālādandur. Eger bunlar oduñ menfa'ati çoğ olduğıçün⁽¹⁹⁾ ṭapdılsa gerekidi ki şuya artuḳ ṭapalardı. Şunuñ menfa'ati çoğ olduğıçün oddan ziyādedür.⁽²⁰⁾ Ḥaḳ te'ālā buyurur ki: "Cemī' mevcūdātuñ ḥayātını şuda ḳodum." Nite kim buyurur: *Ve ce'alnā mine'l-mā'i külle şey'in ḥayyin.*^{453 (21)} Ve daḥı yā Nebiyya'llāh, oda nisbet ṭopraĝuñ menfa'ati daḥı çoḳdur. Gerekidi aña ṭapalardı. Pes ehl-i ḥikmet [128b]⁽¹⁾ yanında oda ṭapanlaruñ dīni cemī' edyāndan girüdü, ednādur. 'Ālemde bundan şümraḳ dīn yoḳdur.⁽²⁾ Tā ḥattā hīç bir milletden bir kişi Mecūsī dīnine girmiş degildür ve āfitāb-perest daḥı olmış degildür. Zīrā ki götürsin⁽³⁾ ki çār 'unsurda āteşüñ hīç ḳararı yoḳdur. Ān-ı vaḳt içinde bulduĝın yaḳup 'alevi felege çıḳup⁽⁴⁾ ĝidā-yı heyzumı dükenüp kendüsi maḥv olur. **Pes āteşe** nisbet yelüñ ḳararı vardur. Zīrā ki yirle gök⁽⁵⁾ arasında hīç hevā eksük degildür. Eger ki eksük olsa Nüfusileruñ ḥayātı memāta mübeddel olurdu.⁽⁶⁾ **Zīrā ki** eger insān u ḥayvān u nāṭıḳ ĝayr-ı nāṭıḳ zindigāniliĝi hevāyiledür kim hevā ümmid-i ḥayātdur, ve ĝidā-yı⁽⁷⁾ rūḥdur.

Nazm

[fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

Her ne ḥay kim aluben virür nefes
Bu hevāla dirlik ider bīş ü bes

⁽⁸⁾ Kim ḥayāta bu hevā virür meded
Bes hevāsuz dirlik itmez hīç kes

Nesr Pes ma'lūm oldı ki nārdan⁽⁹⁾ hevānuñ nef'i artuḳ imiş ve ṭopraĝuñ daḥı menfa'āti ziyādedür. Cemī' nebātāt ṭopraḳda biter. Ḥaḳuñ⁽¹⁰⁾ rızḳunuñ ḳapusıdır ve Ka'be anuñ üzerindedür ve yük götüşücü emānet-dārdur. Ve şunuñ ve yelüñ ve odun⁽¹¹⁾ ḳarārgāhıdır. Ve bir ḥ'āndur ki ayla ve güneşle bezenmişdür ve şular ḳamusı anuñ çevresinde aḳar ve felekler anuñ üzerinde⁽¹²⁾ ve eṭrāfında dönerler. Ḳul gibi kendü vārında pādīşāh gibi.

Nazm

[fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

Bāde nisbet işbu ḥāḳüñ bī-gümān

⁽¹³⁾ Nef'idür ĝāyet ziyāde key cihān

Pes Mecūsī ḥāke niçün ṭapmaya
Nef'i oddan artuḳ iken kāmurān

⁴⁵² Tutuşturmakta olduğunuz ateşi düşündünüz mü? Onun ağacını siz mi yarattınız yoksa yaratan biz miyiz? (Vākıa: 56/71-72)

⁴⁵³ İnkār edenler, gökler ve yer bitişik iken onları ayırdığımızı ve her canlıyı sudan yarattığımızı görmezler mi? Hâlâ inanmayacaklar mı? (Enbiyâ: 21/30)

(14) **Nesr** Ve dahı bilmek gerek ki hāke nisbet şunuñ nef'i ziyādedür. Nite kim Hāk te'ālā buyurur ki: (15) “Ben şuları bulutlardan yağdurdum, tā anuñla otlar bite ve büstānlar perverde ola, yemişler getüre.” Nite kim (16) Hāk te'ālā buyurmuşdur: **Em men hālaķa's-semavātī ve'l - 'arḍe ve enzele lekum mine's-semā'i mā'en fe enbetnā bihi ḥadā'īķa** (17) **zāte beḥcetin.** (18) Yine Hāk te'ālā celle celāluhu buyurur ki: “Baķ cemī' mecūdātuñ ḥayātını şuda ķodum.” Nite kim (19) buyurur: **Ve ce'alnā mine'l-mā'i külle şey'in ḥayyin.** (20) Pes ma'lūm oldu ki ķār 'unşur içinde şudan şerīf 'azīz nesne yokdur. Pes (21) Mecūsī niķün şuya tıpmaya ki menfa'ati āteşden ziyādedür.

Nazm

[fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün]

Bu Mecūsī mişli bī-dīn bī-gümān

(20) Ümmet içre yokdur aña bī-gümān

Hālīķı koyup tıpar maḥlūķa ol

'Aķlı yok nefsine ider naķş u ziyān

(21) **Nesr** Hükemā kavlince kaçan ki Loķmān-ı Hākīm Feysāğūrus-ı Tevhīdīle 'aleyhimā's-selām āfītāb-perestānile [129a] (1) āteş-peresetlerüñ ibtidā güneşe ve oda tıpduķlarınıñ sebebi aşlı birle takrīr kıldılarsa işidüp (2) 'ilimlerine taḥsīn idüp andan Belkīs ki güneşe tıpduğından ğazabnāk olup dahı dönüp Nu'mān Şāha sū'āl (3) kılup ayıtdı ki: “Yā melik-i Hābeş, Belkīsüñ ecdādı dahı güneşe mi tıparlardı yohsa Belkīs kendüsi tıpdı?” (4) diyicek Nu'mān Şāh cevāb virüp ayıtdı ki: “Yā Nebiyya'llāh, Belkīs taḥtgāhı Sebā vilāyetinden bizüm Hābeş memleketine (5) bāzırgānlar çok gelür. Anlarıñ 'uķālāsından tefṭiş itdük. Şöyle ḥaber virdiler ki Belkīsden evvel Yemen vilāyeti (6) ḥalkı ve Nūbe iķlīmī ādemīsī ve Ḥaḍramūt ḥalkı ve zeng-bār vilāyeti ķaraları ekşer pūta tıparlardı. (7) Belkīs zamānında āfītāb-perest oldılar. Sebeb bu ki Sebā memleketi taḥtgāhı şehr-i Cinānda bir ağaķ vardır. Özdegin kırķ (8) kişi ķucağına almaz ve şāḥları birinci ķat felege çıķmışdur. Yücelikte tūbādan ķalmaz ve yetmiş iki dürlü (9) yemişi biter. Ne ḥod yaprağınuñ ḥazānı olur ve ne ḥod yemişine zemherīr żarar ider. (10) Ve Cinān gibi dāyim sebz ü (11) tazedür. Dibinden bir çeşme-sār çıkar revān olup aķar. Yüz sürdüğü yirden sūnbül ü semen biter. Pes Cinān (12) şehriniñ ḥalkı şimdiye dek ol zıķr olan şecer-i mūntehāya tıparlardı. Vakti ki Belkīs melike oldu (13) şems-perestle ol şehr-i Cinān ruḥbānların getürüp baḥş itdüdü.” Ve ayıtdı ki: “Ķankıñuzuñ dīni (14) gökķek ise ve baḥşde dahı ğālib ise aña tıparam.” diyüp birbiriyle baḥş kıldırdı. Dahı şecer-perestlere şems-perestler (15) ruḥbānları ğālib oldu. Şol delīl ile ki ayıtdılar: “‘Aķl yüzinden ķünki eṭraf-ı 'āleme (16) nazar itdük yiryüzinden āsumānı yüce gördük. Ve ılduzlarla zeyn olmış, diledük ki yıldıza tıpavuz. Nā-gāh (17) ay toğdı. Nazar kılup gördük ki yıldıza nisbet şevķı ayuñ ziyāde. Andan şubḥ-dem yitişüp güneş kulle-i Ķāfdan baş (18) kıldurup 'ālemi nūrı birle enver idüp cihāna ziyā viricek bildük ki aya (19) nisbet güneşüñ derece nūr envārı ziyāde ve (20) 'ālemde ḥāşşiyeti ve te'sīri zāhir ve

⁴⁵⁴ Peki, gökleri ve yeri yaratan, gökten size su indiren kim? Biz o suyla, sizin bir tek ağacını bile bitiremeyeceğiniz güzel güzel bahçeler, bağlar yetiştirmekteyiz. Allah'tan başka tanrı mı? Doğrusu onlar yoldan sapmış kimselerdir. (Neml: 27/60)

⁴⁵⁵ İnkār edenler, gökler ve yer bitişik iken onları ayırdığımızı ve her canlıyı sudan yarattığımızı görmezler mi? Hālā inanmayacaklar mı? (Enbiyā: 21/30)

⁴⁵⁶ Metinde şeklinde yazılmıştır.

⁴⁵⁷ Metinde şeklinde yazılmıştır.

güneşden ‘acāyib dünyāda nesne yokdur. Ayuñ dañı hem-çünān faẓileti ziyādedür. Ammā ki ⁽¹⁹⁾ ademī dāyīm güneşi ayı görmekliginden ‘acāyibliğinden gāfil olur. **Ma‘a hazā** görmez misinki ahvāl-i kevākib muhtaşar ⁽²⁰⁾ degildür ki dilile biz anı beyān idevüz.” diyicek bu kevākibüñ ‘ilmi şol nesne degildür ki aña münkir olasız. “Egerçi ki ⁽²¹⁾ kevākibüñ ve ayuñ te’şīrātı vardır ki lākin cümlesinden güneşüñ ziyāde. Zīrā ki ayuñ aydınlığı ‘āriyedür, güneşden alır.” **[129b]** ⁽¹⁾ diyicek Belkīs yine **sū‘āl** ayıtdı ki: “Ne vechile?” Şems-perestler ruhbānı ayıtdı ki: “Ay bir cism-i müdevverdür muşaykal ayuñ ⁽²⁾ aylığı güneşdendür ve aydınlığı güneşden alır. Didüğümüñ ma‘nāsı bu ki vakt olur ki ay güneşe muķābil ⁽³⁾ olur tamām muķābil olup güneşüñ karşıısına gelicek ayuñ hilālī bedr olur. Vakti ki ay güneşüñ karşıısından ⁽⁴⁾ edvār-ı çarḥile leyl ü nehār karşıısından gıtdüğince ayuñ nūrı ol kadar eksilür. Pes ma‘lūmum ⁽⁵⁾ öñdiki ayuñ nūrı ‘ārızı olan nesne ma‘būdlığa lāyık olmaz. Aya tapmayup güneşe tapduğumuza ḥikmet budur.”

Nazm

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

⁽⁶⁾ Böyle diyüp anda ruhbān itdi çok telbīs pes
K’azdurup tapdurdı şemse ‘ākıbet Belkīs pes

Ādemī var ins içinde İblīse telbīs idüp

⁽⁷⁾ Nice insān kaşd idincek azdurur İblīs bes

Nesr Bilgil kim yā Nebiyya’llāh, şems-perestler ruhbānları ulusu böyle ⁽⁸⁾ diyicek Belkīs dañı ma‘kūl görüp put-ı cāmide ve şecere tapmakdan vazgelüp güneşe tapmağa māyıl oldu. Dañı ⁽⁹⁾ sūāl itdi ki: “Ḥaber virüñ baña ki güneş ne şekldedür ve anuñ feleginden Kamer felegine menzil ne kadar yoldur?” ⁽¹⁰⁾ cevāb virdiler ki: “Yā Belkīs-ı zamāne kitābumuzda şöyle gelür ki İdrīs nebī ki Hürmüs-i ḥakīm dördünci kat felege çıkup ⁽¹¹⁾ güneşi görmiş ve edvār-ı felegi otuz yıl seyrān eylemiş. Felegi Zuḥalile gerdiş kılup otuz yıl gerdān kılmış. Anuñ ⁽¹²⁾ kitābından ḥükemā naql ider ki yirden göge degin otuz altı biñ iki yüz toksan ferseng yoldur. Ve dañı ayuñ ⁽¹³⁾ şūreti bir maḥbūb oğlan şekline beñzer ki yüzi nūrından ‘ālem münevverdür ve iki kanadları var, perī ⁽¹⁴⁾ kanadı gibi ve başında bir nūrānī tāk var. Güneş dördünci felekdedür ki evvel küre-i nārile töludur. Ve güneş cemī‘ ⁽¹⁵⁾ kevākibüñ pādişāhidur ve ay vezīridür. Dördünci felek taḥtgāhidur ve güneşüñ ḥarrile ḥalk-ı ‘ālem müşerrefdür. Bu ‘ālem-i ⁽¹⁶⁾ kāyinātı ki görürsin kevākibinle zindegānīlik ider. Ve kevākibüñ dañı enveri ay nūrı ‘ārızı olup nūrı güneşden ⁽¹⁷⁾ ma‘lūm oldu ki şāḥib-envār güneş imiş. Pes her ‘ākıl ki cihāna geldi güneşden enver ü güneşden mü’essir zāḥir göziyle ⁽¹⁸⁾ görmedi. Bāṭın gözile bilmezüz. Görmedük ki bāṭın gözle bilmezüz, görmedük ki ḥaber virevüz. Ve dañı güneşüñ ⁽¹⁹⁾ şol miķdār te’şīrin görürüz ki kaçan ki āfitāb şimāle gelse ‘ālem ıssı olur ve kaçan ki şimālden ırağ olsa ⁽²⁰⁾ hevā şovuğ olur. Pes eyle olsa cihān sarāyı faşl-ı bahārda behişt-mişāl küre-i şahrā lāle-zār olduğına ⁽²¹⁾ sebeb-i te’şīri āfitābimiş. Ve kışın dañı yiryüzi yağmur ve kar ḥalk şovuğdan kaçup muhtāc-ı nār olduğına **[130a]** ⁽¹⁾ sebeb te’şīr-i şems imiş.”

Nazm

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

Çünki ruhbān böyle virdiyse cevāb

İşidüp Belkīs anı gördi şavāb

(2) Kim şecer cāmid durur tapmaya aña
Tapana ide qahir kıla 'itāb

Tapdı andan soñra Belkīs şemse pes
(3) Didi ma'būd oldı baña āfītāb

Her ki tapdısa büte itdi helāk
Kıldı eşcāre tapana hem 'ikāb

(4) Hıışm-ı Belkīsı görüp qavm-i Sebā
Tapdılar şemse kamu şeyh u şebāb

Bildiler şemsi kim [ol] maḥlūk olur
(5) Hālīk ol ki vāhid ol dur[ur] aña

Ayı günü yaradan ol Hāq durur
Kim dūrütdi arzı çarḥ-ı āsiyāb

(6) Nice yüz biñ 'ālemi var ol Hāquñ
Her birinde var anuñ meh āfītāb

Böyle diyüp anda Nu'mān Şāh bes
(7) Sākin oldı vir şalavāt bul şevāb

Nesr Hükemā qavlince Nu'mān Şāh böyle diyicek Belkīsüñ şems-perest ⁽⁸⁾ olduğına sebebin beyān kılıcaq Süleymān Peygāmbere 'aleyhi's-selām incinüp ayıtdı: "Belkīs ḥod 'avretdür. 'Avret ⁽⁹⁾ ḥo nāķışu'l-'aql olur. Velī anı azdurup şems-perest mel'ünlarıdır. Gör ki izlāl itmişlerdür bu maḥzā ⁽¹⁰⁾ küfrdür. Her kimesne ki güneşüñ ve kevākibüñ te'sīrine aldanup te'sīrin mü'essirden bilmesē ḥallāk-ı 'ālemdür, kāfir olur. ⁽¹¹⁾ Egerçi ki güneşde te'sīri vardır lākin mü'essir Hāqdur ki āferīde-kār-ı 'ālem bilmek gerek ki Hāq te'ālā celle celāluhu her ⁽¹²⁾ maḥlūkda bir ḥāşşa komışdur. Ammā ki bunlarda bu degildür ki her bir kevkebüñ kendü kendüsine te'sīrātı olup mü'essir ola. ⁽¹³⁾ Zīrā ki taḥķīk u mü'essir Allāhu te'ālādur. Bunları sebep eylemişdür kim sebebu'l-esbāb fettāhu'l-ebvābdur."

Naẓm

[fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün]

(14) İşbu eflāk u kevākib ne ki varsa aḥterān
Hakkuñ emrinüñ kamu ma'mūrıdır aña 'ayān

Hālīk oldur ḥalk anuñdur ḥukm anuñdur ḥākīm ol
(15) Bāk'si maḥlūk olan maḥkūm aña zāhir nihān

Naql-i muşannif-i kitāb şāhib-i kitāb eydür: Ehl-i sünnet cemā‘atūn ma‘lūmıdır kim ⁽¹⁶⁾ anlar kim Nücūmilerdür. ‘Akıllarında noķşān oldığı ecilden çünkim kitāba muṭāla‘a kılup ḥadīse nazar kıldılar. ⁽¹⁷⁾ **Qāle’n-nebiyyi (‘a.s.):** *Men āmene bi’n-nücūmi feḳad keferehu.*⁴⁵⁸ Ya‘nī ki ḥadīsi fehm idemediler. Bil ki ḥadīs ma‘nāsı budur ki: Ya‘nī böyle bilürlerse ⁽¹⁸⁾ kim ay u güneş ve bākī yıldızlar Ḥālīḳdur, kendü işlerinde bu küfürdür. Ammā böyle bilürlerse muḳadder Allāhu te‘ālādur, ⁽¹⁹⁾ kevākib sebebdür, küfr olmaz. Belki maḥzā īmāndur. Mezheb-i ehl-i sünnet cemā‘at oldur ki Qurāna ḥadīse muvāfiḳ sözlerini ⁽²⁰⁾ ḥükemānuñ diñleye. Muvāfiḳ olmayanın red kıla, inanmaya. **Meṣelā** ba‘zı müneccimin dirler ki fulān burc erkekdür fulān burc dişidür. ⁽²¹⁾ Mecāzdur, ḥaḳīḳat degildür. Nite kim ‘Arab güneşe dişidür ve aya erkekdür. Müneccimler dirler ki sūnbüle dişidür ḥākīdür, **[130b]** ⁽¹⁾ cenūbīdür, taḥkīḳ degildür. Ve ol ki dirler Zuḥal pīr şūretindedür. Bir elinde bıçaḳ ve bir elinde bir kesük ⁽²⁾ baş aşılp durur. Ve daḥı dirler ki Zühre ‘avretdür. Kucağında berbūt var. Bular ḳamusı mevḥūmāt-i sevdāvidür. ⁽³⁾ Qur‘ānda ve ḥaberde gelmişdür. Birinci ḳat gökde taḡ neyler. Ve daḥı kim gördi ki Zühre berbūt çalar yā Zuḥal aḡlur. Buları ⁽⁴⁾ ki yazduḳ bunların ḳavllerinden yazduḳ. Bular bu rekīk-i ‘aḳlile ‘avāma geldüklerini göstermegiçün yazduḳ. ⁽⁵⁾ Ve daḥı bil ki şol nesneyi Allāh te‘ālā ‘azīm yaratmışdur, gerek ki sen daḥı ‘azīm bilesin. Daḥı ihtirām ⁽⁶⁾ vechile baḳasın ki **Rabbenā mā ḥalaḳte hazā bāṭılen subḥāneke fe-ḳimā ‘azābe’n-nār.**⁴⁵⁹

Nazm

[fā ‘ilātūn fā ‘ilātūn fā ‘ilūn]

⁽⁷⁾ Varsa dīn İslām eger īmānile

Dut sözün Firdevsīnūñ sen cānile

K‘ehl-i sünnet vü cemā‘at naḳlidür

⁽⁸⁾ Qo ḥakīmūñ sözünü ḥazlānile

3.2.116. Ğazab Kerden-i Süleymān (‘a.s.) Belkīs-rā

Ḥükemā ḳavlince Süleymān nebīye ‘aleyhi’s-selām ⁽⁹⁾ böyle diyicek cemī‘ ‘ulemā ḥükemā sözine āferīn kılup ‘ilmine taḥsīn itdiler. Andan Süleymān nebīye ‘aleyhi’s-selām ⁽¹⁰⁾ Belkīs ‘ışḳı kār kılup diledi ki: “Belkīsuñ üzerine leşker çeküp yile taḥtın götürdüp vara Sebā vilāyetin ⁽¹¹⁾ ‘ādet kılup āteş-perestler ḥānumānın yaḳup Mecūsīleri oda yaḳup külin göge şavura. Ve bir ḳaşd daḥı ⁽¹²⁾ bunı itdi ki evvel nāme yazup Ḥaḳ dīne da‘vet kıla. Eger gelmezse üzerine ‘asker çeküp vara. Memleketini ⁽¹³⁾ ḡāret ide. Velī ol dem te‘ḥīr itdi. Tā göre ki Belkīs ḥātemin yoklar mı? ‘Aḳıla kāmile midür yoḥsa ḥātemden ⁽¹⁴⁾ ferāḡat ider ‘aḳlı kem melike ve cāhile midür? Zīrā ki saltanat ḥātemi pādīşāhların ḥazīnesi ḳuflinūñ miftāḥıdır. Pes Süleymān ⁽¹⁵⁾ diledi kim Belkīsı imtiḥān kıla ve bu işde ivmeye. Şabrla taḥammül birle işleye kim ‘acele şeyṭān ‘amelidür. Nite kim eydür: **El ‘aceletu mine’ş-şeyṭāni** ⁽¹⁶⁾ **ve te’ennī mine’r-Raḥmāni.**”⁴⁶⁰

⁴⁵⁸ Kim yıldızlar ilmine inanırsa, kâfir olur.

⁴⁵⁹ Onlar ayakta dururken, otururken, yatarken hep Allah’ı anarlar; göklerin ve yerin yaratılışını düşünürler: "Rabbimiz! Sen bunu boş yere yaratmadın, seni tenzih ve takdis ederiz. Bizi cehennem azabından koru! (Âl-i İmrân: 3/191)

⁴⁶⁰ Acele etmek şeytandandır, sükûnet ise Allah’tandır.

[fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün]

‘Ākıl oldur şabrile kıılır ‘amel
Cāhil ol ki dāyimā ider ‘acel

(17) ‘Ākıl u fāzıl olan şābir durur
Ġāzib u tiz-nefs olan cābir durur

Çün kim ol Hākdır yuḥibbu ‘ş-şābirīn⁴⁶¹

(18) Her bir işde şābir olğıl yā emīn

Nuşhını dut cānile Firdevsñmññ
Tā göresin yüzünü Firdevsinññ

3.2.117. (19) Kışsa-i Hüma Āmeden be-Dergāh-ı Hāzret-i Süleymān (‘a.s.) Haber Kerden ez- Cāsūs-i Belkīs

Hükemā kavlince Süleymān PeygāMBER ‘aleyhi’s-selām⁽²⁰⁾ Belkīs hakkında böyle diyüp anı
īmāna da‘vet kılmak niyyetin iderken ve mü‘mine olduğdan sonra nikāḥ idüp almağa gönülden
muḥabbet iderken nā-gāḥ⁽²¹⁾ Süleymān hāzreti felek yüzine nazar itdi. Gördi ki ol kara bulutlar
yöresindeki küre-i nesimde düriyen hevāyī kuşlar serhengi yiryüzine [131a]⁽¹⁾ inmeyen ayağı
olmayup toprağa konmayan bulutda yumurdulayan fevka’l-‘ulā dağı murğān ulusı Hüma felek
yüzünden⁽²⁾ kanad süzüp ğıjlayup indi. Taht muḳābelesine gelüp pervāza turup yönünü hāzretten
baña döndi. Mantıḳu’t-tayrca⁽³⁾ selām virdi. Nazar kılup Hüd Hüdi Süleymān yanında gördi. Şād
olup şakıyup ötdi.⁽⁴⁾ Süleymāna alkış virüp daḥı ayıtdı:

Nazm

[fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün]

Hākka minnet iy emīr-i pādīşāh
(5) Hüd Hüdi katuñda gördi bu Hüma
Çünki itdññ Hüd Hüde şefkat tamām
Saña daḥı rahmet ide ol Huzā

(6) Hem zamānuñ şāhısın ḥalka penāḥ
Hem mu‘īn-i şer-‘i Mūsā dīn-Hūdā

Hem mu‘iz-i dīn ü devlet şeh-cihān
(7) Hem emīr-i ins ü cinn ü reh-nümā

⁴⁶¹ Nice peygamber vardır ki onunla birlikte birçok Allah erleri savaştılar. Allah yolunda başlarına gelenlerden ötürü
gevşemediler, yılmadılar, boyun eğmediler. Allah, sabredenleri sever. (Âl-i İmrân: 3/146)

Ḥazretüñden ḥacetüm budur benüm
Hüdhüdi hoşça dutasın dāyimā

⁽⁸⁾ **Nesr** Ḥükemā kavlince Hümā kuşu Süleymāna bu vechile du‘ā kılıcak Süleymān ayıtdı: “Yā Hümā, dāyim dīvānuma ⁽⁹⁾ geldüğüñce şubḥ-dem gelürdüñ. Ben şubḥ namāzın kılıncaya dek sen daḥı Allāha tesbīḥ idüp ötüp şakırduñ. **Ḳavluhu te‘ālā:** ⁽¹⁰⁾ *Ḳālū innā tetayarnā bikum le‘in lem tentehū le-nercumennekum ve le-yemessennekum minnā ‘azābun elīm* ⁴⁶² āyetin okurduñ. ⁽¹¹⁾ Şimdi nite oldı ki işbu aḥşam vaktin vaktısız gelesin.” diyicek Hümā du‘ā kılup ayıtdı ki: “Yā Nebiyya’llāh, ⁽¹²⁾ vakt ü sâ‘at yiryüzinde giceyle yatup uyuyup dünin seḥergāh yuvasından ḳalḳup **ṭalebnā vecednā** ⁴⁶³ ḥükmince ⁽¹³⁾ ḳanad açup uçup nafaḳasın ele getürmegiçün giden kuşlaruñdur. Ammā ki bizüm küre-i nesīmden ⁽¹⁴⁾ olan murgān ṭā‘yifesinüñ Ḥaḳ te‘ālāyı celāluhu tesbīḥ itmek nefeslerine gıdāsı olduğı cihetden ve dāyimā küre-i ⁽¹⁵⁾ nesimde olan hevāyı kuşlaruñ ḳatında gice gündüz birdür. Zīrā ki ne gözlerümüze uyḥu gelür uyuruz ⁽¹⁶⁾ ve ne ḥod ayağumuz var ki yirdeki kuşlar gibi inüp ḳonup rahat olup ṭururuz. Dāyim ebedu’l-ebed ⁽¹⁷⁾ hemān Ḥaḳ te‘ālānuñ tesbīḥine meşğul oluruz. Ḥāl dilince şükr-i Ḥaḳḳı edā kıluruz kim zıkrden özge ⁽¹⁸⁾ nesne yokdur, bilürüz.

Nazm

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

Ḳul ki tesbīḥ okıyup zākir ola
Ḥaḳ te‘ālā andan begüm şākir ola

⁽¹⁹⁾ İ‘tikādile şıgınsa Ḥaḳḳa ḳul
Ḥāfızı Allāh u Ḥay Ḳādir ola

Ḥaḳḳa ṭā‘at eyleyen zühhāda bil
⁽²⁰⁾ Ḥālīḳ-ı ālem aña nāzır ola

Raḥmet-i Ḥaḳḳı dileyen her zamān
Ṭā‘atinde ḳāyim u ḥāzır ola

Nesr ⁽²¹⁾ Egerçi yā Nebiyya’llāh, dīvāna giç gelmek ‘ālī ḥazretüñi bī-ḥuzūr ḳılmaḳ cāyiz degül. Terk-i edebdür, bilürüz. Ve-lākin yā Süleymān [131b] ⁽¹⁾ bu vakt geldüğüm ma‘zūr ṭut ki iki sebeb vardur. Süleymān didi ki: “Nite?” Hümā eydür: “Sebeb bu ki ⁽²⁾ bugün şubḥ-dem maḳāmumdan uçup küre-i nesīmi geçüp nazaruña ki gelüp giderken yüce gökden yir alçağına ⁽³⁾ teferrüc kılup seyr iderken **Ḥumāme-i** Felegīye buluşdum. ‘Ālī ḥazretüñden bu Hüdhüd icāzetsüz gitdügini işidüp ⁽⁴⁾ ḥazretüñ incinüp Hüdhüd ḥüccet-i ḳavīyle gelmezse ‘azāb kılup va‘de itdügüñi işitdüm. Tereḥḥüm idüp Hüdhüdi bulup nazaruña ⁽⁵⁾ getürmege ve şafi‘ olup günāhını dilek ḳılmağa niyyet itdüm. Daḥı ‘ālem-i eṭrafı gezüp ḳanad açup uçup her ṭarafa ⁽⁶⁾ gitdüm. ‘Āḳıbet Sebā memleketine varup yitdüm. Naḳar kılup ol vilāyet ki gördüm cennet mişālinde seyr kılup ‘ibret alup

⁴⁶² (İnkārcılar) şu karşılığı verdiler: "Doğrusu sizin yüzünüzden üzerimize uğursuzluk geldi. Eğer vazgeçmezseniz, biliniz ki sizi taşılayacağız ve tarafımızdan size acı veren bir işkence yapılacaktır." (Yâsîn: 36/18)

⁴⁶³ Talep ettik ve bulduk.

(7) hayrete vardum. Andan yir alçağına indüm. Birkaç kuşlar gördüm ki bağ u bağçeleri üzerinde kanad açışup uçuşurlar. (8) *Ve in min şey'in illā yusebbihū bi-ḥamdihī*⁴⁶⁴ âyetin okuyup ḥamd-i Ḥakka ağız açışurlar. Velī birkaç hüdhüd daḥı serv ağaçlarının üzerinde (9) konup yönlerin birbirinden yaña dönüp eydürler ki: “‘Acāba Belkīsüñ ḥātemin alup kapan Hüdhüd şekline girmiş (10) cinnī mi ola ve yāḥūd sāhire vü mekkāre midür? Vākı‘ā hüdhüd kuşı mıdur ki bir ḥidmet üzere geldi ḥātemi kapup (11) götürüp nişā[n] mı aldı ola.” diyüp mantıku‘t-tayrca sözlerin ki işitdüm süzülüp üzerlerine indüm. Söyledikleri (12) sözün aşlın tefṭış itdüm. Ben Hümāyı ki gördiler cemī‘ kuşlar bir yire gelüp sāyem altına girdiler. Şöyle ḥaber virdiler (13) ki bu Sebā vilāyetinde bir melike vardur. Adına Belkīs dirler. Ğāyetde maḥbūbe-i zamānedür. Atası Ādem anası (14) perī aşıldur, binti cāndur. Velī ḥüblıkda ḥür-ı cināndur. Bugün şöyle vākı‘ oldı ki āfītāba ṭaparken (15) barmağından ḥātemi çıkarup yüzinden niķābı gidermek ‘ādetidür. Güneşe secde kılmak ‘akıl nākış olduğı (16) ecilden şanā‘atidür. Pes ol demde bir hüdhüd kuşı ḥātemin kapup götürüp gitmiş. Belkīs görüp ḡazaba gelüp şāḥīncilerine (17) ḥükm itdi. ‘Akabınca şāḥīn ve şeh-bāzlar şaldılar. Ardından irişüp Hüdhüdi pençelerine alacakları vaktin bir (18) ulu ‘uķāb kuşı çıka gelüp şeh-bāzları dağıdup yırtmış ve iki pençesine alup bile gitmiş. Hüdhüdi şeh-bāzlar elinden ḡalāş (19) itmiş. Belkīs ol ḡāle muṭṭali‘ olup ḡazaba gelüp perī serhenglerinden **Şehperūs-ı perī** nām serhengi dört (20) nefer a‘vānlarıyla Hüdhüd ‘akabınca gönderdi. Ol kanad açup uçalar, felek yüzine çıkalar, etraf-ı (21) ‘āleme nazar şalup bakalar. Eger Hüdhüdle ḥātemden nişān bulurlarsa cehd idüp ala getüreler. Ḥidmet [132a] (1) şerāyıtın yirine yitüreler.” diyüp baña kuşlar nakl itdiler. Bunlardan bu ḡaberi işitdüm şabrum kalmayup anlara vidā‘ kılup gitdüm. (2) Ol perīler kanda gitdiler ola diyü ben daḥı gökyüzine çıkup çevre nazar itdüm. Gördüm ki (3) ‘ālem-i etrafda yirle gök arasında perīden ḡiç eşer görünmez. Ta‘accüb idüp gelüp bu Ḥabeş memleketine muķābil hevā-yı (4) fenāya yitdüm. Gördüm ki bir ḡışımlı kara buludun altına girüp beş nefer perī gizlenüp ṭurmuşlar buldı. Kendülere (5) perde idinüp sen Süleymān dīvānın gözleyüp ḡayrete varmışlar. Çünkü bunları gördüm Belkīs perīleridüñ (6) bildüm nazaruña ma‘zūr dut yā Süleymān ki vāktsüz anuñçün geldüm.”

Nazm

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

(7) Şāḡa vāktsüz geldüğüme oldur sebeb

Luṭf idüben kılmāğıl baña te‘ab

Ger elümden gelsedi iy kāmūrān

(8) Dergeḡüñden gitmezidüm bir zamān

Kim kapuñdan özge yokdur baña cā

Devlet anuñ kapuña itdi ilticā

(9) Çünkü mürsel Ḥak nebīdür ḡazretüñ

Vācib ü sünnet olur pes ṭā‘atüñ

⁴⁶⁴ Yedi gök, yer ve bunlarda bulunanlar O’nu tesbih eder; O’nu ḡamd ile tesbih etmeyen ḡiçbir şey yoktur. Fakat siz onların tesbihini anlayamazsınız. O ḡalīmdir, bağışlayıcıdır. (İsrā: 17/44)

Nice sünnet hıdmetüñdür ‘ayn-ı farz
(10) Devlet anuñ hıdmetin eyleye ‘arz

Niçeme kim gerdiş ide nüh felek
İns ü cin çaker ola dā‘ī melek

3.2.118. (11) Der-Beyān-ı Da‘vet Kerden-i Süleymān Müvekkel-i Cinniyān

Hükemā kavlince Süleymān Peygāmbere ‘aleyhi’s-selām Hümā kuşu ağzından Belkīsuñ (12) cāzūların kim işitdi nübüvvet hateminüñ **on üçünci** esmāsın okıyup cinniler üzerine müvekkel olan melik-i **Ṭam‘ahā‘īl** (13) **Kehmā‘ā‘īl** da‘vet itdi. İzn-i Rabbānī mu‘cize-i Süleymānī birle tarfetu‘l-‘ayn içinde hāzır olup geldi. Selām virüp (14) ‘izzet kılup ayıtdı: “Yā Nebiyya‘llāh, ne buyurursın? Hıdmet nedür? Yirine yitürelüm. Eger emr iderseñ yiryüzindeki göcen (15) cinnī neslini ve gökyüzindeki uçan perrān u perrī aşlını ser-cümlesini nazaruña getürelüm.”

Nazm

[fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün]

(16) Çünkim Allāh hāzretüñi yire sultān eyledi
Cümle maḥlūkı tapuña bende fermān eyledi

Hıdmetüñi cān u dilden eylemekdür bize farz
(17) Hükmiñi ne tutmayam ki emr-i Yezdān eyledi

3.2.119. Der-Beyān-ı Āverden-i Müvekkel-i Ervāḥ be-Cāsūsān-ı Belkīs Āverden be-Dergāh-ı Süleymān (‘a.s.)

(18) Hükemā kavlince cinniler müvekkeli **Ṭam‘ahā‘īl Kehmā‘ā‘īl** (16) müvekkeli Süleymān nebī hāzretine (‘a.s.) böyle diyicek Süleymān nebī (19) hāzreti ayıtdı: “**Ṭam‘ahā‘īl Kehmā‘ā‘īl** tekvīn **Meşḥatūl** ki cinniler üzerine müvekkeldür a‘vānlarıyla gönder, bulutlar (20) arasında küre-i nesīm yöresinde cinniden periden her kimi bulurlarsa mecāl vermeyüp dutup (21) götürsünler. Gāyet maḥşudumdur nazaruma götürsünler.” diyüp hükmi idicek. Müvekkel cinnī emr-i Süleymānīye **[132b]** (1) fermān olup gözden gāyib olup gitdi. Emr-i Süleymānīye itā‘at itdi. **Ez-īn-cānib** Süleymān Peygāmbere daḥı ‘aleyhi’s-selām (2) dīvānı tağıtdı. Mūsā ‘aşāsın eline aldı. İdrīs Peygāmbere na‘lının ayağına şalup yirinden tırup ḥalvet-i ḥāşına (3) yitdi. Taze şudan pāk vüdü kılup ḥāşlarıyla Benī İsrāīlūñ on iki biñ mu‘cizātı zāhir olmuş enbiyāsıyla ‘Arab u (4) ‘Acemüñ ‘ulemāsı vü etkīyāsıyla imāmlik idüp şubḥ namāzın kılup namāz u niyāzdan ki fāriğ oldılar andan ḥāşlar daḥı (5) çıqup ḥalvetinden gitdiler. Hemān Süleymān nazarında Nāsen Peygāmbere ve Kāz Peygāmbere ve Uyāşere Peygāmbere ḳalup ve Loḳmān-ı (6) Ḥakīm daḥı Feysāgüris-ı Tevhīdile Süleymān hāzretlerin ḡamgīn görüp sebebin sū‘āl itdiler. Cevāb virdi ki: “Nice ḡamgīn (7) olmayam ki Ḥaḳ te‘ālā baña dünyā saltanatın müyesser itdi. Taḥtımı yil götürmege muḳadder itdi. Be-şart-ı ān ki cihān ḥalkını Ḥaḳ (8) dīne da‘vet ḳılam, gelmeyen kılıçdan geçürem ve cānlarına zahmet mü‘min olanlara mihr ü muḥabbet ve şefḳat idem. Zīrā ki Ḥaḳ (9) tebāreke ve te‘ālā celle celāluhu

⁴⁶⁵ Metinde şeklinde yazılmıştır.

cihânı âferîde kılup lafz-ı künden dürüdüğünden ins ü cinnî yaratduğundan murād budur ki ⁽¹⁰⁾ Allāhu te‘ālāyı bir bilüp ‘ibādet ü t̄a‘at kılalar. Pes eyle olsa her zamānda bir nebī gönderdi. Gelüp cihān halkını ⁽¹¹⁾ Hak dīne da‘vet itdi. Şimdiki hālde fakīre dahı bu ‘azīm saltanatı anuñçün erzānı kıldı ki yil tahtum götüre, izn-i Hākla ⁽¹²⁾ diledüğüm yire. Ol yirüñ halkını imāna da‘vet idem. Allāhuñ birliginden ve nehyi münkerden söyleyüp evvel naşihat virem. ⁽¹³⁾ Da‘vetüm kabül itmeyeni kılıçdan geçürüp kıram. Eyle olsa Sebā memleketi melikesi Belkīsuñ güneşe tapduğın ki işitdüm ⁽¹⁴⁾ anuñ üzerine leşker çeküp varmağa niyyet itdüm. Zīrā ki Belkīsuñ atası insān anası perī aşı ola. Huşuşā ki ⁽¹⁵⁾ cemīle vü ‘ākile ola. Niçün Allāh bir bilmeye? Āfitāb-perest kendüyi yokdan var iden Hālīkı koyup güneş ki ⁽¹⁶⁾ maḥlūkdur, anı Ma‘būd idine. Bu kadar idrāki yok mıdır ki hiç bir zerre bu kāyinātdan ‘ālem-i milk ü ⁽¹⁷⁾ melekūtte bir zerre kalmadı ki anda bir sırr-ı esrār-ı Hāk muḥabbetinden olmamış ola. Bundan ötürü dimişler ⁽¹⁸⁾ dür ki hiç bir zerre yokdur ki kendü Hālīkı-ı muḥabbetinden isti‘dādına göre ⁽¹⁹⁾ hālī olmaya ve hāl diliyle Hāzret-i ‘izzete ḥamd ü senā eylemeye. Nitekim Kitāb-ı Sübhānīde ve Kitāb-ı Rabbānīde gelür ki: ⁽²⁰⁾ *Ve in min şey’in illā yusebbihu bi-ḥamdihi.*⁴⁶⁶

Naẓm

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

Yirde gökde ne ki var halk-ı cihān

⁽²¹⁾ Hāl dilince olur musabbih her zamān

Berde zerre şuda kaçre ne ki var

Hep musabbih añlariseñ bī-gümān

[133a] ⁽¹⁾ Neşr Hükemā kavline Süleymān Peygāmbere (‘a.s.) böyle diyicek bunlar dahı sözünü ma‘kul görüp ayıtdılar ki: “Yā Nebiyya’llāh, ⁽²⁾ Belkīs için ne ḡam yirsin ki ol senüñ emrüne itā‘at da‘vetüñ kabül kılmayup Hākka itā‘at itmemek elinden ⁽³⁾ gelmez. İrān şahı ki Kāvus bin Keykubāddan ve Tūrān meliki Efrāsiyābdan ve ‘Amālīka sultānı Sührāb-ı ⁽⁴⁾ Şāhdan ve Hind u Sind Ḥorāsān meliklerinden rub-ı meskūn serverlerinden saltanatda kuvvetde ziyāde degüldür. ⁽⁵⁾ Ammā ki dostā lāyık budur ki evvel nāme yazup da‘vet kılup naşihat viresiz. Kabül itmezse ⁽⁶⁾ ‘askerle üzerine varup memleketin ḡarīb kılasız.” diyüp cevāb viricek Süleymān ḥazreti dahı bunlaruñ ⁽⁷⁾ re‘yin müstaḥsen görüp her birine taḥsīn kılup âferīn eyledi. Zīrā kim kāmīl oldur ki ehl-i dāniş birle ⁽⁸⁾ ‘āmil ola kim Hāk te‘ālā celle celāluhu enbiyāya ‘aleyhimā’s-selām meşveret buyurdi ki Kelām-ı Qādīmde ⁽⁹⁾ gelür ki: *Ve şavirhum fi’l-emri.*⁴⁶⁷ Ve dahı hükemā eydür ve Belkīsdan dahı rivāyet-i şahīhdür ki nakl iderler. **Ber sebīl-i taḥsīn** ⁽¹⁰⁾ aḥbārdur ki eydür dāniş-i tedbīr olan kimse āḥirin şahībidür kim aşḥab-ı devlet ve erbābı ki āḥir endiş ola. ‘Avākīb ⁽¹¹⁾ umūr-ı ḥayr ola. Nite kim eydür:

⁴⁶⁶ Yedi gök, yer ve bunlarda bulunanlar O’nu tesbih eder; O’nu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur. Fakat siz onların tesbihini anlayamazsınız. O halîmdir, bağışlayıcıdır. (İsrâ: 17/44)

⁴⁶⁷ Sen onlara sırf Allah’ın lutfu sayesinde yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı kalpli olsaydın, hiç şüphesiz etrafından dağılır giderlerdi. Onları affet, onların bağışlanmasını dile, iş hakkında onlara danış, karar verince de Allah’a güven, doğrusu Allah kendisine güvenenleri sever. (Âl-i İmrân: 3/159)

Şi'r

Li-küllü ilā şā'in ve'l-'ulā harekātun
Ve-lākin 'azīrūn fī'r-ricālī şebātun⁴⁶⁸

(12) Nāzm

[fā 'ilātūn fā 'ilātūn fā 'ilūn]
'Ākıl oldur āhīr-endīş ola iy yār
Tā ki 'ālem içre ola bahtiyār

(13) 'Ākıl ol işinde çok tadbīr ider
Cāhilān tadbīrsüz taqşīr ider

Gerçi ki olur muḳadder neyse⁴⁶⁹ şāh
(14) Līki tadbīr eyle dāyim gāh gāh

Kim melik-kāruñ ola dāniş-pezīr
Tā kim işi rasta dōne ir ü dir

(15) Söz budur kim söyledi Firdevsī bes
Dut naşīhat vir şalavāt sözi kes

Ez-ān-cānib Belkīs kâşıdın tekvīn cin⁽¹⁶⁾ daḫı Süleymān nazarına getürdi. Ḥazretine du'ā kılup 'arż itdi. Süleymān nebī ('a.s.) nazar kılup gördi ki bir melek-şūret,⁽¹⁷⁾ ğilmān-sīret, güneş-tal'at, Kāmer-çehre ve 'Uṭārid-fıtnat bir perī-zādenūñ sağ kanadı, şehperin sol kolu bileğine⁽¹⁸⁾ ve sol kanadı şehperin sağ eli bileğine bağlamış ğayret odına cigeri tağlanmış. Velī ancılayın merdāne dilāver ki aşlan gibi⁽¹⁹⁾ nedeñlü bend ü zencīr içindeyse heybeti nokşān qabūl itmemiş kim şecā'at cevheri yüzinde berķ urur. Ve daḫı ancılayın hūb-cemāl⁽²⁰⁾ ki yüzi güneşe alnı aya şevķ virür.

Nāzm

[fā 'ilātūn fā 'ilātūn fā 'ilātūn fā 'ilūn]
Gerçi dutmış anı tekvīn bend idüp zencīrile
Līki bebr ü şīre beñzer kim durur teşvīrile

(21) Bir dilāver ser-fīrāz u vaşf şikendür tīg-zen
K'erligi şerḫ olımaş dilde anuñ ta'bīrile

Nesr Ḥükemā kavlince kaçan ki [133b]⁽¹⁾ Süleymān ḥazreti ol perīyi a'vānlarıyla nazarına karşı dutsaḳ ki gördi andan Tekvīn-i cinne getürdügüñ⁽²⁾ kimdür diyü şordı. Cevāb virdi ki: “Yā Nebiyya'llāh, Sebā memleketi melikesinūñ serverlerinden Yemen ü Tāyifde⁽³⁾ olan perī re'īslerinden buña **Şeh Perūş-i** perī dirler ve ammā ki bunda ne maşlahata geldüğün bilmezem.

⁴⁶⁸ Her bir kişi için istekli ve aşırı hareketler vardır ancak erkekler için kararlı olmak da mazeret vardır.

⁴⁶⁹ Vezin gereği “neyse” sözcüğünden sonra gelen “iy” sözcüğü mısradan çıkarılmıştır.

Kendüden ⁽⁴⁾ şoruñ.” diyüp Tekvîn du‘ā kılıcağ andan Süleymân hazreti sū‘āl itdi ki: “Yā perī serhengi, neye geldüñ? Haber vir işidelüm, ⁽⁵⁾ aña göre biz dağı saña ta‘zīm idelüm. Velī rāstın söyle ki kezzābuñ dergāhumda rağbeti yokdur. Sözinüñ ⁽⁶⁾ halk içinde hürmeti ve rağbeti yokdur. Nite kim dimişlerdür: *Lā kerāmete li‘l-kāzibi*.⁴⁷⁰ Süleymân hazreti (‘a.s.) böyle diyicek ⁽⁷⁾ Şeh Perüş dağı ‘aqlın başına derüp gözin açup Süleymānuñ mübārek cemālini müşāhede kılpup saltanatın ‘azameñin ⁽⁸⁾ memleketin ma‘deletin şevketin şalābetin başında kudret tacin elinde Mūsā ‘aşāsın ve çigninde Nūh Necī ⁽⁹⁾ hazreti na‘linin ve kendüye fermān olan berr ü bahruñ biñ bir ümmetin ve hāzır olan maḥlūkātın keşretin ⁽¹⁰⁾ ins ü cinnüñ ictimā‘ın ünsiyyetin ve hevāda kuşlar kanad açup uçuşup sāyebān dutduğı zinetin ve yirüzünde ⁽¹¹⁾ yüriyen vüḥūşuñ ülfetin ve her birisinüñ mizācın māhiyyetin görüp teferrüc ki kıldı Süleymân Peyğamberüñ (‘a.s.) ḥidmetin ⁽¹²⁾ bilüp añladı. *Fā‘tabiru yā ūlī‘l-ebşārī*⁴⁷¹ āyeti ḥükmince saltanattan ‘ibret alup memleketin tañladı. Andan ağız açup ⁽¹³⁾ Süleymāna du‘ā kılpup bu ‘Arabī rubā‘īyi okıyup özr diledi. Dağı ayıtdı ki: “Yā Nebiyya‘llāh, benüm küstāhlıgum ma‘zūr dut ki ⁽¹⁴⁾ her kul mevlāsı ḥükminde olup ḥidmetin edā kılmak gerek.” Nite kim dimişlerdür: *El ‘abdū ve mā yemlikuhu kāne* ⁽¹⁵⁾ *li mevlāhu*.⁴⁷² Eyle olsa bunda geldüğüme ḥikmet ve bunda giriftār olduğuma sebeb cihet budur ki Yemen Tāyifile ⁽¹⁶⁾ Sebā memleketinüñ melikesi Belkīs anadan ‘Amālīka aşlından inşān neslindendür. Ammā ki kim anadan perī cinsidür. ⁽¹⁷⁾ Nesebi dağı şöyledür kim Reyḥāne binti Sultān-ı Gevher-nigīn perī aşlıdır. Ve kemīne dağı ḥidmetinde oluram. Cān u ⁽¹⁸⁾ dilden gice gündüz ḥidmetin kılpupam. Meger ki Belkīs köşkiye çıkup güneş ki mevlāsıdır görüp vecde gelürken ⁽¹⁹⁾ barmağından ḥātemin çıkarup ve yüzünden niḳābın serpüp güneşe ol mäh-rū secde kılpupam hüdhüd kuşı şüretinde ⁽²⁰⁾ ne bilürüz ki sāḥirdür insān aşlından ve ne bilürüz ki kāfirdür cin neslinden ḥātem-i Belkīs ol hinde koyup ağzına ⁽²¹⁾ almış, kanad açup uçup gözden belürsüz olmuş. Belkīs anı hüdhüd kuşı sanup ğazaba gelüp toğancılarına **[134a]** ⁽¹⁾ emr ider. ‘Aḳabınca toğan şalarlar ve raḥş-[ı] raḥşānlara süvār olup toğanların gözleyüp segirdüp ⁽²⁾ giderken yirile gök arasında bir ‘uḳāb kuşı çıkup gelüp şeh-bāzları kaynağıyla tağıdup ⁽³⁾ çarpup zaḥmnāk ider ve ikisin dağı pençesine alup götürüp gider. Toğancılar toğanların götürüp ⁽⁴⁾ Belkīs gelüp ḥikāyet itdiler. ‘Uḳāb şeh-bāzların tutduğın ikisin mecrūḥ kılpup ve ikisin alup gitdüğün ⁽⁵⁾ şerḥ kılpup ‘Uḳābdan ‘azīm şikāyet itdiler. Belkīs ḥātem ele girmedüğüne ğamgīn olup ğazaba gelüp ⁽⁶⁾ vezīrlerin cem‘ idüp meşveret kıldı. Cemī‘ ‘uḳālā-yı kühen kümelā-yı ehl-i sūḥān reylerin anuñ üzerine muḳarrer ⁽⁷⁾ itdiler ki gelen ‘Ankūr[-ı] sāḥir sāḥirlerinden bir mekkārdur ki siḥrile kuş şüretine girüp geldi. Ḥātemi ⁽⁸⁾ kapup iledüp aña ‘arz kıldı ki üzerüne sāḥir leşkerin çeküp gele. Siḥr ü kāhin kuvvetiyle Sebā ⁽⁹⁾ milkin elüñden ala. **Ve yāḥūd** bu gelen Hüdhüd-i Süleymāndur ki ins ü cinnü ḥükmine musaḥḥardur. Kuşlar üzerine ⁽¹⁰⁾ perr ü bāldan sāyebān dutarlar, emrine maḥkūm çākerlerdür. Hüdhüd çünki Sebā memleketine kaşdıle gelmişdür ⁽¹¹⁾ ve ḥātemüñ kapup götürdüğü bu ki sözine delīl olmak için Yemen milkinde yaḥşı tedbīr kılmışdur. Yā Nebiyya‘llāh, ⁽¹²⁾ Belkīs melike vüzerā sözin kim işitdi muḫtarib-ḥāl olup ben kemīneye naẓār kılpup ayıtdı kim: ⁽¹³⁾ ‘Yā Şehperüş-i perī iy melik-zāde-i cinnīler serveri, egerçi kapumda perrende perīler çokdur ve-lākin ⁽¹⁴⁾ saña hem-tā emīn ü pāk dinlü kimesne yokdur. Senden dilek ider men ki kanad açup a‘vānlaruñla uçasın. Yirle ⁽¹⁵⁾ gök arasına çıkup küre-i

⁴⁷⁰Yalancı için keramet yoktur.

⁴⁷¹Ehl-i kitap’tan inkār edenleri ilk sürgünde yurtlarından çıkaran O’dur. Siz onların çıkacaklarına ihtimal vermemişsiniz. Onlar da kalelerinin kendilerini Allah’a karşı koruyacağını sanmışlardı. Ama Allah’ın azabı hiç beklemedikleri bir yerden geliverdi; Allah yüreklerine korku düşürdü; öyle ki evlerini hem kendi elleriyle hem de müminlerin elleriyle yıkıyorlardı. O hâlde ibret alın, ey akıl sahipleri! (Haşr: 59/2)

⁴⁷²Kulun ve kula ait her şeyin sahibi, Mevlasıdır.

zemherîre geçesin. Hâtemüm kapup götüren Hüdühüdi bulmağa çäre idesin. Her ne vechile teftîş⁽¹⁶⁾ tefahhuş itmegile dermân kılasın. Yâ budur ki hâtemümi bilüp getüresin, yâ budur ki ol kapup alup giden Hüdühüdün⁽¹⁷⁾ nâm u nişânın bulup gelüp haber viresin. Yâ Nebiyya'llâh, Belkîs hükmiyle a'vânlarımı cem' idüp uçuşduk. Küre-i zemherîre çıkup⁽¹⁸⁾ bulutlar arasından yiryüzine bakup etrâf-ı 'âlemi gözetdik. 'Âkıbet bu Habeş milkinde sen Süleymānuñ 'asker-i keşretin⁽¹⁹⁾ biñ bir ümmetün cemi'yyetin ki gördük istedik ki giceyle yiryüzine inevüz, 'askerün kenarında bir yirde konavuz. Andan insân⁽²⁰⁾ şekline girüp hâtemden haber soravuz. Eger ki fırsat olup buluşursak Hüdühüdi dahı ala getürevüz. Bilemüzce alup götürevüz⁽²¹⁾ ve Belkîsuñ nazarına iletüp yitürevüz. İllâ ki dost yâr kılmadı. Tedbîrümüze taqdîr muvâfık düşüp râst gelmedi. **[134b]**⁽¹⁾ Tekvîn-i cinnî **Meşhatûli** kazâ-yı nâge-hânî gibi gelüp bize yitdi. Evvel beni andan a'vânlarımı tutup muhkem bend itdi.⁽²⁾ Dahı alup nazaruña geldi. Şükr ol hallâk-ı 'âleme ki mübârek cemâlünü görüp müşâhede itmek müyesser kıldı.”

Nazm

[fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilün]

⁽³⁾ Hakkâ minnet iy emîr-i ins ü cân⁴⁷³

Kim mübârek yüzünü gösterdi bize Muste'ân

Ger haşa kılsam şehâ sen lutf idüp eyle kerem

⁽⁴⁾ Kim kerem ehli meliksin mürvet issi şeh-cihân

Nesr Hükemâ kavlince kaçan kim Şeh Perüş-ı perîsi böyle diyüp 'özü diliyecek⁽⁵⁾ Süleymân nebî hazreti Şeh Perînüñ günâhın 'afv idüp ayıtdı: “Yâ perîler serhengi, senün kim olduğunı bildük⁽⁶⁾ ve 'özüñü kabûl kılduk. Senün dahı ma'lûmuñ olsun ki ol melikeñüzün hâtemin kapan Hüdühüd budur,⁽⁷⁾ nazarumdudur. Belkîsuñ güneşe tapduğun görüp gâzaba gelmiş. Hâtemin kapup baña getürüp sözine delîl⁽⁸⁾ kılmış. İşte hâtemi dahı budur.” diyüp perîye gösterdi. İmdi benüm hükmim budur ki sen bunda bizümle durasın.⁽⁹⁾ Tâ Belkîsdan baña elçi gelinceye degin hîdmetümde olasın. Şimdi ben Hüdühüdle Belkîsa nâme gönderüp anı imâna⁽¹⁰⁾ da'vet kıluram. Eger ki 'âkıle ve kâmileyise sözüm tutup imâna gelüp Allâh bir bilüp beni Hakk peygâmbere aňlayup⁽¹¹⁾ imâna gelmeyüp mü'mine müslime olmayup atam Dâvud Peygâmbere şerî'atın kabûl kılmayup 'inâd iderse âfîtab-perestliği⁽¹²⁾ terk itmezse hîdmet-i Hakkı itâ'at idüp emr-i Hakkı berk dutmazise Hakk te'âlânun 'azamet-i Hakkıçün ins ü cinn ü perî⁽¹³⁾ çerisin cem' idüp tahtımı yile götürdüp üzerine varam. Ol melikenün milkini harâba meliklerinün cismini⁽¹⁴⁾ turâba virem.” diyüp dahı hükm itdi. Kündekî dîv Şehperüş-ı perî alup habs-hâneye iltüp zerrîn bend urup⁽¹⁵⁾ üzerine müvekkeller kodı ki varup Belkîsa gitmeye, haber itmeye. Bu esnâdayiken nâ-gâh ahşam irişdi.⁽¹⁶⁾ Süleymân nebî ('a.s.) yirinden тұrup enbiyâ ve evliyâla dîvânı tağıtdı. Halvet-i hâşına gelüp yitdi. Pâk şudan⁽¹⁷⁾ taze abdest alup ahşam namâzın kılup andan arpa kurşın enâr gülüne katuğ idüp orucın şıyup nefsine gıdâ virdi.⁽¹⁸⁾ Andan yine taze abdest alup yatsu namâzın kılup Tavrât u Zebûr okumağa meşgûl oldu. Nişfu'l-leyl olıncaya dek⁽¹⁹⁾ du'â kılup el yüze sürdi. Dahı diledi kim câme-h'âbına gire. Ammâ ki rahat olmayup gözlerine uyhu girmeyüp Belkîs⁽²⁰⁾ 'ışkından bülbül-i şürîde gibi bî-karar olup gönli içinden âh u efğân idüp yâr firâkıdan gül ruhu rengi⁽²¹⁾ şararup za'ferâne döndi. Dil-dâr

⁴⁷³ Bu mısradaki tef'ile eksiktir.

hasreti âteşinden bağı pervâneveş yandı. Her gâh ki yâruñ hüsñ ü cemâli hayâlî [135a] ⁽¹⁾ göñline düşdükçe neyveş zârî kılup ki âh u efgân iderdi. Micmerde yanan ‘üd dütüni gibi âhı felek yüzün ⁽²⁾ siyâh iderdi. Ve bu gâzeli okıyup tevekkül Allâha kılup taqdîr-i Rabbânîne yüz gösterdi diyü kudret-i Hakkâ nigâh iderdi.

⁽³⁾ **Gazel-i Tecnîs**

[fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilün]

Âh kim elden gitdi göñlüm vardı kim yâr andadur
N’ola iy cân sende tenden çıkuben var andadur

⁽⁴⁾ ‘Ahd ideridüñ savına mihr ü vefâ düstüm
Cehd idüp bî-cân şiken bi’llâh olmada andadur

Her rakîb-i kâzîbüñ andına itme i ‘timâd
⁽⁵⁾ Kim habîb-i pâk-dâmen i ‘tiqâdı andadur

Lâ ‘l [ü] mercânüñ hayâlî birle döker dür gözüm
Bahır [u] ‘ummânüñ içinde olsa şadef var andadur

⁽⁶⁾ Cîm zülfüñ kıddüm elfin dâl idüpdür derd ü âh
Mîm la ‘l ağzuñ alup ‘aqlum dir eksük andadur

Şâhidi şem ‘u şarâb olur murâdı ‘aşîkuñ
⁽⁷⁾ Zâhid-i hod-bîni kı ki kâşd-ı in ü ândadur

Nuşhum iy cân budur okı Şeh Süleymân nazmını
Şad u handân ol dimezem gül yüzüñi andadur

⁽⁸⁾ **Neşr** Hükemâ kavlince kaçan ki Süleymân hazreti ‘aleyhi’s-selâm Belkîs ‘ışkından kararı kalmayup huzûr-ı kalb idemedügi ⁽⁹⁾ ecilden hâşlarından gönderdi. Nâşen Peygâamberle Loqmân-ı Hakîm nazarına getürdiler. Anlar dahı edeble Loqmân ⁽¹⁰⁾ u Nâşen halvet kapusından içerü girdiler. Hazret-i Süleymâna ‘izzetile selâm virdiler. Ammâ ki mübârek yüzine nazar ⁽¹¹⁾ itdiler, perîşân-dil gördiler. Sebebin şordılar. Süleymân hazreti ‘aleyhi’s-selâm bunlara yir gösterdi, geçüp oturdılar. Pes ⁽¹²⁾ Hazret-i Süleymân baş kıldurup bunlara lutfîle ayıtdı: “Sizi bu tar vakt içinde da‘vet itdügüm ma‘zûr ⁽¹³⁾ dutuñ ki Belkîsuñ evşâf-ı hüsnin Hüdhüdden güş ideli henüz yüzün görmedin gözümden öñdin ⁽¹⁴⁾ kulağum ‘aşîk oldu.” diyüp Belkîs ‘aşkından Süleymân hazreti ‘aleyhi’s-selâm bu gazel-i rubâ‘îyi okudu.

Şi‘r

⁽¹⁵⁾ Felev kâne lî kalben ‘ıştu bi vâhidin
Ve efertü kalben fî hevâke yu ‘azzabu⁴⁷⁴

⁴⁷⁴ Bir kalbim olsaydı biriyle yaşadım ve tutkunda eziyet eden bir kalbe kaçtım.

Ve-lâkin ehvâ bi kâlbîn murâkibî'n

(16) Felâ'l- 'İşu yeşfû evlâ'l-mevtu yekdiru⁴⁷⁵

Nâzm

[fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilün]

Hüsn-i Belkîsa olur şeh müştērî

Meh çû Belkîs oldu 'âşık müştērî

(17) İbni Davud egdi ol dem 'ışka baş

Yüregi od içi yanmış bağı baş

'İşk-ı dilber 'âşıkı ğam-h'âr ider

(18) Heft kişver şâhını ğam-h'âr ider

'İşk işine beñzemez hîç işleri

Kul başına gelse derdi işleri

(19) 'Âşıkun kûrur dimâğı göz yaşar

Şadıkuñ şanma özi andan yaşar

Nesr Hükemâ kavline kaçan kim Süleymân ⁽²⁰⁾ hâzreti ('a.s.) Belkîs derdinden bu rubâ'îyi okıyup derûninden bir âh itdi. Nâsen Peyğamber ('a.s.) incinmegile ayıtdı: "Yâ Nebiyya'llâh, bu ⁽²¹⁾ Belkîs 'ışkını göñülden sür ki 'ışk kişiyi derde mübtelâ kılur. Ve 'ışk ol murğa beñzer ki dil-i dânesinden **[135b]** ⁽¹⁾ ğayrı nesne otlamaz. Nite kim dimişlerdür: ***El 'ışku tã'run lã yelteķu illã bi habbeti'l-kalbi.***⁴⁷⁶ Yâ Nebiyya'llâh bilmez misin ki atañ Dâvud Peyğamber ⁽²⁾ ('a.s.) 'ışka mübtelâ oldu. Ne belâlar çekdi. 'Âķibet ol derdile künc-i miñnetde muķım olup ölineceye dek diz ⁽³⁾ çökdü. Pes yâ Süleymân nebî 'âķıl oldur ki 'ışk belâsından hâzer ide. Tã kim 'ışk düzâğına giriftâr olmaya. ⁽⁴⁾ Nite kim dimişlerdür:

Şi'r

Eyâ hâimen havle'l-hufûni ehzarû'l-hevâ

Fe evveluhu ĥatlun ve âķîruhu ķatlun⁴⁷⁷

Nâzm

[fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilün]

(5) Bu muķaķķaķ her aradan şına öñ

Kulaķ el-Haķķ 'âşık olur gözden öñ

İtdi duta ğamdan ol şeh boynunu

(6) Emri duta 'ışka virdi boynunu

⁴⁷⁵ Ancak yamalı bir kalbi severim; güzel yaşantı, takdir edilen ölümden daha iyidir.

⁴⁷⁶ Aşk bir kuştur, onu ancak kalbin habbeleri yakalar.

⁴⁷⁷ Ey boşluğun etrafında dolaşanlar! Aşktan sakının. Çünkü onun başı aldatma, sonu ise ölümdür.

Şeh Süleymān ‘ışkını bildi o da
Beyt-i aḥzen idünüpdür ol oda

(7) N’ola dilber sevse sultān yā paşā
Degme server ‘ışkı iletmez başa

Taht-ı ‘āc üzre bilinmezdi karar
(8) Gözin açsa başına kanlar karar

Nesr Hükemā kavlince Nāşen Peyğamber (‘a.s.) böyle diyicek Süleymān peygamber ‘aleyhi’s-selām (9) incindi. Ayıtdı: “Yā Nāşen, ‘ışk ol nesne degildür ki ihtiyārla ola. ‘Işk didükleri bir derddür ki kişiye (10) ihtiyārsuz gelür. Beñzer ki sen ‘āşık olup guşşa çekmedüñ. Pes benüm ḥālümnden ne ḥaber bilürsin. Eyle olsa (11) sen benüm guşşam yimezsın. Ḥālümnden kaçan ḥaberüñ ola.” diyüp bu ‘Arab beyti tekrār kıldı:

Şi’r
(12) Li-enne fī ḳulubi riḥālina ḥıffetun
Ve fī lisānına ‘ıffetuñ⁴⁷⁸

Fevēḳaytu el-sinete’l-lezīne teḥmilu
(13) Ve kāne ḳalbi bi’s-sefādi yakṭeu⁴⁷⁹

Ḳad ḥalet dārehum es’ār ‘anhum
Ved-dāru ḥālīyete’l-menzili⁴⁸⁰ yuklau⁴⁸¹

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

(14) Çün ciger hicrān odına ḳordı şāh
Yaş akar göz şuyına ḳan ḳardı şāh

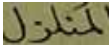
Gerçi ‘ışka göñlüni yakmışıdi
(15) ‘Işka baḳa baḡrını yakmışıdi

Çün belā yası büküldi bilide
Mübtelā olup gider ‘aḳl ü bili de

(16) Gāhī hicrān içre aḡular durur
Gāh efḡān idüben cismin durur

⁴⁷⁸ Muhakkak bineklerimiz kalpleri hafiftir, dilimiz ise iffetlidir.

⁴⁷⁹ Söz taşıyanların dillerinden kendimi korudum, kalbim ikiliği (birlikte olmayı) kesiyor.

⁴⁸⁰ Metinde şeklinde yazılmıştır.

⁴⁸¹ Muhakkak onlar bedelini ödeyerek evini terk etti, o yurt virane olmuştur.

‘İşk dānā uğradur dāne müdām

(17) Bahre dōne çeşm-i nem dāme müdām

3.2.120. Takrîr Kerden-i Lokmân ‘Aleyhi’s-Selām Ahvâl-i ‘İşk be-Kavl-i Hükemā ve ‘Ukalā

Hükemā⁽¹⁸⁾ kavlince Lokmân-ı Hākīm Süleymāna (‘a.s.) cevāb virüp ayıtdı ki: “Yā Nebiyya’llāh, bil ki gerekdūr ki ‘ışk emri mevcüddur,⁽¹⁹⁾ ‘ālemde mevcüd durur. Ve tıbbā’ī nefesde dāyimā merkūzdur. Mā-dām ki maḥlūkāt ‘ālemde mevcüd ola ‘ışk ma’dūm⁽²⁰⁾ olmaz. Yā Nebiyya’llāh, bilgil kim ‘ulemānuñ ba’zısı ‘ışkı zıkr idüp ehlini mesāvī idüp ‘ışkı zem eylediler ve esbābını⁽²¹⁾ tabkīh itdiler. ‘İşk reddiyledür diyü zu’ m eylediler. Ve ba’zılar ‘ışk fażilet-i nefsanīye diyü medh eylediler. Ehlinüñ [136a]⁽¹⁾ meḥāsiniñ zıkr eylediler ve esbābın tezyīn itdiler. Ve ba’zılar ‘ışk ḥafī olup ma’nāsı daḳīk olduğıçün⁽²⁾ esrārına ve esbābına ve ‘illetine vākıf olmadılar. ‘İşk bir maraḫ-ı nefsanīdür diyü zu’ m eylediler. Ve ba’zı lar ‘ışk⁽³⁾ cünün-ı İlāhīdür, didiler. Ve ba’zılar ‘ışk nefsi-fāriḡınıñ himmetidür, didiler. Ve ba’zılar ‘ışk baṭṭallarūñ⁽⁴⁾ ve şuḡlı olmayanlarūñ fi’lidür didiler. Benüm beḳāmiçün ‘ışk oldur kim nefsi-fāriḡile terk ider.⁽⁵⁾ Ve ba’zılar ayıtdı: ‘‘İşk nefsi cemī’ himeminden fāriḡ eyler. Ancak ma’şūk himemine meşḡul kıılır. Ma’şūkuñ⁽⁶⁾ zıkrını çok kıılır. Ol baṭṭallar fi’li degildür. Bu sözi diyen kişinüñ umūr-ı ḥafīde nasībı yokdur.⁽⁷⁾ Umūr-ı ḥafī bilmez. İllā ḥavāşa tecellī idüp meşā’ire zāhir olanı bilür. Ve ammā ol nesne kim andan şāfi kalble⁽⁸⁾ ve daḳīk nazarla bilünür. Anlar anı bilmeklikden ırāk dururlar. Anlar kim ‘ışka maraḫ-ı nefsanīdür diyü⁽⁹⁾ zu’ m iderler ve yāhud cünün-ı İlāhī dirler. Anlar ol sūzı ‘āşıqlara seher-i leyliden ve nuḥūl-ı cismden⁽¹⁰⁾ ve ḡıll u ḡışdan ve tevātür-i nabzdan ve enfās-ı şa’dān şol maraḫlara ‘arız olduğı gibi ‘āşıqlara⁽¹¹⁾ daḫı ‘arız olduğıçün dirler. Pes ‘ışk maraḫ-i nefsanīdür diyü ṭann eylemezler. Ve ammā anlar kim⁽¹²⁾ ‘ışka cünün-ı İlāhīdür dirler. Anlar daḫı aña devā idicek ‘ilāc bulamaduklarıçün dirler. Zīrā ‘ışk⁽¹³⁾ derdine mübtelā olana içürececek şerbet bilmezler kim içüreler. Ol miḥnetden beri ola illa Allāhu te’ālāya⁽¹⁴⁾ du’ā idüp namāz kıılıp şadaḳa virüp eylük eylemekligi bilürler. Nite kim ‘āşık ol nesneyi bi-zilleti’l-‘Irākı el-Yemāmeti ḥükmihi⁴⁸²⁽¹⁵⁾ ve ‘arrāfun didüğü kavlı birle ḥikāyet eyledi. ‘Āşıklarūñ bu ma’nide şi’rleri çokdur. Ve ammā ‘ulemā vü hükemā ve etıbbā-i⁽¹⁶⁾ Yūnānīn kaçan bir maraḫıñ devāsından ve ‘ilācından ‘āciz olsalar ol vakt anı mişer (?) heyākiline ḥaml⁽¹⁷⁾ iderlerdi. Andan anuñçün şadaḳa virüp Allāhu te’ālādan aña şifā dilerlerdi ve anuñçün kurbān iderlerdi.⁽¹⁸⁾ Ve kāhinlerden dilerlerdi. Ve Allāhu te’ālāya du’ā kıılıp şifā dilerlerdi. Ve kaçan berī olsa aña tıbb-ı İlāhī diyü⁽¹⁹⁾ tesmīye iderlerdi. Ve maraḫ-ı İlāhī ve cünün-ı İlāhī dirlerdi. Hükemānün ba’zısı ‘ışk⁽²⁰⁾ mevcüdātadan bir nev’e ifrātile muḥabbetle ḳatı meyl idüp sāyir envā’a meyl itmemekdür, didiler. Ve bir şahsa⁽²¹⁾ muḥabbet idüp sāyir eşḡāsa muḥabbet kııl[ma]maḳdur didiler. Pes eger ‘ışk bu olacaḳ olursa nāslardan [136b]⁽¹⁾ hīç bir eḫad ‘ışkdan ḥālī olmazdı. Dir hīç bir eḫad bulunmaz. İllā ol bir nesneye muḥabbet ider, birine muḥabbet⁽²⁾ itmez. Ve bir şeyi sever ve bir şeyi sevmez. Etıbbānuñ ve hükemānuñ ekşeri bu ḥāle mālīḥūlyā diyü tesmīye⁽³⁾ kııldılar. Ekşer etıbbā bunuñ ve bunuñ ‘illetinde sözi çoḡaldup ‘ilācından ‘āciz kııldılar.

⁴⁸² Yemāme bölgesi, Irak bölgesi gibi çökmüştür.

Nazm-ı Tecnīs

[fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün]

(4) 'Işk odı pervāneye çünki urur
Koyup odı şem'ıye özin urur

Seng-i mıkñātısa 'ışk olmasa yār
(5) Āhene itmeyeydi eşer⁴⁸³ seng-i yār

Milk-i 'ışka rāh urmasaydı gāh
Belki çekmez keh-rübā özini kāh

(6) Çün serā-yı 'ışk olur me'vā-yı gül
Her arayı dutdı 'ışk-ı dil-be-dil

Kenz-i bahrī 'ışk[ı] olurdur o yār
(7) Olma dehrī 'ışkıla cānuñ uyar

Nesr Bilgil kim hükemānuñ 'acze varduğına sebep budur ki kim zīrā anlar ⁽⁸⁾ 'ışk diyü tesmiye kılmazlar, illā bu hāle tesmiye kılurlar. 'Işk diyü kendü cinsinden bir şahşa gerekse mu'niş ⁽⁹⁾ ve gerekse müzekker olsun muhabbet itmekdür. Ve hükemānuñ ba'zısı 'ışkı nefesde bir cesedde müşākel yā cinsinde ⁽¹⁰⁾ mümāşel şūrete bir hevā-yı gālībdür didiler. Ve ba'zılar 'ışka şiddet-i şevk-ı ittiḥādēdür didiler. 'Işkıda dinilen ⁽¹¹⁾ sözlerüñ ercaḥı ve işāret olınanuñ eltafı budur. Bu bābı şerḥ itmege biz muḥtāc olduk. Tā kim anuñ ḥaḳīkatı ⁽¹²⁾ şahīḥ ola ve esbābı biline. Ve-lākin ittiḥād vaḳti kim emr-i nefsanī ve te'sīrāt-ı revḥānī oldıysa nüfusuñ ⁽¹³⁾ ve ma'sūḳātuñ envā'larını ve anuñ 'ilelini ve esbābını zikr itmege muḥtāc olduk. Ammā 'ileliyle esbāb ⁽¹⁴⁾ ortasında fark oldur kim 'ilel nefsuñ ṭabī'atında olur ve esbāb nefesden ḥāricde olur. Nite kim nüfūs-ı ⁽¹⁵⁾ mütteḥide vaḳti kim üç dürlü oldıysa nite kim hükemā-i felsefe eyle diyüp dururlar. Ma'sūḳ üç dürlüdü: ⁽¹⁶⁾ **Biri** nefs-i nebātiyye ve şehvāniyyedür ki anuñ 'ışkı mā'kūlāt u meşrūbāt u menākiḥ tarafında olur. **Biri** ⁽¹⁷⁾ nefs-i gāzabiyye-i ḥayvāniyyedür. Anuñ 'ışkı ḳahrdan ve galebeden yaña ve riyāset cehd ne olur. **Biri** nefs-i nāṭıḳadur ⁽¹⁸⁾ anuñ 'ışkı ma'ārif tarafına ve feżāyil kesb itmeklige olur. Ve daḥı bilgil kim nāslardan hīç bir eḥad bu üç ⁽¹⁹⁾ nev'dan ḥālī olmaz. Ve yāḥūd bu ucından bile ḥaz alır. Gerekse az olsun gerekse çok olsun bu nesnede ⁽²⁰⁾ 'illet oldur kim nefsuñ şānı vaḳti kim bedenüñ mizāclarına tābī' olmaḳlıḳ oldıysa ef'ālin ve aḥlāḳın ve ma'ārifin ⁽²¹⁾ izḥār itmekde ḥuşūşā ol mizācda ve aşl-ı terkībde gālīb olup aḳvā ola. Zīrā her insāna aşl-ı mevālīdinde **[137a]** ⁽¹⁾ Ḳamer ü Zühre vü Zūḥal müstevlī olur. Pes anuñ ṭabī'atına gālīb olan nefs-i şehvāniyye kuvvet olur. Mā'kūlāt u meşrūbāt ⁽²⁾ ve cima' u idḥār tarafına ve eger anuñ üzerine mevlūdında müstevlī olan Merrīḥ ü Zühre vü Ḳamer olsa anuñ ⁽³⁾ üzerine gālīb olan şehvet-i cimā' u menākiḥ olur. Ve eger aşl-ı mevlūdında müstevlī olan 'Uṭārid u Müşterī ⁽⁴⁾ olsa anuñ üzerine gālīb olan şehveti nefs-i nāṭıḳa olur. Ma'ārifinden yaña ve iktisāb-ı feżāyil ⁽⁵⁾ u 'adlile.

⁴⁸³ Vezin gereği "eşerler" sözcüğü "eşer" şeklinde düzeltilmiştir.

Nazm-ı Tecnīs

[fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün]

Bī-nişāndur 'ālem-i 'ışk añlaya
Sırr-ı nihāndur şanma her şey' añlaya

⁽⁶⁾ Bī-nişāndur var nişānı ehl-i dil
Teşnedür cān ver hayātı içe dil

Kaṭre şaymaz baḥr-i 'ışkuñ şebnemi
⁽⁷⁾ Zerre dimez dehre 'ışkuñ bir nemi

Mevc-i deryā şıgmayiser bardağa
Cerr-i a'lāya şıgar mı bir dağa

⁽⁸⁾ Zerre kaṭ'ā beñzemeye serçe hīç
Sayd-ı 'ankā kılmaya vü serçe hīç

Nesr Ve daḥı yā Nebiyya'llāh, taḥkīk bilmek ⁽⁹⁾ gerekdür ki ittihād, umūr-ı rūḥānīden bir ḥāşşadur. Zīrā umūr-ı cismānīde ittihād mümkün olmaz. Belki mücāveret ⁽¹⁰⁾ olur, ğayrı olmaz. Ve ammā ittihād umūr-ı nefsānīde olur. Yā Nebiyya'llāh, bilgil kim 'ışkuñ mebd'e' i evveli nazardur ve iltifātdur. ⁽¹¹⁾ Şaḥşlardan bir şaḥşdan yaña pes anuñ mişālī şol dāne gibidür kim ekildi yā şol ağaç gibidür kim dikildi ⁽¹²⁾ yā şol nuṭfe gibidür kim raḥme düşdi. Andan nazar it ve leḥazāt anda dökilen mādde menzelesine olur. Memerr-i eyyām ⁽¹³⁾ üzerine anda buyur yā nebāt yā şecer yā cenīn gibi bunuñ beyānı oldur ki 'āşkuñ himmeti ve ārzūsı ol şaḥşa ⁽¹⁴⁾ yakın olmağadur. Kaçan yakın olmaḳ müyesser olsa anunla ḥalvet olmaḳ ve aña mücāvır olmaḳlığı temennā kıılır. Kaçan ol daḥı ⁽¹⁵⁾ müyesser olsa mu'ānaḳa vü ḳabīle temennā kıılır. Kaçan olduğı müyesser olsa anunla bir şevāb içine girmek temennā ider ve cemī' cevārihle ⁽¹⁶⁾ iltizām.

Şi'r

E'ā naḳahā ve'n-nefsü ba'de maşūḳatın
İleyhā ve hel ba'dā'l-'māḳı tedānī⁴⁸⁴

Ve'l-leşemü felehā tezūlu şulleti⁴⁸⁵
⁽¹⁷⁾ Feyuzdādu mā ulḳıye min ileyhimānī⁴⁸⁶

Kāne fūādī leyse şafiyyun ḡalīlehu
Şevā en yerā rūḥānī mümtezicānī⁴⁸⁷

⁴⁸⁴ Nefis, âşık olduktan sonra ona sarıldı, bu sarılmaktan öte yakınlık var mıdır?

⁴⁸⁵ Metinde şeklinde yazılmıştır.

⁴⁸⁶ Bir öpücük kişide ten kuruluşunu giderir ve karşılaşılan o şeyle kişinin şevki artar.

⁴⁸⁷ Kalbim onun susuzluğunu gideren olmadı, birleşmiş iki ruhun gördüğüyle yanıp tutuştu.

(18) **Nesr** Yā Süleymān, bilgil kim rūḥ ḥayāt degüldür. İllā bir buḥār-ı raṭbdur kim demek ruṭūbetiyle cemī‘ bedene sirāyet eyler. (19) Bedenüñ ve cesedüñ ḥayātı anuñla olur. Pes rūḥuñ mādde ve istinşākı hevāyile olur. Dāyimā ḥarāret-i ḡarīziyyeyi rāḥat (20) kim kılmāḡ içün eyle ḥarāret kim ḡalbde ḥāşıldur. Қақан ‘āşıkla ma‘şūḡ mu‘ānaḡa kılsa her birisi şāḥibinüñ aḡız yārını (21) şorsa ol ruṭūbet her birinüñ ma‘desine yitişür. Ma‘ddede olan ruṭūbet ki mūmtezic olur. Қаşu ciger cirmine ulaşur [137b] (1) demek eczāsına muḡteliṭ olup ṭamarlar birle cesedüñ eṭrafına yitişür. Cemī‘ bedene muḡteliṭ olup et ü ḡan (2) olur, yaḡ olur, ṭamar olur ve siñir olur. Ve ḡayrı bunlara beñzer nesneler olur. Ve ancılayın her birisi қақан (3) şāḥibinüñ vechine teneffüs itse ol nefes birle her birisinüñ rūḥınuñ nesimi çıkar, hevānuñ eczāsına қarışur. Қақан (4) ol hevādan istinşāk eyleseler ol nesimüñ eczāsı müstenşıḡuñ ḡayşūmına dāḡıl olur. Ba‘zısı dimāḡuñ maḡdemine (5) vāşıl olur, ol dimāḡa sirāyet eyler. Şol nūr-ı billūr cirmine sirāyet eyledüḡi gibi her birisi ol nesim birle mütelezziz (6) olurlar. Ve ancılayın ol hevānuñ ba‘zı eczāsı zır-i cirmine öykene yitişür ḡalbden ṭamarlar birle cesedüñ (7) cemī‘isine yitişür. Birbirünüñ cesedinde ol mutahallil olan mun‘aḡıd olur. Andan mizācları münāsib ve nefsüñ şānında (8) budur kim cesedüñ mizācına tābi‘ olur. Ef‘ālin ve aḡlākın izḡar itmekde zırā cesedüñ mizācı ve bedenüñ a‘zāları (9) nefse menzilesi şol şāni‘uñ ālātı ve edevātı menzilesinedür. Ol sebebden ol sevişenlerüñ arasında memerr-i eyyām (10) üzerine ‘ışḡ peydā olur. Yevmen-fe-yevmen artar. Ve ammā ol ‘ışḡ kim mü’ekked olduḡdan şoñra fāsıd olur.

Naẓm

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

(11) Yār añup āḡ itse ‘ışḡuñ ‘ālemi

Göḡe ider rāḡ oda yaḡup ‘ālemi

Cānlar endişesidür şol bil

(12) K’ehl-i diller pīşesidür baḡla bil

Bu muḡabbet özge işdür yār-ı cān

Kim bu şan‘at ‘āşıkıdur ins ü cān

(13) Kāyinātuñ ne ki var ḡalḡ-ı cihān

Cümle zātuñ ‘ışḡı var ḡāyet cihān

Qaldı ḡaşır uş zeban-ı ‘ışḡ-ı sāz

(14) İtdi ḡavvāş uş zemīn ü söz ü sāz

Nesr Ve daḡı yā Nebiyya’llāḡ, muḡaḡḡıḡlar ḡavlince şādıḡlar naḡlince ‘illet oldur kim (15) ol ikisinüñ mevlūdında iki felegüñ eşḡāşları birbirine müttefıḡ olup muvāfıḡ olmaḡdur. Vech mine’l-vücūḡ bunuñ (16) fūnūnı ḡoḡdur. Lākin ba‘zısını zıkr idelüm tā kim bāḡīsine delīl ola. **Biri** oldur kim ikisinüñ mevlūdı (17) bir burcda ola ve ol burclaruñ Rabbi daḡı bir kevkeb ola. Pes ol burclaruñ meṭali‘i birbirine musāvī yāḡūd (18) nihānlarınuñ sā‘āti musāvī ola. Bi’l-ittifāḡ vaḡti kim ḡavāssuñ ve maḡşūsātuñ mizācları keşiretü’l-fūnūn ve keşiretü’l-taḡyır (19) olup ḡayrı ḡābite oldıysa ḡavī ḡassāse daḡı anuñ istiḡsānında muteffennin olup muteḡayyir oldı. Zırā қақан (20) nāslardan bir ḡişi

yā hayvānlardan birisini görürsin yimekte ve içmekde mütelezziz olur yāhud gayrı yiyecekde ve gayrı içecekde ⁽²¹⁾ mütelezziz olur bil kim āhir yidüğünü geriye görür ve andan müte'ellim olur. Ve ancılâyın insān-ı vāhid bir vaktde bir nesneyi yimekte [138a] ⁽¹⁾ mütelezziz olur. Bu nesnelerün küllisi mizācuñ terkibinde ihtilāf olduğu i'tibāriledür. Ve ol mizāca 'ārız ⁽²⁾ olan nesneler ve mizācları arasında hādīs olan münāsebet ve münāferet i'tibāriledür. Bunuñ beyānınıñ şerhi tavīldür. ⁽³⁾ Bilgil ki hikmet-i İlāhiyye ve 'ināyet-i Rabbāniyye mevcūdātuñ ba'zısın ba'zısına rabt idüp durur. Vāhiden vāhiden ⁽⁴⁾ ve birbirine nazm idüp durur. Ve bunuñ beyānı zīrā mevcūdāt vakti kim ba'zı 'ilel ü bā'zı ma'lūl oldıysa ve ba'zı ⁽⁵⁾ evvel ü ba'zı şānī oldıysa ve ma'lūlātuñ cibilinde 'illetinden tarafına nüzū' vü eştiyā kıla. Kıldıysa ve 'illetinüñ ⁽⁶⁾ ma'lūlātı tarafına rā' fitne ve rahmetine kıldıysa. Nite kim atalar da analar da eyle bilünür. Evlād üzerine ve kibārlar şağırler ⁽⁷⁾ üzerine, kavīlerden za'īfler üzerine, zu'afānuñ kavīlerden za'īfler üzerine, zu'afānuñ kavīlere ziyāde ihtiyāc ⁽⁸⁾ olduğıçün. Nite kim Kureyşüñ re'isi olan Hākīm Kisriye sū'āl idüp eyyu'l-evlād eħabbu⁴⁸⁸ didügi vakt şağīruhum hattā tekebbere ⁽⁹⁾ ve 'aleyhim yebrā' ve gāyib'uhum hattā yaħzuru⁴⁸⁹ diyüp cevāb virdi. Vakti kim etfāl kaçan atanuñ tertibinden musta'nī olsalar ⁽¹⁰⁾ üstād ta'līmine muhtāc olurlar. Tā kim ol ta'līm birle tamāma ve kemāle yitişürler. Ol sebebden bālig olan kişilerden ⁽¹¹⁾ oğlancuklar ra'bete bulunur. Ve muħabbete bulunur. Tā kim anlaruñ te'dībini tamāma vü kemāle yitişdürüp tehdīb itmege dā'ī ola. Ekşer ⁽¹²⁾ ümmetüñ cibilinde bu nesne mevcüddür. Eyle ümmet kim anlaruñçün ta'līm 'ilm ve şānā'āt ve ādāb ve riyāzet vardır. Pes ⁽¹³⁾ Fārs ehli ve 'Irāk ehli ve Şām ve Rūm ehli gibi şunlardan anlara 'ulūm u şānāyi' virilmiştir. Eger Ād gibi ve A'rāb gibi ⁽¹⁴⁾ ve Zenc gibi ve Türk gibi. Zīrā anlaruñ tabi'atında gilmānlar muħabbeti az bulunur. Ve ammā erenlerüñ hātūnlara, hātūnlaruñ erenlere muħabbet ⁽¹⁵⁾ itdükleri daħı 'ışıkları ol sebebdendür ki ekşer hayvānuñ tabi'atında hāşıldur. Eyle hayvān kim anlaruñçün sufād vardır, anlaruñ ⁽¹⁶⁾ tabi'atında konuldu. Tā kim ictimā' u fesāda dā'ī ola, anlardan tāt hāşıl ola. Ol ikisinden garaž nesli bākī kılmakdır ve şüreti hıfz ⁽¹⁷⁾ olmakdır. Heyülāda cinsi vü nev' bākī kalmakdır. Zīrā eşhāşuñ küllisi seyelādadur. Bunuñ küllisi ekşer 'uçalānuñ fikirlerinden ba'iddür.

Nazm

[fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün]

⁽¹⁸⁾ Cān-ı 'ālemdür hākīkat 'ışk-ı Hāk

Bātıl ādem sevmez ammā 'ışk-ı Hāk

'İşkile devrān ider devre mihir

⁽¹⁹⁾ 'İşkile seyrān kılar māha mihir

Her ne dil kim 'ışkī anuñ yok cānı var

Eyle bil kim oldı hayvān cānver

⁽²⁰⁾ Key Yemendür 'ışkī yok her Tā'ife

Ne Yemen seçmez Medīne Tā'ife

⁴⁸⁸ Evlatların en sevimlisi hangisidir?

⁴⁸⁹ Büyüyünceye kadar en küçükleridir, onlara (anne ve babaya) iyilik yapandır ve hazır oluncaya kadar yanlarında bulunmayandır.

‘Işık-ı bâzî vir hakîkî ala getür

(21) Yâ mecâzî ‘ışkı gönülden getür

3.2.121. Der-Beyân-ı Maḥbûbân-ı Envâ ‘Şoden ve Muḥabbet-i Elvân Bûden be- Kavl-i Hükemâ Hikmet Çıst

Ve dahı hükemâ kavlince [138b] ⁽¹⁾ yâ Nebiyya’llâh, bilgil kim muḥabbet dürlü dürlüdür. Ve maḥbûblar dahı dürlü dürlüdür. Ve ol kadar çokdur kim sağışını Allāhu te’ālādan ⁽²⁾ gayrı kimse bilmez. Lâkin ba’zısını biz zıkr idelüm. Tâ kim bâkîsine delîl ola. Pes maḥbûbânun envâ’ından bir hayvânât-ı izdivâca ⁽³⁾ ve nikâh vu sifâda muḥabbet itdüğü zîrâ anda nesl-i bâkî kılmaklık vardır. Atalar ve analar evlâdına muḥabbet itdükleri dahı anuñ ⁽⁴⁾ envâ’ındandır. Ol muḥabbet anlarunñ tabî’atlarında siriştedür ve nefslerinde merkûzdur. Sağırlerunñ kebirlere şiddet-i ḥâcetleri ⁽⁵⁾ olduğıçün ulular ululığa muḥabbet itdüğü ve anuñ talebine ḥarîşlıkları ve mersûsları ri’âyet itdükleri ve anlara ⁽⁶⁾ şefkat itdükleri medḥ ü şenâyı sevdükleri dahı anuñ envâ’ındandır. Ol muḥabbet anlarunñ tâbâyı’ında siriştedür ve nefslerinde ⁽⁷⁾ merkûzdur. Şâni’ler şan’atların izhâr itmege muḥabbet itdükleri dahı anuñ envâ’ındandır. Ol muḥabbet anlarunñ tabî’atlarında mecbûldur ⁽⁸⁾ ve nefslerinde merkûzdur. Ol dahı ol nesneye şiddet-i muḥabbetleri olduğıçün ve tâcirler ticâretlerine muḥabbetleri ve dünyâyâ rağbet kıldukları ⁽⁹⁾ ve māl cem’ine ḥarîş oldukları ve arzı ‘imâret kılmığa ve metâ’lar ıslâh itmege ve cem’ itmege ve ḥıfz itmege muḥabbetleri olduğıçün ⁽¹⁰⁾ ve tâcirler ticâretlerine muḥabbetleri ve dünyâyâ rağbet kıldukları ve māl cem’ine ḥarîş oldukları ve arzı ‘imâret kılmığa ⁽¹¹⁾ ve metâ’lar ıslâh itmege ve cem’ itmege ve ḥıfz itmege muḥabbet itdükleri dahı anuñ envâ’ından ol muḥabbet anlarunñ tabî’atında ⁽¹²⁾ şey’-i mecbûldur ve nefslerinde merkûzdur. Ol nesnede gayrıların ıslâhı vardır. Ve bir dahı ‘âlimler ‘ulûm-ı istihrâc ⁽¹³⁾ idüp ri’yâzet ta’lîm idüp gavâmızdan baḥş idüp anı kitâblara *ümmeten ba’de ümmetin ve karnân ba’de karnin* ⁴⁹⁰ yazduklarındır. Ol dahı anlarunñ ⁽¹⁴⁾ tabî’atında şey’i mecbûldur ve nefslerinde merkûzdur. Zîrâ anda ihyâ-yı nefs u ıslâh-ı ahlâk-ı dînün vü dünyânun şalâhı ⁽¹⁵⁾ var. Ve bir dahı bize ve ihşâna muḥabbet itmekdür. Ol dahı beşerunñ tabî’atında gûne şey’i mecbûldur ve nefslerinde ⁽¹⁶⁾ merkûzdur. Zîrâ anda dahı mekârim-i ahlâka ḥaş itmek var. Ve bir dahı ol ‘ışık diyü tesmiyye itdükleridür ⁽¹⁷⁾ ve ol ‘uşşâklar kendüler hâllerinden vaşf itdükleri ve ol nefslerinde buldukları ⁽¹⁸⁾ fikirler ve humûmlar ve ḥarâbatlar ve ferahlıklar ve sürûrlar ve ol ahlâk-ı cemîle vü tarâyık-ı ḥamîde ⁽¹⁹⁾ diyü zıkr itdükleri ve ol ahlâk-ı mezmûme ve ahvâl-i merzûle diyü zemm itdükleridür. Şunlardan kim ⁽²⁰⁾ eger ‘ışık olmasa ol fezâyiller zâhir olmazdı. Ve eger anlar zâhir olmasa ol rezâyiller bilinmezdi. Biz zıkr ⁽²¹⁾ itdügümüzden ma’lûm oldı kim muḥabbet ve ‘ışık bir fazîletdür kim maḥlûkâtta zâhir olurmuş, ḥaşlet-i [139a] ⁽¹⁾ nefsiyyeyimiş. Ve ol nesne Allāhu te’ālânun ‘ubbâdı üzerine fazlımış ve anları Allāhu te’ālâya delâlet idüp bir gayb ⁽²⁾ kılmışımış. Bilgil ki nefsün maḥbûbâtı ve ma’sûkâtı dürlü dürlüdür. Ve dürlü olduğı nefsün ‘ulûmda ⁽³⁾ ve derecât-ı ma’ârifde mertebesi i’tibâriledür. Bunuñ beyânı zîrâ nefs-i şehvâniyye ri’yâset-i muḥabbetine ve qahra ve galebe ⁽⁴⁾ lâyıḳ degüldür. Ve nefs-i melekîyye dahı ecsâd-ı muḥabbetine ve ecsâdile olmağa lâyıḳ degildür. Belkim aña lâyıḳ olan ⁽⁵⁾ ecsâddan mufâriḳ olup melekût-ı semavâta ‘urûc itmekdür. Ve ol Qur’anda mezkûr olan rûh-ı reyḥânı tenessim ⁽⁶⁾ itmekdür. Ol bir zıkr itdügümüz nesnelerdendir kim sen hiç bir nefes olur görmezsin. İllâ kendüye lâyıḳ ⁽⁷⁾ olan nesneye ‘âşık olur görürsin. Bunuñ mişâli oğlancıklar nefsleridür. Anları görürsin kim oyundan ⁽⁸⁾ ve temâşılden ve muzavvak şüretten gayrı nesneye

⁴⁹⁰ Ümmetden sonra ümmet, asırdan sonra asır.

‘āşık olup muhabbet itmezler. Zîrâ ki nefslerinüñ mertebesi oldur. ⁽⁹⁾ Kaçan ‘ākıl olup ta‘lîm kılup murtażâ olsalar himmetleri andan götürürler. ‘Āşık olduğı nesnelerden ⁽¹⁰⁾ tahkîk yöninden eşedd olan şüretleri ve eşkâller u meḥāsınler ve ecsâdda mevcûd olan zînetler gibi ⁽¹¹⁾ meşğûl olur. Bu nesneler ekşer nâsuñ maḥbûbıdır, merğûbı vü ma‘şûkıdır. Kaçan nefsleri ‘ulûm-ı İlâhiyye vü ⁽¹²⁾ ma‘ârif-i Rabbâniyye birle murtażâ olsa muhabbeti ancılayın şüretlerden dağı götürürler. Anlardan eşref nesnelere meşğûl ⁽¹³⁾ olur. Ol şoldur kim ḥüsn ü cemâl u kemâl ile nefs-ı nâtîka anı ‘âlem-i ervâḥda görür. ⁽¹⁴⁾ Vakti kim ekşer nâslaruñ efḥâmı ol şüretleri taşavvur itmekden kâşır olup ma‘rifetleri az oldıysa ⁽¹⁵⁾ bu cismânî şüretlere râzı oldılar. Anda muḥalled olmaıklığı temennâ kıldılar. Nite kim Allāhu te‘âlâ *raḍû* ⁽¹⁶⁾ *bi'l-ḥayati'd-dünyâ vaṭme'ennû bi-hâ vellezînehum 'an ayâtinâ ġāfilûn* ⁴⁹¹ diyüp anlaruñ ḥâllerin Kelâm-ı Kādîminde ve ⁽¹⁷⁾ Kitâb-ı ‘Azîminde yâd kıldı. Ve dağı bilgil kim mevcûdâtıñ ṭabî‘atında ve nefsleruñ cibillinde etemm-i ḥâlât ⁽¹⁸⁾ ve ekmel-i şüret üzerine bâkî olup dâyim olmaıklık muḥadderdür. Nefs-i şehvâniyyenüñ etemm-i ḥâlî ebeden şehvâtın ⁽¹⁹⁾ bilüp ve anuñ lezzeti birle mütemetti‘ olmağdur. Zîrâ ol anuñ eşḥâşınuñ vücûdı ne mâddedür? Ancılayın nefs-i ⁽²⁰⁾ ḥayvâniyyenüñ etemm-i ḥâlâtı ebedâ mevcûd olup ġayrı üzerine re‘îs olup mâ-sivâsına kâhır olup ezâ idiciye ⁽²¹⁾ intikâm idici olmağdur. Mâni‘suz u mu‘ârazasuz ve ancılayın nefs-i nâtîkanuñ etemm-i ḥâlâtı ebedâ mevcûd olup eşyânuñ **[139b]** ⁽¹⁾ ḥakâyıkını müdrik olup ve mütelezziz ü mesrûr olup ferḥân olmağdur. Mâni‘söz ve mu‘ârazasuz nefs-i ⁽²⁾ nâtîka ‘ulûmile ve ma‘ârifile mütelezziz oldı. Zîrâ ma‘lûmâtıñ şüreti anuñ zâtını mütememmim oldı. Ve feżâyilini mükemmel ⁽³⁾ oldı. Ġâyetine tamâmina ve efḍal-i nihâyetine yitişdürici oldı. Bârî te‘âlâ katında kim Bârî te‘âlâ celle şenâ‘uhu ve ‘amme nevâluhu ⁽⁴⁾ buyurdı: *Fî maḥ‘adi şıdkın ‘inde melîkin muḥtedirin*. ⁴⁹² Bilgil kim ol ḥâller nefs-i şehvâniyye lâıyık degüldür belki nâtîka lâıyıkdur. Kaçan ⁽⁵⁾ ġaflet uyḥusından uyansa ve cehâlet zulmetinden kırtulsa ve başîret gözi aña açılsa ‘âlem-i ma‘ânîye kalsa ⁽⁶⁾ mebd’ini ve ma‘âdini bilse ol vakt Rabbine müştâk olur. Şol ‘āşık ma‘şûkına müştâk olduğı gibi ⁽⁷⁾ ol nefse Bârî te‘âlâ: *Vellezîne âmenû eşeddu ḥubben li’llâhi min külli maḥbûbin sivâhu* ⁴⁹³ didüğü kavlıle işâret eyledi. Ve bilgil kim ⁽⁸⁾ her nefs kaçan bir nesneyi sevse aña müştâk olur ve anı taleb eyler. Her kanda olursa andan yaña teveccüh ⁽⁹⁾ eyler. Andan ġayrı nesneyi iltifât eylemez.

Nazm

[fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilün]

Her neye⁴⁹⁴ itse muhabbet işbu nefis

⁽¹⁰⁾ Cân u dilden ister anı aña pes

Ḥüsn-i taşvîr oluben dilde nefes

‘Āşık olur aña cāndan nefis i kes

⁴⁹¹ Bize kavuşma ümidi taşımayanlar, dünya hayatıyla yetinip onunla mutlu ve huzurlu olanlar, nişanlarımızı (kanıtlarımızı) görmemekte ısrar edenler var ya, hak ettikleri için onların yeri ateştir. (Yûnus: 10/7-8)

⁴⁹² Doğruluğun hâkim olduğı bir ortamda, gücüne sınır olmayan bir hükümdarın huzurundadırlar. (Kamer: 54/55)

⁴⁹³ İnsanlardan kimileri vardır ki, Allah’tan başka bazı varlıkları Allah’a denk tanrılar sayar da bunları Allah’ı sever gibi severler. İman edenler ise en çok Allah’ı severler. (onun dışındaki bütün sevgililerden)Keşke zalimler -azapla yüz yüze geldiklerinde anlayacakları gibi- şimdi de bütün kuvvetin Allah’a ait olduğunu ve Allah’ın azabının çok şiddetli olduğunu anlasalardı! (Bakara: 2/165)

⁴⁹⁴ Vezin gereğı “neye” sözcüğünden sonra gelen “kim” sözcüğü mısradan çıkarılmıştır.

(11) **Nesr** Ve dahı yā Nebiyya'llāh, bilgil ki eşyâlardan bir şeye muḥabbet olan aña müştāk olur. Kaçan aña (12) vâsıl olsa ârzûsın andan bulur. Hâcetine yitişür, istimâ'ından ve telezzüzünden şafâ bulur. Lâ-büddür kim (13) bir gün andan müfâraḳat eyleye yâhūd memât olup anuñ üzerine muteḡayyire ola, ol ḥalâvet gide. Ve ol iştiyâkuñ (14) odı şöyüne ve illa Allāhu te'ālāya muḥib olup müştāk olanlaruñ her günde taḳarrübleri artar ziyâde olur. (15) Nite kim Bārī te'ālā celle celālehu **biḳī'atin yehsebuḥu'z-zam'ānu mā'en ḥattā izā cā'ehu lem yecidhu şey'en**⁴⁹⁵ didi. Andan (16) kendü vü muḥabbetinden yaña 'atıf idüp ḥāllerin zıkr idüp **ve vecedallāhe 'indehu fevaḳḳāhu ḥisābehu vallāhu serī'u'l-ḥisāb**⁴⁹⁶ (17) didi. Nite kim Mūsā Peyḡamber ('a.s.) ḡaber virdüğinden ḡikāyet eyledi. **İz nādā Rabbehu**⁴⁹⁷ ya'ni Rabbine didi, (18) nidā idüp ayıtdı: "Yā Rabbi, **eyne eḡadeke.**"⁴⁹⁸ didi. Yā fe-kāle ya'nī 'azze şānuhu: "**İnde'l-münkesiretihi ḡulūbuhum.**"⁴⁹⁹ (19) didi. Ol sebebden Resül ḡazreti şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem: "**U'budullāhe ke-enneke terāhu fe-in lem tekun[terāhu] fe-innehu yerāke.**"⁵⁰⁰ (20) didi. Bilgil ki Bārī te'ālā ḡazretin ḡörmek sāyir eşḡāşı ḡörmek gibi degildür. Vesāyir eşbāḡı vesāyir şüreti (21) ve ḡayrı ecnāsı ve cevāhir-i a'rāzı ve şıfātı ḡörmek gibi degildür. Bilkim andan eşref ü andan a'lādur. Ve her şeyi cismāniden **[140a]** (1) ve na't-ı cirmāniden fāyıkdur, nūrı nūr ile ḡörmekdür. Şol nūr nūr içinde olduḡı gibi. Nite kim Allāhu te'ālā: **Allāhu** (2) **nūru's-semavāti ve'l-arḡi meşelu nūrihi ke-mişḡātin fthā mişbāḡun el-mişbāḡu ft zucācetin ez-zucācetu** (3) **ke-ennehā kevkebun durriyun yūḡadu min şeceretin mübāreketin**⁵⁰¹ didi. Ve dahı bilmek gerek kim 'ışḡ nefsdde mevcūd olduḡından (4) ḡarāz degüldür. İllā ḡaflet uyḡusından uyanmaḡdur ve cehālet zulmetinden ḡurtarmaḡdur ve nefse riyażetdür. (5) Umūr-ı cismānilerden çıkarup umūr-ı nefsanīleri muteraḡḡıb ḡılmaḡdur ve cirmānī mertebeden meclīs-i rūḡāniye iletmekdür (6) ve cevherin bildürmeḡe delālet eylemekdür. Bunuñ beyānı zīrā cemī' meḡāsin ü cemī' meşīḡā-yı mergūbe kim cismüñ (7) satḡında mer'idür, degüldür. İllā nuḡuşdur, rūsūmdur. Ve heyūlāyı uladıḡı nefsi külliyyenüñ şüretinüñ mişālidür. Anuñla cismüñ (8) zāhiri yazılmışdur. Tā kim kaçan nefsi cüz'iyeye aña nazar eylese aña müştāk ola ve anı taleb ḡılmaḡa ḡaşd eyleye. Aña (9) nazar idüp ve anı fıkr idüp aḡvālını i'tibār ḡılmaḡlıḡ birle bunuñ küllisinüñ sebebi oldur kim ol rūsūmları (10) ve ol meḡāsinleri ve ol nuḡuşḡer zātında mutaşavver ola ve cevherinde muḡ' ola. Tā kim ol eşḡāş-ı cirmānī müşāhedesinden (11) ḡāyib olsa ol rūsūmlar ve şūr-ı ma'şūḡaları nefsi cüz'iyeyde bāḡı ḡala. Anuñ firāḡından ve taḡyīrinden (12) ḡavf itmeye. Biz didüğümüzüñ ḡaḡḡḡatine ve vaşf itdüğümüzüñ şıḡḡḡatına şol kimsenüñ ma'rifeti delālet eyler kim (13) 'ömrinde ḡünlerden bir günde bir şaḡşa 'aşıḡ ola. Andan anuñ 'ışḡından tesellā ola yâhūd yitüre. Bir zamāndan şoñra (14) anı ḡirü bula. ḡöre kim ol evvelki ḡālinden ve 'ahdinde taḡyīr olmuş ve ol

⁴⁹⁵ *İnkâr edenlerin yapıp ettikleri, susamış kimsenin geniş düzlüklerde ḡörüp su zannettiḡi serap gibidir; sonunda gelip ona ulaşınca orada bir şey bulamaz, ama Allah'ı yanında bulur, O da eksiksiz olarak hesabını ḡörüverir. Allah'ın hesabı pek çabuktur. (Nūr: 24/39)*

⁴⁹⁶ *İnkâr edenlerin yapıp ettikleri, susamış kimsenin geniş düzlüklerde ḡörüp su zannettiḡi serap gibidir; sonunda gelip ona ulaşınca orada bir şey bulamaz, ama Allah'ı yanında bulur, O da eksiksiz olarak hesabını ḡörüverir. Allah'ın hesabı pek çabuktur. (Nūr: 24/39)*

⁴⁹⁷ *Eyyûb'u da an! Hani rabbine, "Başıma bu dert geldi. Ama sen merhametlilerin en üstünüsün" diye niyaz etmişti. (Enbiyâ: 21/83)*

⁴⁹⁸ *Seni nerde bulayım.*

⁴⁹⁹ *Beni kalpleri kırık olanların yanında ara.*

⁵⁰⁰ *Allah'ı ḡörüḡ gibi ibadet et, eḡer sen onu ḡörmezsen bile o seni ḡörür.*

⁵⁰¹ *Allah ḡöklerin ve yerin nûrudur. Onun nûrunun misali, içinde kandil bulunan bir kandilliktir. Kandil bir cam içindedir, cam inciyi andıran bir yıldızdır; (bu kandil) doğuya da batıya da ait olmayan, yaḡı neredeyse ateş dokunmasa bile ışık veren mübarek bir zeytin ağacından yakılır. Nūr üstüne nūr. Allah nûruna dilediḡini kavuşturur. Allah insanlar için misaller veriyor, Allah her şeyi ḡakkıyla bilmektedir. (Nūr: 24/35)*

evveldeki hüsn ü zînet ve cemāl-i cisminden gitmiş. ⁽¹⁵⁾ Kaçan kim ol rüsûmlar ve ol ‘ahd ve katındağı şüretlü ve nefsinde olan rüsûmlara nazar eyleye anı ol hāl üzerine ⁽¹⁶⁾ bilür. Andan nesne tağyir olmuş bilmez. Nefs anı ol rüsûmda ve ol meḥāsinda ve ol şüretde görür. Ve dağı bilgil kim ⁽¹⁷⁾ ḥaḳīkatde ma‘şūk ve maḥbûb degüldür. Ve illā rüsûmdur ve şüretdür kim ol ma‘şūk olan şahşı ol şüret ⁽¹⁸⁾ üzerinedür. Bugün ol şüretleri ‘āşık nefsinde menḳûş bilür ve kendü cevherinde muşavver bilür. Pes kaçan ‘āşık olan kimse ⁽¹⁹⁾ biz vaşf itdügümüzi fıkır eyleye. Nefsi ğaflet uykusından uyanur ve cehālet zulmetinden kurtulur. Bi-zātihā ⁽²⁰⁾ mustaḳil olup ğayrıdan mustağnī olur.

Nazm

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

‘Āḳul u kāmīl olan dānā şahīḥ

⁽²¹⁾ Sözi ‘abes söylemez ammā şarīḥ

‘Āḳıl iseñ dut sözün kāmillerüñ

K’anladuñ naklı durur ğāyet melīḥ

[140b] ⁽¹⁾ İtmegil nā-dān söziyle sen ‘amel

İstimā‘ itme anı ki olur ḳabīḥ

Nesr Ve dağı yā Nebiyya’llāh bilmek ⁽²⁾ gerekdür ki ‘ışık ḥālātına nihāyet yokdur ve ‘ışık dağı dürlü dürlüdü. Nite kim zıkr itdük. Ammā ki ḥaḳīkatde ⁽³⁾ ‘ışık iki nev’dür: Biri mecāzī ve biri ḥaḳīkīdür. Ve nice şahşı gördük ki bir şahş ‘ışıkına mübtelā olmuşdur ve ol maḥabbetler ⁽⁴⁾ üzerinden geçmişdür ve ol hāl anuñ üzerine ‘arız olmuşdur. Henüz dağı nefis uyanup andan teselli olup şāniyā bir şahş-ı ⁽⁵⁾ āḥerüñ dağı ‘ışıkına mübtelā olur. Anuñ nefsi ‘amā’iyetde ğarḳ olup cehāletden kurtulmuşdur. Ve dağı bilmek gerekdür ki ⁽⁶⁾ nāslaruñ ḥavāşşı var, ‘avāmı var. Anlardur ki bir maşnū‘ u müzeyyen şahşı görürler. Nefsleri aña nazar idüp ⁽⁷⁾ aña yakın olmağa ‘āşık olur, taleb ider. Ve ammā ḥavāş anlardur kim bir muḥkem şan‘at görürler. Nefslerini anuñ ⁽⁸⁾ şāni‘-i ḥikmetine ve ‘ilmine ḥayrān ḳalup ḳā‘iline ‘āşık olurlar ve aña müte‘ālīḳ olurlar. Şan‘atında aña ⁽⁹⁾ teşebbüh itmeklige cehd iderler. Ḳavlde ve ‘amelde ve ‘ilmde aña iḳtidā eylerler. Ve bilgil kim ḳaşıru’l-himmet olan ⁽¹⁰⁾ nefis anı sevmez, zînet-i dünyāyı severler. Ve dünyāda muḥalled olmaḳlığı temennā iderler. Zīrā dünyādan ğayrı nesne bilmezler ve andan ⁽¹¹⁾ ğayrı nesne görmezler. Ve ammā nefis-i şerīf ü muḳteżā murtażā oldur ki dünyāya rağbet ḳılmaz belki dünyādan tezehlūd ⁽¹²⁾ idüp āḥirete meyl ider. Anuñ ehline lāyık olmağı temennā ḳılır. Melekūt-ı semāvāte meyl itmeklige müştāḳ olurlar. Ve bilgil ⁽¹³⁾ kim ḥükemānuñ nefsleri fi‘illerinde ve ḥulḳlarında ve ma‘āriflerinde nefis-i külliyyeye teşebbüh itmeklige cehd ⁽¹⁴⁾ iderler ve aña lāḥīḳ olmaḳlığı temennā ḳılurlar. Ve ancılayın nefis-i külliyye dağı eflāki idāret (?) idüp kevākib-i taḥrīk idüp ⁽¹⁵⁾ kāyinātı tekvīn itdürdüğinde Bārī te‘ālāya teşebbüh ider. Anuñ küllisi Bārī te‘ālāya ta‘ayyüd idüp ve muḳī‘ müştāḳ olmağıçündür. ⁽¹⁶⁾ Ol sebebdan felāsife ḥakīmlerine Bārī te‘ālā ma‘şūk-ı evveldir. Felek aña şevḳ idüp devr eyler. Etemm-i aḥvāl ⁽¹⁷⁾ u ekmel-i ğāyāt u efḍal-i nihāyet üzerine bāḳī ḳalup dāyim olup sermedī olmağıçündür, didiler. Bilgil kim nefis-i külliyyeyi ⁽¹⁸⁾ eflākūñ devrānını dūrüp kevākib seyr itdürmege bā‘iṣ-i ‘ālemi ervāḥdağı meḥāsini vü feżāyili vü sürür izḥār itmeklikdür. ⁽¹⁹⁾ Nite kim

Bārī te‘ālā: *Ve fihā mā teştehihi'l enfusu ve telezzu'l-a 'yunu ve entüm fihā hālidūn*⁵⁰² didi. Ve bilgil kim ol fezāyilūn⁽²⁰⁾ ve ol meḥāsiniūn ve ol ḥayrātuñ küllisi degüldür. İllā Bārī te‘ālānuñ feyzidür ve ‘aql-ı kül üzerine nūruñ işrākıdır. Ve⁽²¹⁾ ‘aql-ı külden nefis-i kül üzerine ve nefis-i külden heyulā üzerine ve bilgil kim kamer leyle-i bedrde nūr-ı hevāya münbit olduğı nefis-i küllī [141a]⁽¹⁾ işrākındandır. Ve nefis-i kül üzerinde olan daḥı ‘aql-ı küldendür ve ‘aql-ı küldeki Bārī te‘ālā feyzindendür, celle celāluhu. Nite kim⁽²⁾ buyurur: *Allāhu nūru's-semavāti ve'l-arḍ*⁵⁰³ didi. Biz zıkr itdügümüzden ma‘lūm oldu ki Bārī te‘ālā⁽³⁾ ma‘şūḳ-ı evveldür. Mevcūdātuñ küllisi aña müştāḳdur ve cemī'inūñ meyli andan yañadur. Zīrā küllisinūñ vücūdı anuñladur.⁽⁴⁾ Kıvāmı ve beḳası andandır. Zīrā mevcūd-ı maḥzı oldur. Beḳā-yı ebedī ve devām-ı sermedī anuñdur. Yā Süleymān, ḥazretūñ ḥod mürseldür.⁽⁵⁾ Ol beḳayı bulur. Ümīzdür ki Bārī te‘ālā bizi daḥı ol beḳāya ırgüre ve senūñ muḥiblerūñi daḥı ırgürüp⁽⁶⁾ fezāyilümüzi kāmīl kıla. Nite kim evliyālara ve mü'minlere va'de kılıp *yevme terā'l-mu'minīne ve'l-mü'mināti*⁽⁷⁾ *yes'ā nūruhum beyne eydihim ve bi-eymānihim buşrākumu'l-yevme cennātun tecrī min teḥtiha'l-enhāru hālidīne fihā zālike [huve'l]-fevzu'l*⁽⁸⁾ *aḳīmū*⁵⁰⁴ didi. Ve bir yirde daḥı buyurdu ki: *Yevme lā yuḥzi'llāhu'n-nebiyye ve'llezīne āmenū ma'ahu nūruhum yes'ā*⁽⁹⁾ *beyne eydihim ve bi-eymānihim yeḳūlūne Rabbenā etmim le-nā nūrenā vaḡfirlenā inneke 'alā külli şey'in ḳadūr*⁵⁰⁵ didi.”

Nazm

[fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

⁽¹⁰⁾ Böyle diyüp anda Loḳmān ibni 'Ād

Pes edeble sākin oldu ol ḥoş-nihād

Gör ne kāmīl kimseyidi ol ḥakīm

⁽¹¹⁾ Söyledi aḥvāl-i 'ıḣḳı key ziyād

3.2.122. Der-Beyān-ı Temsilāt-ı Dāstān-ı Māzī

Nazm-ı Tecnīsāt

[fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

⁽¹²⁾ Remz-i eṣaḥ naḳl eyleyen şāhib-kemāl

Sözi şaḥ bu k'itmedi zerre kemāl

⁵⁰² Orada altın tepsiler ve bardaklar cennetliklerin çevrelerinde dolaştırılacaktır. Orada canların istediğı, gözlerin zevk aldığı her şey vardır ve siz orada sonsuza kadar kalıcsınız.(Zuhurf: 43/71)

⁵⁰³ Allah göklerin ve yerin nûrudur. Onun nûrunun misali, içinde kandil bulunan bir kandilliktir. Kandil bir cam içindedir, cam inciye andıran bir yıldızdır; (bu kandil) doğuya da batıya da ait olmayan, yağı neredeyse ateş dokunmasa bile ıstık veren mübarek bir zeytin ağacından yakılır. Nûr üstüne nûr. Allah nûruna dilediğini kavuşturur. Allah insanlar için misaller veriyor, Allah her şeyi hakkıyla bilmektedir. (Nûr: 24/35)

⁵⁰⁴ O gün mümin erkeklerin ve mümin kadınların nurlarının (kendileriyle beraber) önlerinde ve sağ yanlarında yürümekte olduğunu görürsün. "Bugün size müjde var; altından ırmaklar akan cennetlerde ebedi kalacaksınız" (denir). İşte en büyük murada ermek budur. (Hadîd: 57/12)

⁵⁰⁵ Ey iman edenler! İçtenlikle ve kararlılık içinde Allah'a tövbe edin. Umulur ki rabbiniz kötülüklerinizi örter ve sizi altından ırmaklar akan cennetlerine koyar. O gün Allah, peygamberi ve onunla aynı imanı paylaşanları utandırmaz. Onların nuru önlerinde ve sağ yanlarında ilerleyerek yollarını aydınlatırken şöyle derler: "Rabbimiz! Nurumuzu arttır eksiltme ve bizi bağışla. Şüphesiz senin her şeye gücün yeter." (Tahrîm: 66/8)

Nuṭḡ-ı cānuñ vāḡıf ol taḡrīne
(13) ‘Ārifātuñ diñle gör taḡrīne

Şeh Süleymān rūḡ olur cismüñ cihān
Nefs o şeyṭāndur kuvāsı key cihan

(14) Şehvetiyle kibr ü kīn ü buḡlu az
Ġaybetiyle cürm öküşdür şanma az

Yırtıcıdan seb‘ esedveş cānver
(15) Ṭartıcıdan cābir ü her cānı var

Nefs-i emmāre kuvāsıdur bilüñ
Terk-i çāre itmege bağla bilüñ

(16) Naḡl eşaḡdur diñle sözüm nīk-rāy
‘Aḡl Āşafdur dāyim ider nīk-rāy

O nübüvvet taḡtı mişli sende ḡalb
(17) Eyle himmet ḡalbüñ erit olma ḡalb

Bu hevā-yı nefis olur merkeb aña
Her edāyī gezdürür çünki aña

(18) Hūr o Belkīs oldu taḡtı uçmaḡı
Hem-çün İdrīs uçmaḡa eyle uçmaḡı

Nuşḡ ibikdür ḡaş tevḡīd añlaya
(19) İy melikdür söz güherdür añlaya

Kendü nefsin bilmeyene çāre ḡıl
Rūḡ-ı Ḳudsuñ aña ḡoma şübhe ḡıl

(20) Çün Süleymān nefsi bağla devlete
Hūr u rıdvān bulup iriş devlete

Nefs-i ser-keş rām olursa saña eger
(21) Ḳuds ervāḡı melek hep baş eger

Ḳıl namāz oḡı taḡiyyāt vir selām
Ḳıl niyāz ola yirüñ dāru’s-selām

[141b] ⁽¹⁾ Hıdmetinde komağıl Hakkıñ kuşur
Cennetinde bulasın hür u kuşur

Ma‘şiyetden tā ki nefsiñ ala dād
⁽²⁾ Her cihetden tã‘atile eyle dād

Rāstı vırāndur cihān şanma bekā
K’ehl-i ‘irfān fānīye egri bakā

⁽³⁾ Var hicābı ref‘ it ola keşf-i zāt
Kıl şevābı kesb id ola keşf-i zāt

Dir hāqıkat şāhı sultān-ı kevineyn
⁽⁴⁾ K’oldı milletle anuñçün kevineyn

Seyr-i sālİK bu maķāma irse işit
Gözle iy mālİK görmege gözüñ işit

⁽⁵⁾ Göre zāhir anı kim görmez ‘ayn
Bula āhır anı kim bulmaz ‘ayn

‘Ubūdiyyet-i⁵⁰⁶ celālī k’eglenür
⁽⁶⁾ O ulūhiyyet cemālī k’eglenür

Çün şühūd ide kemāl-i rabb-i Rab
Dil sücūd içre diye yā Rab yā Rab

⁽⁷⁾ Milk-i mālİK kabz içinde bīs pes
Her memālİK basıt içre cümle pes

Ç’evvel u āhır ganī zāt ol durur
⁽⁸⁾ Zāhir ü bātın ne ki ister⁵⁰⁷ ol durur

Yā İlāhī hışmuña tuş itmeye
Bu günāhı ‘afv id oda atmaya

⁽⁹⁾ Sehıle itdük bī-nihāyet her günāh
‘Afvile luţf eyle iderüz her gün āh

⁵⁰⁶ Metinde şeklinde yazılmıştır.

⁵⁰⁷ Vezin gereği “isterse” sözcüğü “ister” şeklinde okunmuştur.

Çünkü iy Hâk hazretüñdür dest-gîr

⁽¹⁰⁾ Düşdüm ayakda Huzāya dest-gîr

İy kerîm eyle nazar Firdevsîye

Vir na'îm iltûp anı Firdevseye

3.2.123. ⁽¹¹⁾ Ender Münâcât-ı Firdevsî der-Hatm-i Kitâb

İlâhî 'izzetüñ celâlüñ ⁽¹²⁾ 'azametüñ haqqıçün bu kitābuñ itmâmın muqadder eyle. Hâbîbüñ iki cihân fahrîñüñ nûrî hürmetiçün bu haqqıruñ ⁽¹³⁾ günâhını 'afv idüp maqâm-ı Firdevsî müyesser eyle. **İlâhî** cemî' maḥlûkât sen Hâlıkdan korkar, illâ ki ben benden. ⁽¹⁴⁾ Zîrâ ki hazretüñden eylûkden gayrı nesne yok kim her yaramazlık benden. **İlâhî** sen her yirde ⁽¹⁵⁾ hâzırsın. Seni ben kanda isteyem, ve her hâlûme nâzırsın. Hazretüñe men ne diyem. **İlâhî** sen kullığa kabûl ⁽¹⁶⁾ itmeyince kimse saña kul olmaz. **İlâhî** sen taleb idüp gel dimeyince kimse seni arayup bulmaz. **İlâhî** ben za'îf neyleyem ⁽¹⁷⁾ ki muḥabbetüñ tekâzâsı gel dirse 'izzetüñ kibriyâsı redd ider. Cemâlüñ tecellîsi cezb iderse hep lâlûñ satveti ⁽¹⁸⁾ kahr ider. **İlâhî** eger sen **ṭalebinî vecedenî** lutf-ı beşâreti kullarunı feraḥ u kerem iderse **el kibriyâ' u ridâ'** ⁵⁰⁸ ⁽¹⁹⁾ siyâseti gine bir taraftan verhem ider. Eger **ve huve ma'akum eyne mā kuntum** ⁵⁰⁹ müjdesi haberi tende rūḥ artursa ⁽²⁰⁾ **fe-te 'ālā'llāhu'l-meliku'l-haqqu** ⁵¹⁰ heybeti bedenden cān giderür. Eger tütüyâ-yı beşâret-i **vucūhun yevme'izin** ⁵¹¹ gözlere ⁽²¹⁾ sürme çeküp rüşen iderse tende bād-ı 'izzet-i **lā tudriku[hu]'l-ebṣāru** ⁵¹² gine toprak saçup tîre vü kör ider. **[142a]** ⁽¹⁾ Eger **huve'l-evvelu** ⁵¹³ ma'nâsı zamâyirde muḥarrer olur, **huve'l-âḥiru** ⁵¹⁴ gelüp bozar. Ve eger ⁽²⁾ **huve'z-zāhiru** ⁵¹⁵ feḥavâsı ḥâṭırda yir eylerse **huve'l-bāṭnu** ⁵¹⁶ yine maḥv ider. Eger va'îdîñ âyâtı şādân iderse gine ⁽³⁾ va'îdîñ tehdîdi anı ḥayrân ider. Pes ben bî-çârenüñ ümîzi hemân lutfuña kalmışdır ki merḥamet senden ⁽⁴⁾ hemîn recāñ lutfuñadur ki ma'rifet senden. İy bî-çâre dillerüñ çâresi Allâh ve iy âvâre gönüllerüñ ⁽⁵⁾ ğam-ı âresi vallâhi hazretüñdür. İy tîre-dilleri rüşen iden Hâk, v'ey uyanuḥ gönülleri gülşen iden el-Hâk, iy beşşeleri ⁽⁶⁾ 'anḳâ iden şâh, v'ey bendeleri mevlâ iden pâdişâh, iy şâfi'-i ber-derd, v'ey munis-i her ferd, iy ḥaṭâ-pâş u ḥaṭâ-püş

⁽⁷⁾ Nazm-ı Tecnîs

[fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilün]

Kāyinâtı düzdi Rabbu'l-âlemîn

Kim şalâtı kıla mü'min 'âlemîn

⁵⁰⁸ Azamet ve büyüklük benim elbisemdir.

⁵⁰⁹ Gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra arşa istivâ eden O'dur. Toprağa giren ve ondan çıkan, gökten inen ve ona yükselen her şeyi bilir. Nerede olursanız olun O sizinle beraberdir. Allah yaptıklarınızı görmektedir. (Hadîd: 57/4)

⁵¹⁰ Gerçek egemenliğin sahibi olan Allah yüceler yücesidir. O'ndan başka tanrı yoktur. O, şerefli arşın sahibidir. (Mü'minûn: 23/116)

⁵¹¹ Oysa o gün bir kısım yüzler rablerine bakarak mutlulukla parılayacaktır; (Kıyâmet: 75/22-23)

⁵¹² Gözler O'nu idrak edemez, hâlbuki O gözleri idrak eder. O en ince şeyleri bilir ve her şeyden haberdardır. (En 'âm: 6/103)

⁵¹³ O ilk olandır.

⁵¹⁴ O son olandır.

⁵¹⁵ O açık olandır.

⁵¹⁶ O gizli olandır.

(8) Hıdmete yazdı berâtı virdi Hâk
Tâ‘ate kâyim okuya [anı] Hâk

İsti‘at yokdur ol fi‘le velî
(9) Çok ‘ibâdet Hâkka kılam çün velî

Çok günâhum âh ki gözümde nem az
Pâdişâhum ‘aczile kıldum namâz

(10) Tâkatüm nâ-çâr u key bî-çâreem
Hıdmetüm âh⁵¹⁷ derdüme olmaz çâre em

İtmişem şer itmedüm hayra niyâz
(11) Saña düşen ‘afvdur hayrını yaz

İy Ganî şâh halkuña sen dest-gîr
Gel meni kıldur düşüben dest-gîr

(12) Ben bu za‘ifle iderken tâ‘at az
Nefs-i ‘unfî mâni‘ iken dahı az

Hâzretüñken rahmeten li‘l-‘âlemîn
(13) Rahmetüñden mihr alurken âlemîn

Hâşa lutfuñ ırmeye Firdevsîye
Düşe nâra girmeye Firdevsiye

(14) Gerçi ‘âşî lâyıķ olmaz yarlıģa
Vir hâlâşî lîki lutf it yarlıģa

Rahmetüñle iki ‘âlem kâr-sâz
(15) Himmetüñ kıl bendeñe iy kâr-sâz

Tâ‘ati[ni] men kılam her kış u yaz
Rahmeti kılsan gerek yâ ‘âşî yaz

(16) Bende küstâh olduğı lutfuñ eger
Olmasa âh rahmetüñ hayfâ eger

Kankı anı destile pâk ola yüz
(17) K’emr-i bâbı hıdmete pâk ola yüz

⁵¹⁷ Vezin gereğı “âhdur” sözcüğü “âh” şeklinde düzeltilmiştir.

Rîsmāndan āsumān māhîle māh
Hāk-i cāndan söze nisbet sāl u māh

(18) Nūr-ı pāke hākden nisbet budur
Tā semā ki bu semekden sözidür

Bu hālāyık bir nefesde bîş ü bes
(19) Hākka lāyık tāt itmez hîc ü pes

Hāzretinden ğayrı kuluñ yārı yok
Tātinden ğayrı kula yār yok

(20) Bîñ bir ümmet yitmiş iki cümle dil
Tā-kıyāmet tāt itse açsa dil

Yā İlāhî çāre kıl bî-çāreyüz
(21) Bu günāhî yüz bula bî-çāre yüz

Der-Du‘ā-i Padişāh-ı İslām ve‘l-Müslimîn E‘azā‘llāhu Enşārehu şükr-i bî-kıyās

[142b] (1) ve şenāyā-esās ol Hālîk-ı cinn ü ünās üzerine olsun ki Vāhîd ü Ferd ü Şamed bahşāyende vü bahşāyış-ger (2) ve *lem yelid velem yuleddür*.⁵¹⁸ *Velem yekun lehu kufuven eḥaddür*.⁵¹⁹ Bu Firdevsî-i ḥakîri bir ‘ādil ü kāmîl ü fāşıl u ‘ākıl server-i (3) cihān Süleymān-ı zamān Sikender-i devrān ‘aşrında feşāḥat u ‘ibādet erzānî kıldı kim efḍal-i selāṭîn, (4) hākān-ı ‘ālem, ‘ādil-i a‘zam, melik-i mü‘eyyed, muẓaffer-i manşūr-ı mu‘azzam, şeref-i mülūku‘l-ümem, mevlā[t] Türki [ve]‘l-Arab ve‘l-acem, ẓahīru‘l-İslām, (5) naşīru‘l-enām, ẓiyā‘ud-devle, bahā‘u‘l-milleti, melce‘u‘l-ümmeti, celālu‘l-mülki, tācu‘l-İslāmî ve‘l-Müslimîn, Kānî‘u‘l-udātı ve‘l-mutemerridîn. (6) Zıllu‘llāhî fî‘l-eraḍîn **zıll-ı izid Āl-i ‘Osmān** Ebu‘l-fetḥ Hudāvendigār Sultān Bāyezîd bin merḥūm Sultān (7) Muḥammed Ḥān-ı Ġāzî es-sa‘īdū‘ş-şehīd Ġāzî Murād Ḥān bin el-melik-i ‘aẓam sultān bin sultān-ı şāhib-kırān-ı devrān (8) yā Bāyezîd Ḥān bin hākānu‘l-mu‘azzamî‘l-mücāhid fî naşri ‘ibādu‘llāhî‘ş-şehīd fî sebīlillāh Murād Ḥān bin şāhibü‘l-mukātil el-emīnū‘l-kebīr (9) Orḥān bin el-emīrū‘l-mukaddem fî ẓahri a‘dā‘illāhî ve‘n-naşīru‘l-mükerrrem beyne‘ş-sühedā‘illāhî ‘Osmān affāḍa‘llāhu ‘aleyhim (10) şābībe‘l-ḡufrān ve eskenehum ferādīse‘l-cinān **edema‘llāhu te‘ālā** bi-envāri ma‘deleti aḫṭārî‘l-arḍi meşriḳati ve‘s-seḥāyibi (11) re‘feti. Pes çü şükr ol Allāha ki o zıll-ı İzīdüñ sultān bin Sultān Bāyezīduñ ‘adl-i eyyāmında bu Süleymān-nāmenüñ (12) yitmiş sekizinci cildin daḥı kaleme getirüp itmāmını müyesser itdi ve üç yüz toḳsanıncı meclisinüñ (13) ihtitāmın mukadder itdi. **Min ba‘d** eger ecelden emān ‘ömrden zamān bulursak yitmiş toḳuzuncı cilde daḥı (14) şürü‘ idüp evvel min āḫir kitābı tamām eyleyevüz. Neşrini lu‘lu‘en mensūr hoş-peyām u nazmını aḫsenü‘l-ḥadīṣ emleḥu‘l-keḷām (15) söyleyevüz. Tā kim ol zıll-ı Sübhān şāh-ı afākuñ Āli ‘Osmān bin İshākuñ sultān bin Sultān Bāyezîd bin Muḥammed bin Ġāzî (16) Murād Ḥānuñ bu kitābı Süleymān-nāme birle vaşf-ı cemīl u şenā-i cezīl ilā ḡāyeti‘d-dehr ve nihāyeti‘l-‘asr tamām ola.

⁵¹⁸ Doğurmamış ve doğmamıştır. (İhlās: 112/3)

⁵¹⁹ O’nun hiçbir dengi yoktur. (İhlās: 112/4)

(17) **Naẓm-ı Tecnīs ü Terşī**[‘]

[fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün

Şāh-ı şāhān ‘ādil olan ber-murād
İldırım Hān bin Muḥammed bin Murād

(18) Heft kişver āfitāb-ı baḥtiyār
‘Ömrin ekşer itsün Allāh baḥtı yār

İdeli dād itse sulṭān İldırım
(19) Cinn feryād itmez inmez ıldırım

O Sikender-ma‘dilet Dārā-ḳadır
Rūz-ı enver ‘ıydı anuñ leyl-i Ḳadr

(20) Tutdı ‘ālem çekdi tīg-ı āheni
Ḥaşmı her dem göge irürdi āhını

Şāh Cimşīd ol k’elinde cām-ı Cem
(21) Hān-ı Hurşīd ol ki çāker aña Cem

Ḥaşm tīgı şalsa çün berḳ-ı revan
Yok dırıḡı düşmeni virür revan

[143a] (1) Hāna hem-tā ḳoymadı şāhib-ḳırān
Gebre dünyā içre uğratdı bir ḳırān

Rezmīnedür tīg-zen Behrām-ı Gūr
(2) Bezminēdür sākī şeh Behrāmı gör

Kim biginüñ ‘askeri yüz biñ süvār
Her biginüñ eñ kemi Sām-ı Süvār

(3) Baḥra leşker şalsa şuyı örte tır
Berre ger irdirse bozar ḥāk-i tır

Muḳtebes yüzi nūrından işbu gün
(4) Ay ḥasen zülfi gicesinde bu gün

Bu hevāsı odına cüş itmez baş⁵²⁰
Rūḥ-ı Ḳudsī olsa çıkarsun baḡrı baş

⁵²⁰ Bu mısra da vezin bozuktur

(5) Her ki o şehlä Yūsufa gözin eger
Olsun a‘mā çeşmi Ya‘kūb ola ger

Her ne şu aña virmeye lezzet hayāt
(6) Kuriya ol meger ola āb-ı hayāt

Her ne kişver şahı itmez şād u gām
Olsun ebter olsa melek şād u gām

(7) Urmayan ser pāy-tahtına bugün
Düşsün ebter hāke olursa ay u gün

Medhin ezber okumayan pīr ü genç
(8) Hāke ol ser kusun olsa tolu genç

Zikrin ezber itmiş ağız içü taş
La‘l ü cevher olsa olsun yiri taş

(9) Hem-dem olmayan nefis odına ‘ūd
Her dem olsun yil ola āvāz-ı ‘ūd

Taht-ı pāyin öpmege itmeyen mihir
(10) Baht ipi tolatun olsa ger mihir

Şeh nişārı olmayan dūr gevher ol
Reh gubārı olsun gevher ol⁵²¹

(11) Rütbesine şahuñ irmez ‘aql u cān
Hidmetine yüz sürerler ins ü cān

Rif‘ati şahuñ felekdür ehl-i dil
(12) Kudreti yok hāmdine insān açā dil

Ger söze āgāz itdüm ü tıtdum kalem
Āhir uz az itmege ‘āciz kalem

(13) Şāh-ı kişver himmet iderse velī
Naķş-ı defter ola kāmīl yā velī

---

⁵²¹ Bu mısra da vezin bozuktur.

Qalbe hāme mişli virse⁵²² şeh ki tāb
(14) Qalmaz ebter āhir olur şeh-kitāb

Kāmil olmaḳ müşkil ol şāh-nāme ye
Māyil olsa naḳşile şāh-nāme ye

(15) İtse kim red yā ḳabūl ol şāh söz in
Baña maḳşad ol k'ışidem şāh söz in

Ġam ne maḳbūl itse yā redd ġayrı kes
(16) Şeh söz in ḳul ister āhir sözi kes

O degül hoş redd-i maḳbūl ide red
Baña dil-keş bu ki şāh itmeye red

(17) Zīrā sultān bī-bedeldür 'ālī emīn
K'ehl-i 'irfān birle sürer 'ālemīn

Heft kişver ḥalkı aña ki baş eger
(18) Qaladı ebter aña ḥāk olmasa eger

Çün muḥaşşal işbu cildi yazmışam
Şāhuñ ekmel sözle sūzla yazmışam

(19) Şāha uzun yaş vire Ḥaḳ medḥin ḳılam
Ḥidmetüñ baş üstine idem çün ḳalem

Gerçi kıymet ḳadr içinde kem ḳılam
(20) Līki himmet eyle sözi āhir ḳılam

Ḥayra rāci' olduġunca necm-i tīr
Sa 'd-tāli' dostuñ ursun ḥaşma tīr

(21) Rezmüñe Merrīḥ idüp şalduḳça tīg
Bezmüñe olsun Zühre muṭrıḳ şems tīg

Tāli' -i sa 'd itdügince Müşteri
[143b]⁽¹⁾ Baḥtiña ebed-devlet olsun Müşteri

'Aşruña hem-ser olup 'unşurla pīr
Ḳaşruña olsun pās-bān olup⁵²³ keyvān-ı pīr

⁵²² Vezin gereġi "virürse" sözcüġü "virse" şeklinde düzeltilmiştir.

⁵²³ Vezin gereġi "olsun pās-bān" sözcükleri "pās-bān ola" şeklinde düzeltilmiştir.

(2) Zühre nāhīd urduğınca çenge çeng
‘Ayş-ı Cemşīd eyle çaldur ‘ūd u çeng

Māh-ı tībān şalduğınca dehre tīb
(3) Olğıl emān içre görme derd ü tīb

Niçe enver şems arzā yüz sürir
Şāha efser ‘arş ola kürsī serīr

Āmīn yā Rabbe’l-‘ālemīn, temmetu’l-kitāb bi-‘avni’llāhi’l-meliki’l-Vahhāb ve huve
Mufettiḥu’l-ebvāb

4. SONUÇ

XV. yüzyılın ikinci yarısı ile XVI. yüzyılın başlarında yaşamış olan Firdevsî-i Rûmî, Türk edebiyatına birçok eser kazandırmış müelliflerden biridir. Yaşadığı dönem hem Osmanlı Devleti'nin hem de Türk edebiyatının zirve yaptığı dönemler arasında sayılmaktadır. Müellif, Fatih Sultan Mehmet, II. Bâyezîd ve Yavuz Sultan Selim gibi önemli devlet adamlarının yaşadığı bir döneme şahitlik etmiş ve eserlerini bu süreçte kaleme almıştır.

Firdevsî-i Rûmî, yazmış olduğu eserlerinin sayısı düşünüldüğünde üretken biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Müellifin telif ve tercüme şeklinde birçok eser kaleme alması, eserlerinin nitelik bakımından güçlü olduğu gerçeğini ortaya koymamaktadır. Ancak eserlerindeki işlenen konulara bakıldığında müellifin farklı bilim dallarına ait bilgilere sahip olduğu görülmektedir.

Çalışmamıza konu olan Firdevsî-i Rûmî'nin *Süleymân-nâme-i Kebîr* adlı eserinin 78. cildidir. Bu eser 81 cildi ile birlikte düşünüldüğünde Firdevsî-i Rûmî'nin tanınmasını sağlayan hacimli bir eserdir. Çalışmamız iki bölüm hâlinde ele alınmıştır. Giriş bölümünde Firdevsî-i Rûmî'nin hayatı, edebî şahsiyeti ve eserleri hakkında bilgiler sunulmuştur. Birinci bölümde eserin genel anlamda tanıtımı ve incelenmesi, ikinci bölümde ise eserin çeviri yazısına yer verilmiştir. Çalışmanın son bölümünde ise özel adlarla ilgili dizin oluşturulmuştur.

Yapılan çalışmanın neticesinde Hz. Süleyman'ın ismi ile anılan bu eserde Hz. Süleyman'ın hayatı dışında farklı konuların da ele alındığı görülmüştür. Özellikle peygamber kıssalarının, tarihe mal olmuş şahsiyetlerin ve farklı bilim dallarına ait bilgilerin eserde işlendiği bilinmektedir. Birçok konunun ele alındığı bu eserde bir hikâyenin sonucu beklenmeden bir diğer hikâyeye geçilerek okuyucunun merakı canlı tutulmuştur. Ayrıca mensur olarak kaleme alınmış eserin içerisine manzum parçaların serpiştirilmesi ise eseri tekdüzelikten kurtarmış, eserde şiirsel bir havanın oluşmasını sağlamıştır. Ancak manzumelerdeki vezin hataları, şiirsel bir lezzetin olmayışı ise Firdevsî-i Rûmî'nin şairlik yönünün zayıf olduğunu düşündürmektedir. Eski Anadolu Türkçesi'nin özelliklerinin yer aldığı eserin manzum bölümlerinde yer yer Arapça ve Farsça kelimelere yer verilmiştir. Aynı şekilde eserin genelinde Arapça ve Farsça ifadelerin kullanılması müellifin bu dillere de hâkim olduğunu göstermektedir. Firdevsî-i Rûmî, manzum bölümlerin oluşturulması sürecinde aruz vezninin *fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilün* ve *fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilün* vezinlerini yaygın bir şekilde kullanmıştır.

Eserde *Kur'an-ı Kerim*'de ismi geçen ve isimleri kaynaklarda geçmeyip peygamber olduklarına dair bilgiler bulunan peygamberlerden, mitolojik kahramanlardan, farklı mekân isimlerinden ve önemli şairlerden bahsedilmiştir. Verilen bu bilgiler müellifin yaratıcılığını, hikâye oluşturmadaki başarısını, hayal dünyasının zenginliğini, eserin çok yönlülüğünü ortaya koymaktadır. Eserde diyaloglara yer verilmesi ise konuşma havasının esere hâkim olduğunu göstermektedir. Birden fazla konunun anlatıldığı bu eserde anlatılacak hikâyenin başlıklar hâlinde verilmesi ve eserin meclisler hâlinde sunulması konular arasındaki karışıklığı ortadan kaldırmıştır.

Eserde Türkçe, Arapça, Farsça söz varlığı ve tamlamalar söz konusu olsa da genelde sade bir dil kullanımının tercih edilmesi eserin anlaşılabilirliğine katkı sunmuştur. Zaman zaman sembolik bir dil ve tasvirli anlatımın kullanıldığı eserde ayet ve hadisler, Arapça atasözleri ve kelâm-ı kibârlara da yer verilmiştir. Özellikle manzum kısımlarda cinas başta olmak üzere edebî sanatlarla da yer verilmiştir.

Türk edebiyatı açısından kıymet arz eden pek çok eser tozlu raflarda araştırmacıların ilgisini beklemektedir. Edebiyat araştırmacılarının bu eserleri gün yüzüne çıkarıp bilim dünyasına katkıda bulunmaları gerekmektedir. Bu husus tarih, kültür ve medeniyetimiz açısından elzemdir. Bu amaç ve niyet çerçevesinde Firdevsî-i Rûmî'nin 81 cilt hâlinde bulunan *Süleymân-nâme-i Kebîr* adlı eserinin 78. cildini ele alıp tanıtmaya çalıştık. Eserin diğer ciltlerinin de çalışılmasıyla bir kültür hazinesinin parçaları bir araya getirilmiş ve bütünlük sağlanmış olacaktır.

KAYNAKLAR

- Akay, A. (1990). *Firdevsî Süleymân-nâme (44. cilt) metin ve filler üzerine bir inceleme*. (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul Üni., Sos. Bil. Ens., İstanbul.
- Aksoy, M. (2000). *Uzun Firdevsî'nin Süleymân-nâme'sindeki destan unsurları. C.1 (giriş-inceleme)*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ege Üni., Sos. Bil. Ens., İzmir.
- Aksoy, Ö. A. (1984). *Atasözleri ve deyimler sözlüğü. (C. I/II)*. Ankara: TDK Yay.
- Banarlı, N. S. (1971). *Resimli Türk edebiyatı tarihi*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Birici, S. (haz.) (2007). *Şâh u Gedâ (şâh u derviş) mesnevileri ve Bursalı Rahmî'nin Şâh u Gedâ'sı*. Elazığ: Manas Yay.
- Büke, H. (2015). *Firdevsî-i Rumî, Süleymannâme (38. cilt), dil özellikleri, metin, söz dizini* (Yayımlanmamış doktora tezi). Süleyman Demirel Üni., Sos. Bil. Ens., Isparta.
- Biçer, B. (2005). *Firdevsî-i Rûmî ve tarihçiliği*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Selçuk Üni., Sos. Bil. Ens., Konya.
- Canım, R. (haz.) (2018). *Tezkiretü'ş-şu'arâ ve tabsiratü'n-nuzamâ, (e-kitap) ekitap.ktb.gov.tr*
- Çatıkkaş, M. A. (haz.) (2009). *Firdevsî-i Rûmî Süleymân-nâme-i Kebîr*. Ankara: TDK Yay.
- Develi, H. (2016). *Osmanlı Türkçesi kılavuzu 2*. İstanbul: Kesit Yay.
- Develi, H. (2017). *Osmanlı Türkçesi kılavuzu 1*. İstanbul: Kesit Yay.
- Devellioğlu, F. (2011). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lügat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yay.
- Dilçin, C. (2018). *Yeni tarama sözlüğü*. Ankara: TDK Yay.
- Eren, H. (2018). *Firdevsî-i Rûmî Süleymân-nâme-i Kebîr-34-35. ciltler (inceleme-metin-dizin)* (Yayımlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üni., Sosyal Bil. Ens., Ankara.
- Genç, G. (1995). *Firdevsî-i Rûmî Süleymân-nâme (25 ve 26. ciltler) giriş-metin-sözlük* (yayımlanmamış doktora tezi). Marmara Üni., Sosyal Bil. Ens., İstanbul.
- Firdevsî-i Rûmî. *Süleymân-nâme-i Kebîr (78. cilt)*. Topkapı Sarayı Müzesi, Yazma Eserler Kütüphanesi, Hazine Kitaplığı. H1537.
- İpekten, H. (1999). *Eski Türk edebiyatı nazım şekilleri ve aruz*. İstanbul: Dergâh Yay.
- İsen, M. (haz.) (1999). *Latîfî tezkiresi*. Ankara: Akçağ Yay.
- İsen, M. (Ed.) (2011). *Eski Türk edebiyatı el kitabı*. Ankara: Grafiker Yay.
- Kanar, M. (2014). *Farsça- Türkçe Türkçe-Farsça sözlük*. İstanbul: Say Yay.
- Kanar, M. (2018). *Eski Anadolu Türkçesi sözlüğü*. İstanbul: Say Yay.
- Kara, M., Algar H. (1988). *Abdullah-ı İlâhî. TDV İslam ansiklopedisi (c.1, s. 110-112)*. İstanbul.
- Köprülü, O. F. (1996). *Firdevsî, Uzun. TDV İslam ansiklopedisi (c.13, s.127-128-129)*. İstanbul.
- Kurnaz C., Tatcı M. (haz.) (2009). *Osmanlı müellifleri I-II-III ve miftahü'l-kütüb ve esâmî-i müellifin fihristi (tıpkıbasım-dizin)*. Ankara: Bizim Büro Basımevi Yay. Dağ. San. Ve Tic. Ltd. Şti.
- Mengî, M. (2016). *Eski Türk edebiyatı tarihi*. Ankara: Akçağ Yay.
- Nazik, S. (haz.) (2019). *Hikâye-i Zelîhâ ile Yûsuf aleyhi's-selâm*. Ankara: Sonçağ Akademi Yay.
- Okuyucu, C., Kartal, A., Köksal, F. (2011). *Osmanlı nesri*. İstanbul: Kesit Yay.
- Olgun, İ., Parmaksızoglu, İ. (haz.) (2011). *Kutb-nâme (2.baskı)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Özyaşar, Şakar, S. (haz.) (2009). *Terceme-i câme-şûy-nâme*. İstanbul: Simurg Yay.
- Öztürk, M., Örs, D. (haz.) (2002). *Burhân-ı Katı*. Ankara: TDK Yay.
- Pala, İ. (2004). *Ansiklopedik divân şiiri sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yay.
- Redhouse, Sir W. (1992). *Turkish and English dictionary*. İstanbul: Çağrı Yay.
- Selçuk, B. (haz.) (2009). *Nergisî meşâkku'l-uşşâk (inceleme-metin)*. Erzurum: Salkımsöğüt Yay.
- Selçuk, B. (haz.) (2013). *Nergisî Kânûnur'r-Reşâd (ahlâku's-saltana çevirisi)*. İstanbul: Kesit Yay.
- Selçuk, B., Kesik, B., Şenödeyici, Ö., Koşık, H. S., Kola, F. (2015). *Söz ve sihir arasında edebî sanatlar*. İstanbul: Kesit Yay.
- Steingass, F. (2005). *Persian-English leïcon. (2. baskı)*. İstanbul: Çağrı Yay.

- Şenödeyici, Ö. (Ed.). (2015). *Osmanlı edebi metinlerini anlama kılavuzu*. İstanbul: Kesit Yay.
- Şenödeyici, Ö. (Ed.) (2016). *Sorularla klâsik Türk edebiyatı*. İstanbul: Kesit Yay.
- Şentürk, A. A., Kartal, A. (2017). *Eski Türk edebiyatı tarihi*. İstanbul: Dergâh Yay.
- Tanyıldızı, A. (haz.) (2017). *Kalem ile kılıcın münâzarası (münâzara-i seyf ü kalem)*. İstanbul: Büyüyenay Yay.
- Uludağ, S. (2012). *Tasavvuf terimleri sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yay.
- Yıldırım, A. (haz.) (1998). *Âsâr-ı edebiyye tedkikâtı dersleri*. Elazığ: TİSAV Yay.
- Yıldırım, A. (haz.) (2009). *Kâmî divânı*. Ankara: MEB. Yay.
- Yıldırım, N. (2006). *Fars mitolojisi sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yay.
- Sungurhan, A. (haz.) (2017). *Tezkiretü'ş-şu'arâ (e-kitap) ekitap.ktb.gov.tr*
<https://kuran.diyanet.gov.tr/>
<http://lugatim.com/> (Kubbealtı Lugatı)
www.osmanlicasözlükler.com
<https://sozluk.gov.tr/> (Türk Dil Kurumu Sözlükleri)

DİZİN

A

‘Abdullāh, 92, 109, 110
‘Acācīl, 144
‘Acfān-ı ‘ifrīt, 135
Ād, 330
Ādem, 52, 68, 79, 83, 85, 87, 90, 92, 127,
132, 163, 170, 180, 195, 221, 236, 245,
269, 279, 280, 281, 317
‘Aden, 232, 296
‘Ādī, 56, 57, 176, 249
‘Ādīler, 77, 269
‘Afīn, 232
Ağniyānūs, 62
Aḥmed, 44, 46, 124, 192, 275, 309
Aḥmedī, 48, 101
Aḥī Melīḥ, 92, 153
Allāh, 78, 92, 98, 104, 105, 107, 128, 134,
169, 172, 177, 184, 214, 216, 218, 225,
226, 244, 264, 269, 278, 281, 291, 314,
316, 318, 319, 322, 338, 340, 341
Allāh, 50
‘Alīm, 224
‘Amālika, 319
‘Āmir Ḥalebī, 54
‘Āmir Ḥalebī, 54, 55
‘Anācīf-i dīv, 133, 149, 150, 305
Anāşıba, 233
Anāşıbeh, 296
Anbak, 296
‘Ankā-ser-i Ḥacreheş, 195
Anṭalās-ı perī, 287
‘Arab, 59, 74, 90, 102, 108, 109, 129, 159,
170, 186, 195, 282, 283, 285, 292, 314,
318, 325
‘Arafāt, 76, 88
Aşaf, 52, 54, 57, 58, 153
Aşaf bin Berḥiyā, 52, 54, 58
Āsiye, 285
Āsiye binti Ferāhim, 285
‘Aşqarsā’ıl, 85

‘Āişe binti Ebū Bekir., 285

‘Azrā’ıl, 218

B

Bābil, 292
Bağdād, 97, 235
Bākī, 45, 93, 97, 98, 195, 203
Bārī, 77, 84, 192, 332, 333
Başra, 77, 109
Başır, 224
Baṭlamyūs, 54, 63
Bāyezīd, 97, 340
Baykuş, 117, 121, 122, 216, 217
Behmen, 48, 176
Bel‘am-ı Bā‘ūr, 146
Belkīs, 64, 65, 66, 67, 70, 72, 120, 202, 204,
209, 216, 232, 233, 299
Benī İsrāīl, 76, 286
Berhe bin Eşrem, 292
Berrān-ı dīv, 136, 139, 140
Beytu’llāh, 198
Bihzād, 293
Bilād-ı Aşhāb-ı Re’s, 233
Bilād-ı Zenc, 73
Billūr, 135, 138, 144, 145, 148, 149, 302
Bülbül, 66, 121, 122, 200, 218, 219, 220, 251,
252
Bürhūt, 233
Bījen, 49

C

Caḥcādīḥ-ı mār-ser, 136
Cāmī, 101
Cebel-i Sütün, 304
Cebrā’ıl, 47, 279, 280
Cem, 91, 174, 188, 253, 341, 347
Cenvān, 232
Cessās-ı eḥremen, 135

Ceyhūn, 123, 245
Cibrīl, 114, 157, 200, 276
Cibrīl-i Emīn, 114
Cihāngīr, 247
Cihān-nümā, 132, 138, 140, 147, 176, 300,
303, 305, 309
Cimşīd, 58, 341

Ç

Çalab, 77, 112, 157, 169, 295, 296
Çelkūk-i dīv, 303, 304, 307, 308
Çil-dest Heşt-pāy, 135
Çīn, 45, 79, 81, 236, 261, 275

D

Daḥḥāk, 88, 113
Dārā, 46, 49, 341
Dārāb, 285
Dāver, 46, 49
Dāvud, 52, 94, 102, 128, 141, 181, 186, 187,
224, 231, 257, 264, 269, 282, 286, 287,
288, 322, 324
Demür-bād, 142, 144, 145, 146, 147, 149,
150
Denes, 142, 144
Deryā-yı Muḥīt, 300
Dımişkī, 78
Dimne, 150
Düvdīnec, 123

E

Ebū Eyyūb, 198
Ebū Ḥaccāc, 198
Ebū Ḥaddās, 92, 101, 104, 122, 123, 124,
129, 131, 132, 152
Ebū'l-Aḥaṭ, 198
Ebu'l-Heyşem, 122
Edhemī, 215, 217
Eflāṭūn-ı Yūnānī, 51, 101
Efrāsiyāb, 115, 301
Ekdürş, 188
Ekvān-ı 'ifrīt, 144, 145
Elbürz, 139, 149, 150, 151, 152, 174, 302
Elī ḥuruf bin Sīsā, 101
Enbak, 232

Enverī, 100
Erdebilī, 280, 281
Erkīl, 86
Ermenī, 47
Ers-i bözürg, 297
Eyyūb, 68, 80, 198

F

Fāḥte-i Sühte, 69
Fārs, 330
Fārūk, 47
Felāḥan-ı 'ifrīt, 150
Feleştīn, 77
Ferāmerz, 132, 133, 134, 135, 137, 138, 139,
140, 141, 144, 145, 146, 148, 152, 178,
300, 303, 304, 309
Ferīdūn, 48, 49, 99
Fetfete-i 'ayyār, 247
Feyşāgüris-ı Ḥakīm, 73
Fir'avnīler, 77
Firdevs, 208, 241
Firdevsī, 48, 50, 97, 99, 100, 101, 111, 156,
204, 274, 320, 338, 340
Furḡān-ı 'Azīm, 135

G

Ġaffār, 187, 209
Ġafūr, 209
Ġanī, 339
Ġarrān-ı dīv, 136, 140
Ġazanfer, 247, 249
Ġāzī Murād Ḥān, 340
Girdigār, 106, 127
Gögercin, 221, 286
Ġurāb, 116, 117, 216
Gūş ibni Cān, 75

H

Ḥāce-zāde, 244, 246
Ḥoca Kemāl, 274
Ḥabeş, 51, 52, 53, 60, 63, 64, 67, 69, 70, 72,
73, 74, 75, 76, 77, 78, 97, 101, 103, 108,
119, 123, 125, 127, 131, 132, 144, 145,

152, 154, 159, 167, 185, 186, 194, 195, 209,
213, 267, 282, 287, 288, 290, 292, 294,
296, 300, 309, 311, 317, 322
Hābil, 146, 279
Haḍramūt, 233, 297
Hafız, 268
Hāfız Ezherī, 100
Haḳ, 44, 51, 52, 58, 63, 68, 70, 71, 73, 74, 75,
76, 77, 78, 85, 86, 87, 90, 91, 94, 95, 96,
97, 99, 102, 103, 107, 108, 119, 121, 125,
129, 130, 138, 140, 142, 144, 146, 147,
148, 155, 157, 158, 163, 169, 170, 179,
182, 184, 191, 193, 195, 203, 205, 208,
209, 211, 213, 214, 217, 220, 221, 222,
224, 227, 228, 229, 231, 239, 243, 260,
264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 273,
278, 280, 285, 294, 295, 297, 309, 311,
313, 314, 316, 317, 318, 319, 322, 330,
338, 339, 343
Haḳīm, 54, 55, 56, 57, 59, 63, 73, 74, 75, 76,
84, 104, 159, 187, 188, 189, 190, 191, 192,
318, 330
Haleb, 283
Hālīk, 72, 187, 193, 200, 218, 228, 313, 316,
319, 340
Halīl, 127, 172
Halīlu'llāh, 83
Halīlü'r-Raḥman, 93
Hām, 60, 63, 76, 77
Hamel, 60
Hāndī, 77
Hannān, 200
Hannās-ı Vesvās, 116
Hāriṣ, 292
Haṭāṭif-i 'ifrīt, 133
Havvā, 79, 169, 285
Hayy, 44, 45, 196
Hażret-i Süleymān, 90, 128, 206, 265, 323
Hedhād, 292, 293
Hedvāl, 197
Hemrākīl, 86
Hızır, 50
Hızr, 100, 115

Hicāz, 77, 233, 296
Hicr, 233
Hind, 195, 269, 292, 310, 319
Hindüstān, 75, 90, 197, 199, 279
Hiṭāb-ı Raḥmān, 306
Hōrāsān, 200, 215, 319
Hū, 45, 50, 166, 169, 199, 234
Hūd, 182, 209, 233
Hudā, 51, 73, 134, 181, 184, 203, 236
Humāme-i Felegi, 111, 119, 120, 220, 221,
265
Hūmeyrā, 292
Huṣṣīd, 49, 174, 177, 180, 182
Hūṣṣīd Şāh, 172, 174
Hurūs, 118, 119, 121, 122, 200, 216, 217,
277, 278, 280, 281, 282
Hūdūd, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72,
111, 112, 114, 115, 119, 120, 121, 162,
194, 202, 204, 206, 209, 210, 211, 212,
213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220,
221, 222, 223, 224, 225, 227, 229, 231,
233, 243, 250, 252, 264, 266, 268, 270,
273, 279, 280, 284, 285, 286, 288, 292,
298, 316, 321, 322
Hümā, 206, 207, 208, 209, 210, 277, 284,
285, 315, 316, 318
Hūrmūs-i ḥaḳīm, 312
Hūseyñ, 47
Hūsrevī, 101, 276
I
İldırım Han, 174
'Irāq, 296
İşfahān, 235, 236
İ
İblīs, 83, 86, 87, 142, 143, 146, 148, 149, 161,
212, 216, 230, 243, 279, 285, 288, 289,
290, 312
İbrāhīm, 92, 93, 94
'İbrī, 102, 286
İbūk, 68, 71, 116

İdrīs, 100, 127, 312, 318, 336
İlāh, 98, 99, 157, 222, 228, 229, 266, 294
İliyā, 236
İlyās, 115, 221
‘İmāme kebūter, 69
İncīl, 205
İnkirās-ı perī, 287
‘İsā, 68
İshāk, 101, 198
İskender-i Kübrā, 92
İskender-i Zu’l-karneyn, 92, 95
İslām, 46, 314, 340
İsmā‘īl, 93, 95, 98, 199
İsrāfīl, 118, 198
K
Ka‘be-i a‘zam, 46
Kābil, 146
Kadir, 45
Kāḍī Şureyh, 110
Kāf, 99, 133, 139, 158, 173, 174, 208, 240,
262, 287, 302, 308
Kāhhār-ı tinnīn ten-i nüh-ser, 135, 304
Kāhir, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179,
180, 181, 182, 183, 184, 185
Kahkahā-yı Zengī, 172, 174, 177, 180
Kahramān, 138, 150, 239, 304
Kahtān, 58
Kamer, 238, 239, 255, 262, 312, 320, 327
Kartāh-ı dīv, 136
Karzūs-ı hakīm, 287
Kaşfaşa-i pīl-ten, 135
Kāsım, 46, 275
Kaṭkāt-ı dīv, 135
Kāvus, 196, 210, 319
Kaykāḍūs-ı hakīm, 286, 288, 289
Kays ibni Hām, 63
Kays Şāh, 63
Kayser, 48, 188
Kayyūm, 44, 45
Kāz Peygāmber, 90, 282, 318
Kebūter, 112, 113, 250
Kehneş-i Hortūm-dār, 195
Kehrām, 248

Kehrem-i ‘Ādī, 55, 57
Kelām-ı Kādīm, 76, 114, 135, 148, 159, 200,
267, 307
Kelīle, 150
Kelīm, 68
Kenes, 142, 144, 145
Kerīm, 47, 113, 114, 200, 307
Keşmīr, 77
Keykānūs-ı şütur-pā, 136
Keykubād, 142, 241
Keyvān, 137
Keyyūs, 196
Kıbçāk, 77
Kırād, 77, 78
Kil‘ād-ı Bārçalı, 160, 165
Kitāb-ı Hurzum Şāh, 109
Kitāb-ı Kerīm, 113
Kitāb-ı Sübhān, 224, 225, 227, 306, 309, 319
Kubād, 91
Kuds-i Akşā, 46
Kuds-i mübarek, 247, 249
Küh-ı Billūr, 304
Küh-ı Seḫāvedir, 152
Küh-ı Sütün, 136, 138
Küh-ı Şu‘ā‘uñ, 300, 304
Kulzüm, 232, 296
Kurtūs-ı ‘Ādī, 247
Kūrī, 139
Kuṭkāt-ı dīv, 303
Kuṭuryānūs, 248
Kündekī dīv, 145, 322
Küre-i Nesīm, 145
Kütüb-i Tevāriḫ, 297
L
Laḳlak, 121, 189, 190, 191, 192, 193, 194,
215, 216
Leylī, 259, 285
Loḳmān Hakīm, 55, 56, 57, 59, 73, 74, 76, 83,
84, 102, 103, 122, 185
Loḳmān ibni ‘Ād, 51, 60, 85, 89, 277, 335

M

Ma‘būd, 94, 187, 319
Mağrib, 77
Māh-efrūz, 286
Maḥmūd, 46, 198, 275
Maḳtel, 113
Mārūt, 297
Mecnūn, 259, 261
Me‘cūc, 143, 147
Mecūsī, 310, 311
Medīne, 233, 296
Mekdūrş, 188
Mekketu’llāh, 194
Mekkī, 56, 152
Melik-zāde-i Mağrib, 243
Merhūr, 232, 296
Merrīh, 49, 61, 137, 144, 151, 175, 176, 178, 180, 196, 301, 327
Mervān, 48
Meryem, 285
Meryem binti ‘İmrān, 285
Meşḥatūl, 318
Mışır, 63, 65, 97, 200, 247
Moğol, 77
Muḥammed, 92, 97, 99, 108, 157, 195, 282, 285, 288, 340, 341
Mūsā, 44, 68, 102, 122, 127, 199, 268, 270, 315, 318, 333
Muşṭafā, 52, 68, 77, 87, 204, 207
Muste‘ān, 158, 182, 322
Mūsī, 100, 242, 269
Müselmān, 66, 108
Müşterī, 49, 61, 65, 102, 255, 257, 271, 327, 343
Müzīne, 109

N

Nāşen Peygāmbere, 76, 77, 90, 127, 282, 318, 324
Nebiyya’llāh, 18, 51, 58, 59, 72, 73, 75, 78, 85, 86, 88, 89, 92, 95, 103, 104, 106, 107, 108, 111, 119, 130, 131, 132, 152, 154, 165, 186, 187, 188, 224, 225, 229, 230,

231, 233, 235, 236, 238, 239, 241, 252, 253, 254, 255, 257, 264, 266, 268, 269, 292, 296, 298, 299, 309, 311, 312, 316, 318, 319, 320, 324, 326, 328, 329, 331, 333, 334

Nebī, 63, 69, 95, 108, 152, 206, 229, 250
Neml, 44, 102, 114, 148, 196, 224, 225, 311
Nemrūd, 197, 214
Nemrūdiler, 77
Nerrīmān, 138, 140, 174, 181
Nesīmī, 101
Nevbe, 232, 296, 311
Nişibin, 188
Niżām-ı Gence, 276
Nizāmī, 101
Nūbiya, 75
Nūh, 76, 77, 86, 87, 92, 107, 108, 151, 269, 321
Nu‘mān Şāh, 51, 52, 53, 73, 77, 78, 90, 104, 154, 186, 195, 282, 292, 296, 298, 300, 309, 311, 313
Nūşinrevān, 253
Nīl, 134, 184, 208, 238

O

Oḳlīm, 75
‘Oşmān, 47, 48, 340
‘Oşmān Zī’n-nūreyn, 47

P

Pervāne Şāh, 244
Perverdigār, 92
Pīl-pāy-ı Hindī, 173, 175, 176, 177

R

Rab, 68, 84, 337
Ra‘d bin Berk, 247
Raḥmān, 146, 187
Raḥīm, 146, 200, 209
Ra‘n, 123, 124
Restetālīs, 109
Resūl, 77, 96, 104, 110, 204, 225, 231, 237, 270, 285, 333
Resūla’llāh, 58, 84, 240, 256, 265

Rey, 235
Reyhāne, 293, 321
Rezzāk, 152, 209, 269
Rūh-ı Kudsī, 46
Rūm, 74, 76, 97, 115, 117, 260, 275, 330
Rūs-i hāver, 77
Rüknü'd-devle, 109
Rüstem, 132, 133, 134, 137, 138, 140, 141, 143, 144, 145, 148, 152, 171, 178, 179, 180, 196, 199, 239, 300, 301, 302, 304, 306, 307, 308, 309
Rih, 232, 296
S
Sa'di Vaḳḳāş, 250
Şālih, 108, 198
Şalşal-ı dīv, 144, 145
Sām, 48, 60, 76, 92, 146, 150, 172, 173, 175, 176, 177, 178, 184, 185, 302, 304, 308, 341
Şamāgūr-ı dīv, 137, 140, 301, 302
Şamed, 99, 340
Sām-ı Suvār, 48, 146, 172, 175, 184, 185, 308, 341
Şan'ān, 232
Sebā, 19, 64, 67, 69, 72, 77, 119, 161, 209, 213, 222, 225, 229, 230, 232, 233, 234, 235, 242, 250, 261, 264, 267, 269, 286, 288, 290, 292, 295, 297, 311, 313, 314, 316, 319, 320
Seferī, 197
Selmān, 100
Senāvīr, 77, 78, 79, 83, 85, 88, 89, 91, 92, 93, 95, 97, 101, 103, 108, 110, 122, 123, 129, 130, 152
Sencer, 239
Serāhīl, 292
Serçe, 190, 191, 192, 194
Sereṭān-ı kebir, 196
Serḳasā'il, 86
Sertāb, 244, 246
Sevīdān, 77
Seyyid-i Neşr-i Bağdādī, 102
Şiddīk, 47

Sikender, 49, 50, 51, 93, 99, 102, 137, 182, 205, 277, 291, 340, 341
Sind, 77, 292, 310, 319
Sindustān, 115
Sinnevr-i Tekvīn, 79
Sultān Bāyezīd, 48, 52, 89, 202, 340
Sunḳur, 122, 216, 265
Sührāb-ı ⁽⁴⁾Şāh, 319
Süleymān, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 63, 64, 66, 67, 68, 70, 72, 73, 74, 76, 77, 79, 82, 83, 84, 85, 86, 88, 89, 91, 92, 94, 97, 99, 100, 101, 103, 104, 107, 108, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 141, 142, 143, 145, 146, 147, 152, 153, 154, 156, 157, 158, 159, 160, 165, 167, 168, 170, 178, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 193, 194, 195, 197, 198, 202, 204, 205, 206, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 232, 233, 239, 240, 241, 243, 247, 250, 252, 253, 255, 258, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 270, 274, 277, 278, 279, 280, 282, 283, 284, 286, 287, 288, 289, 290, 292, 293, 296, 298, 300, 308, 309, 313, 314, 315, 316, 318, 319, 320, 322, 323, 324, 325, 329, 335, 336, 340
Süleymān-nāme, 51, 102, 340
Sürh-bād, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152
Sīmurḡ, 200
Ş
Şāh-ı Mārān, 52, 123
Şām, 65, 77, 188, 330
Şark, 85, 97, 202, 222, 291
Şeddād, 53, 297
Şeh 'Aliyy-i Murtażā, 120
Şeh Ḥasan, 47
Şeh Perūş-ı perī, 290
Şeh Süleymān, 48, 64, 66, 67, 68, 89, 96, 98, 99, 103, 105, 106, 107, 113, 114, 118, 124,

125, 128, 141, 142, 155, 167, 168, 189, 194,
196, 201, 202, 210, 228, 233, 240, 243,
266, 271, 273, 279, 287, 291, 299, 309,
323, 325, 336

Şehr-i Cinān, 235

Şeyhī, 101

Şeyhī, 101, 276

Şīrīn, 100, 101, 260, 276

Şīt, 83, 279

T

Tā'āhā'il, 85, 86, 107, 108, 110

Tagtağa, 134, 144, 145, 146, 147, 148, 303,
304, 306, 307, 308, 309

Tāhā, 47

Tarabulūs, 249

Tavşancıl, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212,
217, 218, 220, 221, 222, 228

Tāvus, 114, 115, 122, 126, 213, 214, 215, 217

Tāyif, 292, 296

Taymūs-ı perī, 178, 179, 180, 181, 182

Tebrīz, 235

Tekvīn-i Sinnevr, 79

Tevrāt, 79, 81, 277, 282, 322

Türk, 77, 283, 330, 345, 346, 347, 348

Tīh, 269

U

‘Ūc bin ‘Unuḡ, 269

‘Uccāc-ı dīv, 137, 149, 150, 305

‘Uḡāb, 68, 69, 71, 72, 111, 112, 113, 119,
120, 206, 209, 210, 211, 220, 264, 265,
267, 268, 286, 309, 321

‘Urebā, 90, 170, 195, 282

‘Uşfūr, 189, 191, 192

‘Uṭārid, 61, 239, 320, 327

Uyāşer peygāMBER, 90, 127, 282, 318

Ü

Ümmü'l-Cevāb, 68, 70

Üveysi'l-Ḳaranī, 244

V

Vāhid, 218

Y

Yāfes, 17, 76

Yā'fūr, 66

Ya'ḡūb, 68, 199, 236, 263, 342

Yāsīn, 47

Ye'cūc, 143, 147, 148, 178, 196, 236

Yehūyāda', 52, 195

Yelgūş-ı Gurk-ser, 195

Yemen, 74, 77, 209, 232, 235, 243, 292, 296,
297, 311, 320, 330

Yerū'ām bin Nuvāt, 243, 246, 247, 249, 250

Yeşūh, 67

Yezdān, 48, 132, 187, 297, 318

Yūnān, 102, 159, 292, 310

Yūşa' bin Nūn, 53

Z

Zağbed, 123, 124

Zāl-ı destān, 132, 146, 247, 249, 302, 303,
308

Zebūr, 79, 81, 122, 185, 277, 282, 322

Zelīhā, 285

Zerrāhen, 195

Zeyde, 296

Ziyāzen, 292

Zū Yeşrah, 293

Zu'l-Menār, 292

Zuhal, 60, 137, 314

Zūl-ı A'cāf-ı Halebī, 248

Zühre, 236, 238, 239, 254, 257, 259, 267,
314, 327, 343, 344

TIPKIBASIM (ÖRNEK SAYFALAR)

